

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ 2

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

İKİNCİ CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 2

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ'NİN DEVAMI

فَلَمَّآ
أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ
ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ۖ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ ۖ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلْتَ وَٱتَّبَعْنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ
﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا۟ وَمَكَرَ ٱللَّهُ ۖ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَٰكِرِينَ ﴿٥٤﴾

52. Ne zaman ki İsa, onlardan küfrü hissetti: "Allah'ın dinini zafere erdirmede bana yardım edecekler kim?" dedi. Havariler dediler ki: "Allah'ın yardımcıları biziz. Biz Allah'a inandık, şahit ol ki biz muhakkak müslümanlarız."

53. "Ey Rabbimiz! İndirdiğine inandık, peygambere de tâbi olduk, bizi şahitlerle beraber yaz."

54. Hile yaptılar, Allah da onların hilelerine mukabelede bulundu. Allah, yapılan hileye mukabelede bulunanların en hayırlısıdır.

52. «Ne zaman ki İsa, onlardan küfrü hissetti:» İsa peygamber, bütün bunlardan sonra kesin olarak anladı ki, gösterilen bunca mucizelere rağmen yine iman etmeyip inkâr etmeye devam edecekler. Bunun üzerine İsa pey-

gamber: «**'Allah'ın dinini zafere erdirmede bana yardım edecekler kim?' dedi.**» İsa peygamberin bu sorusu üzerine, sayıları oniki olan ve içlerinde bazılarının peygamber çocuğu, bazılarının balık avcısı, bazılarının boyacı ve bazılarının da elbise boyacısı olduğu «**Havariler dediler ki:**» Allah'ın dinini zafere ulaştırmada «**'Allah'ın yardımcıları biziz.**» Allah'ın dinine iman etmek, onun dininin zafer işaretidir, düşmanlara galibiyettir. Onun için, «**biz Allah'a inandık.**» Ey İsa, sen de «**şahit ol ki, biz muhakkak müslümanlarız.**» Senin getirdiğin dinin zafere ulaşması için, emrettiğin her şeye boyun eğeriz ve Allah'ın dinine samimiyetle tâbi oluruz.

53. «**Ey Rabbimiz!**» İsa peygambere «**indirdiğine**» (İncil'e) «**inandık**» ve İsa «**peygambere de tâbi olduk, bizi şahitlerle beraber yaz.'**» Bizi, senin birliğine şehadet edenlerle beraber yaz. Veya Muhammed (s.a.v.) ümmetiyle beraber yaz. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmeti, bütün insanlara şahitler olacaktır.

54. Yahudiler, bir kişi tayin edip gizlice İsa peygamberi öldürmek üzere «**hile yaptılar.**» O kişi, İsa peygamberi öldüreceği yere götürüp, hile ile öldürecekti. İsa peygamberi, göğe yükselterek, «**Allah da onların hilelerine mukabelede bulundu.**» Böylece, İsa peygamberi öldürmeyi plânlayan kişinin kalbine şüphe düşürdü ve o kişi öldürüldü. «**Allah, yapılan hileye mukabelede bulunanların en hayırlısıdır.**» Allah, tuzak kuranların en güçlüsü, bunu en iyi infaz eden ve hiç umulmadık yerlerden, onlara zarar vermeye en iyi kadir olandır, gelecek zarardan onları kurtarır.

Rivâyet edildiğine göre İsrailoğulları'nın kralı, İsa peygamberi öldürtmeyi tasarlamış ve ona, küçük penceresi olan bir eve girmesini emretmiş. Cebrail (a.s.) de, İsa peygamberi bu küçük pencereden göğe yükseltmiş. Allah da kendisine tüy ve nurdan elbise giydirmiş. Ondan yeme ve içme duyusunu almış. Böylece, Arş'ın etrafında meleklerle uçmaya başlamış. Dolayısıyla İsa peygamber, yerli, göklü, melek ve insan sıfatlarına sahip olmuş. Sonra Cebrail, onların tayin ettikleri o pis adama: "İçeri gir ve onu öldür" demiş. Adam eve girmiş, fakat Allah, ona İsa Peygambere benzer bir sûret vermiştir. Dışarıya çıkmış ve evde kimsenin olmadığını bildirmiş. Bunun üzerine, o adamı öldürmüş ve asmışlar (çarmıha germişler). Sonra da "Yüzü İsa'nın yüzüne benziyor muydu?" diye sormuşlar. Bunun üzerine aralarında çok büyük tartışmalar olmuş.

Eğer *"mekr:hile"*, kullardan birisi tarafından gerçekleştirilirse; bu, hile,

aldatma, kandırma ve kötü bir şey mânâsınadır. Aynı şey, Allah tarafından olursa, yavaş yavaş kulların bir tehlikeye yaklaştırılıp, onların bilmedikleri bir şekilde yakalanması demektir.

إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟
إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا
كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾
وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ
وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ ٱلْءَايَٰتِ
وَٱلذِّكْرِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

55. Allah'ın: "Ey İsa! Seni ancak ben öldüreceğim, seni kendime yükselteceğim, inkârcılardan temiz kılacağım. Sana uyanları, kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım. Nihayet sizin dönüşünüz banadır. İhtilâf ettiğiniz hususlarda, aranızda ben hüküm vereceğim" dediğini hatırla.

56. İnkârcılara gelince, onları dünyada da, âhirette de şiddetli bir azaba çarptıracağım; onların hiçbir yardımcıları yoktur.

57. İnanıp sâlih amellerde bulunanlara gelince, Allah onlara amellerinin karşılığını verecektir. Allah zalimleri sevmez.

58. Bu haberleri âyetlerden ve hikmetli Kur'an'dan sana okuyoruz.

55. «Allah'ın: 'Ey İsa! Seni ancak ben öldüreceğim.» Yani seni ecline tam bir şekilde yetireceğim dediğini hatırla. Bunun anlamı, seni inkârcıların öldürmelerinden koruyacağım ve ölümünü senin için yazdığım eceline kadar erteleyeceğim. Seni onların öldürmesiyle değil, kendi ecelinle öldüreceğim, demektir.

İkram ve nimet mahallini ve meleklerimin karargâhını göstermek üzere, **«seni kendime yükselteceğim.»** Allah'ın İsa peygamberi kendisine yükseltmesi, onu yüceltmek içindir.

Bu durum, İbrahim peygamberin: *"Ben Rabbime gidiyorum"* (Sâffât: 99) diyerek, Irak'tan Şam'a gitmesine benzer. Hacılara, "Allah'ın ziyaretçileri", Kâbe'ye komşu olanlara da, "Allah'ın komşuları" diye isim verilmiştir. Bütün bunlar, tazim ifadeleridir.

Ben seni, **«inkârcılardan»** onların kötü komşuluklarından, kötü arkadaşlıklarından ve kötü muamelelerinden uzaklaştırıp, kurtararak **«temiz kılacağım.»**

İsa peygamber, Deccal'in zamanında, âdil bir hakem olarak gökten yere inecek, putları kıracak, domuzu öldürecek, [22] cizyeyi kaldıracak, mal o kadar bollaşacak ki, kimse dönüp de ona bakmayacaktır. Onun yaşayacak olduğu bu zamanda, İslâm dini hariç, bütün dinler helâk olacaktır. Deccal'i öldürecek ve ondan sonra da bir Arap kadınıyla evlenip o kadından çocuğu olacaktır. Yeryüzüne inip kırk yıl yaşadıktan sonra ölecek ve müslümanlar onun namazını kılacaktır. Çünkü İsa peygamber, bu ümmetten olmak için Allah'a duâ etmiş, Allah da onun duâsını kabul etmiştir.

«Sana uyanları, kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım.» *"Sana uyanlar"* dan kasıt, müslümanlardır. Çünkü, müslümanların şeriatları farklı ise de, İslâm'ın aslına uyanlar müslümanlardır. Onu yalanlayan

22- Ahir zamanda Hz. İsâ'nın yeryüzüne ineceği konusundaki hadis mütevatir hadislerden olup, Buharî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

ve ona karşı yalan söyleyen yahûdî ve hristiyanlar değil. *"İnkârcılar"* dan kasıt da, Hz. İsa'ya hile yapanlardır. Müslümanlar, üstünlük, dine bağlılık ve delil bakımından onlardan daima üstündürler. Müslümanlar, kıyamete kadar onlara üstün gelecektir.

Ey İsa'ya tâbi olanlar ve onun risaletini inkâr edenler! **«Nihayet sizin dönüşünüz banadır.»** O gün, dînî konularda **«ihtilâf ettiğiniz hususlarda, aranızda ben hüküm vereceğim,' dediğini hatırla.»**

56. «İnkârcılara gelince, onları dünyada da,» kılıçla, esir alarak, cizye alarak, hastalık ve belâları aralarına yayarak, azaba çarptıracağım. Çünkü bunlar kâfirler hakkında ceza, mü'minler hakkında ise bir lütuftur. Çünkü bunlar, mü'minler için imtihandır. **«Âhirette de şiddetli bir azaba çarptıracağım;»**

«Onların», ne dünyada, ne de âhirette, Allah'ın azabından kurtaracak **«hiçbir yardımcıları yoktur.»**

57. Ona indirilene **«inanıp,»** müslümanların yaptığı gibi **«sâlih amellerde bulunanlara gelince, Allah onlara amellerinin karşılığını»** tam olarak **«verecektir. Allah zalimleri sevmez.»** Onlara buğzeder ve onlardan razı olmaz.

58. İsa peygamber ve diğerleri hakkındaki **«bu haberleri âyetlerden ve hikmetli Kur'ân'dan sana okuyoruz.»** Ey Muhammed! Bu âyetleri sana okuyoruz. Âyetleri Hz. Peygambere okuyan Cebrâil olmasına rağmen Allah, bunu kendisine isnat etmiştir. Çünkü Cebrail'in (a.s.) okuması, Allah'ın onu görevlendirmesiyle olmaktadır.

Hakîm, hikmetli, hikmet dolu ve *muhkem* yani, kendisine, çelişki ve çarpıklıkların dokunmadığı şey anlamına gelir.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَ
خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ

فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا
وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللَّهِ
عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا
اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

59. Şüphesiz İsa'nın hali, Allah katında Âdem'in haline benzer: Onu topraktan yaratıp, sonra ona 'ol' dedi. O da oluverdi.

60. Gerçek, Rabbindendir. Öyle ise şüphecilerden olma.

61. Her kim, sana bilgi geldikten sonra, onun (İsa'nın) hakkında seninle çekişmeye girerse, de ki: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağıralım da, duâ ve niyaz edelim, Allah'ın lânetini, yalancılar üzerine kılalım."

62. İşte bu, elbette en doğru bir haberdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah hiç şüphesiz yegâne galiptir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.

63. Eğer yüz çevirirlerse, Allah fesatçıları hakkıyla bilir.

59. «**Şüphesiz İsa'nın**», misâller silsilesindeki eşsiz «**hali, Allah katında Âdem**» peygamber«**in haline benzer.**» Âdem peygamberin akıllara durgunluk veren durumu konusunda, hiçbir şüpheci, şüphe etmemiş, hiçbir çekişmeci de çekişmeye girmemişti.

Allah, «O'nu»n kalıbını **«topraktan yaratıp, sonra ona»** insan **«'ol' dedi. O da oluverdi.»**

Rivâyet edildiğine göre, Necran heyeti Medine'ye geldi. Bunlar eşraftan olan ondört kişiydi. İçlerinde onların efendisi yani büyüğü, Âkib yani görüşüne bavurdukları kimse ve bir din adamı olan Ebû Hârise b. Alkâme de vardı. Bir ikindi namazı sonrasında Hz. Peygamber'e ulaştılar. Üzerlerinde değerli giysiler vardı. Kalkıp kıblelerine dönüp, namaz kıldılar. Hz. Peygamber'in ashabının onları engellemek istemeleri üzerine, Hz. Peygamber: *"Bırakın onları"* buyurdu. Daha sonra, Ebû Hârise b. Alkame ile bir başkası, Hz. Peygamber'e vardılar. Peygamber efendimiz onlara: *"Müslüman olun"* dedi. Onlar da: "Senden önce müslüman olduk" dediler. Hz. Peygamber: *"Yalan söylüyorsunuz. Sizin şu üç hareketiniz müslüman olmanıza engeldir: Haça tapmanız, domuz yemeniz ve Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeniz"* buyurdu. Adamlar: "Niçin Peygamberimiz olan İsa'ya sövüyorsun? dediler. Hz. Peygamber: *"Ne diyorum?"* dedi. "O'nun bir kul olduğunu söylüyorsun" dediler. Hz. Peygamber: *"Evet, o Allah'ın kulu ve elçisi, Allah'ın bekâr ve temiz olan Meryem'e ilkâ ettiği kelimesidir"* buyurdu. Onlar da kızarak dediler ki: "Sen babasız insan gördün mü hiç? Senin de kabul ettiğin gibi, onun babası olan bir insan yoktur. Öyleyse onun babası Allah'tır." Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Âdem peygamberin de ne annesi, ne babası vardı."* buyurdu. Bunun üzerine âyet indi. Bundan, Allah'ın oğlu olması gerekmez. İsa peygamber'in durumu da böyledir. Babasız ve annesiz yaratılmak, sadece babasız yaratılmaktan daha büyük bir harikulâdeliktir. Hasmın şüphesini gidermek için, çok daha tuhaf ve insanı hayrete düşüren birşey, tuhaf olan bir şeye benzetilerek misâl verilmiştir.

60. İsa peygamber ve onun annesi hakkında sana anlattığımız **«gerçek, Rabbindendir.»** Hristiyanların "o Allah'ın oğludur" sözü ve Meryem'in bir ilâh doğurduğunu söylemeleri gerçek değildir. **«Öyle ise şüphecilerden olma.»** Bu konuda sakın şüpheye düşme, gerçekten hak olanı, hak olarak bilmeye devam et. Şüpheden uzak dur, itminana er. İmam Ebû Mansûr "ismet (korunmuş olmak), mihneti gidermez, yasağı da kaldırmaz" der.

61. Hristiyanlardan **«her kim, sana bilgi geldikten sonra, onun (İsa'nın) hakkında»** İsa Peygamber ve onun annesi konusunda, açık ve kesin âyetleri senden dinledikten sonra, yine kötülük ve sapıklıkta devam edip, **«seninle çekişmeye girerse,»** onlarla konuşmayı kes, onlara inatçılar gibi muamelede bulun ve onlara **«de ki: 'Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadın-**

larımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağıralım...» Onlar sadece bedenleriyle orada bulunuyorlardı. Onlara, iddia ve delillerinizi de getirin dendi. Âyet, sadece erkek oğulları zikretmesine rağmen şumûlûnde evlatlarınız manası vardır ki oğullarınız ve kızlarınız demektir. Sadece erkekleri zikretmesi, erkeklerin yaradılışta daha izzetli olmasındandır. Bizden ve sizden herkes, değerli bildiğini ve kalbinin bağlı olduğu, duâsının kabul edildiğine inandığını çağırsın **«da, duâ ve niyaz edelim, Allah'ın lânetini, yalancılar üzerine kılalım.'»**

Rivâyet edilir ki: Onlar duâ ve niyazla lanetleşmeye çağırıldıkları zaman, "dönüp bakalım" dediler. Birbirleriyle başbaşa kaldıkları zaman, Abdülmesih'e "görüşün ne?" diye sordular. O da "Ey Hristiyan topluluğu! Siz biliyorsunuz ki Muhammed, gönderilmiş bir peygamberdir. Size, sahibiniz Hz. İsa'nın emrinden bir bölüm getirmiş. Allah'a yemin ederim ki, hiçbir toplum yoktur ki peygamberle lanetleşsinde, büyükleri yaşasın, küçükleri yetişsin. Yani peygamberle lanetleşip de yaşayan hiç bir millet yoktur. Eğer böyle yaparsanız, helâk olursunuz. Eğer dininizde devam etmek istiyorsanız, onunla vedalaşıp, ülkenize dönün" dedi. Bununu üzerine Hz. Peygamber'e geldiler. O, Hüseyin'i kucağına almış, Hasan'ın da elini tutuyordu. Hz. Fatıma, Peygamber'in arkasında, Hz. Ali de Fatıma'nın arkasında yürüyordu. Bu esnada Hz. Peygamber: *"Ben duâ ettiğimde, siz de âmin deyin"* buyurdu.

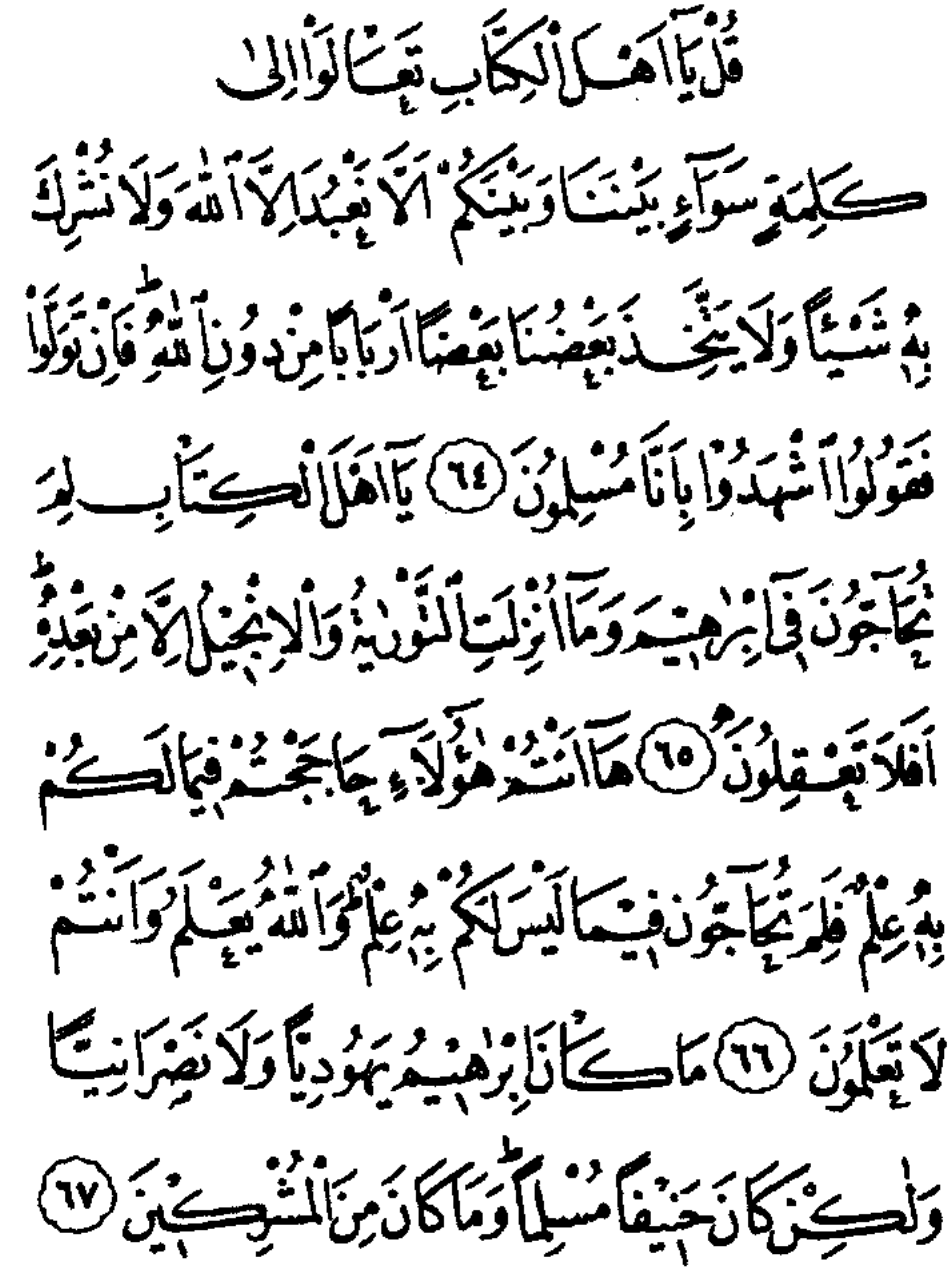
Bunu gören Necran'lı din adamı şöyle dedi: "Ey Hristiyan topluluğu! Ben öyle yüzler görüyorum ki, Allah bir dağı yerinden yok etmek isteseydi, o yüzler sebebiyle yok ederdi. Lânetleşmeyin, helâk olursunuz."

Daha sonra Hz. Peygambere hitaben "Ey Ebü'l-Kâsım! Seninle lânetleşmeyip anlaşmaya ve sana her yıl, bin tanesi Safer ayında, bin tanesi de Recep ayında olmak üzere ikibin elbise ile otuz tane demirden yapılmış âdi zırh vermeye karar verdik" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlarla anlaşma yaptı ve onlara böyle bir yazı yazdı.

62. «İşte», İsa peygamber ve annesine ait anlatılan **«bu»** haber, **«elbette en doğru bir haberdir.»** Hristiyanların anlattıkları ise yalandır. **«Allah'tan başka»** hiçbir **«ilâh yoktur.»** Buradaki ifadede, Hristiyanların teslis inancını red için tekid ifade eden istiğrak *"min"*i kullanılmıştır.

«Allah hiç şüphesiz yegâne galiptir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.» Allah, her şeye kâdir olup, bütün bilgileri bilir ve onun ilmi her şeyi kuşatır, ulûhiyette hiçbir kimse ona ortak olamaz.

63. «Eğer,» bu açık ve parlak delilleri gözleriyle görüp de yine tevhidten **«yüz çevirirlerse, Allah»**ü Tealâ, o **«fesatçıları»**n fesadını **«hakkıyla bilir»** ve onları cezalandırmaya gücü yeter.

64. De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin : Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. Allah'a hiçbir şeyi ortak tanımayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rabb'ler edinmeyelim." Yine yüz çevirirlerse, onlara deyin ki: "Şahit olun, biz muhakkak müslümanlarız."

65. Ey kitap ehli! İbrahim hakkında neden çekişip duruyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Aklınız ermiyor mu?

66. Sizler, hakkında bilgi elde etmiş olduğunuz konuda çekişmeye giriyorsunuz; ama kendisiyle ilgili hiçbir bilgi almadığınız kişi hakkında nasıl çekişmeye girişiyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.

67. İbrahim ne yahudi, ne de hristiyandı. Fakat o, sapık inançlardan arınmış, Allah'a boyun eğen bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.

64. «De ki; 'Ey kitap ehli» olan yahudi ve hristiyanlar! **«Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin:»** Hz. Peygamber, kitap ehlinin iman etmesini çok istiyordu. Allah ona, delil ve mücadele konusunda her akl-ı selim sahibinin görebileceği bir metod izlemesini emretmiştir. Burada da adalet üzerine kurulmuş bir ifade vardır. *"Gelin ey kitap ehli!"* Allah'ı bir olarak tanıyıp, ibadette samimi olmak üzere **«Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim.»** Allah'tan başkasını ibadetlerimize ortak etmeyelim ve, **«Allah'a hiçbir şeyi ortak tanımayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rabb'ler edinmeyelim.'»** Üzeyr Allah'ın oğludur, Mesih Allah'ın oğludur gibi bâtıl şeyler ileri sürmeyelim. Din adamlarının ortaya atmış olduğu helâl ve haramlara da itaat etmeyelim. Çünkü onlar da bizim gibi insanlardır.

Sizin onları tevhide davet edip şirki bırakmaya çağırmanıza rağmen, **«yine yüz çevirirlerse,»** sen ve mü'minler, **«onlara deyin ki: 'Şâhit olun, biz muhakkak müslümanlarız.' »** Yani, delil sizleri ilzam edip, sadece bizim müslüman olduğumuzu itiraf ediniz.

Rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz, Kayser'e şunları yazmıştır: *"Allah'ın elçisi Muhammed'den (s.a.v.), Rum büyüğü Herakliyüs'e. Hidâyete tâbi olanlara selâm olsun. Seni İslâm'a çağırıyorum. Müslüman ol ki, kurtulasın. Müslüman ol ki, Allah sana iki kat mükâfat versin. Eğer yüz çevirirsen, Erisliler'in günahı sanadır. De ki: Ey kitaplılar! Sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin. Yalnız Allah'a kulluk edelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rabb'ler edinmeyelim... Şâhit olun, biz müslümanlarız."*[23]

23- Buhârî, *Sahih.*

Sahih bir habere göre, Herakliyüs, Hz. Peygamber'in durumunu sormuş ve ona gelen yazıdan öğrenmişti, sonra da "yanında olsaydım, onun ayaklarını öperdim" demiş. Çünkü o, daha önceki kitaplardan, Hz. Peygamber'in doğruluğu hakkında bilgiler edinmişti. Fakat başkanlığın elinden gitmesinden korkuyordu.

Hz. Peygamber, Fars Kralı Kisra'ya da mektup yazıp İslâma davet etmişti. Kisra, kendisine verilen mektubu yırtmış, elçiyi de öldürmek istemişti. Elçi geri döndükten sonra, Hz. Peygamber ona bedduâ etmiş ve şöyle demişti: *"Allah onların mülkünü dağıtsın, ebediyyen mülk sahibi olamasınlar."* Nitekim öyle oldu.

65. «Ey Kitap ehli!» olan Yahudi ve Hristiyanlar! **«İbrahim»** (a.s.) **«hakkında neden çekişip duruyorsunuz?»**

Yahudi ve Hristiyanlar, İbrahim peygamber hakkında tartışmaya girmişlerdi. Her iki grup da, İbrahim peygamberin kendilerinden olduğunu iddia edip, Hz. Peygamber'e karşı övünmüşlerdi. Bu âyet, zikredilen bu olay üzerine nâzil oldu. Âyetin manası, "neden İbrahim Peygamberin sizden olduğunu iddia ediyorsunuz?" dur.

«Oysa» Musa peygambere indirilen **«Tevrat da,»** İsa peygambere indirilen **«İncil de ondan»** yani Hz. İbrahim'in vefatından **«sonra indirilmiştir.»** Size yahudi ve hristiyanlık isimleri kitap indirildikten sonra verilmiştir. Görüşünüzün bâtıl olduğuna **«aklınız ermiyor mu»** ki, imkânsız olan şeyler konusunda çekişmeye girişiyorsunuz? İbrahim (a.s.) ile, Musa (a.s.) arasında tam bin yıl geçmiştir. Musa ile İsa arasında da ikibin yıl geçmiştir. İbrahim peygamber nasıl kendisinden uzunca zaman sonra gelmiş olan bir dinin mensubu olur?

66. İşte **«sizler,»** o ahmak ve gâfillersiniz ki, Hz. Muhammed (s.a.v.) **«hakkında»** Tevrat ve İncil'den **«bilgi»**ler **«elde etmiş olduğunuz konuda çekişmeye giriyorsunuz.»** Bu neyse, **«ama kendisiyle ilgili»** kitaplarınızdan **«hiçbir bilgi almadığınız kişi»** olan İbrahim Peygamber **«hakkında nasıl çekişmeye girişiyorsunuz?»** Sizlerin, iki kitabınızda da yani İncil ve Tevrat'ta İbrahim'in (a.s.) dini hakkında herhangi bir şey anlatılmamıştır.

Sizin ortaya attığınız ve bize de öğretmeye çalıştığınız delillerinizi **«Allah bilir.»** Sizin tartışmaya girdiğiniz konuları ise **«siz bilmezsiniz.»**

67. «İbrahim ne yahudi, ne de hristiyandı. Fakat o, sapık inançlar-

dan arınmış, Allah'a boyun eğen bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.» Buradaki müslümandan maksat, Allah'a itaat eden, boyun eğen, demektir. Yoksa Hz. İbrahim'in İslâm dini üzere olduğu kasdedilmemiştir.

"Müşriklerden değildi" ifadesinde "Üzeyr, Allah'ın oğludur" diyen yahûdilerin müşrik olduklarına ta'riz ve İbrahim peygamberin dininden olduklarını iddia eden müşrikleri de red vardır.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ
آمَنُوا ۗ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾
يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ
الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

68. Gerçekten İbrahim'e insanların en yakını, ona tâbi olanlarla şu peygamber ve inananlardır. Allah da mü'minlerin dostudur.

69. Kitap ehlinden bir grup istedi ki, sizi şaşırtsınlar. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar da, farkında değiller.

70. Ey kitap ehli! Siz, bildiğiniz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

71. Ey kitap ehli! Siz bilip dururken, neden hakkı bâtıla karıştırıyor ve gerçeği gizliyorsunuz?

68. «Gerçekten İbrahim'e», onun dininden olduğunu iddia etmede **«insanların en yakını,»** onun zamanında **«ona tâbi olanlarla şu peygamber»** Muhammed (s.a.v.) **«ve inananlardır.»**

Hz. İbrahim'e insanların en yakını, Hz. İbrahim döneminde ona uyanlarla, Hz. İbrahim'e uyduğu için Hz. Peygamber efendimiz ve bu ümmetten Allah'a ve peygambere inananlardır. Çünkü, İbrahim peygamberin getirdiği birçok hükümler asıl itibariyle, bu ümmet tarafından da uygulanmaktadır.

«Allah da mü'minlerin dostudur.» Onlara yardım eder ve onları imanlarından dolayı güzel bir şekilde mükafatlandırır.

69. «Kitap ehlinden bir grup istedi ki,» İslâm dininden saptırıp, inkârcılığa sevkederek **«sizi şaşırtsınlar.»** Burada *"bir grup"* tabiri kullanılmıştır. Çünkü, kitap ehli içerisinde Allah'ın âyetlerini okuyan bir ümmet de vardır.

«Halbuki onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar da, farkında değiller.» Daha bilmiyorlar ki, onları saptırmaya çalışmaları, sadece kendilerinin veballerini artıracak, zararları kendilerine dokunacak ve azapları kat kat olacaktır.

Allahü Teâlâ daha önce kitap ehlinin yolunun haktan yüz çevirmek ve getirilen delilleri kabul etmemek olduğunu belirtince, burada ayrıca onların bununla yetinmediklerini, aksine Hz. Peygambere inananları şüpheye düşürmek suretiyle saptırmaya çalıştıklarını beyan etmiştir.

İnsanlar amel ve itikat bakımından farklıdırlar. İçlerinde öyleleri vardır ki, onlar korunmuş kaleye benzerler. Bütün insanlar onları sapıtmaya çalışsalar bile, yine de bir şey yapamazlar. Bu rütbe, dinde öyle bir rütbedir ki, oraya ancak peygamberler, veliler ve bazı mü'minler ulaşabilir. Hz. Ali (r.a.) buyurur ki: "Örtü açılmış olsaydı, yine de yakînim artmazdı."

İnsanlar içerisinde öyleleri de vardır ki, bir heva rüzgârı esse, onları istediği gibi savurur. Hadis-i şerifte: *"İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibidir"* buyurulmuştur.[24] Yani insanlar, söz, ahlâk ve amel madenleridir. Altın

24- Müslim *Sahih*'inde tahric etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: *"Onların câhiliyye döneminde hayırlı olanları, anlayışlı oldukları zaman İslâmda da hayırlı olanlarıdır. Ruhlar bir araya gelmiş ordulardır..."* Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/266.

ve gümüş madenlerinde farklılıklar olduğu gibi, insanlarda da farklılıklar olur. Çünkü, madenler de derece derecedir. Burada, huyların da derecelerine işaret edilerek, mekârim-i ahlâkın cevherlerine dikkat çekilmiştir. Cevherlerin madenlerden, bazı ölçülerle ve birçok yorgunluk çekildikten sonra çıkarılması gibi, ahlâk cevheri de ancak, nefsi riyazete çektikten sonra çıkarılabilir.

Şair ne güzel söyler:
Yüksek rütbeler, çalışmayla kazanılır.
Yücelmek isteyen, geceleri uykusuz kalmalı.
Yücelik istiyor, fakat geceleri uyuyorsun.
İnci yakalamak isteyen denize dalmalıdır.

70. «Ey kitap ehli!» İncil ve Tevrat bile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini tasdik ettiği halde, **«siz,»** Allah'ın âyetleri olduğunu **«bildiğiniz halde, niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz ?»**

71. «Ey kitap ehli! Siz bilip dururken» ve kitabınızda mevcutken, **«neden»** Musa ve İsa peygamberlere indirilen kitapları tahrif edip elinizle yazmak sûretiyle ve güya bâtıl olduğunu göstermek için birini diğerine ilâve ederek **«hakkı bâtıla karıştırıyor ve gerçeği»** yani Hz. Muhammed'in peygamberliğini **«gizliyorsunuz?»**

وَقَالَت طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ
ءَامِنُوا۟ بِالَّذِىٓ أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوٓا۟
ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ ۗ
قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَى اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ
يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ ۗ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن

يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ
وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

72. Kitap ehlinden bir grup: "Kendilerine indirilene iman edenlere, günün evvelinde inanın, sonunda da inkâr edin. Olur ki dönerler." dedi.

73. "Sizin dininize uyanlardan başkasını kabul ve tasdik etmeyin" (dediler). De ki: "Hidayet, Allah'ın hidayetidir. Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya Rabbinizin katında aleyhinize delil getirmelerinden (korkarak mı tasdik etmiyorsunuz?)." De ki: "Lütuf, Allah'ın kudret elindedir. Onu dilediğine verir. Allah'ın kudreti geniş, ilmi de tamdır."

74. "Rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf ve inayet sahibidir."

72. «Kitap ehlinden bir grup: 'Kendilerine indirilene iman edenlere, günün evvelinde inanın, sonunda da inkâr edin. Olur ki» mü'minler de **«dönerler' dedi.»**

Kitap ehlinin büyüklerinden ve başkanlarından bir grup, kendilerine tâbi olanlara, sabahleyin Kur'ân'a inanmalarını ve daha sonra da inkâr etmelerini söylemişlerdir. Böylece, mü'minlere iman etmiş olarak görünecekler. Sonradan da düşünüp, güya mü'minlerin görüşlerinin çarpık olduğunu anlayacaklar ve döneceklerdir. Böylece mü'minler de onlarla beraber döneceklerdir.

Burada, *"bir grup"*tan kasıt, Ka'b b. Eşref ile Mâlik b. Sayf'tır. Kıble değiştirildiği zaman arkadaşlarına "Kâ'be'ye doğru namaz kılmaları konusunda onlara indirilene inanın ve sabahleyin Kâ'be'ye doğru namaz kılın. Sonra da Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılın. Belki mü'minler: 'Onlar bizden daha iyi bilirler, bakınız döndüler' derler ve kendileri de dönerler" demiştir.

73. Ve yine onlar, Muhammed'e uyup müslüman olanları bırakın, **«'si-**

zin dininize uyanlardan başkasını kabul ve tasdik etmeyin' (dediler.)» Ey Muhammed!(s.a.v.) Sen onların başkanlarına **«de ki: 'Hidâyet, Allah'ın hidâyetidir.»** Onunla istediğini imana eriştirir. O imanda da sabitleştirir. Sizin hile ve tuzağınız ona zarar veremez. **«Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya Rabbinizin katında»** kıyamet günü **«aleyhinize delil getirmelerinden (korkarak mı tasdik etmiyorsunuz?')»** Size verilen kitap ve ilmin benzeri bir başkasına verildiği veya kıyamet gününde size delil getirip sizi susturacağı için siz bu sözü söylediniz ve bu tuzağı kurdunuz.[25]

«De ki: 'Lütuf,» hidayet ve inayet, **«Allah'ın kudret elindedir. Onu,»** kullarından **«dilediğine verir. Allah'ın kudreti geniş, ilmi de tamdır.'»** Allah'ın kudretinin tam olmasından dolayıdır ki, kullarından dilediğine lütuf ve ihsanda bulunur. İlminin kemalinden dolayıdır ki, doğruluk ve hikmetin dışında hiç bir fiili yoktur.

74. «Rahmetini, dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf ve inayet sahibidir.'» Bu ikisi de, daha önce geçenin kapsamış olduğu şeye eklemede bulunmak içindir. Şöyle ki: Yahudileri bu düşünceye iten, onların kıskançlığıydı.

Esmaî şöyle anlatır: "120 yaşına gelmiş bir arap gördüm. Ona, ömrünü uzatan şeyin ne olduğunu sordum. 'Hasedi bıraktım ve bâkî kaldım' cevabını verdi."

Denildi ki: "Şunlarda hasetçinin özelliklerindendir: Gördüğünde dalkavukluk eder, uzaklaşınca gıybet eder ve bir belayla karşılaşınca sövüp sayar." Şair de şöyle der:

Allahü Teâlâ bir fazileti yaymak dilediğinde,
Bu iş için hasetçinin dilini vasıta kılar.
Eğer ateş, kendisine komşu olanla tutuşmasaydı,
Odunun güzel kokusu bilinmezdi.

25- Merhum müellifin tefsirinde âyetin manası, açık değildir. Bu âyetin açıklanması şöyledir: Yahudiler, birbirlerine şöyle tavsiyede bulunmuşlar : "Dininize tâbi olandan başkasını kabul etmeyin. Peygamberlik iddiasında bulunana bakın. Eğer dininize uymuşsa kabul edin, uymamışsa yalanlayın. Sizin dininize uymayandan başkasının peygamberliğini kabul etmeyin. Size verilenin bir başkasına da verilmesinden ve bunun, Rabbiniz katında sizin aleyhinize delil olmasından korkulur.. Muhammed'in peygamberliğini kabul ederseniz, aleyhinize kıyamet gününde delil olur." (Sâbûnî)

Haset, nefsin yerilen huylarındandır. Tevhid, zikir ve Cebbar olan Allah'ın eserlerine bakarak, o kötü huyları yok etmek gerekir. İnsanların, bilgi, amel ve buna benzer diğer faziletli sıfatlarındaki makamlarının farklı olması, onlar için rahmettir. Bu farklılık, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir. Allahü Teâlâ, Kitabı'nda kıskançları şu şekilde yermiştir: *"Yoksa Allah'ın, lütfundan insanlara verdiklerini onlardan kıskanıyorlar mı?"*(Nisa: 54) Gıbta ise, övülen bir huydur. Allah bizleri, şerefli sıfatlarla ve lâtif ahlâkla süsleyip haset ve buğzetmekten uzak kılsın.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ
إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ
لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ
عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾

75. Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona bir kantar (dolusu mal) emanet etsen, onu sana öder. Onlardan öyle kimse de vardır ki, ona bir (tek) dinar emanet etsen, üzerinde durmadıkça onu sana ödemez. Bu, onların: "Ümmîler hakkında bize karşı bir yol (sorumluluk) yoktur" demelerindendir. Bildikleri halde, Allah'a karşı yalan söylerler.

76. Hayır! Kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa, Allah da sakınanları sever.

75. «Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona bir kantar (dolusu mal) emanet etsen, onu» eksiltmeden ve inkâr etmeden **«sana öder.»** Abdullah b.

Selâm gibi. Kureyş'li birisi, Abdullah b. Selâm'a 2000 ukye para emanet etmiş, o da bu meblâğı sonradan iade etmişti. Kitap ehlinden emanete riayet edenler, daha sonra müslüman olanlardır.

«Onlardan öyle kimse de vardır ki, ona bir (tek) dinar emanet etsen, üzerinde durmadıkça onu sana ödemez.» Kâ'b b. Eşref bunlardan biridir. Kureyşli bir zat, ona bir tek dinar emanet etmişti. O da bunu inkâr edip geri vermemişti. Bunun üzerine Allah onu yerdi. Kitap ehlinden hıyanet ehli olan kimseler, yahudi ve hristiyan olarak kaldılar.

Buradaki anlam, kitap ehlinden öyle insanlar vardır ki, onlar emanet ehli olma konusunda zirveye ulaşmışlar. Onlara çok fazla miktarda bir mal emanet edilmiş olsa, yerine iade ederler. Öyleleri de vardır ki, hıyanetin zirvesine ulaşmış olup, kendilerine azıcık bir şey emanet etmiş olsanız, ona ihanet ederler.

Sen üzerinde durup, başına dikilmedikçe ve birtakım deliller göstererek muhakeme olmadıkça sana hakkını ödemezler. Bu hakları ödemeyişlerinin sebebi, **«Bu onların,»** kitap ehli olmayan **«'ümmîler hakkında bize karşı bir yol (sorumluluk) yoktur' demelerindendir.»**

"Ümmî" anneye mensup olan, demektir. Hz. Peygamber de, "ümmî" diye adlandırılmıştır. Çünkü yazmasını bilmiyordu. Böylece, "üm=ana" demek, bir şeyin aslı demektir. Yazmasını bilmeyen kimseye anadan doğduğu andaki durumu üzere kaldığı için bu isim verilmiştir.

Bu durumu, kitaplarında mevcut olduğunu iddia ederek, **«bildikleri halde, Allah'a karşı yalan söylerler.»** Onlar yalancıdırlar. Allah'a iftira ediyorlar. Çünkü, kendilerine muhalefet edene zulüm yapmayı helâl sayıyorlar. "Onlar hakkında, Tevrat'ta bir haramlık yoktur" diyorlar. Bu konuda, Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Halbuki, emanete riayet etmek, bütün dinlerin gerekli kıldığı bir husustur. Başkasının malını alıkoymak ve ona hıyanet etmek haramdır.

76. «Hayır!» Ümmîlere karşı sorumlulukları vardır. **«Kim»**, Allah Tealâ'nın Tevrat'ta Hz. Peygamber'e iman etme ve emanete riayet etmę konusunda kendilerinden aldığı **«ahdini yerine getirir,»** şirk **«ve»** hıyanetten **«sakınırsa, Allah da»**, ahdini bozmayan, hain ve gaddar olmaktan **«sakınanları sever.»**

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Şu dört haslet kimde bulunursa, o kimse halis münafık olur. Kimde de o dört hasletten biri bulunursa, o kimsede de, o hasleti terkedinceye kadar münafıklık vardır: Kendisine bir şey emanet edilince ona hiyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiği zaman sözünden döner ve bir kimseye hasım olduğu zaman fısk ve fücur işler. Yani haktan sapar."*[26] Bu, münafığın alâmetinin sadece dört taneden ibaret olduğunu göstermez. Kimlerin, içleri dışlarına uymazsa, onlar münafıktırlar.

Akıllı kimseye düşen, her hâl ü kârda sözüne sadık olup, verdiği sözü yerine getirmeye çalışmaktır.

Anlatıldığına göre, gencin biri, dünyanın güzelliklerine bakmamak üzere, Allah Tealâ ile bir sözleşme yapar. Günün birinde, pazara uğrar ve orada, inci ve cevherle işlenmiş bir kemer görür. Ona bakar ve beğenir. Sonra geçip gider. Daha sonra kemerin sahibi ona bakar. Genç, orayı terkettiği zaman, adam da kemeri kaybeder ve bulamaz. Hızlıca koşup, gence ulaşır ve: "Ey hırsız, şöyle şöyle tarif ettiğim kemerimi ver" der. Olay padişaha intikal eder. Padişah, gencin yaklanmasını emreder. Kemeri gencin belinde bulurlar. Padişah gence: "Ey genç, iyi kimseler gibi elbise giyinip, kötü işler yapmaya utanmıyor musun?" der. Bunun üzerine genç: "Vazgeçiyorum, vazgeçiyorum efendim! Allahım, bu gibi işi bir daha yapmıyacağım" der. Padişah, gencin dövülmesini emreder. Dövmeleri için soyunur. Bir de ne görsünler! Görünmeyen birisinden bir ses işitilir: "Bırakın onu. Dövmeyin. Onu te'dib etmek istedik!" Sonra padişah, bu gencin yanına gelip, alnından öper ve der ki: "Şu olayı bana bir anlat bakalım." Genç de anlatır. Padişah hayrete düşer ve *"...verdikleri sözü yerine getirenler..."*(Bakara: 177) âyetini okur. Bunun üzerine kemer sahibi, gence şöyle der: Bu kemeri sana veriyorum, Allah aşkına kabul et ve bana hakkını helâl et. Genç de: Benden uzak dur. Bu, senin işin değil, bütün işler ancak san'at sahibinin (Allah'ın) dir. Varlık üzerinde, Hakk'tan başkası etkili olamaz." der.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَأَيْمَٰنِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

أُو۟لَٰٓئِكَ لَا خَلَٰقَ لَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ وَلَا

25- Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî, Ebû Davud. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/569.

يَنظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾
وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ
الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

77. Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir değer karşılığında satanlar, işte bu kimselerin, ahirette nasibi yoktur. Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet gününde onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Onlara acıklı bir azap vardır.

78. Yahudilerden bir grup var ki, kitaba doğru dillerini eğip bükerler ki, siz onu kitaptan sanasınız. Halbuki o, kitaptan değildir. Ve derler ki: "O, Allah katındandır." Halbuki o, Allah katından değildir. Böylece onlar, bile bile Allah'a yalan isnadında bulunuyorlar.

77. Allah'ın Rasûlüne iman ve emanete riayet konusunda, «**Allah'a verdikleri sözü ve**» onlara iman ve yardım etme «**yeminlerini az bir değer karşılığında satanlar, işte bu**» çirkin sıfatı taşıyan «**kimselerin, ahirette nasibi yoktur.**» Onlara kızıp öfkelendiği için, «**Allah onlarla konuşmayacak, kıyamet gününde onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır.**» Onları övmeyecek ve günah kirlerinden temizlemeyecektir. İşledikleri kötülüklerden dolayı «**onlara, acıklı bir azap vardır.**»

Bu âyet, Tevrat'ı tahrif edip, Hz. Peygamber'i öven kısmı değiştirerek Buna karşı rüşvet alan yahudiler hakkında nazil olmuştur. *"Allah onlara bak-*

mayacak" tan kasıt, onlara olan öfkeden dolayı, onları aşağılamaktır.

78. Tahrifatcı **«Yahudilerden»**, Kâ'b b. Eşref, Mâlik b. Sayf ve yandaşları gibi **«bir grup var ki, kitaba doğru dillerini eğip bükerler»** ve onu öyle okurlar **«ki, siz onu kitaptan sanasınız. Halbuki o, kitaptan değildir. Ve derler ki: 'O»** muharref kitap **«Allah katındandır.' Halbuki o»** tahrif edilmiş olan kitap **«Allah katından»** indirilmiş **«değildir.»** Allah kelâmı da değildir. **«Böylece onlar, bile bile Allah'a yalan isnadında bulunuyorlar.»** Onlar yalancı ve iftiracılardır. Bu ifade, onların kasıtlı olarak yalan isnadında bulunduklarını tescil etmektedir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Onlar Yahudilerdir. Kâ'b b. Eşref'e geldiler ve Tevrat'ı değiştirdiler. Elleriyle bir kitap yazıp, onda Hz. Peygamber'in sıfatını değiştirdiler. Daha sonra, Kurayza Kabilesi gelip, onların yazdıklarını aldı ve kitaba karıştırdı."

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ
وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا۟ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِن
كُونُوا۟ رَبَّٰنِيِّۦنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ
تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَٱلنَّبِيِّۦنَ
أَرْبَابًا ۚ أَيَأْمُرُكُم بِٱلْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79. Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği kimsenin, insanlara: "Allah'ı bırakıp da bana kul olun" demesi yakışmaz. Fakat, kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz şeyler uyarınca: "Rabbinize halis kullar olun" demesi yakışır.

80. Size, melekleri ve peygamberleri Rabb'ler edinmenizi de emretmez. Siz müslüman olmuşken, size inkârı emreder mi?

79. «Allah'ın kendisine» Tevrat gibi hakkı konuşan ve tevhidi emreden bir **«kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği kimsenin, insanlara: 'Allah'ı bırakıp da bana kul olun' demesi yakışmaz.»** Burada, onların, peygamberlerine iftirada bulundukları açıklanmaktadır. Necran Hristiyanları: "İsa bize, kendisini Rab edinmemizi emretti" demişlerdi. Beşer olsun veya olmasın, hiçbir kimse için böyle bir durum söz konusu değildir. Allah Tealâ bir kimseye, şeref verip ona birçok yüce hakikatleri bildirirse, onun böyle yapması nasıl düşünülebilir?..

«Fakat» onun insanlara, **«Kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz şeyler uyarınca: 'Rabbinize halis kullar olun' demesi yakışır.»**

"Rabbânî", Rabb'e mensup olan, ilim ve amel bakımından kemale ermiş olan, Allah'a ve onun dinine sıkı sıkıya sarılmış olan halis kul demektir. Bu ifade, ilâhı tanıyıp, ona itaat eden kimseye "recülün ilâhiyyün-ilâha mensup bir adam" denmesine benzer bir ifadedir.

80. «Size, melekleri ve peygamberleri Rabb'ler edinmenizi de emretmez.» Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bir insanın daha sonra, insanların kendisine ibadet etmesini istemesi, yakışık olan bir şey olamaz. Kureyşlilerin "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demeleri, Yahudi ve Hristiyanların da "Üzeyr Allah'ın oğludur, Mesih Allah'ın oğludur" demeleri gibi, melekleri ve peygamberleri Rabb edinmeyi emretmesi aklın alacağı bir şey değildir.

«Siz müslüman olmuşken, size inkârı emreder mi?» Sizler, ihlâs ve samimiyetle tevhide inandıktan sonra; size, meleklere ibadet etmeyi ve nebilere secde etmeyi mi emrediyor? Eğer bu şekilde size inkârı emrederse, kafir olur ve Allah ondan peygamberliği ve inancı çekip alır. Çünkü Allah, vahyi ve kitabı ancak, temiz nefislere ve pak ruhlara verir. Bir insan, hem peygamberliği, hem de Allah'tan başkasına ibadet etmeye çağırmayı birlikte yapamaz.

Bilmiş ol ki, ilim ve araştırma, rabbânîliğin (halis kul olmanın) asıl sebebidir. Kim ilim kazanmaya çalışır ve bu ilmi, amel için bir vesile kabul etmezse, onun çalışmasının boşa gitmesine delil olarak yeter. Ve bu kimse güzel bir ağaç dikerek manzarasını beğenen, fakat meyvesinden istifade etmeyen insana benzer. İlimsiz amel ve amelsiz ilim bunların hiçbiri, tek başına Allah'a yakınlığı ispat etmez.

Bilmiş ol ki, ilminin gereğini yerine getirmeyen âlimin, bilmeden birşeyler yapmaya çalışan cahil gibi, Rabbiyle arası açıktır. Bunların hiçbirinin, Allah'la bir alâkası yoktur. Çünkü, Allah'a yakın olmak, bilgiye dayanan amele yapışmakla mümkündür. Bu konuda Hz. Ali (r.a.): "İki tip insan belimi büktü. İbadetsiz âlim ve cahil sofu" buyurur.

Faydasız ilimden ve huşusuz kalpten Allah'a sığınırız. Öğrencilerin bilgiyi, Allah rızâsını elde etmek ve halis kullar olmak için tahsil etmeleri gerekir. Öğretme ve öğrenmeyle uğraşanlardan her kim bu işi, Allah rızâsını kazanmanın dışında bir amaçla yaparsa, onun ameli de, arzusu da boşa gitmiştir.

Burada şuna da işaret etmek gerekir. Hakikat ehlinin adeti, halis kullar, iyi ahlâklı, kitaptan öğrendiklerini yaşayan kimseler olmaları için kendilerine tabi olanları ve müridlerini terbiye etmek ve eğitmektir. Bunlar, iyice araştırırlar, halkın ağzından öğrendikleri şeylere dayanarak iftirada bulunmazlar. Bunu iddia edenlerin bazılarına, heva ve hevesleri ve insan olma özellikleri egemen olur, böylece birtakım entrikalarla halkı kandırırlar. Bazı cahilleri kendilerine tabi kılarlar, ağızdan duyma bazı sözlerle onları avlarlar. Hak yolda olan bazı talebeleri kandırırlar. Onlara hak yolu kapatırlar ve onların hak yolda olan insanlarla ve şeyhlerle görüşmesine engel olurlar. Onlara, kendilerinin yaptığı şeylere rızâ gösterip teslim olmalarını emrederler. Onlarda bunlardan başkasını tanımazlar ve böylece Allah'a değil onlara kulluk ederler. Zamanımızda birçok şeyhin durumu budur. Bu durum, kendisine kitap, hüküm ve nübüvvet verilen kimsenin özelliği olamaz!

وَإِذْ أَخَذَ
اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ
قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا

قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَن تَوَلَّىٰ
بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ
وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81. Allah, peygamberlerinden ahit almıştı: "Ne zaman size bir kitap ve hikmet verirsem ve sonra size bir peygamber gelip onu tasdik ederse, ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz. İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?" demiş, onlar da: "İkrar ettik" demişler, Allah da: "Şahit olun, ben de sizinle beraber şahitlerdenim" buyurmuştu.

82. Bundan sonra kim yüz çevirirse, onlar fasıkların ta kendileridir.

83. Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur. Ve yine O'na döndürüleceklerdir.

81. Bir zaman **«Allah, peygamberlerinden»** şöyle bir **«ahit almıştı:»** Peygamberler, birbirlerini tasdik edeceklerdi. Bir peygamber, kendisinden sonra gelen peygamberi tasdik edecek ve ona ulaşırsa, yardım edecekti. Ona yetişemezse, kavmine, o gelen peygambere iman edip, ona yardım etmelerini emredecekti. Bütün peygamberlerden bu söz alınmıştı. Musa'dan İsa'ya, İsa'dan da Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman etmesi konusunda ahit alınmıştır. Bu hüküm, peygamberler için varsa, ümmetler için haydi haydi vardır. Bu âyet: "Ey Muhammed!(s.a.v.) Allah'ın, Peygamberlerden ve ümmetlerinden ahit aldığı zamanı hatırla" anlamını taşır.

«'Ne zaman size» helâl-haram ve Allah'ın koyduğu sınırları açıklayan

«bir kitap ve hikmet verirsem ve sonra size bir peygamber gelip onu tasdik ederse, ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz.» Hak din olan İslâm'ın ızharı için, onun peygamberliğini tasdik edip, düşmanlarına karşı ona yardım edeceksiniz. İman edip yardımda bulunmayı **«İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?' demiş, onlar da:»** bunu **«'ikrar ettik' demişler, Allah da:»** "Ey peygamberler ve ümmetleri, birbirinizin ikrarına **«'Şâhit olun. Ben de sizinle beraber»** sizin bu ikrarınıza **«şâhitlerdenim' buyurmuştu.»**

82. «Bundan» bu ahitten **«sonra kim»** anlatılanlardan **«yüz çevirirse,»** işte **«onlar, fâsıkların ta kendileridir.»** Allah'a itaattan ayrılmış isyancılardır. *"Fâsık"*, haddi aşıp, tecavüz eden demektir. Peygamberler, yüz çevirmezler ve onlardan fısk sadır olmaz. Bu durumun iki açıklaması vardır:

1. Ahit, peygamberlerden alınmıştır. Bu hususta ümmetleri peygamberlerine tâbi idi. Yüz çevirme ise, sadece ümmetlere aittir.

2. Suçsuz ve berî olmak (masuniyet-ismet), imtihanı (mihneti) ortadan kaldırmaz.

Bu durum, onların kitaplarında da mevcuttu ve bunu onlar da biliyorlardı. Hz. Peygamber'in, peygamberliğinin gerçek olduğunu da biliyorlardı. Öyleyse, onların inkâr etmelerinin, kıskançlık ve düşmanlıktan başka hiçbir sebebi yoktu. Onlar da, İblis gibi oldular. İblis'i de, onun kıskançlığı inkâra götürmüştü. Allah Tealâ onlara, bu durumdan ne zaman vazgeçeceklerini sormuştu. Onlar, Allah'tan başka bir tanrı ve Allah'ın dininden başka bir din istiyorlardı. Bu, aşağıdaki âyetten anlaşılmaktadır:

83. «Allah'ın dininden» yüz çevirip de **«başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde ne varsa, ister istemez O'na»** boyun eğip **«teslim olmuştur.»** İsteyerek boyun eğenler, Allah'ın birliğini kabul edenler; istemeyerek boyun eğenler ise, inkârcılardır. Bunlar kendilerinde bulunan Allah'ın sanatının eserlerini ve sağlık, hastalık, zenginlik, fakirlik, neşe ve keder gibi hudûs delillerini inkâr ederler. Bunlar, kaza ve kaderi def edecek bir imkâna sahip değillerdir. Yine de inkâr ediyorlar. **«Ve yine O'na döndürüleceklerdir.»** Kendilerine veya başkalarına fayda ve zarar vermeye güçleri bulunmayan, yerde ve gökteki bütün varlıkların hepsi, Allah'a döndürülecektir. Bu ifade, hak din İslâm'a karşı çıkanlar için büyük bir tehdittir.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى ١
اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِيَ
مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۫
وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا فَلَنْ
يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي
اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْٓا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ
وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٨٦﴾
اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ
اَجْمَعِيْنَ ﴿٨٧﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
يُنْظَرُوْنَ ﴿٨٨﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٨٩﴾

84. De ki: "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Rabb'leri tarafından Musa'ya, İsa'ya ve bütün peygamberlere verilenlere inandık. Onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız. Biz Allah'a teslim olanlarız."

85. Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, onun dini kabul edilmeyecektir. O kimse, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.

86. Allah, inandıktan, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir topluluğu nasıl hidayete iletir? Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

87. Bunların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır.

88. O lânetin içinde ebedî olarak kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmeyecektir. Onlara mühlet de verilmeyecektir.

89. Ancak bundan sonra, tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Çünkü Allah, ğafûr ve rahîmdir.

84. Ey Muhammed! **«De ki: 'Allah'a»** inandık. Buradaki emir, anlatılanlara kendisinin de inandığını bildirmek için, Hz. Peygamber'edir. *"İnandık"* ifadesinin çoğul olarak kullanılmasının sebebi, kralların adeti üzere Hz. Peygamber'in kadrini yükseltmektir. **«Bize indirilene...»** inandık. Bundan kasıt da Kur'ân'dır. **«İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene...»** yani bu peygamberlere indirilen suhufa da inandık.

Burada *"Esbat"* kelimesi, torunlar manasına gelir ve Hz. Yakub'un torunlarını ve zürriyetini ifade eder.

«Rabb'leri tarafından Musa'ya» indirilen Tevrat'a, **«İsa'ya»** indirilen İncil'e, onlar tarafından gerçekleştirilen mûcizelere **«ve»** adı geçsin veya geçmesin **«bütün peygamberlere verilenlere inandık. Onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız.»** Yahûdi ve Hristiyanların yaptığı gibi. Onlar peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkar etmişlerlerdir. Biz onların hepsine inanırız ve zamanlarında onlara indirilenin hakikatine de inanırız. Sadece bu peygamberlerin zikredilmesinin sebebi, âyetlerin, yahudi ve hristiyanlardan söz etmesindendir.

«Biz, Allah'a teslim olanlarız.'» O'na boyun eğenleriz. Burada *İslâm*'ın anlamı, boyun eğip, tamamen teslim olmaktır. İfadede, kitap ehlinin imanına bir tariz vardır. Çünkü onlar, bundan uzaktırlar.

85. «Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, onun dini» asla **«kabul**

edilmeyecektir.» Kim, tevhid ve Allah'ın hükmüne boyun eğme dışında başka bir din arama yoluna giderse, onun bu arayışı kesinlikle din olarak kabul edilmez. **«O kimse, âhirette de hüsrana uğrayanlardandır.»** Bu kimseler, bütün sevaplarını kaybetmiş ve cezaya müstehak olmuşlardır. İslâm'dan yüz çevirip bir başka din arayan kimse, faydayı kaybedip, zarara düşmüştür. Çünkü bu kimseler, insanların sahip olduğu "fıtrat-ı selime"yi bozmuşlardır.

86. «Allah, inandıktan, Peygamberin hak olduğuna şâhitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir topluluğu nasıl hidayete iletir?» Hakka karşı direnen, mütevazi olmayı bırakıp kibirlenen bir toplumun hidayete erdirilmesi uzak görülmektedir. Eğer, boyun eğip istekli olurlarsa, Allah da onları hidayete iletir ve buna muvaffak kılar. Burada *hidayetten* kasıt, Allah'ın onların hidayeti için gerekli olan sebepleri yaratmasıdır. Kulun, yapmasını istediği her fiilde, sünnetullah (Allah'ın kanunu) cereyan eder. Sanki Allah Teâlâ: "Onlar inkârı isteyip, onu dilediler. Allah onlar hakkında nasıl ihtida ve marifet yaratır" buyurmaktadır.

Burada, dil ile ikrar etmenin gerçek iman olmadığı konusunda bir delil vardır. İç, dışa aykırı olmamalıdır.

«Allah, zâlim kavmi hidayete erdirmez.» Nefislerine zulmedip, iman yerine inkâr eden, kendisine gerçek bildirildiği halde ondan yüz çeviren kimseye Allah Tealâ nasıl hidayet eder?

87. «Bunların» bu kötü sıfatlarla nitelenen insanların **«cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır.»**

"Ceza" dan kasıt, onların cennetten uzaklaştırılıp, onlara azap edilmesidir. Melekler de onlara, insanlar gibi lânet ederler. *"İnsanlar"*dan kasıt da, mü'minlerdir. Eğer bütün insanlar kastedilseydi, onları kabul etsin veya karşı çıksın, herkesin lânetlemesi gerekirdi.

88. «O lânetin» ve azabın **«içinde ebedî olarak kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmeyecektir. Onlara mühlet de verilmeyecektir.»**

*"Lânet içinde ebedî kalmak"*tan kasıt, kıyamet gününde melekler, mü'minler ve onlarla birlikte cehennemde bulunanların, onlara lânet etmeye devam etmeleridir. Onların azapları hafifletilmeyecektir, başka bir zamana da ertelenmeyecektir.

89. «Ancak bundan sonra, tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır.

Çünkü Allah, ğafûr ve rahîmdir.» Allah, dinden uzaklaştıktan sonra, tevbe edenlerin ve bozduklarını ıslah edenlerin tevbesini kabul edip, onlara ihsanda bulunacaktır.

Burada, *"ıslah olanlar"* ifadesi, *"tevbe edenler"* ifadesine atfedilmiştir. Bunun anlamı, sadece tevbe etmenin yetmeyeceğidir. Tevbe ettikten sonra sâlih ameller yapıp iç hallerini, Hak'la murakabede ve halkla muamelede ıslah ederler. Böylece, Allah Teâlâ'nın rahmet ve inayetini elde etmiş olurlar ve pişmanlık duyarak, nefislerini tasfiye ve tezkiye için riyazata devam ederler.

Serî es-Sakatî şöyle anlatır: "Bir gün, zayıfın kuvvetliye nasıl isyan ettiğine şaşmıştım. Sonraki gün sabah namazını kılınca, baktım ki arkasında binekli adamlar olan bir genç, gelmekte. Önlerinde de köleler vardı. Genç de binekliydi. Hayvandan indi ve sordu: 'Serî es-Sakatî hanginizdir?' Yanımda oturanlar beni işaret ettiler. Selâm verdi ve 'zayıfın kuvvetliye nasıl isyan ettiğine şaştığını söylemiştin. Bununla ne demek istemiştin?' dedi. Bunun üzerine dedim ki: 'İnsanoğlundan daha zayıf, Allah'tan daha kuvvetlisi yoktur. Bu zayıflığına rağmen insan, Allah'a isyanda bulunur.' Genç ağladı ve: 'Ey Serî, Rabbin benim gibi günaha batmış bir insanı kabul eder mi?' diye sordu. Ben: 'Batmış insanları Allah'tan başka kim kurtarabilir ki?' dedim. Genç adam: 'Ey Serî, ben birçok zulüm işledim, nasıl yaparım?' dedi. 'Gerçekten Allah'a yöneldiysen, Allah da, senin hasımlarını razı eder' dedim. Genç adam: 'Bana Allah'a giden yolu anlat' dedi. Ben de ona: 'Eğer, Allah'a varmak isteyen (muktesıt)lerin yolunu istiyorsan, oruç tutup namaz kılacaksın ve günahları bırakacaksın. Evliyanın yolunu istiyorsan, takıntıları bırakıp, Allah'a hizmete yapışacaksın. Allah'a gitmeye çalışana, bütün günahlardan tevbe etmesi ve gönlünü, Allah'ı müşahede etmekten başka bir şeyin meşgul etmemesi gerekir' dedim."

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söylüyor: *"Ey Abdullah! Dünyada garipmişsin, ya da yolcuymuşsun gibi ol. Kendini mezardakilerden say."*[27] Dünyaya meyletme ve onu vatan da tutma. Evine varmak isteyen yolcunun, başka şeylerle uğraşmayıp, bir an önce evine varmayı istediği gibi, sen de sakın kendi kendine, "dünyada uzun müddet kalacağım" deme.

Hadis-i Şerifte, kendine varlık izafe etmeye değil, fenâya (yok olmaya)

27- Buharî, Tirmizî, İbn Mâce.

işaret vardır. Çünkü vücut (varlık) Allah'ındır. Beden, ruh için neyse, kabir de ölü için aynı şeydir. Kabirdeki ölü, işini mevlâsına havale etmiştir. Aynen bunun gibi, kul da, kalbî ve bedenî âfetlerden hiç birine ilişmemeli, bilakis Allah'ın yaratmış olduğu, asıl fıtrata dönmelidir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ ثُمَّ ٱزْدَادُوا۟
كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ ٱلْأَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ ٱفْتَدَىٰ بِهِۦٓ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٩١﴾

90. İnandıktan sonra inkâr edenlerin, sonra inkârlarında ileri gidenlerin tevbeleri kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapıklardır.

91. İnkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzü kadar altın fidye verse bile, kabul edilmeyecektir. Onlar için acıklı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

90. Yahudilerden, Musa ve Tevrat'a **«İnandıktan sonra»**, İsa ve İncil'i **«inkâr edenlerin, sonra»** Hz. Peygamber ve Kur'an'ı inkâr etmek suretiyle veya peygamber gönderilmeden önce Hz. Muhammed'e iman edip daha sonra inkâr ederek bu **«inkârlarında ileri gidenlerin»** inkârda ısrar edenlerin, onu tenkit edenlerin ve ahdi bozup imandan sapanların **«tevbeleri kabul edilmeyecektir.»** Çünkü onlar, helâk olmanın eşiğine gelmeden tevbe etmezler. *"Tevbeleri kabul edilmeyecektir."* ifadesi, tevbe etmezler, ifadesinden kinâyedir. Onların durumlarını ağırlaştırmak ve hallerini Allah'ın rahmetinden ümit kesmişlerin halleri şeklinde ortaya çıkarmak için bu ifade kullanılmıştır.

«İşte onlar» tam **«sapıklardır.»** Buradaki *"sapıklar"*dan maksat, tam sapıklar, demektir. Yoksa her inkârcı sapık olur. İster iman ettikten sonra inkâr etmiş olsun, isterse asıl itibariyle inkârcı olsun.

91. «İnkâr edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzü»nü dolduracak **«kadar altın fidye verse bile, kabul edilmeyecektir.»** Burada, *"yeryüzü kadar altın"*dan maksat, çokluktur. Yani bir inkârcının, mal ve mülkü ne kadar çok olursa olsun, kıyamet gününde Allah'ın azabından hiçbir şeyle ve hiçbir şekilde kurtulma imkânı bulamıyacaktır. Burada inkârcıların, cezadan kendilerini kurtarabileceklerinden ümitlerini kesmeleri gerektiği beyan edilmektedir.

«Onlar için acıklı bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur» ki, kendilerinden bu azabı kaldırsın veya hafifletsin.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kıyamet gününde, cehennemliklerden azâbı en hafif olanlara Allah şöyle der: 'Yeryüzündekiler senin olsaydı, onları fidye olarak verir miydin?' Onlar da: 'Evet verirdik' derler. Allah da: 'Ben senden, bundan daha basit olan bir şey istedim. Sen Âdem peygamberin sulbündeydin. Senden, bana ortak tanımamanı istedim. Sen ise, bana ortak tanımakta ısrar ettin' buyurur."*[28]

İmam Fahreddin er-Râzî der ki: "İnkârcılar üç kısımdır:

Bunlardan birincisi, küfürden tam bir tevbeyle tevbe edenlerdir. *"Tevbe edip, ıslah olanlar..."*(Âl-i İmran:89) âyeti bunu ifade eder.

İkincisi, söz olarak tevbe eden, fakat kalplerinde yine inkâr bulunanlar. Bunlara da *"tevbeleri kabul edilmeyecektir"* (Âl-i İmran: 90) âyeti işaret eder.

Üçüncü grup ise, hiçbir şekilde tevbe etmeden, inkârcı olarak ölenlerdir ki, bunlara da, *"inkâr edip kâfir olarak ölenler..."* (Âl-i İmran: 91) âyeti işaret etmektedir."

Bil ki, kişi, dîni hükümler doğrultusundan hareket edince nefsine hakim olur. Artık o kişi şeytana ait yedi sıfatla karşı karşıya gelmez. (Bunlar: riya, ucüb, hased, buhl, kibir, hubbi dünya ve gaflet'tir.) (Mütercim.)

Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Ümmetim adına en çok korktuğum şey,*

28- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel.

boş arzulara (hevâya) uyma ve uzun emeldir. Boş arzulara uyma Haktan alıkoyarken, uzun emel de âhireti unutturur."[29]

Zunnûn el-Mısrî de şöyle der: "İbadetin anahtarı, düşüncedir. İsabet etmenin alâmeti de, nefse ve hevaya muhalefet etmektir. Muhalefet ise, şehevî duyguları terketmektir."

Ca'fer b. Nasîr şöyle der: "Cüneyd bana bir dirhem verdi ve 'onunla incir satın al' dedi. Ben de incir satın aldım. İftar edeceği zaman inciri ağzına koydu ve ağlayarak çıkarıp attı. Daha sonra da 'götür onu' dedi. Sebebini sorunca da 'kalbime fısıldandı ki, Allah için terkettiğin şehvetten utanmıyor musun da, sonra tekrar ona dönüyorsun' dedi."

Ebû Süleyman ed-Dârânî de şöyle diyor: "Geceleyin ihsanda bulunanın, gündüzüne de yeter. Gündüzün ihsanda bulunanın da gecesine yeter. Her kim ki şehvetini tutma konusunda samimi olursa, bu ona azık olarak yeter. Allah Teâlâ da, yersiz istekleri O'nun rızası için terkeden bir kalbe azabetmekten yücedir."

Bilmiş ol ki, nefis, lâtif olan iki göz gibidir ve kötü huyların kaynağıdır. İnsanın iki tarafına yerleştirilmiş olup, kötü şeyleri emreder. Çünkü o, rûhânîyetten saptırmak için yaratılmıştır.

Bir de temiz nefisler vardır. Onlar da, Melekût-u Â'lâ'da (en yüksek makam) yaratılmışlardır. Onlar da, hayırları emreder, kötülüklerden sakındırırlar. Kötü nefisler, şeytanlar gibi, Melekût-u Süflâ'da (en düşük makam) yaratılmış olup, kötülükten başkasını emretmezler. Onların tabiatında, isyan, direnme ve kibirlenme vardır. Onun içindir ki bu nefis, nasihat dinlemez ve devamlı isyan eder. Nitekim bir salih kul şu beyti söylemiştir:

Bana kötülüğü emreden nefsim, cehaletinden dolayı
Başımdaki ak saçlardan ve ihtiyarlığımdan öğüt almadı.

Kötü ve ayıp şeyler yapmayı emreden nefis, ne gençten ve ne de yaşlıdan asla nasihat dinleyip ibret almaz. Yaşlandıktan sonra bile, cehaletin batağına saplanıp dururlar ve pişman olup da şehvetlerine gem vuramazlar. Her

29- Bağavî, Ebû Nuaym ve İbn Mende şu lafızlarla tahric etmişlerdir: *"Benden sonra ümmetim adına en korktuğum şeyler üçtür: Boş arzulara (hevâya) sapma, karınları ve cinsî istekleri konusunda şehvetlerine tâbi olma ve bilgiden sonra gaflet."* Bkz. Suyûtî, el-*Fethu'l-Kebîr*, 1/55.

kim bu sıfatlardan nefislerini temizlemezse, perişan olur, kaybedip cehennemde kalır. Allah Tealâ: *"Onu (nefsi) kirletip örten, ziyana uğramıştır"* (Şems:10) buyurmuştur.

Allah Tealâ, bizi de, sizi de kötülük emreden nefsin tuzağından ve şeytanın şerrinden korusun. Canımız bedenimizde kaldığı sürece de halimizi ıslâh etsin.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن
شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

92. Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız. Ne harcarsanız, Allah onu bilir.

92. Ey mü'minler! **«Sevdiğiniz şeylerden Allah»** yolunda ve onun nezdindekileri kazanmak **«için harcamadıkça»**, elde etmek için yarışılan, gerçek **«iyiliğe ulaşamazsınız...»** İyiler grubuna katılamazsınız. Ya da, Allah'ın rahmet ve sevabını, cennet ve rızâsını elde edemezsiniz.

Burada, *"sevdiğiniz şeyler"*den kasıt, en çok sevdiğiniz, hoşunuza giden ve nefsinizin arzuladığı değerli mallarınızdır.

Sevdiğiniz değerli şeylerden veya sevmediğiniz basit şeylerden **«ne harcarsanız, Allah onu bilir.»** Allah Tealâ, infak ettiğiniz şeyleri çok iyi bilir ve bunlar iyi olsun, kötü olsun sizleri ona göre, hesaba çeker. Çünkü Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz. Buradaki ifadede, iyilerin verilmesine teşvik, kötülerin verilmesinden sakındırma vardır.

Bilmiş olun ki, isteğe ulaşmak için, sevdiklerinizi vermeniz gerekir. Onun için eski insanlarımız, en çok sevdikleri şeyleri, muhtaç olacakları kıyamet gününde kullanmak üzere, Allah için stok yapıp biriktirirlerdi. İnsan, sevgilisini verebilmesi için, ondan daha sevgili birisine kavuşmayı kesinlikle bilmiş olmalıdır.

Bu âyet indiği zaman, Ebû Talha, Hz. Peygamber'e gelerek şöyle der: "Ey Allah'ın Rasûlü, benim en sevdiğim mal, Beyruhâ ismindeki bahçemdir.[30] Onu Allah'ın sana gösterdiği gibi kullan." Hz. Peygamber: *"Ne güzel, bu kârlı bir mal, bu kârlı bir mal. Benim görüşüm, onu yakınlarına dağıtmandır"* buyurdu ve Ebû Talha da onu akrabalarına dağıttı.[31] Bundan anlaşılıyor ki, malların en sevimlisini akrabalara infak etmek, en faziletli olan infaktır.

Ömer b. Abdülaziz hakkında bir hikâye anlatılır. Onun hanımının çok güzel bir cariyesi varmış. O cariyeyi hanımından defalarca istemiş, fakat hanımı vermemiş. Ömer b. Abdülaziz hilâfete geçince hanımı, cariyeyi süsleyerek ona göndermiş ve demiş ki: "Ey Müslümanların Emiri, bunu sana hibe ediyorum. Sana hizmet etsin." Ömer de: "Bu cariyeyi nereden elde ettin?" diye sormuş ve "babam Abdülmelik'in evinden getirdim" cevabını almış. Ömer b. Abdülaziz, bu cariyenin nereden elde edildiğini araştırmış ve görmüş ki, bu cariye borçlu bir işçininmiş. Adam ölünce, terekesinden alınmış. Adamın durumu araştırılıp, vârisleri getirtilmiş. Onların hepsine malını vererek razı etmiş. Sonra çok sevdiği cariyeye dönerek: "Sen Allah için hürsün" demiş. Denilmiş ki: "Ey Mü'minlerin Emiri, cariye ile ilgili bütün şüpheleri giderdiğin halde niçin onu hürriyetine kavuşturdun?" Ömer de: "Başka türlü, nefisleri şehevî duygulardan alıkoyamadım" demiş.

Anlatıldığına göre, Rebi' felç olmuş. Bir dilenci gelip, kapısında istemeye başlamış. Rebi' "dilenciye şeker verin" demiş. Çünkü şekeri çok seviyor ve *"sevdiğiniz şeylerden vermedikçe, iyiliğe ulaşamazsınız"* âyetini böyle yorumluyor. Bunun üzerine, Rebi'in hastalığı uzamış. Canı tavuk eti istemiş. Kırk gün nefsini tutmuş. Sonra da hanımına: "Kırk gündür canım tavuk eti istiyordu. Fakat kendimi tuttum" demiş. Hanımı da ona: "Sübhanallah, bu et helâl olduğu halde, neden kırk gündür kendini tutuyorsun?" demiş. Hanımını pazara gönderip, tavuk satın aldırmış. Tavuğu kesip kızartmış, sonra bir de ekmek yapmış. Onları nar gibi kızarmış bir şekilde sofraya getirip, Rebi'in huzuruna koymuş. Bu defa dilenci, kapıda dikilip, "Allah rızâsı için bana da verin" diyormuş. Rebi' yemekten vaz geçmiş ve "şunu al ve dilenciye ver" demiş. Hanımı: "Fe sübhanallah" demiş. Rebi': "Emrettiğimi yap" diye diretmiş.

30- Beyruhâ Medine'de Hz. Peygamberin mescidinin karşısında verimli bir arazî (hurma bahçesi) idi.

31- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel. Bkz. Tefsîru İbn Kesîr, 1/299.

Kadın: "Kendin için iyi olanı yap" demiş. Rebi' de: "İyi olan neymiş" diye sormuş. Hanım: "Dilenciye bunun parasını verelim, sen de eti zevkle ye" demiş. Rebi': "Aferin, bana parasını getir" demiş. Sonra da: "Koy şuraya, şunu da al ve ikisini de dilenciye ver" demiş. O da vermiş.

كُلُّ ٱلطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَٰٓءِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ ٱلتَّوْرَىٰةُ
قُلْ فَأْتُوا۟ بِٱلتَّوْرَىٰةِ فَٱتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾
فَمَنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ ٱللَّهُ ۗ فَٱتَّبِعُوا۟ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ
وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

93. Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in kendisine haram kıldıkları hariç, bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız, Tevrat'ı getirin ve okuyun onu."

94. Bundan sonra, her kim Allah'a karşı iftirada bulunursa, onlar zalimlerdir.

95. De ki: "Allah, doğru söyledi. Öyleyse hanif olan İbrahim'in dinine tâbi olun. O, müşriklerden değildi."

"Yahudilerin yaptıkları zulümden... dolayı, kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri onlara yasakladık"(Nisa:160) âyeti indiği zaman, yahudiler bunu

inkâr etti ve kendilerini zulümden temize çıkardılar. Böylece, Kur'ân'ın getirdiğini inkâr ettiler ve şunu söylediler: "Bu yiyeceklerin haram kılındığı ilk insanlar bizler değiliz. Bunlar eskiden haram kılınmış şeylerdir. Bunlar, Nuh ve İbrahim peygamberlere de haram kılınmıştı, bize de ulaştı." Onların gayesi, Allah'ın kendileri aleyhindeki zulüm, azgınlık ve Allah yolundan alıkoymakla ilgili şehadetini yalanlamaktı. Bunun üzerine aşağıdaki âyet indi:

93. «Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in kendisine haram kıldıkları hariç, bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi.» Burada helâl olan yiyecekler değil, bu yiyeceklerin yenmesiydi. Helâl veya haram olan, insanların fiilleriydi, eşyanın aslı değildi. Bütün yiyecekler, İsrailoğullarına helâl idi. Ancak İsrail'in, yani Yakup peygamberin kendisine yasaklamış olduğu deve eti ve sütü bunun dışındaydı. Rivâyet edildiğine göre, Yakub (a.s.) şikâyette bulunmuştu. Bunun üzerine siyatik hastalığına yakalandı. Böylece imtihan edilmek üzere bir belâ ve şiddetle karşılaştı. Acıdan, geceleri uyuyamıyordu. Bu hastalıktan kurtulursa, en sevdiği şeyi yememeye yemin etmişti. Onun için, deve eti ve sütünü kendisine haram kılmıştı.

Bu yiyecekler, Tevrat inmeden önce onlara helâl idi. Daha sonra onlar, azgınlaşıp zulme saptıkları için haram kılındı. Bunlar, Nuh, İbrahim ve diğerlerine nasıl haram kılınmış olabilir ?

«De ki: 'Eğer doğru söylüyorsanız, Tevrat'ı getirin ve okuyun onu.'» Burada Hz. Peygamber'e, onlarla kendi kitaplarıyla mücadele etmesi emrediliyor. Çünkü bu haramın, sonradan onların azıp zulme dalmalarından meydana geldiğini, onların kitapları da belirtiyor. Onun için Hz. Peygamber'e, "onlar kitaplarını getirsinler ve okusunlar" diye emir verilmektedir. Böylece onlar, donakalacaklar, susacaklar ve yalanları ortaya çıkacaktır.

Rivâyet edilir ki, onlar, kitaplarını getirmeye cesaret edememişler, donakalmışlar ve gerisin geri gitmişler. Bu olayda da, Hz. Peygamber'in doğruluğuna ve inkâr ettikleri neshin cevazına açık seçik delil vardır.

94. «Bundan sonra, her kim Allah'a karşı iftirada bulunursa, onlar zalimlerdir.» Kim Tevrat'ın, İsrailoğullarına indirilmesinden önce, onlara bazı yiyeceklerin yasaklandığını iddia edip, Allah'a karşı yalan uydurursa işte bunlar iftira etmekte ısrar edenler, zulüm ve düşmanlıkta aşırı gidenlerdir.

95. «De ki, 'Allah doğru söyledi.» Yani İsrailoğullarının bazı yiyecekleri kendilerine haram kıldıkları konusunda, Allah'ın indirdiği şeyde doğrulu-

ğu ortaya çıktı. «**Öyleyse**», bütün sahte dinlerden yüz çevirin, yani «**hanîf olan, İbrahim'in dinine tâbi olun.**» İbrahim'in dini, İslâm dinidir. Çünkü dinler, aslında tektirler. Sizler, zannettiğiniz gibi, onun dinine tâbi olmuş değilsinizdir. «**O**» İbrahim, «**müşriklerden değildi.**'»

Burada yahudilerin, müşrik olduklarına ve İbrahim peygamberle onlar arasında asla hiçbir dinî ilişki olmadığına işaret vardır. Burada ifade edilmek istenen Hz. Peygamber'in, İbrahim'in dininden olmasıdır. Çünkü o da tevhide ve Allah'tan başkasına kul olmamaya çağırıyordu.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ
لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ
بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ۗ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ
حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ
غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

96. İnsanlar için kurulan ilk ev Mekke'de bulunan mübarek ve âlemler için hidayet kaynağı olan Kâbe'dir.

97. Orada apaçık deliller ve İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emniyette olur. Oraya yol bulabilene, o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir.

96. «**İnsanlar için**» yeryüzünde «**kurulan ilk ev Mekke'de bulunan**» Kâbe'dir.

Rivayet edildiğine göre, kıble, Kudüs'ten Kâbe'ye çevrildiği zaman yahudiler, Hz. Peygamber'e dil uzatmışlar ve şöyle demişlerdi: "Beytü'l-Makdis, Kâbe'den daha faziletli ve yönelmeye daha lâyıktır. Çünkü, Kâbe'den önce yapılmış olup, Mahşer yani toplanma yeri bütün peygamberlerin hicret yeri ve kıblesidir. Kıblenin Kâbe'ye doğru çevrilmesi bâtıldır." Bunun üzerine işte açıklamasını yapacağımız âyet indi. Âyetin anlamı, kulların ibadet etmeleri için yapılan ilk binanın, Mekke'deki Beytullah olduğudur. Beytullah, bu mukaddes beldenin sembolüdür. Âyet'i kerimenin metninde "Mekke" yerine *"bekke"* kelimesi geçmektedir. Bunun sebebi, insanların burada zahmetle karşılaşmalarındandır. Bir de "bekke" kırmak hurdahaş etmek anlamına gelir. Zalim insanların boynunu kırdığı için bu isim verilmiştir. Buraya yönelen her zalimi, mutlaka Allah helâk etmiştir.

Rivayet edildiğine göre: Beytullah'ı, Hz. Âdem'in yaratılmasından 2000 yıl önce melekler yapmışlardır. Âdem peygamber yeryüzüne indirildiği zaman, melekler ona: "Bu evin etrafında tavaf et. Biz, senden 2000 yıl önce tavaf etmeye başladık" dediler. Âdem peygamber ve ondan sonra gelenler, Nuh peygamber zamanına kadar onu tavaf ettiler. Nuh tûfanında bu ev (Beytullah) yerle bir oldu. Sonra Hz. İbrahim bu binayı yeniledi.

İbn Abbas (r.a.), "Bu bina yeryüzünde ilk defa Âdem peygamber tarafından yapılmıştır" der. Bu rivâyetler gösteriyor ki, Beytullah'ı ilk yapan Hz. İbrahim değildir. İbrahim peygamber, onu tamir edip, direklerini yükseltmiş ve kaybolmaya yüz tutan bu binayı ortaya çıkarmıştır. Çünkü Kâbe'nin yeri, Nuh tûfanından sonra yerle bir olup, kaybolmaya yüz tutmuştu. Sonra, Allah Teâlâ, Cebrail'i gönderdi, bu yeri İbrahim peygambere göstertip tamirini emretti. Bunu yapmayı emreden Allah (c.c.), tebliğ eden ve mühendis Cebrail, binayı tamir edip ortaya çıkaran Hz. İbrahim peygamber ve onun yardımcı ustası da, oğlu İsmail'dir. Onun için, "yeryüzünde, Kâbe'den daha şerefli bina yoktur" denilir.

O bina, **«mübarek»**, hac ve umre yapanlar için çok hayırlara vesile olan, günahlarını örten bir yer olup, **«ve âlemler için hidâyet kaynağı olan Kâbe'dir.»** Çünkü orası, insanların kıblesi ve ibadet ettikleri yer olup, Allah'ın yüce kudretine ve eşsiz hikmetine işaret eder.

97. «Orada, apaçık deliller» Oraya, kötü niyetlerle giden zalimlerin kahrolduklarına ait, açık deliller vardır. Fil ordusunun yenilgiye uğraması gibi. **«ve İbrahim'in makamı vardır.»** İbrahim'in makamı da oradadır. İbra-

him peygamberin, Kâbe'nin taşlarını koyarken, üzerine bastığı bir kaya vardı. İşte o kayanın üzerinde, Hz. İbrahim'in ayaklarının izi vardır.

«Kim oraya» yani Harem'e **«girerse emniyette olur.»** Kendisine yapılacak taarruzdan kurtulur. Bu, İbrahim peygamberin duâsı ile olmuştur. Çünkü İbrahim peygamber: *"Ey Rabb'im, bu beldeyi emniyetli kıl"*(Bakara:126) demişti. Bir kimse, suç işleyerek Kâbe'ye sığınırsa, peşine düşülüp hesaba çekilmezdi. Bu konuda Ebû Hanife şöyle der: "Hıll'de[32], kısastan, dinden dönme sebebiyle veya zina suçundan ötürü öldürülmesi gereken bir kimse, Kâbe'ye sığınırsa, ona saldırılmaz. Ona yemek vb. gibi şeyler verilmeyip, dışarıya çıkmasına çalışılır. Bu durum, Hıll'de suç işleyip, sonra Harem'e sığınanlar içindir. Bir kimse, Harem'de, haddi gerektiren bir suç işlerse, orada cezası uygulanır. Orada hırsızlık yapanın gerekli organı kesilir, adam öldüren de öldürülür."

Bakara sûresinin 191. âyetinde şöyle buyurulur: *"...Onlar, Mescid-i Haram'ın yanında sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer orada sizinle savaşırlarsa, siz de onları öldürün..."* Bu âyet, Mescid-i Haram'ın yanında onlarla savaşanları öldürmeye izin vermektedir.

«Oraya yol bulabilene, o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır.» Hac göreviyle mükellef olanlar, mü'minlerdir. Mü'min olmayanlar, dini vecibelerden sorumlu değillerdir. Allah'ın bu konudaki hükmü böyledir.

Hac: Özel bir ziyaret anlamında olup, Allah Tealâ'nın, kullarına farz kıldığı bir hakkıdır.

Bu görev, oraya gidebilme imkânı olanlar, organları sağlam olanlar ve ulaşım için gerekli olan vasıta ve yiyeceğe sahip olanlar içindir.

«Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir.» Buradaki *"kim inkâr ederse"* ifadesini, "kim hacca gitmezse" yerinde anlamak gerekir. Haccın farziyetini tekid ve hacca gitmeyeni şiddetle sakındırmak için bu şekilde ifade edilmiştir. Yani, kimin hali vakti yerinde olur da hacca gitmezse, inkâr edene yaklaşmış ve ancak inkârcının yapabileceği bir işi yapmış demektir. Allah Tealâ'nın, âlemlerin kendisine ibadet etmelerine ihtiyacı yoktur.

32- Harem-i Şerif'in dışında kalan sahaya verilen ad.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Her kim, kendisini belli bir zaruret veya fena bir hastalık, ya da zalim bir idareci engel olmadığı halde hacca gitmezse, dilerse yahudi, dilerse hristiyan olarak ölsün."*[33] Burada, yahudi ve hristiyanların zikredilmesinin sebebi, onların, haccı ve Kâbe'yi faziletli olarak görmeyişlerindendir. Bil ki, bu mukaddes yerlere ancak oralara aşık olanlar çokça gidip gelmek isterler.

Ali b. Muvaffak'tan rivâyet edilir: O, 60 defa hac yapmıştı. Diyordu ki: "Bundan sonra Haceru'l-Esved'e vardığımda, kendi hakkımda ve bu mekâna gidip gelişim konusunda şöyle düşündüm. Bilemiyorum, bu haccım kabul edildi mi, yoksa edilmedi mi? Uykuya daldım ve şöyle bir ses duydum: 'Ey Muvaffak'ın oğlu, sevdiğinden başkasını evine çağırır mısın?' Uyandım. Çok sevinmiştim. Bundan, Allah'ın ziyafetine davet edilmeyenin o ziyafetten hak sahibi olamayacağına işaret edildiğini anladım." Burada hac için hazırlık yapmaya çalışmayan, aksine fesat ve bozgunculuk yapan kimsenin halini kınama vardır. Allah Tealâ'nın hikmeti, her yıl insanların, İbrahim peygamberin çağrısına uymak için bu hoş yerleri özlemelerini gerektirmiştir. Çünkü İbrahim peygamber: *"...İnsanların kalplerini onlara meylettir."* (İbrahim:37) diye duâda bulunmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Amellerin en faziletlisi, Allah'a ve Rasûlüne inanmaktır. Sonra cihad, sonra da kabul olmuş haccdır."*[34]

Denmiştir ki: Günahların bağışlanması hac iledir. Cennet'e girmek de, kabul edilmiş (mebrûr) bir hacla olur. Mebrûr hac ise, şu iki şey ile olur:

1) Hacda, iyi ameller yapmak. İyi amel demek, insanlara iyilik yapmak, ihsanda bulunmak, yemek yedirmek ve selâm vermek demektir.

2) Haccın tamam olması için, orada günah işlemek, kötü söz söylemek ve isyan etmek.. gibi fiillerden kaçınmak.

Ebû Ca'fer el-Bâkir demiştir ki: "Beytullah'ı ziyaret etmek isteyen şu üç şeyi yapmadıkça ona önem verilmez:

33- Tirmizî, biraz değişik bir lâfızla şöyle rivâyet etmiştir: *"Kim, kendisini Beytullahi'l-hareme (Allah'ın kutsal evine) ulaştıracak binek ve azık bulurda haccetmezse ya yahudi veya hristiyan olarak ölür."* Tirmizi hadis garibdir, dedi. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/6.

34- Ahmed b. Hanbel, Dârimî.

a) Kendisini günahtan koruyacak verâ (Allah korkusu),

b) Gazabını yenecek hilm (yumuşak huy),

c) Kendisiyle arkadaş olan müslümanlara güzel muamelede bulunmak.

Her yolculuğa çıkması gerekende bu üç özelliğin bulunması şarttır. Özellikle de hacca gidenlerde... Bunları tamamlayan, haccını tamamlamış olur. Hac yoluna çıkanın, insanlara güzel ahlâkla muamelede bulunması gerekir."

Büyüklerden biri demiştir ki: "Kabul olan haccın işareti, hacının hacdan dünyayı istemeyip, ahireti isteyerek dönmesidir."

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَكْفُرُونَ
بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ
شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

98. De ki: "Ey kitap ehli! Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Allah, sizin yaptıklarınıza şahittir."

99. De ki: "Ey kitap ehli! Niçin iman edeni Allah yolundan saptırıyorsunuz? Hak olduğuna şahitken, eğri olmasını istiyorsunuz. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."

98. Ey Muhammed! «**De ki: 'Ey kitap ehli! Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?**» Yahudi ve Hristiyanlara kitap ehli denmiştir. Çünkü onlara, kitap indirilmiştir. Burada, onların inkârının sebebi olarak, bir azarlama ve inkâr ifadesi vardır. *"Âyetler"*den kasıt, Kur'ân'da bulunan âyetlerle, Tevrat ve İncil'de bulunup Hz. Muhammed'in Peygamberliğine delalet eden

haberlerdir. Halbuki **«Allah, sizin yaptıklarınıza şahittir.'»** Allah sizin, yaptığınız her şeyi çok iyi bilir, sizleri ona göre cezalandırır.

99. «De ki: 'Ey kitap ehli! Niçin iman edeni Allah yolundan», Hak dinden **«saptırıyorsunuz?»** O yol ki, ebedî mutluluğa ulaştırır. O, tevhiddir ve İslâm dinidir. Onlar, bazı tuzak ve fitneler uydurarak, insanların İslâm'a girmesine engel olmaya çalışıyorlardı ve diyorlardı ki: "Muhammed'in vasfı kitabımızda yok. Kitabımızda, Muhammed hakkında bir müjde de yok."

«Hak olduğuna şahitken, eğri olmasını istiyorsunuz.» Dosdoğru olan dinin, istikametten sapmış olmasını istiyorsunuz ki, insanlara onu, eğri olarak gösteresiniz. Meselâ Hz. Peygamber'in, sıfatını değiştiriyorsunuz.

Âyette geçen *"ivec"* eğrilik demektir. Mana isimlerinde kullanılır, sözünde eğrilik var, dininde eğrilik var, ifadeleri gibi. Madde isimlerinde eğrilik olduğu ifade edilmek istendiği zaman ise "avec" şeklinde kullanılır. Duvarda eğrilik var, ağaçta eğrilik var, gibi.

Halbuki, "sizler", o Allah yolunun dosdoğru olduğuna "şahitlersiniz." O yolun etrafında hiçbir eğrilik şaibesi yoktur. Ondan sapmak ise, bir ihlâldir, bozgunculuktur. **«Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.'»** Sizin insanları hak yoldan saptırdığınızı ve Hz. Peygamber lehine şehadette bulunmayı gizlediğinizi biliyor.

Kitap ehlini, mü'minleri saptırdıkları için azarlayan Allah, daha sonra da mü'minlere bunlara uymalarını yasaklayarak şöyle buyurmuştur:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟
إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ
كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ
ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ

إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ
تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ
جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ
كُنتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا
وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

100. Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilen bir gruba itaat ederseniz, imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevkederler.

101. Siz nasıl inkâr edersiniz? Size Allah'ın âyetleri okunuyor ve O'nun peygamberi de aranızda. Kim Allah'(ın dini olan İslâm)a sarılırsa, şüphesiz ki o doğru yola iletilmiş olur.

102. Ey iman edenler! Allah'tan, hakkıyla korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.

103. Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimetiyle kardeşler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar.

100. «Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilen bir gruba itaat ederseniz, imanınızdan sonra, sizi yeniden inkârcılığa sevkederler.» Burada *"bir gruba"* diye ifade edilmesinin sebebi, kitap ehli içinde, inanmış insanların da bulunmasıdır.

İkrime diyor ki : "Bu âyet, Şas b. Kays adında bir yahudi hakkında indi. Bu şahıs, Evs ve Hazrec kabilelerinin kalabalık olduğu bir yeri görmüş. Onların, aralarındaki sevgi ve ülfet yahûdiyi kızdırmış, hemen oraya görevli bir genç göndermiş. Bu genç, daha önce aralarında cereyan eden ve her iki kabileden de bir çok kimsenin öldüğü ve Evs kabilesinin zafer kazandığı Buas harbi ile ilgili şiirler okumuş. Bunun üzerine içlerindeki kabile taassubu deprenmiş, birbirlerine girmişler. Durum Hz. Peygamber'e haber verilmiş, hemen yanlarına varıp aralarını bulmuştur."

101. «Siz nasıl inkâr edersiniz?» Halbuki **«size,»** Kur'ân'dan **«Allah'ın âyetleri okunuyor ve O'nun peygamberi de aranızda.»** İnkâr size nasıl ulaşır? Halbuki Rasûlullah dilinden size taptaze Kur'ân okunuyor. Aranızda Hz. Peygamber var, size nasihatta bulunuyor ve size öğüt veriyor. **«Kim Allah'(ın dini olan İslâm)a»** yani hak dine, ki o da tevhid olan İslâm dinidir, sımsıkı **«sarılırsa, şüphesiz ki o, doğru yola iletilmiş olur.»**

Biliniz ki; buradaki hitabın zahiri, kitap ehlinedir. Batını ise, dini, dünya karşılığında satan, ilminin gereğini yapmayan kötü ilim adamlarınadır. Bu ilim adamları, Kur'ân'ın getirdiği, "dünyaya gönül vermeyip hakka yönelme" ilkesini inkâr eden ilim adamlarıdır. Bu ilim adamlarının durumu, muma benzer. Mum kendini yakar, etrafını da aydınlatır.

Fudayl b. 'İyad şöyle der : "Bize bildirildiğine göre, kıyamet günündeki hesaba çekme, putperestlerden önce, fâsık ilim adamlarıyla, hafızlardan başlayacaktır."

102. «Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyla korkun.» Burada geçen *"ittika"*, iftial vezninde olup, korunmada aşırılığı ifade eder. Yani, "aşırı derecede korkun" manası taşır. *"Hakkıyla"* dan kasıt, korkulması gereken şekilde demektir. Bu da, emirleri yerine getirip, haramlardan sakınmada azami gayreti göstermekle olur. Takvada devam edip, ondan hiç ayrılmamak istenmektedir. **«Ve ancak müslümanlar olarak can verin.»** Allah için ihlâslı ve samimi olun. Nefislerinizde, Allah'tan başkasını O'na asla ortak kılmayın. Âyetin görünüründe, bu durumun haricinde bir hal üzere ölüm yasaklanmış-

tır. Bunun anlamı, "İslâm'a devam ediniz" demektir.

103. «Hep birlikte,» toplu olarak **«Allah'ın ipine sımsıkı sarılın.»** İslâm dinine, ya da Allah'ın kitabına sarılın. *"Habl"* kelimesi, ip anlamında olup istiare yoluyla İslâm dini, veya Kur'ân anlamında kullanılmıştır. Bunlardan herbiri, ipe benzer. Çünkü, zor bir yola giren, her an için ayaklarının kaymasından korkar. Bu yolun iki tarafında ve iki ucundan bağlı bir ipe tutunursa, korktuğundan emin olur. Ebedî saadet yolu da böyledir. Kaygan bir yoldur. Ondan saptırıcı etkenler çoktur. O yolda, halkın çoğunun ayağı kaymıştır. Kim yüce Kur'ân'a ve sapasağlam şeriat kanunlarına sımsıkı sarılırsa, dosdoğru yola iletilir ve cehenneme götüren sapıklıktan emin olur.

Sakın kitap ehli gibi, aranızda ihtilâfa düşerek haktan **«ayrılmayın. Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti»** ki, siz câhiliye döneminde düşmanlar idiniz. Aranızda düşmanlık, kin ve devam edegelen savaşlar vardı.

Denilir ki bunlar, Evs ve Hazrec kabileleriydi. Bunlar arasında öfke ve düşmanlık olmuş ve savaşmışlar. Savaşları da tam 120 yıl sürmüş.

«Ve» Allah Teâlâ, sizi İslâm olmaya muvaffak kılarak, kalplerinizi birbirinize alıştırdı da, bu alışma sayesinde, **«O'nun nimetiyle kardeşler olmuştunuz.»** Birbirini seven ve Allah'ın yolunda olan kardeşler oldunuz. Böylece, birbirine nasihat eden, biribirini seven ve hak yolda birleşen insanlar haline geldiniz.

Halbuki **«yine siz,»** daha önceleri, **«bir ateş çukurunun tam kenarında iken...»** İnkârınızdan ötürü, cehennem ateşine düşmek üzereydiniz. Ölüm sizi, o haldeyken yakalamış olsaydı, içine düşerdiniz. Bu durum, onların cehenneme düştükten sonraki muhtemel hayatlarını temsildir. Ateşin kenarında oturmuş, ateşe düşmek üzereyken, **«oradan da sizi O kurtarmıştı.»** Sizi İslâm'a iletmek sûretiyle, ateşe düşmekten kurtardı.

«İşte Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar.» Bu açıklamaların sebebi, sizin hidayette sebat etmeniz, doğru yoldan sapmamanız içindir.

Biliniz ki Allah, mü'minlere, önce takvayı, sonra onun yoluna sıkı sıkıya sarılmayı, sonra nimetlerini hatırlamayı emrediyor. Çünkü insanın fiilleri, ya korkudan, ya da hevesle birşeyi istemesinden meydana gelir. Korku, hevesle istekten önce gelir. Çünkü, zararın giderilmesi, faydanın celbedilmesinden

önce gelir. Tıpkı insanın kötülüklerden arınması, güzel ahlâk ve iyi amellerle süslemeden önce olması gibi.

"Allah'tan hakkıyla korkunuz" ifadesi, Allah'ın cezasını hafifletmeye işarettir. Sonra bunu, Allah'ın dinine sımsıkı sarılma emrine bir sebep kılıyor. Sonra da bunu, heves, istek (rağbet) izliyor. *"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın."* âyetindeki gibi.

Akıllı insanın yapacağı şey, Allah'ın emrine boyun eğmek, O'nun hükmüne itaat etmek, O'nun ipine sımsıkı sarılmak ve dinde ayrılığa düşmemektir.

Şeyh Nasr Abâdî şöyle der : "Takva sahibi insanın dört alâmeti vardır. Bunlar, Allah'ın helâl ve haramlarını koruyup onlara riayet etmek, elinden geldiğince çalışmak, sözüne sadık olmak ve elde olana kanaat etmektir."

وَلْتَكُن مِّنكُمْ
أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا
وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

104. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü engelleyen bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanan ve ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azap vardır.

104. «Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü engelleyen bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.»

Burada istenen şey, hayra çağıran bir topluluğun bulunmasıdır.Yapılan çağrı, her ne kadar insanlardan bazılarına ise de, hitap, bütün insanlaradır. Bunun farz-ı kifaye olduğu anlaşılıyor. Bu görev, bütün insanlarındır. Fakat bazılarının yapmasıyla, diğerlerinin sorumluluğu düşer. Şayet bu görevi, bütün insanlar terkederse, hepsi birden günah işlemiş olurlar. Bu görev, işlerin en yücesi ve en üstünü olduğu için, bunu ancak ilim adamları yapabilirler. Câhil, bu işi yerine getiremez. Çünkü o, ne yapacağını bilemez. Belki de, hayrı engeller, yasağı emreder. Kendi mezhebini bilir, karşısındakinin mezhebini bilmeyip, onu engellemeye çalışır. Kaba davranacağı yerde yumuşak, yumuşak davranacağı yerde de kaba davranır.

Hz. Peygamber minberdeyken, "İnsanların en hayırlısı kimdir ?" diye sordular. O da : *" İyiliği emreden, kötülüğü engelleyen, Allah'tan en çok korkan ve sıla-i rahmi en çok yapan kimsedir"*[35] buyurdu.

Huzeyfe'den : "İnsanlar öyle bir zamanda yaşayacaklar ki, onlar için, bir eşek leşi, iyiliği emreden, kötülüğü engelleyen bir mü'minden daha sevimli olacaktır."

Hz. Peygamber de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur : *" Allah'ın yasakladığı hudut üzerinde duran yani yasaklarına riâyet etmeyen kimselerin misali, bir gemi halkının misali gibidir. Onlar gemi üzerinde kura çektiler. Bazılarına geminin üstü, bazılarına da geminin altı düştü. Alt kattakiler, su almak üzere üst kata uğradılar. Bu durumdan üsttekiler rahatsız oldular. Bunun üzerine alttakilerden biri, baltayla gemiyi oymaya başladı. Üsttekiler gelip "sana ne oluyor ?" diye sordular. Adam da, "Benden rahatsız oldunuz. Mutlaka su almam gerekir" diye cevap verdi. Eğer, bu adamın elini tutarlar, ve ona engel olurlarsa, hem onu, hem de kendilerini kurtarırlar. Eğer onu kendi kendine terkederlerse, hem onu, hem de kendilerini helâk ederler."* [36]

Bir başka hadis-i şerifte de : *"Eğer insanlar, bir fenalık görür de onu değiştirmezlerse, Allah Teâlâ'nın azabı herkese şamil olur."* buyurulmuştur.

35- Ahmed b. Hanbel ve Taberânî şu lâfızla tahric etmiştir: *"İnsanların en hayırlısı (Allah'ın kitabını) en iyi okuyanları, Allah'ın dinini en iyi bilenleri, Allah'tan en çok korkanları, iyiliği en çok emredenleri, kötülüğükden en çok menedenleri ve sıla-ı rahimi en çok yapanlarıdır."* Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 2/18.

36- Buhârî, buna yakın bir lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/597.

İyiliği emretmek, emredilen şeye bağlıdır. Emredilen şey, vacip ise, emretmek de vacip olur. Eğer emredilen şey, mendup olursa, emretmek de mendup olur. Kötülüğü engellemek ise, bütünüyle vaciptir. Çünkü, bütün kötülükler çirkin şeyler olduğu için, onların terkedilmesi vaciptir. Engel olunacak şeyi bildikten sonra, ona engel olmanın şartı, o şeyin meydana gelmemiş olmasıdır. Çünkü, meydana gelmiş olan bir şey engellenemez. Çünkü olan olmuştur. Ancak yerilip, kötülenir. Kötü bir şeyin benzerine alışkanlıktan nehyedilir. Bu da onu yapacağına zann-ı galip hasıl olursa, olur. Meselâ; bir içkici görürsünüz. İçki içmeye hazırlanıyor, malzemeleri de hazır. Zannınızda yanılmıyorsunuz. Adama engel olmaya çalışırsanız, büyük bir zarara gireceksiniz. Bu durumda, "Engellemeye nasıl başlanır ?" derseniz, ben de şöyle derim: "Kolaydan başlayacaksınız. Fayda vermezse, zor olana doğru çıkacaksınız. Çünkü hedef, kötülüğe engel olmaktır." Allah, *"aralarını düzeltin"* buyurur, daha sonra da *"savaşın"* buyurur. (Hucurat: 10) Engel olmaya girişmek her mü'minin şartlara göre vazifesidir. Savaşla engel olma ise, devlet başkanı ve görevli kimseler içindir. Çünkü onlar, siyaseti daha iyi bilirler ve onların araçları da vardır. "Kim engellenir veya kime emredilir" dersen, ben de derim ki : " Mükellef olan veya çocuklar ve deliler gibi mükellef olmayan birisi, diğerine zarar vermeye yeltendiği an engellenir. Çocuklar, alışmamaları için haram şeyleri yapmaktan engellenirler. Günahkâr bir kimse üzerine de kendi işlediği günahtan başkasını menetmesi vaciptir. (Kendisi bu günahı işliyor diye başkasını menetme sorumluluğundan kurtulamaz.) Çünkü günahı kendisinin terketmesi de üzerine vaciptir. Engel olma, herkesin görevidir. İnsan kötülüğü hem kendisi yapmayacak hem de başkasını bundan menedecektir. İkisinden birini terketmesiyle, diğerinin vacip olması sakıt olmaz."

Peygamber (s.a.v.) efendimiz şöyle buyurur : *" Allah Teâlâ bu dini, fâsık insanlarla da desdekler."*[37] Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulur: *"Kıyamet gününde bir adam getirilip, ateşe atılır. Ateşte onun bağırsakları dışarı fırlar. Sonra o adam, eşeğin değirmende döndüğü gibi bağırsakları etrafında döner. Bunun üzerine cehennem halkı, o adamın başına toplanıp : "Ey falanca, senin halin ne böyle? Sen bize dünyada iyiliği emredip, kötülüğü engellemez miydin ? diye sorarlar." Adam da der ki : " Size emrederdim, fakat ben yapmazdım. Sizi engellerdim, fakat ben yapardım."*[38]

105. «Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanan ve

37- Taberânî: Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/345.
38- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel.

ihtilâfa düşen» hristiyan ve yahudi**«ler gibi olmayın.»** Kitap ehli olan bu iki topluluktan her biri, birçok gruplara ayrılmışlardı. Onlar, birtakım sahte şeyler uydurarak, Allah'ın açık âyetlerini gizliyorlar, ya da basit dünyevî birşey karşısında tahrif ediyorlardı.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde diyor ki: "Bunlar, bedenen de birbirlerinden ayrılmış, din adamlarından her biri, bulunduğu şehirde liderliğini ilân etmiş, sonra da bunların her biri, kendisinin haklı, diğerinin ise haksız olduğu iddiasında bulunmuştu."

Ben de derim ki: "Biraz insaflı düşünecek olursanız, bugünkü ilim adamlarının çoğu, aynı özelliğe sahiptirler. Allah'tan af ve rahmet dileriz."

Onlar kendilerine, Hakk'ı gösteren ve ittifak ederek söz birliği yapmanın gerekli olduğuna dair apaçık deliller geldikten sonra, ihtilâfa düşüp parçalanmışlardır. **«İşte onlara,»** bu parçalanmalarının cezası olarak ahirette, ardı arkası kesilmeyen **«büyük bir azap vardır.»**

Madem ki Allah, bu ümmete, iyiliği emredip, kötülüğe engel olma vazifesini yüklemiş, öyleyse bu güce ancak, din ve hak ehli kimselerin birbirini sevip, biribirine karşı ülfet ve sevgiyle ulaşılır. Allah Teâlâ onun için, bir uyarıda bulunarak, bölünüp parçalanmamayı emretmiştir. Bölünme ve parçalanma acze düşürür ve bu görev yerine getirilemez.

Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurur : " İnsanların mutlaka, iyi veya kötü bir yöneticisinin olması şarttır. Allah'ın peygamberi bile bir iş için iki veya daha çok kişi gönderdiği zaman mutlaka bunlardan birisini, işlerin doğru düzgün yürümesi için diğerine tâbi olmasını ve ona itaat etmesini emretmiştir. Aksi halde, herc ü merc olur, din ve dünya işleri alt üst olur, sistemler sarsılır." Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Her kim ki, cemaatten bir karış miktarı ayrılır, cennet nimetini göremez"*[39] buyurmuştur. Başka bir hadis-i şerifte ise : *"Allah'ın (kudret) eli cemaatledir. Şeytan tek kişiyle beraber olup, iki kişiden ise çok uzaktır"*[40] buyurmaktadır.

39- Buharî, Müslim hadisi şu lafızlarla tahric etmiştir: *"Kim emîrinden kötü bir davranış görürse, onun fenalığına sabretsin, (isyan etmesin!) Çünkü kim İslâm câmiasından bir karış ayrılır da ölürse, muhakkak o, câhiliyet ölümüyle ölür."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/69, 1/290.

40- Tirmizî değişik bir lâfızla şöyle rivâyet etmiştir: *"Allah'ın kudret eli cemaatle beraberdir. Kim cemaatten ayrılır tekbaşına kalırsa, tek olarak ateşe (cehenneme) gider."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/196.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ
اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ
بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ
فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا
عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي
السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٠٩﴾

106. O gün bazı yüzler ağarıp, bazı yüzler kararacaktır. Yüzleri kararanlara: "İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz? İnkâr ettiğiniz için tadın azabı" denilecektir.

107. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmetindedirler. Onlar, orada ebedî kalacaklardır.

108. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana hakla okuyoruz. Allah âlemlere zulmetmek istemez.

109. Göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür.

106. «O gün, bazı yüzler ağarıp, bazı yüzler kararacaktır.» Ey mü'minler, birçok yüzlerin kararıp, birçoklarının da ağardığı günü hatırlayın. Yüzlerin ağarıp ya da kararmasından kasıt, korkulu ve neşeli olma halleridir. İsteğini elde edip, sevdiğine kavuşan için "yüzü ağardı" denir. Yani istediğine kavuştu ve yüzü güldü. Kendisine bir fenalık dokunan kimse için de "rengi soldu, şekli değişti" gibi ifadeler kullanılır. Âyetin anlamı : Kıyamet gününde

insan, daha önce kazanıp gönderdiği şeylerle karşılaşır. Eğer karşılaştığı şeyler iyi şeyler ise, Allah'ın nimet ve lütfu ile sevinir, müjdelenir. İnkârcı da, işlemiş olduğu çirkin şeyleri karşısında görünce, üzüntü ve sıkıntısı artar. Ağarmak ve kararmak kelimelerinin gerçek manalarında kullanılmış olduğu da söylenir. Hak ehli olanların yüzü beyaz, diğerlerinin yüzü ise, bunun zıddı ile damgalanacaktır.

«**Yüzleri kararanlara: 'İman ettikten sonra inkâr mı ettiniz?**» denecektir. Buradaki sorudan kasıt, onların durumunun hayret ve şaşkınlık ifade ettiğini belirtmektir. Çünkü, iman edip tevhidte karar kıldıktan sonra inkâra sapmışlardı. O halde, Kur'ân'ı ve Hz. Muhammed'i (s.a.v.) «**inkâr ettiğiniz için tadın azabı!' denilecektir.**»

107. «**Yüzleri ağaranlar ise, Allah'ın rahmetindedirler.**» Yani onlar, cennet ve ebedî nimetler içerisinde olacaklardır. Cennet'ten *"rahmet"* diye bahsedilmesi, mü'minler, bütün ömürleri boyunca Allah'a itaat etseler bile oraya, ancak Allah'ın rahmeti sayesinde girebileceklerine dikkati çekmek içindir. «**Onlar, orada ebedî kalacaklardır.**» Onlar, cennetten başka bir yere gitmeyecek ve ölmeyeceklerdir.

108. «**İşte bunlar,**» inkârcıların azabını, mü'minlerin sevincini belirten âyetler, «**Allah'ın âyetleridir. Onları sana hakla**» ve adaletle «**okuyoruz.**» «**Allah**» hiçbir şekilde «**âlemlere zulmetmek istemez.**» Allah, hiçbir yarattığına zulmetmez. Bunu nasıl yapsın? Çünkü zulüm, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmaktan ibarettir. Oysa Allah, ancak kendi mülkünde tasarrufta bulunur. Allah kendisinin olan mutlak mülkünde, zulümle değil, sırf adalet ve hikmetle muamele buyurur.

109. «**Göklerde ve yerde ne varsa, Allah'ındır.**» Yerde ve göklerde bulunan, mal, mahluk, ölüm ve yaratma gibi hadiseler tek olan Allah'a aittir. «**Bütün işler**»in uygulanması, başkasına değil, «**Allah'a döndürülür.**» Kulların bütün işleri Allah'ın hüküm ve kazasına döner. Allah da onlara, hiç kimsenin müdahalesi olmadan karşılığını verir.

كُنتُمْ

خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ

الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ ۗ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ
خَيْرًا لَّهُمْ ۗ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿١١٠﴾
لَنْ يَّضُرُّوكُمْ اِلَّآ اَذًى ۗ وَاِنْ يُّقٰتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ
لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا اِلَّا
بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۗ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيٰتِ
اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۗ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوا
يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

110. Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz; iyiliği emreder, fenalığı engellersiniz. Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inansaydı, elbet bu, kendileri için hayırlı olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.

111. Onlar size, eziyetten başka hiçbir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.

112. Nerede olsalar, onlara zillet-alçaklık vurulmuştur. Meğer ki, Allah'ın ahdine ve insanların ahdine sığınmış olsunlar. Allah'ın gazabına uğradılar ve onlara miskinlik damgası vuruldu. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden dolayıdır. Haksız yere peygamberleri de

öldürüyorlardı. Bu, onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandır.

110. «Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz.» Siz, hayırlı ümmet olmaya devam ediyorsunuz. Çünkü siz, insanların fayda ve menfaati için ortaya çıkarılmışsınız.

«İyiliği emreder, fenalığı engellersiniz.» Hayırlı ümmet olmanın sebebi, iyiliği emredip, kötülüğü engellemedir. Bu hayırlılığın sebebi iki tane güzel niteliktir. İyiliği emretme, kötülüğe engel olma. İnanılması gereken şekilde, «**Allah'a,**» O'nun peygamberine, kitaba, hesaba ve cezaya **«inanırsınız.»**

«Kitap ehli de,» sizin imanınız gibi **«inansaydı, elbet bu, kendileri için»** reislikten ve halkı kendilerine tâbi kılmaktan daha **«hayırlı olurdu. (Gerçi) içlerinde»** Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi **«iman edenler»,** dünya ve âhiret saadetini elde edenler **«var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.»** Yani, inkârlarında diretiyorlar.

111. «Onlar, size eziyetten başka hiçbir zarar veremezler.» Onların size, sadece eziyet vermekten başka hiçbir şekilde zararı dokunmaz. Hiçbir etkisi olmayan tenkit ve tehditlere aldırış bile edilmez.

«Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar.» Onlar sizinle şavaşa bile girmiş olsalar, sizden ölü, esir gibi hiçbir şey elde edemeden, yenilgiye uğramış olarak, gerisin geri dönüp giderler. «**Sonra onlara**,» hiçbir kimse tarafından **«yardım da edilmez.»** Sizin öldürme ve bazı ganimetler almanıza da engel olamıyacaklardır. Burada, onlar içinde bulunan inanmış insanlara bir müjde ve dinlerinde sebat etmeye teşvik vardır. Onlara, sözle dahi bir eziyette bulunamıyacaklardır. Benî Kurayza, Benî Nadir ve Hayber yahudileri gibi, onların da işlerinin sonu rezil ve perişan olmaktır.

112. «Nerede olsalar, onlara zillet-alçaklık» damgası **«vurulmuştur.»** Nerede ve ne zaman bulunurlarsa bulunsunlar onların üzerine zillet damgası vurulmuş ve onlar bununla kuşatılmış durumdalar. «**Meğer ki, Allah'ın ahdine ve insanların ahdine sığınmış olsunlar.**» Allah'ın ve müslümanların zimmeti dışında bulunanları, onların zimmetine sığınmayanları zillet kaplamıştır.

Zimmî'nin eman elde etmesi iki şekilde olur :

1) Zimmî'nin, cizye vermeyi kabul ederek cizye vermesi suretiyle.

2) Devlet başkanının görüşüne bırakılanlar. Devlet başkanı, ictihadına göre, dilerse bunlara ücret karşılığı, dilerse karşılıksız eman verir. Bu durumu, onun ictihadı belirler.

Bunlardan birincisine, Allah'ın ipi-emanı, ikincisine ise, müslümanların ipi-emanı adı verilmektedir. Bu iki eman da müslümanların vasıtasıyla meydana gelir, fakat itibar yönünden değişiktirler, yani değişik olmaları itibaridir.

«Allah'ın gazabına uğradılar ve... »Yani, Allah'ın gazabını hak ederek döndüler de **«onlara miskinlik damgası vuruldu.»** Yani onları her taraftan fakirlik kapladı. Yahudiler çoğu kez fakirdirler. Bunlar, ya gerçekten fakirdirler, ya da fakir görünürler. Zengin olsalar bile, aslında fakirdirler. **«Bu,»** zillet ve miskinlik damgasının vurulması, **«onların, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden dolayıdır.»** Onlar, Allah'ın Hz. Peygamber'den bahseden âyetlerini ve diğer âyetleri devamlı bir sûrette inkâr ediyorlardı.

Ve onlar, **«haksız yere peygamberleri de öldürüyorlardı.»** Bu son kitap ehli yâni Hz. Peygamber zamanında yaşayanlar bizzat peygamberleri öldürmediler ise de onlar, geçmiştekilerin yaptıkları bu kötülükten inanç olarak memnundurlar. Onun içindir ki, "öldürme" fiili onlara isnad edilmiştir.

«Bu,» inkâr etme ve öldürme **«onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandır.»** Onların bu duruma düşmelerinin sebebi, isyan edip, devamlı bir şekilde Allah Teâlâ'nın koyduğu sınırları tecavüz etmelerindendir. Küçük günahlarda ısrar etmek, büyük günahları işlemeye götürür. Büyük günahlarda ısrar etmek ise, inkâra götürür. Kim suç ve günaha dalarsa, kalbinde isyan karanlıkları artar. İman ışığı zayıflayıp, inkâr karanlığı oluşur. Bu durumdan Allah'a sığınırız.

Kur'ân-ı Kerim'in bir başka âyetinde buna şöyle işaret edilir : " *Hayır, onların işledikleri, kalplerinde pas olmuştur."* (Mutaffifîn:14) Allah Tealâ'nın, *"bu isyan etmelerindendir"* sözü de, sebebin sebebini belirtmektedir. Bu anlamda, anlayış ehli şunları söylüyorlar:

"Edebi terk etmeye alışan, sünnetleri terkeder. Sünnetleri terkeden, farzları terkeder. Farzı terkeden, şeriatı hafife alır. Bununla sınanan da küfre düşer. Mü'minin yapacağı şey, içine düşmesi korkusuyla, nefsi için, günah kapısını açmamaktır. Bilâkis, şeriatın kendisine mübah kıldığı bazı şeyleri de ter-

ketmesi gerekir. İşte bu durum, takvanın kemalidir."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *" Kul, kendisinde sakınca olmayan bir şeyi, onda sakınca vardır endişesiyle terkedinceye kadar, gerçek takvaya ulaşamaz."*[41] Bir başka hadislerinde ise : *" Helâl da bellidir, haram da. Bu ikisi arasında şüpheli şeyler vardır. Şüpheli şeylerden korunan, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere düşen, uçurumun kenarında otlatarak uçuruma düşme korkusu olan çoban gibi, harama düşmüş olur"*[42] buyurulmaktadır.

Hadiste, harama düşme korkusuyla, şüpheli şeylerden sakındırılmıştır. Bu durum (sedd-i zerîa), harama götüren vasıtaları ortadan kaldırmadır.

Cüneyd-i Bağdâdî der ki : "Taçların, kralların başında olduğu gibi, ibadetler de, ârîflerin başlarındadır." Onun elinde bir tesbih görülür. Ona denir ki: " Sen bu şerefinle eline nasıl tesbih alırsın?" O da der ki : " Biz, varacağımıza bu yolla vardık. Onu asla terkedemeyiz."

Şeyh Ebû Tâlip de şöyle der : "Virdlere devam etmek, mü'minlerin ahlâkı ve âbidlerin yoludur. O, imanı artırır ve yakîn derecesinin işaretidir."

Şeyh Ebû'l-Hasan der ki : "Üstadıma, muhakkiklerin (hakikat ehli) virdlerini sordum. O da 'hevayı bırakıp, mevlâyı sevmektir. Bir şeyin sevgisi, kendisinden başka bir şeyin sevilmesine manidir. (Yani, hem mevlâyı hem de hevayı sevmek mümkün değildir.)' dedi. Ve yine 'vird, nefsin, hakkı bâtıldan ayırmasıdır. Kul her zaman, vird ve itaata devam edip, isyan ve kötülüklerden kaçınması gerekir' dedi."

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün ashabına şöyle der : *"Allah'tan gerçek şekilde utanın."* Ashab der ki: " Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a hamd olsun. Biz Allah'tan utanıyoruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber : *" Böyle değil. Kim Allah'tan gereği gibi utanırsa, başı ve baştaki bütün organları, karnını ve yediklerini haramdan korusun. Ölümü ve kabirdeki durumunu hatırlasın. Ahireti isteyen, dünya ziynetini terkeder ve her kim bunu yaparsa, Allah'tan gerçek şekilde utanmış olur"* buyurur.[43]

41- Tirmizî, Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/682.

42- Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâi ve ibn Mâce, Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/568.

43- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Bkz. *el-Feth'ûl-Kebîr*, 1/178.

Meşâyihten biri şöyle der : "Bir insan, ikiyüz sene yaşar ve şu dört şeyi bilmezse, cehenneme ondan daha lâyık kimse bulunmaz:

1) Gizli ve açık, herşeyi Allah'ın bildiğini ve O'ndan başkasının veremiyeceğini ve engel de olamıyacağını bilmek.

2) Yaptığı işi, Allah'ın bildiğini, kişi bilmelidir. Çünkü Allah Tealâ, kendi rızâsının dışında bir şey için yapılan ameli kabul etmez.

3) Kendi nefsinin acziyetini bilmesi. Kişi, Allah'ın hüküm verdiği şeye müdahelede bulunamaz.

4) Allah'ın ve kendinin düşmanlarını bilmesi ve onlarla bilerek savaşıp, onları yenmesi."

Bilgi, ârifin silâhıdır. Her kim, gerçek bilgiye sahip olursa, açık ve gizli düşmanlarına üstün gelir ve dileğine ulaşır. Nefis, düşmanın gözüdür. İyi ameller yaparak, zikrederek ve düşünerek, her an onunla savaşıp şerrinden korunmanız gerekir. Allah, bizi de, sizi de, şerlerden korusun!

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ
يَتْلُونَ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَ
يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلَن يُكْفَرُوهُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

113. Hepsi bir değildir; kitap ehli içinde gece saatlerinde ayakta durup, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.

114. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve hayırda yarışırlar. İşte onlar,

sâlihlerdendir.

115. Onların yaptıkları iyilikler inkâr edilmeyecektir. Allah, takva sahiplerini bilir.

113. Kitap ehlinin **«hepsi bir değildir.»** Onların hepsi, iyilik ve çirkinlikte birbirine denk ve eşit değildir. **«Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup, Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır.»** Onların hepsinin, birbirine denk olmadığını belirtmek için söylenmiş bir söz. Sözün tamamının şöyle olması gerekir : "Onlar içerisinde, yerilmiş bir topluluk da vardır." Fakat bu kısım zikredilmeyip, iki zıttan biri zikredilerek, diğerinin anlaşılması istenmiştir.

Kitap ehli içerisinde, dosdoğru ve âdil bir topluluk vardır. Bunlar, Abdullah b. Selâm ve diğerleri gibi müslüman olan kimselerdir. Bu âyet, yahudi din adamlarının, yahudiler içerisinden müslüman olan Abdullah b. Selâm ve diğerleri hakkındaki: "Muhammed'e (s.a.v.) inananlar, bizim şerlilerimizdi. İyilerimiz olsaydılar, babalarının dinlerini terketmezlerdi." sözleri üzerine inmiştir.

Âyetteki *"secdeye kapanmak"*tan kasıt, onların namaz kılmalarıdır. Kur'ân okuduklarından bahsediliyor. Halbuki secdede okuma yoktur. Demek ki onlar, namaz kılıyorlarmış. Hz. Peygamber şöyle buyurur : *" Dikkat ediniz! Rukû ve secde halindeyken Kur'ân okumam yasaklandı."* Onların namazlarından maksat da, teheccüddür.

114. «Onlar,» şeriat'ın söylediği şekilde, **«Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emreder, kötülüğü engellerler.»** Burada kitap ehlinden diğerlerinin bu görevi yerine getirmediklerine, aksine insanlara sapıklığı emrettiklerine ve Allah yolundan alıkoymaya çalıştıklarına dair bir ta'riz vardır. Çünkü bu, kötülüğü emir, iyiliği nehiydir. **«Ve hayırda yarışırlar.»** Hayırda yarışmak, hayır yapmada istek ve hevesini artırıp, aşırı derecede hayır işlemek demektir. Yani hayırın bütün çeşitlerinde, en üst dereceyi elde etmeye koşarlar.

Bu sıfatlarla anılan kimseler, **«işte onlar, sâlihlerdendir.»** Onlar, durumlarını düzeltip, Allah'ın rızâsını kazanmayı hak etmişlerdir.

115. Ne olursa olsun, **«onların yaptıkları iyilikler inkâr edilmeyecektir.»** Onların yaptıkları sevaplar hiçbir şekilde, ne kaybedilecek ve ne de ek-

siltilecek. **«Allah, takva sahiplerini bilir.»** Burada, onların sevaplarının bol olarak verileceğine müjde vardır. Ayrıca, takvanın, hayırların başlangıcı olduğu ve takva sahibi insanların da, Allah katında yüce oldukları ifade edilmektedir. Hadis-i Kutsî'de şöyle buyurulur : *"Ben, beni zikredenle beraberim."*

Ebû Bekir el-Kettânî anlatıyor : "Rüyamda, kendisinden daha güzelini görmediğim bir genç gördüm ve ona, 'sen kimsin?' diye sordum. O da : 'Ben takvayım' dedi. 'Nerede barınıyorsun ?' diye sorduğumda da : 'Üzüntülü insanların kalbinde' diye cevap aldım. Sonra birisi bana döndü. Baktım ki dehşete kapılmış zenci bir kadın. Kendisine 'sen kimsin? ' diye sordum. 'Gülüş' cevabını verdi. 'Nerede barınıyorsun?' soruma da, 'neşeli ve gururlu kalpte' cevabını verdi. Bundan sonra, dikkat ettim ve kendime hakim olamama hali dışında, gülmemeye söz verdim."

Allah yolunun yolcusu, takva ipine sarılıp, dünyada onunla dost olmalıdır. Umulur ki Allah da, takvayı ona, kabir yoldaşı yapar. Takva, sâlihlerin adetidir. Onlar hayatta kaldıkları müddetçe hayırda yarışırlar.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *" Kalbimi bazı duygular kaplar ve günde yetmiş defa istiğfar ederim."*(44) Hz. Peygamber'in istiğfarda bulunması, iki durum arasını ayırmak içindir ki, o iki durumda da ubûdiyyet vardır. Peygamberler, "ismet" sıfatına sahip oldukları için, onlara, eksiklik veya bıkkınlık ve usanma gibi şeyler gelmez. Fakat, iyilerin iyiliği, mukarrabînin kötülüğü mesabesindedir. İnsanın, nefsini kınayıp, zikir ve şükürsüz hiçbir an kaybetmemesi gerekir. Bir noksanlık gördüğünde, hemen istiğfarda bulunup, onu gidermesi gerekir. Allah'ı zikretmek, imanın işareti, nifaktan kurtulma berâtı , şeytandan koruyan bir kale ve ateşten koruyan bir sığınaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : *" Allah, Zekeriyya oğlu Yahya'yı İsrail oğullarına peygamber olarak gönderdiği zaman, onlara beş şey emretti. Her şey için de bir misal verdi:*

1) Onlara, Allah'a ibadet edip, hiçbir şeyi O'na ortak tanımamalarını emretti. Onlara bir de şirk misali verdi: Adamın biri, kendi malıyla bir köle satın almış. Onu eve yerleştirip evlendirmiş ve kendisine mal vererek ticaret yapmasını emretmiş. Bu ticaretten, yeteri kadar yiyecek, kalan kârı da efendisine verecek. Fakat köle, kârı alıp, efendisinin düşmanına veriyor. Efendisine de azıcık bir şey veriyor. Kölenin bu durumuna sizin hanginiz razı olur ?

44- Müslim, Ebû Dâvud, *Câmiu'l-Usûl*, 4/386.

2) Onlara namaz kılmayı emredip, namazla ilgili bir de misal vermiş : Adamın biri, krallardan birinin huzuruna çıkmak için izin istedi. Kendisine izin verildi ve huzura çıktı. Kral, adamı dinleyip, ihtiyacını gidermek üzere yüzünü ona dönmüş. Adam, sağa sola dönüp, ihtiyacının karşılanmasına aldırış etmemiş. Bunun üzerine kral da, adamdan yüz çevirip, ihtiyacını gidermemiş.

3) Onlara, oruç tutmayı emredip, şu misali vermiş: Oruç tutan adamın durumu, savaş elbisesini giyip, silahını kuşanan askere benzer. Düşman ona ulaşamaz ve silâhı da ona tesir etmez.

4) Onlara sadakayı emredip, sadaka verenle ilgili şu misali vermiş: Sadaka veren adamın durumu, düşmanı tarafından esir alınan kimseye benzer. Belli bir değere, kendisini satın almış. Esir, adamın ülkesinde çalışıp az çok ne kazanırsa, kazandığı bu parayı fidye ödeyip, hürriyetine kavuşacak.

5) Onlara, Allah'ı zikretmeyi emrederek, şu misali vermiş : Allah'ı zikretmek, kaleleri olan ve yakınlarında da düşmanları olan ve kalenin içerisine girerek, kapıları kapatıp, kendilerini düşmandan koruyan topluluğa benzer.[45]

Rivâyet edilen habere göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) de Yahyâ aleyhisselâm'la Allah'ın emrettiği bu beş şeyi emretmiştir. Bunun haricinde de Allah'ın kendine emrettiği beş şeyi daha emretmiştir. O beş şey de şunlardır : *"Cemaat olun, yani birlik ve beraberlikten ayrılmayın, dinleyin, itaat edin, hicret edin ve cihad edin."*

إِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لَن تُغْنِىَ عَنْهُمْ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ
شَيْـًٔا ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ

45- Tirmizî ve Bezzâr el-Hâris el-Eş'ârî merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *Cem'ul-Fevâid*, 1/26.

مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ
اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

116. Şüphesiz ki, inkâr edenlerin ne malları, ne de evlâtları, Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalacaklardır.

117. Bu dünya hayatında harcadıkları şeyin durumu; kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerine isabet ederek onu yok eden çok soğuk rüzgârın durumuna benzer. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar, kendilerine zulmettiler.

116. «Şüphesiz ki,» inanılması gereken şeyi **«inkâr edenlerin, ne malları, ne de evlâtları, Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir.»** Allah'ın azabından onları, hiçbirşey kurtaramıyacaktır.

Bu âyet, inkârcıların iddialarını reddetmek için nazil olmuştur. İnkârcılar: "Bizim mal ve evlatlarımız çoktur, bize azap edilmez" diyerek, mal ve evlatlarıyla övünmüşlerdi. Yine bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabını, fakirlikle ayıplayarak şöyle diyorlardı : "Eğer Muhammed haklı olsaydı, Rabbi onu, fakirliğe terketmezdi."

Burada, *"mal"* ve *"evlâtlar"*dan söz edilmesinin sebebi, insanların, kendilerini kurtarmak için, bazen mallarını feda etmelerinden bazen de evlâtlarını imdada çağırmalarındandır. Fakat inkârcılara, kıyamet gününde, mal ve çocukları da asla fayda vermiyecektir. Bu ikisi fayda veremiyeceğine göre, diğer eşya hiç fayda veremez.

«İşte onlar,» devamlı olarak **«cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalacaklardır.»**

Allah, inkârcıların mal ve evlâtlarının kendilerine fayda vermeyeceğini bildirmiştir. Sonra insanın aklına, onlar hayır kastıyla mallarını harcamışlardır. Bundan faydalanabilirler, gibi şeyler gelebilir. Allah Tealâ, bu şüpheyi izale edip şu misali vermiştir :

117. İnkârcıların; övünmek, riya, şöhret ya da namları duyulsun diye **«Bu dünya hayatında harcadıkları şeyin durumu; kendilerine»** inkâr ve isyan gibi şeylerle **«zulmeden»** ve Allah'ın gazabına uğrayarak dönen **«bir topluluğun ekinlerine isabet ederek onu yok eden çok soğuk bir rüzgârın durumuna benzer.»** Rüzgâr, inkârcıların ekinlerine isabet edip, her şeyi kökünden kazıyıp götürmüş, geriye hiçbir şey bırakmamıştır. Bu durum, inkârcılara bir cezadır.

Harcamış oldukları malların boşa gitmesi konusunda, **«Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar, kendilerine zulmettiler.»** Çünkü onlar, Allah'ın rızasının dışında olan birtakım harcamalarda bulunmuşlardır.

İnkârcıların yaptığı infak (harcama), ya dünya menfaati için, ya da âhiret menfaati için olur. Eğer bu infak, dünya menfaati için olursa, elbette ki ahirette bir faydası yoktur. Eğer ahiret menfaati için infak yapılmışsa ki bu, ribat yani fakirler yurdu inşa etmek, köprü yapmak, fakirlere, yetim ve dullara yardım yapmak gibi hayır işleridir. Hayır ümidiyle bu tür infaklarda bulunan kimse, bundan çok hayır umar. Fakat âhirette, inkârının bütün bu hayırlarını boşa çıkarmış olduğunu görür. Bunun durumu fayda elde etmek için ekin eken ve çıkan bir rüzgârın, bütün ekinleri tahrip ettiği, bu sebeple kendisine üzüntü ve sıkıntıdan başka hiçbir şey kalmayan kimsenin durumuna benzer. Bu durumu: *"Biz, onların işlediği her ameli, ele alınıp saçılmış toz zerreleri yaparız"*(Furkan: 23) âyet-i kerimesi de dile getirmektedir.

Mansur b. Ammar şöyle anlatır : "Benim, Allah rızâsında birlikte olduğumuz bir dostum vardı. İyi ve kötü günlerimde beni ziyaret ederdi. Zühd ve takva sahibi olup, zaman zaman ağlardı. Bir ara onu kaybettim. Zayıf ve halsiz olduğunu söylediler. Gidip kapısını çaldım. Kızı çıktı. İçeri girdiğimde, kendisini evin ortasında, yatağında yatar bir halde buldum. Yüzü kararmış, gözleri mavileşmiş ve dudakları kabarmıştı. Kendisine 'lâilâhe illallah'ı çokca tekrar et' dedim. Gözlerini açıp, göz ucuyla bana baktı. Korktum ve kendisine şunu söyledim : 'Eğer bunu söylemezsen, seni yıkayıp kefenlemem ve cenaze namazını da kılmam.' Adam bana şöyle söyledi : 'Kardeşim Mansur, bununla benim aramda engel var.' Bunun üzerine ben de lâ havle çekip: 'Namaz, oruç, zühd ve takva nerede ?' diye sordum. Adam da : 'Ey kardeşim! Bütün

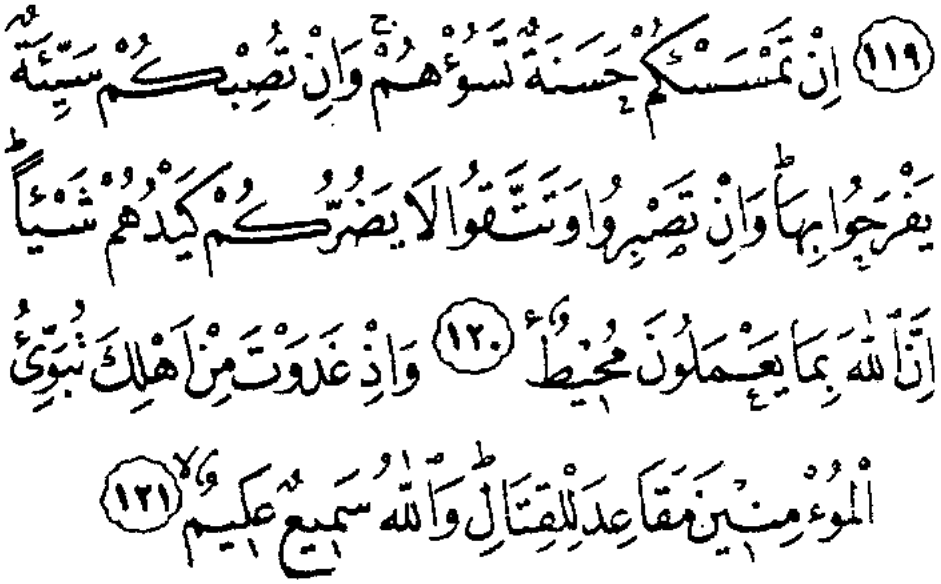
bunlar, Allah rızâsı dışındaydı. Bunları desinler diye yapıyordum. Kendi başıma kaldığım zaman, perdeleri indirir, kapıları kapar ve Rabbime isyan etmek sûretiyle adeta onunla muharebeye kalkışırdım."

Akıllı insanın niyeti doğru olmazsa, hiçbir halde mal ve evlâdının çokluğu kendisini aldatmamalıdır. Nerede, Mevlâ'yı başkalarına tercih eden, fakirliği zenginlikten, zelil olmayı da üstünlükten daha hoş bularak, canlarını ve mallarını Allah yolunda harcayan insanlar!..

Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Çoklukla övünmek, kabirlere varıncaya kadar sizi oyaladı"* (Tekasür: 1-2) mealindeki âyetleri okur ve şöyle derdi : *"İnsanoğlu, 'malım malım' der. Yiyip tükettiğinden, giyip yıprattığından ve tasadduk edip verdiğinden başka ne malın var ki?"*[46] Kanaatkâr olup, dünyaya ait isteklerini azalt, mal ve makam sahiplerine aldanma.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟
بِطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا۟ مَا عَنِتُّمْ ۚ قَدْ
بَدَتِ ٱلْبَغْضَآءُ مِنْ أَفْوَٰهِهِمْ ۖ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ ۚ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٰٓأَنتُمْ
أُولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ ۖ
وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا ۖ وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ
مِنَ ٱلْغَيْظِ ۚ قُلْ مُوتُوا۟ بِغَيْظِكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ

46- Müslim, zühd; Tirmizî, Nesâî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/610.

118. Ey iman edenler! Sizden olmayanları dost edinmeyin. Onlar sizi bozmaktan geri durmazlar ve sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Kinleri ağızlarında görülür. İçlerinde sakladıkları ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz, biz size âyetleri açıkladık.

119. İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, halbuki onlar, sizi sevmezler. Siz, kitapların tümüne inanırsınız. Sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Kendi başlarına kaldıkları zaman ise, size karşı, öfkeden parmaklarını ısırırlar. De ki "Öfkenizden ölün." Şüphesiz Allah, gönüllerin özünü bilendir.

120. Size bir iyilik dokunsa onları üzer. Size bir kötülük dokununca da sevinirler. Eğer sabredip korunursanız, onların tuzakları size hiçbir zarar veremez. Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır.

121. Sabahleyin erkenden ailenden ayrılıp mü'minleri savaş mevzilerine yerleştirdiğini hatırla. Allah işitir ve bilir.

118. «Ey iman edenler! Sizden» yani müslümanlardan **«olmayanları»** sırdaş ve **«dost edinmeyin.»**

Âyette geçen *"Bitâne"* kelimesi; dost, sırdaş demektir. Bir insanın sırlarını bilen ve kendisine güvenilen kimseye, *"bitâne"* denmektedir. Karına (batna) temas eden iç elbiseye benzetilerek bu isim verilmiştir. Nitekim ensar

da iç elbiseye benzetilmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.): *"Ensar iç elbise, diğer insanlar ise dış elbise gibidir."* [47] buyurmuştur.

Bu âyet, mü'min bir topluluğun, münafıklarları dost edinmesi üzerine nazil olup, Allah Tealâ onlara bunu yasaklamıştır.

«**Onlar, sizi bozmaktan geri durmazlar.**» Size karşı hile ve tuzakla ellerinden gelen bozgunculuğu yapmaktan geri durmazlar ve size zarar vermek için olanca gayretlerini sarfederler. «**Ve sizin,**» şiddetli zarara uğrayıp, «**sıkıntıya düşmenizi isterler. Kinleri ağızlarında görülür.**» Ağızlarından çıkan sözlerinde, düşmanlık belirtileri görülür. «**İçlerinde sakladıkları**» kin «**ise daha büyüktür.**» Bunların göstermiş oldukları bu durum, kendi istekleriyle olmayıp, psikolojik olarak kendisini göstermektedir.

«**Eğer düşünürseniz, biz size,**» dinde samimi olmanıza ve inkârcılara düşmanlık beslemenize delâlet eden «**âyetleri açıkladık.**»

119. «**İşte,**» ey onları dost edinmede hata eden mü'minler, «**siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, halbuki onlar,**» aranızda din ayrılığı olduğu için «**sizi sevmezler. Siz, kitapların tümüne inanırsınız.**»

Onlar sizi sevmiyorlar. Halbuki sizler, onlara gönderilmiş olan kitaplara da inanıyorsunuz. Size ne oluyor da, kitabınıza inanmadıkları halde onları seviyorsunuz? Burada, mü'minler kınanarak, inkârcıların bâtıldaki durumlarının, mü'minlerin haktaki durumlarından daha mukavemetli oldukları belirtiliyor.

«**Sizinle karşılaştıkları zaman,**» münafık oldukları için, «**'inandık' derler. Kendi başlarına kaldıkları zaman ise, size karşı**» olan «**öfkeden parmaklarını ısırırlar.**» İnkârcılar, öyle bir şaşkınlık ve üzüntü içerisindeler ki, bunun şifâsı bile yoktur. Mü'minlere olan kin ve nefretlerini, parmaklarını ısırmak sûretiyle ortaya çıkarırlar. Çünkü onlar, mü'minlerin bir araya gelip, hak üzerinde birleşmiş ve birbirlerine tam destek olduklarını görmüşlerdi.

«**De ki : 'Öfkenizden ölün!'**» *"Öfkenizden ölün"* ifadesi onların ölünceye kadar, öfkelerinin devam etmesi ve artması için bir bedduâdır.

«**Şüphesiz Allah, gönüllerin özünü**» çok iyi «**bilendir.**» Allah Tealâ, gönüllerinizde sakladığınız düşmanlıkları, öfkeleri ve huyları çok iyi bilir.

47- Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/389.

120. Ey mü'minler! Düşmana galip gelseniz, bir ganimet elde etseniz ve **«Size bir iyilik dokunsa,»** öfkelerinden ve hasetlerinden dolayı, bu faydaya ulaşmanız, **«onları üzer. Size»** düşmanınız tarafından **«bir kötülük dokununca da buna sevinirler.»** Size bir zarar ve zorluk dokunduğu zaman, sevinirler. Cenab-ı Hak burada, *"mess"*i (dokunma), iyiliğe; *"İsabe"yi* (dokunma) de kötülüğe izafe ediyor. Bunun sebebi şudur : Müslümanlara ufacık bir iyilik dokunsa, münafıklar buna çok üzülürlerdi. Fakat müslümanlara büyük bir fenalık dokunmadan da sevinmezlerdi.

«Eğer» onların, size yaptığı düşmanlık veya ağır tekliflere **«sabredip,»** Allah'ın haramlarından ve yasaklarından **«korunursanız, onların»** kurmuş oldukları hile ve **«tuzakları,»** Allah'ın lütuf ve inayetiyle **«size hiçbir»** şekilde **«zarar veremez.»**

«Allah onların yaptıklarını» size karşı olan düşmanlıklarını ilmi ile **«kuşatmıştır.»** Ve onların cezasını verir. Mü'minlerin, Allah düşmanlarından uzak durup, onların verdiği sıkıntılara sabretmesi gerekir. Bu durum, kendileri için bir imtihandır. Hiçbir peygamber ve evliya, tenkitten kurtulamamıştır. Buna göre, sen nesin ey adam!..

"Sizden olmayanları dost edinmeyin" âyeti, şuna da işaret eder. Bir kimsenin sırrını taşıyan kimse de, tecrübeli ve emin bir kimse olmalıdır. Belki de sırrını tecrübesiz birine açar ve insanlar arasında rezil olur. Şâir şöyle der :

"İnsanlar, kapalı kutular gibidirler,
Bu kutuların anahtarı ise, tecrübeli kişilerdir."

İç hallerini bilmeden, bir insanın dış görünüşüne aldanma. İmam Gazâlî diyor ki : "Onunla bir yerde veya evde arkadaşlık ederek, yolculuk yapıp, onunla alışverişte bulunarak veya zor durumda kalıp kendisine muhtaç olarak denemediğin kimsenin sevgisine güvenme. Bu durumlardan sonra, eğer büyükse, onu kendine baba, küçükse, evlât kabul et; yaşıtsanız kardeş olarak bil. Arkadaşlarından biri, senin hakkında dedikodu yaparsa veya onlardan sana bir kötülük dokunursa, durumu Allah'a havale et. Kendini, ona karşılık vermekle meşgul etme. Çünkü zararın artar ve onunla meşgul olduğun için ömrünü tüketirsin." Şâir de şöyle der :

"Hasetçinin verdiği sıkıntılara sabret,
Çünkü senin sabrın, onu öldürür.
Ateş, yiyecek şey bulamayınca kendisini yer."

Zünnûn şöyle der : "Tamamen teslim olmadan Allah ile, nasihat etme-

den insanlarla, muhalefet etmeden nefisle ve düşmanlık beslemeden de şeytanla arkadaşlık etme. Kul, iyi huylar edinerek ve nefsine de, kötülüklere karşı sabırlı olmayı yerleştirerek, kurtuluşa eren bahtiyar kimseler mertebesine ulaşmaya koşsun."

121. Ey Muhammed! (s.a.v.) «**Sabahleyin erkenden ailenden**» yani Medine'de bulunan Hz. Aişe'nin evinden «**ayrılıp,**» Uhud'da «**mü'minleri savaş mevzilerine yerleştirdiğini hatırla.**»

Âyette, *"makâ'id"* kelimesi geçmektedir. Bu kelime, "oturulacak yerler" anlamına gelir. Burada ise, Uhud savaşında, ashaptan herbirinin oturmasına tahsis edilen yerleri ifade eder.[48]

Rivayet edilir ki, müşrikler, Uhud'a çarşamba günü gelirler. Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabına danışır. Abdullah b. Ubey b. Selûl'u da çağırıp ona da danışır. Bu şahıs ve Ensar'ın çoğunluğu şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Medine'de otur ve sakın onlarla savaşa gitme. Allah'a yemin olsun ki, biz düşmana karşı Medine'den ne zaman dışarı çıkmışsak mutlaka bizi yendiler. Medine'ye girdiklerinde de mutlaka biz onları yendik. Onları bırak. Eğer üzerimize gelmezler, oldukları yerde kalırlarsa kendileri için kötü ve zararlı bir yerde kalmış olurlar. Eğer Medine'ye girecek olurlarsa erkekler onlarla yüzyüze çarpışırlar. Kadınlar ve çocuklar da onlara taş atarlar. Eğer Medine'ye girmeden dönüp giderlerse, hayal kırıklığıyla dönerler." Bazıları da şöyle dediler : " Ey Allah'ın Rasûlü! Sen bizi, onlarla karşı savaşa çıkar ki, bizim kendilerinden korktuğumuzu sanmasınlar."

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu : *"Rüyamda, kesilmiş bir inek gördüm ve bunu hayıra yorumladım. Yine rüyamda, kılıcımın ucunda bir gedik görüp, onu da yenilgiye yorumladım. Sanki elimi, muhafazalı bir zırha soktum ve bunu da Medine'ye yorumladım. Siz Medine'de kalır ve onları kendi hallerine bırakırsanız..."*

Bedir savaşına katılamayan bazı müslümanlar da şöyle dediler : " Bizi düşmana götür." Hz. Peygamber'in içeri girip zırhını giyinceye kadar buna ısrar etmeye devam ettiler. Bu durumu görünce de pişman olup: Ne kötü şey yaptık. Hz. Peygamber'e vahiy gelmeye devam ederken, biz ona akıl verdik. "Nasıl uygun görürsen öyle yap, ey Allah'ın elçisi" dediler. Bunun üzerine

48- Tercümede bu kelimeye "mevzî" anlamını vermeyi uygun bulduk. (Mütercim).

Hz. Peygamber şöyle buyurdu : *"Bir peygamberin, zırhını giyip savaşmadan o zırhı çıkarması kendisine yakışmaz."*

Müşrikler, çarşamba ve perşembe günleri, Uhud'da kaldılar. Hz. Peygamber ise, cuma günü, cuma namazını kıldıktan sonra yola çıkıp, cumartesi günü, halkla birlikte Uhud'da oldu. Bu durum, hicretin üçüncü yılı, şevval ayının ortasında idi.

Hz. Peygamber, bineği üzerindeydi. Ashabını düzgün bir şekilde sıraya koyup, kendisi de vâdinin kenarına yerleşti. Arkalarına Uhud dağını almışlardı. Abdullah b. Cübeyr'i de, okçuların başına tayin ederek : *"Burada durup oklarınızla bizi koruyunuz ki, düşman bizi arkadan vurmasın. Sakın yerlerinizden ayrılmayın. Düşmanla karşılaştığınız zaman, yenilerek dönüp giderlerse, sakın onları takip edip, peşlerine düşmeyin"* diye emirler verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Übey'in görüşüne aykırı hareket etmişti. Bunun için o: "Beni bırakıp, çocukların sözüne uydu" diye sitem etmiştir.

Hz. Peygamber bu savaşa 1000 kişiyle katılmıştı. İkinci aşamada, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, başında bulunduğu 300 kişiyi alarak geri döndü. Böylece, Hz. Peygamber'le 700 kişi kaldı. Bu adam, topluluğuna şöyle diyordu: "Kendimizi ve çocuklarımızı niçin öldürelim?" Sonra, Ebû Câbir es-Sülemî de onlarla karşılaştı ve şöyle dedi: "Yapmayın Allah aşkına!.. Peygamberinizi ve kendinizi koruyunuz." Abdullah b. Übeyy b. Selûl de: " Savaşmasını bilseydik, size uyardık" diyordu.

Bu savaşta, Hz. Peygamber'le Ensar'dan iki kabile vardı. Birisi, Hazrec'ten Benî Seleme, diğeri ise, Evs'ten Benî Hârise. Abdullah'a uymaya yeltendilerse de, Allah onları korudu. Hz. Peygamber'le beraber gittiler ve Allah'ın da onları kuvvetlendirmesiyle, müşrikleri yendiler. Mü'minler, karşı tarafın yenilgiye uğradıklarını görünce, bu savaşın da Bedir savaşı gibi olmasına tamâ ettiler. Hz. Peygamber'in yerleştirdiği mevzîlerden ayrılıp, bozguna uğrayanları takibe ve ganimet elde etmeye çalıştılar. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara yerlerinden ayrılmamalarını emretmişti. Onlar bu emre karşı geldikleri için, Allah da onlara yardımını kesti ki, bir daha Hz. Peygamber'in önüne geçip, ona muhalefet etmesinler. Ve bilsinler ki Bedir'deki zaferleri Allah'a ve Peygamber'e itaatları sayesindeydi. Allah (c.c.) onları, düşmanla yalnız bıraktığı zaman, direnme sağlayamazlar.

Allah Tealâ Uhud'da, müşriklerin kalbinden korkuyu aldı. Bunlar 3000 kişiydi. Mü'minlere saldırdılar. Hz. Peygamber'in etrafındaki asker dağılıp,

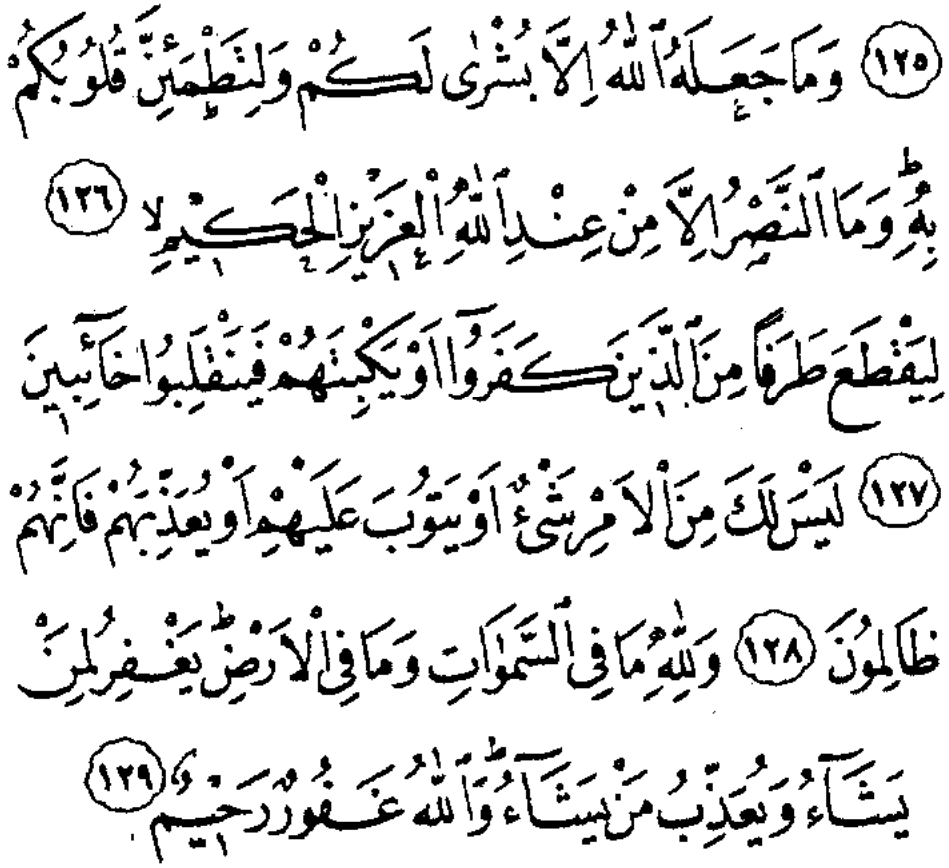
sadece 9 kişi kaldı. Yedisi ensardan, ikisi de Kureyştendi. Düşman Hz. Peygamber'e saldırıp, başını yaraladı ve ön dişlerini kırdı. O gün Hz. Peygamber'in yanında Talha vardı ve Hz. Peygamber'i koruyordu. O da, 24 yerinden yara almıştı. Talha, Hz. Peygamber'i alıp geri çekildi. Hz. Peygamber de : *"Talha cenneti kazandı"* diyordu. Derken asker içerisinde "Muhammed öldürüldü" diye bir ses duyuldu. Ashab içerisinde Ebû Süfyan lakabında birisi "işte Rasûlullah" diye seslenince, Ensar ve Muhacirler oraya toplandı. Uhud'da 72 mü'min, şehadet şerbetini içmişti. Şehidlerin efendisi Hz. Hamza da bunlar arasındaydı. Allah, tümünün mükâfatını artırıp, cennetinde daim kılsın...

Bütün bunlar, Allah Tealâ'nın *"eğer sabreder ve korunursanız, onların tuzakları size hiçbir zarar veremez"* (Âl-i İmrân: 120)sözünü pekiştiriyor. Allah'ın yardım ettiği kazanır, O'nun yardımsız bıraktığı da yüzüstü kalır.

«**Allah,**» onların söylediklerini «**işitir ve**» gizlediklerini de «**bilir.**»

إِذْ هَمَّت

طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَٱللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ
فَٱتَّقُوا ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن
يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَٰثَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ
مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰٓ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ
هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ ءَالَٰفٍ مِّنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ

122. Hani sizden iki grup, bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah, onların yardımcısıydı. Mü'minler, sadece Allah'a dayansınlar.

123. Andolsun, siz zayıfken, Allah size Bedir'de yardım etmişti. Öyle ise, Allah'tan korkun ki, şükredesiniz.

124. Hani o zaman, sen mü'minlere: "Rabbinizin, gökten indirilmiş üçbin melekle yardım etmesi, size yetmez mi?" diyordun.

125. Evet, sabrederseniz, (Allah'tan) korkarsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse, Rabbiniz, işaretlenmiş beşbin melekle, sizin yardımınıza yetişir.

126. Allah bunu, sadece müjdelemek için ve kalbiniz huzura kavuşsun diye yaptı. Zafer ancak, azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.

127. (Allah) inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin, ya da perişan etsin de, ümitsiz olarak geri dönsünler.

128. O işten sana hiçbir şey yok. Allah, ya onların tevbelerini kabul eder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.

129. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah ğafûr ve rahîmdir.

122. Ey Mü'minler! **«Hani sizden iki grup, bozulmaya yüz tutmuştu.»** O iki grup, Hazrec kabilesinden Benî Seleme, Evs kabilesinden de Benî Hârise idi. Bu iki grup, korkmuş, zayıflık hissetmiş ve geri dönmeye yönelmişti. Onlar böyle yapmanın doğru olduğunu zannediyorlardı. Âyette geçen *"hem"* kelimesi burada azim ve kasdetmek manasına değil, insanın aklına gelen ve içinden geçen şey demektir. Bazan nefisler, zorluk anlarında bu tür duygulara kapılır. Fakat sonradan düzelir ve istikrar kazanır. Sabır ve sebata dönüşür, güçlüklere karşı tahammül eder.

«Halbuki Allah, onların yardımcısıydı.» Dolayısıyla onları, nefislerinin kendilerine vermiş olduğu bu dürtülere uymaktan korudu.

«Mü'minler,» bütün işlerinde başkalarına değil, **«sadece Allah'a dayansınlar.»** Allah onlara yeter. Bu âyette, tevekkül etmek, imanın gereklerinden sayılmıştır.

İmam Fahreddin er-Râzî şöyle diyor : " Bu âyetten anlaşıldığına göre insan, kendisine dokunan kötülük ve âfetleri tevekkülle Allah'a havale etmeli ve sıkıntılarını da bu tevekkül vasıtasıyla üzerinden atmalıdır."

İbrahim (a.s.), mancınıkla ateşe atılacağı zaman, kendisine Cebrail (a.s.) gelip : "Bir ihtiyacın var mı ?" diye sorar. İbrahim de : " Sana ihtiyacım yok. Allah'a gelince evet, O'na ihtiyacım var" der. Bunun üzerine Cebrail : "Öyleyse iste" der. İbrahim de : " İstememe gerek yok kendisinden istekte bulunacağım Allah, benim halimi biliyor" der.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadis-i kudsî'de Cenab-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu söyler : *"Her kim, beni zikretmekten istekte bulunmaya fırsat bulamazsa, istekte bulunanlara verdiğimden daha faziletlisini ona veririm."*[49]

Allah yolunun yolcusu mutlaka Allah'a tevekkül edip, işini ona havale etmelidir. Nefsin istemese, karşı koymaya çalışsa da senin hakkında yazılıp takdir edilen şey, asla reddedilmez.

123. «Andolsun, siz zayıfken, Allah size Bedir'de yardım etmişti...» Bedir savaşı, hicretten iki yıl sonra, Ramazan ayının 17'sinde yapılmıştı. Al-

49- Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an*, 2927'de "hadis hasen garib'tir" demiştir; Dârimî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/500.

lah Teâlâ âyet–i kerimede, sözü edilenlerin zayıf oluşlarının, sayısal olarakda az olduklarına dayandığına işaret etmek üzere "zelâil" yerine *"ezilleh"* kelimesini getirmiştir. Onların zayıf oluşları, durumlarının zayıf, silahlarının, mallarının ve bineklerinin az olmasıdır. Nitekim onlar, su taşıyan hayvanlarla yola çıkmışlardır. Birkaç kişi, nöbetleşe bir deveye biniyordu. Müslümanların bir tek atları, doksan develeri, altı zırhları ve sınırlı sayıda kılıçları vardı. Az oluşları, onların 313 kişi olmalarından dolayıdır. Düşmanları ise çoktu; 1000 savaşçıları, 100 de atları vardı.

Hz. Peygamber'in sancaktarı, Ali b. Ebî Tâlib'di. Ensar'ın sancaktarı da, Sa'd b. Ubâde idi.

«**Öyle ise,**» Hz. Peygamber'le birlikte sebat etmekte «**Allah'tan korkun ki, şükredesiniz.**» Yani Allah'ın size vereceği zafere ulaşmanız için Allah'a şükretmelisiniz.

124. «**Hani**» savaşmaktan acze düştükleri «**o zaman, sen mü'minlere : 'Rabbinizin, gökten indirilmiş üçbin melekle yardım etmesi, size yetmez mi ?' diyordun.**» Bedir gününde mü'minler, zaferden ümitsizliğe düşmüşlerdi. Çünkü, kendileri az ve zayıf, düşman ise, çok ve kuvvetliydi.

"Münzelîn" kelimesi yardım için gelen meleklerin, Allah'ın izniyle gökten indirildiklerini ifade eder. Allah mü'minleri, önce bin, sonra üçbin, daha sonra da beşbin melekle desdekleyip, imdatlarına yetişti. Çünkü, kalplerinin güçlenmesi, kararlı olmaları ve zafere ulaşmaları için, meleklerin indirilmesi konusunda kendilerine söz verilmişti.

125. «**Evet,**» bu size yeter. Sonra Allah, sabır ve takva şartıyla, onların kalplerini kuvvetlendirmek ve onları sabır ve takvaya teşvik etmek için, kendilerine bir vaadde bulundu. Düşmanla karşılaşıp, ona mukavemet etmeye «**sabrederseniz,**» Allah'a isyan ve peygamberine muhalefet etmekten «**(Allah'tan) korkarsanız ve onlar da hemen**» müşrikler de o zaman «**üzerinize gelirlerse, Rabbiniz, işaretlenmiş beşbin melekle, sizin yardımınıza yetişir.**» Onların size inip, yardımda bulunması gecikmez. Allah sizin, fethinizin kolay olmasını ve en kısa zamanda zafere ulaşmanızı diler. Eğer sabreder ve Allah'tan korkarsanız!

Âyette geçen *"Musevvimîn"*, damgalanmış, işaretlenmiş manasına gelir. Yani melekler kendilerini işaretleyerek yahut da, atlarının perçemine beyaz yün ile işaret koymuşlardır. Rivâyet edildiğine göre melekler, beyaz sa-

rıklı idiler. Sadece Cebrail sarı sarıklı idi. Zübeyr b. Avvam şeklinde idi. Melekler kır atlar üzerinde gelmişlerdi.

126. «Allah bunu,» size melekler göndermek sûretiyle yaptığı bu yardımı, başka birşey için değil, «**sadece**» size zaferinizi «**müjdelemek için ve**» korkudan kurtularak, «**kalbiniz huzura kavuşsun diye yaptı. Zafer ancak, azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.**» Sayı ve cephane çokluğundan değildir. Bu ifade, onların yardıma ihtiyaçları olmadığını, fakat yardım müjdesi vermek sûretiyle kalplerini huzura kavuşturmak için kullanılmıştır. Mü'minlerin, böyle bir şeye meyletmemeleri gerekir. Allah Tealâ, hüküm ve kararında hiç mağlup olmaz, hikmet ve maslahatın gereği neyse, hikmetiyle onu yapar.

127. Allahü Tealâ, «**inkâr edenlerden bir bölümünün kökünü kessin, ya da perişan etsin de, ümitsiz olarak geri dönsünler.**» Mü'minler, Bedir'de zafer kazanmışlardı. İnkârcılar ise, mağlup olup, 70 esir, 70 de ölü verdiler. Bunların hemen hepsi, lider kadrodan, ya da militanlardandı. Allah onları, yenilgiyle, esir düşürmek sûretiyle ve ümitsiz bir şekilde rüsvay eyledi. *"Kebt"* kelimesi, şiddetli öfke ve kalpteki zayıflık anlamı taşır. Allah, onların ümitlerini boşa çıkarıp, isteklerine ulaşmalarına fırsat vermedi. Onlar da zaferi elde edemediler.

128. «O işten sana hiçbir şey yok. Allah,» onların işleri konusunda mutlak kudret sahibidir. Dilerse onları helak eder, dilerse rüsvay eder. İslâm'ı kabul etmeleri halinde, «**ya onların tevbelerini kabul eder, ya da**» ısrar ederlerse «**zalim olduklarından dolayı onlara**» şiddetli bir şekilde «**azap eder.**» Bu işlerden sana bir şey yoktur. Sen sadece onları uyarmakla ve cihad etmekle görevlisin. Bu ise *"Onların da zâlim olduklarından dolayıdır."* Bu zulümleri sebebiyle de azaba müstehak olmuşlardır.

129. «Göklerde ve yerde» mal, mülk olarak her «**ne varsa, hepsi Allah'ındır...**» Onlara hiç kimse müdahelede bulunamaz. «**O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.**» Burada, Allahü Tealâ, bağışlamayı azaptan önce zikretmiştir. Çünkü Allah'ın rahmeti, gazabını geçmiştir. İstenen azap değil, af ve mağfirettir. «**Allah,**» kullarına «**ğafûr ve rahîmdir.**» Çok affeden ve çok merhamet edendir. Allahu Tealâ; af da eder, azap da eder. Fakat, rahmet tarafı galiptir. Rahmet etmeye mecbur değildir. Sadece fazl u ihsanından dolayı rahmet eder.

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَأْكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضْعَٰفًا مُّضَٰعَفَةً وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَٱتَّقُواْ ٱلنَّارَ ٱلَّتِىٓ أُعِدَّتْ لِلْكَٰفِرِينَ
﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

130. Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin. Allah'tan korkun ki, belki kurtulmuş olursunuz.

131. İnkârcılar için hazırlanmış cehennem ateşinden sakının.

132. Allah'a ve Rasûle itaat edin ki, merhamet olunasınız.

130. «Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin.» Buradaki *"yemeyin"*den kasıt, "almayın" demektir. Fâiz, daha çok,yeme maddelerinde câri olduğu için *"yemeyin"* deyimi kullanılmıştır. Ancak bundan kasıt, "almayın"dır. *"Kat kat"*tan kasıt, tekrarlanmış artırımlar (mürekkep fâiz) demektir.

Cahiliye döneminde, birisinin yüz dinar borcu olurdu. Zamanı gelince bunu ödeyemezdi. Alacaklı olana: "Bana biraz süre ver. Daha sonra sana ikiyüz dinar öderim" derdi. İkinci ödeme zamanı gelince, yine aynı şey tekrar edilir ve zaman uzadıkça, ödenecek meblâğ da artardı. Vermiş olduğu yüz dinarı birkaç kat fazlasıyla alırdı. İşte buna *"kat kat"* denirdi. Bundan kasıt, fazla olarak bir şey almaktır. Buradaki *"kat kat"*deyimi, yasaklamayı bununla sınırlamak değil, yürürlükte olan âdeti ortaya koymak ve insanları bu yaptıkları kötü şey dolayısıyla azarlamaktır.

Yasaklamış olduğu şeyler, özellikle fâiz ve fâizli işler hakkında «**Allah'tan korkun ki, belki** » böylece «**kurtulmuş olursunuz.**»

131. «İnkârcılar için hazırlanmış cehennem ateşinden sakının!» Burada, inkârcılardan sakınmaya ve onlarla olan ilişkilerde temkinli olmaya dikkat çekilmiştir. Yine bu âyette; cehennemin, birinci derecede inkârcılar için, ârizî olarak da âsîler için, hazırlandığına işaret vardır. Bu âyet hakkında Ebû Hanife şöyle der: "Bu âyet, Kur'ân'daki kendisinden en çok korktuğum âyettir. Allahü Teâlâ, cehennemi kâfirlere hazırlamıştır. Fakat, Allah'ın yasaklarından korunmamaları halinde, mü'minleri de onunla korkutmuştur."

132. Size, yasaklamış ve emretmiş olduğu her konuda **«Allah'a ve»** onun emir ve yasaklarını size tebliğ eden **«Rasûle itaat edin ki, merhamet olunasınız.»**

Kâşânî şöyle der : " Zeki insan, Allahu Teâlâ'nın, fâiz yasağı konusundaki şiddetli tehdidini anlamakta zorluk çekmez. Çünkü, ondan sakınanların kurtuluşu *"lealle= belki umulur ki"* kelimesiyle ifade edilmiştir. Sonra da, onlar mü'minler olmasına rağmen, inkârcılar için hazırlanan cehennemle tehdit edilmişlerdir. Mü'minler için, inkârcıların ceza çekmelerini gerektiren musibete düçar olmaktan daha büyük musibet ve belâ olur mu ?"

Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Allahü Teâlâ, fâiz yiyene, yedirene onu yazana ve tarafların şahitlerine lânet etsin. Onlar eşittirler."* [50]

Fâiz (riba), verilen mala karşı, fazla bir şey istemektir. Bu da iki kısımdır :

1) Ribe'n-Nesîe : Bu fâiz, yukarıda geçtiği üzere, cahiliye Araplarının yapageldikleri fâizdi.

2) Ribe'l-Fadl : Aynı cins şeylerin peşin alışverişinde, fazlalık almaktır. Bir ölçek buğday verip, iki ölçek almak... gibi.

İlim adamlarının hepsi, bu iki çeşit fâizin de haram olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü fâiz, mü'minin imanına zarar verir.

Fâiz, her ne kadar görünürde artış ise de, gerçekte eksilmedir. Fakirler, fâiz vasıtasıyla mallarını alan fâizcilere lânet edip, onlara beddua yağdırırlar. Bu durum, fâizcinin nefsinde ve malındaki bereketini ve hayrını yok eder. Onun; ırz, kıymet... gibi mefhumlarını da yok edip, insanlar gözünden düşürür. Ona kimse güvenmez, kalbi kararır ve katılaşır. Fâizcinin sadakasını Al-

50- Müslim, Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce, *el-Fethu'l-Kebir*, 1/13.

lah kabul etmez. Hatta onun, haccını, namazını, cihadını bile kabul etmez.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Zenginler, fakirlerden beşyüz yıl sonra cennete girecekler."* Helâldan kazanan zenginin durumu bu olursa, haramdan kazananın durumu ne olur acaba ? İnsanoğlu, fakirliğine ve ihtiyaç içinde kıvranmasına rağmen, Allah'a tevekkül eder ve O'nun kulcağızlarına yardımda bulunursa, Allah da onu, dünyada aç ve sefil bırakmaz. Aksine, her gün onun mertebesini yükseltir, onu iyilikle anar ve insanların gönlünü ona meylettirir. Eğer insanoğlu, bunun tersine hareket ederse, dünyada da, ahirette de işi zordur. Kötü amel, ölüm anında insanın imanını yok ederek, kâfir gibi sonsuza kadar cehennemde kalmasına vesile olur. Bu durumdan Allah'a sığınırız.

Ebû Bekir el-Verrâk, Ebû Hanife'den şöyle rivâyet eder: " Ölüm anında, günahı sebebiyle insanın imanını en çok ve hızlı bir şekilde yok eden şey, kullara zulüm yapmaktır."

Ey Mü'min! Allah'tan kork ve haksız yollarla mallarını elinden almak sûretiyle onun kullarına zulüm yapma! Bu, büyük bir günahtır. Allah, bizi de, sizi de bu tür günahlara düşmekten korusun!

وَسَارِعُوٓا
إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ أُعِدَّتْ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلْكَٰظِمِينَ
ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾
وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ
فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ

يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُم مَّغْفِرَةٌ
مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾

133. Rabbinizin mağfiretine ve genişliği, göklerle yer kadar olan ve müttakîler için hazırlanan cennete koşun.

134. Onlar, bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları bağışlarlar. Allah, iyilikte bulunanları sever.

135. Onlar, bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Yaptıkları kötülükte, bile bile ısrar etmezler.

136. İşte bunların karşılığı, Rableri tarafından bağışlanmak, içinde ebedî olarak kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir.

133. «Rabbinizin;» İslâm, tevbe, ihlâs, emirleri yerine getirme ve yasaklardan kaçınma gibi **«mağfiretine ve genişliği, göklerle yer kadar olan ve müttakîler için hazırlanan cennete koşun.»**

Burada, cennetin genişliğinden bahsedilmesi, bir örneklemedir. Onun genişliğini anlatmak için, mübalâğa ile ifade edilmiştir. Genişlik, genelde uzunluktan daha dardır.

Cennet, takva sahibi kimseler için hazırlanmıştır. Bu âyet, şu anda cennetin yaratılmış olduğunu ve bu âlemin dışında olduğunu ifade eder. Dili geçmiş zaman ifadesinin kullanılması, onun el'an yaratılmış olduğunu, onun genişliğinin bu alemin genişliği kadar olduğunun belirtilmesi ise, onun bu âlemin içerisinde olmadığını, dışında olduğunu ifade eder.

Rivâyet edildiğine göre, Herakliyus'un gönderdiği elçi, Hz. Peygamber'e

şöyle sormuş : "Sen, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete çağırıyorsun. Peki, cehennem nerede?" Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'de şöyle buyurmuş : *"Sübhânallah! Gündüz geldiği zaman, gece nerede olur ? "* Bunun anlamı, dünya döndüğü zaman, evrenin bir tarafında gündüz olur. Başka bir tarafında ise gece olur. Bunun gibi, cennet üst tarafta, cehennem ise alt taraftadır. En doğrusunu Allah bilir.

134. «Onlar,» yani takva sahibi olanlar, **«bollukta ve darlıkta»**, zenginlikte ve fakirlikte, dar zamanda ve geniş zamanda, **«Allah»** rızâsı **«için harcarlar.»** Az veya çok, güçlerinin yettiğini vermekten bir an bile geri kalmazlar. **«Öfkelerini yenerler,»** güçleri olmasına rağmen öfkelenmezler ve müstehak oldukları cezaları uygulamayarak **«insanları bağışlarlar. Allah, iyilikte bulunanları sever.»** *"İyilikte bulunanlar"*dan kasıt, hayır ve fazilete sahip olan insanlardır.

Biliniz ki, *"başkalarına iyilikte bulunmak"* ve *"bollukta ve darlıkta infak"* tabirleri içerisinde, *"ilim infakı"* da vardır. Çünkü, ilmi yayan kimse, cahillere öğretmekle ve sapıkları kurtarmakla meşgul olur. Malların, hayır ve ibadet için harcanması da böyledir.

Hadis-i şerifte : *"Cömert insan; Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır. Fakat, cehenneme uzaktır"* [51] buyurulmuştur. Öfkeyi yenme konusunda da Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Kim infazına (gereğini yapmaya) gücü yettiği halde öfkesini yenerse, Allah onun kalbine, güven ve iman doldurur."*[52]

Fudayl b. İyad da şöyle der : " İyiliğe karşı iyilik, mükâfattır. İyiliğe karşı kötülük, cezalandırmadır. Kötülüğe karşı iyilik, cömertlik ve ikramdır. İyiliğe karşı kötülük ise, alçaklık ve kötülüktür."

Anlatıldığına göre, Hasan b. Ali (r.a.), misafirleriyle sofradayken, hizmetçisi gelip yanında durmuş. Derken, elindeki çanak devrilmiş ve içerisinde ne varsa Hasan b. Ali'nin başına düşmüş. Bunun üzerine hizmetçi : *" ..Öfkesini yenenler ve insanları bağışlayanlar.."* âyetini okumuş. Bunun üzerine Hasan b. Ali "Seni afettim" demiş. Hizmetçi âyetin geri kalan : *"...Allah, iyilikte bulunanları sever"* kısmını okumuş. Bunun üzerine Hz. Hasan : "Allah

51- Tirmizî, Beyhakî ve Evsat'ta Teberânî tarafından tahric edilmiştir. Ayrıca Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/170.

52- Ebû Dâvûd, *Edeb*, 4778; Ayr. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/443.

rızâsı için sen hürsün" demiştir.

135. «Onlar,» zina ve buna benzer «**bir kötülük yaptıkları, ya da**» günâh işlemek sûretiyle «**nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlarlar.**» O'nun yüce hakkını ve korkma ve utanmayı gerektiren celâlini hatırlarlar. Ya da O'nun tehdidini hatırlar.

"Nefse zulmetmekten" maksad, hangi günah olursa olsun, günah işlemektir. Ya da âyette geçen *"fahişe"* kelimesi büyük günah, nefse zulmetmek ise küçük günahtır.

«Ve hemen,» geçmişte yaptıklarına pişman olarak, «**günahlarının bağışlanmasını isterler.**» Bunu yaparken, gelecekte bir daha günah işlememeye kesin karar vermiş olmalıdırlar. Sadece dille yapılan istiğfar, günahların bağışlanmasına yeterli değildir. Bu tür tevbe, yalancıların yapabileceği bir tevbedir.

«Günahları, Allah'tan başka kim bağışlayabilir?» Hiç kimse bağışlayamaz. Sadece Allah bağışlar. Burada, tevbe edenler tasvip edilerek gönülleri ferahlatılmıştır. Allah'ın onlara rahmet nazarıyla bakacağı ve bağışın onlara yakın olduğu müjdelenmiştir. Günahlarından tevbe edenlerin, hiç günahları yokmuş gibi kabul edileceği ifade edilmiştir. Böylece insanlar, tevbeye teşvik edilmiştir.

«Yaptıkları kötülükte, » ister nefse zulüm olsun, ister diğer günahlar olsun «**bile bile ısrar etmezler.**» Çünkü büyük günahlar, istiğfar edilirse, büyük olarak kalmaz. Küçük günahlar da ısrar edilirse küçük olarak kalmaz.

136. «İşte bunların» yani vasıfları belirtilen insanların yaptıklarının «**karşılığı, Rableri tarafından bağışlanmak, içinde ebedî olarak kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir.**» Orada kendilerine; eksilmeyen bir azık ve mükâfat, tükenmeyen bir tad ve ebedî cennetler vardır.

Zikredilen mağfiret ve cenneti elde etmeye «**çalışanların mükâfatı ne güzeldir.**»

Hz. Peygamber (s.a.v.), Allahü Tealâ'nın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Ey Âdemoğlu! Sen bana duâ edip yalvardığın zaman, durumuna aldırmadan, seni bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Sen bana, yer dolusu suçla gelsen, bana bir şeyi ortak tanımadığın müddetçe, ben de seni o kadar bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Gökyüzü kadar günah işlemiş olsan, sonra benden bağışlan-*

manı istesen, seni bağışlarım."[53]

Sâbit el-Bünânî: "Bu *'onlar bir kötülük yaptıkları...'* âyeti indiği zaman şeytanın ağladığı haberi bana ulaştı" der. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de şöyle dediği rivâyet edilir: *"Hiçbir kul yoktur ki, günah işlesin de, daha sonra güzelce bir abdest alıp namaz kılsın ve bağışlanma dilesin, yani istiğfâr etsin de Allah o kulu bağışlamasın."*[54]

Allahü Tealâ'nın, Musa'ya (a.s.) şöyle vahyettiği rivâyet edilir : *"Amel yapmadan cennetimi isteyenin hayası ne kadar azdır. Bana itaat etmekte cimri olan kimseye, cennetimi nasıl ikram ederim ?"*

Kurtuluş istiyorsun, fakat kurtuluşa götüren yollara yanaşmıyorsun. Halbuki, kuru yerde gemi yürümez.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا
فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَٰذَا
بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

137. Sizden önce de nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünü dolaşın da, yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün.

138. Bu, insanlar için bir açıklama, takvâ sahipleri için bir hidayet rehberi ve öğüttür.

137. «Sizden önce de,» Allah'ın kanunlaştırdığı **«nice olaylar gelip geçmiştir.»** *"Sünen"* olaylar, demektir. Allahü Tealâ, sizden önceki zamanlarda yaşayan yalanlayıcı milletlere de bazı olaylar yaşatıp, hikmetinin gereği olarak onlara, takip edecekleri yolları göstermiştir. Burada amaç, Allahü Teâlâ'nın, geçmişteki yalanlayıcı milletlere lâyık gördüğü, kökünü silme ve

53- Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel

54- Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l Kebir*, 3/116.

helâk etme muameleleridir.

Eğer bunda şüpheniz varsa, **«yeryüzünü dolaşın da, yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün.»** Buradaki *"dolaşın"*dan kasıt, yürüyerek yolculuğa çıkmak değildir. Bir takım gözlemler yaparak onların durumlarını öğrenin demektir. Gözlem yaparak öğrenmenin etkisi, işitmenin etkisinden daha güçlüdür. Nitekim "haberi işitmek, gözle görmek gibi olamaz" denmiştir. Bir beyitte de :

İzlerimiz bizi gösterir.
Bizden sonra izlerimize bakın

denmiştir. Onun için, geçmişte yaşayan enbiya ve evliyanın hayatına bakın. Onların hayatını gözleyerek kendinize çeki düzen verin.

138. Geçmişe ait olan **«bu»** bilgi, yalanlayıcı **«insanlar için bir açıklama, takvâ sahipleri için bir hidayet rehberi ve öğüttür.»** Yani, yalanlayıcı insanların, içinde bulundukları kötü akıbeti açıklamadır. *Beyan*: Şüpheleri gidererek hakkı göstermektir. *"Hüda"* (hidayet rehberi), kuvvetli bir basiret anlamındadır. O da, dosdoğru olan din yolunu bildirip ona doğru yöneltmeyi ifade eder. *"Mev'iza"* (öğüt) ise, dinde olmaması gereken bir şeyi engellemeyi ifade eden sözlerdir. *"Takvâ sahipleri için..."* ifadesi hükmün sebebini bildirmek içindir. Hidayet rehberi ve öğüt olmasının ana sebebi, onların takva ehli, yani, Allah'tan korkan kişiler olmalarıdır.

Biliniz ki geçmiş milletler, dünyayı isteyip, onun lezzetlerinden istifade etmek hırsıyla, peygamberlere karşı çıktılar. Sonra da, yıkılıp gittiler ve dünyalarından hiçbir eser kalmadı. Dünyada kendilerine kalan şey lânet; ahirette ise, cezadır.

Burada Allahü Teâlâ, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetini, geçmiş milletlerin durumu hakkında düşünmeye teşvik etmiştir. Bu teşvik onları, Allah'a tevbe etmeye, geçici ve alçak zevklere aldanmaktan yüz çevirmeye çağırmıştır. Bu dünya, ne mü'mine, ne de kâfire kalır. Ölen mü'min için, dünyada, hoş bir sada, ahirette de bol sevap kalır. Kâfire de, bunun zıddı vardır. Hayırlı ve en kalıcı olanı yapmak gerekir. Dünyanın süslerine bakılmaz.

Burada, Uhud'da savaşan mü'minlerin uğradığı netice için, bir teselli vardır. Kâfirler, Allah'ın hikmetinin gereği olarak, mü'minlerden bazı şeyler elde ettiyseler bile, netice yine de mü'minlerin olacaktır. Çünkü âyet-i kerimelerde: *"Gönderilen peygamber kullarımıza şu sözümüz geçmişti : "Mutla-*

ka kendilerine yardım edilecektir. Ve gâlip gelecek olanlar, mutlaka bizim ordumuzdur." (Saffat: 171-173). *"...Arza mutlaka, iyiler sahip olacak..."* (Enbiya: 105) buyurulmuştur.

Eğer mü'minler, her zaman gâlip gelselerdi, o zaman, iman etmek zorunlu olacaktı. Bu durum ise ilâhî hikmete uygun değildir. Akıllı kişi, işleri Allah'a havale edip, açık ve gizli bütün olaylara ibret gözüyle bakmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Ey akıl sahipleri! İbret alın."* (Haşr: 2) buyurulur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Ey kalpleri çevirip alt üst eden Allah'ım! Kalbimi dininde sabit kıl"*[55] duâsını çokca tekrar ederdi.

وَلَا تَهِنُوا وَلَا
تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ إِن يَمْسَسْكُمْ
قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ
النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ
الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ
الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنتُمْ
تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

55- Tirmizî, *Kitabü'd-deavât, bab;93, Hadis; 3750.*

139. Gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer inanıyorsanız, en üstün sizlersiniz.

140. Eğer size bir yara dokunduysa, onun gibi bir yara da o kavme dokunmuştu. Biz bu günleri insanlar arasında çevirip duruyoruz ki, Allah iman edenleri ortaya çıkarsın, sizden şehitler edinsin. Allah, zalimleri sevmez.

141. Ve Allah, iman edenleri arındırsın ve inkârcıları da helâk etsin diye (İnsanlar arasında zafer ve yenilgi günlerini değiştirip duruyoruz.)

142. Yoksa siz, Allah, sizden cihad edenleri (sınayıp) bilmeden ve sabredenleri bilmeden, cennete gireceğinizi mi sandınız?

143. Gerçekten siz, onunla karşılaşmadan önce, ölümü arzuluyordunuz. İşte o (ölümü) gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.

139. Uhud gününde size isabet eden yaralanmadan dolayı **«gevşemeyin,»** zayıflayıp da cihaddan geri kalmayın, sizden öldürülen, şehid edilen kimselerden dolayı da **«üzülmeyin. Eğer inanıyorsanız en üstün sizlersiniz.»** Buradaki *"üzülmeyin"* yasağından kasıt, onları teskin etmek ve sabretmeye teşviktir. Yoksa hiç üzülmeyin manasına değildir.

Âyetin açık anlamı şöyledir: Eğer gerçekten mü'minler iseniz, sakın gevşemeyin ve üzülmeyin. Çünkü siz, düşmanlarınıza gâlip geleceksiniz. Onların sonu perişanlıktır. Çünkü, bâtıl yok olmaya mahkûmdur. İman, kalbin güçlü olmasını, Allah'ın yarattığı şeye razı olmayı ve onun düşmanlarına önem vermemeyi gerektirir.

140. «Eğer size bir yara dokunduysa, onun gibi bir yara da» Bedir'de kâfir olan **«o kavme dokunmuştu.»** Bedir savaşında mü'minler, yetmiş kişi öldürüp, yetmiş kişiyi de esir almıştı. Uhud'da onlar sizden, daha önce Bedir'de de siz onlardan öç aldınız. Bu durum onların kalblerinizi zayıflatıp, onları sizinle savaşmaktan engellemedi. Durum böyle olunca, zayıflık ve gevşeklik göstermemeye siz daha lâyıksınız. Çünkü siz, Allah'tan, onların ummadıklarını umuyorsunuz.

«Biz bu» geçmiş ve gelecek bütün milletlerin zafer ve yenilgi **«günleri»**ni **«insanlar arasında çevirip duruyoruz ki...»** Yani, yenilgi ve zaferi

milletler arasında değiştiriyoruz. Bazan birini, bazan da ötekini zafere ulaştırırız. Burada geçen *"mudavele"* (çevirme, tedavül), birinden diğerine aktarma manasınadır. "El değiştirdi" dediğimiz zaman, bundan, birisinden diğerine aktarıldı anlamı çıkar. Allahü Tealâ'nın buradaki kastı, mihnet ve sıkıntıyı, bazan inkârcılara, bazan da mü'minlere vermesidir. Eğer her defasında, inkârcılara verip mü'minleri bundan muaf kılsaydı, iman etmenin gerçek, bunun dışındakilerin de bâtıl olduğu, zaruret haline gelirdi. Durum böyle olsaydı, teklifler, sevaplar ve cezalar boşuna olurdu. Bunun içindir ki Allahü Tealâ, mihnet ve sıkıntıyı bazan inkârcılara, bazan da mü'minlere verir.

«Allah, iman edenleri»n ceza veya mükâfata ilişkin durumlarını **«ortaya çıkarsın, sizden»** bazılarına şehitlik ikram ederek, Uhud'daki gibi **«şehitler edinsin. Allah, zalimleri»** içi başka, dışı başka olanları yahut da inkârcıları **«sevmez.»** Burada; Allahü Tealâ'nın, gerçeğe karşı duran inkârcılara, yardım etmiyeceğine ait uyarı vardır. Bazan inkârcıları galip getirmesinin sebebi, onları yavaş yavaş helâke götürerek cezalandırmak ve mü'minleri de imtihan etmektir.

141. «Ve Allah, iman edenleri» eğer yenilgiye uğrarlarsa günahlarından temizleyip **«arındırsın ve inkârcıları da»** yenilgiye onlar uğrarlarsa **«helâk etsin diye (İnsanlar arasında zafer ve yenilgi günlerini değiştirip duruyoruz.)»**

"Mehk" birşeyi yavaş yavaş azaltmak demektir. Buradaki *"inkârcılar"*dan kasıt, Uhud'da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı savaşan ve inkârda ısrar edenlerdir. Allah onların hepsini helâk etmiştir.

142. «Yoksa siz, Allah, sizden cihad edenleri (sınayıp) bilmeden ve sabredenleri» deneyip **«bilmeden, cennete gireceğinizi»** ve nimetlerine nail olacağınızı **«mi sandınız?»** *"Allah sizden cihad edenleri bilmeden..."* ifadesinin anlamı *"siz cihad etmeden"* demektir. Çünkü, bir şeyin vukuu, onun Allah tarafından bilindiğini gerektirir. Buradaki *"bilmeden"* kasıt, onların cihad etmiyeceklerinin, Allah tarafından kesinlikle bilindiğine işarettir. Burada Allah Tealâ'nın, eşyayı olduğu gibi bildiğine işaret vardır. "Allah falan kimse hakkında hayır bilmedi" sözünün anlamı: "Onda hayır yok ki bilsin." demektir.

Yine Allah, onların zorluklara sabretmiyeceklerini de kesinlikle biliyor. Onun için onların, sabredenlerin yolunu takip edip, onlar gibi sabretmeden cennete gireceklerini sanmamaları gerekir.

143. «Gerçekten siz,» o ölümü müşahede edip, **«onunla karşılaşmadan önce, ölümü arzuluyordunuz.»** Burada, ölümden kasıt, şehit olmaktır. Hitap da, Bedir'de bulunmayanlaradır. Onlar, Bedir'de şehit olanların aldıkları ecir ve dereceye nail olmak için, Hz. Peygamber'le birlikte bir gazvede bulunmayı istiyorlardı. Bu konuda, Hz. Peygamber'e ısrar ettiyseler de, netice bunun tersine oldu.

«İşte,» arzulamış olduğunuz **«o (ölümü) gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.»** Gözünüzün önünde öldürülen, kardeşlerinizi ve akrabalarınızı görüp, müşahede ediyorsunuz. Neredeyse siz de öldürülecektiniz. Bu ifadeler; onların, şehit olma isteklerini değil, ölümü isteyip, sonradan da, korkup yenilmelerini kınayan ifadelerdir.

Dünya sevgisi, ahiret saadetiyle birlikte bulunmaz. Birinin çoğaldığı yerde, diğeri azalır. Allah'tan başka her şeyi (masiva) kalpten boşaltıp, oraya Allah sevgisini doldurmadıkça, ahiret mutluluğu elde edilemez. Bu iki şey, bir arada bulunmaz. Bu sırdan dolayıdır ki âyette, ikisinin bir arada bulunması çok uzak görülmüştür. Allah'ı sevmek, iddiayla olmaz. Allah'ın dinini ikrar eden herkes de samimi olmaz. Bu ikisini birbirinden ayırmak için, ortaya bazı haram ve mekruhlar konmuştur. Sevgi; cefayla eksilmez, vefayla da artmaz. Birtakım belalarla imtihan edildikten sonra, yine de varlığını koruyan sevgi, gerçek sevgidir. Bu hikmetten dolayı, Allah, sizi cihad, şiddetli mihnet ve sıkıntı ile imtihana tabi tutmadan sadece peygamberi tasdik etmekle, *"cennete gireceğinizi mi sandınız?"* buyurmuştur.

Bu konuda Kuşeyrî şöyle der: "Şiddetli zorluklara göğüs germeden, yüksek bir yere ulaşacağını sanan kimseyi, kuruntuları, helâkın kuyusuna atar. İstediği şeyin değerini bilen insana onu elde etmesi için olanca gücünü sarfetmesi kolay gelir."

Şair der ki:

Taşkınlık yapıp cimri olana,
Zaman, nimetleriyle cömert davranmadı.

Şiblî'ye, ârifin özelliği sorulmuş, o da şunu söylemiş: "Dili, Allah'ı anarak konuşur. Kalbi, Allah'ın varlığını tasdik eder. Sırrı, Allah'ın va'dine dayanır ve ruhu da Allah'ın yolunda geçer."

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ
أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ
اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ
لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّؤَجَّلًا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ
كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا
وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾

144. Muhammed, sadece bir elçidir. Ondan önce de peygamberler gelip geçti. Şimdi o, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerine geri mi döneceksiniz? Kim, ökçesi üzerine geri dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

145. Allah'ın izni olmadan, hiçbir kişi ölemez. (Ölüm), yazılmış bir eceldir. Kim dünya sevabını isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret sevabını isterse, kendisine ondan veririz. Şükredenleri mükâfatlandıracağız.

146. Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştı. Allah yolunda kendilerine dokunan şeylerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah, sabırlı olanları sever.

144. «Muhammed, sadece bir elçidir.» Allahü Tealâ elçisini, kendi ism-i celâlinden türeyen iki isimle vasıflandırmıştır. Bunlardan biri "Muhammed", diğeri de "Ahmed"dir.

Rivâyet edilir ki : Hz. Peygamber (s.a.v.), Uhud'a 700 kişilik bir gurupla gitmişti. 50 kişilik okçu grubunun başına da Abdullah b. Cübeyr'i vererek, onlara: *"Dağın dibinde durun. Oklarınızla bizi savunun ki düşman arkamızdan gelmesin. Yerinizden kıpırdamayın. Yerinizde durduğunuz müddetçe, gâlip geleceğiz"* diye emirler verdi. Müşrikler gelip, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun ashabıyla savaşa giriştiler. Savaş kızıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kılıç alarak: *"Bu kılıcın hakkını kim verir ?"* diye sordu. Ebû Dücane kılıcı kapıp, diğer müslümanlarla birlikte şiddetli olarak kılıç sallamaya başladı. Hz. Ali de, kılıcı eğrilinceye kadar savaştı. Sa'd b. Ebî Vakkas da savaşıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona : *"At! Anam babam sana feda olsun!"* diyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı, müşriklere hamle yapmışlar, Allah da onları zafere ulaştırmıştı ve müşrikleri yenmişlerdi. Bu arada okçular (atıcılar), müşriklerin kaçtığını görünce, yerlerini terkedip, ganimet toplamaya başladılar. Abdullah b. Cübeyr onlara : " Hz. Peygamber'in koyduğu yerlerinizi sakın terketmeyin!" diye telkinde bulunduysa da, onun sözüne kulak asan olmadı. Abdullah b. Cübeyr sekiz kişiyle kaldı.

Halit b. Velid, 250 kişilik bir grupla, geride kalan okçular üzerine yürüyüp, onları da öldürdü. Daha sonra, müslümanlara arka taraftan saldırıp yendiler. İbn Kamîe adında birisi, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) taş atıp, onu yaraladı ve ön dişini kırdı. Şair Hasan b. Sâbit şöyle der:

Görmüyor musun, Allah delilleriyle kulunu Peygamber gönderdi.
Allah, en yüce, en şereflidir.
Onu yüceltmek için kendi isminden ismini türetti;
Arşın sahibi (olan Allah) Mahmûd, bu ise Muhammed'dir.

Hz. Peygamber'in ashabı, kendisinden ayrılmıştı. İbn Kamîe, Hz. Peygamber'i öldürmek için bir hamleye girişti. O günkü sancaktar olan Mus'ab b. Umeyr de engel olmaya çalıştı. Kamîe, Mus'ab'ı öldürdü, fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürdüğünü zannederek dönüp gitti ve "Muhammed'i öldürdüm" dedi. Bunun üzerine birisi çıkıp, " Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı. Bu İblis'ti. Ashap, hayretler içerisinde ve yenilmiş olarak geri döndü. Enes b.

Mâlik'in amcası olan Enes b. Nadr, Ensar ve Muhacirlerin karşısına geçip, "neden duruyorsunuz ?" diye sordu. Onlar da : "Muhammed öldürüldü" dediler. Bunun üzerine Enes b. Nadr: " Öyleyse bundan sonra yaşamayı ne yapacaksınız? Peygamberinizin öldüğü uğurda siz de ölün" dedi, düşmana doğru yürüdü ve şehid edildi. Ka'b b. Mâlik diyor ki: " O esnada, müslümanlar içerisinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ilk gören ben oldum. Miğferin altından, gözlerinin belirdiğini gördüm. Bütün sesiyle *: " Ey Allah'ın kulları, bana koşun! Ey Allah'ın kulları bana bakın!"* diye bağırıyordu. İnsanlar etrafına toplandılar. Yenilgilerinden dolayı onları kınadı. Onlar da : "Ey Allah'ın Rasûlü! Analarımız ve babalarımız sana feda olsun. Kötü bir haber işittik ve kalplerimiz ürperdi. Onun için geri döndük" dediler. Allahü Tealâ da bu âyetle onları kınadı.

"Muhammed (s.a.v.) de sadece," diğer peygamberler gibi, *"bir elçidir."* **«Ondan önce de peygamberler gelip geçti.»** O da önceki peygamberler gibi geçip gidecektir. Kendisinden sonra, onun getirdiği dine sımsıkı sarılın. Peygamber gönderilmesinin amacı, delil getirip, ilzam etmektir. Yoksa devamlı olarak onlarla beraber kalmak değildir.

«Şimdi o, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerine geri mi döneceksiniz?.» Bu ifade, Hz. Peygamber'in ölmesinden, ya da öldürülmesinden sonra, onların dinden dönmelerini yasaklamaya yönelik bir ifadedir. Çünkü onlar, önceki peygamberlerin öldüğünü, ümmetlerinin ise, o peygamberlerin dinlerine yapışıp, yaşamaya çalıştıklarını biliyorlar.

«**Kim,**» cihad ve diğer konularda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrine uymayıp, **«ökçesi üzerine geri dönerse,»** o bu geri dönüşü ile, **«Allah'a hiçbir zarar veremez.»** Ancak, Allah'ın öfke ve azabını kendi üzerine çekerek, nefsine zarar verir. Allahü Tealâ, fayda ve zarardan münezzehtir.

«Allah,» İslâm dininde karar kılıp, **«şükredenleri mükâfatlandıracaktır.»** Bu ise, en yüce nimet ve en üstün iyiliktir. Onlar bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Çünkü İslâm üzere sabit kalmak, Allah'a şükür ve O'na karşı olan hakkı ödeme anlamı taşır. Ayrıca bu ifade; dönenlerin, küfrân-ı nimette bulunduklarını da îma ediyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman, müslümanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Bir kısmı dehşete kapıldı. Bir kısmı oturup kalkamadı. Bir kısmının dili tutulup konuşamadı. Bir kısmı da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ölümünü bütünüyle inkâr etti. Hz. Ömer (r.a.) bile, bir ara, bu âyeti hatırlayama-

yıp, şöyle dedi: "Münafıkların bazıları, Hz. Peygamber'in öldüğünü iddia ediyorlar. O ölmedi. Hz. Musa'nın, kırk gün insanlar arasından kaybolup, Rabbine gidip döndüğü gibi, O da Rabb'ine gitmiştir. Vallahi o mutlaka geri dönecektir. Onun öldüğünü iddia edenlerin ellerini ve ayaklarını keserim." Hz. Ömer (r.a.) bu sözünü tekrarlayıp durdu. Tâ ki Hz. Ebû Bekir (r.a.) kalkıp, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra, şu hitapta bulununcaya kadar :

"Ey İnsanlar! Her kim Muhammed'e tapıyorsa, bilsin ki o öldü. Her kim de Allah'a tapıyorsa, o da bilsin ki, Allah ölmez, diridir." Daha sonra da *"Muhammed sadece bir elçidir"* âyetini okudu. Râvî der ki : "Hz. Ebû Bekir, bu âyeti okuyuncaya kadar, insanlar sanki böyle bir âyetin indiğini bilmiyormuş gibilerdi. Bütün insanlar, onun öldüğüne artık kesinlikle inandı. Cansız varlıklar bile onun ayrılığına dayanamayarak çatlayıp yarılırken, mü'minlerin kalpleri nasıl çatlamazdı ki ? Nitekim kendisine minber yapılmadan önce Hz. Peygamber (s.a.v.), bir kütük üzerinde hutbe okurdu. Minber yapılınca kütüğü terketmişti. Fakat kütük, ona olan özleminden dolayı, çocuk gibi ağlamaya başlayınca, Hz. Peygamber kütüğü kucakladı ve o da sakinleşti."

Ben de derim ki: "Sevgililerden ayrı kalanın hayatı ne acıdır. Hele bu sevgili Rasûlullah (s.a.v.) olursa." Hz. Peygamber ağırlaştığı zaman kendisini sıkıntı kaplamıştı. Bunun üzerine Fatıma (r.a.), "Vah üzüntülü babacığım!" deyince Hz. Peygamber ona, *"Bugünden sonra artık baban için üzüntü yoktur"* buyurmuştur. Allah Rasûlü vefat edince de Fatıma (r.a.), "Kendisini davet eden bir Rabbe icabet eden babacığım! Konağı Firdevs cenneti olan babacığım!" demiştir. Hz. Peygamber defnedildiği zaman, Hz. Fâtıma (r.a.) şöyle diyordu: "Ey Enes! Peygamber üzerine toprak serpmek hoşunuza gidiyor mu?" Hz. Fatıma, babasının ölümünden sonra altı ay yaşayıp, sonra vefat etti.

145. «Allah'ın izni olmadan, hiçbir kişi ölemez.» Allah'ın izni ve dilemesi olmadan hiçbir nefsin ölmesi mümkün değildir. Allah'ın ilmi ve takdiri dahilinde, her nefis için belirlenmiş bir süre vardır (Ecel-i müsemmâ). Bu süre, savaşa çıkmakla veya savaştan kaçmakla ileriye de geriye de alınamaz. Bu ifadede, savaşa teşvik ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de korunacağına dair bir va'd vardır. Mücahit, eceli gelmeden ölmez. Eceli gelen ise, savaşa çıkmasa bile ölümle karşılaşır.

«(Ölüm), yazılmış» ve zamanı belli **«bir eceldir.»** Geri veya ileri alınamaz. **«Kim»** yapmış olduğu amel karşılığında **«dünya sevabını isterse, ken-**

disine ondan veririz.» Burada, Uhud'da ganimetle meşgul olan kişilere ta'riz vardır. **«Kim de ahiret sevabını isterse,»** ilâhî vaad gereğince, dilediğimiz kadar, **«kendisine ondan veririz.»**

Allahü Tealâ'nın, kendisine vermiş olduğu güç ve kuvveti, yaratılış gayesine uygun ve Allah'a itaat için harcayıp, İslâm nimetine **«şükredenleri mükâfatlandıracağız.»** Bu âyet, her ne kadar cihad hakkında gelmişse de, bütün amelleri kapsamına almaktadır. Allah yolunda savaşan kişi, Allah'ın dininin yücelmesi için savaşıyor. Ganimet elde etmek için, ya da nam kazanmak için değil.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Kimin niyeti ahireti istemek olursa, Allah da onun kalbine zenginlik koyar. Gücünü birleştirir de dünya ona basit gelir. Kimin niyeti de dünyayı elde etmek ise, Allah ona fakirlik verir, gücünü dağıtır ve nasibinden başkasına da ulaşamaz."* (56)

146. «Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştı.» *"Ribbîyyûn"* kelimesi, Rabb'e mensub olan, eren insan demektir. Nice peygamberler vardır ki, Allah'ın dinini yüceltme konusunda, birçok veli, ilim adamı ve takva ehli kimseler, o peygamberlerle birlikte mücadele vermişlerdir.

Onlar, **«Allah yolunda»** kıyasıya mücadele verirken, **«kendilerine dokunan şeylerden»** yaralanma ve diğer zorluklardan bıkıp usanmadılar ve **«yılmadılar,»** düşmanla cihad etme konusunda **«zayıflık göstermediler,»** düşman karşısında zelil olup, **«boyun eğmediler.»** Çünkü boyun eğmek, karşısındaki insana dilediği şeyi yapma imkânı verir. Burada müslümanların, inkârcı düşmanların, kendilerine saldırdığı ve Hz. Peygamberin öldürüldüğü konusunda asılsız haber yayıldığı zaman, yılgınlık ve zayıflığa düştüklerine, ve müşriklerle cihad etmede zaafa düştüklerine ta'riz vardır.

«Allah,» kendi yolunda verilen mücadelede zorluklara göğüs gerip, **«sabırlı olanları sever »** ve onlara yardım ederek, derecelerini yüceltir.

56- Tirmizî hadisi: *"Kimin gayreti ahiret için olursa, Allah da onun zenginliğini kalbinde kılar, gönül zenginliği verir."* şeklinde değişik bir lafızla tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/11.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ

إِلَّآ أَن قَالُوا۟ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِىٓ أَمْرِنَا وَثَبِّتْ

أَقْدَامَنَا وَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ

ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَرُدُّوكُمْ

عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ

وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

147. Sadece şöyle diyorlardı: "Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla. Ayaklarımızı sabit tut ve bize, inkârcı topluluğa karşı, yardım et!"

148. Allah da onlara, hem dünya sevabı, hem de güzel ahiret sevabını verdi. Allah, iyilik yapanları sever.

149. Ey iman edenler! Eğer inkârcılara itaat ederseniz, sizi arkanıza çevirirler ve büsbütün kaybedersiniz.

150. Hayır! Yardımcınız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.

147. Onlar, düşmanla karşılaşıp, şavaşın zorluklarını aşmada, «**sadece şöyle diyorlardı : 'Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı,**» yani senin rızân dışında haddi aşarak işlediğimiz isyanlarımızı

«bağışla. Ayaklarımızı sabit tut ve bize, inkârcı topluluğa karşı, yardım et!'» Savaş alanında, takvamızı artırıp, bizim ayaklarımızı sabit kıl, bizi haktan uzaklaştırma. Buradan anlaşılan, şavaş yerinde şaibeye kapılıp, bozguna uğrayıncaya kadar bu duâya devam ediyorlardı. Yine burada, savaş meydanında dağılıp hezimete uğrayanlara açık bir tariz vardır.

148. «Allah da onlara,» bu duaları sebebiyle **«hem dünya sevabı,»** zafer, ganimet, üstünlük ve nâm; **«hem de güzel âhiret sevabını verdi.»** Âhiret sevabı da cennet ve oradaki ebedî nimetlerdir. **«Allah, iyilik yapanları sever.»** Allah'ın, kulunu sevmesi, ondan razı olması ve onun hakkında hayır dilemesidir. İşte o, bütün mutlulukların başlangıç noktasıdır.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde der ki: " Burada, ince bir lâtife vardır. Onlar: *'Ey Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla'* diyerek, kötü olduklarını itiraf etmişlerdir. Onlar bunu itiraf edince, Allah da onlara, *'iyilik edenler'* ismini vermiştir."

Sanki Allahü Tealâ onlara :" Madem ki suçunuzu itiraf edip aczinizi kabullendiniz, ben de sizi *'iyilik edenler'* diye vasıflandırıp, kendime sevgililer yaptım" demiştir. Böylece kul, Allah'a ulaşmak için, güçsüzlüğünü, basitliğini ve zavallılığını itiraf etmekten başka çare olmadığını bilmiş olmalıdır.

149. «Ey iman edenler! Eğer inkârcılara itaat ederseniz...» Bu âyet, Uhud'daki yenilgiden sonra, münafıkların mü'minlere : " Dininize ve kardeşlerinize dönün" demeleri üzerine nazil olmuştur. O kimseler münafıktırlar. Fakat kendilerinden nefret ettirmek ve onlara itaat etmekten sakındırmak için inkârcılıkla nitelendirilmişlerdir. **«Sizi arkanıza çevirirler»,** kendi dinlerine sokarlar **«ve büsbütün kaybedersiniz.»** Siz tekrar eski halinize dönmekle, hem dünyanızı, hem de ahiret saadetinizi kaybedersiniz. Çünkü, ebedî sevaptan mahrum edilip, ebedî azaba düşürülürsünüz.

150. «Hayır! Yardımcınız Allah'tır.» Onlar sizin yardımcılarınız değil ki onlara itaat edesiniz. Sizin yardımcınız Allah'tır, başkası değildir. Öyleyse, O'na itaat edin, inkârcıları dost edinmeyin. **«O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.»** O halde, sadece O'na itaat edin ve sadece O'ndan yardım dileyin.

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا

الرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ
ٱلنَّارُ ۖ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ
إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَٰزَعْتُمْ فِى ٱلْأَمْرِ وَعَصَيْتُم
مِّنۢ بَعْدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنْيَا وَمِنكُم
مَّن يُرِيدُ ٱلْءَاخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا
عَنكُمْ ۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ
وَلَا تَلْوُۥنَ عَلَىٰٓ أَحَدٍ وَٱلرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِىٓ أُخْرَىٰكُمْ فَأَثَٰبَكُمْ غَمًّۢا
بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ أَصَابَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

151. Allah'ın, kendilerine hiçbir güç indirmediği şeyleri, O'na ortak koştuklarından dolayı, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Onların sığınacakları yer, cehennemdir. Zalimlerin karargâhı ne kötü bir yerdir.

152. O'nun izniyle inkârcıları öldürdüğünüz zaman, Allah size olan vaadinde durdu. Ta ki siz, başarısızlığa düşüp, emir konusunda çekişmeye girinceye kadar. Allah size, sevdiğiniz (zaferi) gösterdikten sonra, isyan ettiniz. Kiminiz, dünyayı istiyordu, kiminiz de, ahireti istiyordu. Sonra O, sizi imtihan et-

mek için, o inkârcılardan uzaklaştırdı. (Pişmanlık duyduğunuz için) sizleri affetti. Allah mü'minlere karşı lütuf sahibidir.

153. Hani siz, uzaklaşıyordunuz ve kimseye dönüp bakmıyordunuz. Peygamber de arkanızdan sizi çağırıyordu. Bu yüzden, Allah size, gam üstüne gam verdi ki, ne kaybettiğinize, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

151. «Allah'ın, kendilerine hiçbir güç indirmediği şeyleri, O'na ortak koştuklarından dolayı, inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız.» Onların kalplerine korku salınmasının sebebi, güçsüz şeyleri Allah'a ortak koşmalarıdır. Aynı zamanda bu, mü'minlerin zaferinin, kendilerinin de yenilgilerinin sebeplerindendir.

Bu korku, Uhud günü kalplerine atılan ve böylece savaşı terketmelerine sebep olan korkudur. Hiçbir sebep yokken, galibiyet kendilerinde olmasına rağmen geri dönmüşlerdi. *"Ru'b"*, kalbi dolduran korku anlamınadır.

Âyette geçen *"sultan"* kelimesi; güç, kuvvet, delil, belge gibi anlamları ifade eder.

«Onların» âhirette **«sığınacakları yer, cehennemdir.»** Başka sığınacakları hiçbir yerleri yoktur. **«Zâlimlerin karargâhı»** olan cehennem **«ne kötü bir yerdir.»** Onların gidecekleri cehennem, önce sığınakları, sonra da karargâhları olarak belirtilmiştir. Bu ifadeler, onların cehennemde sonsuza değin kalacaklarına işarettir.

152. «O'nun izniyle» ve dileğiyle, **«inkârcıları»** yaygın bir şekilde **«öldürdüğünüz zaman, Allah size olan vaadinde durdu.»**

Uhud savaşından sonra, Medine'ye dönüldüğünde, müslümanlardan bazıları : "Biz nasıl yeniliriz, Allah bize zafer vadetmişti" dediler. Bunun üzerine işte bu âyet indi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Uhud'a yerleştirdiği okçu birliğine: *" Sakın yerinizden ayrılmayın. Burada durduğunuz sürece galip geleceğiz"* demişti. Nitekim durum öyle olmuştu. Müşrikler gelince, okçular ok atıyor, diğerleri de yeninceye kadar kılıçla vuruyorlardı. Müslümanlar elden gelen herşeyi yapıyor ve yiğitçe çaprışıyorlardı.

«Tâ ki siz,» korkup ve zayıflayarak **«başarısızlığa düşüp,»** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in verdiği **«emir konusunda çekişmeye girinceye kadar.»**

Okçuların bazıları : "Ne yapalım şimdi ?" deyince, onların başkanı olan Abdullah b. Cübeyr: "Hz. Peygamber'in emrine muhalefet edemeyiz" diyerek, on civarında arkadaşıyla yerlerinde kaldılar. Diğerleri de, ganimet yağmalamaya başladılar. İşte âyetin bunu ifade eden kısmı : **«Allah size, sevdiğiniz (zaferi)»**, ganimeti ve düşmanın yenilgisini **«gösterdikten sonra, isyan ettiniz.»** O da sizi zaferden mahrum bıraktı. Müşrikler, bu durumu görünce, okçulara saldırıp, başkanlarını öldürdüler. İsyan bundan sonra tescil ediliyor. Bu da, günahın büyüklüğüne işaret eder.

«Kiminiz,» mevziyi terkedip, ganimet peşinde koşarak, **«dünyayı istiyordu.»** İbn Mes'ud diyor ki: "Bu âyet ininceye kadar, bizden herhangi birinin dünyayı istediğini bilmiyordum." **«Kiminiz de, ahireti istiyordu.»** Bunlar, yerlerini terketmeyip, şehitlik şerefine ulaşanlardı. **«Sonra O, sizi imtihan etmek için, o inkârcılardan uzaklaştırdı.»** Siz zafere yaklaşmışken, Allah bu durumu yenilgiye çevirerek, imandaki sebat durumunuzu ölçtü. Peygamber'inizin emrine muhalefet ettiğinizden dolayı pişmanlık duyduğunuzu bildiği için, **«sizleri affetti. Allah, mü'minlere karşı lütuf sahibidir.»** Onlara, bütün durumlarında lütufla muamelede bulunur ve onları affeder. Bu durum, Allah'ın şanındandır.

153. «Hani siz, uzaklaşıyordunuz ve kimseye dönüp bakmıyordunuz.» Arkanızdakine dönüp bakmıyordunuz ve sizden biri durup diğerini beklemiyordu. Halbuki, **«Peygamber de arkanızdan sizi çağırıyor»** ve: *"Ey Allah'ın kulları! Bana gelin. Ben Allah'ın peygamberiyim. Kim düşmana hamle yaparsa, ona cennet vardır"* diyor**«du.»** Hz. Peygamber, kavmin arkasında kalmıştı. Çünkü onlar, yenilgi sebebiyle ilerlemişlerdi.

«Bu yüzden, Allah size, gam üstüne gam verdi ki, ne kaybettiğinize, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz.» Yapmış olduğunuzdan dolayı, Allah sizi, ölümle, yaralanmayla ve müşriklerin zafere ulaşmasıyla cezalandırdı. Yahut da, Hz. Peygamber'e isyan ederek yaptığınız eziyetin karşılığını gördünüz. Böylece, zorluklara ve sıkıntılara alışıp, gamları içinize çekesiniz de, ne kaybolan menfaate, ne de gelecek zarara üzülmeyesiniz.

«Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.» Allahü Teâlâ, sizin bütün işlerinizi ve niyetlerinizi bilir. Sabır, Allah'a kesin bir şekilde inanma ve tevekkül, sizi Allah'ın yardım ve zaferine ulaştırır. Bozguna uğramak, çekişmek, dünyaya meyletmek, Peygamber'e isyan etmek ise, müsibete uğramaya ve düşmandan kaçmaya yol açar.

Yahya b. Muaz'a, velînin özelliğini sormuşlar. O da şu cevabı vermiş : "Velî'nin; sabır iç elbisesi, şükür dış elbisesi, Kur'ân yardımcısı, hikmet ilmi, fakirlik iftiharı, takva bineği, üzüntü arkadaşı, zikir meclisi, Allah ise yoldaşıdır."

ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنۢ بَعْدِ ٱلْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا
يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ ۙ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ
بِٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ ظَنَّ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ مِن شَىْءٍ ۗ
قُلْ إِنَّ ٱلْأَمْرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِىٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ
يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ۗ قُل لَّوْ كُنتُمْ
فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ ٱلْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ
وَلِيَبْتَلِىَ ٱللَّهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى قُلُوبِكُمْ ۗ وَٱللَّهُ
عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ مِنكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى
ٱلْجَمْعَانِ ۙ إِنَّمَا ٱسْتَزَلَّهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا۟ ۖ وَلَقَدْ
عَفَا ٱللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقَالُوا۟ لِإِخْوَٰنِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا۟
فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ كَانُوا۟ غُزًّى لَّوْ كَانُوا۟ عِندَنَا مَا مَاتُوا۟ وَمَا قُتِلُوا۟

لِيَجْعَلَ ٱللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ
مِّنَ ٱللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ
لَإِلَى ٱللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

154. Üzüntüden sonra size, bir güven ve uyku indirdi. Uyku, içinizden bir grubu bürümüştü. Diğer grubu da, nefisleri ilgilendiriyordu. Allah'a karşı, cahiliye zannı gibi, haksız bir zanda bulunuyorlar: "Bu işten bize bir şey var mı?" diyorlardı. De ki: "Bütün iş Allah'a aittir." Onlar, sana açıklayamadıklarını, içlerinde gizliyorlar. "Bu işten, bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, yine üzerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yatacakları yeri mutlaka boylardı." Allah, içinizdekini denemek ve kalplerinizdekini açığa çıkarmak için (bunları başınıza getirdi.) Allah, göğüslerde olanı bilir.

155. İki topluluğun karşılaştığı gün, sizden yüz çevirenlerin işledikleri bazı işlerden dolayı, şeytan, ayaklarını kaydırmak istemişti. Allah, onları affetti. Allah ğafûrdur, halîmdir.

156. Ey iman edenler! Siz, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere, ya da savaşa çıkan (ve ölen) kardeşleri için: "Eğer yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Neticede Allah, onların bu sözlerini, kalplerinde bir hasret kılacaktır. Yaşatan da, öldüren de Allah'tır. Çünkü Allah, yaptıklarınızı görmektedir.

157. Yemin olsun ki, Allah yolunda öldürülür, ya da ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

158. Yemin olsun ki, ölür veya öldürülürseniz, Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız.

154. Ey Mü'minler! **«Üzüntüden sonra»** Allah **«size, bir güven ve uyku indirdi.»** Ebû Talha der ki: "Uhud günü kafamı kaldırıp baktım. Uykudan, başını sağa sola sallamayan kimse yoktu. O gün, kendisini uyku basanlardan biri de bendim. Elimden kılıç düşerdi, onu alırdım. Sonra kamçı düşerdi onu alırdım."

O **«uyku, içinizden bir grubu bürümüştü.»** Ki o grup da, Muhacirlerle Ensarın tümüydü. Münafıklar olan **«diğer grubu da, nefisleri ilgilendiriyordu.»** Nefislerinin derdine düşmüş, üzüntü ve sıkıntı içerisindeydiler. **«Allah'a karşı, cahiliye»** dönemindeki milletlerin **«zannı gibi, haksız bir zanda bulunuyorlar:»** O'nu gereği şekilde bilmiyorlar. Ve: **«'Bu işten bize bir şey var mı ?' diyorlardı.»** Bunlar, Hz. Peygamber'e, "Allah'ın yardım vaadinden ve zaferden bize herhangi bir hisse yok mu ?" diye soruyorlardı.

Sen **«de ki : 'Bütün iş Allah'a aittir.'»** Ahiretteki galibiyet, Allah'ın ve onun dostlarınındır. Orada ancak, Allah'ın grubu galiptir.

«Onlar, sana açıklayamadıklarını, içlerinde gizliyorlar.» Onlar, zafer ve yardım isteklerini açıkça belirtiyorlar. Fakat, inkâr etmeyi ve yalanlamayı da içlerinde saklıyorlar. Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, gizlice: **«'Bu işten,»** Hz. Muhammed'in: *"Galip gelmek, Allah'a ve dostlarına mahsustur ve bütün işler Allah içindir."* diyerek vaadettiği gibi **«bize bir fayda olsaydı, burada öldürülmezdik' diyorlar.»** Uhud savaşında bizden öldürülenler öldürülmezlerdi. Bu savaş konusunda, bizim seçme hakkımız olsaydı, görüşümüz Übey b. Selûl ve arkadaşlarının görüşü gibi olurdu.

Ey Muhammed (s.a.v.), sen de onların yalanlarını ortaya dökmek ve muamelelerini iptal etmek için **«de ki: 'Evlerinizde dahi olsaydınız, yine üzerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yatacakları yeri mutlaka boylardı.' Allah, içinizdekini denemek ve kalplerinizdekini açığa çıkarmak için (bunları başınıza getirdi.)»** Bunları size yaptı... Siz, Uhud'a savaşmaya gitmeyip de, Medine'deki evlerinizde oturmuş olsaydınız, hakkınızda takdir edilen ve levh-i mahfuzda bulunanlar mutlaka size yine ulaşırdı. Medine'de kalmayı istemek, size bir fayda sağlamazdı. Çünkü, Allah'ın takdiri reddedilmez ve hükmü değiştirilemez. Böylece Allah, sizi imtihan edip, kalplerinizdekini açığa çıkarmanız için, sizi bir işleme tabi tuttu ki, ihlas ve samimiyetiniz iç durumunuz ve nifakınız ortaya çıksın. **«Allah, göğüslerde olanı»**, gizli şeyleri **«bilir.»**

155. Uhud'da **«iki topluluğun karşılaştığı gün,»** sizin içinizden olup da savaşmak istemeyerek **«sizden yüz çevirenlerin, işledikleri bazı işlerden dolayı, şeytan, ayaklarını kaydırmak istemişti.»** Karşılaşan iki topluluk, müslümanlar ve inkârcılardı ve onlar yenilgiye uğramışlardı. Onların yenilgisinin sebebi, şeytanın onların yenilgisini isteyip, ayaklarını kaydırmasıdır. Buna sebep de, onların, Peygamber'e muhalefet ederek, yerlerini terketmeleri, ganimete ve dünya hırsına kapılmalarıdır. Böylelikle de, yardımdan ve manevî güçten mahrum olmuşlardı.

«Allah,» tevbe edip özür diledikleri için **«onları affetti. Allah ğafûrdur,»** günahları bağışlar, **«halîmdir,»** tevbe etmeleri için, ceza vermekte acele etmez.

Şeytan, yakîn ehlinden olan samimi ve ihlâslı kimseleri, onların kalbinde, günah işlemeleri sebebiyle birtakım kötülük ve karanlık şeyler olmadıkça saptıramaz. Şeytan bunlara vesvese veremez. Şeytan, nefsinin kötülüklerinden kurtulan kimseye, vesvese vermek şöyle dursun yaklaşamaz bile.

Denilir ki: "Cüneyd rüyasında, İblis'i çırılçıplak görür ve ona: 'İnsanlardan utanmıyor musun ?' der. O da: ' Şunlar insan mıdır ki? Asıl insanlar mesciddeler. Onlar ciğerimi yakıp beni tükettiler.' der. Sonra Cüneyd: 'Uyanınca erkenden mescide gittim. Başlarını dizlerine koymuş, düşünen insanlar vardı. Beni gördüklerinde: 'Pisin sözü seni aldatmasın' dediler. Kalp, marifet nuruyla aydınlanınca, şeytan, ona vesvese veremez."

Ebû Saîd Harraz şöyle der: " Rüyamda İblis'i gördüm. Kendisine vurmak için, hemen sopamı elime aldım. Bana dendi ki: 'O bundan korkmaz. Kalpte oluşan nurdan korkar'."

İmam Gazâlî de şöyle diyor : "Nakledildiğine göre ashab döneminde İblis, askerlerini ortalığa yaymış. Bir müddet sonra, perişan bir halde İblis'e dönmüşler. İblis onlara: 'Bu haliniz ne?' diye sormuş. Onlar da: 'Bunlar gibi insanlar hiç görmedik. Bizi çok yordular. Onlardan bizim alacağımız hiçbir şey yok' demişler. Bunun üzerine İblis: 'Onlara gücünüz yetmez. Onlar Hz. Peygamber'le arkadaşlık etmiş, vahye şahit olmuşlardır. Fakat onlardan sonra bir topluluk gelecek, istediklerinizi o toplulukta bulacaksınız.' Tâbiîn devri gelince, İblis askerlerini tekrar etrafa yayar. Kırık dökük ümitsiz bir şekilde geri dönerler ve derler ki: 'Böyle tuhaf topluluk görmedik. Onlar biraz günah işleseler de günün sonu yaklaşınca, istiğfara başlayıp, günahlarını sevaba çe-

virtiyorlar.' İblis de: 'Siz onlardan da bir şey alamazsınız. Onlar, tevhide ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine sarılmışlardır. Fakat bir topluluk gelecek ve onlar sizin yüzünüzü güldürecek. Onlarla oyun oynayıp, onları nefislerine uydurup, istediğiniz gibi yöneteceksiniz. Ne bağışlanma dileğinde bulunacaklar, ne de bağışlanacaklar. Tevbe de etmeyecekler. Dolayısıyla günahları sevaba dönüşmeyecek.' Birinci yüzyıldan sonra bir topluluk gelir. Onlar heva ve heveslerine kapılırlar. Bid'atlar kendilerine süslü gösterilir. Onları helâl sayıp, din kabul ederler. Af dilemezler ve tevbe de etmezler. İblis onlara düşmanlar musallat eder. Düşmanlar da onları, istedikleri yöne sevkederler."

156. «Ey İman Edenler! Siz, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere, ya da savaşa çıkan» ve sonra da ölen **«kardeşleri»** ya da dindaşları **«için : 'Eğer yanımızda»** kalıp şehri terketmemiş **«olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi' diyenler»** (münafıklar) **«gibi olmayın. Neticede Allah, onların bu sözlerini, kalplerinde bir hasret kılacaktır.»** *"li yec'ale"*nin başındaki lâm illet icin değil, "âkıbet" içindir. Buna göre mana: "Onlar bu sözü söylediler ve buna inandılar. Bunun neticesi de hasret oldu. -Hasret, pişmanlığın daha siddetli olanıdır.- Buna inanan kimsenin hasreti, daha da artar."

Hayatın ve ölümün, Allah'ın takdir ve hükmü ile gerçekleştiğine inanan müslüman ise, bu hasreti kalbinde kesinlikle hissetmiyecektir.

«Yaşatan da, öldüren de Allah'tır.» Münafıkların bâtıl sözleri reddediliyor. Hayat ve ölümde, sadece Allah'ın etkisi vardır. Yolculukta veya savaşta olmalarının bunda bir etkisi yoktur. Allah, bazen tehlikeler karşısındaki, savaşanı da, yolcuyu da yaşatır. Yine Allah, yolculukta olmayıp, mukim olan kimseyi de, hiçbir sebep yokken ve tedbirleri de almışken öldürebilir.

«Çünkü Allah, yaptıklarınızı görmektedir.» Öyle ise şu munafıklar gibi olmayın.

157. «Yemin olsun ki,» siz mü'min olarak **«Allah yolunda öldürülür, ya da ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.»** Yolculuk veya savaş, ölümü çeken şeyler değildir. Ecel, asla ileri alınamaz. Ölüm, Allah'ın emriyle olunca, bu bir rahmet ve bağışlanmadır, rahatlıktır. İnkârcılar ise, dünya hayatları boyunca mal biriktirmeye çalışırlar. Bu malların da, kendileri için hayırlı olacağına inanırlar. Allahü Tealâ da, onların bu zanlarının boş şeyler olduğuna dikkat çekerek, "bağışlanma onların zannettiği bu şeylerden daha hayırlıdır" buyuruyor.

158. «Yemin olsun ki,» her ne şekilde olursa olsun, ilâhî irade gereği, **«ölür veya öldürülürseniz,»** gerçek ma'bud, şanı yüce, rahmeti ve ihsanı çok bol olan **«Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız.»** Sizi, başkaları değil, sadece O hesaba çekip, amellerinizin karşılığını verecektir. Size bol miktarda ihsanda bulunacaktır.

Bu âyette nefis bir sıra gözetilmiştir. Önce *"Allah'ın bağışlaması"* zikredilmiştir. Bu, günahların affedilmesidir. Bununla Allah'ın ikabından korkarak O'na ibadet eden kimseye işaret edilmiştir, Sonra *"rahmeti"* zikredilmiştir. Bu da Allah'ın sevap lutfetmesidir. Bununla da sevap umarak kendisine ibadet eden kimseye işaret edilmiştir. Daha sonra da *"Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız"* buyurulmuş olup bununla sırf rubûbiyyet ve ubudiyyet için Allah'a ibadet edene işaret edilmiştir. Bu makamların en yücesidir. Allah'ın huzuruna çıkarılmakla, Allah'ın mağfiretine çıkarılmak arasında büyük fark vardır. Bu konuda şöyle bir olay anlatılır:

İsa (a.s.) bir gün, bedenleri cılızlaşmış, benizleri sararmış ve üzerlerinde ibadet izleri olan bir topluluğa uğrayıp, kendilerine: "Ne istersiniz ?" diye sorar. Onlar da: "Allah'ın azabından korkuyoruz" derler. İsa da: " Allah, size azap etmemede çok cömerttir, elbette size lütfu ile muamele edecektir" der. Sonra bir topluluğa daha uğrayıp, onlarda da aynı özellikleri görüp, ne istediklerini sorar. O topluluk da: " Cennet ve rahmeti isteriz" derler. İsa (a.s.) onlara: "O sizi, rahmet ve cennetten engellememe konusunda çok cömerttir, elbette size lütfu ile muamele edecektir" der. Sonra da üçüncü bir topluluğa uğrayıp, onlar üzerinde de daha çok ibadet izleri görür. Onlara aynı soruyu sorar. Aldığı cevap şu olur: "O'na ibadet ediyoruz. Çünkü, O bizim Rabb'imiz, biz ise O'nun kullarıyız." İsa peygamber de: "Siz ihlâslı kullar ve gerçek ibadet edenlersiniz" buyurur.

Başka bir hikâyede de şöyle anlatılır :

Kadının biri, yanındakilere şöyle sorar: "Size göre, cömertlik nedir ?" Onlar da: "Mal vermektir" derler. Kadın: "Sizin dediğiniz, dünya ehlinin ve sıradan insanların cömertliğidir. Havassın(Allah'ın seçkin kullarının) cömertliği nedir ?" diye sorar. Onlar: "Allah'a itaat etmek konusunda elden gelen çabayı sarfetmektir" derler. Kadın da: "Sevap umuyor musunuz ?" diye sorar. Onlar "evet" derler. Kadın da: "Allah'ın: *'Kim bir iyilik getirirse ona on katı vardır'*(En'am: 160) sözüne göre, bire on alacaksınız " der ve ilâve eder: "Bunda cömertlik nerede bire on alıyorsunuz?" Adamlar derler ki: " Söyle

bakalım nedir o ?" Kadın şöyle der: "Cömertlik, amelin Allah için yapılması, cennet sevgisi, ya da cehennem korkusuyla; sevap için veya cezadan korkulduğu için yapılmamasıdır. Bu da ancak, tek başına kalıp, mâsivâ'dan soyutlanıp ve varlığın gerçeğine ulaşmakla mümkündür. Mü'minin görevi, dünyadan yüz çevirip, Allah'a doğru yol almaktır. Böylece gözlerinden perde kalkar ve Rabb'ine ulaşır."

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde şöyle der: " İnsan cihada yönelince, dünyadan yüz çevirir ve ahirete önem verir. Ölünce de, sanki düşmandan kurtulur ve sevgiliye ulaşır. Ölümden korkarak evde oturan ve dünyaya tutkun olan kimse ölünce de, sanki sevgilisinden ayrılır ve gurbete gönderilir. Bunlardan birincisi, mutluluğun zirvesi, ikincisi ise, mutsuzluğun zirvesidir."

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا
غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

159. Allah'ın rahmeti sebebiyle, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı. Sen affet ve bağışlanmalarını dile. İş konusunda onlara danış, karar verdin mi de, artık Allah'a dayan. Allah, kendisine dayananları sever.

159. «Allah'ın rahmeti sebebiyle, onlara yumuşak davrandın.» Sen onlara, büyük bir merhamet örneği gösterdin. Onlar senin emrine muhalefet ederek, seni düşmana teslim ettiler. Buna rağmen, onlara yine de lütufda bulunup, yumuşak davrandın.

«Eğer» onlara karşı **«kaba ve katı kalpli olsaydın, etrafından dağılırlardı.»** Senin yanında oturmazlardı. Eğer sen, söz ve davranışlarınla, onlara kaba davranıp, fena muamelede bulunmuş olsaydın, hepsi kaçıp giderdi.

"Fezz", kaba ve ahlâksız demektir. *"Katı kalpli"* ise, kalbi hiçbir şeyden etkilenmeyen demektir. İnsan bazan, kötü huylu olmaz ve kimseyi de incitmeyebilir. Fakat, merhametli olup, hassas da davranmaz. Aradaki fark da işte budur.

Onları, Allahü Teâlâ'nın affettiği gibi, senin hukukuna ait konularda «sen» de **«affet ve»** Allah'ın hukukuna ait konularda **«bağışlanmalarını dile. İş konusunda onlara danış.»** Savaş ve buna benzer görüşülmesi gereken konularda, onların görüşlerini al. Onların gönüllerini al ve onları onore et. Aynı zamanda, ümmet içerisinde danışma sünnetinin yerleşmesine örnek ol. Bu danışmadan sonra bir şeye **«karar verdin mi de, artık Allah'a dayan.»** Danışma sonucunda varılmış olan en iyi neticeyi uygulama konusunda Allah'a dayan. Senin için en iyi olanı, Allah'tan başkası bilemez. Ne sen, ne de senin danıştığın kişi bilebilir.

«Allah, kendisine dayananları sever.» Kendisine tevekkül edenlere yardım eder, onları en doğru ve kendilerine hayırlı olan yola iletir.

"Tevekkül", işi Allah'a havale etmek ve O'na güvenmenin yeterliliğine inanmaktır. Bu âyetten anlaşılan, (bazı cahillerin dediği gibi) insanın tevekkül ediyorum derken, kendini ihmal etmemesidir. Aksi halde, danışma emri, tevekkül etmeye aykırı olurdu. Tevekkül, insanın görünür sebepleri gözetmesi demektir. Fakat, kalbiyle onlara dayanmayacaktır. Sadece, hikmete inanacaktır. Yani her şeyde bir hikmetin varlığını unutmayacaktır.

Âyet-i kerimede belirtildiğine göre, Hz. Peygamber, ashabına kaba ve katı kalbli davranmış olsaydı, kendisinden ayrılacaklardı. Halbuki ona uymak din, ondan ayrılmak ise inkârdır. İnsanların kendisine boyun eğdiği, kendisine tâbi olduğu ve itaat ettiği birisinin, onlara kaba ve katı kalple muamele etmesi nasıl düşünülebilir? Yumuşak söz, kalplerde en etkili olan ve en çabuk cevap verilen sözdür. İtaat edilmeye en lâyık olan sözdür. Onun için Allah, Hz. Musa ve Harun peygamberlere: *"Ona yumuşak söz söyleyin"* (Tâhâ: 44) emrini vermiştir.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde şöyle der : "Rıfk ve yumuşaklıkla muamele, Allah'ın hukukuna tecavüz etmiyorsa caizdir. Allah'ın hukukunu

ihlâle götürürse caiz değildir."

Allahü Teâlâ şöyle buyurur: *"Ey Peygamber! İnkârcılara ve iki yüzlülere sert davran."*(Tahrim: 9) Zina suçu işleyenlere verilecek olan ceza konusunda da, mü'minlere şöyle deniliyor: *"Allah'ın dini konusunda; sizi, onlara karşı acıma duygusu engellemesin!"* (Nur: 2)

Dikkat ediniz! İfrat ve tefrit, yerilmiş iki mefhumdur. Aşırılık, olumsuz da olsa, olumlu da olsa iyi karşılanmamıştır. Faziletli yol, orta yoldur. Kaba davranmak, bir yerde yasaklanmış, bir yerde de emredilmiştir. Bu da, ifrat ve tefritten uzaklaşmak içindir. Orta yolu takip etmek gerekir ki, o da en doğru yoldur. Bu sırdan dolayıdır ki Allahu Teâlâ: *"Böylece sizi, orta bir ümmet yaptık"* (Bakara: 243) buyurmuştur.

Bilmiş olunuz ki, peygamber göndermekten kasıt, insanlara Allah'ın tekliflerini bildirmektir. Bu maksada ulaşmak için, gönüllerinin peygambere yönelmesi gerekir. Nefislerinin ona ısınması lâzımdır. Bunun gerçekleşmesi için ise, peygamberlerin, kerîm ve rahîm olmaları, cömert, şefkatli ve merhametli davranmaları, insanların günahlarını görmemeleri, suçlarını bağışlamaları, şefkat ve merhametle onlara yaklaşmaları gerekir. Bu sebeplerden dolayı peygamberler, kötü ahlâktan arındırılmışlardır. Katı kalbli değillerdir. Fakir ve yoksullara yardıma meyillidirler. Onların kötülüklerine pek bakmazlar. Bunun için aksi olsaydı âyette belirtildiği gibi *"Sert ve katı kalbli olsaydın, etrafından dağılırlardı."* O zaman ise, peygamberler göndermekten maksat hasıl olmamış olurdu. Onların vârisleri olan ilim adamları ve hocaların böyle olması gerekir. İnsanlar, iç ve dış yönleriyle, uymuş oldukları kişilerin dini üzeredirler. Her ne kadar, güzel ahlâk üzere olan ilim adamı ve hoca, bu devirde az bulunsa da, durum yine aynıdır. Ancak Allah'ın kendilerini koruduğu, şeriata sarılma yolunu gösterdiği ve hakikat adabını gerçekleştirmeye muvaffak kıldığı kimseler hariç.

Rivâyet edilir ki: Hilimde darb-ı mesel haline gelen Ahnef, bir adamla birlikte bulunuyordu. Adam Ahnef'e çok çirkin bir şekilde sövdü. Ahnef, kalktı, gitmeye başladı, adam da onun peşine düştü. Ahnef kavmine yaklaşınca durdu ve: " Bak arkadaş! Benim toplumuma geldik. Eğer söveceğin başka söz varsa onu da söyle. Sonra bu toplum işitirse, sana eziyet ederler" dedi. Ahnef'in ahlâkına bakınız. Cahile nasıl davranıyor ve ona nasıl iltifatta bulunuyor? Bir adam Ahnef'e der ki: "Kişilik (mürûet) nedir, bana söyle?" Ahnef cevap verir: "Güzel ahlâklı olman ve kötü ahlâktan kaçınmandır."

إِن يَنصُرْكُمُ ٱللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ
فَمَن ذَا ٱلَّذِى يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعْدِهِۦ ۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾
وَمَا كَانَ لِنَبِىٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ
ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ ٱتَّبَعَ
رِضْوَٰنَ ٱللَّهِ كَمَنۢ بَآءَ بِسَخَطٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ
﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَٰتٌ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

160. Eğer Allah, size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer yüzüstü bırakırsa, ondan sonra artık size kim yardım edebilir? Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler.

161. Bir peygamber, ganimet malına hıyanet edemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet gününe, hıyanet ettiği şeyle gelir. Sonra herkese, kazandığı tam olarak verilir. Onlara asla zulmedilmez.

162. Allah'ın rızasına uyan kimseyle, O'nun gazabına uğrayan kimse, hiç bir olur mu? Onun yeri cehennemdir. O, ne kötü sonuçtur.

163. Onlar, Allah katında, derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir.

160. «Eğer Allah, size yardım ederse, sizi yenecek yoktur.» Allah size, Bedir savaşında yaptığı gibi, yardım eder ve düşmandan korursa, sizi kimse yenemez. Uhud savaşındaki gibi, **«eğer yüz üstü bırakırsa,»** size yardımda bulunmazsa, **«ondan sonra size kim yardım edebilir?»** Buradaki so-

ru, olumsuzluk ve mübalâğa ifade eder. Yani, kimse yardım edemez, demektir. Bu durum, bütün işlerin Allah'a ait olduğuna dikkati çekmek içindir. Bu sebeple O'na tevekkül edilmesi emredilir:

«Mü'minler, Allah'a» dayanıp, **«tevekkül etsinler.»** O'ndan başkasının yardım edemiyeceğini biliyorlar. Öyleyse, sadece O'na dayansınlar.

İmran b. Husayn'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *" Ümmetimden yetmişbin kişi, hesap sorulmadan cennete girer."* "Onlar kimlerdir Ey Allah'ın elçisi ?" diye soranlara ise şöyle buyurdu: *"Onlar, sihir yapmayanlar, yaptırmayanlar, uğursuz saymayanlar ve Allah'a tevekkül edenlerdir."* Ukkâşe b. Mihsan: "Ey Allah'ın elçisi, Allah'a duâ et de beni onlardan etsin" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Sende onlardansın"* buyurdu. Sonra bir başkası kalkıp, aynı ricada bulundu. Hz. Peygamber (s.a.v.) buna da: *"Ukkâşe bunda seni geçti "* buyurdu. (57)

Bir başka hadiste ise şöyle buyurulur: *"Eğer siz, Allah'a gereği şekilde tevekkül etseydiniz, sizi kuşlar gibi rızıklandırırdı. Kuşlar sabahleyin karnı boş olarak gider, akşam tok olarak geri döner."*(58)

161. «Bir peygamber, ganimet malına hıyanet edemez.» Burada geçen *"ğulûl"* kelimesi, ganimet malını, gizli ve haince almak anlamınadır. Bu olay, dünyada ayıp, ahirette ise cehennemi gerektirir. İnsanlığın en yüce makamında olan peygamberlere bu iş yakışmaz.

«Kim hıyanet ederse, kıyamet gününe, hıyanet ettiği şeyle gelir.» Ganimet malına hiyanet edip, ondan bir şey aşıran kimse, kıyamet gününde aşırdığı şey boynuna asılı bir halde gelir. Aşırmış olduğu seyle, orada bulunanların huzurunda rezil olur. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözü gibidir: *"Kim kendisine ait olmayan yerden bir karış gasbederse, kıyamet günü Allah, o yerin yedi katını boynuna dolar."* (59)

Bir başka hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Dikkat ediniz! Kıyamet günü bağıran bir deveyle, böğüren bir inekle ve meleyen bir koyunla geleni asla tanımam. 'Ey Muhammed! Ey Muhammed!' diye çağırır. Ben de: ' Allah'ın azabına karşı, sana bir şey yapamam, bunu sana bildirmiş-*

57- Müslim, Ahmed b. Hanbel *"Müsned"* de rivâyet etmiştir. Bkz. *Câimu'l-Usûl*, 7/570.
58- Tirmizî, İbni Mâce, Ahmed b. Hanbel. *Câmiu'l-Usûl*, 10/140.
59- Buharî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel. (Buharî' de "gasbederse" yerine "zulmederse" kelimesi vardır). Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/444.

tim' derim."[60]

Ebû Hureyre' ye denildi ki: " Hıyanet ederek aldığı şey çok büyükse, toplu bir malsa onu nasıl getirir ?" Cevabı şöyle oldu: " Dişi Uhud kadar, dizi dev (veya vedegan denen bir yer) kadar, kolu dağ kadar ve oturağı da Medine-Cidde arası kadar olanı görmedin mi ? İşte onu bu taşır."

«Sonra herkese, kazandığı tam olarak verilir.» Hayır veya şer, az veya çok, her kim ne kazanmışsa, kazandığının karşılığı tamamen kendisine verilir. **«Onlara asla zulmedilmez.»** Hiçbir kimseye, kazandığından az sevap veya fazla ceza verilmez.

162. «Allah'ın rızasına uyan kimseyle, O'nun gazabına uğrayan kimse, hiç bir olur mu?» Bir kimse, Allah'ın yasaklarından sakınır, O'nun rızasını kazanmaya çalışır, O'na itaatte bulunur ve kötü şeyleri yapmazsa, elbette gazaba uğrayanlarla bir olmaz. Bir grup, Allah'ın dinine bağlanmış, diğer grup da bunun tersini yapıyor. Bunların eşit olması imkânsızdır.

«Onun» yani Allah'ın gazabına uğrayanın **«yeri cehennemdir. O, ne kötü sonuçtur.»** *"Merci"* (varılacak yer) ile, *"masîr"* (sonuç) arasındaki fark şudur: Masîr, İlk halden farklı olmalıdır. Merci ise böyle değildir.

163. «Onlar, Allah katında, derece derecedirler.» Allahü Tealâ'nın ilim ve hikmetinde onların, değişik ve çeşitli tabaka ve mertebeleri vardır. Onlar, itaat ve isyan bakımından ayrı ayrı oldukları için, sevap ve ceza bakımından da farklı muameleye tabi tutulurlar.

«Allah, onların yaptıklarını görmektedir.» Onların yaptıkları amelleri ve derecelerini Allah çok iyi görür ve onlara göre karşılıklarını verir.

Akıllı insan, derecesini tamamlamaya ve en iyi dereceyi elde etmeye ve böylece güzel hallere ulaşmaya koşar.

Dediler ki: Cennetlikler dört kısımdır: Nebîler ve rasuller, veliler, sıddıklar ve Allah'ın birliğine inanan âlimler. Allahü Tealâ'nın *"...Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelere yükseltir..."* (Mücadele: 11) mealindeki âyetiyle muradı da bu son guruptur.

60- Buharî, Müslim, Neseî, Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel, *Câmiu'l-Usûl*, 2/716

Bu dört grup, beyaz kum tepesi üzerinde Hakk'ı görmek üzere, Adn cennetinde tek başlarına kalırlar. Orada bunların, dört makamı vardır:

Birinci tabaka, "minber" tabakasıdır. Burası en yüce tabaka olup, Nebî ve Rasuller'e aittir.

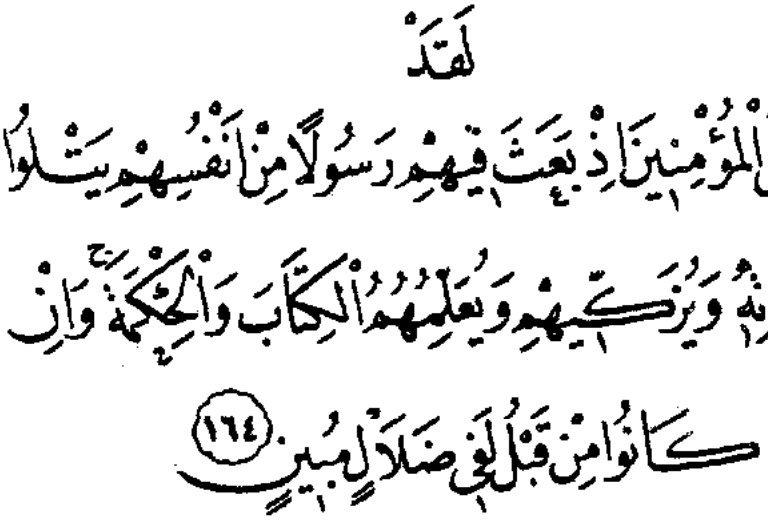
İkinci tabaka, söz, amel ve hareket bakımından, peygamber vârisi olan âlimlerin tabakasıdır. Bu tabaka, "eserra" ve "arş" ashabıdır.

Üçüncü tabaka, Allahü Tealâ'yı, gözlem ve aklî deliller yoluyla bulan âlimlerin tabakasıdır. Bunlar, "kürsü" ashabıdır.

Dördüncü tabaka, taklidi imanla Allah'ın birliğine inanan mü'minler tabakasıdır.

Bunların da mertebeleri vardır. Bunlar, kumdan bir tepe üzerinde ve diğerlerinin önüne geçmişlerdir. Halk, amellerinde de mertebelere ayrılmıştır. Faziletlerde de mertebeleri vardır. Yaş da bunlardandır. Fakat İslâm ve itaat içerisinde geçen bir yaş. Amel bakımından mertebeleri eşit oldukları zaman yaş bakımından büyük olan küçük olana tercih edilir. Bunlardan biri de zamandır. Ramazanda, cuma gününde, Kadir gecesinde, zilhiccenin 10. gününde ve Aşûre gününde yapılan ameller, diğer günlerde ve zamanlarda yapılanlardan daha faziletlidir. Mekânlar da mertebe mertebedir. Mescid-i Haram'da kılınan namaz, Medine mescidinde kılınandan daha faziletlidir. Medine mescidinde kılınan namaz da diğerlerinden faziletlidir. Durumlar da mertebe mertebedir. Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınandan daha faziletlidir. Bizzat ameller de derece derecedir. Meselâ namaz kılmak, insanlara ezâ veren şeyleri gidermekten daha faziletlidir. Bir amel de yapılış durumuna göre farklıdır. Yakınlarına sadaka verenin sevabı, uzağa vereninkinden daha çoktur. Çünkü bu hem sadaka vermiş, hem de sıla-ı rahim yapmıştır. Bunun gibi, Ehl-i Beyt'ten şerefli birine hediye veren, başkalarına verenden daha faziletlidir.

Büyüklerin sözünde şöyle denir: Hiçbir gün yoktur ki, insanoğluna şöyle demiş olmasın: "Ey İnsanoğlu! Ben yeni bir yaratığım. Yaptığın işte, yarın sana şahit olacağım. Bende hayır yap ki, yarın sana şahitlik yapayım. Eğer geçersem, beni bir daha göremezsin."

164. Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük lütufta bulundu. Daha önce açık bir sapıklık içerisindelerken onlara, kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temize çıkaran ve onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi.

164. «Andolsun ki Allah, mü'minlere büyük lütufda bulundu.» Allah'a yemin olsun ki, Hz. Peygamber'le (s.a.v.) kavminden inananlara, Allahü Tealâ ihsanda bulunmuştur.

«Daha önce, açık bir sapıklık içerisindelerken onlara, kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temize çıkaran ve onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderdi.»

Âyette geçen: *"Enfüsihim"* ifadesinin anlamı, gönderilen o peygamber (s.a.v.), kendi soylarından veya kendi uyruklarından ve kendileri gibi Arap, demektir. Sözünü kolaylıkla anlayabiliyorlar, durumunu biliyorlar. Doğruluk ve güven konusunda, onunla öğünüyorlar, onun varlığı, kendileri için büyük bir şeref. Âyette *"O, sana ve kavmine şereftir"* (Zuhruf: 44) buyurulmuştur. Âyette geçen *"enfüsihim"* kelimesi, bir başka kıraatte, *"enfesihim"* şeklindedir. Buna göre, Hz. Peygamber, kavminin en şereflisi. Zaten o, Arap kabilelerinin en şereflilerindendi.

Bu Peygamber (s.a.v.) onlara, Kur'an okuyor. Halbuki onlar, cahillerdi. Vahiy işitmemişlerdi hiç. Onları pis huylardan, kötü inanç ve işlerden, yalan

şeylerden ve zararlardan temizliyordu. Onlara, Kur'an ve sünneti öğretiyordu. Onlar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gelip kendilerini temizlemesinden ve onlara bazı şeyler öğretmesinden önce, açık bir sapıklık sergiliyorlardı.

Allahü Tealâ Peygamber'ini, azgın ve çirkef toplumlara gönderdi. Fakat azan ve haddi aşanlar perişan oldu. O'nun dünyaya teşrifiyle, putlar yerle bir olup, Kisra'nın sarayı yıkıldı. Fars'ın ateşi söndü. Mevlâsı, onu seçti ve halkın önüne geçirdi. O, baştaki göz makamındadır. Bütün varlıklara rahmet vesilesidir. Halkın ve ileri gelenlerin arasında, onun çok yüce bir hatırı vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hatice'yle evleneceği zaman, Ebû Tâlib bir konuşma yapmış ve şöyle demişti (Bu sırada, Beni Hâşim ve Mudar kabilesi başkanları da oradaydı.): "Bizleri İbrahim'in zürriyetinden, İsmail'in ekininden ve Mudar kabilesinden yaratan Allah'a hamdolsun. Bizleri, evini kucaklayanlar ve haremine hizmet edenler kıldı. Bize yüce bir ev, emin bir harem yaptı. Bizi insanların idarecileri yaptı. Sonra şu kardeşimin oğlu Muhammed b. Abdullah (s.a.v.) var ki, Kureyş kabilesinin hangi genciyle ölçülse, o tercih edilir. Allah'a yemin olsun ki, bundan sonra onun, büyük bir mesajı ve önemli bir mevkii olacaktır."[61]

أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتْكُم
مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ
أَنفُسِكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَآ أَصَابَكُمْ يَوْمَ ٱلْتَقَى
ٱلْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيَعْلَمَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ نَافَقُوا۟ ۚ وَقِيلَ
لَهُمْ تَعَالَوْا۟ قَٰتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَوِ ٱدْفَعُوا۟ ۖ قَالُوا۟ لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا

61- Bkz. İbn Hişam, *Sîret'ün-Nebeviyye.*

لَاتَّبَعْنَاكُمْ ۖ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۚ يَقُولُونَ
بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾
الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ قُلْ فَادْرَءُوا
عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

165. Onlara iki katını uğrattığınız bir belâ kendi başınıza geldiği zaman mı: "Bu nereden başımıza geldi?" dediniz. De ki: "O kendinizdendir." Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.

166-167. İki topluluğun karşılaştığı gün, sizin başınıza gelenler, ancak Allah'ın izniyle olmuştur ki, bu da, mü'minleri ayırtetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması içindi. Bunlara: "Gelin Allah yolunda savaşın, ya da savunma yapın" denildiği zaman: "Eğer savaşmayı bilseydik elbette sizin peşinizden gelirdik" dediler. Onlar, o gün, imandan çok küfre yakındılar. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, sakladıklarını çok iyi bilir.

168. Kendileri oturdukları halde, kardeşlerine: "Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi" dediler. De ki: "Eğer doğru iseniz, ölümü kendinizden savın."

165. «Onlara» düşmanlarınıza **«iki katını uğrattığınız bir belâ kendi başınıza geldiği zaman mı: 'Bu nereden başımıza geldi ?' dediniz?»** Uğranılan belâdan kasıt, Uhud'daki durumdur. Uhud'da mü'minler, 70 kayıp vermişlerdi. Bedir'de de müşrikler, 70 kayıp, 70 esir verdiler. Âyetin anlamı, daha önce düşmanlarınıza verdiğiniz zararın yarısı sizin başınıza gelince mi sabırsızlandınız ve: "Bu, bizim başımıza nereden geldi? Daha önce müşrikler mağlup idiler, bize nasıl galip geldiler? Oysa onlar, müşrik ve kafir kimseler. Biz Allah'ın dinine ve rasûlüne yardım ediyoruz." dediniz. Buradaki soru, inkâr etme anlamında bir sorudur. Allahü Tealâ da, bu fasit soruya şu şekilde

cevap verir:

«De ki: 'O kendinizdendir.'» Bu yenilgiye uğramanız, isyanınız sebebiyle oldu. Çünkü siz yerlerinizi terketmek ve ganimet hırsına kapılmak suretiyle emre karşı çıktınız. **«Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.»** İtaat ederseniz, zafer verir, muhalefet ederseniz, yüzüstü bırakır.

166-167. «İki topluluğun karşılaştığı gün, sizin başınıza gelenler, ancak Allah'ın izniyle olmuştur ki, bu da, mü'minleri ayırdetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması içindi.» Uhud'da karşılaşan iki topluluktan, hangilerinin mü'min, hangilerinin münafık olduğunun ortaya çıkması için, Allah'ın izniyle böyle bir imtihan gerçekleştirilmiştir.

«Bunlara: ' Gelin, Allah yolunda savaşın, ya da savunma yapın' denildiği zaman:» Münafıklardan kasıt, Abdullah b. Übey ve arkadaşlarıdır. Çünkü bunlar, Uhud günü Hz. Peygamber'den ayrılmışlardı. Abdullah b. Haram da onlara: *"Peygamberinizi ve kavminizi yardımsız bırakmakta olduğunuzu, Allah için size hatırlatırım"* demişti ve onları savaşa çağırmıştı. Müslümanların isteği ise, bu grubun kendilerine katılıp, çoğunluk elde ederek birlikte savaşmaktı. Çoğunluğu elde edince, bu durum düşmanı tedirgin eder ve gücünü kırardı.

Bu iki seçenek (savaşmak veya savunmak) arasında kalanlar **«'Eğer savaşmayı bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik' dediler.»** Münafıklar, kendilerine yapılan teklife katılmayıp, şu bahaneleri ileri sürüyorlar: "Sizin savaş dediğiniz şeyin, savaş olduğunu bilsek, size katılırız. Fakat o savaş değil, kendinizi tehlikeye atmaktır. Yahut da, güzel savaşmayı bilseydik, size katılırdık." Bu sözleri, alay etmek ve aşağılamak için söylüyorlardı. Bunun içindir ki:

«Onlar, o gün, imandan çok küfre yakındılar.» Bunun anlamı; münafıklar, o güne kadar, nifaklarını gizliyorlardı. Görünürde inkârdan uzaktılar. Gerçek yüzleri ortaya çıkınca, küfre yakın oldukları anlaşıldı. Onların yüzüstü kalmalarının sebebi, müslümanlara yardımdan vazgeçmeleridir. Kendilerinden rivâyet edilen sözlerden onların müslüman olmadıkları anlaşılmaktadır.

«Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı.» İçlerinde gizlediklerinin tersini söylüyorlar. Sözü ağıza izafe etmek, pekiştirme ve tasvir ifadesidir. Allah Tealâ'nın *"...iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki.."* (En'am:

38) ifadesinde olduğu gibi. Sözün gerçeği, bu şekilde ifade edilmiştir. Çünkü söz söyleme organı, ağızdır.

«Halbuki Allah,» onların **«sakladıklarını çok iyi bilir.»** İçlerinde sakladıkları ve sadece başbaşa kalınca açıkladıkları nifakı, Allahü Tealâ bütün ayrıntılarıyla bilir. Siz bunları, az çok ve belirtileriyle bilebilirsiniz.

168. «Kendileri oturdukları halde, kardeşlerine: 'Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi' dediler.» Bu sözleri, kendileri gibi münafık olan ve Uhud'da öldürülenler için söylemişlerdi. Aynı evde oturdukları öz kardeşleri de ifade edilmiş olabilir. Bunlar içerisinde, bazı şehitler de vardır. Savaşa katılanlar için ise: " Keşke bizim dediğimizi dinleselerdi ve bizim savaşmadığımız gibi onlar da savaşmasalardı" demişlerdi. Bu sözlerden, savaşa katılanlara engel olmaya çalışmış oldukları anlaşılmaktadır.

Sen de onları susturmak ve yalanlarını ortaya çıkarmak için **«de ki: 'Eğer doğru iseniz, ölümü kendinizden savın.'»** Sözlerinizden anlaşıldığına göre kendinize gelen ölümü uzaklaştırmaya gücünüz varsa, o halde özel bir sebebe bağlı olarak ve muayyen bir vakitte size yazılan ölümü, sebebini defetmek sûretiyle kendinizden defedin. Ölüme karşı çare arayıp kendini müdafâ etmek veya etmemek birdir. Kendi canlarınız onlardan daha önemlidir. Âyetin anlamı şudur: Sizin ölmeyişinizin sebebi, ölüm zamanınızın gelmemiş olmasıdır. Süreniz gelmiş olmasına rağmen, evde otururak onu erteleyemediniz. Bu düşünceniz doğru olamaz. Bazan savaşmak kurtuluşa, evde oturmak ise ölüme götürebilir.

Bilin ki, ölümün belli bir yaşı yoktur. Belli bir zamanı da yoktur. Belli bir hastalığı hiç yoktur. Kişi bunları bilerek, her an için, ölüme hazır olmalıdır. Salih kimselerden birisi, geceleri şehir duvarı üzerine çıkarak:

"Yolculuğa hazırlanın yolculuğa hazırlanın" diye bağırırmış. Adam ölünce, bu sesi artık duyamayan vali, birisini çağırıp bunu sorduğunda, adamın öldüğünü söylemişler. O da şunu söylemiş:

Yolculuğa düşkündü, devamlı onu anardı.
Nihayet deveci, devesini kapısında ıhtırdı.
Onu uyanık, gayretli ve hazırlıklı buldu,
Zaten emelleri, onu hiç oyalamamıştı.

169. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın. Aksine onlar diridirler. Rabb'leri katında rızıklandırılmaktadırlar.

170. Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği şeylerle sevinç içinde olarak geride kalıp kendilerine yetişemeyenlere, onlar için bir korku ve üzüntü olmadığını müjdelerler.

171. Onlar, Allah'ın nimet ve lütfunu ve Allah'ın, mü'minlerin mükâfatını zayi etmeyeceğini müjdelerler.

169. «Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanmayın.» Onlardan kasıt, Uhud şehitleridir. Sayıları da yetmiştir. Kâşânî der ki: *"Sakın sanmayınız"* hitabı, herkesi kapsamına alır. Çünkü bu çok önemli olup, tek tek herkese bu müjdenin verilmesi gerekir ki, iyi bir karşılığın olduğuna emin olsunlar ve cihada çıkmak için gerekli tedbirleri alsınlar.

«Aksine onlar diridirler. Rabb'leri katında rızıklandırılmaktadırlar.» Onlar, Allahü Tealâ'ya yakın olup, cennet meyve ve hediyeleriyle rızıklandırılıyorlar. Bu durum, onlara bir ikrâmdır, tazimdir. *"...Rızıklandırılmak-*

tadırlar" ifadesi onların gerçekten diri olduklarını tekid etmektedir.

170. «Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiği şeylerle sevinç içinde olarak...» Ki bu lütuf, şehitlik mertebesi ve âcilen ebedî nimetlerden yararlanmaktır. **«Geride kalıp kendilerine yetişemeyenlere, onlar için bir korku ve üzüntü olmadığını müjdelerler.»** Kendileri gibi, Allah yolunda öldürülmeyen ve onlara yetişemiyen kardeşlerine, sevinç içerisinde müjdeler verirler. Çünkü, şehit olanlar öne geçmiş, diğerleri ise geride kalmıştır.

Kendilerine verilen müjdeden dolayı sevinç içerisindedirler. Çünkü, ölür veya öldürülürlerse, ebedî bir hayata kavuşacaklar. Orada, korku ve üzüntü hissetmeyeceklerdir. Korku, ilerde gelmesi muhtemel olan bir fenalık olunca hissedilir. Üzüntü ise, geçmişte mevcut olan bir menfaatin kaçırılmasından dolayı hissedilir. Burada Allahü Teâlâ; onların, kıyamette karşılaşacakları şeylerden dolayı hiçbir korkuları olmayacağını ve kaybettikleri dünya nimet ve lezzetlerine de üzülmeyeceklerini açıklıyor.

171. «Onlar, Allah'ın nimet ve lütfunu» müjdelerler. Bu müjdenin tekrar edilmesi, zikredilen müjdenin sadece korku ve üzüntünün olmamasından ibaret olmayıp onlarla birlikte, değeri takdir edilemiyecek kadar büyük mükâfatlar da bildirmektedir. Bu mükâfatlar, dünyada işledikleri amellerin karşılığıdır. Âyette geçen *"Lütuf-Fadl"* dan maksat da *"Güzel davrananlara, daha güzel karşılık ve fazlası var"*(Yunus: 26) âyetinde olduğu gibi, fazla, ziyade demektir. **«Ve»** ister şehit olsun, ister olmasın, **«Allah'ın,»** bütün **«mü'minlerin mükâfatını zayi etmeyeceğini müjdelerler.»**

Bu âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, öldürülmüş olanların ruhları, bedenlerinden ayrılmış olsalar bile, şu anda canlıdırlar. Onların el'an canlı olduğunu söyleyenler ruhun mu, yoksa bedenin mi canlı olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Olayı biraz daha açıklığa kavuşturmak için, şu ön bilgileri vermek gerekiyor:

İnsan olarak ortada görünen şu varlık, sadece görünürdeki şu bedenden oluşan bir varlık değildir. Aksine onda, bedene aykırı olan bir varlık daha vardır. Nitekim, görünen şu beden, yağ ve buna benzeyen şeylerle, erir, çözülür, birtakım değişimlere uğrar. Neticede, insan denen varlığın, görünenin dışında bir varlık olduğu anlaşılır. Böylece ateşin odundaki ve yağın susam içerisindeki durumu ne ise, ruhun bedendeki durumunun da o olduğu görülür. Ruh, cisim değil, cisim içerisinde değil, kendi kendine kâim bir cevher de olabilir.

İki görüşe göre de, beden öldüğü zaman, ruhun canlı olarak kaldığı belirtilmiştir. Amellerine göre, sevap ya da azap çeker. Bedenler öldükten sonra, nefislerin bâkî kalacağı konusuyla ilgili, aklî ve naklî birçok deliller olup, bu deliller birbirini destekler. O delillere dönüp bakmak gerekir. Bu âyet, kabir sevabı konusundaki şüpheleri de ortadan kaldırır. Kabir azabı konusunda ise, şu âyet vardır: *"...Boğuldular ve ateşe sokuldular"* (Nuh: 25) Boğulduktan sonra ateşe sokulmaları iki şekilde izah edilebilir: Ya bedenlerin ölümünden sonra, nefisler ölmediyse veya deriz ki, Allah onları öldürdü, sonra onlara hayat verdi. Bu konuda bazı haberler de gelmiştir.

Hz. Peygamber, şehitlerin niteliği konusunda şöyle buyurur: *"Onların ruhları, yeşil kuşların kursaklarındadır. Onlar, cennet nehirlerine gelirler, cennet meyvelerinden yerler. Cennette, istedikleri yere giderler. Arşın altında, altından kandillere sığınıp, orada kalırlar. Yemeklerinin, köşklerinin ve içeceklerinin güzelliğini gördükleri zaman: Din kardeşlerinin cihada rağbet etmeleri için: 'Keşke bizim ulaşmış olduğumuz nimetleri ve Allah'ın bize neler yaptığını kavmimiz de bilse' derler."* Bunun üzerine Allahü Teâlâ: *"Ben, sizin adınıza bunu kardeşlerinize haber vereceğim" buyurdu. Onlar da buna sevindiler ve müjdelendiler"*[62]

Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi. Cesetlerin ölmediği görüşünde olanlar ihtilâfa düştüler. Bazıları şöyle dedi: "Allah, bu şehitlerin cesetlerini, göklere arşın altındaki kandillere yükseltir. Saadet ve keramet çeşitlerini de oraya ulaştırır." Diğerleri de şu görüşü ileri sürdüler: " Onları yerde bırakır ve dirilterek, bu saadetleri kendilerine ulaştırır."

ٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ
أَصَابَهُمُ ٱلْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْا۟ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾
ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ

62- Müslim, *Sahih*'inde bu hadisi, *"kardeşleriniz uhud'da şehid edilince Allahü Teâlâ ruhlarını, yeşil kuşların kursaklarına koydu..."* şeklinde tahric etmiştir.

فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾
فَانقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ
يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

172. Onlar, yara aldıktan sonra yine Allah'a ve Rasûl'e uydular. Onlardan iyilik yapıp Allah'tan korkanlar için büyük bir mükâfat vardır.

173. İnsanlar onlara: "İnsanlar size karşı toplandı. Onlardan korkun" deyince, bu onların imanını artırdı ve: "Allah bize yeter. O, ne güzel vekildir" dediler.

174. Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'ın lütuf ve nimetiyle geri döndüler. Onlar, Allah'ın rızasına uymuşlardı. Allah, büyük lütuf sahibidir.

175. İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Onlardan korkmayın. Eğer inanıyorsanız, Benden korkun.

172. «**Onlar,**» Mü'minler, Uhud savaşında «**yara aldıktan sonra**», emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmak suretiyle, «**yine Allah'a ve Rasûl'e uydular. Onlardan iyilik yapıp Allah'tan korkanlar için büyük bir mükâfat vardır.**» Aslında âyetin manası: "Allah'a ve Resûle uyanlar için büyük bir mükâfât vardır." şeklindedir. Burada onları övmek ve güzel fiilerine karşılık mükâfâtlarının büyüklüğünü belirtmek için *"takva"* ve *"ihsan"* sıfatlarıyla vasıflandırılmışlardır.

Rivâyet edildiğine göre: Ebû Süfyan ve arkadaşları, Uhud savaşından

dönüp, Mekke Medine arasındaki Revha denilen yere vardıklarında, pişman olup yeniden müslümanlara saldırmayı ve kalanların da kökünü kazımayı düşünmüşler. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşınca, Ebû Süfyan'a doğru hareket etmek üzere ashabı çağırmış ve onlara şöyle buyurmuştur: *"Dün bizimle gelenlerden başkası sakın gelmesin."* Daha sonra, onlara güç ve kuvvetlerini göstermek üzere, ashabıyla birlikte yola çıkmışlardı. Medine'ye 80 mil uzaklıkta olan, Hamrâu'l-Esed denen yere vardılar. Ashab içerisinde yaralılar ve zorla yürüyebilenler bulunuyordu. Sırf mükâfatı kaçırmasınlar diye yola çıkmışlardı. O zaman Allahü Teâlâ, müşriklerin kalbine bir korku salmış ve çekip gitmişler. İşte bu âyet, o olay üzerine nazil olmuştur. O olaya "Hamrâu'l-Esed Gazvesi" denir. Uhud Savaşı'yla beraber olmuştur.

173. «İnsanlar» yani Nuaym b. Mes'ud el-Eşceî **«onlara:»** Müslümanlara: **«'İnsanlar»** Ebû Süfyan ve arkadaşları **«size karşı toplandı. Onlardan korkun' deyince...»**

Rivâyet edildiğine göre, Bedir savaşından sonra, Medine'den Mekke'ye gitmeye karar veren Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'e (s.a.v.): "Ey Muhammed! Önümüzdeki sene, küçük Bedir'de tekrar seninle karşılaşacağız" demişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, *" inşallah"* buyurmuştu. Ertesi yıl, Ebû Süfyan, Mekke'lilerle birlikte yola çıkıp, Merrü'z-Zahran yakınlarına vardılar. Allahü Teâlâ da onların kalbine korku saldı ve kendilerine geri dönmek göründü. Umre için gelen Nuaym b. Mes'ûd kendisine uğradı. Ona, "Ey Nuaym! Biz Muhammed'le, Bedir mevsiminde buluşmak üzere sözleşmiştik. Fakat bu yıl, kurak bir yıl. Verimli bir yıl olması lâzım ki biz süt içelim. Ben geri dönmeyi düşündüm. Fakat Muhammed yola çıkmışsa, bu durum onun cesaretini artıracak. Sen Medine'ye gidip, onun yola çıkmasını engellersen, sana 10 deve veririm." dedi. Bunun üzerine Nuaym, Medine'ye gelir ve müslümanları yola çıkmak için hazırlık yaparken görür. Onlara: " Ne yapıyorsunuz böyle ? Ben sizin eski ülkenizden geliyorum. Onlar çok iyi hazırlanmışlar. Yine yola çıkacak mısınız ? Eğer çıkarsanız, sizden bir kişi geri dönemez" der.

Bu sözler, onların bır kısmına tesir etmişti. Hz. Peygamber, bu durumu hissedince: *"Nefsim, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bir kişi gelmese bile, ben yine yola çıkacağım"* buyurmuş ve 70 binekliyle birlikte yola çıkmıştı. Bunların tümü: "Yardımcı olarak Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, tek dayanılacak olan Allah'tır" dediler. **«Bu»** söz **«onların imanını artırdı.»** Bunun anlamı, boş sözlere inanmayıp, Allah'a olan imanlarını kuvvetlendirdiler. Böylece İslâm'a olan bağlılıklarını gösterdiler, ona olan samimiyetle-

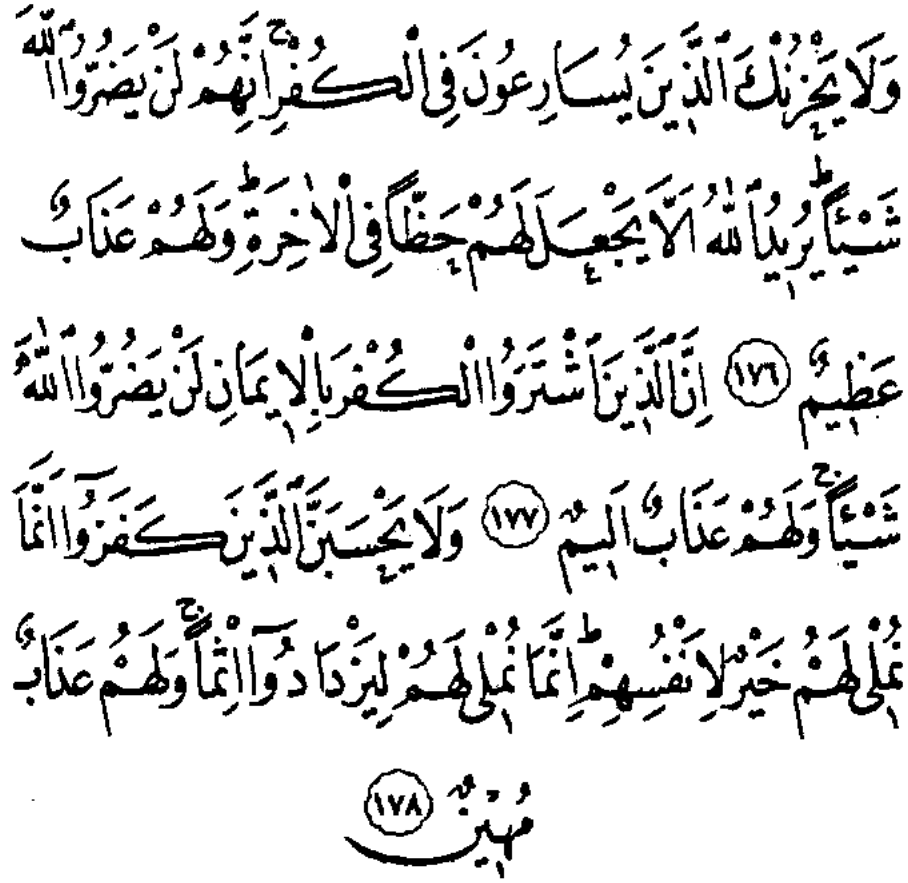
rini belirttiler. «Ve: **'Allah bize»** yardımcı olarak **«yeter. O, ne güzel vekildir,' dediler.»**

174. «Kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'ın lütuf ve nimetiyle geri döndüler. Onlar, Allah'ın rızasına uymuşlardı.» Onlar, verdikleri randevuya sadık kalmak üzere yola çıkıp, varacakları yere vardılar. Kimsenin takdir edemiyeceği lütuf ve ikrâmı elde ederek geri döndüler. Bu nimet ve lütuf, Allah'ın onlara verdiği, afiyet, imanda sebat ve ziyadelikle, düşmanların kendilerinden korkmasıydı. Yapılan bu ticarette, mü'minlerin kârlı çıkmalarıydı. Onlar bu yolculuktan, salim olarak Medine'ye dönmüşler, hiçbir zarar ve ziyana uğramamışlardı. İki dünyada da hayırların, cesaret ve yola çıkma gücünün kaynağı olan *"Allah'ın rızasına uymuşlardı."*

«Allah, büyük lütuf sahibidir.» Onlara, sebat, iman kuvveti ve cihada çıkma başarısı verdi. Onları bütün kötülüklerden koruyup, yüce menfaatlere ulaştırdı. Bu lütuf, kendileriyle yola çıkmayanların hasret duyduğu ve görüşlerinin yanlış olduğunu anladıkları bir ikrâmdı. Yola çıkanların elde ettikleri nimetlerden, çıkmayanlar mahrum kalmışlardı.

175. Ey Mü'minler! **«İşte o»** yola çıkmayı engelleyen **«şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur.»** Onun dostları da, savaşa çıkmadan oturan, kalplerinde hastalık bulunan münafıklardır. Savaşa çıkma konusunda Hz. Peygamber'e muhalefet etmişlerdi. Şeytanın korkuttukları, onun dostları olan münafıklardır. Mü'minler ise, Allah'ın dostları ve onun galip topluluğudur. O şeytan, onları korkutamaz. Siz sakın **«onlardan»** yani, şeytandan ve onun dostlarından **«korkmayın. Eğer inanıyorsanız,»** emrime muhalefet etme konusunda **«Benden korkun.»** Allah'a inanmak, başkalarından değil, sadece O'ndan korkmayı gerektirir. Şeytandan ve onun dostlarından korkmayıp, güven içinde olmayı temin eder. Bilmiş olun ki, mü'minlerin parolası ve âdeti, Allah yolunda cihad etmek ve kınayanların kınamasına aldırmamaktır. Bakınız Allah, öyle toplumu nasıl övmüş :

"...Allah yolunda cihad ederler, kınayanın kınamasından korkmazlar..." (Mâide: 54) Kim Allah'la beraber olursa, Allah da o kimseyi, düşmanlarından korur ve ona yardım eder. Özellikle de, kötülükleri emreden nefsin düşmanlığından.

176. İnkârda yarışanlar seni üzmesin. Onlar, hiçbir şekilde, Allah'a zarar veremezler. Allah onlara, ahirette bir pay ayırmamak istiyor. Onlara, büyük bir azap vardır.

177. İmana karşılık, inkârı satın alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlara, acıklı bir azap vardır.

178. İnkârcılar, mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Günahlarını artırsınlar diye, onlara mühlet veriyoruz. Onlara, alçaltıcı bir azap vardır.

176. «İnkârda yarışanlar seni üzmesin.» Onlar, inkâra karşı hırslı olup, onun için şiddetli bir heves beslediklerinden, inkâra saplanmışlardır. Onlar, içlerinde sakladıkları inkâra doğru koşan, savaştan geri kalmış münafıklardır. İnkârcılara karşı ise, inkârlarını gizlemezler ve Allah'ın nurunu söndürmeye çalışırlar. **«Onlar,»** bu halleriyle, **«hiçbir şekilde, Allah'a zarar veremezler.»** Onlar, Allah'ın dostlarına hiçbir zarar veremezler. Çünkü Allah, dostlarını korur. **«Allah onlara, ahirette bir pay ayırmamak istiyor.»** Bu durumda Allah, inkârcılara ahiret sevabı vermek istemez. Onlara süre ve-

rerek, azgınlıklarıyla başbaşa bırakır ki, inkârlarıyla perişan oluversinler. Ahiretteki sevaptan mahrum olmaları sebebiyle, **«onlara,»** öyle **«büyük bir azap vardır»** ki, onu kimse takdir edemez.

177. «İmana karşılık, inkârı satın alanlar,» yani iman bedeli olarak küfrü alanlar, ona rağbet edenler ve imanı bırakanlar **«Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlara, acıklı bir azap vardır.»** Âdet olan, müşterinin satın aldığı şey kârlı ise sevinmesi, zararlı çıkarsa üzülmesidir. Onlara büyük bir azabın olacağı da buna göre belirtilmiştir.

178. «İnkârcılar, mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Günahlarını artırsınlar diye, onlara mühlet veriyoruz.» *"Li yezdâdû"* kelimesinin başındaki *"lâm"*, Ehl-i Sünnet'e göre, "irade lâmı"dır. Çünkü onlara göre, "hayır ve şer Allah tarafından"dır. Âyette geçen *"imlâ"* ömrü uzatmaktır. Bu ise, şüphesiz Allah'ın işidir. Fakat kendileri için hayırlı değildir. Ömürleri uzun olunca, azgınlıklarına devam edecekler ve günahları artacak. Ömürleri uzadıkça da günah kazanmaya devam edecekler ve Allahü Tealâ, bunun da yaratıcısıdır. Bu günahlar, Allah tarafından yaratılır. Ancak, günahı isteyen kul, yaratan ise Allah'tır. Allah yaratıcı, kul ise isteyendir. Mutezile mezhebine göre buradaki "Lâm" ise, "âkıbet lâmı"dır. Buna göre, neticede onların günahları artmıştır, demek olur.

«Onlara, alçaltıcı bir azap vardır.» Onunla, ahirette horlanıp, aşağılanacaklardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"İnsanların hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olandır. İnsanların şerlisi ise, ömrü uzun, ameli de kötü olandır."*[63]

Bu âyetten anlaşıldığına göre, inkârcı ve günahkâr kulların, ömürlerinin uzatılıp, dünya isteklerini elde etmeleri, kendileri için hayırlı bir şey değildir. Bunlar, her ne kadar görünürde nimet ise de, gerçekte kendileri için azaptır. Bir insana, zehirli tatlı ikram eden kişi, gerçekte tatlı değil, zehir ikram etmiştir. Bu da ona benzer. Çünkü, sonuç bakımından, onun helâkına sebep olmuştur. Kulun yapacağı şey, uzun ömüre, yardımla destek görmesine, mal ve çocukların çokluğuna aldanmamaktır.

63- Tirmizî, Dârimî, Ahmed b. Hanbel.

مَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمْ عَلَيْهِ
حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلْخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى
ٱلْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَجْتَبِى مِن رُّسُلِهِۦ مَن يَشَآءُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ
وَرُسُلِهِۦ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

179. Allah, mü'minleri, içinde bulunduğunuz şu durumda bırakmak istemez. Nihayet pisi temizden ayırır. Allah sizi gayba vâkıf kılacak da değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer. Öyleyse, Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer, iman eder ve korkarsanız, size çok büyük bir mükâfat vardır.

179. «**Allah,**» samimi «**mü'minleri, içinde bulunduğunuz şu durumda bırakmak istemez.**» Buradaki hitap, Hz. Peygamber zamanındaki bütün samimi inanç sahiplerine ve münâfıklaradır. «**Nihayet, pisi temizden ayırır.**» Allahü Tealâ, sizi böyle olduğunuz gibi, münafıklarla iç içe bırakmaz. Münafıkların müminlerden ayırdedilmesini ister. Allahü Tealâ, vahyetmek sûretiyle, münafıkların durumunu peygamberine bildirir. Yahut da, cihad ve hicreti emretmek şeklinde onları ortaya çıkarır. Böylelikle, samimi mü'minlerle, münafıklar bilinmiş olur.

«**Allah sizi, gayba vâkıf kılacak da değildir.**» Allah, sizin hiçbirinize, gayba dair bilgi vermez, böylelikle de, kalblerde olan imanı veya inkârı bilemezsiniz.

«**Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer.**» Onları, seçilmiş yüce kullar kılar. Onlar da, Allah'ın kendilerine bildirdiğinden başkasını bilemezler. Sadece Allah'ın kendilerine vahyettiğini bilirler. «**Öyleyse, Allah'a ve pey-**

gamberlerine iman edin. Eğer,» gerçek şekilde **«iman eder ve»** münafık olmaktan **«korkarsanız,»** bu iman ve takvanızın karşılığı olarak **«size,»** mahiyeti bilinmeyen, **«çok büyük bir mükâfat vardır.»** Bu mükâfat, takvanın derecesine göre artar. Yüce maksatlara yürümek ve seçilmişlerin derecesine ulaşmak, ancak, takva ayaklarıyla hazırlanır. Allah'a ve O'nun peygamberine inanmak, kalple tasdik etmek ve şeriata sarılmakla mümkündür. Kurtuluş da işte buradadır, başka bir yerde bulunmaz.

Günlerini boşuna kaybetme kardeşim! Günlerin, senin en büyük sermayendir. Ancak sermayene sahip olduğun sürece kârlı çıkarsın. Allah'a itaat ve ibadetle, sermaye kazanmaya çalış! Hz. Peygamber'in sünnetini yaşat! Ölmeden önce ve vakit varken, ona salât ve selâm getir. Ölüler, iki rekât namaz kılmak, bir defa "lâ ilâhe illallah" demek, ya da bir tesbih çekmek için kendilerine müsade edilmesini temennî ederler. Fakat kendilerine izin verilmez. Bunun üzerine, sağ olan insanların niçin hayatlarını boşa geçirdiklerine taaccüp ederler. Ne güzel söylenmiş: "İnsanlar uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanacaklardır." Samimi olan, münafıktan ayrılacaktır. Bu ayırım, dünyada, söz ve davranışla olduğu gibi, orada da, ak yüzle veya kara yüzle olacaktır. Allahü Tealâ: *"O gün, yüzler var ağarır, yüzler var kararır"* (Al-i İmran, 106) buyurmaktadır. Allah bizleri, kıyamet gününde, yüzleri ak olanlardan eylesin.

وَلَا يَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ بَلْ هُوَ
شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ لَّقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ
قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ
الْأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ

بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ الَّذِينَ
قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ
تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي
قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ
فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ
الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾

180. Allah'ın, kendilerine kereminden verdiğinde cimrilik edenler, onun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine o, kendileri için şerdir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası, Allah'a aittir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

181. Gerçekten Allah, "Allah fakirdir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü işitmiştir. Onların söylediklerini ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız. "Tadın yakıcı azabı" diyeceğiz.

182. Bu, ellerinizin yapıp gönderdiği şeylerin karşılığıdır. Yoksa Allah, kullara asla zulmedici değildir.

183. Onlar dediler ki: "Ateşin yiyeceği bir kurbanı bize getirmedikçe, hiçbir peygambere iman etmememiz konusunda Allah bize ahit verdi." De ki: "Benden önce de apaçık delillerle size peyamberler geldi ve söylediğinizi getirdi. Eğer samimi iseniz neden onları öldürdünüz?"

184. Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık deliller, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalanlanmıştı.

180. «Allah'ın, kendilerine kereminden verdiğinde cimrilik edenler, onun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar.» Cimri insanlar, cimriliklerinin kendilerine hayır getireceğini sanmasınlar. **«Aksine o»** cimrilikleri, **«kendileri için şerdir.»** Cezayı üzerlerine çekmektedir. **«Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.»**Yaptıkları cimriliğin vebalini çekecekler ve cimrilikleri, bir halka olup boyunlarına sarılacaktır. Bu, mecaz manasında değil, hakikat manasında kullanılmıştır. Aşağıda zikredeceğimiz hadisin de ifade ettiği üzere, yaptıkları cimrilikler, ateşten bir halka veya yılan olarak, onların boyunlarına sarılacaktır.

«Göklerin ve yerin mirası,» başkasına değil, sadece **«Allah'a aittir.»** Buradaki *"miras"*tan kasıt, miras olarak alınan mal ve diğer şeylerdir. Onlara ne oluyor da, Allah'ın mülkünde cimrilik yapıyorlar, O'nun yolunda harcamıyorlar? Ya da harcamayıp ellerinde tuttukları şeyler, onlar öldükleri zaman, miras olarak başkalarına kalır. Böylece, kendilerinede pişmanlık ve şaşkınlık kalır. **«Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.»** Verdiğinizi veya vermediğinizi bilir, sizi onlara göre hesaba çeker.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *"Malı olup da zekâtını vermeyen kişi, kıyamet gününe, gözleri üzerinde iki işaret olan, çıngıraklı bir yılanla birlikte gelir. Yılan onun boynuna sarılıp, şakaklarını yakalar ve : 'Ben senin malınım. Ben senin hazinenim' der. Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.) '...cimrilik edenler, onun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar...' âyetini okudu."* (64)

Başka bir rivâyette de: *"Zekât vermekte cimri davrananın malı, kıyamet günü bir yılan olur ve boynuna sarılır. Onu, başından ayağına kadar ısırır. Onun başına vurarak 'ben senin malınım' der"* buyurulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadislerinde de : *"Devesi, ineği veya koyunu olup da, zekâtını vermemiş olan hiçbir kimse yoktur ki, bu hayvanlar, kıyamet günü daha besili bir halde karşısına gelmiş olmasın. Tırnaklarıyla üzerine çıkar ve boynuzlarıyla ona toslar. Bu, sıra ile devam eder. Arkadaki hayvanlar bitince, öndekiler getirilir ve böylece devam eder. Tâ ki, insanlar arasında hüküm bitinceye kadar"*(65) buyurur.

Zekâtı vermemek, ahirette ceza çekmeyi gerektirir. Onu vermek de, sevaba ulaştırır. Zekât, dünyada malın kalesidir. Buyrulmuştur ki : *"Zekât vere-*

64- Buhârî.
65- Buhârî, Müslim, Neseî, İbn Mâce.

rek, malınızı kale içerisine alın. Sadakayla hastalarınızı tedavi edin. Belalara karşı, duâ ederek yardım isteyin."[66]

181. «Gerçekten Allah, 'Allah fakirdir, biz ise zenginiz' diyenlerin sözünü işitmiştir.» Yahudiler, *"..Allah'a güzel bir borç verecek olan kim var?"* (Bakara: 245) âyetini işittikleri zaman bunu söylemişlerdi.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), bir yazı yazıp, Hz. Ebû Bekir'le Benî Kaynuka Yahudilerine gönderir ve onları İslâm'a çağırır. Hz. Ebû Bekir (r.a.) de, gidip onların bir toplantılarına girer. Bir de bakar ki, birçok Yahudi, Finhas b. Azûra adlı bir yahudinin etrafında toplanmışlar. Bu adam, Yahudi bilginlerindendi. Ebû Bekir (r.a.) ona : "Allah'tan kork ve müslüman ol. Allah'a yemin ederim ki sen, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu biliyorsun. Allah'tan size gerçek gelmiştir. Tevrat'ınızda bu gerçeği yazılı olarak buluyorsunuz. İman et, tasdik et ve Allah'a güzel bir borç verki seni cennetine koysun ve sana, kat kat sevap versin" der. Bunun üzerine Finhas : "Ey Ebâ Bekir! Sen Rabbimizin borç istediğini iddia ediyorsun. Halbuki, fakir zenginden borç ister. Eğer dediğin doğruysa, Allah fakir, bizler de zenginiz. O, faizi size yasaklıyor, bize veriyor. Zengin olsaydı, bize fâiz vermezdi" der. Ebû Bekir de bu sözlere kızıp, adama şiddetli bir tokat indirir ve şöyle der : "Ey Allah'ın düşmanı! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, aramızda ahit olmasaydı, senin boynunu vururdum." Bu olay üzerine Yahudi, Hz. Peygamber'e gider ve söylediğini inkâr ederek, Ebû Bekir'i şikâyet eder. Bunun üzerine işte bu âyet iner ve Yahudiyi reddedip, Hz. Ebû Bekir'i doğrular.

«Onların söylediklerini ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız.» Onların söylemiş oldukları alçak sözleri, amel defterlerinde yazacağız. Burada geçen *"sin"*, te'kid sin'idir. Onların çirkince ortaya attıkları sözleri kaçırmayıp, mutlaka tespit ederiz demektir. Nasıl yazılmasın ki, o sözler, Allah'ı inkâr ve Kur'ân'ı alaya alıyor.

Peygamberleri öldürmeleri de yazılacak. Çünkü, söyledikleriyle, peygamberleri öldürmeleri aynı ağırlıkta suçlardır. Peygamberleri öldürmeye cesaret edebilenler, buna benzer birçok suçları da işleyebilirler. Peygamberleri öldürmekten kasıt, peygamberleri öldüren dedelerinin işlediği bu suça, rızâ göstermeleridir. Kendi inançlarına göre de peygamberlerini haksız yere öldür-

66- Ebû Davud, hasen ve mürsel bir hadis olarak tahric etmiştir. Taberanî bir rivâyetinde, *"Belâ için duâ hazırlayın,"* şeklinde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/73.

müşlerdi ve büyük bir suç işlemişlerdi.

Ölüm veya haşir anında onlara : «**'Tadın yakıcı azabı,' diyeceğiz.**» Onlara böyle söylemekle, kendilerinden intikam alacağız. Çünkü onlar da, peygamberlere böyle çektirmişlerdi.

182. «Bu» azap, dünyadayken, kendi «**ellerinizin yapıp gönderdiği şeylerin karşılığıdır.**» Bu azaba uğramanızın sebebi, dünyada söylediğiniz çirkin sözler ve peygamberleri öldürmek sûretiyle işlediğiniz cinayetlerdir. Burada, siz yerine *"eller"* kelimesi kullanılmıştır. Çünkü, birçok kötülük elle işlenir.

«**Yoksa Allah, kullara asla zulmedici değildir.**» Allahü Tealâ, kulların suçu olmadan, onlara azap etmez. Bu ifadeden, zulmün yasaklanmış olduğu da anlaşılır. Allahu Tealâ, zulüm yapmaktan kemaliyle münezzehtir. Ondan kesinlikle zulüm sadır olmaz.

183. «Onlar dediler ki : 'Ateşin yiyeceği bir kurbanı bize getirmedikçe, hiçbir peygambere iman etmememiz konusunda Allah bize ahit verdi.'» Bunu söyleyenler, Kâ'b b. Eşref, Hayy b. Eşref ve Finhas b. Azûra idi. Bunlar, söyledikleri şeyin, kendilerine Tevrat'ta emir ve tavsiye edildiğini iddia ediyorlardı. Âyette geçen *"kurban"*dan kasıt, kulun Allah'a varması için yaptığı her şeydir. Sadaka, sâlih amel.. gibi. Bunları, güya peygamberlerin doğruluğunu ispat etsinler diye istiyorlardı.

Ey Muhammed! Sen de onlara «**de ki : 'Benden önce de, apaçık delillerle size peygamberler geldi ve söylediğinizi getirdi. Eğer samimi iseniz, neden onları öldürdünüz?'** »

Onları susturup, yalanlarını ortaya çıkarmak için, de ki: "Benden önce sizin babalarınıza ve dedelerinize bir çok peygamber, apaçık mucizeler ve istediğiniz şekilde kurban getirdi. Fakat siz onları öldürdünüz. Eğer siz, istediğiniz kurban mucizesini getiren peygambere inanma sözünüzde doğru iseniz, size bu ve başka mucizelerle gelen Zekeriyya, Yahya ve diğer peygamberleri niçin öldürdünüz? Size ne oluyor, niçin inanmıyorsunuz da onları öldürmeye cür'et ediyorsunuz?

184. «Eğer seni yalanladılarsa...» Burada Hz. Peygamber'in teselli edildiğini görüyoruz. «**Senden önce açık deliller, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalanlanmıştı.**» Böylece yalanlanmış olmaktan dolayı sabret ve için rahat olsun. Onlar da *"açık deliller"*, yani muci-

zelerle gelmişlerdi. Ayrıca onlar, *"sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler"*di. Ama yine de yalanlanmışlardı.

*"Aydınlatıcı kitap"*tan kasıt, Tevrat, İncil ve Zebûr'dur. Ne mutlu, nefsini kötü şeylerden arındıran, inat ve direnmeden kurtulan kullara! Hakkı hak, bâtılı bâtıl bilenlere! Dünyaya ve hevaya uymayıp, kendisini koruyanlara! Allah'tan başkasına boyun eğmeyenlere!

Rivâyet edildiğine göre, İsa (a.s.) bir köye uğrar. Bir de bakar ki, köy halkı etrafta ölmüş duruyor. Havarilere dönüp : "Ey Havariler topluluğu! Bu insanlar, öfkeden öldüler. Başka şekilde ölmüş olsalardı, defnedilirlerdi" der. Bunun üzerine Havariler : "Ey Ruhullah! Onların halini öğrendiğimize sevindik" dediler. Daha sonra, Allah'a niyazda bulunur. Allah da kendisine, geceleyin onlara gitmesini emreder. Gece olunca, İsa (a.s.) köydeki ölülere gider ve: "Ey köy halkı!" diye çağırır. Ölülerden bir tanesi : "Buyur ey Ruhullah!" diye cevap verir. İsa: "Nedir bu haliniz ? Size ne oldu?" diye sorar. Ölü der ki : "Afiyette geceleyip, haviyede (çukur-cehennem) sabahladık." İsa: "Bu nasıl oldu?" diye sorunca da: "Dünyayı sevip, âsilere itaat ettiğimiz için" dedi. Bunun üzerine İsa : "Dünyayı nasıl seviyordunuz?" dedi. O da: "Çocuğun annesini sevdiği gibi... Dünya bize yönelince sevinir, bizden yüzçevirince üzülürdük" dedi. Daha sonra ise : "Bana cevap vermeyen ölüler ne âlemde ?" diye sorar. O da : "Onların ağızlarına, güçlü ve sert meleklerin elleriyle, ateşten gemler vurulmuş" der. İsa tekrar : " Peki sen bana nasıl cevap verebildin ?" der. O da : " Ben onlardan değildim, fakat onlar arasındaydım. Onlara azap inince, bana da isabet etti. Ben de cehennemin kenarında tutunup kaldım. Bilemiyorum, kurtulabilecek miyim, yoksa baş aşağı mı olacağım ?"

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ
وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ

وَمِنَ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ
ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

185. Her nefis, ölümü tadacaktır. Mükâfatlarınız, kıyamet gününde, eksiksiz olarak size verilecektir. Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa, şüphesiz o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.

186. Şüphe yok ki siz, mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz. Sizden önce kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan, eziyet veren çok şey işiteceksiniz. Sabreder ve Allah'tan korkarsanız, işte bunlar, yapmaya değer işlerdendir.

185. «Her nefis, ölümü tadacaktır...» Ölümle, nefis-ruh, bedenlerinizden çıkıp ayrılacaktır. Bu, tasdik edenler için bir müjde, yalanlayıcılar için bir tehdittir. Bu dünyadan sonra, diğer bir dünya vardır. Orada, iyi kötüden ayrılacaktır. Herkes, lâyık olduğunun karşılığını alacaktır.

Bir eserde şöyle anlatılır : "Âdem peygamber yaratıldığı zaman, (mayası topraktan alındığı için) yer, Rabbine şikâyette bulundu. Allahü Tealâ da, kendisinden alınanın, yine kendisine döneceğine söz verdi. Hiçbir kimse yoktur ki, yaratılmış olduğu toprağa gömülmesin."

«Mükâfatlarınız, kıyamet gününde, eksiksiz olarak size verilecektir.» İşlemiş olduğunuz iyilik ve kötülüklerin karşılığı, size tam olarak verilecektir. Bu durum kabirden kalktığınız zaman olacaktır. Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur."*[67]

«Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp, cennete konursa, şüphesiz

67- Tirmizi, *Sıfati'l-Kıyame*, 2462; Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/170.

o, kurtuluşa ermiştir.» İsteğine ulaşmış ve kurtulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : *" Kim cehennemden uzaklaştırılıp, cennete girdirilmesini isterse, ölümü, kendisine Allah'a ve ahirete inanmış olduğu halde gelsin ve insanlara, onların kendisine yapmalarını istediği şeyi yapsın."*[68]

«Dünya hayatı»nın zevk ve süsleri **«ise, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.»** Dünya hayatı, aldatıcı basit bir mala benzetilmiş. Öyle bir mal ki, insanlara satmak için kusuru gizlenir, nihayet onu alarak aldanırlar. Bu durum, dünyayı ahirete tercih edenler içindir. Ahireti dünyaya tercih edenlere ise dünya, onlar için ahireti hatırlatan bir uyarı ve tebliğ aracıdır. O, dünya vasıtasıyla ahirete ulaşır.

Akıllı adam, dünyaya aldanmaz. Dünyayı sevmek tatlıdır, fakat zehiri de öldürücüdür. Dünyanın dış görünümü neşe, içi ise fenalık bineğidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Allahü Teâlâ buyurdu ki : 'Sâlih kullarıma, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın aklına gelmeyen bir yer hazırladım'. Dilerseniz, şu âyeti okuyun: 'Hiçbir kimse, onlar için dünyada yaptıklarının karşılığı olarak saklanmış, memnun edici nimetlerin ne olduğunu bilemez.'* (Secde: 17) *Cennette bir ağaç vardır. Atlı bir kişi, gölgesinde yüz yıl gider ve yine bitiremez. Dilerseniz su âyeti okuyunuz. : 'Uzanmış gölgeler.'* (Vakıa: 30) *Cennette bir kırbaç boyu yer, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. İşte Allah'ın şu âyetini okuyun: 'Kim cehennemden uzaklaştırılıp, cennete konursa, şüphesiz o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise, aldatıcı menfaatten başka birşey değildir.'"*(Âl-i İmran: 185) [69]

Kim, Allahü Teâlâ'ya kulluk ve itaat etmiş, kötülüklerden sakınmış ve dünyadan yüz çevirmiş bir halde Allah'a varırsa, cenneti ve cennetteki dereceleri kazanmış olur. Aksi halde, bunlardan mahrum olur ve cehennem çukurlarına gider.

Bir hadis-i şerifte şöyle anlatılır: Cebrail, rengi değişmiş bir halde, Hz. Peygamber'e gelmiş. Peygamber (s.a.v.) ona, renginin neden değiştiğini sormuş, o da şöyle demiş : "Allahü Teâlâ, cehenneme üflenmesini emretti, ben de sana geldim. "Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) : *"Anlat bana şu cehennemi"* der ve Cebrail de anlatır : "Allah, cehennemi yarattığında, orada bin

68- Müslim, Ebû Davud, Nesâî; Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/50.
69- Buharî, Müslim, Tirmizî; Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/495.

yıl ateş yaktı ve sonunda kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yaktı ve sapsarı oldu. Sonra bin yıl daha yaktı ve simsiyah oldu. Seni gerçek bir nebi olarak gönderene yemin olsun ki, oradan bir köz dünyaya düşse, bütün dünyalıları yakardı. Oradaki elbiselerden bir tanesi, yerle gök arasına asılmış olsaydı, kokusundan bütün dünyadakiler ölürlerdi. Onun yedi kapısı var. Bazısı diğerlerinden daha alttadır."

186. «Şüphe yok ki siz, mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz.» Burada bir deneme ve imtihan vardır. İmtihan ve deneme, çoğu kez, zor ve ağır olan şeylerde olur. Bu, işlerin sonunu bilmeyen kimse için düşünülür. Allahü Tealâ her şeyi bilendir. Öyle ise kullarını denemeye tâbi tutacağının bildirilmesi mecâzidir. Allahü Tealâ size, sizi deneyen kimsenin muamelesi gibi muamele yapar. Böylece hak üzere olup, iyi amellerde bulunanlar ortaya çıkar. Bazan da mallarınızla sizi dener. Size bir felâket verir ve mallarınız helâk olur. Allah sizi, kendinizle de dener. Öldürülür, yaralanır, esir olursunuz. Korku, şiddet ve zorluklarla denenirsiniz.

«Sizden önce» kendilerine **«kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan, eziyet veren çok şey işiteceksiniz.»** *"Sizden öncekiler"*den kasıt, Kur'ân gelmeden önceki Yahudi ve Hıristiyanlardır. *"Ortak koşanlar"* ise, Ebû Cehil, Velîd ve Ebû Süfyan... gibi araplardır.

"Eziyetten" kasıt da, gerçek dini tenkit etme, Allah'ın şerefli hükümlerine saldırma, inanmak isteyenleri saptırma ve yine inanmak isteyenleri suçlama... gibi hareketlerdir. Bu olaylar meydana gelmeden önce, Allah bunları haber veriyor. Böylece mü'minler, bazı şeyleri içlerine sindirip, sabra, kötü şeylere katlanmaya alışıyorlar. Korkuların saldırıya geçmesi, insanların ayaklarını sarsar. Onun için, durumları hafifleştiren şeylerle, üzüntülere hazırlanmak gerekir.

Eğer, karşınıza çıkan şiddete ve belâlara **«sabreder»,** birtakım ibadet ve amellerle Allah'a yaklaşır **«ve»** o **«Allah'tan korkarsanız,»** O'ndan başkasından yüz çevirirseniz, öyle ki yanınızda sevdiğinize kavuşmakla, sevmediğinizle karşılaşmak eşit olursa **«işte bunlar,»** yani sizin bu sabır ve takvanız, **«yapmaya değer işlerdendir.»** Bu sabır ve takva, her yarışmacının, elde etmeye çalıştığı şeylerdir. Çünkü sabır ve takvada üstün meziyyet ve şeref vardır.

Akıllı insanların, peygamber ve evliya ahlâkıyla ahlâklanması gerekir.

Onların edeplerini takınıp, eziyetlere sabretmeleri gerekir. Beyinsizlere de karşılık vermemeleri, gereksiz şeylerle karşılaşınca da, geçip gitmeleri gerekir.

Allahü Tealâ peygamberini Kur'ân'da : *"Şüphesiz ki sen, en büyük ahlâk üzeresin"* (Kalem: 4) âyetiyle övmüştür. Hz. Âişe (r.a.h.) : *"Nebi'nin (s.a.v.) ahlâkı Kur'ân'dı"* der. Bunun anlamı, "Hz. Peygamber, Kur'ân terbiyesi almıştı" demektir. Hadis-i şerifte : *"Sana uzak durana yaklaş, sana zulmedeni affet ve sana kötülük yapana da iyilik yap"* buyurulur.[70]

وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟
ٱلْكِتَٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ
ظُهُورِهِمْ وَٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ
ٱلَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا۟ وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا۟ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا۟ فَلَا
تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ ٱلْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ
مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

187. Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden: "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Fakat onlar, verdikleri sözü arkalarına attılar ve karşılığında az bir ücret aldılar. Ne kötü şey satın alıyorlar!

188. Yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları ile de övülmek isteyenleri sakın azaptan kurtulmuş sanma. Asla sanma. On-

70- İbn Neccâr tahric etmiştir. Orada ayrıca: *"Aleyhine de olsa hakkı söyle."* ilâvesi vardır. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/188.

lar için, can yakıcı bir azap vardır.

189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah'ın gücü, her şeye yeter.

187. «Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden : 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı.» *"Kendilerine kitap verilenlerden"* maksat, Yahudi ve Hristiyan alimleridir. Allah, peygamberlerinin diliyle, onlardan söz almıştır. Onlara, Allah peygamberinin emirleri cümlesinden olan, haberleri ve hükümleri, mutlaka açıklayacaksınız, onları kesinlikle gizlemiyeceksiniz, denilmiştir.

«Fakat onlar, verdikleri sözü arkalarına attılar ve karşılığında az bir ücret aldılar.» Verdikleri sözü yerine getirmediler, kulak arkası edip gittiler. Sonra da bu sözlerinden tamamen yüz çevirdiler, onu hafife aldılar. Gizlemeyip açıklamakla emredildikleri kitabı ise, az bir ücret karşılığında değiştirdiler. Buradaki değiştirmekten kasıt, dünya malını, gizledikleri şeye karşılık olarak almışlardır. Emredildikleri şeyi terkedip, karşılığını almalarıdır. Hem de bu karşılık, çok basit ve değersiz bir dünya malıdır. Bunu, düşük kimselerden almışlardır. İman etmeyi kerih görüp bu kendilerinden kesilince bu konuda bildiklerini gizlediler ve kendilerine onu yalanlamalarını emrettiler.

Onlar, **«ne kötü şey satın alıyorlar!»** Onların, az bir ücret karşılığında satın aldıkları şey, ne kötü şeydir.

Bu âyet, her ne kadar gerçekleri gizleyen Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nazil olmuş ise de, Kur'ân'ın hükümlerini gizleyen bütün mü'minleri de içine almaktadır. Kur'ân, kitapların en şereflisi, mü'minler de, kitaplıların en şereflileridir.

Keşşâf sahibi der ki : "İlim adamlarına, bildikleri şeyleri ve gerçeği, insanlara açıklamak için delil olarak bu âyet yeter. Kur'ân'ın gayelerinden birini gizlemek, bâtıl bir sebepten dolayı zalimlerin işine gelecek şekilde, onlara hoş görünme amacını güderek, dünya menfaatı elde etmek için gerçeği gizlemek de bu âyetin kapsamına girer. Delilsiz bazı şeyler ortaya atmak, ilimde kıskançlık yapmak, ya da cimri olup, başkalarına nisbet yapmak da bu âyetin kapsamındadır."

İmam Fahreddin er-Râzî'nin tefsirine göre de, "Her kim bu gerçekleri insanlara açıklamayıp gizlerse, bu âyetin tehdidi altına girmiş olur. Açıklama, ya da gizleme durumunda kişi, niyetini temiz tutmalı, iç âlemini de, geçici şeylerin pisliklerinden, yalan dolandan ve inkârdan arındırmalıdır."

Anlatıldığına göre Haccac, Hasan'a bir mektup gönderir ve şunu sorar : "Senden bana ulaşan bu sözler nedir bilir misin?" Hasan da : "Sana ulaşan her şeyi söylemedim. Söylediğim her şey de, sana ulaşmamıştır." Bunun üzerine Haccac: " Sen, 'nifak uzaktı, yayıldı ve kılıç kuşandı' dedin mi?" diye sorar. Hasan: "evet" der. Haccac: "Biz böyle şey istemeyiz. Niçin bunu söyledin ?" diye sorar. Bunun üzerine Hasan: "Çünkü Allah, kitap verilenlerden, onu açıklayacakları ve gizlemeyecekleri konusunda söz almıştır" der.

Katâde diyor ki : "Söylenmeyen bilgi, harcanmayan hazineye benzer. Ortaya çıkmayan hikmet, yemeden ve içmeden ayakta duran puta benzer. Müjdeler olsun konuşan âlime ve şuurlu dinleyiciye ki, âlim bilir ve bilgisini anlatır, dinleyen de, hayırlı bir haber duyar ve şuurla onu dinler."

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurur : *"Her kim, bilgisini o bilgiye ehil olan kimselerden gizlerse, ona ateşten bir gem vurulur."*[71]

Fudayl da şöyle der : "Eğer ilim adamları, kendilerine değer verir, dinlerinden taviz vermezler, ilmi üstün tutup onu korurlar ve Allah'ın kıymet verdiği gibi ona kıymet verirlerse, zalimler o ilim adamlarına boyun eğerler. İnsanlar da onlara itaat ederek kendilerine tâbi olurlar. Böylece İslâm ve Müslümanlar yücelmiş ve aziz olmuş olurlar. Eğer ilim adamları, kendilerini zelil kılar, dünyalıkları yerinde iken dinî açıdan eksikliklerini araştırmaz ve insanların elinde bulunan malları elde etmek için ilimlerini, kendilerini dünyaya kaptırmış olan insanlara feda ederlerse, zelil olurlar ve insanlar nazarında küçük düşerler."

188. Ey Muhammed (s.a.v.) ve onun ümmeti! Hakkı gizlemek sûretiyle birtakım şeyler **«yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları»** şeyler **«ile de övülmek isteyenleri sakın azaptan kurtulmuş sanma. Asla sanma.»** Yapmadıkları şeyler; sözlerinde durmak, hakkı açıklamak ve doğruluğu haber vermektir. Bu konularda, övülmek istedikleri şeyin tersini yapmışlardır. **«Onlar için, can yakıcı bir azap vardır.»** Çünkü onlar, inkâra saplanmışlar ve hakkı bâtılla karıştırmışlardır.

71- İbn Mâce: *"Kim Allah'ın insanlara faydalı kıldığı bir ilmi gizlerse, Allah ona ateşten bir gem vurur."* lafzıyla rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethûl-Kebîr*, 2/234.

189. «Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır.» Göklerde ve yerde, yegâne tasarruf sahibi, ancak O'dur. Dilediği gibi yaratır ve yok eder. Dilediği gibi öldürür ve diriltir. **«Allah'ın gücü, her şeye yeter.»** Onları cezalandırmaya yeterlidir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Tevrat'ta olan bir şeyi, Yahudilere sorar. Onlar da, Tevrat'ta olanın tam tersini söylerler. Böylece, Hz. Peygamber'e, güya tasdik ettiklerini göstermiş olurlar ve yaptıklarına da sevinirler. Bunun üzerine bu âyet iner.

Bir rivâyette de, bunların hepsinin münafıklar olduğu söylenir. Bu görüş, âyetin görünür anlamına daha uygundur.

"Yapmadıkları ile övülmek isteyenler." Bunlar, mü'minleri sever görünüyorlar. İmanlı göründüklerine seviniyorlarmış. Halbuki, gönülleri inkâr doluymuş. Düşmanlıkta zirveye ulaşmışlar. Burada, mevsul *"mâ"*sını biraz iyilik yapıp, onunla kendisini beğenerek sevinen herkese şamil kılmak en iyisidir. Bu gibi kimseler faziletlerden yoksun oldukları halde, insanların, kendilerini övmelerini isterler. Buradaki sebebin özel oluşu, âyetin hükmünün genel olmasına engel teşkil etmez.

Bilmiş olun ki, dünya malına sevinmek ve insanlardan övgü beklemek, nefsine uyan ve dünyasına aldanan kimselerin yapacağı bir iştir. Bu kimseler, ahiretteki mutluluktan ve manevî yakınlıktan uzak kalmışlardır.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsirinde şöyle der: "İnsaflı olarak bakarsan, birçok insanın böyle olduğunu anlarsın. Dünyayı kazanmak için birçok hileler yaparlar. İsteklerini buldukları için de sevinirler. Sonra da bu adamlar, dindar, samimi ve namuslu insanlarmış gibi övülmek isterler."

Akıllı insanın yapacağı şey, haddi aşmamak ve kendisinin olmayan şeye sevinmemektir. Çünkü, bundan bir şey kazanmaz.

Bazıları da şöyle derler: "Bazıları, senin hayırlı ve sâlih bir kimse olduğunu sanarak, seni överler. Bu durum, Allah'ın senin kötülüklerini gizlemesindendir. Sen, kendi kendini yer, kötüle. Çünkü kötülüklerini biliyorsun. Mü'min, kendisinde olmayan bir sıfatla övüldüğü zaman, Allah'tan utanır. İnsanların en cahili, kendisi hakkında, kendi kesin bilgilerini terkedip, insanların kendisini iyi hal sahibi bilmelerine aldanandır."

Hâris el-Muhâsibî de şöyle der : " Bâtıl şeyle övülmeye razı olan kimse,

kendisiyle eğlenilen kimse gibidir. Denir ki, insana içinden çıkan dışkının kokusu misk kokusu gibi gelir. O, buna sevinir ve onunla alay edilmesinden hoşnut olur."

Arif kişi, övme ve yerme konusunda aynı tavrı takınır. Övülmekten dolayı sevinmediği gibi, yerilmekten de rahatsız olmaz. Halkın söylediğinden dolayı nasıl sevinsin? O, kendisini en iyi bilendir. Eğer övülmesine sevinip gururlanırsa, aldanmış demektir.

Şeyh Abdullah Kureşî şunu anlatır : "Bazı insanlar, sâlih bir zata şikâyette bulunup, herkese iyilik yaptığını, fakat bu iyiliği kendi içinde tadmadığını söylemişler. Sâlih zat da şöyle demiş : "Senin yanında şeytanın kızı vardır. Kalbindedir o. O, dünyadır. Baba, kızını evinde mutlaka ziyaret etmek isteyecektir. O ev, kalbindir. Şeytan, o eve girmemelidir. Aksi halde fena olur. Hadis-i Kutside Allahü Tealâ şöyle buyurmuş : ' *Ey Dâvud! Eğer beni seviyorsan, dünya sevgisini içinden çıkar. Benim ve dünyanın sevgisi asla aynı kalpte bulunmaz*'."

Rivâyete göre İsa (a.s.), arkadaşlarına demiş ki : "Ölülerle oturmayın, kalpleriniz ölür." Arkadaşları da : "Ölüler kimdir?" diye sorunca, İsa (a.s.) da: "Dünyayı sevip, onu isteyenlerdir" diye cevap vermiştir.

إِنَّ

فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ

لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا

وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ

أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا
بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ
رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

190. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, akıl sahipleri için gerçekten örnekler vardır.

191. Onlar, ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler ve şöyle derler: "Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tenzih ederiz. Bizi cehennem azabından koru".

192. "Ey Rabbimiz! Sen kimi cehenneme koyarsan, mutlaka onu perişan etmişsindir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur."

193. "Ey Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize iman edin' diyerek imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, canımızı iyilerle beraber al."

194. "Ey Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini ver. Bizleri kıyamet gününde rezîl etme. Sen vaadinden dönmezsin."

190. «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, akıl sahipleri için gerçekten örnekler vardır.» Mekkeliler, Hz. Peygamber'e gelerek, iddiasını ispat için birtakım deliller isterler. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) onları, tek olan Allah'a ibadet etmeye çağırıyordu. Bu âyetin iniş sebebi budur.

Allahü Tealâ'nın; güneş, ay ve yıldızlar gibi gökte yaratmış olduğu şey-

lerle, dağlar, denizler, ağaçlar, hayvanlar ve kuşlar gibi yerde yaratmış olduğu şeylerde, akıl sahipleri için birçok ibretler vardır. Güneşin gidip, gecenin gelişinde, yahut da, gecenin kısalıp, gündüzün uzamasında veya bunun aksi durumunda, güneşin; mevsimlere göre, bize doğru uzaklaşıp yaklaşmasında da akl-ı selim sahipleri için birçok ibretler vardır. Bu ibretlerden ancak, hayal ve evhamdan soyutlanmış, tertemiz akıl sahipleri anlar.

"Lüb", aklın hâlisi, özü, tertemiz akıl demektir. Aklın bir zahiri, bir de özü vardır. Normal halde akıl vardır. Aklın olgunlaşarak zirveye vardığı zaman *"lüb"* hali ortaya çıkar.

191. «Onlar, ayakta iken, otururken ve yanları üzerine yatarken, Allah'ı anarlar.» Yani onlar, her durumda Allah'ı anarlar. Ayakta, otururken, yan yatarken... İnsan çoğu kez, bu hallerin dışında olamaz.

«Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.» Onların yaratılışından ibret alırlar. Düşünme olayı, yaratılış konusuna tahsis edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Yaratılanlar hakkında düşünün, yaratıcı hakkında düşünmeyin"*[72] buyurmuştur. Allah'ın zatı hakkında düşünmek yasaklanmıştır. Çünkü, Allahü Tealâ'nın gerçek mahiyeti, insan düşüncesine sığmaz. İnsan düşüncesi onu kavrayamaz. O'nun zatını düşünmek, insanlara bir fayda da sağlamaz. İnsan, nefis ve bedenden oluşmuştur. İbadet de, bedene ve nefse göredir. *"Allah'ı anarlar"* ifadesinde, bedenle yapılan ibadete işaret edilmiştir. Bu ibadet ancak, bedenin organları aracılığıyla yapılır. *"Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler"* ifadesinde ise, kalb ve ruhla yapılan ibadete işaret vardır.

Ata b. Ebî Rebah şöyle rivâyet eder : İbn ömer ve Ubeydullah b. Ömer'le birlikte Hz. Âişe (r.a.)'nin yanına varıp, ona selâm verdim. Âişe (r.a.): "Bunlar kim?" diye sordu. "Ubeydullah b. Ömer" dedim. Bunun üzerine: "Hoş geldin ey Ubeydullah b. Ömer. Neden beni ziyaret etmiyorsun?" dedi. Ubeydullah da: "Seyrek ziyaret et ki, sevgin artsın" dedi. İbn Ömer ise: "Bu kadar yeter. Hz. Peygamber'den gördüğün en garip şeyi bize anlat" dedi. Hz.Âişe (r.a.) de şiddetli bir şekilde ağladı ve: "Onun her işi garipti. Bir gece bana gelip, yatağıma girdi. Cildi cildime değiyordu. Sonra bana : *'Ey Âişe! Rabbime ibadet etmek için bana izin verir misin ?'* dedi. Ben de : 'Allah'a yemin ederim ki, ben senin ibadetini de, bana yakın olmanı da seviyorum. Sa-

72- Ebû Nuaym: *"Allah'ın yaratıkları hakkında düşünün, Allah hakkında düşünmeyin"* şeklinde tahric etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/35.

na izin verdim' dedim. Bunun üzerine, kalkıp bir kırba su alarak abdest aldı. Sonra namaza durdu. Ayaktayken ağlıyordu. Gözyaşları beline kadar akmıştı. Sonra secdeye vardı ve yer ıslanıncaya kadar ağladı. Namazını bitirince, sağ yanına dayanıp, sağ elini sağ yanağına koyarak tekrar ağladı. Sabah ezanını okuduktan sonra Bilâl gelip, onu namaza çağırdı. Bilâl, onun ağladığını görünce, şöyle dedi : 'Niçin ağlıyorsun ey Allah'ın Rasûlü ? Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir.' Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) : *'Ey Bilâl, şükreden bir kul olmıyayım mı? Nasıl ağlamam ki, 'Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışını.... bizi cehennem azabından koru' âyetine kadar olan kısım bana bu gece indi. Onu okuyup da düşünmeyenlere yazıkla rolsun!'* buyurdu.''[73]

Başka bir hadiste de : *"Bir saat düşünme (tefekkür), altmış yıl ibadetten hayırlıdır"*[74] buyurulmuştur. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi; tefekkür seni, Allah'a ulaştırır. İbadet ise, Allah'ın sevabına ulaştırır. Seni Allah'a ulaştıran şey, Allah'tan başkasına ulaştırandan hayırlıdır.

İkincisi ise; tefekkür, kalbin; itaat da organların işidir. Kalp, organlardan daha şereflidir. Kalbin işi de, organların işinden daha şereflidir.

Bundan sonra Allahü Tealâ duâ öğretmeye başlıyor. Çünkü duâ, vesileyi sunduktan sonra insana fayda verir. O vesile de, Allah'ı anma ve Allah'ı düşünme gibi kulluk görevleridir.

Onlar düşünür **«ve şöyle derler: 'Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın.»** Yer ve gökleri boş yere, hiçbir hikmetsiz yaratmadın. Onlar faydasız değillerdir. Aksine, yüce bir nizam içerisindeler ve büyük faydaları vardır. Gökler ve yer, kulların geçimlerini temin ettikleri vasıtalar ve dünya ile ahiretlerini bilmeleri için, kendilerine ışık tutan kaynaklardır. İlâhî kitaplar ve peygamberler, bunu böyle açıklamışlardır.

«Seni,» hikmetsiz ve boş şeyler yaratmak gibi sana lâyık olmayan şeylerden **«tenzih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!»** Cehennem azabı, Allah'ı tanımayanların cezasıdır. Burada, Allah'ı anmanın büyüklüğüne ve

---

73- İbn Merdeveyh ve Abd b. Humeyd tahric etmiştir. Bkz. *Tefsiru'l-Hâfiz İbn Kesîr*, 1/348

74- Deylemî: *"Bir saatlik düşünce seksen yıllık..."* şeklinde değişik bir lafızla tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/111.

zikrin şu üç mertebesine işaret edilmiştir :

Birincisi dil ile zikretmek, ikincisi kalp ile düşünmek, üçüncüsü de, ruh ile tanımaktır. Çünkü, dil ile zikretmek, sahibini kalble zikretmeye ulaştırır. O da, Allah'ın kudretini düşünmektir. Kalp ile zikretmek de, ruhun makamına ulaştırır. Bu makamda da, eşyanın gerçeğini öğrenir, Allah'ın yarattığı şeylerdeki ilâhî hikmeti görür. Bundan sonra da : *"Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın"* der.

Mü'min, her zaman, diliyle Allah'ı zikretmeli, bunu terketmemelidir ki; böylece, kalble zikretmeye ulaşabilsin. Daha sonra da, ruhun zikrine ulaşarak, yakîn ve marifeti elde etsin. Cahilliğin karanlığından kurtulsun, marifetin nuruyla aydınlansın.

Biliniz ki âyet, ayaktayken zikretmenin caiz olduğuna delildir. Bunun için, bazıları der ki : "Kalplerini dinlendirmek için ayağa kalkmakta bir sakınca yoktur. Yeter ki, zikrederken birtakım hareketler yapmasınlar ve gerçekten kendilerinde olmayan şeyi, varmış gibi göstermesinler. Âdaba aykırı olmamak şartıyla, zikretmenin özel bir durumu yoktur. Ayakta, oturarak, yatarak zikir yapılabilir. Fakat, sessiz bir şekilde Allah'ı zikretmenin, Allah'a daha sevimli olacağına ilişkin hadisler vardır. Keşşaf tefsirini şerheden zat, bu durumun makamlara göre değişebileceğini söyler.

Mürşid vasfına ulaşan şeyh, yeni müridine, sesli olarak zikretmeyi emreder. Kalbinde yerleşmiş olan değişik şeyler, ancak bu şekilde sökülüp atılabilir ve zikrine ancak böyle ulaşır. Onun için şeyh şöyle ifadede bulunur : "Sesli bir şekilde zikretmek caizdir, hatta müstehabdır." Ancak riyâ ve gösterişten sakınmak şartıyla, insanları teşvik ederek dine heveslendirip, dinleyicileri zikir bereketine ulaştırmak için cehrî zikir (yüksek sesli zikir) yapılabilir. Bu gibi şeyler, ev, dükkân ve buna benzer yerlerde yapılınca, zikredenin sesini duyan herkes ona uyar. Kıyamet günü, onun sesini duyan kuru yaş, her şey, kendisine şahitlik yapar. Müezzinler hakkında da aynı şey vardır.

Bazı şeyhler ise, gizlice zikretmeyi uygun görmüşlerdir. Çünkü bu durum, gösterişten daha uzaktır. Bütün bunlarda, niyetin de önemli bir yeri vardır. Kimin niyeti samimi ise, yüksek sesle Kur'ân okur ve zikir yapar. Onun için hayırlı olan budur. Kim de, nefsinin gösterişe kaçmasından korkarsa, o da, gösterişe düşmemesi için sessizce zikir yapar. Bu onun için daha iyidir.

Bu konuda şunlar da söylenir : Aklı başında ve bu işleri bilen kimse, tek

başına olduğu zaman, sessiz zikir yaparsa kendisi için daha iyidir. Eğer, avamdan birisi ise, sesli zikir yapması daha iyidir. Eğer zikir yapmak üzere toplanmışlarsa, sesli zikir yapmaları daha iyidir. Perdeleri kaldırmada, sesli zikir daha tesirlidir. Sevap yönünden ise, her biri hem kendi zikrinin sevabını alır, hem de arkadaşlarının zikrini dinlemesinin sevabını alır.(75)

192. «Ey Rabbimiz! Sen kimi cehenneme koyarsan, mutlaka onu perişan etmişsindir.» Senin cehenneme koyduğun kimse perişan olmuş demektir. Bundan kasıt, onları korkutarak, korunulması gereken şeylerden korumaya teşvik etmektir. **«Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.»** Zâlim insanlara yardım edebilecek hiçbir yardımcı yoktur. Onlara kim yardım edebilir ki? Zalimlere yardım edilmemesi, şefaatin reddini gerektirmez.

193. «Ey Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize iman edin!' diyerek imana çağıran bir davetçiyi işittik ve iman ettik.» Dâvetçiden kasıt, Hz. Peygamber'dir (s.a.v.). Çünkü, gerçek imana çağıran oydu. Allah Tealâ kendisine : *"Rabbinin yoluna çağır"* (Nahl, 125) buyurmuştu. Biz de, onun emrine tâbi olduk, çağrısına cevap verdik.

«Ey Rabbimiz!» Büyük **«günahlarımızı bağışla.»** Çünkü iman etmek, geçmişi silip temizler. **«Kötülüklerimizi ört, canımızı iyilerle beraber al.»** Bizim ruhlarımızı da, iyilerle beraber kabzeyle. Bize, onlara komşu olma fırsatı ver ve bizi onların grubundan eyle. Burada kasdedilen beraberlik, zamanla bağlı bir beraberlik değildir. Ölüm anında, iyilerin özelliğine sahip olma beraberliğidir. İfadede, onların da, Allah'a kavuşmayı arzuladıklarına işaret edilmiştir. Kim Allah'a kavuşmayı isterse, Allah da ona kavuşmayı ister. Müjdeler olsun, sözün en güzelini işiten ve ona tâbi olanlara! Müjdeler olsun güzel sözü işitip, ibret alanlara!

Rivâyet edilir ki : Demircinin biri, kızgın demiri eliyle tutarmış. Bunun sebebi sorulunca şunları anlatmış : Bir kadına aşık olup, ona mal teklif ederek cinsel ilişki teklifinde bulundum. Kadın bana : " Benim kocam var. Mala ihtiyacım yok" dedi. Sonra kocası ölünce, ona evlilik teklif ettim, o da : "Çocuk-

75- Toplu halde zikir yapmanın câiz olduğu konusunda bir kudsî hadiste şöyle buyurulur: *"Ben kulumun beni zannettiği üzereyim. Beni zikredince onunlayım. Beni tek başına zikrederse, ben de onu kendim anarım. Beni bir toplulukta zikrederse, ben de onu, daha hayırlı bir toplulukta anarım"* (Buharî, Müslim) Başka bir hadiste ise: *"Allah'ın bir takım melekleri vardır. Onlar, yollarda dolaşıp, zikir yapan insanları araştırırlar. Allah'ı zikreden insanları bulunca: 'Geliniz, aradığınız burada' derler ve onların etrafını kanatlarıyla kuşatırlar."* (Buharî, Müslim, Tirmizî).

larımı zelil etmek istemiyorum" diyerek, teklifimi reddetti. Bir zaman sonra, muhtaç olup, bana haber gönderdi. Ben de ona : "Bana isteğimi verinceye kadar sana birşey vermem" dedim. Onunla bir yere girince ürperdi. Neden ürperdiğini sorunca da: "İşiten ve gören Allah'tan korkuyorum" dedi. Böylece onu bıraktım. O da: "Allah seni ateşten korusun." diye dua etti. İşte o günden sonra, beni dünya ateşi yakmıyor. Allahü Tealâ'dan, beni ahirette de yakmamasını diliyorum. Kim Rahman olan Allah'tan korkarsa, daima O'nun huzurunda olduğunu hatırlar ve günah işlemeye cesaret edemez. Böylece de, cehennemden kurtulur ve kurtuluş yurdundaki nimetlerden yararlanır.

İbn Abbas (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini rivâyet eder : *"Her kim, istiğfar etmeye devam ederse, Allah da onun sıkıntısını neşeye çevirir, darlığına bir çıkış yolu bulur ve ummadığı bir yerden kendini rızıklandırır."*[76]

Duâ ibadetin özüdür. Dünyada fayda verip, âfetleri savar. Ahirette ise, Allahü Tealâ ona, melekler eliyle hediyeler verir ve : *"Bu, senin dünyadaki duânın karşılığıdır"* der.

194. «Ey Rabbimiz! Bize peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini ver.» Bize, peygamberlerinin dilinden vaadettiğin sevap ve ikramları lütfet. **«Bizleri kıyamet gününde»** koru ve **«rezîl etme. Sen vaadinden dönmezsin.'»** Bu duâların hepsi, yalvarıp niyazda bulunmanın en üst noktasıdır. Çünkü onlar, emirlere tam anlamıyla sarılamadıkları için, kendilerine va'dedilenlerden olamamaktan korku duymaktadırlar. *"Sen va'dinden dönmezsin"* ifadesi işi sağlama almak içindir. Ya da kulluk ve huşûda mübalâğa içindir. Kul, Allah'ın kendilerine vaadettiği kullar grubuna girebilmesi için, itaat ve ibadetlere koşsun.

Câbir'den rivâyet edilen bir hadis-i şerifte şöyle anlatılır : "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanındaydık. O bize : *'Size cennet odalarından bahsedeyim mi?'* dedi. Bizler de : 'Bahset ey Allah'ın Rasûlü' dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *'Cennette, dışarısı içeriden, içerisi de dışarıdan görünen odalar vardır. Orada, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir gözün de görmediği nimet ve lezzetler vardır' buyurdu. Ben: 'Bu odalar kimindir ey Allah'ın elçisi' diye sorduğumda ise : 'Selâmı yaygın hale getirenin, yemek yedirenin, oruca devam edenin ve insanlar uykudayken namaz kılanındır'* buyurdu."[77]

76- Ebû Davud, İbn Mâce. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/237.
77- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel.

İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber buyurdu ki : *"Cennete en son girecek olan kişi, bir yürüyüp, bir düşen kişidir. Onu ateş yakalar. Ateşten kurtulunca da ona dönüp şöyle der : 'Beni senden kurtaran Allah'ı tesbih ederim. Daha önce ve sonra, hiçbir kimseye vermediği şeyi bana verdi.' Onun için, gölgesi büyük olan bir ağaç yükseltilir. Onun gölgesini özler ve der ki : 'Ya Rabbi, beni ona yaklaştır. Başka birşey istemem.' Onu ağaca yaklaştırır ve suyundan içirir. Sonra onun için, öncekinden daha büyük bir ağaç yükseltir. O yine der ki : 'Ey Rabbim! Beni o ağaca yaklaştır.' Başka birşey istememeye de söz verir. Onu yaklaştırır ve öncekinden daha büyük bir ağaç yükseltir. Bu sefer yine, kendisini ağaca yaklaştırmasını ister. Yaklaştırdığı zaman ise, cennet ehlinin seslerini duyar : 'Ey Rabbim! Beni ona ulaştırırsan başka şey istemem' der. Bunun üzerine Allahü Tealâ da : 'Ey insan oğlu! Sen ne sözünde durmaz kimsesin. Kaç kere söz verdin, yalan söyledin? Sana, dünya ve onun gibisini versem razı olur musun ?' Bunun üzerine insan oğlu: 'Sen benimle alay mı ediyorsun ? Sen âlemlerin Rabbisin.'"* Sonra İbn Mes'ûd güldü. Neden güldüğünü soranlara ise, "Hz. Peygamber de böyle gülmüştü" cevabını verdi. Ona : "Neden gülüyorsun Ey Allah'ın rasûlü ?" diye sorduklarında da : *"Allah güldüğü için"* cevabını alıyorlardı. Allah buyurur ki: *"Ben alay etmem. Fakat istediğimi yapabilirim."*[78]

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Sizden hiçbir kimse yoktur ki, kıyamet gününde, Allah onunla konuşmuş olmasın. Onların arasında, tercüman da yoktur. Sağına bakar, daha önce gönderdiğinden başka birşey görmez. Soluna bakar, daha önce gönderdiğinden başka birşey görmez. Kendisini ateş karşılar. Sizden biriniz, cehennemden korunabilirse, bir tane hurmayla bile olsa korunsun."*[79]

Rivâyet edilir ki : Kâfir bir kocakarı, kış günlerinde, kuşlara birazcık yem verirmiş. Zünnûn Mısrî bu kadını görür ve şöyle der : "Allahü Tealâ, kâfir düşmandan birşey kabul etmez." Sonra da bu kadını, Kâbe'de müslüman olmuş olarak görür. Bu sefer kadın der ki : " Ey Zünnûn! Gördüğün gibi, Allah bana İslâm'ı verdi."

78- Tirmizî, Ebû Dâvud.
79- Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن
ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا
مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195. Rabb'leri onlara cevap verdi: "Ben, erkek veya kadın, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem. Sizler, birbiriniz-densiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, benim hak yolumda eziyete uğrayanlar, öldürenler ve öldürülenlerin günahlarını mutlaka örteceğim ve onları, Allah'ın bir mükâfatı olarak, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli, Allah katındadır."

195. «Rabb'leri onlara» yani isteklerine şöyle **«cevap verdi : 'Ben, erkek veya kadın, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmem.»** Allahü Tealâ'yı zikir ve onun yaratıkları hakkında düşünmeye devam etmeleri ve duâ etmeleri gibi amellerini zayi etmem. Bu amellerin icabet için sebep kılınması, duânın kabul edilmesi için bu gibi amellerin şart olduğunu ifade ediyor. *"Erkek veya kadın"* ifadesinden, Allahü Tealâ'nın, kullarına cevap vermesi, dualarını kabul etmesi konusunda, erkek veya kadın farkı olmadığı anlaşılıyor. Önemli olan, itaat edip, Allah'ın dinine sıkı sıkıya sarılmaktır. Din konusundaki üstünlük, yapılan amellere göredir. Diğer özelliklerin önemi yoktur. Erkek veya kadın olmak, soylu veya soysuz olmak, yapılan amellere etki etmez.

«**Sizler, birbirinizdensiniz.**» Kadın erkekten, erkek de kadındandır. Ümmü Seleme rivâyet ediyor : "Ey Allah'ın Rasûlü! Hicret konusunda, işitti-

ğime göre Allah, erkeklerden bahsediyor, kadınlardan bahsetmiyor." dedim. Bunun üzerine işte bu âyet indi.[80]

*"Sizler birbirinizdensiniz"*cümlesinin bir anlamı da, "amellerinizin karşılığında sevap kazanmada birbirinizin aynısısınız. Kadının sevap kazandığı gibi, erkek de kazanır. Erkeğin kazandığı gibi, kadın da kazanır. Bazılarınıza sevap verip de diğer bazılarınızı mahrum bırakmam" dır.

«Hicret edenler...» İyi amellerde bulunan kimselerin, yaptıkları ameller detaylandırılarak, onlar için hazırlanan sevap ve yücelik övülüyor. Sanki şöyle denilmşitir: Bu güzel amelleri işleyenler fitne yurdundan kaçıp, vatanlarını terkederek dinleriyle birlikte Allah'a gidenler ve müşriklerin verdiği ızdıraplarla sıkıştırılarak **«yurtlarından çıkarılanlar, benim hak yolumda»** ve tevhid dinimde imanlarından dolayı, müşrikler tarafından **«eziyete uğrayanlar,»** benim yolumda, müşriklerle savaşıp, onları **«öldürenler ve»** bu savaş esnasında **«öldürülenlerin,»** yani şehit olanların **«günahlarını mutlaka örteceğim»**, kötülüklerini sileceğim **«ve onları, Allah'ın bir mükâfatı olarak, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım.»** Bu mükâfat onlara, Allah katındandır. Böyle ifade edilerek, cennete girecek o kimsenin şanı yüceltilmiştir. Yüce padişah; kölesine : "Tarafımdan sana bir elbise giydireceğim" dediği zaman, bu ifade, köleyi şereflendirme anlamı taşır. Allah, bu sevabın yüceliğini şu sözü ile de pekiştirmektedir:

«Mükâfatın en güzeli, Allah katındadır.'» Amellere verilen en güzel sevap, Allah katında olup, o da, sonsuz olan cennet nimetleridir. O nimetler, tükenecek olan dünya nimetleri gibi değildir. Bu yüce mükâfatın ve büyük karşılığın, Allah yolunda kendilerine eziyet edilip, yurtlarından çıkarılarak hicret ettirilen o yüce insanların hakkı olduğu âşikârdır.

Hasan Basrî şöyle diyor: "Yolculuğa çıkmak üzere bulunan azıksız topluluklara şaşarım. Onların önde olanları, geride olanların hazırlanması için bekletilmekte, bunlar ise oturmuş, oynayıp oyalanmaktadırlar."

Rivâyet edilir ki; ölüm meleği, sâlih insanlardan birinin ruhunu almak üzere karşısına dikilip, şöyle der : " Merhaba. Vallahi ben, elli yıldan beri, senin için hazırlanıyorum."

Abdullah b. Mübarek, can çekişme esnasında gözünü açıp güler ve :

80- Hâfız İbn Kesir, *Tefsir*'inde rivâyet etmiştir, 1/348; ayr. Bkz. Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*.

"Yapabilenler böyle yapsınlar" der.

Bazı âlimler de der ki : Cenneti isteyenler, şu beş şeye devam etmelidirler:

1) Kendini kötülüklerden alıkoymalı. Allahü Tealâ : *"...Kim nefsi kötü heveslerden engellerse, gidilecek yer cennettir"* (Nâziât:40-41) buyurur.

2) Dünyada, az şeye razı olmalı.

3) Allahü Tealâ'ya itaat etmeye çok haris (tutkun) olmalı. Allahü Tealâ : *"İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur"* (Zuhruf: 72) buyurur.

4) Sâlih ve iyi kişileri sevmeli, onlara karışıp, onlarla oturmalıdır. Çünkü sâlihler, bağışlanınca, kardeşlerine ve arkadaşlarına şefaat ederler.

5) Allah'a çok duâ etmeli ve sonunun hayırlı olmasını dilemeli.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, akıllı insan, nefsini temizleyip, kalbini ıslâh ederek, âhireti için hazırlanmalıdır.

لَا يَغُرَّنَّكَ
تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ
جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَمَا
عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

196. İnkâr edenlerin, ülkelerde gezip dolaşması seni aldatmasın!

197. Bu, az bir geçimdir. Sonra onların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir döşektir.

198. Fakat, Rabb'lerinden korkanlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî olarak kalacaklar, Allah tarafından ağırlanacaklardır. Allah yanında bulunanlar ise, iyiler için daha hayırlıdır.

196. Ey Muhammed! **«İnkâr edenlerin, ülkelerde gezip dolaşması, seni aldatmasın!»** Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir. Onun "ismet" sıfatına sahip olması, kendisine bir şeyin yasaklanmasına engel olmaz. Bu ifadede anlatılmak istenen, Hz. Peygamber'in, olduğu halde kalması ve dünyaya gönül vermemesidir. Yahut da hitap, Hz. Peygamber'e olup onun ümmeti kastedilmiştir. Bir topluluğun başkanına hitap edilerek, hepsi kastedildiği gibi. Burada da *"seni aldatmasın"* buyurularak, aynı şey ifade edilmiştir.

"İnkar edenlerin, ülkelerde gezip dolaşması, seni aldatmasın" demek, sakın onların elde etmiş oldukları bol rızka ve elde etmiş oldukları dünya nimetlerine göz dikme. Onların; ülkedeki dolaşmaları ve tasarrufları, böylece ticaret yapıp kazanmalarına aldanma.

Rivâyet edilir ki : Bazı müslümanlar, müşriklerin bolluk ve refah içinde yaşadıklarını görünce, şöyle derler: "Allah düşmanları, bolluk içerisindedir. Bizler ise, açlıktan ve çalışmaktan öleceğiz." Bunun üzerine bu âyet iniyor.

197. «Bu» gezip dolaşma, **«az bir geçimdir.»** Allahü Tealâ'nın, mü'minler için hazırladığının yanında, bu gezip dolaşmanın hiçbir değeri yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurur : *"Ahirete göre dünya, sizden birinin parmağını denize sokması gibidir. Ne ile dönecek ona baksın."*[81]

«Sonra onların varacağı yer cehennemdir.» Onlar, sonuç olarak cehenneme sığınacaklar ve ondan kurtulamıyacaklardır. Orasının azabı asla anlatılamaz. O dünya nimeti, az bir şey olmasına rağmen, ebediyyen cehenneme gitmeye sebep oldu. Az bir nimet, büyük kötülüğe sebep olursa, o nimet, nimet sayılamaz. **«O, ne kötü bir döşektir.»** Kendileri için hazırladıkları cehennem ne kötüdür.

198. «Fakat,» emirlerine uyup, yasaklarından sakınma konusunda ona muhalefet etmeyip, **«Rabb'lerinden korkanlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî olarak kalacaklar.»** İnkârcıların, ülke-

81- Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce.

leri dolaşıp ticaret yapmaları, basit bir menfaat içindi. Müttakîler, gezip dolaşarak, kâfirler gibi bazı şeyler elde etseler de, etmeseler de, onların elde edecekleri sevabın değeri çok büyüktür.

«Allah tarafından ağırlanacaklardır. Allah yanında bulunanlar ise,» çok ve devamlı olduğu için **«iyiler için daha hayırlıdır.»** Halbuki, kötü insanların gezip dolaşarak elde etmek istedikleri şey, az ve kısa zamanda yok olup giden bir şeydir.

Âyette geçen *"nüzül"*, misafir için hazırlanan yiyecek, içecek ve diğer şeyler demektir.

İbn Mes'ûd rivâyet eder : " İyi ya da kötü hiçbir nefis yoktur ki, ölüm onun için hayırlı olmasın. İyiler için Allahü Tealâ : *'Allah katında olanlar, iyiler için daha hayırlıdır'* (Âl-i İmrân: 198) buyurur. Kötüler içinse Allahü Tealâ : *'Günahlarını artırsınlar diye, onlara mühlet veriyoruz'* (Âl-i -İmrân: 178) buyurmaktadır."

Hz. Ömer (r.a.) rivâyet ediyor: "Geldim ve gördüm ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) odada bir hasır üzerinde yatıyor. Hasırla arasında bir şey yok. Başının altında lif dolgu bir yastık ve başı yanında tabaklanmış bir deri parçası asılı. Hasırın, yan tarafında iz yaptığını görünce ağladım. Rasûlüllah : *'Seni ağlatan ne?'* diye sordu. Ben de : 'Ey Allah'ın Rasûlü ! Kisra ve Kayser'in her türlü rahatı yerinde. Sen ise, Allah Rasûlü'sün ve hasır üzerinde uyuyorsun' dedim. Bunun üzerine O : *'Dünya onların, âhiret ise bizim olsun istemez misin? O toplumun iyilikleri, acele olarak dünyada verildi. Bizim topluluğumuzun güzellikleri ise, âhiret hayatımıza ertelendi'* buyurdu."[82]

İbn Abbas diyor ki : "Kıyamet gününde dünya; mavi gözlü, saçına ak düşmüş, dişleri ortaya çıkmış bir kocakarı vaziyetinde ve çirkin bir yaratık olarak varlıkları seyreder halde getirilir. İnsanlara: 'Bunu tanıyor musunuz?' diye sorulur. Onlar da : 'Bunu tanımaktan Allah'a sığınırız'derler. Denir ki : 'Bu üzerindeyken caka sattığınız dünyadır. Bunun için birbirinize küserdiniz, bunun için birbirinizi kıskanırdınız ve birbirinize öfkelenirdiniz.' Daha sonra da, cehenneme atılır ve : 'Nerede benim dostlarım, bana tâbi olanlar?' diye bağırmaya başlar. Allahü Teâlâ da : *'Onun adamlarını ona verin!'* buyurur."

Hz. Âişe (r.a.) anlatır : "Hz. Peygamber'i , açlıktan bitkin bir halde ve

82- Aslı, *Sahihhayn*'dadır. Hadisi İbn Mâce'de Rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/249.

karnına taş bağlamış durumda görünce ağladım ve şunu sordum : 'Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'tan yemek istemiyor musun ki seni yedirsin ?' Bunun üzerine O: *'Ey Âişe! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'tan istesem, dünyadaki bütün dağları altın yapar ve onları yeryüzünde istediğim tarafa çekerim. Fakat ben, dünyanın açlığını tokluğuna, fakirliğini zenginliğine ve üzüntüsünü de neşesine tercih ettim. Ey Âişe! Ne Muhammed'e, ne de onun âline (akrabalarına) dünya gerekmez'* buyurdu."

Akıllı insan, dünyadan ve dünyadakilerden sakınarak, ahirete ve cennete rağbet etmelidir. Hatta Allah'a kavuşma derecesine yükselmelidir.

Ebû Yezîd Bestâmî diyor ki : "Allah kulları içerisinde bir kul vardır. Muhabbetullah (Allah sevgisi) ona öyle işlemiş ki; cennet, bütün güzellikleriyle kendisine verilse, cehennemliklerin cehennemden kaçtığı gibi, o da kaçar. Allah'tan başkasına gönül vermez."

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ
اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا
وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

199. Kitap ehlinden öyleleri vardır ki, Allah'a inanırlar, size indirilene inanırlar ve kendilerine indirilene de, Allah'tan korkarak, inanırlar. Allah'ın âyetlerini, az bir değere değişmezler. İşte onların, Rabb'leri katında mükâfatları vardır. Allah, hesabı çabuk görendir.

200. Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızdan daha

sabırlı olun. Cihada hazırlıklı bulunun. Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.

199. «Kitap ehlinden öyleleri vardır ki, Allah'a inanırlar, size indirilene» yani Kur'ân'a **«inanırlar ve kendilerine indirilene de»** iki kitaba da **«Allah'tan»** azabından dolayı **«korkarak»** ve sevabını umarak **«inanırlar.»**

Bu âyet, aslen Yahudî olup, daha sonra Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Habeşistan kralı Necâşi hakkında nazil olmuş diyenler de vardır. Âyetin inmesine zemin hazırlayan Necaşi olayı şudur : Necâşi öldüğü gün, Cebrail gelip, hemen Hz. Peygamber'e bunu bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ashabına: *"Çıkın ve sizden uzak bir yerde ölen kardeşiniz için cenaze namazı kılın"* diye emir verir. Kendisi de namaz kılar, dört tekbir alır ve onun bağışlanmasını ister. Bunun üzerine münafıklar: "Şuna bakın, görmediği ve kendi dininden de olmayan Hristiyan Necâşi'nin namazını kılıyor" diyerek tenkitte bulunurlar.[83]

Onlar, Tevrat ve İncil'de bulunup, Hz. Peygamber'i öven **«Allah'ın âyetlerini, az bir değere değişmezler.»** Onlar, başkanlık ve basit dünya malı uğruna, Allah'ın âyetlerini değiştirmezler.

«İşte onların,» yani bu güzel vasıflara sahip olanların, **«Rabb'leri katında mükâfatları vardır.»** Onları onurlandırmak için, kendilerine söz verilmiş bir mükâfat verilecek.

«Allah, hesabı çabuk görendir.» Allahü Tealâ'nın ilmi her şeyi kapsadığı için, hiçbir şeye ve hiçbir yazı ve yazıcıya ihtiyacı olmadan, insanların hesabını çabucak görecektir. Bundan maksat, iyi kullar, kendilerine söz verilen mükâfata, çabucak ulaşacaktır. Hesap çabuk olunca, cezanın da çabuk olacağından kuşku yoktur.

Anlatıldığına göre, İbrahim b. Edhem hamama girmek ister. Hamamcı bunu engeller ve : "Buraya ücretsiz girilmez" der. İbrahim de ağlar ve : " Şeytanların evine bedava girmeme izin verilmezken, nebîlerin ve sıddıkların evine ücretsiz nasıl girilebilir ?" der.

83- İbn Cerîr,et- Taberî tahric etmiştir. Bkz.Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/113.

Ne güzel söylenmiş:

Yüksek rütbeler, çalışmakla kazanılır.
Yücelmek isteyen geceleri uykusuz kalmalı.
Yücelik istiyor, fakat geceleri uyuyorsun.
İnci yakalamak isteyen denize dalmalı.

200. «Ey İman edenler!» Allah'a itaate devam ederken karşınıza çıkan her türlü zorluklara, fakirliğe, kıtlığa, hastalığa ve buna benzer diğer belâlara **«sabredin.»** Savaşın zorluklarına göğüs gerip, düşmanlarınıza galip gelmek için **«düşmanlarınızdan daha sabırlı olun.»**

Âyette geçen *"sabredin"* ifadesinden sonra, aynı ifade tekrar, fakat bu defa, değişik bir kiple kullanılıyor. Sabretmek çok zor ve güç bir olay olduğu ve diğer şeylerden daha faziletli olduğu için bu ifadeler kullanılmıştır. Sabır, nefsi tutarak, Allah'ın râzı olmadığı şeyleri yapmamaktır. Sabır derece derecedir. Önce "tasabbur" gelir. Bu, sabretmeye kendisini zorlamak, demektir. Sonra "musabere" gelir. Bu da, nefsi sabırdan alıkoyan şeye karşı koymayı ifade eder. Bundan sonra ise, sabır sonucu elde ettiğin şeye devam etmek anlamına gelen "ıstıbar" gelir. Sonra ibret almak, sonra kabullenmek ve en sonunda da sabır gelir. Bu nokta, en son nokta olup, olgunluk noktasıdır. Hiçbir zorlama olmadan kişinin yapacağı şeydir. Alışkanlık kazanılmıştır.

Düşmanları gözetlemek için, atlarınızı gediklere bağlayarak **«cihada hazırlıklı bulunun»** ve kendinizi Allah'a itaat etmeye alıştırın.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *" Allahü Tealâ'nın, kendisiyle hatalarınızı silip, derecelerinizi yükselteceği şeyi haber vereyim mi?"* Bunun üzerine orada bulunanlar : "Haber ver ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de : *"Güç durumlarda güzelce abdest almak, mescitlere fazla devam etmek, namazdan sonra ikinci bir namazı beklemek. Bu sizin için ribattır. Bu sizin için ribattır (yani cihada hazırlıklı bulunmaktır)"* buyurur.[84]

«Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.» Gerçek kurtuluşa ermeniz için, Allah'tan başkasından uzak durup, sadece Allah'tan korkun.

İbrahim b. Edhem hakkında şöyle bir olay anlatılır: O, yaya olarak Bey-

84- Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce.

tullah'a gidiyormuş. Onu devesi üzerinde gitmekte olan bir arap görür ve : "Ey Adam, nereye gidiyorsun ?" diye sorar. O da : "Beytullah'a" diye cevap verince, arap der ki : "Peki binitsiz, yaya olarak oraya nasıl varacaksın?" İbrahim Edhem : "Benim birçok bineğim var" der. "Nedir onlar ?" sorusuna ise, şu cevabı verir : "Bana bir belâ gelince, sabır bineğine binerim. Nimet gelince, şükür bineğine binerim. Bana Allah'ın hükmü gelince, rızâ bineğine binerim. Nefsim beni bir şeye çağırdığı zaman da, anlarım ki, ömrümün çoğu gidip, azı kaldı." Arap der ki : "Sen bineklisin, ben ise yayayım. Yürü, Allah selâmet versin!"

Ömür boyu mücahede ile uğraşmak gerekir ki, nefse yerleşen kötü huyların kökü kazınabilsin, sabır ve diğer güzel huylarla yer değiştirsin. Bu mücâhedenin tipik örneği ise, *"murabata"*, yani hudutlarda nöbet tutmaktır.

Sâlihlerden bir adam, her gece bir hatim yapar ve ibadette bulunurmuş. Ona : "Kendini çok yoruyor ve nefsine azap ediyorsun" demişler. Adam: "Dünyanın ömrü ne kadardır ?" diye somuş. Denilmiş ki: "Yedi bin yıl." "Kıyamet gününün miktarı ne kadardır ?" diye sorunca da , "elli bin senedir" cevabını alır. Bunun üzerine sâlih adam der ki: "Kişiye, dünyanın ömrü kadar ömür verilse bile, bu uzun kıyamet günü için onu ibadetle geçirmesi gerekir. Çünkü bu, ona oranla daha kolaydır."

Allahü Tealâ bizi, kendisine itaatte ve rızâsında başarıya ulaştırıp, bizleri murabıt ve mücahid kulları zümresine dahil etsin. O, duâları işitendir.

Yüce Allah'ın yardımı ile Âl-i İmran Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

NİSA SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 176 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا
اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا
(١) وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا
تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا (٢)
وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ
مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً

أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾ وَآتُوا النِّسَاءَ
صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ
هَنِيئًا مَرِيئًا ﴿٤﴾ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي
جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ
قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۖ فَإِنْ
آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَا
إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ
كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ
فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

1. Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratıp, ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden korkun. Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.

2. Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla değiştirmeyin. Onların mallarını, sizin mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.

3. Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan ve hoşunuza giden diğer ka-

dınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O kadınlar arasında da adaleti yerine getirme konusunda korkarsanız, bir tane alın, yahut da, sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için, en doğru olandır.

4. Kadınların mehirlerini, bir hak olarak gönül hoşluğu ile verin. Eğer kendi istekleriyle, o mehirlerin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yeyin.

5. Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.

6. Nikâh çağına varıncaya kadar yetimleri deneyin. Eğer onlarda bir olgunluk görürseniz, hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye israf ile tez elden onların mallarını yemeye kalkmayın. Zengin olan çekinsin. Fakir olan da, uygun olan şekilde yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da, yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.

1. «Ey İnsanlar ! Sizi bir tek nefisten yaratan...» Buradaki hitap, çağrının yapıldığı zamandaki ve o zamandan sonraki bütün insanlaradır. Aranızdaki hukuku koruma konusunda, Rabbinizden korkun. Size emrettiklerime riayet ve onları yerine koyma konusunda gerekeni yapın. O Allah, öyle bir Allah'tır ki, sizleri değişik şekil ve renklerde yaratmıştır. Fakat aslınız birdir. O da, hepinizin babası olan Hz. Âdem'in nefsidir. **«Ve ondan da, eşini yaratıp...»** Yani, Âdem'in sol kaburga kemiğinden de, eşi Havva'yı yaratmıştır.

Rivayet edilir ki : Allahü Tealâ, Âdem peygamberi yaratıp, cennete yerleştirdiği zaman, ona bir uyku verdi. Âdem de, uyku ile uyanıklık arasında bir hal aldı. Havva'yı, onun kaburga kemiğinden yarattı. Âdem uyanınca, yanında Havva'yı bulup, ona ısındı ve alıştı. Çünkü, kendi parçalarından bir parçadan yaratılmıştı.

«İkisinden, birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden korkun.» Bu, tek nefis olan Âdem'den ve ondan yaratmış olduğu Havva'dan üretip artırma yoluyla sizi yeryüzüne dağıtıp yayan Allah'tır. Böylece, birçok erkek ve birçok kadınlar olarak ortaya çıktınız.

Allahü Tealâ'nın belli bir sırayla bunları sayması, ileride gelecek olan

âyetlerden de anlaşılacağı gibi, Allah'tan korkup, takvaya ulaşmak ve böylelikle de aralarında hakkı gözetmelerine zemin hazırlamak içindir. Sanki denmiştir ki : Birbirinize ilişkin haklarınızı korumanız için, sizi tek bir kökten yaratıp, sonra muhtelif dallara ayıran Rabbinizden korkun. Bu hakları iyi koruyup riayet edin ve sakın gaflete düşmeyin.

Kendisini öne sürerek, **«adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının.»** Tek kökten meydana gelen dalları kesmeyin. Din ve soy ayrılığına meydan vermeyin. Birbirinize söylemiş olduğunuz : " Allah ve akraban için" veya "Allah ve akraban aşkına şöyle yapacağım" gibi ifadeleri kullanırken, Allah'a isyan etmekten korkun.

Araplar arasında bir âdet vardı. Birisi diğerinden bir şey isteyeceği zaman : "Allah ve akrabalık hakkı için... rica ederim" derlermiş. Allahü Tealâ burada, müminlerin dikkatini çekerek, akrabalık bağlarını koparmamayı emrediyor. Akraba hakkına riayet edilmesini istiyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de : *"Akrabalık, arşta asılıdır ve şöyle der: 'Beni gözeteni Allah gözetsin, beni terkedeni Allah terketsin'"*[1] buyurur. Kulların görevi, haklara riayet etmektir. Çünkü hepsi, Âdem ve Havva'nın çocukları olan kardeşlerdir. Özellikle müminler, buna daha çok dikkat etmelidirler. Çünkü onlar arasında, din ve iman yakınlığı da vardır.

«Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.» *"Rakîb"*: Senin bütün hareketlerini kontrol edip, seni koruyandır. Senin niyetlerini, söz ve hareketlerini bilendir. Allahü Tealâ, içte saklanan ve en kapalı olan şeyleri bildiğini açıklıyor. Onun için kulların, uyanık olması, yaptıkları ve yapmadıkları konularda Allah'tan korkması gerekiyor. Takva, ana ilke olup, dünya ve ahirette en büyük şeref sebebidir.

Rivayet edilir ki : Basra'da miskci bir adam varmış. Kendisinden, misk kokusu yayılıyormuş. Bunun sebebini sorduklarında : "İnsanların en temiz yüzlüsüydüm. Haya sahibiydim. Babama: 'Onu çarşıda oturt da, insanlar arasına girip açılsın' demişlerdi. Babam da beni, bir zahireci dükkânına oturttu.

1- Müslim, Kitâbü'l-Birr, 16, Buhârî'de değişik lafızla şöyle rivâyet etmiştir: *"Yüce Allah mahlukatı yaratıp da onlara ait hükmünü tamamladığı zaman akrabalık ayağa kalkıp: 'Ya Rabbî! Burası akrabalık münâsebetlerini kesmekten sana sığınanların makamıdır' dedi. Cenâbı Hak: 'Evet, öyledir. Sen, seninle bağlarını koruyanlara benim de iyilik etmeme, senden bağlarını kesenlere benim de ilgimi kesmeme razı olmaz mısın?' buyurdu."*

Yaşlı bir kadın gelip birşeyler istedi. Ben de istediği şeyi çıkardım. Kadın bana : 'Benimle gel de paranı vereyim' dedi. Onunla gittim, beni büyük bir köşke soktu. Köşkün, görkemli kubbeleri vardı. İçeri girdiğimizde yaldızlı örtülerle örtülmüş yatakları üzerinde oturan cariyeleri vardı. Câriyelerden biri, beni göğsüne doğru çekti. Ben ise "Allah'tan kork! Allah'tan kork!" dedim. Câriye : 'Bunda bir beis yok' dedi. Ben ise, sıkıştığımı ve tuvalete girmem gerektiğini söyledim. Böylece, tuvalete girip dışkımı, yüzüme ve bedenime sürdüm. Benim deli olduğumu sandılar ve onlardan kurtuldum. Rüyamda bir adam gördüm. Bana: 'Yakub'un oğlu Yusuf nerede, sen nerede?' dedi. Daha sonra ise : 'Beni tanıyor musun?' diye sordu. Ben de 'hayır' cevabını verdim, kendisinin Cebrail olduğunu söyleyip, eliyle bedenimi ve yüzümü sildi. O günden beri üzerimden, Cebrail'in kokusu olan misk kokusu yayılıyor." Bu, takvanın bereketidir.

Şeriata göre takva ; âhirette zarar verecek olan şeylerden korunmaktır. Bu da birkaç mertebedir:

Birinci mertebe : Şirkten temizlenerek, ebedî azaptan korunmaktır. Bu konuda Allahü Tealâ : *"Onların takva sözünü tutmalarını sağladı."* (Fetih: 26) buyurur.

İkinci mertebe : Bütün günahlardan kaçınmaktır ki, halk arasında, takva olarak bilinen budur. Allahü Tealâ : *" Eğer kasaba halkı inanıp Allah'tan korksaydı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık..."* (A'raf: 96) buyurur.

Üçüncü mertebe : Allah'tan başka, kendisini meşgul eden her şeyden sıyrılmaktır. Bu da, şu âyette istenen gerçek takvadır: *"Allah'tan, korkulması gereken şekilde korkun."* (Âl-i İmran: 102)

Bu hususta, Zünnûn el-Mısrî'den bir hikâye anlatılır : Bir gün kendisine vezirlerden biri gelip, padişahtan korktuklarını belirterek, himmette bulunmasını ister. Onlara der ki : " Eğer ben sizin padişahtan korktuğunuz kadar, Allah'tan korksam, sıddıklardan olurum."

Mümin, Rabbinden korkup, bütün davranışlarında, Allah'la murakabe halinde olmalıdır. Onun için Allahü Tealâ: *"Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir"* (Nisa: 1) buyurmuştur.

Murâkabe : Kulun, Allahü Tealâ'nın bütün hareketlerinden haberdar ol-

duğunu bilmesidir. Kul bunu bilmeye devam edip, Rabbiyle olan murakabesini kesmemelidir. Bu, her hayrın aslıdır. Kul, bu mertebeye ancak kendisini hesaba çekmek suretiyle ulaşabilir. Kul; geçmişte yaptıklarından dolayı kendini hesaba çeker, şimdiki durumunu düzeltir, hak yolda devam eder, Allah'la arasını düzeltir, Allah'ın, kulun bütün hareketlerini kontrol ettiğine, kendisine çok yakın olduğuna, hal ve davranışlarını bildiğine, sözlerini işittiğine kesin olarak inanırsa vuslata ermiş demektir. Bunlardan gaflete düşen kimse ise, vuslatın başlangıcından uzaktır. Bu haliyle o kişi, kurbiyyet (Allah'a yakınlaşma) gerçeklerine nasıl ulaşabilir ?

Sâlih kişilerden birinin öğrencileri varmış. Bunlardan bir tanesiyle daha fazla ilgileniyor, onu diğerlerine tercih ediyormuş. Diğer öğrenciler de bu işin farkındalarmış. Sâlih kişi onlara : "Bunun sebebini size göstereceğim" demiş ve öğrencilerin herbirine birer tane kuş vermiş. Sonra da : " Bu kuşları, hiçbir kimsenin göremiyeceği yerde kesin" demiş. Öğrenciler gidip, kuşları keserek geri dönmüşler. Seçkin öğrenci ise, kuşu kesmeden getirmiş. Kendisine : "Kuşu kesmedin mi?" diye sorulunca şu cevabı vermiş : " Bu kuşu, hiçbir kimsenin görmeyeceği yerde kesmemi emrettiniz. Fakat ben, hiçbir kimsenin göremiyeceği yer bulamadım. Her nereye gittiysem, Allahü Tealâ'nın gözünü üzerimde hissettim." Bu sözlerden sonra o sâlih kişi : "İşte bunun içindir onu seçtim, ve ona teveccüh ettim," demiş.

2. «Yetimlere mallarını verin.» *"Yetâmâ"* : Yetim kelimesinin çoğuludur. Yetim ise, babasının ölümü ile yalnız kalan kimse demektir. Aslında yetim büyük olsun, küçük olsun, babası ölüp, yalnız kalan herkese denir. Fakat genelde bu kelime, küçükler için kullanılır. Çünkü büyükler, kendilerini korurlar ve bir koruyucuya ihtiyaçları olmaz. Âyetin anlamı şudur : Ey veli ve vasîler! Yetimlerin mallarını iyi koruyun. Onlara kötü davranmayın. Mallarını, zamanı geldiğinde kendilerine teslim edin.

«Temizi pis olanla değiştirmeyin.» Temiz olan şeyi verip, pis olanı; helâl malınızı verip, haram malı almayın. Helâl olan kendi malınızla, haram olan yetim malını değiştirmeyin. Çünkü helâl mal, size mübah kılınan ve çalışıp kazanarak elde etmiş olduğunuz maldır. Allah'ın size gönderdiği helâl rızkınızı yeyin.

«Onların mallarını, sizin mallarınıza katarak yemeyin.» Burada, *"yemek"*ten maksat, tasarrufta bulunmaktır. Çünkü, yetimin malını yemek haram olduğu gibi, yetimin malında yapılan diğer tasarruflar da haramdır, in-

sanı helâk eder. "Yeme" ifadesinin kullanılmış olması, genelde bütün hareketlerin, yemek uğruna yapılmasındandır. Âyetteki *'ilâ'* harf-i ceri, *'mea'* anlamınadır. Durum böyle olunca, âyetin anlamı şöyle olur : Onların mallarını, kendi mallarınızla beraber yemeyin. Daha doğrusu mana şöyledir: Onların mallarını kendi malınıza katarak yemeyin. Bu ikisini aynı düzeyde görmeyin. Çünkü onlardan biri helâl, diğeri ise haramdır. «**Çünkü bu**» yemesi yasaklanmış olan yetim malı, Allah katında «**büyük bir günahtır.**»

Rivayet edildiğine göre, Gatafan kabilesinden bir adam vardı. Yetim kalan yeğeninin çok miktardaki malı da onun yanındaydı. Yetim yeğen büyüyünce, mallarını istedi. Amca ise, bu malları vermeye yanaşmadı. Sonuçta Hz. Peygamber'e müracaat ederek muhakeme oldular. Bunun üzerine işte bu âyet indi.[2] Amca bu âyeti işitince : " Allah'a da, O'nun Rasûlü'ne de itaat ettik. Büyük günahtan Allah'a sığınırız" dedi ve yetim yeğenine malını verdi.

Allahü Teâlâ'nın: *"Yetimlere mallarını verin"* buyruğu, özellikle hırstan, çekememezlik ve aşağılık âfetinden temizlenmeye ve emanete riayet ve gönül esenliği ile süslenmeye yöneliktir. *"Onların mallarını, sizin mallarınıza katarak yemeyin"* âyeti ise kişiyi, taşkınlık ve zulümden temizleyip, adalete ve insafa yöneltir.

Akıllı insan, nefsini kötü huylardan temizleyip, az veya çok olsun, başkasının malına tama etmemeli, aksine, cömert davranarak, dul ve yetimlere ikramda bulunmalı, imkân bulabildiği sürece, onların haklarını gözetmelidir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e bir adam gelerek : "Benim yanımda bir yetim var. Onu ne ile döveyim?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:*"Çocuklarını dövdüğün şeyle"* cevabını verir. Bunun anlamı, elem verici olmamak şartıyla, terbiye için onların dövülebileceğidir. Tıpkı, babaların çocuklarını dövdükleri gibi.

Fudayl b. İyaz'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir : "Birçok tokat vardır ki, yetim için, helvadan daha faydalıdır." *Tenbîhu'l-Ğâfilîn* isimli kitapta da şöyle denir : "Yetimi dövmeden terbiye edebilirsen, dövmemelisin. Yetimi dövmek büyük cezayı gerektiren bir iştir." Hikmetli bir sözde şöyle denilmiştir: "Yetime, şefkatli bir baba gibi davran. Ne ekersen, onu biçeceğini bil. Yine unutma ki, sâlih kadın, kocası için altın taç giydirilmiş kral gibidir. Kocası onu görünce, gözünün içi güler. Kötü kadın ise, kocası için, yaşlı bir adamın

2- Bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*; *Tefsîru'l-Kurtubî*, *Tefsîru'l-Alûsî* ve *Safvetü't-Tefâsîr*.

sırtındaki ağır bir yük gibidir."

3. «Eğer yetimler hakkında, adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız...» *"İksât"* adalet, *"havf"* ise zulümden korkmak değil, zulmün vaki olacağını bilmektir.

Bu âyetin nüzul sebebi, Araplar velâyetleri altında bulunan ve kendilerine helâl olan yetimlerle, onları gerçekten sevdiklerinden dolayı değil, sadece mallarından dolayı evleniyorlardı. Evlendikleri yetim kızlara kötü davranırlar, mirasa konmak için, onların ölmelerini beklerlerdi. Başka bir rivayete göre de âyetin nüzûl sebebi şöyledir: Veli, kendi himayesinde bulunan yetimin hem güzelliği hoşuna gider, hem de malına sahip olmak isterdi. Bunun için onunla, diğer kadınlara verilen mehrin en az miktarını vererek evlenmek isterdi. İşte inen bu âyetle, yetim kızlarla mehirlerini âdil bir şekilde tam olarak vermek şartıyla evlenebilecekleri emredilmiş, bunu yerine getirememekten korkarlarsa, yetimlerin dışında diğer kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir.

Buna göre âyetin manası: Yetim kızlarla evlendiğiniz zaman, onlara iyi muamelede bulunamıyacağınızdan, ya da mehirlerini ödeyemiyeceğinizden korkmanız halinde, **«size helâl olan ve hoşunuza giden diğer kadınlardan, ikişer, üçer ve dörder alın.»** Gönlünüzün istediği ve size helâl olan diğer kadınlardan, ikişer, üçer veya dörder olmak üzere evlenebilirsiniz.

Eğer, yetim kız hakkında korkmuş olduğunuz gibi **«O kadınlar arasında da adaleti yerine getirme konusunda korkarsanız,»** o zaman **«bir tane alın.»** yani bir kadınla evlenin. Aralarında adaleti yerine getiremiyecekseniz, birkaç kadınla evlenmeyin ve tek bir kadınla nikâhlanın. **«Yahut da, sahip olduğunuz câriyelerle yetinin.»** Burada, *"men"* değil, *"mâ"* edatı kullanılmıştır. Bunun sebebi, hür kadınların, câriyelerden daha üstün olmasıdır. Yine burada, cariyelerin sayısı ne kadar çok olursa olsun, bir tek hür hanıma denk sayılmıştır. Çünkü cariyelerin yanında eşit şekilde kalmak vacip değildir. Cariyelerin geçimlerini temin etmek gerekir ve bunlara karşı sorumlulukları daha hafiftir.

«Bu» bir kadınla evlenmeniz, **«adaletten ayrılmamanız için, en doğru olandır.»** Adaleti yerine getirememe endişeniz olursa, bir tek kadınla yetinmeniz veya câriyelerle yetinmeniz, diğer sakıncalı yollara sapmaktan daha iyidir.

4. «Kadınların mehirlerini,» Allah tarafından emredilmiş **«bir hak**

olarak gönül hoşluğu ile verin.» Çünkü mehir, Allah tarafından eşlere farz kılınmıştır. Farz kılınan bu mehir, gönül rızasıyla, isteyerek verilmelidir. Sanki deniliyor ki : Allah'ın emretmiş olduğu mehri, gönül rızasıyla ve severek, hanımlara veriniz. Buradaki hitap, kocalaradır. Bu hitabın, velilere olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü veliler, kızlarının mehirlerini alıyor ve kız çocuğu dünyaya gelen kimseye: "Henien leke en-nâfice" diyorlar, bununla: "Onun mehrini alıp malını çoğaltırsın" ifadesini kasdediyorlardı.

«Eğer kendi istekleriyle, o mehirlerin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da âfiyetle yeyin.» Âyetteki zamir, mehire gider ve âyet, mehirden az bir kısmının bağışlanabileceğini ifade eder. Kadının, zorlanmak sûretiyle değil, kendi rıza ve isteğiyle verdiği kısmın helâl olduğunu belirtir. Zorla, kötü yollarla elinden alınan mehir ise helâl değildir. *"Afiyetle yeyin"* ifadesinden, hanım tarafından, gönül rızasıyla verilen mehrin, caiz olduğu ve yenebileceği anlaşılır. Hatta burada, mubâlâğa bile vardır. Öyleyse, hanımların kendi isteğiyle size hibe etmiş oldukları mehri, istediğiniz gibi harcayabilirsiniz.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, hanımlarına verdikleri mehri geri almayı günah sayan kimseler hakkında inmiştir. Âyette, ihtiyatlı davranmanın gerekli olduğuna işaret vardır. Çünkü bu hibe, gönül rızasına bağlı kılınmıştır. Bu, sebeple kadınlar, kocaları tarafından aldatılırlarsa yaptıkları hibeden geri dönmeleri caizdir, denilmiştir. Aynı zamanda âyette kadınlara iyi davranmaya, aradaki sevgi ve iyiliğin pekiştirilmesine, teşvik vardır. İnsanların en hayırlısı, ailesine en hayırlı olan ve çoluk çocuğuna en çok faydası dokunandır.

Rivayet edildiğine göre kadının cihadı, kocasına itaat edip, iyi bir eş olmasıdır. Selef-i sâlihin dönemi kadınları, kocaları eve geldiklerinde karşılarlar ve şöyle derlerdi : " Merhaba ey benim ve evimdekilerin efendisi." Kocasının elbisesini sırtından alır ve ayakkabılarını çıkarırlardı. Kocasını üzgün gördüğü zaman, neden üzüldüğünü sorardı. Bu üzüntünün sebebi, ahiretle ilgili olursa: "Allah iyiliğini artırsın", dünya ile ilgili olduğunda da: " Allah ihtiyacını karşılama hususunda sana yeter" derlerdi.

Hakikat ehli kişilere göre, sâlih kadının özellikleri şunlardır : Güzelliği, Allah'tan korkmak; zenginliği kanaat; süsü iffet, yani kötü ve bozucu şeylerden sakınmak; farzlardan sonra yapacağı ibadet, kocasına hizmet ve himmeti de, ölüme hazırlanmaktır.

5. Ey veliler! **«Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı,»** saçıp savuran

çocuklara, yetimlere, kadınlara ve erkeklere yani **«aklı ermezlere vermeyin!»** Allahü Tealâ burada; malları, velilere izafe etmiş, yetimlerin mallarını, kendi malları gibi değerlendirmiştir. Çünkü bunlar arasında, cins ve soy bakımından birlik vardır. Bütün bunlar, yetimlerin mallarını iyi korumak için mubâlâğa ifadeleridir.

"Allah'ın, sizi başına diktiği mallarınızı..." İfadesiyle de bu malların, veliler için geçim sebebi kılındığı pekiştirilmiştir. O mallarla geçinir ve ayakta kalırsınız. O malları kaybederseniz, siz de kaybolursunuz. Mal, ayakta durmanın sebebi olduğu için, mubalâğa ifadesi olan *"kıyâmen"* kelimesiyle ifade edilmiştir.

«O mallarla onları besleyin, giydirin... » O mallardan onlara yedirin. Burada ince bir nokta bulunmaktadır. Âyetin akışında, "minhâ" denmeyip, *"fîhâ"* denmiştir. "Minhâ" ifadesi kullanılsaydı, malların bir kısmının kendilerine yedirileceği emredilmiş olurdu. Böyle denmeyerek, o mallarla ticaret yapılması emrediliyor. O mallar nemalandırılarak, elde edilen kârlardan, kendilerine rızık temin edilecek. Yoksa, ana mallar yedirilerek tüketilme yönüne gidilmeyecektir.

«Ve onlara, güzel söz söyleyin.» Onlara, gönüllerini alabileceğiniz güzel sözleri söyleyin.

Gaffâl der ki: "Güzel sözden maksat şudur: Veliye bir çocuk teslim edildiğinde, onun malının kendi malı olduğunu, velinin ise, sadece bu malın bekçisi olduğunu çocuğa bildirecek. Çocuk büyüyünce, malı kendisine teslim edilecek. Eğer bu şahıs, bir aklı kıt kimseye veli tayin edilmişse, kendisine nasihatta bulunur ve israf ederek savurganlık yapmaktan uzak durmaya teşvik eder. Savurganlığın sonunun fakirlik ve halka muhtaç olmak olduğunu kendisine bildirir." Âyetle, malın tehlikesinin de, faydasının da büyük olduğuna işaret edilmiştir.

Selef-i sâlihin şöyle der: "Mal; müminin silâhı olup, neredeyse inkârcılık olacak olan fakirlik için hazırlanmıştır. Ticaret yapın ve kazanç sağlayın. Siz öyle bir dönemde yaşıyorsunuz ki, sizden biri muhtaç olduğu zaman ilk yiyeceği şey dinidir. Belki de, cenazede insanları gördükleri zaman onlara: 'Dükkanınıza gidin,' derler."

İmam Fahreddin er-Râzî tefsîrinde şöyle der : "Allahu Teâlâ, müdâyene (borçlanma) âyetinde, (Bakara: 282) malı korumaya teşvik etti. Çünkü, yaz-

mayı, şahit tutmayı ve rehin almayı emretti. Akıl da bunu teyid eder. İnsanın zihni boş olmadıkça, dünya ve ahireti kazanamaz. Zihninin boş olması da ancak mal ile mümkündür. Mal olunca, menfaat elde edilir, zarar def edilir. Her kim ahireti kazanmak için dünyayı isterse, onun için dünya, ahiret mutluluğunu kazanmak için belirtilen en ulvî sebeplerden biri olur. Kim de dünyayı kendi nefsi için isterse, ahireti kazanmak için en büyük engellerle karşı karşıyadır."

6. Ey Veliler ve Vasîler! İhtilâm olup, bulüğa ermeden önce, **«nikâh çağına varıncaya kadar, yetimleri deneyin.»** Onları, din konusunda ve mallarını koruma konusunda denemelere tabi tutun. Deneyin bakalım, durumları nasıl, davranışları ne durumda? Onlara mal verin ve alışverişlerini deneyin. Becerip beceremiyeceklerine bir bakın: Onlar ihtilâm olunca, evlenme çağına gelmişler demektir. Bu döneme kadar, kendilerini birtakım deneylere tabi tutun.

«Eğer onlarda,» din konusunda doğruya ulaştıklarını gösteren bir belirti, mallarını da israfa ve herhangi bir zayıflığa düşmeden kullanabileceklerini gösteren **«bir olgunluk görürseniz,»** geciktirmeden **«hemen mallarını kendilerine verin.»** Âyet-i kerimeden anlaşılan görünürdeki anlama göre, bulüğ çağına gelmiş olan kimse, reşit değilse, kesinlikle ona mal teslim edilmez. Bu kişi, müsrif de olsa, aciz de olsa, durum aynıdır. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri böyledir.

«Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye» haksız yere **« israf ile tez elden onların mallarını yemeye kalkmayın.»** Onların büyümesinden ve mallarına sahip olmalarından korkarak, size teslim edilen mallarını bol keseden, saçıp savurarak harcamayın. "Gönlümüzün istediği gibi harcayalım. Çünkü onlar büyüyünce, nasıl olsa bizden mallarını isteyecekler. Biz de onlara teslim edeceğiz" gibi düşüncelere kapılmayın.

«Zengin olan» veli ve vasîler, yetimin malını yemekten kaçınıp **«çekinsin.»** Yetimlere şefkat edip, onların malını olduğu gibi koruma konusunda Allah'ın kendisine vermiş olduğu rızık ve zenginliğe kanaat etsin. Âyette geçen *"isti'fâf"* (çekinme) kelimesi, "iffet" kelimesinden daha belîğdir. İsti'faf kelimesinde, fazlasıyla iffet ve çekinme istemi vardır.

«Fakir olan da,» fakir olan veli ve vasiler de, şeriatta öngörüldüğü şekilde ve vermiş olduğu hizmet karşılığı olarak gerekli olan miktarı aşmadan **«uygun olan şekilde,»** yani meşru bir sûretle **«yesin.»** Âyet, vasînin yaptığı göreve karşılık olarak belirli bir hak alabileceğine işaret etmektedir.

Belirtilen esaslara riayet ederek, **«onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da,»** bu malların kendilerine teslim edildiğine, onların da teslim aldığına ve zimmetten kurtulduğunuza ilişkin **«yanlarında şahit bulundurun.»**Yaratıkların hareketlerini kontrol edici ve **«hesap görücü olarak Allah yeter.»** Emredilen şeyleri yapmamazlık etmeyin. Sınırı aşmayın.

Akıllı insana yaraşan, başkalarının hakkına, özellikle de yetim hakkına tecavüz etmekten sakınmaktır. Çünkü bu haklar insanı, cehenneme sürükler. Başkalarının haklarını yemek, büyük günahlardandır. Kul haklarıyla imtihan edilip kaybeden insan, ahirete gitmeden önce helâllaşmalıdır. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Sizden biriniz, bir başkasına haksızlık etmişse, dinar veya dirhem bulunmayan (kıyametten) önce, yani bugün helâlleşsin. Kıyamet günü, haksızlık yapan kimsenin, sevabından yaptığı haksızlık kadarı alınır ve haksızlığa uğrayana verilir. Sevabı yoksa, haksızlığa uğrayanın günahlarından alınır ve haksızlık yapana yüklenir."* (3)

Bir kimsenin yapmış olduğu haksızlıklar fazla olur da, hak sahiplerinden helâllik alması da zor olursa, iyi amellerini artırmaya çalışsın. Umulur ki, bu ameller onu Allah'a yaklaştırır. Böylece Allahın imanlı kulları için biriktirmiş olduğu lütfa ulaşır. Bu da haksızlığa uğrayanları razı ederek haksızlık yapanı bağışlamasıdır.

Âlimler şöyle derler : Evli bir kadınla zina yapan kimse, o kadının kocasıyla helâllaşmadığı sürece affedilmez. Çünkü hasmı bir kuldur. Eğer zina yapan kimse, tevbe eder ve adamla helâlleşirse, günahı bağışlanabilir. Adamla sadece helâlleşirken hanımıyla zina yaptığını söylemez. " Bendeki bütün haklarını ve aramızdaki bütün kırgınlıkları bana bağışlayıp, hakkını helâl et" der. Böylece, bilinmeyen şeyler üzerinde, bilinen bir anlaşma yapılır. Bu da, bu ümmet şerefli olduğu için caiz görülmüştür. Geçmiş ümmetlerin durumu böyle değildi. Onlar, yapılan günahı söylemedikçe, bağışlanmazlardı.

Kulların mallarını gasbetme, onları dövme, sövme, öldürme ve buna benzer bütün günahlardan dolayı, hak sahibinin rızasını almak, tevbe etmek ve salih ameller yapmak gerekir. Kul, bu tür günahlardan tevbe edip, haksızlık yaptığı kimseleri razı etmezse, kıyamet gününde kayba uğrar ve amelleri boşa gider.

3- Buhârî *Sahih*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/431.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا
حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم
مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ
خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا
سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا
يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ
اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ
نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَاحِدَةً
فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا
تَرَكَ إِن كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ
فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (١١)

7. Ana, baba ve akrabanın (geriye) bıraktıklarından erkeklere pay vardır. Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından, kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerekse çoğundan bir hisse ayrılmıştır.

8. (Miras düşmeyen) akrabalar, yetimler, yoksullar da taksimde hazır bulunurlarsa, (bir şeyler vererek) onları da ondan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.

9. Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar, başkaları için de öylece korksunlar. Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.

10. Haksız yere yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar, zâten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.

11. Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder. Eğer bütün çocuklar kızsa ve ikiden de fazlaysa, bunların payı, ölenin bıraktığı malın üçte ikisidir. Eğer mirasçı bir tek kız ise, mirasın yarısı onundur. Ölen, ana ve babayla birlikte çocuklar da bırakmışsa, ana ve babanın her birinin terekeden payları altıda birdir. Eğer çocuğu yoksa ve mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir. Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir. Bu paylar, ölenin borçları ödenip vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir. Baba ve çocuklarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz. Bu, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

7. Ölen «**Ana, baba ve akrabanın**» miras olarak «**(geriye) bıraktıklarından, erkeklere pay vardır.**» Rivayet edildiğine göre, Ensar'dan Evs b.

Sâmit vefat etmiş, arkada da, hanımı Ümmü Kahha ile üç kızı kalmıştı. Amcasının oğlu olan Süveyd ve Urfuta ise, Evs'in mallarını, cahiliye dönemi âdetine göre taksim etmişlerdi. Onlar, hanımları ve çocukları varis kabul etmiyorlar, mirastan pay vermiyorlardı. Evs'in malını da, buna göre pay etmişlerdi. Onların düşüncesine göre, sadece savaşan ve sınırları koruyanlar mirastan pay alabilirdi. Bunun üzerine Ümmü Kahha, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip, şikayette bulundu. Hz. Peygamber de : *" Evine git. Bakalım Allah ne takdir edecek"* buyurdu. Bunun üzerine bu âyet indi. Hz. Peygamber de onlara haber gönderip, Evs'in malından hiçbir şeye yaklaşmamalarını, hanım ve çocukların da malda hakları olduğunu bildirdi. Kimin ne kadar alacağına ilişkin bilgiyse, daha sonra inen âyetlerle bildirildi. Ona göre, Ümmü Kahha'ya sekizde bir pay, kız çocuklara ise, üçte iki pay verildi. Kalan da, amca çocuklarına verildi. Bundan, ölen kimsenin erkek çocuklarının da mirastan payları olduğu anlaşılmaktadır.

Âyette geçen *"akraba"*dan kasıt; ölenin yakınları ve ölene mirasçı olan kimselerdir. Bunlar da anne, baba, eşler, kız ve erkek çocuktur.

Ölen **«Ana, baba ve akrabanın bıraktıklarından, kadınlara da bir pay vardır.»**

Bu hak, onlara, geriye kalan malın **«gerek azından, gerekse çoğundan bir hisse ayrılmıştır.»** Ayrılan bu hisse, Allahü Teâlâ tarafından tesbit edilmiştir. Dolayısıyla herkese gerektiği gibi verilmelidir. Âyetten anlaşıldığına göre, mirasçılardan bir tanesi, payından vazgeçse bile, onun hakkı düşmez.

Âyetteki, "Gerek azından, gerek çoğundan" ifadesiyle bazı malların, bazı mirascılar için olacağı zannı da ortadan kaldırılmış oluyor. Meselâ atların ve savaş âletlerinin erkeklere verilmesi gibi. Her iki grubunda az veya çok bir takım haklarının olduğu anlatılmış oluyor.

8. Ölen kimseden kendilerine pay **«(mirâs düşmeyen) akrabalar, yetimler, yoksullar da, taksimde hazır bulunurlarsa,»** taksim edilen maldan **«(bir şeyler vererek) onları da ondan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.»** Bu gurup insanlar, her ne kadar mirascı olmasalar da gönüllerinin alınması için, kendilerine bazı ikramlarda bulunulması mendup görülmüştür. Bu insanlar çağrılarak : "Alın şunu. Allah mübarek kılsın" denir ve bu mal başa kakılmaz. *"Güzel söz söyleyin"*in anlamı budur.

Âyet-i kerimede *"ma'rûf"* (iyilik) kelimesi geçmektedir. Akıl ve şeriat

yönünden güzel olan ve gönüllerin istemiş olduğu şey demektir. Bunun zıddı ise, *"münker"* (kötülük) tür. Bu da, akıl ve şeriat yönünden kabul edilemeyen, gönüllerin hoş görmediği şeydir. Hadisi-i şerifte de : *"Her maruf yani iyilik sadakadır"* buyurulur.[4] Bir atasözünde ise : "İyilik et denize at, balık bilmezse, Hâlık bilir" denmiştir.

9. «Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde,» yani öldükten sonra arkalarında güçsüz çocuklar bırakanlar ve **«onlara bir kötülük gelmesinden korkanlar, başkaları için de öylece»,** başkaları tarafından bırakılan yetimlerin haklarına tecavüz etmekten **«korksunlar.»** Burada vasîlere emir vardır. Ellerinde bulunan yetimlere karşı hassas davranmaları, onlar hakkında Allah'tan korkup titremeleri gerekir. Tıpkı kendi çocukları konusunda olduğu gibi, başkalarının çocukları konusunda da titremesi gerekir.

Başkalarının çocukları konusunda da **«Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.»** Yetimlere de, kendi çocukları gibi hitabederek, "yavrum, evlâdım" gibi tatlı sözler söylesinler. Onlara şefkat ve merhametle muamelede bulunup, eziyet etmesinler.

10. Hâkim veya velîlerden **«haksız yere,»** zalimce bir şekilde veya meşru olmayan yollarla **«yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar.»** Bu yedikleri şey onları, cehenneme sürükleyecektir. Sanki gerçekten ateştir. Kıyamet gününde **«zâten onlar çılgın bir ateşe girecekler-dir.»** Rivayet edildiğine göre, bu âyet indiği zaman, insanlara çok ağır gelmiş ve yetimlerin sorumluluğunu üstlenmekten sakınmışlardır. Bu durum, yetimler için de zor olmuş ve bunun üzerine : *" Eğer onlara karışırsanız, sizin kardeşlerinizdir. Allah, yıkıcıyla yapıcıyı çok iyi bilir"*(Bakara: 220) âyeti inmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur : *" Miraca götürüldüğüm gece, deve dudağı gibi dudağı olan bir topluluk gördüm. Cehennem görevlileri onlara, cehennem közü ve taşları yediriyorlardı. Cebrail'e, bunların kimler olduğunu sorunca, haksız yere yetimlerin mallarını yiyenlerin olduğunu söyledi."*

Allahü Teâlâ, yetimlere eziyet edilmemesini emretmiştir. Bunlara *"doğru söz"* söylenmesi istenmiştir. Hal böyleyken, onlara eziyet edenlerin, mal-

4- Bu hadisi, Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir. Tirmizî'de: *"...Kardeşini güler yüzle karşılaman sadakadır"* ilavesi vardır. Bkz., *Câmi'ul-Ahkâm*, 1/427.

larını çalanların ve yiyenlerin durumu ne olacaktır ?

11. «Allah size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, erkeğe kadının payının iki katını» emir ve **«tavsiye eder.»** Miras taksiminde, erkek ve kız beraberce bulunurlarsa bir erkek çocuk, iki kız çocuğu sayılır, yani onların aldığı mirası alır. **«Eğer bütün çocuklar kızsa ve ikiden de fazlaysa»**, yani erkek kardeşleri yoksa, **«bunların payı, ölenin bıraktığı, malın üçte ikisidir.»** İki kızın durumu, daha fazla sayıdaki kız çocukların durumu gibidir. **«Eğer»** ölenin arkada bıraktığı **«mirasçı bir tek kız ise,»** başka kız veya erkek kardeşi yoksa, bırakılan **«mirasın yarısı onundur. Ölen»** kişi, **«ana ve babayla birlikte çocuklar da bırakmışsa, ana ve babanın her birinin terekeden payları altıda birdir.»** Bu çocukların tek veya çok olması, kız veya erkek olması, miras oranına etki yapmaz. Oğlunun çocukları varsa durum yine böyledir. Ölen kimsenin **«eğer çocuğu»** veya oğlunun çocukları **«yoksa ve mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı»** mirastan yalnızca **«üçte birdir.»** Geriye kalanın tümü babanındır. Eşlerden herhangi biri sağ olmayınca durum böyledir. Onlardan (ana veya babadan) birisiyle eş de varsa, ikisinden birisine farz kılınandan kalanın ancak üçte birini anne alır, bütün miras malın üçte birini alamaz. Çünkü bu durumda ana, babaya tercih edilmiş olur. **«Eğer»** erkek veya kız **«kardeşleri varsa, anasının payı, altıda birdir.»** Bu kardeşlerin, aynı ana ve babadan olup olmaması, erkek olsun kız olsun veya her ikisi olsun sonucu değiştirmez. Kendilerinin mirası olsun veya olmasın, yine durum aynıdır. Alıkonmuş olan altıda bir ise, babanındır. **«Bu paylar, ölenin borçları ödenip vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir.»** Burada, borçlar herhangi bir kayda bağlı olmadan söz konusu edilmiştir. Bu borç delille de sabit olur, ikrarla da sabit olur.

«Baba ve çocuklarınızdan hangisinin size fayda bakımından, daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz..» Ölen kimselerden, çocuklarınız mı, yoksa baba ve dedeleriniz mi size daha faydalıdır, bunu bilme imkânınız yoktur. **«Bu»** miras, **«Allah tarafından»** insanlara **«farz kılınmıştır.»**

«Şüphesiz Allah,» yarattıklarını ve onların menfaatlerini en iyi **«bilendir.»** ve size takdir edip uyguladığı şeylerde de mutlak **«hikmet sahibidir.»** Sizlere yakışan, âdil olmak ve özellikle de yakınlarınıza haksızlık yapmaktan sakınmaktır. Çünkü, onların yabancılara tercih hakları vardır. Sıla-i rahimin Allah katındaki değerlerinden dolayı Allah bunu kendi adı ile beraberce zikrederek: *"Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık*

bağlarını koparmaktan sakının"(Nisa: 1) buyurur.

Adamın biri, ilim adamlarından birine : "Annem benim yanımda yaşlandı. Ona elimle yedirip içirdim ve onu omuzumda taşıdım. Acaba hakkını ödeyebildim mi ? diye sorar. İlim adamı da : " Hayır, yüzde birini bile ödeyemedin" der. Adamın : "Niçin?" sorusuna ise, ilim adamı şu cevabı verir : "Sen küçük ve zayıftın. Büyüyüp yaşayasın diye, anan sana hizmet etti. Şimdi ise sen ona, ölsün diye hizmet ediyorsun."

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir adam gelerek, cihada gitmek için izin ister. Hz. Peygamber de ona : *" Anan var mı?"* diye sorar ve "evet" cevabını alır. Sonra da : *"Ona hizmet etmeye devam et. Cennet, onun ayakları altındadır"* buyurur.[5]

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ۚ
فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ۚ
فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ
وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَإِنْ كَانُوا
أَكْثَرَ مِنْ ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ

5- Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Tirmizî ise *Süneni*nde tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/231.

بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾
تِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى
مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٣﴾
وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا
فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾

12. Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir. Bu paylar onların vasiyeti yerine getirildikten veya varsa borcu ödendikten sonra verilir. Eğer siz çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır. Eğer çocuklarınız varsa, bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Bu paylar yaptığınız vasiyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir. Eğer ölen bir erkek veya kadın, usûl ve furuu olmayıp (kelâle şeklinde) malı mirascılara kalırsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin miras payı, terekenin altıda biridir. Bundan fazla iseler, üçte bire ortaktırlar. (Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır. Bunlar Allah'tan size vasiyettir. Allah hakkıyla bilendir, hilim sahibidir.

13. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve rasûlüne itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada ebedî olarak kalırlar. İşte büyük kurtuluş budur.

14. Kim de, Allah'a ve rasûlüne karşı gelir, O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu, içinde ebedî olarak kalacağı ateşe koyar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.

12. «**Eğer**» ölen «**hanımlarınızın,**» kendilerinden, ya da oğullarının sulblerinden, sizden veya başkalarından, kız veya erkek «**çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir.**» Ayrıntıları belirtilen şekil üzere, «**eğer çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir.**» Geriye kalan miras ise, diğer mirasçılarındır. «**Bu paylar, onların vasiyeti yerine getirildikten veya varsa borcu ödendikten sonra verilir.**» Bu borç, ister ikrarla sabit olsun, isterse delille.

«**Eğer siz**» kız veya erkek «**çocuk**» ya da oğlunuzun çocuklarını «**bırakmadan ölürseniz, geriye, bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır.**» Ayrıntıları belirtildiği üzere, «**eğer çocuklarınız varsa**» ve ölürseniz, «**bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır.**» Kalan miras ise, diğer mirasçılarındır. «**Bu paylar, yaptığınız vasiyyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir.**»

«**Eğer ölen bir erkek veya kadın usûl ve füruu olmayıp (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan her birinin, miras payı, terekenin altıda biridir.**» Kadınla erkek arasında fark gözetilmez. Çünkü bunlar ana bir kardeş olup ölüye yakınlıkları anneleri yönündendir. *Kelâle* : Çoluk çocuğu ve anne babası olmayan (usûl ve füruu olmayan) kimse demektir. Aslında bu kelime, konuşmada yorulmak, güçsüz kalmak anlamınadır. İstiare yoluyla çocuk ve baba cihetinden olmayan akrabalık için kullanılmıştır. Çünkü bunlar dışındaki akrabalık onlara göre daha zayıftır.

Eğer ölen kişi erkekse ve arkada hiçbir usûl ve füruu yoksa, bir tek erkek ve bir tek kız kardeşlerden herbiri, altıda bir hisseye mirascı olurlar. Ölen kişinin kadın olması halinde de durum böyledir.

Buradaki kardeşlerin, anaları aynı olan kardeşler olmasında icma vardır. Çünkü diğerlerinin durumu, sûrenin devamında belirtilecektir.

Eğer annenin evlatları «**bundan**» yani bir erkek kardeş veya bir kız kardeşten «**fazla iseler üçte bire ortaktırlar,**» erkeğin payı kadının payından fazla olmaz. Geri kalan hisse de diğer mirasçılara kalır. «**(Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın (yapılacak)tır.**» Ölen kişi, belirtildiği şekilde vasiyetini ve borcunu ortaya koyar. Ancak vasiyeti, malın üçte birinden fazla olmasıyla varisleri zarara sokmamalı, ya da vasiyetle onlara zarar vermeyi amaçlamamalıdır. «**Bunlar Allah'tan size vasiyettir.**» Yani Allah size bu şekilde vasiyette bulunmaktadır. Dolayı-

sıyla bu vasiyeti değiştirmek caiz değildir. «Allah» zararlı olan ve olmayanı **«hakkıyla bilendir, hilim sahibidir.»** Bu yüzden cezalandırmakta acele etmez.

13. «Bunlar», yani yukarda zikredilen yetimlerle, vasiyetle ve miras ile ilgili hükümler, **«Allah'ın sınırlarıdır.»** Allahü Tealâ'nın sınırları belirlenmiş ve dışına çıkılması caiz olmayan ilkeleridir. Burada belirtilen bütün emir ve yasaklar konusunda **«kim Allah'a ve rasûlüne itaat ederse, Allah onu, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada ebedî olarak kalırlar. İşte»** verilen bu sevap dolayısıyla **«büyük kurtuluş budur.»** Kıyametteki en üstün kurtuluş budur ve bunun ötesinde hiçbir zafer yoktur.

14. «Kim de» emir ve yasakları konusunda **«Allah'a ve rasûlüne karşı gelir, O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu, içinde ebedî olarak kalacağı»** çok büyük bir **«ateşe koyar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.»** Bu azap, cisminin yanmasının dışında olan ve aslını kimsenin bilemiyeceği, rûhânî bir azaptır. Bunun ancak vasfı anlatılmıştır. Mahiyetini kimse bilemez.

وَٱلَّلَٰتِي يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن
نِّسَآئِكُمْ فَٱسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ ۖ فَإِن شَهِدُوا
فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي ٱلْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ
لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنكُمْ فَـَٔاذُوهُمَا ۖ فَإِن
تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾
إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ
مِن قَرِيبٍ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ
الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ
أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ
تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ
إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ
كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا
كَثِيرًا ﴿١٩﴾

15. Fuhuş yapan kadınlarınız için, içinizden dört şahit tutun. Eğer onların aleyhinde şahitlik yaparlarsa, ölüm onları alıncaya, ya da Allah onlar için bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun.

16. İçinizden iki kişi fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin. Eğer tevbe edip uslanırlarsa, onlara eziyet vermekten vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.

17. Allah katında makbul olan tevbe, ancak bilmeyerek kötülük işleyip akabinde hemen tevbe edenlerin tevbesidir. Allah da onların tevbesini kabul eder. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

18. Yoksa kötülükler yapıp da, nihayet ölüm gelip çatınca, : "Ben şimdi tevbe ettim" diyenler ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul edilmez. Onlar için, acıklı bir azap hazırlamışızdır.

19. Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirascı olmanız, size helâl olmaz. Açık bir hayasızlık yapmadıkça, onlara verdikle-

rinizin bir kısmını alıp götürmek için, onları sıkıştırmayın. Onlara iyi muamelede bulunun. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki Allah, hoşunuza gitmeyen bir şeyde, çok hayır yaratmıştır.

15. «Fuhuş yapan kadınlarınız için, içinizden dört şahit tutun..» *"Fuhuş"*un, buradaki anlamı; zina, yani nikâhsız cinsel ilişkidir. Zina, çok çirkin bir iş olup, çirkinliklerin en büyüklerinden olduğu ve çirkinliğinin aşırılığı dolayısıyla, "fuhuş" tabiriyle ifade edilmiştir.

Kadınlarınızın, fuhuş yaptıklarına dair dört tane şahit tutun. Bu şahitler; mümin ve hür erkeklerden olmalıdır.

«Eğer» bu dört şahit, **«onların aleyhinde şahitlik yaparlarsa, ölüm onları»** yani bu suçlu kadınları, **«alıncaya,»** yani ölünceye **« ya da Allah onlar için bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun.»** Evleri onlara hapishane yapın ve onları orada tutun.

16. «İçinizden iki kişi,» yani bir kadınla bir erkek, **«fuhuş»** yani zina **«yaparsa, onlara eziyet edin.»** Onları kınayıp azarlayın ve : "Allah'tan korkmuyor musunuz? Allah'tan utanmıyor musunuz?" deyin onlara. Fakat bu azarlama, suçun isbatından sonra olmalıdır. Süddî, buradaki cezanın, bekârlar için olduğunu söyler. Çünkü bunların cezası, müebbet hapisten daha hafiftir. Bu şekildeki bir izahla, tekrar da önlenmiş olur.

«Eğer,» yapılan bu kınama ve azarlamalardan sonra, işlemiş oldukları fuhuşa pişman olup, **«tevbe edip uslanırlarsa,»** ve durumlarını değiştirirlerse, **«onlara eziyet vermekten vazgeçin.»** Onları artık kınamayın ve eziyet etmeyin. Çünkü tevbe etme ve halini düzeltme kınama ve ceza vermeye engel teşkil eder. **«Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.»** O'nun rahmeti çok geniştir.

Evli bir kadınla evli bir erkeğin yaptıkları zinanın cezası, recm yani taşlanarak öldürülmedir. Zina yapan kadınla erkek bekâr iseler, bunların cezaları da sopalanmaktır. Biri evli, diğeri bekâr ise, evliye recm, bekâra da sopa cezası uygulanır. Cezanın uygulanması için, evli olanın, akıllı, bülûğa ermiş, hür ve mü'min olması gerekir. Bu evli erkeğin zina yapmış olduğu evli kadının da; akıllı, bülûğa ermiş, hür ve mümin bir kadın olması gerekir.

Recm (taşlayarak öldürme) cezası, Tevrat'ta kanunlaştırılmıştı. Kur'ân'daki "eziyet edin" âyetiyle yürürlükten kaldırılmış oldu. Daha sonra da, Ubâde b. Sâmit'ten rivayet edilen şu hadisle, hapis âyeti yürürlükten kalkmış oldu. *"Birbiriyle zina yapan iki bekar kimsenin cezası, yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Bu işi evli veya dullar yaparsa, yüz sopa ve taşla recm cezası verilir."*[6] Karar da buna göre gerçekleşmiş, böyle karar kılmıştır.

Her müslüman, eğer böyle bir hatayı işlemişse, bundan tevbe etmeli ve insanları bu gibi kötü şeylerden alıkoymalıdır. Zinanın yaygınlaştığı yere, Allahü Tealâ tâûn hastalığı musallat eder ve oradaki insanları fakirliğe düşürür. İbn Mes'ûd şöyle anlatır : "Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Allah katında en büyük günahın ne olduğunu sordum: *'Seni yaratan Allah'a ortak koşmandır'* buyurdu. Sonra hangisinin olduğunu sorunca: *'Seninle yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir'* buyurdu. Daha sonra hangisidir soruma da, *'Komşunun hanımıyla zina yapmandır'* buyurdu.[7]

Kişinin yapmış olduğu en kötü zina da, boşamış olduğu hanımla düşüp kalkmasıdır. Bu çirkefi, insanlar arasında rezil olacağı korkusuyla söylemekten korkan kimse, ahirette yaptıklarının ortaya çıkmasından nasıl korkmaz ? Orada bütün sırlar ortaya dökülecektir. İnsan bunu nasıl düşünmez? İşte o günde rezil olmaktan sakın! Zinadan kaçın ve bu konuda ısrarlı olma! Sonra Allah'ın azabına gücün yetmez. Öyleyse Allah'a tevbe et. Çünkü Allah, kullarının tevbesini kabul eder. O tevbeleri kabul edendir ve çok merhametlidir.

17. «Allah katında makbul olan tevbe,» yani kabul edilebilecek nitelikte olan tevbe, **«ancak bilmeyerek»** küçük veya büyük **«kötülük işleyip akabinde hemen tevbe edenlerin tevbesidir.»**

Allahü Tealâ'nın, verdiği sözün gereği olarak kulun tevbesini kabul etmesi için, kulun da yaptığı günaha tevbe etmesi gerekir. Bu tevbe, hem büyük günahlar, hem de küçükleri için geçerlidir. Bilmeyerek yapılan günahtan kasıt, kişi bir eylemin günah olduğunu bilir, fakat gafletinden ve beyinsizliğinden dolayı o günahı işlerse, işte buna tevbe etmesi gerekir. Yoksa, yapılan eylemin günah olduğunu bilmemesi kastedilmemiştir. Sonucu düşünmeden yapılan bir eylemin hemen arkasından yapılması gerekli olan tevbedir. İşte insan, hiç düşünmeden, suç olduğunu bildiği bir eylemi işler ve hemen arkasından, ölmeden önce tevbe ederse, **«Allah da onların tevbesini kabul eder.**

6- Buharî, Müslim ve Sünen sahipleri tahric etmiştir.
7- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî ve Neseî rivayet etmiştir.

Allah,» yaratıklarının tevbesindeki samimiyeti çok iyi **«bilendir»** ve sanatında **«hikmet sahibidir.»** Hikmet sahibi olan Allah, tevbe edene ceza vermez. Onun için mümin, günah işlediği zaman, tevbe ve istiğfarda bulunup, mülkün sahibi ve tevbeleri kabul edip, mümini bağışlayan Allah'a yönelmeli O'na koşmalıdır. Hz. Peygamber buyurur ki : *" Kulun canı çıkmadığı sürece, Allah kulunun tevbesini kabul eder."*[8] İşte o andan sonra, kişinin varacağı yer belirlenmiştir. Ne iman, ne de inkâr fayda vermez artık.

Burada *"karîb"* (yakın) kelimesi yer almaktadır. Bunun anlamı, "ölmeden önce" dir. (Bu sebeple bu kelimeyi *"hemen"* kelimesiyle Türkçeleştirdik.) Buna, yakın ismi verilmesinin sebebi, dünya hayatının yakın, yani kısa oluşundandır. Allahü Tealâ, *"...Dünya hayatı (geçimi) azdır..."* (Nisa: 77) buyurur. Dünya hayatı böyle kısa ve az olunca bir ferdin ömrünün ne kadar olduğunu sanırsın ?

Allahü Tealâ : *"Fakat azâbımızı gördükleri zaman, imanları onlara fayda vermeyecektir"* (Mü'min: 85) buyurur. Onun için insanın, can boğaza gelmeden ve ölümle karşılaşmadan önce tevbe etmesi gerekir. Bu durum ise, *"akabinde hemen tevbe ederler"*in izahıdır. Bu vakte kadar yapılan tevbe geçerlidir. Çünkü yalvarma kalıcıdır. Pişman olmak ve kötü eylemlerde bulunmamaya karar vermek de geçerlidir.

Tevbe etmek, müminlere farzdır ve dört şartı vardır : Kalple pişmanlık duymak, davranışlarla kötülükleri terketmek, buna benzer bir kötülüğü bir daha işlememeye karar vermek, bunları yapmış olmaktan dolayı, Allah'tan utanmak ve başkasından değil, yalnızca O'ndan korkmaktır.

Hasan Basrî'nin, "istiğfarımızın bile, istiğfara ihtiyacı vardır" sözü konusunda, Kurtûbî : " Bu söz, kendi zamanı için geçerliydi. Ya şimdi yaşasaydı acaba nasıl düşünürdü ? İnsanlar görürsünüz, zulme dalmışlar, zulme karşı ihtirastan kurtulamaz hale gelmişler. Ellerinde tesbih var. Günahlarına tevbe ettiği zannedilir. Halbuki, alay edip, dalga geçiyorlar. Allah'ın âyetlerini alaya alandan daha zalim kim olabilir ?" der.

Gerçekten pişmanlık duymak gerekir. Biliniz ki, Allahü Tealâ bir kula hayır dileyince, o kulu kendisi için seçer ve kalbinde bir lamba (ışık) meydana getirir. Böylece, hakla bâtılı birbirinden ayırır, nefsinde olan ayıpları gö-

8- Ahmed b. Hanbel, Tirmizî , İbn Mâce ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz, Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/131. Tirmizî hadisin hasen, Hâkim de sahih olduğunu söylemiştir.

rür. Dünyayı ve dünyadaki basit şeyleri terkederek, dünyanın yularını bırakır.

18. «Yoksa kötülükler yapıp da, nihayet ölüm gelip çatınca,» komaya girip ölüm meleğini görünce: **«'Ben şimdi»** günahlarıma **«tevbe ettim' diyenler ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul edilmez.»** Onların yapmış olduğu bu tür tevbeler, asla kabul edilmez. Çünkü bu tevbe, gerçekten isteyerek yapılmış bir tevbe değil, çaresizlik halinde yapılmış bir tevbedir. İnkârcılıklarına devam ederek ölen kimselerin tevbeleri de kabul edilmez. Bunlar, ölüm anında ahiret azabını görünce tevbe ederler. Fakat bu da kabul edilen bir tevbe değildir. **«Onlar için»**, yani bu iki gruba, **«acıklı bir azap hazırlamışızdır.»** Onlar için hazırladığımız azap, devamlı elem veren ve acıtan bir azaptır.

Bilmiş olunuz ki : Allahü Tealâ, tevbenin kabul edilmemesi konusunda, tevbe etmeyi geciktirip ölüm anına erteleyen günahkârlarla, kâfir olarak ölenleri aynı seviyede tutmuştur. Bu haldeki tevbeye önem verilmeyeceği hususunda mübalağa yapılmıştır. Bu eşit tutma günah işleyen kimsenin tevbeyi ihmal etmemesi içindir. Allah, bir inayet rüzgarı estirince, kulu bulur ve hemen tevbeye koşar. Kendini sebeplere uzatır ve olan şeyden etkilenir. Böylece de, yaptığı eylemin kötülükleri için tevbe eder.

Dârânî der ki : "Hikâyecinin toplantısına defalarca gittim. Anlattığı şeyler kalbimi etkiledi. Oradan ayrıldığımda ise, kalbimde hiçbir şey kalmadı. Tekrar oraya döndüm. Sözünün etkisi kalbimde kaldı. Nihâyet evime döndüm, muhalefet etmemi sağlıyan vasıtaları yok ettim ve hak yola girdim."

Bu hikaye, Yahya b. Muaz'a anlatılınca demiş ki : "Serçe, turna avlamış." Serçeyle bu hikayeciyi, turnayla da, Ebû Süleyman'ı kasdetmiş.

Müslüman olan herkese, sabah akşam Allah'a tevbe etmesi ve onu ertelememesi vaciptir. Ebû Bekir el-Vâsitî der ki : " Üç şey dışında, acele etmemek güzel bir harekettir. Acele edilmesi gereken üç şey de şunlardır: Vakti gelen namaz, defnedilmesi gereken ölü ve günahtan sonra tevbe."

Daha önceki milletlere, bir günah işledikleri zaman, helâl olan şeyler, haram edilirdi. Onlardan birisi günah işlediğinde, kapısında asılı şöyle bir yazıyla karşılaşırdı : "Falanca adam bir günah işledi. Onun tevbesi de şöyledir." Allahü Teâlâ, bu ümmete tevbeyi kolaylaştırarak şöyle buyurmuştur : *"Kim bir fenalık işler veya kendisine haksızlık eder, sonra da istiğfar ederse, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli olarak bulur."* (Nisa: 110)

Anlatıldığına göre, Allahü Teâlâ İblis'i lânetleyince, İblis mühlet istemiş, Allah da ona, kıyamete kadar mühlet vermiş. Allah ona : *" Bak ne düşünüyorsun görüşün nedir?"* buyurunca o: " Senin yüceliğine yemin ederim ki, canı çıkıncaya kadar, senin kulunun gönlünden çıkmayacağım" demiştir. Allahü Teâlâ da : *"İzzet ve celâlime yemin ederim ki, canı çıkıncaya kadar, kulumun tevbe kapısını kapamıyacağım"* buyurmuştur. Allahü Teâlâ'nın, kullarına olan şefkat ve merhametine bakınız ki, bir sürü günahları işledikten sonra bile, onlara "müminler" sıfatını yakıştırıyor: *"Ey Müminler! Toptan Allah'a tevbe ediniz!"* (Nur: 31) Tevbe ettikten sonra kullarını sevdiğini de açıkça belirtiyor. *"Allah, tevbe edip temizlenenleri sever."* (Bakara: 222)

19. «Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız, size helâl olmaz.» Cahiliye döneminde çirkin bir âdet varmış. Bir adam, yakını öldüğü zaman, onun hanımı ve malı üzerine elbise atıp : "Ben bunun malına mirasçı olduğum gibi, hanımına da mirasçıyım" dermiş. Böylece de, ölen adamın karısını almaya en lâyık olan kişi olurmuş. İsterse o kadını eski mehiriyle alırmış, isterse başkasıyla evlendirirmiş. Bu durumda, mehiri kendisi alır ve kadına hiç birşey vermezmiş. İsterse o kadını hapsedip kendisine baskı yaparak, kocasından kalan malı kendisine vermeye zorlarmış. Eğer kadın, üzerine elbise atılmazdan önce, kendi babasına dönebilmişse, o zaman kendisinin ve malının sahibi olarak kalırmış. İşte âyet, mirasçı olmak yoluyla kadınları almayı yasaklıyor.

«Açık bir hayasızlık yapmadıkça, onlara verdiklerinizin bir kısmını alıp götürmek için, onları sıkıştırmayın.» Cahiliye döneminde, evlenmiş oldukları kadınlara baskılar uygulamak suretiyle, onlardan para ve mal sızdırmaya çalışılırmış. Böylece hanımlara, kötü muamele yapılır, evlere hapsedilirlermiş. Bu âyet, o baskıları ortadan kaldırmak ve hanımların haklarına sahip çıkmak için nazil olmuştur.

*"Fahişe- Hayasızlık"*tan kasıt, çirkin bir şekilde huysuzluk etme ve kocaya karşı isyankâr bir tavır takınmadır. Bu da, kocaya ve ailesine eziyet etme ve kötü sözler söyleme şeklinde ortaya çıkar. Burada hayasızlıkla zinanın kastedilme ihtimali de vardır. Netice olarak hiçbir surette, hanımlara baskı yapılıp, mallarına el konulmasına izin verilmemiştir. Ancak hayasızlık yapmaları hariç. O zaman sebep iki cihetten olur. Bu durumda mal mukabilinde onları boşamada mazursunuz.

«Onlara iyi muamelede bulunun.» Buradaki hitap, hanımlarına kötü

muamele yapan insanlaradır. Âyette geçen *"ma'rûf"* dinin ve örfün (meşru örfün) kötü saymayıp, hoş gördüğü şeydir. Buradaki anlamı ise, hanımın nafakasını temin etmede ve ona ev vs. temin etmede adaletli davranmak sûretiyle, söz ve benzeri şeylerde kendisine güzel davranmaktır.

Onların kusuru olmaksızın sizin huyunuzdan kaynaklanan bir sebeple, **«eğer onlardan hoşlanmazsanız..»**, sırf kendi isteksizliğiniz sebebiyle, sakın onları kendinizden ayırmayın, onlarla beraber yaşamaya sabredin. **«Olabilir ki Allah, hoşunuza gitmeyen bir şeyde, çok hayır yaratmıştır.»** Burada, *çok hayırdan* kasıt, sâlih çocuklar veya karı koca arasındaki ülfet ve muhabbettir. Sanki şöyle deniliyor : Hanımlarınızdan hoşlanmasanız bile, onlara sabredin. Belki de, hoşlandığınız şeylerde değil, hoşlanmadığınız şeylerde sizin için birçok hayırlar vardır. Nefisler bazan, dinde hayırlı olan şeylerden hoşlanmamış, hayırsız şeylerden de hoşlanmış olabilirler. Onun için sizler, gönlünüzün istediğine değil, hayırlı olana bakın.

Kuşkusuz, Allah'ın rızasının dışına çıkmadıkları konularda onlara iyi muamelede bulunmak ve sabretmek gerekir. Kıskançlık konuları bunun dışındadır. Çünkü kıskançlık; Allah'ın, enbiyanın ve evliyanın huylarındandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Sa'd'ın kıskançlığına şaşıyor musunuz ? Ben ondan daha kıskancım. Allah da benden daha kıskançtır. Allahü Tealâ kıskançlığından dolayı, gizli ve açık kötülükleri haram kılmıştır"* buyurmuştur.[9]

Kıskançlıkta bilinen şey, hanımının yanına erkeklerin girmemesi, hanımın da sokağa çıkmamasıdır. Netice olarak, eğer kadın, şaibeli şeylerden sakınır ve iffetli olursa, kocası da ona, iyi muamelede bulunmalı, ona karşı sabırlı davranmalı ve kötü huyuna sabretmelidir. Bunların dışındaki fena şeyler müstesnadır.

Bil ki, kadınlara karşı davranış, erkeklerle olan ilişkiden çok daha zordur. Çünkü onlar; din yönünden hassas, akıl yönünden zayıf ve yaratılış yönünden de narindirler. Onlara iyi davranıp, eziyetlerine sabretmek, Allah yolunda cihad sayılmıştır. Hz. Peygamber, temiz zevcelerine çok iyi muamelede bulunurdu.

Anlatıldığına göre, âbidlerden biri hanımına, ölünceye kadar iyi muamelede bulunmuş, ona evlenme teklif etmişlerse de o : "Bana bir tane yeter" de-

9- Buharî, *Nikâh*; Müslim, *Lian* bahsinde rivayet etmiştir. Darimî ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/248.

miştir. Hanımının vefatından bir hafta sonra bir rüya görmüş. Rüyasında, gök kapıları açılıp, sanki bir takım kimseler inerek havada dolaşıyormuş. Onlardan biri âbid olan adamı gördüğünde arkasındakine : " İşte uğursuz adam" diyormuş. Diğer birisi de "evet öyle" diye onu tasdik ediyormuş. Üçüncü de aynı şeyi söylüyormuş. Âbid adam, hepsinin kendisine uğrayıp aynı şeyi tekrar etmesinden korktuğu için: "Kim bu uğursuz adam ?" diye sormuş. O da "sensin" cevabını vermiş. "Niçin?" sorusuna da : "Senin yaptığın amelleri, Allah yolunda savaşan mücahitlerin amelleriyle birlikte Allah'a yükseltiyorduk. Bir haftadan beri, senin amelini cihad etmeyenlerin yanına koymamız emredildi. Ne yaptın bilemiyoruz" cevabını almış. Bunun üzerine sabaha çıkınca hemen arkadaşlarına demiş ki : "Beni evlendirin." Daha sonra da, devamlı surette, iki veya üç hanım bulundurmaya devam etmiş.

Hanımların birden fazla olması, dünya için değildir. Zahidler ve âbidler, üç veya dört evli idiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurur ki : *" Bana üç şey sevdirildi. Kadın, güzel koku ve namaz da gözümün nuru yapıldı."*[10]

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ ۙ
وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ
بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ
إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنكِحُوا مَا
نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً
وَمَقْتًا ۖ وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ

10- Bu hadisi Neseî *Sünen*'inde benzer bir şekilde tahric etmiştir, 7/61. Ayrıca Bkz. Ahmed b. Hanbel 3/128.

وَاَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ
الْاُخْتِ وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِّنَ
الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ
مِّنْ نِّسَآئِكُمُ الّٰتِيْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا دَخَلْتُمْ
بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ
وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا
رَّحِيْمًا ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا
بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ
فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ
مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَّمْ
يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا

مَلَكَتْ أَيْمَانُكُم مِّن فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُم ۚ
بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ ۚ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَا
أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ
مِنَ الْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنكُمْ ۚ وَأَن تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

20. Bir eşin yerine, başka bir eş almak istediğiniz takdirde, onlardan birine, yüklerle mal vermiş olsanız dahi, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi onu geri alacaksınız ?

21. Birbirinizle kaynaşmışken ve onlar da sizden sağlam bir teminat almışlarken, onu nasıl alabilirsiniz ?

22. Geçmişte olanlar hariç, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu fuhuştur, nefret edilen bir şeydir ve fena bir yoldur.

23. Size anneleriniz, kız çocuklarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, cinsel ilişkide bulunduğunuz hanımlarınızdan olan ve sizin evinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmek haram kılınmıştır. Eğer anneleriyle cinsel ilişkide bulunmamış iseniz, (kendilerini boşadıktan sonra) onlarla evlenmenizde hiçbir günah yoktur. Kendi sulblerinizden gelen oğullarınızın karıla-

rı ve iki kız kardeşi bir arada almanız da size haram kılındı. Geçen geçti artık. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

24. Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Sahibi bulunduğunuz câriyeler müstesna. Bunlar, Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir. Bunların dışında, iffetli olarak, zina etmeksizin, mallarınızla evlenmek istemeniz size helâl kılındı. Onlardan, faydalanmanız karşılığında, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehrin kararlaştırılmasından sonra, biribirinizi razı etmenizde bir sakınca yoktur. Allah en iyi bilen ve hikmet sahibi olandır.

25. Sizden kim, hür ve mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremezse, sahip olduğunuz mümin câriyelerle evlensin. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Sizler birbirinizdensiniz. Öyleyse, iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla, sahiplerinin iznini alarak onlarla evlenin. Onların mehirlerini de, güzel bir şekilde verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara; hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir. Sabırlı olursanız, bu sizin için daha hayırlıdır. Allah, bağışlayandır, merhamet edendir.

20. Sevmediğiniz «**bir eşin yerine**», onu boşayarak «**başka bir eş almak istediğiniz taktirde, onlardan birine, yüklerle mal vermiş olsanız dahi, verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi onu geri alacaksınız ?**»

Cahiliye dönemlerinde, bir adam hanımının dışında bir kadınla evlenmek isteyince, eski hanımına fuhuş isnadında bulunur ve ondan para vs. sızdırmak, verdiği mehri geri almak suretiyle, ikinci hanımla evlenme yoluna giderdi. Böylece de, açık bir iftira atarak, açık bir günah işliyorlardı. Âyette geçen *"bühtân"*, hakkında söylenen kimseyi hayret ve dehşete düşüren bir yalandır.

21. «**Birbirinizle**» başbaşa kalıp «**kaynaşmışken ve onlar da sizden sağlam bir teminat almışlarken, onu**» verdiğinizi «**nasıl**» geri «**alabilirsiniz ?**» Bunu hangi yüzle ve ne sebeple yapabilirsiniz? Aranızda, geri alma arzunuza zıt düşen bazı durumlar olmuş. Onlarla başbaşa kalmışsınız, beraber yaşamışsınız ve onlar size birtakım hizmetler sunmuşlar. Onlar sizden sağlam bir ahit almışlar. Ki bu ahit de, dostça geçinme ve hanıma iyi muamelede

bulunmadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) buna şu veciz ifadeleriyle değinmişlerdir : *"Hanımları, Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın emri ile onların ırzlarını kendinize helâl saydınız."*[11]

Şüphesiz ki, kadınlara baskı yapmak, onları evlenmekten mahrum bırakmak ve onların elinde olan şeyleri zulüm ve haksız yollarla almak gibi uygunsuz şeyler, iman işareti ve imanlı insanın yapacağı şeyler değildir. Çünkü mü'min, müminin kardeşidir. Ona haksızlık etmez, ona sövmez. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Müminler birbirlerine, birbirlerini sıkıca tutan bir binanın taşları gibidir."*[12] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi için sevdiği şeyi, mümin kardeşi için de sevmeyen kimsenin imanının kabul edilmeyeceğini açıklamış ve şöyle buyurmuştur : *" Sizden biriniz, kendisi için hoş gördüğü bir şeyi, mümin kardeşi için de hoşgörünceye kadar, gerçekten iman etmiş olamaz."* Kişi, bütün hareket ve davranışlarında, âdil olmalıdır. Özellikle, hanımlarına ve akrabalarına karşı daha da titiz davranmalıdır. Onlara karşı adaleti gözetmek, kişinin görevlerindendir.

Bu âyet, hanımlara mehir vermede haddi aşmanın caiz olduğuna delalet etmez. Çünkü âyetteki: *"Onlardan birine yüklerle mal vermiş olsanız dahi..."* ifadesi, onlara kantarlar dolusu mehir vermenin caiz olduğuna delâlet etmez. Nitekim Allahü Teâlâ'nın : *"Göklerde ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti."* (Enbiya: 22) sözünden de, yerde ve göklerde birden fazla ilâh olduğu anlamı yoktur. Sonuç olarak, bir şeyi diğer bir şeye şart kılmak, o şeyin olmasını gerekli kılmaz. İmam Fahreddin er-Râzî de tefsirinde aynı şeyi söyler.

Bir haberde şöyle denilir : *"Kadının bereketlisi; tez evlenen, tez doğuran ve mehri hafif olandır."*[13] Erkeğin, hanımın mehrini tam olarak vermesi, hiç olmazsa tam olarak ödemeye niyetlenmesi gerekir. Kim, hanımının mehrini vermemeye niyetlenirse, kıyamet gününe gâsıb olarak gelir. Tıpkı, borçlanırken ödememeyi aklına koyan insanın, hırsız olarak geldiği gibi. Erkek, kadının mehrini vermeyi ertelememelidir. Fakat fakir olursa, hanım erteler.

11- Müslim, Ebû Davud ve Nesei'nin, Veda Haccı bölümünde zikrettiği hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 3/465.

12- Buharî, Müslim, Tirmizî Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 6/564.

13- İbn Asakir, *"İlk defa kız doğurmak, kadının bereketidir"* lafzıyla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/141.

Erkekler hanımlarına; temizliğe, hayız, nifas ve namaza ait hükümleri, sünnet ehlinin inancını öğretmelidir. Eğer erkekler bilmiyorlarsa, müftülere sorup, hanımlarına öğretmelidirler. Erkekler, bu görevi yerine getirmezlerse, hanımlar evden dışarı çıkarak, bu bilgileri elde etmeye çalışabilirler. Eğer erkekler, hanımlara farzları öğretirlerse, hanımlar da onların rızasını almadan dışarı çıkıp birşey öğrenemez ve zikir toplantılarına gidemez. Kişi, dinine ait hükümleri hanımına öğretmede ihmalkâr davranır, onu terbiye etmezse, ona öğretmezse ve öğrenmesini de engellerse, onun işlediği günahlara ortak olur.

22. «Geçmişte olanlar hariç, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.» Cahiliye döneminde yaşayan insanlar, babalarının boşadığı kadınlarla evleniyorlardı. Bu kötü âdet, bu âyetle yasaklanmış oluyor. Geçen geçti. Artık bundan sonra, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Buradaki maksat, serbestiyeti bütünüyle ortadan kaldırmaktır. Bunun bir benzeri de *," ...Deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler."* (A'raf: 40) âyetinde vardır.

«Çünkü bu, fuhuştur, nefret edilen bir şeydir ve fena bir yoldur.» Babalarınızın hanımlarıyla evlenmeniz, Allah katında çok çirkin bir iştir ve büyük bir günahtır. Onun için bu işe, hiçbir ümmette ruhsat verilmemiştir. Bu işi yapanlar, kötü bir yoldadırlar ve o yol kendilerini cehenneme götürür.

23. Şunlarla evlenmeniz **«size»** haram kılınmıştır. **«Anneleriniz,»** baba anneleriniz, anne anneleriniz, onların anneleri ve yukarı doğru bütün neneleriniz; **«kız çocuklarınız»** ve aşağıya doğru gittikçe çocuklarınızın kız çocukları; ana baba bir **«kız kardeşleriniz,»** veya yalnızca ana bir, ya da baba bir kardeşleriniz. Kız kardeşler üç yönlüdür: Öz kızkardeş, anadan kızkardeş, babadan kızkardeş.

İlim adamları : " Buradaki haramlığın sebebi, cinsel ilişkidir. Çünkü bu cinsel ilişki, bir küçümseme, aşağılamadır. İnsan, bu işi anmaya bile utanır. Öyleyse anneleri, bundan korumak gerekir" derler. Annenin çocuğuna ikramda bulunması, en yüce ikramdır. Kız çocuğu da insanın bir parçasıdır ve bir bölümüdür. Öyleyse onu da bu aşağılamadan korumak gerekir.

Yakın veya uzak **«halalarınız,»** aynı durumda **«teyzeleriniz,»** babalarınızın ve dedelerinizin kız kardeşleri, halalar kapsamına; annelerinizin ve ninelerinizin kız kardeşleri de, teyzeler kapsamına girer. Bunların; anne ve baba tarafından olması veyahut da, ikisinden biri tarafından olması aynıdır. Uzak

da olsa, erkek **«kardeş kızları, kız kardeş kızları.»**

Biliniz ki Allahü Tealâ, ondört sınıf kadınla evlenmeyi yasaklamıştır. Bunlardan yedi sınıf, yukarıda belirtildiği gibi nesep yönünden, kalan yedi sınıf ise, sebep yönündendir. Sebep yönünden haram olan yedi sınıf da şunlardır:

«Sizi emziren süt anneleriniz, süt kızkardeşleriniz.» Yani, tıpkı nesep yönünden haram kılınan anne ve kardeşleriniz gibi süt anneleriniz ve süt kızkardeşlerinizle evlenmeniz de size haram kılındı. Allahü Tealâ, emzirmeyi haramlık sebebi olarak bildirmiştir. Ki, âyette süt anneyi, emen çocuğun annesi; emzirilen kızı da kız kardeş diye adlandırmıştır. Emzirenin kocası, emenin babası, emzirenin kocasının babaları da emenin dedeleri sayılmıştır. Emzirenin kocasının kız kardeşi, emen çocuğun halası sayılır. Adamın, süt anneden olmasa bile, süt emmezden önce ve sonra olan çocukları, onun babadan kızkardeşleri ve erkek kardeşleri sayılır. Emziren kadının annesi; ninesi, kız kardeşi ise, teyzesi sayılır. Bu kocadan olan her çocuk; onun, baba bir ana bir kız ve erkek kardeşi olur. Başkasından olan çocuklar ise, ana bir kız ve erkek kardeşleri olur. Çünkü bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Nesep yönünden haram olanlar, süt emme yönünden de haram olurlar"* buyurmuştur.[14] Bu hüküm, hepsini kapsayan genel bir hükümdür.

Kendileriyle cinsel ilişkide bulunmamış olsanız bile, nikâhlanmış olduğunuz **«karılarınızın anaları.»** Bu hususta ilim adamları ittifak etmişlerdir. **«Cinsel ilişkide bulunduğunuz hanımlarınızdan olan ve sizin evinizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmek haram kılınmıştır.»** Burada *"haram kılınmıştır"* cümlesinden maksat, nikâhlamanın haramlığıdır. Çünkü örfe göre, bir şeyin haramlığı, amaçlanan şeyin cinsine göredir. "Kadınlar size haramdır" denilince, bundan, kadınlarla evlenmenin haramlığı anlaşılır. İçki haramdır denilince, içkinin içilmesinin haram olduğu; domuz eti haramdır denilince de, domuz eti yemenin haram olduğu gibi...

«Eğer anneleriyle, cinsel ilişkide bulunmamış iseniz, (kendilerini boşadıktan sonra,) onlarla evlenmenizde hiçbir günah yoktur.» Sizin evinizde bulunandan maksat, sizin terbiyenizde bulunandır. Aslında sizin yanınızda ve terbiyenizde bulunması da şart değildir. Genellikle böyle olduğu için bu ifade kullanılmıştır. **«Kendi sulblerinizden gelen oğullarınızın karıları»**yla

14- Buharî, Müslîm, Neseî İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmi'ul-Usûl*, 11/475.

evlenmeniz de haramdır. Burada, *"kendi sulbünüzden gelen"* tabiri kullanılmak suretiyle, evlâtlıklar istisna edilmiş oluyor. Yanınıza dışarıdan almış olduğunuz evlâtlık, eğer hanımını boşarsa, o hanımla evlenebilirsiniz. Nitekim Hz. Peygamber, evlâtlığı olan Zeyd b. Hârise'nin boşadığı Zeynep binti Cahş'la evlenmiştir.

«Ve iki kız kardeşi bir arada almanız da size haram kılındı. Geçen geçti artık.» Daha öncekilerden hesaba çekilmeyeceksiniz. **«Şüphesiz ki Allah,»** cahiliye döneminde yaptıklarınızı **«çok bağışlayan, çok merhamet edendir.»** Günahlarınızdan dolayı yapmış olduğunuz tevbeleri kabul eder, kendisine itaat ederseniz sizi bağışlar.

24. «Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı.» Âyette *"evli kadınlar"* diye tercüme edilen *"Muhsanât"* kelimesidir. Muhsanât, korunmuş kadınlar demektir. Evlilik, kadınları harama düşmekten koruduğu için bu ifade kullanılmıştır.

Kur'ân-ı kerim'de *"ihsan"* kelimesi, dört anlamda kullanılır:

1- Bu âyette olduğu gibi evlenmek,

2- *"İffetli yaşamak şartıyla"* (Nisa: 24) âyetinde olduğu gibi, iffet.

3- *"İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen..."* (Nisa: 25) âyetinde olduğu gibi, hürriyet.

4- Yine Nisa sûresinin 25. âyetinde geçtiği üzere İslâm. Çünkü oradaki *"Evlendikten sonra"* ifadesini "İslâm olduktan sonra" diye tefsir edenler vardır.

«Sahibi bulunduğunuz câriyeler» bundan **«müstesna.»** Cariyeden maksat, esir alınan hanımlardır. Bunlar, küfür ülkesinde evli olan kadınlar olup, savaşan müminlere helâldirler. Allahü Tealâ, evli kadınları erkeklere haram kılmak suretiyle, onların iffetini ve neseblerinin sağlığını korumuştur. Erkeklerin de, ırzlarının şerefini aşağılara düşmekten ve çirkefe karışmaktan koruyarak, görevlerinin yüceliği ifade edilmiştir. Çünkü Allah, işlerin en yüce olanını sever, düşük, âdî işlerden nefret eder. Allah, *"cariyeler müstesna"* buyurmuştur. Yani o hanımları, güç ve kuvvet kullanmak suretiyle kâfirlerden elde etmişsinizdir. Bunun içindir ki din, onların bir hayız görüp gebe olmadıkları kesin olarak anlaşılıncaya kadar onlara yaklaşmamayı gerekli kılmıştır.

İşte **«bunlar, Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir.»** Allahü Tealâ bunların haram olduğunu size yazmış ve bunları uygulamanızı size farz kılmıştır.

«Bunların» yani sayılan bu kadınların **«dışında, iffetli olarak, zina etmeksizin,»** mehirlerini verip, **«mallarınızla evlenmek istemeniz size helâl kılındı.»** Yukarıda sayılan guruplar dışında, mehirlerini tam olarak vermek ve zinadan kaçınmak suretiyle, bir veya birkaç tane hanımla evlenmek istemenizde bir sakınca yoktur. Ancak sünnetle de bir kadınla teyzesi veya halasını aynı nikah altında toplamak haram kılınmıştır.

"Sifah" kelimesi, zina ve fuhuş demek olup meniyi akıtmak anlamına gelir. Zina'dan maksat bu olduğu için "sifâh" denilmiştir. Yani zina yapmayarak ırzlarınızı koruyun, demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur. Zina yaparak mallarınızı kaybetmeyin. Sonra hem dünyanız, hem de ahiretiniz elden gider. Fakat kadınlarla evlenin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Burada malın zikredilmesinin sebebi, maldan başka bir şeyin mehir olarak verilemiyeceğine işaret içindir. **«Onlardan,»** sahih nikah, sahih halvet vs. gibi **«faydalanmanız karşılığında, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.»** Çünkü mehir, hanımlardan istifade etmenin karşılığıdır. **«Mehrin kararlaştırılmasından sonra,»** az veya çok vererek, **«biribirinizi razı etmenizde bir sakınca yoktur.»** Mehri kararlaştırdıktan sonra, karşılıklı rıza ile azaltıp eksiltmekte veya hanımın, tesbit edilen bu mehri kocasına bağışlamasında hiçbir sakınca yoktur.

«Allah» kulların menfaatini **«en iyi bilen ve»** kanunlaştırmış olduğu hükümlerde de **«hikmet sahibi olandır.»**

25. «Sizden kim,» aranızda bulunan **«hür ve mü'min kadınlarla evlenmeye güç yetiremezse, sahip olduğunuz mümin câriyelerle evlensin.»** Âyette geçen *"muhsenât"* kelimesinden kasıt, hür hanımlardır. Karşıtı da *"memlûkat - cariyeler"*dir. Çünkü onların hürriyetleri, kendilerini esaretten ve perişan olmaktan korumuştur. Eğer hür ve mümin hanımlarla evlenmeye gücünüz yoksa, o zaman, sahip olduğunuz köle veya cariyelerle evlenin.

«Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir.» Evlendiğiniz mümin cariyelerle sizin aranızdaki iman konusundaki ayrıntıları, Allah daha iyi bilir. Belki de, mümin cariyenin imanı, hür kadının imanından ve kadının imanı, erkeğin imanından daha kuvvetli olabilir. Mümine gereken iman ve İslâm'ın dışında

hiçbir üstünlük ölçüsü aramaması, haseb ve nesebe itibar etmemesidir. **«Sizler birbirinizdensiniz.»** Sizin de, kölelerinizin de soyu Âdem peygambere dayanmaktadır. Dininiz de İslâm'dır. Şâirin şöyle dediği gibi:

Cins bakımından insanlar birbirine eşittir.
Babaları Âdem, anneleri de Havva'dır.

Sizinle kölelerinizin arasında iman bağı, din kardeşliği vardır. Hür bir insanın, köle bir insana, ancak iman üstünlüğü olabilir. Dindeki kıdemliliği kendisine üstünlük sağlar.

«Öyleyse; iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla, sahiplerinin iznini alarak onlarla evlenin.» Onlardan yüz çevirmeyin. Sahiplerinin bizzat nikâh akitlerini yapmaları değil de izinlerinin şart koşulması nikâh akdini bizzat cariyelerin yapabileceğine cevaz verildiğine işarettir.

Cahiliye döneminde iki çeşit zina vardı. Bunlardan biri, para karşılığında açık bir şekilde yapılan zina idi. Bunu herkes bilirdi. İkincisi ise, dost tutmak suretiyle yapılan gizli zina idi. O zamanki insanlar, bu dost tutma şeklinde olan zinayı, zina saymazlardı. Bu her iki durumun da zina olduğunu belirtmek için, Allahü Tealâ bunları tek tek zikretmiş ve haram olduklarını belirtmiştir.[15]

«Onların mehirlerini de,» kendilerini zarara sokup, fidye vermeye mecbur etmeden ve tehir etmeden **«güzel bir şekilde verin.»**

«Evlendikten sonra» zina gibi **«bir fuhuş yaparlarsa, onlara; hür»** ve bekâr **«kadınlara verilen cezanın yarısı verilir.»** Bu ceza, bekâr hanımlar için yüz, cariyeler için de, bunun yarısı olan elli değnektir. Cariyelere recm cezası yoktur. Çünkü recm cezasının yarısı olmaz.

«Bu» hür kadınla evlenmeye gücü yetmeyince **«(cariye ile evlenme izni), içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir.»** Buradaki *"sıkıntıya düşmekten korkmak"*, "zina korkusu"dur. Aslında âyetteki *"anet"* kelimesi sardıktan sonra kemiğin kırılmasıdır. Daha sonra istiâre yoluyla her türlü zarar ve meşakkat için kullanılmıştır. Ancak burada onunla zina kastedilmiştir. Çünkü zina, dünyada haddi, ahirette de cezayı gerektirdiği için bir güçlük se-

15- Cahiliye dönemindeki "gizli dost tutma"ya, metres tutma diyebiliriz. Çünkü olay aynı olaydır. (Mütercim)

bebidir. Canınızın istediği kötülüklerden sakınıp, cariyelerle evlenmeme konusunda **«sabırlı olursanız, bu sizin için»** cariye ile evlenmekten **«daha hayırlıdır.»**

Çünkü cariye ile evlenmeye her ne kadar ruhsat verilmişse de doğacak olan çocuğun kölelikle karşı karşıya kalması söz konusudur. Bir de efendisinin onda hakkı vardır. Kocasına karşı, hür kadınlar gibi olamaz. Efendisi onu, her yerde ve fırsatta, istediği gibi çalıştırabilir, satabilir de. Bu durumlar ise, kocasının ve çocuklarının durumunu sarsar. Bu durumlar, gurur kırıcı şeyler olduğu için, cariyeyi nikâhlayan kimseyi etkiler. Müminlere ise, izzet ve şeref yakışır. Cariyenin mehiri, efendisine aittir, kendisi mehirinden istifade edemez, kocasına da hibe edemez. Ev işlerini de düzenli olarak yapamaz.

«Allah,» buna sabredemeyenleri **«bağışlayandır,»** güç ve ruhsat vermede **«merhamet edendir.»**

Cariye ile zor durumda kalınca evlenilir. Şafiî mezhebine göre, hür kadınla evlenmeye gücü olan, cariye kadınla evlenemez. Hanefi mezhebine göre ise, hür hanımı olmadığı müddetçe, cariye ile evlenmesi helâldır.

Şafii mezhebi, âyetin zâhiri anlamını almıştır. Onlara göre, cariye ile evlenmenin üç şartı vardır. Bunların ikisi nikâhlayanda, biri de nikâhlanan cariyede bulunması gereken şartlardır. Nikâhlayanda aranan şartlar; hür kadın almaya gücü olmama ve zorluğa (zinaya) düşme korkusudur. Nikâhlanan da aranan şart ise, kâfir olmayıp, mümin olmasıdır.

Ebû Hanife'ye göre ise, bunlar aranan, fakat şart olmayan şeylerdir. O, gücü olmama durumunu, hür hanımı olmama şeklinde anlayarak, cariye ile evlenmenin helâl olduğunu söyler. Nikâhtan da, cinsel ilişkiyi anlar. Böylece, *"mü'min cariyelerinizle"* ifadesinden de, mümin cariye ile evlenmenin, kitap ehli birisiyle evlenmekten daha faziletli olduğunu anlar. Bunun da mendup olduğunu söyler.

Teysir isimli eserde denilir ki : *"Mümin cariyeleriniz"* buyruğunda, kitap ehli kadınlarla evliliğin haram oluşuna değil, mü'min kadınlarla evliliğin helâl oluşuna işaret edilmiştir. Nikâhın caizliği konusunda zengin ve fakir arasında fark olmadığı gibi, mü'min, yahudi ve hıristiyan kadınla evlenme arasında da fark yoktur.

Biliniz ki evlilik, peygamberlerin sünneti ve sâdıkların yoludur. Ancak

bu konuda, insanların durumlarına göre değişik haller söz konusudur. Evlenme; onu şiddetle arzu edenlere vacip, ılımlı olanlara müstehab ve evlenmekten aciz olup, nafaka ve cinsel ilişkiyi yerine getiremeyenlere ise mekruhtur.

Evlenmek için, dindar bir hanım seçilir. Çünkü dindar hanım, dünya malının en hayırlısıdır. İnsan onunla, evin yönetimini ve kalb huzurunu elde eder. Pişirme işi, temizlik, bulaşık yıkama gibi bütün rahatlığı onun vasıtasıyla elde eder. İnsanın; şehvet esiri olma korkusu olmasa bile, evinde tek başına hanımsız olarak yaşaması çok zor bir iştir. Erkek evinin bütün işlerini görse, ilim ve kulluk görevi için boş vakti kalmaz. Evin işlerini yüklenen saliha kadın, böylece din yolunda da bir yardımcı olur. Bu ilkeler doğrultusunda hareket etmemek insanı meşgul eder, insanın gönlüne rahatsızlık verir ve geçim bakımından da insanı sıkıntıya sokar.

Bunun içindir ki, Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir : "Saliha eş dünya için değildir. O, ahiretin için sana boş vakit sağlar, seni bir takım işleri yapmaktan kurtarır."

Bazı insanlar da, bekâr hanımları seçerler ve derler ki : "Bekâr hanım senin hanımındır. Almış olduğun dul hanımın çocuğu yoksa, o hanımın yarısı senindir. Eğer çocuğu varsa, hepsi başkasınındır. Senin ekmeğini yer ve senden başkasını sever."

Sonuç olarak, cariye kadınlarla evlenmek bir ruhsattır. Onlarla evlenmeyip sabretmekse, azimettir. Şüphesiz azimeti tercih etmek daha iyidir. Kul, sabır sayesinde yüksek derecelere ulaşır. Allahü Tealâ'nın, kullarına olan rahmeti, anlatılamayacak kadar geniştir. Bunun için yüce Allah : *"Allah, bağışlayandır ve merhamet edendir"* buyurmuştur. Onun rahmetinden biri de daha önce yaşamış irşad ehli insanların yollarını beyan etmesidir.

يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ
سُنَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
(٢٦) وَٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ

الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ
وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

26. Allah, size açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek ve sizin tevbenizi kabul etmek ister. Allah, bilendir ve hikmet sahibidir.

27. Allah, sizin tevbenizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise, büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.

28. Allah, üzerinizdeki yükü hafifletmek ister. Çünkü insan, zayıf olarak yaratılmıştır.

26. «**Allah size;**» kendi yararınıza uygun ve ibadet etmeniz için gerekli olan helâl ve haramı «**açıklamak ve sizi,**» kendilerine uyasınız diye, «**sizden öncekilerin**», geçmiş peygamberlerin ve sâlih kimselerin «**yollarına iletmek ve sizin tevbenizi kabul etmek**», sizi içinde bulunduğunuz günahlardan kurtarıp, kendisine itaat etme yoluna döndürmek ve tevbe için başarılı kılmak «**ister.**»

«**Allah,**» sizi «**bilendir ve**» sizin için istemiş olduğu şeylerde «**hikmet sahibidir.**»

27. «**Allah, sizin tevbenizi kabul etmek ister..**» Burada Allahü Tealâ'nın dilediği şeyin faydasının kemâline ve fâcir kimselerin dilediği şeyin zararının kemâline işaret vardır. Dolayısıyla bu, bir tekrar değildir. «**Şehvetlerine uyanlar,**» günahlar işleyerek fâcir olan kimseler «**ise,**» sizin de kendileri gibi şehvetlere uymanızı ve «**büsbütün**» hak «**yoldan çıkmanızı**» ve onlar gibi zinâkâr olmanızı «**isterler.**» Buradaki yoldan çıkmak'tan kasıt, haramı helâl kabul etmemek şartıyla, hatalar işlemektir.

28. «**Allah, üzerinizdeki yükü**», katlanılması zor olan yükümlülükleri «**hafifletmek ister.**» Onun için kolaylık dini olan İslâm, cariyelerle evlenme ve diğer konularda size ruhsat verip, kolaylıklar sağladı.

«Çünkü insan,» nefsinin istemiş olduğu şeylere karşı çıkmada **«zayıf»** ve aciz **«olarak yaratılmıştır.»** O, nefsî arzu ve isteklerine karşı koyma konusunda sabır gösteremez. Kelbî: "İnsan, kadınlara dayanamaz" der. Saîd b. Müseyyeb ise : "Şeytan, insan oğlundan ümidini kestiği anda, ona kadınlar vasıtasıyla yaklaşır. Seksen yaşına bastım, gözümün biri gitti, fakat diğeriyle bakmak isterim. Nefsime karşı en çok, kadın fitnesinden korkarım" der.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dua edermiş : " Ey Allah'ım! Hırsızlık yapmaktan ve zina etmekten sana sığınırım." Bunu duyanlar ona: "Sen Allah Rasûlünün arkadaşısın. Halâ zinadan ve hırsızlıktan mı korkuyorsun ? " diye sorarlar. Ebû Hureyre de: "Kendime nasıl güvenebilirim? Şeytan halâ sağ" diye cevap verir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟
أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ
مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾
وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ
ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ
عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾
وَلَا تَتَمَنَّوْا۟ مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِّمَّا ٱكْتَسَبُوا۟ ۖ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبْنَ ۚ وَسْـَٔلُوا۟ ٱللَّهَ
مِن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾

29. Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Karşılıklı rıza ile yapmış olduğunuz ticaret olursa başka. Kendinizi öldürmeyin. Allah, size karşı çok merhametlidir.

30. Kim, bunu zulüm ve düşmanlık kasdıyla işlerse, onu cehenneme sokarız. Bu Allah'a kolaydır.

31. Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kusurlarınızı örteriz ve sizi, güzel bir makama koyarız.

32. Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Allah, herşeyi bilendir.

29. «Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda,» kanunsuz yollarla, çalmak suretiyle, hiyanet ederek, kumar oynayarak, faiz ve rüşvet alarak... **«haksızlıkla yemeyin.»** Buradaki *"yemeyin"*den kasıt, "almayın"dır. Çünkü malların büyük çoğunluğu, yenmek içindir. Bu malı yemek haram olunca, diğer tasarruflar da haram olur. **«Karşılıklı rıza ile yapmış olduğunuz ticaret olursa başka.»** Ancak mallarınızın ticaret malı olması hariç hibe, sadaka ve miras gibi meşru yollarla mal elde etmek de böyledir. Bunlar, batıl yollarla kazanılmış olmaz. Burada özellikle "ticaret" kelimesinin zikredilmiş olması, kazancın en çoğunun ticaretten olmasından ve ticaretin, insanlığa en uygun geçim yolu olmasındandır.

*"Karşılıklı rıza"*dan maksat ise, satış esnasında, satın alanların ve satıcıların üzerinde akit yaptıkları şeyde anlaşmaya varmış olmalarıdır.

Canınızı tehlikeye atmak suretiyle veya dünya ve ahirette sizi helâke götürecek olan birtakım günahları işlemek sûretiyle, **«kendinizi öldürmeyin.»** Bir izaha göre de buradaki *"nefis"*, yani *"kendiniz"* kelimesinden maksat, kendi cinsinizden olan müminlerdir. Çünkü bütün mü'minler, bir tek nefis gibidir.

«Allah, size karşı çok merhametlidir.» Size olan aşırı merhametinden dolayı, emrettiğini emreder, yasakladığını da yasaklar.

30. «Kim bunu» öldürme olayını ve az önce zikrettiğimiz haramları **«zulüm ve düşmanlık kasdıyla işlerse, onu cehenneme sokarız.»** Haddini aşarak, zulüm ve tecavüz yoluyla bunları işleyeni, hakkı olmadığı şeyi alanı,

azabı çok çetin ve tutuşmuş bir ateşe, yani cehenneme atarız. «**Bu**»nu yapıp, onları cehenneme atmak da, «**Allah'a kolaydır.**» Burada, tehditte bir mubalağa vardır. Hiçbir kimse ondan kaçamaz ve direnemez.

Akıllı insan, tehlikelere düşmekten kaçınmalıdır. Hukuka tecavüz etmemekte itina göstermelidir. Allah, malı ve nefsi korumayı, aynı anda emrediyor. Bu ikisi, insana hayatını devam ettiren ikiz kardeşler gibidir.

Malı bâtıl yollarla yemek, insanın hem dinini, hem de dünyasını perişan eder. Doğrudan kendisine zarar verir ve helâk olmasına sebep olur. Bazı işlerin etkisi dünyada görülür.

Anlatıldığına göre sultanın biri, Şeyh Alâuddevle'ye bir ceylân göndermiş ve bunun helâl olduğunu söylemiş. Şeyh de demiş ki: " Ben Tus'ta idim. Emirlerden biri bana, tavşan getirdi ve kendi eliyle avladığı için helâl olduğunu ve yememi söyledi. Ben de ona, İmam Ca'fer Sadık'a göre, tavşanın bana haram olduğunu söyledim. Bir başka gün de, ceylân getirerek, o ceylânı, babasından kalan at üzerinde, kendi eliyle yaptığı okla avladığını ve yememi söyledi. Bunun üzerine aklıma şu geldi. Âmirlerden biri, Mevlânâ Cemal'e iki tane ördek getirmiş ve ördekleri doğan vasıtasıyla yakaladığını söyleyerek, Mevlânâ Cemal'in bunları yemesini istemişti. Mevlânâ da : 'Söz, iki ördek konusunda değil, doğanın azığı konusundadır. Hangi yaşlı kadının tavuğunu yiyerek, avlayacak kadar kuvvetlendi acaba? Atının üzerindeyken avlamış olduğun ceylân, av ise de, atının yemi olan arpa hangi mazlumun azığıydı acaba?' demiş ve onu yememişti" dedi. [16]

Terzinin biri, büyüklerden birine şöyle sormuş : " Zalimlerin elbisesini dikerken, zulme yardımcı oluyor muyum acaba ?" O da demiş ki : "Bu söz senin hakkında değil, iğne yapan demirci hakkındadır."[17]

Bu gibi olaylar, zamanımızda pek az ise de, helâldan kazanmaya çok dikkat etmek gerekir. Çünkü ona ulaşmak çok önemlidir.

31. «**Eğer**» Allahü Tealâ ve onun Rasûlü tarafından «**yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin**» küçük «**kusurlarınızı örteriz ve**

16- Bursevî Hazretleri, helâl ve haram konularında, müslümanların araştırma yapıp, takva sahibi olmalarını ve şüpheli şeylerden sakınmalarını ikaz etmek için bunları kaleme almıştır. (Mütercim)

17- Bu, takva sahibi olmak ve şüpheli şeylerden uzaklaşmak konusunda Şeyhin aşırı dikkatidir. Bununla haram ve helâl konularında müslümanları çok titiz davranmaya teşvik etmeyi amaçlamıştır.

sizi,» razı olacağınız **«güzel bir makama koyarız.»** Bu makam da cennettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Bir kimse, büyük günahları işlemekten kaçınırsa, bir namaz diğer namaza kadar, bir cuma diğer cumaya kadar ve bir Ramazan da diğer Ramazana kadar yaptığı (küçük) günahlara keffâret olur."*[18] buyurmuştur.

"Kebâir", yani büyük günahlar konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bu görüşlerin en doğrusuna göre, Allahü Tealâ'nın had cezası koyduğu ve ceza vermekle tehdit ettiği her günah, kebâirdendir.

Enes b. Mâlik : "Bugün sizler, öyle işler yapıyorsunuz ki, sizin gözünüzde onlar kıldan daha incedir. Halbuki biz o günahları, Hz. Peygamber zamanında kebâir sayıyorduk" demiştir.

Bilmiş olunuz ki, büyük günahlardan sakınmak, küçük günahların bağışlanmasına vesile olur. Büyük ve küçük günahlardan kaçınmak sûretiyle çok güzel bir yere, Allahü Tealâ'nın huzuruna girmek mümkün olur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kuşkusuz Allah güzeldir, sadece güzel ve temiz olanı kabul eder"* buyurmuştur. [19]

Büyük günahlar, üç gurupta toplanmıştır :

1. Heva'ya uymak : Heva, insan nefsinin, şehevî arzulardan zevk almasıdır. Bu konuda Allahü Tealâ : *"Hevaya uyma! Seni Allah yolundan saptırır"* (Sâd: 26) buyurmuştur.

2. Dünyayı sevmek : Bütün büyük günahların bineği mesabesindedir. Adam öldürmek, zulüm yapmak, hırsızlık ve soygun yapmak, gasb ve talan etmek, faiz almak ve vermek, yetim malı yemek, yalan yere yemin etmek ve zekât vermemek gibi büyük günahlar, dünyayı sevmenin bir sonucudur. Allahü Tealâ : *"Kim dünya ekinini isterse, ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat, onun ahirette bir nasibi yoktur"* (Şûra: 20) buyurur. Hz. Peygamber de bu konuda : *"Dünya sevgisi, bütün kötülüklerin başıdır"* buyurmuştur.[20]

18- Müslim ve Tirmizî: *"Beş vakit namaz..."* kelimesiyle tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/397.

19- Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Uzunca bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/565.

20- Beyhakî, Hasan el-Basrî'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, 2/68.

3. Etkiyi, Allah'tan başkasında görmek: Şirk, riya ve nifak gibi şeyler bundan kaynaklanır. Onun içindir ki Allahü Tealâ : *"Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını, dilediğine bağışlar"* (Nisa: 48) buyurur.

32. «Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin.» Temennî, olmayacağı bilinen veya zannedilen bir şeyi istemektir. Allah'ın size vermiş olduğu, mal ve makam gibi dünyaya ilişkin şeyleri elde etmeyi temenni etmeyin. Bu gibi malları elde etmede birbirinizle yarışmayın. Bunlar, Allahü Tealâ'nın, herkesin durumuna göre kullarına vermiş olduğu paylardır. Herkesin, Allah'ın kendine vermiş olduğu şeye razı olması, başkalarına verilen şeye haset etmemesi gerekir.

Denilir ki : Miras konusunda Allahü Tealâ, kadınlara erkeğin yarısı kadar pay verince, kadınlar : "Bize iki pay, erkeklere bir pay verilmesine bizim daha çok ihtiyacımız var. Biz zayıfız, onlar ise kuvvetlidirler. Onlar, geçimlerini daha kolay temin ederler" demişler. Bu âyet-i kerimenin, bu olay üzerine indiği söylenir.

«Erkeklere de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var.» Mirasta, her grubun yeteneklerine göre belli payları vardır. Allah, herkes kendi hakkına razı olsun diye, *"kazandığı"* deyimini kullanmış ve herkese belli bir payı hak olarak vermiştir. Herkesin hakkı kendisine tahsis edilmiştir. Dolayısıyla hiçbir kimse diğerinin hakkına göz dikmesin.

Sizden başkasına tahsis edilen kazanılmış hakkını değil, **«Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin.»** Allah'ın, tükenmek bilmeyen nimet hazinelerinden, dilediğinizi isteyin. O size, istediğinizi verir.

«Allah, her şeyi bilendir.» O, her insanın neyi hak ettiğini çok iyi bilir, ilim ve hikmeti gereği herkese hakkını verir. Bunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Allahü Tealâ, insanların farklı olmasına, rütbe ve sanatlarının değişik olmasına aldırmaz. Bazı insanların sultan, bazılarının vezir ve bazı insanların da sanatçı olmasına bakmaz. Çünkü sistem bu farklılıklar üzerinde durmaktadır.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا
مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ
فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾
الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا
أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ
بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ۚ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ
فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ
سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

33. Ana, baba ve akrabaların bıraktıkları her şey için mirasçılar kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Şüphesiz Allah, her şeye şâhittir.

34. Erkekler, kadınlara hâkimdirler. Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır. Erkekler ise mallarından harcamaktadırlar. İyi kadınlar, itaatkâr olanlar ve Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır. Dik kafalılık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse, artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah, yücedir, büyüktür.

33. «Ana, baba ve akrabaların bıraktıkları» tereke ve mal gibi **«her**

şey için mirasçılar kıldık.» *Mevlâ* kelimesinin çoğulu olan *"mevâlî"* mirasçılar anlamındadır. Dereceleri farklı olup, istihkaklarına göre, ölen kişinin malından paylarını alırlar. Mevâlî de, diğer mirasçılar gibi, ashab-ı ferâiz ve asabedirler. O zaman âyetin manasını şöyle anlamamız gerekir : Ölen; anne, baba ve akrabaların, geride bıraktıkları mallardan, pay alacak mirasçıları her toplulukta var ettik. Yani bu mirasçılar her toplumda vardır.

«Yeminlerinizin bağladığı kimselere de» mirastaki **«paylarını verin.»** Bunlar, sözleşmeli mirasçılardır. (Mevâlî'l-muvâlât.) Birisiyle yardımlaşma sözleşmesi yapan kimse, anlaştığı adamın malından, altıda bir miras alırdı. Daha sonra bu hüküm, *"Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine daha uygundur"* (Enfâl: 75) âyetiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

«Şüphesiz Allah, her şeye şâhittir.» Onlara verdiğinizi de, vermediğinizi de çok iyi bilir. *"Şâhittir"* ifadesiyle, bu payı vermeye teşvik, vermeyenlere ise, tehdit vardır.

Bir görüşe göre, *"yeminlerinizin bağladığı kimseler"*den kasıt, yardımlaşma sözleşmesi yapan kimselerdir. *"Verin"*den kasıt ise, yapılan sözleşme gereği, yardımlaşma, nasihat etme ve insanî ilişkilerde dürüst olmaktır. Her müminin, mümin kardeşine yardım etmesi, onun kurtuluş ve iyiliğini istemesi, nifak ve düşmanlıktan uzak durması gerekir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur : *"Müminler, birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücut gibidirler. Vücudun herhangi bir organı rahatsız olursa, diğer organları da bu yüzden ateşlenir ve uykusuz kalır."*[21]

İnsanın yapması gereken şey, kendisi için sevmiş olduğu hayırları, diğer insanlar için de sevmesi, onlara öğüt vermesidir. Çünkü öğüt, dinin direğidir. Öğüt verme ve zorlama yoluyla eziyet verecek şeyleri ortadan kaldırması, yani gelecek kötü şeylere engel olması, onlara şefkat ve merhametle davranması, bir kimseyi, beğenmediği bir şekilde anmaması gerekir. Çünkü, her insana vekil olan bir melek vardır, arkadaşına söylediği şeyi kendisine geri çevirir. Olgun insan kim olursa olsun, hiç kimsenin başına gelen kötülüğe sevinmez. İnsanların iyisine de, kötüsüne de ihsanla sevgi besler. Onların sıkıntılarına katlanır. İnsanlardaki asıl cevher böylece ortaya çıkar.

34. «Erkekler, kadınlara hâkimdirler.» Yararlı olan işlerini görüp gözetirler, fena olanları ise, engellerler. Tıpkı valilerin, halkın işini görüp gözettiği gibi. Erkekler kadınları terbiye edip eğitirler. Bu hakimiyet iki sebepledir.

21- Buharî, Müslîm, Ahmed b. Hanbel. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/547.

Birisi, insanın kendi kazanmasıyla olan, diğeri ise, Allah'ın vermesiyle.

«**Çünkü Allah, kimini kiminden üstün kılmıştır.**» yani erkekleri akıl, kuvvet, kahramanlık, cesaret ve hoşgörü bakımından kadınlara üstün kılmıştır. Bu, Allah vergisidir. Kendi kazanmalarıyla olan üstünlükleri de «**Erkekler ise, mallarından harcamaktadırlar**» ifadesiyle belirtilmiştir. Erkekler nikâhta, mehir ve nafaka gibi şeylerde kendi mallarından verme açısından, yine kadınlara üstün kılınmıştır.

Rivayet edildiğine göre, ashabın ileri gelenlerinden, Sa'd b. Rebî'in hanımı olan, Habîbe binti Zeyd, kocasına karşı huysuzluk etmiş. Sa'd da ona bir tokat atmış. Babası ise kadını alarak, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şikâyete gitmiş. Hz. Peygamber: *"Kısas yapalım"* buyurmuş. Bunun üzerine işte bu âyet inmiş. Peygamber efendimiz ise : *"Bizim dileğimiz başka, Allah'ın dileği başka. Allah'ın dileği daha hayırlıdır"* buyurmuş ve kısastan vazgeçilmiş.

«**İyi kadınlar,**» kadınlar içerisinde sâliha olanlar, «**itaatkâr olanlar**» Allah'a itaat eden ve kocalarının hukukunu koruyanlar «**ve Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri, kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır.**» Kocaları olmadığı zamanlarda, evlerinin eşyasını, ırzlarını ve korumaları gereken şeyleri muhafaza edenlerdir. Bu âyetle kadınlar, kocaları olmadığı zamanlarda, onların malını korumaya teşvik edilmiş ve bu konuda müjde ve ceza ile karşı karşıya oldukları belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kadının hayırlısı, kendisine baktığın zaman sana sevinç veren, emrettiğin zaman itaat eden, kendisinden uzak kaldığın zamanlarda da, malını ve kendisini koruyan kadındır"* buyurmuştur.[22]

«**Dik kafalılık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin.**» Buradaki hitap kocalaradır. Kadınlara nasıl hakim olacakları bildirilerek, kendilerine yol gösteriliyor. Kocalara deniyor ki : Eğer hanımlarınızın, size karşı huysuzluk etmesinden korkarsanız, onlara nasihat edin. Bu nasihatiniz, onları iyiliklere teşvik edip, kötülüklerden sakındırma yoluyla olsun. Onlara öğüt verin. Öğüt, katı kalpleri ve nefret edilen huyları yumuşatır.

Eğer öğüt ve uyarılarınız, hanımlara faydalı olmazsa, «**yataklarından**

22- Hâkim, Beyhakî. Ebû Davud, şu lafızla tahric etmiştir: *"Kişinin hayırlı bir hazinesini size haber vereyim mi? Kendisine baktığı zaman ona sevinç veren sâliha bir kadın.."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/163.

ayrılın ve...» Onlarla aynı yorgan altına girmeyin ve onlarla teması kesin. Verdiğiniz öğütler ve yataklarından ayrılmak sûretiyle yapmış olduklarınızdan da bir sonuç elde edemezseniz, yaralamamak, incitmemek, bir yerlerini kırmamak ve yara bere izi bırakmamak şartıyla, **«onları dövün.»** Bu üç davranış, birbiri peşinden gelen ve aşamalı olarak uygulanması gereken şeylerdir.

«Eğer» bu uygulamalardan sonra **«size itaat ederlerse, artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın.»** Onları kınamayın ve eziyet etmeyin. Onlara sataşmayı bırakın ve yaptıklarını, yapmamışlar gibi kabul edin. Çünkü, günahlardan tevbe eden, günah işlememiş gibidir.

«Çünkü Allah yücedir, büyüktür.» Allahü Tealâ, onlara karşı sizden daha üstün bir kudrete ve daha büyük bir güce sahiptir. Allah'a karşı gelmekten sakının, kötü huylarından dönerlerse onları affedin ve kendilerine ceza vermeyin. Çünkü siz, yüce şanına rağmen Allah'a âsî oluyorsunuz, sonra tevbe ediyorsunuz, Allah da tevbenizi kabul ediyor. Size karşı hata edeni, hatasından döndüğü zaman, affetmeye en hak sahibi olan sizsiniz. Birisi, hanımının zina, fenalık, fesat veya kötü bir şey yaptığının farkına varırsa, onu boşar. Onsuz yaşamaya sabredemezse, boşamaz. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir zat gelerek : " Ey Allah'ın elçisi! Benim bir hanımım var. Kendisine dokunan eli geri çevirmez" dedi. Hz. Peygamber de : *"Boşa onu"* buyurdu. Adamın, "Nefsimin ona uymasından korkuyorum" demesi üzerine, Hz. Peygamber : *"Öyleyse tut onu, boşama"* buyurdu.[23] Çünkü, eğer hanımını boşamış olsaydı, nefsine uyup, yine hanımıyla beraber olacaktı ve her ikisi de suç işleyeceklerdi. Böyle bir korku vardı. Onun içindir ki, bir fesadı önleme bakımından, bunların nikâhlı kalmalarında fayda görülmüştür. Erkekler, hoşlarına gitmeyen bazı şeylere katlanmak zorundadırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Kocası kendisinden razı olarak ölen kadın, cennete girer"* buyurdu.[24]

Hz. Peygamber, bir başka hadislerinde ise şöyle buyurur : *"Dünyada bir kadın, kocasına eziyet verdiğinde, o adamın Huriler'den olan eşi der ki : 'Allah seni kahretsin! O adama eziyet etme. O senin yanında yabancıdır. Ya kında seni bırakıp bize gelecektir.'"* [25]

23- Ebû Davud ve Neseî, *Nikâh*, 6/67. Lafız Neseî'nindir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/533.

24- Tirmizî rivayet etmiş ve, "hasendir" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/495.

25- Tirmizî, Radâ'. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/496.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ
بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا
إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾
وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

35. Eğer, aralarındaki anlaşmazlıktan endişe duyarsanız, bir hakem erkek tarafından, bir hakem de kadın tarafından gönderin. Eğer düzeltmek isterlerse, Allah da onların arasını bulur. Şüphesiz Allah en iyi bilen ve haberdar olandır.

36. Allah'a ibadet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik edin. Akrabaya ve yetimlere iyilik edin. Yoksullara ve yakın akraba olan komşuya iyilik edin. Uzak komşuya da iyilikte bulunun. Yanınızda bulunan arkadaşa da iyilik edin. Yolcuya ve elleriniz altında bulunanlara da iyilik edin. Allah, kendini beğenen ve kibirlenen kimseleri sevmez.

35. Ey hâkimler! «**Eğer,**» karı-koca «**aralarındaki anlaşmazlıktan endişe duyarsanız**» ve bu anlaşmazlığın kimden kaynaklandığını bilemezseniz, bunların arasını düzeltmek üzere, âdil, hüküm vermeye ve ara bulmaya kabiliyeti olan «**bir hakem erkek tarafından,**» bunun gibi «**bir**» başka «**hakem de kadın tarafından,**» bunların arasını bulmak üzere kendilerine «**gönde-**

rin.» Çünkü yakınlar, onların iç durumlarını daha iyi bilir ve aralarını bulmaya daha isteklidirler. Onlar üzerinde daha etkili olur ve onların nefislerini daha iyi teskin ederler. Eşlerin nefisleri, o hakemlere daha çok ünsiyet sağlar. Eşler, birbirlerine karşı, içlerinde besledikleri kin veya sevgiyi, yakınlarından olan hakemlere daha iyi açıklarlar.

«Eğer» eşler aralarını **«düzeltmek isterlerse, Allah da onların»** yani karı kocanın **«arasını bulur.»** Böylece, o hakemler sayesinde, karı koca arasında sevgi ve uyum ortaya çıkar. Kalblerine sevgi ve muhabbet aşılanmış olur. Burada bir uyarı vardır. Kim, niyetini temiz tutarak, halis kalble bir şey isterse, Allahü Tealâ o kişiyi isteğine ulaştırır.

«Şüphesiz Allah» gizli ve açık olanları **«en iyi bilen ve haberdar olandır.»** O, anlaşmazlığı giderip, uyuma nasıl çevireceğini çok iyi bilir. Âyette, araları açık olanları düzeltmeye teşvik vardır. Hz. Peygamber bir hadislerinde: *" Namaz, oruç ve zekât derecesinden daha faziletli bir dereceyi size haber vereyim mi?"* diye sorar. Yanında bulunanlar: "Evet, haber ver ey Allah'ın elçisi" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Kişilerin arasını düzeltmektir"* buyurur.[26] Yine Hz. Peygamber: *"Dikkat edin, din nasihattır"* buyurmuş ve bu ifadeyi üç defa tekrarlamıştır. "Kimler için ey Allah'ın elçisi?" sorusuna ise : *" Allah için, O'nun Rasulü için, Kitabı için, mü'minlerin liderleri için ve herkes için"* cevabını vermiştir.[27]

Allah için olan nasihat, O'na inanmak ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak, O'nun emirlerini yapıp, yasaklarını terkederek, diğer insanlara da bu yolu göstermektir.

Rasûlü için olan nasihat, onun sünnetini yaşayarak, insanları ona çağırmaktır.

Kitabı için olan nasihat, ona inanarak onu okumak, onda olan ilkeleri uygulamak ve insanları ona çağırmaktır.

Liderler için olan nasihat, kılıçla onların karşısına çıkmamak, onları adalet ve insafa davet ederek, insanları da buna yönlendirmektir.

Herkes için olan nasihat ise, kendin için sevdiğini, insanlar için de seve-

26- Ebû Davud, Tirmizî, Mâlik *Muvatta*'ında, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/668.

27- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî ve Neseî rivayet etmiştir.

rek, onların aralarını düzeltmek, onları terketmemek ve onları kurtuluşa çağırmaktır. Şüphesiz ki ıslahatçı ve hataları düzelten kimseler bozguncuların tersine olarak, insanların hayırlılarıdır. Bozguncular ise, halkın şerlileridir. Onlar, yer yüzünde fesad çıkarmaya çalışırlar. Fitneyi yok etmeyip, uyandırmaya çalışırlar. Bir haberde : *"Fitne uykudadır. Lânet olsun onu uyandırana"* buyurulmuştur.[28]

36. «Allaha ibadet edin.» İbadet, emredilen her şeyi yapmak, yasaklanan her şeyi de terketmektir. Ancak, her ikisi de, sırf Allah emretmiş olduğu için yapılacaktır. Böyle olunca; kalbin ve organların yapmış olduğu bütün ameller, ibadet kapsamına girer.

«O'na» herhangi bir put, ya da başka **«hiçbir şeyi ortak koşmayın.»** Açık şirk olan küfürden ve gizli şirk olan riyadan uzak durun. **«Ana babaya iyilik edin.»** İnsanların iyilik etmeleri gereken kimseler sayılırken, ilk sırayı anne ve babalar alıyor. Çünkü anne baba hakkı, en büyük kul hakkıdır. Onlara gereği gibi hizmet edilerek, kendilerine ihsanda bulunulmalı. Onlara yüksek sesle hitap edilmemeli, sert konuşmamalı, isteklerini yerine getirmeye koşmalı ve güç nisbetinde kendilerine infakta bulunulmalıdır.

Kardeş, amca, dayı gibi **«akrabaya ve yetimlere iyilik edin.»** Yetimlere iyilikten maksat, onların hallerine en uygun olanı infak etmek ya da onlara vasî tayin edilmişse, mallarını iyi korumaktır.

«Yoksullara» her türlü iyilik, sadaka ve yemek yedirmek sûretiyle iyilik edin **«ve yakın akraba olan komşuya iyilik edin.»** Komşulardan yakın olanına yahut da, komşu olmakla beraber akrabanız ya da dindaşınız olanlara iyilik edin. **«Uzak komşuya»** ya da akraba olmayan komşuya **«da iyilikte bulunun..»**

Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Üç çeşit komşu vardır:*

1- Üç hakkı olan komşu. Bu, akraba ve müslüman olan komşudur. Komşuluk hakkı, akrabalık hakkı ve islâm hakkı vardır.

2- İki hakkı olan komşu. Akraba olmayan Müslüman komşudur. Komşuluk hakkı ve islâm hakkı vardır.

3- Bir hakkı olan komşu. Gayr-i Müslim (kitap ehli) olan komşudur. Bunun sadece komşuluk hakkı vardır." [29]

28- Râfi'î, Enes'ten rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/280.

29- İmam Taberânî ve Bezzar rivayet etmiştir. Bir benzeri de, Ebû Nuaym'ın *Hilye*'sinde vardır. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/67.

Yolculuk, öğrenim ve meslek gibi konularda birlikte çalıştığınız, **«yanınızda bulunan arkadaşa da iyilik edin.»** Çünkü o, size arkadaşlık etmiş ve yanınızda bulunmuştur. Mescidde, ya da bir topluluktaki arkadaşınız da böyledir. Onun hakkını da gözetmeniz ve onu unutmamanız gerekir. Çünkü onu, kendinize ihsan edilmesine vesile kılacaksınız.

«Yolcuya ve elleriniz altında bulunanlara da iyilik edin.» Yolcu, bir beldeden, başka bir beldeye sefere çıkandır. Onu konuk edin ve kendisine yemek verin. Eliniz altında bulunanlar, köle veya cariyelerdir. Onları iyi eğiterek, kendilerine ihsanda bulunun. Yapamayacakları şeyleri onlara yüklemeyin. Sert sözlerle incitmeyin. Onlara iyi muamelede bulunun ve kendilerine, ihtiyaç duydukları kadar, yiyecek, içecek ve giyecek verin.

«Allah,» kibirlenerek arkadaşlarına ve komşularına bakmayan **«kendini beğenen»** kimseleri ve kendisine uygun olmayan şekilde böbürlenen **«ve kibirlenen kimseleri sevmez.»**

ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ
عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيْطَٰنُ لَهُۥ
قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ
ٱلْءَاخِرِ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

37. Bunlar, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. Allah'ın, lütfundan kendilerine vermiş olduğu nimeti gizlerler. Biz de o kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırladık.

38. Bunlar mallarını, insanlara gösteriş için harcarlar. Allah'a ve ahiret gününe inanmazlar. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!

39. Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe inanıp, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi? Allah, onları çok iyi bilendir.

37. «Bunlar,» kendilerine verilen şeylerde **«cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler.»** Onlar, insanları cimri olmaya çağırırlar ve mallarını Allah yolunda harcamalarına engel olurlar. **«Allah'ın, lütfundan kendilerine vermiş olduğu»** mal ve zenginlik gibi **«nimeti gizlerler. Biz de o kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırladık.»** Burada, "Biz de onlar için alçaltıcı bir azap hazırladık." diye zamir kullanılacağı yerde *"O kâfirlere..."* denilerek açıkça isim getirilmiştir. Bunun sebebi, zikredilen sıfatı taşıyan kimselerin, Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiklerine işaret içindir.

Yahudilerden bir gurup, nasihat etme şekliyle, Ensar'a şöyle diyormuş : "Mallarınızı harcamayın. Sizin fakirliğe düşmenizden korkarız." İşte bu âyet, yahudilerin bu sözleri üzerine nazil olmuştur.

38. «Bunlar mallarını, insanlara gösteriş için harcarlar.» Kendilerine : "Ne cömert insan! Ne iyilik sever insan! " densin ve övünsünler diye mallarını harcarlar. Allah rızası için bir şey harcamazlar. Dolayısıyla bu kimseler de, daha önce zikredilenlere, yerilme ve cezalanma konusunda ortak olmuşlardır. Çünkü, cimrilik ve israf, ifratla tefrit arasında çelişik iki durumdur. Bunların ikisi de, çirkinlikte, kınanma ve yerilme hususunda eşittirler.

«Allah'a ve ahiret gününe inanmazlar.» Böyle oldukları için de, infakta bulunarak Allah'ın rızasına ve sevaba ulaşamazlar. Onlar, mallarını Hz. Peygamber'e düşmanlık için harcayan Mekke müşrikleridir.

«Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır!» Şeytan ve onun yardımcıları ne kötü arkadaş ve yakındırlar! Çünkü onları çirkinliklere sürüklemiş ve çirkin şeyleri onlara güzel göstermiştir.

39. «Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe inanıp, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan» O'nun yolunda ve gösterişsiz olarak **«harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi?»** Bu ifade, onların menfaat için cahillik yap-

malarını kınamakta ve onları, cevap aramak için düşünmeye teşvik etmektedir.

«**Allah, onları**»n gerçek durumlarını «**çok iyi bilendir.**» Allahü Tealâ, onların yaptıklarını mutlaka bilir. Bu ifade, onların cezalandırılacağına ilişkin bir tehdittir. Allah, şerli kimselerin yaptıklarının kötülüğünü ve görüşlerinin zayıflığını haber vermektedir. Böylece, alçak ve basit bir dünya malına kanıyorlar ve birçok gerçek uhrevî makamlardan yoksun oluyorlar.

Hikmetli söz söyleyenlerden biri demiş ki : " Gösteriş ve şöhret için taatte bulunan, kesesini çakıl taşlarıyla doldurarak çarşıya çıkan adama benzer. İnsanlar ona, 'Bu adamın kesesi ne kadar dolu ' derler. Halbuki onun, bu sözden başka hiçbir menfaatı yoktur. O keseyle bir şey satın almak istese, ona hiçbir şey vermezler. Gösteriş ve şöhret için iş yapanlar da böyledir."

Hâmid el-Leffâf şöyle der : "Allahü Tealâ bir kimseyi cezalandırmak istediği zaman, ona şu üç şeyi yapar :

1. Ona, ilim nasip eder, fakat ilim adamlarının yaptığını yaptırmaz.

2. Ona, sâlihlerle sohbeti nasip eder, fakat onların hukukunu tanıtmaz.

3. Ona itaat kapısını açar, fakat ihlâsı engeller.

Bütün bunlar, onun kötü niyetinden ve kötü gidişatındandır. Eğer niyet sağlam olmuş olsaydı, Allah ona, ilmin faydasını ve amelin ihlâsını nasip kılardı."

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ
مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ
بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ ۚ وَلَا يَكْتُمُونَ

أَللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

40. Şüphesiz ki Allah, zerre kadar haksızlık etmez. Yapılan bir iyiliği kat kat artırır ve sahibine kendi katından büyük mükâfat verir.

41. Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şâhit getirdiğimizde, halleri ne olacaktır?

42. O gün, peygambere isyan edip, inkâr edenler, yerle bir olmayı isterler. Allah'tan, hiçbir sözü gizleyemezler.

40. « Şüphesiz ki Allah, zerre kadar haksızlık etmez.» Mükâfattan zerre miktarı eksiltmez ve cezayı da zerre miktarı artırmaz.

"Zerre"; kırmızı ve ufacık karınca demektir. O kadar ufacık ki, neredeyse görülemeyecek. Yahut da, toprağın en ufak parçaları demektir. Zerre kelimesi, evlerin içerisinde uçuşan ve ancak güneş ışığında görülen tozları da ifade eder. Mübâlağaya en uygun olan da odur.

Zerre miktarı kadar bile olsa, **«yapılan bir iyiliği»**n karşılığını **«kat kat artırır ve sahibine kendi katından büyük mükâfat verir.»** Bu iyiliği yapana, kendi katından ikram olmak üzere mükâfat verir. Bu ikrama *"ecir"* denilmiştir. Çünkü, İkram çalışmanın karşılığı olan ecre bağlı olup onun üzerine fazlalık olarak verilmiştir. Sahih bir haberde şu ifade yer almaktadır :

"Cennet ehli içeriye girince, Allahü Tealâ meleklere: *"Benim dostlarımı yedirin"* der ve onlara rengârenk yemekler verilir. Her lokmada, diğerlerinde bulamadıkları, bambaşka bir lezzet bulurlar. Yemeyi bitirdikleri zaman, Allahü Tealâ : *"Kullarımı içirin"* der. Onlara içecek verilir. Her yudumda, diğerinde olmayan bir lezzet bulurlar. Bunu da bitirdikleri zaman Allah onlara: *"Ben sizin Rabb'inizim. Size olan sözümü yerine getirdim. Benden isteyin, size vereyim"* buyurur. Bunun üzerine onlar, iki veya üç defa : "Senin rızanı isteriz" derler. Allah da : *"Sizden fazlasıyla razı oldum. Bugün size, bütün bunlardan daha büyük bir ikramda bulunacağım"* buyurur. Perdeyi açar ve Allahü Tealâ'nın dilediği kadar O'na bakarlar ve O'na secdeye kapanırlar. Secde-

de, Allah'ın dilediği kadar kalırlar. Sonra Allah onlara : *" Kaldırın başlarını zı, burası ibadet yeri değildir"* der. Bunun üzerine, kendilerine ikram edilen bütün nimetleri unuturlar. Çünkü o anda, Allah'a bakmak, kendileri için, bütün nimetlerden daha sevgili olmuştur."[30]

41. Ey Muhammed! (s.a.v.) Kıyamet gününde, **«her ümmetten»** yani bütün milletlerden ayrı ayrı kavimlerine **«bir şahit, seni de bunlara şâhit getirdiğimizde halleri ne olacaktır?»** Her ümmetten kavimlerine ayrı ayrı getirilecek olan şahit kendi peygamberleridir.

Kıyamet gününde, her peygamber kendi ümmetine şahitlik yaptığı gibi, sen de kendi ümmetine şahitlik yapacaksın. O zaman, senin ümmetin içerisinde bulunan asi ve günahkârların durumu ne olur? Yahudi, hıristiyan ve diğer kâfirler ne yaparlar o gün?

42. «O gün, peygambere isyan edip, inkâr edenler, yerle bir olmayı isterler.» Hz. Peygamber'e isyan ederek inkâra sapanlar, ölüler gibi yerin dibine gömülmeyi arzu edecekler. Yahut da onlar, kıyamet günü, tekrar diriltilmemeyi böylece kendileriyle toprağın eşit olmasını dileyeceklerdir. **«Allah'tan, hiçbir sözü gizleyemezler.»** Onların birşey gizlemeye güçleri yetmeyecektir. Çünkü organları şâhitlik yapacaktır. Rivayet edildiğine göre, onlar bunu söylediklerinde, Allah ağızlarını mühürleyecek ve organları yaptıklarına şahitlik yapacaktır. O gün, onların işi çok kötü olacak ve yerin dibine geçmek isteyeceklerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *" Kıyamet gününde Nuh peygamber çağrılacak ve : ' Buyur ey Rabbim, emret! ' diyecek. Allah : 'Tebliğ ettin mi?' diye sorunca da : 'Evet' cevabını verecek. Bunun üzerine Nuh'un ümmetine : 'Nuh size tebliğ etti mi?' diye sorulacak. Onlar da : 'Bize uyarıcı gelmedi' diyecekler. O zaman Allah: 'Ey Nuh! Senin tebliğ ettiğine kim şahitlik edecek?' diye soracak. Nuh da: 'Muhammed ve onun ümmeti şahitlik edecekler'diye cevap verecek. Bunun üzerine Hz. Muhammed ve ümmeti, Hz. Nuh'un ümmetine tebliği ettiğine şahitlik edecekler."* Buna *"Rasûl de size şahit olsun"* (Bakara: 143) âyeti işaret etmektedir." Sonra da diğer Peygamberler çağırılacak. [31]

30- Bu lâfızla varid olan bir haber görmedim. Fakat sahih hadiste, *"Cennette Allah'ı görme"* başlığı altında serdedilen hadisler arasında, buna benzeyen hadisler mevcuttur. Bkz. *Cem'ul-Fevâid*, 2/487.

31- Buharî ve Tirmizî rivayet etmiştir. Neseî de bunlara benzer şekilde rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*inde rivayet etmiştir. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 1/136. Hadisi, İmam Gazâlî de zikretmiştir.

Gazalî şöyle anlatır : "Bu durum, Allahü Tealâ'nın, hayvanlar arasında hüküm vermesinden ve boynuzsuzun boynuzludan hakkını almasından, vahşi hayvanlarla kuşlar arasında hüküm verip ve onlara : " Toprak olun" demesinden ve onların da hemen yerle bir olmasından sonradır. İşte o zaman, inkâr ederek Rasûle isyan edenler, toprak olmayı şiddetle arzu ederler. Kâfirler de toprak olmak isterler. Kur'ân'ın ifadesine göre o gün kâfir: *" Keşke ben, toprak olsaydım der".* (Nebe: 40)

Biliniz ki; Nebi'ye, ümmetinin ameli gösterilir. Nebi de onları, simalarından ve amellerinden tanıyarak, kendilerine şahitlik eder. Hz. Peygamber'e, perşembe ve pazartesi gösterilir. Diğer peygamberlerle, anne ve babalara ise, cuma günü gösterilir.

Düşün ey kardeşim! Eğer âdil bir şahit olursan, sana da bütün davranışlarında ve sözlerinde şahitlik edilir. Senin şahitlerinin en büyüğü, senden haberdar olandır. Öyle ki, ona zaman ve mekân gizli kalmaz. Kendisine dönülüp, ona varılacağını bildirene amel yap! O, büyük ve küçük, az ve çok her amelin karşılığını verir. Günlerini boşa geçirme! Çünkü senin sermayen, günlerindir. Sermayeni iyi yakalarsan, kâr etmeye gücün olur. Çünkü ahiret malı, bu gün kesattır. Kesat zamanında, ahiret malı biriktirinceye kadar durmadan çalış! Bir gün gelir, bu mal değerli olur. Kesat gününde, az malların bulunacağı gün için malını artırmaya çalış. O gün bu malı isteyemezsin.

Rivayet edilir ki : Ölüler, iki rekât namaz kılmak için veya bir defa "lâ ilâhe illallah" demek için yahut da bir defa ***"Sübhanellah"*** demek için izin isterler. Kendilerine izin verilmez. Bunun üzerine ölüler; dirilerin, günlerini nasıl gaflette geçirdiklerine şaşarlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ
سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ
حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ

الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا
فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُوْرًا ﴿٤٣﴾

43. Ey iman edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın! Yolcu olmanız müstesna, cünüb iken de yıkanmadan namaza yaklaşmayın. Eğer hasta iseniz veya yolcu iseniz, yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya hanımlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah, çok affeden ve çok bağışlayandır.

43. «Ey İman Edenler! Sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın!»

Rivâyet edilir ki: Abdurrahman b. Avf, (içkinin serbest olduğu zamanda) bir ziyafet hazırlamış ve ashabın ileri gelenlerini davet etmişti. Bunlar, yemiş içmişler ve sarhoş olmuşlar. Akşam namazı vakti gelince de, birini öne geçirip, arkasında cemaat olarak namaza durmuşlar. Namaz kıldırmak için öne geçirdikleri kişi, Kur'ân'daki Kâfirun sûresini okumaya başlamış. Sarhoş olduğu için de sûreyi: *"De ki : Ey kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet ederim. Sizler de, benim ibadet ettiğime ibadet edersiniz"* şeklinde yanlış okumuş. Böylece, âyetlerin anlamı, tam tersine dönüvermiş. İşte bu âyet, bahsettiğimiz olay üzerine nazil olmuş ve namaz vakitlerinde, içki içmeyi terketmişlerdir. Artık içkilerini yatsıdan sonra içmeye başlamışlar, sabahlayıncaya kadar da, sarhoşlukları gitmiş. Böylece ne dediklerini bilir bir halde sabah namazını kılmışlar. Daha sonra da içkiyi, kesin olarak yasaklayan âyetler nazil olmuştur.

Sarhoşken namaz kılmayın denilmeyip de namaza yaklaşmayın, denilmesi mübalağa içindir. *Teysir*'de deniyor ki: "Burada yasaklanan, namazın kendisi değildir. Namaz bir ibadettir, yasaklanmaz. Yasaklanan şey, gerçek bir şekilde, Allah'ın kitabına uygun olarak kılınan namaza engel olan, içkinin

kullanılmasıdır."

İmam Ebû Mansûr şöyle der: Hz. Peygamber'in (s.a.v.): *"Kaçan kölenin ve serkeşlik eden kadının namazı yoktur"* sözü de böyledir. Buradaki maksat, namaz kılmayı yasaklamak değildir. Kaçmayı ve serkeşlik etmeyi yasaklamaktır. Böylece; kaçmak, serkeşlik etmek ve sarhoş olmak, namazın farz olmasını düşürmek için kullanılamaz.

Âyetin anlamı: "Namaza başlamadan önce, ne dediğinizi bilmeyecek kadar sarhoş haldeyken, namaz kılmayın" demektir. Bu tecrübeden anlaşılıyor ki onların, namazda ne okuyacaklarını bilmeleri gerekiyor. Sarhoşluk, kişi ile aklı arasına giren bir haldir. Bu, en çok içkiden olur. Aşktan, uykudan, öfkeden ve korkudan da olabilir. Fakat sarhoşluk, içkide gerçek şekilde olur ve burada kastedilen de, içkinin verdiği sarhoşluktur.

Sarhoşların yapmış oldukları alış verişin caiz olmayacağı konusunda icmâ vardır. Öldürme ve buna benzer eylemlerine ise ceza verilir. Yaptıklarından sorumlu olur. Kendisine bir ceza olarak, yapmış olduğu boşama ve köle azadı da, bize göre geçerlidir. Şâfii mezhebinde ise geçerli değildir.

«Yolcu olmanız müstesna, cünüb iken de yıkanmadan namaza yaklaşmayın.» Cünüb demek, cenabet olan kimse demektir. Cenabet kelimesi, esas itibariyle, uzak olma anlamınadır. Cünüblük insanı, Kur'ân okumaktan ve namazdan uzaklaştırır.

Âyetin manası şöyle olur: Cünüb olduğunuzda hiçbir şekilde namaza yaklaşmayın, ancak sefer halinde olmanız hariç, o zaman özürlü sayılırsınız. Burada, namaza yaklaşmamanın sebebi, cünüb olma halidir. Âyet-i kerimede, namaz kılan kimselerin, kendilerini oyalayıp, kalplerini meşgul edecek olan şeylerden arınmış olmalarına ve nefislerini de kirletici şeylerden temizlemiş olmalarına işaret edilmiştir. Bu temizleme olayının en alt derecesiyle yetinilmemelidir.

«Eğer hasta iseniz...» Üç çeşit hastalık vardır:

Birincisi: Büyük ve tehlikeli yaralar gibi, su kullanılması halinde ölüme götüren hastalıktır.

İkincisi: Su kullanıldığı zaman ölüme götürmeyen, fakat büyük ızdırap çektiren ve rahatsızlığı artıran hastalık.

Üçüncüsü: Ölüm ve şiddetli elemden korkmamakla birlikte, vücutta bir kusur kalmasından korkulan hastalıktır.

Fıkıhçılar, ilk iki çeşit hastalık için, teyemmüm yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Üçüncü tip hastalık için ise, cevaz vermemişlerdir.

«Veya yolcu iseniz...» Teyemmüm burada, hastalık ve yolculuğa bağlanmıştır. -Halbuki bu hüküm, zorluk olan her yer içindir. Hatta Ebû Hanife: "Şehirde sıcak su bulunmazsa, cenabet kimsenin teyemmüm etmesi caizdir" demiştir.- Çünkü, suyu kullanma zorluğu genellikle hastalık ve yolculuk durumunda, olur.

«Yahut biriniz tuvaletten gelmişse...» *"Gâit"* kelimesi, çukur ve emin bir yer anlamınadır. Oradan gelen kişiden kasıt ise, hadestir, yani abdest bozmadır. Çünkü o çukur yere (tuvâlete) giden kimse, kendisini insanlardan saklayıp, orada tuvaletini yapar.

«Veya hanımlara dokunmuşsanız...» Yani onlarla cinsel ilişkide bulunmuşsanız, **«ve bu durumda»** yıkanmak için kullanabileceğiniz **«su da bulamamışsanız...»** Bu suyu bulamama durumu çeşitli sebeplere dayanabilir. Su hiç olmaz, su olur da uzak olur, su almak için kabınız olmaz, suya varmak için yılan veya yırtıcı hayvan tehlikesi olur vb... İşte o zaman, **«temiz toprakla teyemmüm edin.»** Zeccâc der ki: *"Sa'îd"*den kasıt, yeryüzünde olan temiz toprak vb. gibi şeylerdir. Üzerinde toprak olmayan bir taş parçası bulur ve ona teyemmüm ederse, böylece de temizlenmiş olur." Bu görüş, Ebû Hanife'nin görüşüdür.

Toprağı, **«yüzlerinize ve»** dirseklerinize kadar **«ellerinize sürün.»** Hz. Peygamber'in (s.a.v.), teyemmüm ederek, dirseklerine kadar ellerini meshettiği rivayet edilir. Teyemmüm, abdest yerine geçer ve zaruret ölçüsünde yapılır.

«Şüphesiz Allah, çok affeden ve çok bağışlayandır.» Âdeti, hataları affedip, günahkârları bağışlamak olanın, zorlaştırıcı değil, kolaylaştırıcı olması gerekir. Bunun için Hz. Peygamber: *"Tertemiz ve hoşgörülü olan İslâm diniyle gönderildim"* buyurmuştur.[32]

32- Hatib, Cabir b. Abdullah'tan merfu olarak rivayet etmiştir. Asıl metin: *"Tertemiz ve hoşgörülü olan İslâm diniyle gönderildim. Sünnetime uymayan benden değildir"* şeklindedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/7.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ
وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ
وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ
وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ
خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

44. Kendilerine kitaptan pay verilenleri görmüyor musun ? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.

45. Allah, sizin düşmanlarınızı daha iyi bilir. Dost olarak da, yardımcı olarak da Allah yeter.

46. Yahudilerden bir kısmı, sözü asıl anlamından kaldırıp: "İşittik, karşı geldik, dinle dinlemez olası" derler. Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek: "Râinâ" derler. Eğer onlar: "İşittik, itaat ettik, dinle ve bizi gözet" deselerdi, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı. Fakat, inkârları sebebiyle, Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.

44. «Kendilerine, kitaptan pay verilenleri görmüyor musun?» Buradaki hitap, müminlerden görme kabiliyyeti olan herkesedir. Kitaptan maksat, Tevrat, pay ve nasip verilenler ise, yahudi din adamlarıdır. Âyetin anlamı şöyle oluyor: Onlara baktığınızda, gerçekten şaşılacak durumlarını görmüyor musunuz?

Bu âyet, iki yahudi din adamı hakkında nazil olmuştur. Onlar, münafıkların lideri olan Abdullah b. Ubey ve grubuna gelerek, onların müslüman olmalarını engellemeye çalışıyorlardı.

«Onlar, sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.» Onlar, kendilerine verilen hidayeti almayıp, sapıklığı alıyorlar ve kendi sapıklıklarıyla da kalmıyarak, siz müminlerin de, hakka ulaştıran doğru yoldan sapmanızı istiyorlar. Bunu, liderliğin, tümüyle kendilerinde olmasını istedikleri için yapıyorlar.

45. «Allah, sizin» bütün **«düşmanlarınızı,»** sizden **«daha iyi bilir.»** Bundan dolayı, onların ne yapmak istediklerini size bildiriyor ki, onlara karışmaktan sakınasınız ve onlardan korunasınız. Yahut da Allah, onların her halini ve işlerinin neticesini çok iyi bilir.

Sizin fayda ve menfaatinizi garanti etmek için, **«dost olarak da, yardımcı olarak da Allah yeter.»** O'na güvenin, O'nun yardımı ve dostluğu ile yetinin ve başkalarını dost edinmeyin. Onların kötülük ve hilelerine karşı, Allah size yardım eder. Bu da sizin için yeterlidir.

46. «Yahudilerden bir kısmı, sözü asıl anlamından kaldırıp:» Kaldırdıkları kelimenin yerine başka kelimeler koyarlar. Böylece, Allahü Tealâ'nın koymuş olduğu yerdeki kelimeyi kaldırmış olurlar.

Kelimeleri tahrif etmek iki şekilde olur: Birincisi, kelimeyi istenen anlamın dışında yorumlamak sûretiyle, bâtıl bir anlam çıkarmaktır. Zamanımızdaki bidat ehli kimselerin yaptığı gibi. Bunlar, kendi düşüncelerine aykırı olan âyetleri, kendi düşünceleri lehine yorumlarlar. İkincisi ise, kelimeleri, başka kelimelerle değiştirmek sûretiyle yapılan tahriftir. Yahûdî bilginleri böyle yapıyorlardı. Tevrat'ta Hz. Peygamber'i anlatan "Esmer Reb'a" kelimesini, "Adem Tuval" ve "recm" kelimesini de "had" kelimesiyle değiştirmek gibi.

Bunlar, inatlarını ve karşı gelmelerini tamamen gerçekleştirmek üzere, kendi bozuk görüşlerine uymayan sözler için: **«'İşittik»** fakat, emrine **«karşı**

geldik, dinle dinlemez olası' derler.»

"Dinle, dinlemez olası" ifadesi, iki anlam ifade eder: Birincisi, övme anlamına gelen "lütfen dinle, sana zorla dinletecek halimiz yok" demektir. İkincisi ise, yermek manasını ifade eden,"dinle ey dinlemez olasıca" demektir. Bu da ya sağırlıktan, ya da ölümden dolayı olur. Onların duası kabul olsaydı, Hz. Peygamber işitmez, sağır olurdu. Sanki onlar bunu onun aleyhindeki beddualarının kabul olmasını temenni ederek söylüyorlardı. Onlar Hz. Peygamber'e Medih-övme manasını kasdettiklerini belirterek söylüyorlar. Fakat içlerinde ikinci yani yermek manasını gizliyorlardı.

«Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek: 'Râina' derler.» *"Râinâ"* kelimesi de iki anlam ifade eder. Birincisi hayır ve iyiliktir. "Bizi gözet ve koru, sözümüze kulak ver ki, seninle konuşalım." anlamınadır. İkincisi ise, kötülük, sövme ve tahkir etme anlamı ifade eder. Onlar bu sözü söylerken de görünürde, saygı ve ihtiram kasdediyorlardı.

Onlar, bu ifadeleri, dillerini eğip bükerek kullanırlar ve böyle yapmaktaki amaçları da dinle alay etmektir. **«Eğer onlar,»** Allah'ın emirlerini ve yasaklarını işittikleri zaman, *"işittik ve karşı geldik"* yerine, **«'işittik, itaat ettik,»** *"dinle dinlemez olası"* yerine **«dinle ve»** *"râinâ"* yerine **«bizi gözet' deselerdi,»** ve sözlerinin altında şer ve fesat gizlemeselerdi **«kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı.»** Bu durum, kendileri için, daha dürüst ve daha âdil olurdu. Fakat böyle yapmayıp, inkârda devam ettiler, **«Fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir.»** Onları yüzüstü bırakmış ve hidayetten uzaklaştırmıştır. Çünkü onlar, inkârı ve sapıklığı tercih etmişlerdi. Bundan sonra onlar, **«artık pek az inanırlar.»** Bundan kasıt, Hz. Musa'ya olan imanları ve Hz. Muhammed'e karşı olan inkârlarıdır.

Bu âyette, dünyayı ahirete tercih eden, kötü ilim adamları kınanıyor. Hz. Peygamber: *"Allah rızasını kazanmak için elde edilecek olan ilmi, dünya menfaatı için elde edenler, cennetin kokusunu alamıyacaklardır"* buyurmuştur.[33]

Şeyh Şâzelî de şöyle der: "Faydalı olan ilim, Allah'a itaat etmede yardımcı olan, O'ndan korkmaya devam ettiren ve O'nun hududuna tecavüz ettirmeyen ilimdir. O ilim, Allah'ı tanıtan ilimdir."

33- Ebû Davud, *Kitabu'l-İlm*, hadis no: 3664; İbn Mâce, hadis no:252. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/544.

Şeyh Ebû'l-Hasan da der ki: "İlimler, paralar gibidirler. Dilerse onunla sana fayda verir, dilerse zarar verir. Eğer ilmiyle beraber Allah korkusu mevcut olursa sana mükâfatı ve sevabı vardır. Aksi halde, zararı ve cezası vardır. Senin leh veya aleyhine delil olacaktır o. Allah korkusunun belirtisi, dünyayı ve halkı bırakarak, şeytanla ve nefisle savaşmaktır."

Şâir der ki:

Takvasız ilimde şeref olsaydı,
Allah'ın yaratıklarının en şereflisi İblis olurdu.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ ءَامِنُوا۟ بِمَا نَزَّلْنَا
مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ
أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ
أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا
دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا
﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّى مَن
يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ
وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

47. Ey kendilerine kitap verilenler! Biz, yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevirmeden, yahut cumartesi ehline lânet ettiğimiz gibi onlara da lânet etmeden, yanınızdaki (kitap)ları da tasdik eder olduğu halde indirdiğimize iman edin.

Allah'ın emri, mutlaka yerine gelecektir.

48. Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını, dilediğine bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, büyük bir günah ile iftira etmiş olur.

49. Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve onlara, kıl kadar haksızlık edilmez.

50. Bak, nasıl Allah'a yalan yere iftirada bulunuyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter!

47. «Ey kendilerine» Tevrat isimli **«kitap verilenler!»** Size verilmiş olan Tevrat'ı da tasdik eden bu Kur'an'a inanın! Kur'ân'ın Tevrat'ı tasdik etmesi, Tevrat'ta anlatılan bazı haberleri doğrulaması, ondaki cezaları kabul etmesi ve onun tevhide olan çağrısını onaylaması ve insanlar arasındaki adaleti gerçekleştirmesidir.

«Biz, yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevirmeden...» *"Tamese"* kelimesi, izleri silip, belirtileri yok etmek demektir. Yani, ağız, burun, yüz ve gözlerdeki izleri silip, belirtileri yok etmeden önce Allah'a inanın! Yoksa onların başlarının önünü, arkası gibi dümdüz hale getiririz. İbn Abbas'ın ifadesine göre: "Deve tabanı ve hayvan tırnağına çevirириz". **«Yahut»** da, ileri gelenlerini çirkin bir şekle sokmak sûretiyle lânetler ve rezil ederiz. Tıpkı,**«cumartesi ehline»** yani yahudilere **«lânet ettiğimiz gibi onlara da lânet etmeden»**, yani onları çirkin bir şekle sokup domuz ve maymuna benzeterek lânetlenmiş bir hale getirmeden, **«yanınızdaki (kitap)ları da tasdik eder olduğu halde indirdiğimize»**, yani yanınızdaki Tevrat'ı da onaylayan Kur'an'a **«iman edin. Allah'ın emri»**, yani azabı **«mutlaka yerine gelecektir.»** Bu onlar için çok şiddetli bir cezayı belirtir. Yani bu cezadan sakının! İnkârdan imana dönün! Tevbe edin ve bağışlanmanızı isteyin!

48. «Şüphesiz ki Allah» tevbe edip, yeniden imana gelmedikçe, **«kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz.»** Çünkü Allahü Tealâ'nın hikmeti, inkâr kapısını bütünüyle kapatmayı gerektirir ve iman ışığı, inkâr ve isyan karanlıklarını bütünüyle kapatır. İmanı olmayan kimsenin, inkâr ve isyanları asla bağışlanmaz. **«Bundan başkasını,»** Allah'a karşı işlenen günahlardan şirk dışında kalan büyük veya küçük günahları, **«dilediğine bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, büyük bir günah ile iftira etmiş olur.»** Bu bağışla-

ma, Allahü Tealâ'nın bir ikram ve ihsanıdır. Bu ikram, tevbesiz de olabilir. Fakat bu durum, herkes için değildir. Allah bu ikramı, sadece dilediklerine yapar. Allah'a ortak koşarak, böyle büyük bir günaha giren kimseye ise, kesinlikle bağışlanma yoktur.

Bu âyet, Allah'a ortak koşmanın dışındaki günahların bağışlanacağını bildirmektedir. Bu da, Allahü Tealâ'nın, samimi kullarına olan bir ikramıdır. Yüce Allah: *"Allah, bütün günahları affeder"* (Zümer: 53) buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Allah'a ortak koşmadan ölen kimse, cennete girer"* buyurmuştur.[34]

Şureyh ölüm hastalığındayken, rüyasında kıyametin koptuğunu görmüş. Yüce Allah: "İlim adamları nerede ?" diye sormuş. Onlar da oldukları yerlerden toplanıp gelmişler. Bu sefer Allah: "Bildiklerinizle neler yaptınız ? " diye sormuş. Onlar da: "Ey Rabbimiz! Biz, ilmimizin gereğini yapamayıp, kötü şeyler yaptık" demişler. Allah, bu cevabı beğenmeyip, başka cevap istemiş. Şureyh demiş ki: "İşte ben buradayım. Amel defterimde, Allah'a ortak koşma (şirk) günahı yok. Şirkten başkasını bağışlayacağını söz vermiştin ey Allah'ım!" Bunun üzerine Allah: "Gidin artık! Hepinizi bağışladım" buyurmuş. Bundan üç gece sonra da, Şureyh ölmüş. Bu durum, Allah hakkında güzel zanda bulunup, O'nun kullarına iyi muamele yapmasını temenni etmektir.

49. «Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi ?» Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir ve hayret ifade eder. Yani, kendilerini günahlardan arındırıp temize çıkaran, yahudileri görmüyor musun? Onlar: "Biz, Allah'ın çocukları ve sevgilileriyiz. Biz, küçük çocuklar gibiyiz. Bizim günahımız olur mu hiç?" derlerdi. Onlara bak ve durumlarına hayret et. Onlar Allah katında temiz olduklarını iddia ederler. Halbuki onlar, büyük bir günah ve inkâr içerisindedirler. Buradaki lâfız genel olup, kendisini temize çıkaran herkesi kapsamına alır. Kişi, yapmış olduğu ameli beğenip, onunla övünmesinden sakındırılmıştır.

«Hayır!» Aslında onlar, kendilerini temize çıkaramazlar. Çünkü onlar yalanlayıcılardır ve bâtıl inanç sahipleridir. Fakat **«Allah,»** mümin kulları içinden **«dilediğini,»** yani razı olduğu kimseleri **«temize çıkarır.»** Allah, kulun içerisinde gizli bulunan, iyi ve kötü şeyleri çok iyi bilir. Böylece onlar, sahip oldukları bu kötü nitelikleri dolayısıyla kınanıyorlar.

34- Bu hadisi, Müslim sahihinde rivayet etmiştir. İman, 92. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/364.

«Ve onlara kıl kadar haksızlık edilmez.» Onlara en küçük bir haksızlık yapılmaz. Sadece, işlemiş oldukları bu çirkin işin cezasını çekerler. *"Fetîl"*, çekirdek yarığının içindeki iplikciktir. Onlara, bu kadar bile haksızlık yapılmayacağı, en ufak bir zulme maruz kalmadan, sadece yaptıklarının cezasını çekecekleri vurgulanmaktadır. Bu şekilde onlara, azlıkla ve hakaretle örnek verilmektedir.

50. «Bak,» kendilerini Allah'ın oğulları ve O'nun katında temiz insanlar sanarak, **«nasıl Allah'a yalan yere iftirada bulunuyorlar!»** Burada yalanın açıklanması, onların kötü durumlarını vurgulamak içindir. Onların bu iftiraları, diğer büyük günahları olmasa bile, kendilerine **«apaçık bir günah olarak bu yeter!»** Bundan başka hiçbir günahları olmasa da, bu iftira onların hepsini gölgede bırakan büyük bir günah olur.

İmam Ebû Mansûr şöyle der: "Bir adamın 'ben müminim' demesi, kendisini temize çıkarması anlamına gelmez. Tam tersine, kendisine ikram edilen bir şeyi bildirir. Kendisini temize çıkarması, nefsini takva ve sâlih olarak görmesi ve onunla övünmesidir."

Serî es-Sakatî de şöyle der: "Kendisinde olmayan bir şeyle süslü görünmeye çalışan kimse, Allahü Tealâ'nın gözünden düşmüş olur. Bir mümin, kendisini övmeye çalışmamalıdır."

Mümin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.): *"Ben, Âdemoğlunun efendisiyim"*[35] sözünü görmez mi ? Bu sözün hemen arkasından da, *"yine de övünmem"* buyurmuştur. İnsanların, kendilerini övdükleri gibi, bu da bir övünmedir demek istemiyorum. Hz. Peygamber'in övünmesi, Âdemoğullarının önderi olmakla değil, fakat sadece Allah iledir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ
الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمْ

35- Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivayet ettiği uzun bir hadisin bir parçasıdır.

اللّٰهُ ۖ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ
الْمُلْكِ فَإِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ
عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ
وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

51. Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar, puta ve tâğûta inanıyorlar ve kâfirler için de: "Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır" diyorlar.

52. Allah'ın lânet ettiği kimseler, işte bunlardır. Allah kimi lânetlerse, artık onun için, hiçbir yardımcı bulamazsın.

53. Yoksa onların, mülkte bir payları mı var ? Eğer öyle olsaydı, insanlara çekirdeğin arkasındaki küçücük oyuk kadar bir şey bile vermezlerdi.

54. Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için, insanları mı kıskanıyorlar ? Oysa biz, İbrahim ailesine, kitap ve hikmet vermiş, onlara büyük bir mülk bağışlamıştık.

55. Onların bir kısmı ona inandı, bir kısmı da yüz çevirdi. Yakıcı bir azap olarak cehennem yeter.

51. Ey Muhammed! **«Kendilerine kitaptan bir pay»** Tevrat'tan bazı bilgiler **«verilenleri görmüyor musun?»** Yahudileri görüp, onların haline şaşmıyor musun? **«Onlar, puta ve tâğûta inanıyorlar.»**

"Cibt" kelimesi, bir put ismi olup Allah'tan başka, kendisine ibadet edilen herşey için kullanılır. *"Tâğût"* kelimesi ise, şeytana ve genel olarak kendisine tapılan diğer batıl şeylere denmektedir.

Rivâyet edildiğine göre, Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Eşref isimli iki yahudi, 70 kişilik binekli bir yahudi grubuyla birlikte, Mekke'ye doğru yola çıkmışlardı. Bunların gayesi, Kureyşlilerle anlaşma yaparak, Hz. Peygamber'le savaşmak ve Peygamber'le kendileri arasında olan antlaşmayı da bozmaktı. Bunun üzerine Kureyşliler onlara hitaben: "Siz kitap ehli insanlarsınız ve dolayısıyla Muhammed'e daha yakınsınız. Size güvenemiyoruz. Size güvenebilmemiz için, bizim ilâhlarımıza secde etmeniz gerekir" demişler. Onlar da bunu yapmışlar. İşte bu, puta ve tâğûta inanmaktır. Çünkü onlar, yaptıkları bu hareketle, putlara secde edip, şeytana itaat etmişlerdir.

Ebû Süfyan, Kâ'b b. Eşref'e şöyle der: "Sen, kitabı okuyan ve bilen bir kişisin, biz ise, okuyamayan ve bilmeyen kimseleriz. Hangimiz doğru yoldayız? Biz mi, yoksa Muhammed mi?" Bunun üzerine o, "Muhammed ne diyor? " diye sorar. O da: "Tek olan Allah'a ibadet etmeyi emrediyor, O'na ortak koşmayı yasaklıyor" der. Ka'b, Ebû Süfyan'a: "Sizin dininiz nedir, yani siz ne yapıyorsunuz?" diye sorunca da: "Biz, Kâbe'nin koruyucularıyız, hacılara su verir, onları ağırlarız. Esiri çözeriz, yani hürriyetine kavuştururuz." cevabını alır. Bunun üzerine Ka'b: "Siz en doğru yoldasınız" der. İşte bu tür tutumlar için Allahü Tealâ: **«Ve kâfirler için de: 'Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır' diyorlar»** buyuruyor. İşte bu gibi kimseler karşılaştıkları kâfirlere: "Siz inanan insanlardan daha doğru yoldasınız, sizin yolunuz en sağlam yoldur" derler.

52. «Allah'ın lânet ettiği kimseler, işte bunlardır.» Bu tür insanlara, Allah lânet etmiş ve onları, rahmetinden uzaklaştırıp, kovmuştur. **«Allah kimi lânetlerse, artık onun için,»** O'nun, lânet ederek rahmetinden uzaklaştırdığı kimseler için, cezalarını savacak **«hiçbir yardımcı bulamazsın.»** Onlara hiçbir kimse ne şefaat, ne de yardımda bulunabilir.

53. «Yoksa onların, mülkte bir payları mı var?» Bu ifade, onların iddialarını inkârdır. Halbuki yahudilerin iddialarına göre, dünya malı, kendilerinin olacaktı. Durum **«eğer öyle olsaydı,»** kendilerinden başka diğer **«insanlara çekirdeğin arkasındaki küçücük bir oyuk kadar bir şey,»** ya da onun kadar bir şey **«bile vermezlerdi.»** *"Nekîr"* kelimesi, çekirdeğin arkasındaki küçücük oyuğu ifade eder. Bu tabirle, küçüklük ve değersizlik ifade edilir.

54. «Yoksa onlar,» yani bu yahudiler, **«Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için, insanları»**, Hz. Peygamber'e ve onun ashabına verilmiş olan kitap ve peygamberliği ve mü'minlerin güç ve başarılarının her gün artmasını

«mı kıskanıyorlar?» Fakat onların kıskanmaları, çok kötü bir iş ve bâtıl bir olaydır. **«Oysa biz,»** bundan önceleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) selefi olan **«İbrahim»** peygambere ve onun **«ailesine»** de gökten inen **«kitap ve hikmet»** bilgi ve peygamberlik **«vermiş»**tik. Bununla birlikte **«onlara»** değeri takdir edilemiyen **«büyük bir mülk bağışlamıştık.»** Öyleyse, nasıl olur da, Hz. Muhammed'in peygamberliğini imkânsız görürler ve onu kıskanırlar ?

55. «Onların» yahudilerden **«bir kısmı ona»** yani Hz. Peygamber'e **«inandı, bir kısmı da yüz çevirdi»** ve inanmadı. Onlara **«yakıcı bir azap olarak, cehennem yeter.»** İşte o cehennemle kendilerine azap edilecektir. Cehennem onlara azap için hazırlanmıştır. O ateş kendilerine yeter.

Geçen âyette Allahü Tealâ, yahudileri şiddetli bir bilgisizlikle vasıflandırmıştır. O bilgisizlik de, putlara ibadet etmenin, Allah'a ibadet etmekten daha üstün olduğunu iddia etmeleridir. Daha sonra da, onları kıskançlık ve cimrilikle vasıflandırmıştır. Kıskançlık ve cimrilik, başkalarına nimet verilmesini istememektir. Bu noktada birleşirler. Cimri kendisine verilen nimeti başkasına vermek istemeyendir. Kıskanç ise, Allahü Tealâ'nın, kullarına nimeti vermemesini ister. Bu iki huy, rezilliklerin en kötüsü olup sebebi de, bilgisizliktir. Kıskanç ve cimri insan, hiçbir zaman üstün olmaz.

Bazı hikmet sahibi kimseler, insanoğlunu mal toplamadaki hırsı ve sonunun fena olması bakımından ipek böceğine benzetmişlerdir. İpek böceği de bilgisizliği nedeniyle, kendisi için bir bez parçası yapmak isterken, sığınacak bir yerden yoksun kalır. Kendisini öldürür ve ipek de başkasına kalır. Mü'min kulun yapması gereken şey, Allah'ın kendisine verdiği rızka kanaat etmesi, hırsını terkederek mevcut olan malından başkalarına da ikramda bulunmasıdır.

إِنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ

بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

56. Âyetlerimizi inkâr edenleri, ateşe atacağız. Derileri yandıkça, azapları artsın diye, onların derilerini değiştireceğiz. Şüphesiz Allah, azîzdir, hakîmdir.

57. İman edip, salih amel işleyenleri ise, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada, ebedî olarak kalacaklardır. Orada onlara, tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeye koyacağız.

56. «**Âyetlerimizi**» yani Kur'ân'ı ve diğer mucizeleri «**inkâr edenleri,**» büyük ve tutuşturulmuş bir «**ateşe atacağız. Derileri**» pişip «**yandıkça, azapları artsın diye onların**» yerine yeni deriler yaratarak yanan «**derilerini değiştireceğiz.**» Böylece, yanan deri yerine, eski derinin tıpkısını koyacağız ve yeniden yanacak ve azap yenilenmiş olacak. Netice olarak deri başka bir şekilde tekrar yaratılacaktır. Bu, meselâ bir yüzüğün eritilip yeniden yüzük yapılması gibi olur. İkinci yüzük birinci yüzüğün aynıdır, değişen dökümdür.

Burada akla, şöyle bir şey gelebilir. İlk yanan deri, inkârcı ve âsî deridir. Kendisine azap edilir. Fakat sonradan yaratılan deriye niçin azap ediliyor ? Böyle bir şey caiz midir ? Bu soruya şöyle cevap veririz: Yapılan azap, görünürdeki deriye değil, bizzat isyan eden zatadır. İsyan eden kişi, aynı kişidir ve azap da onadır.

Yapılan bu azabı tatmaları için, devamlı bir surette kendilerine azap edilir. Bu azap hiç kesilmez. Bu durum, değerli bir insana: "Allah seni yüce kılsın" demeye benzer. Bunu söylediğinde "Allah senin yüceliğini devam ettirsin ve artırsın" demek istemişsindir.

Hasan Basrî şöyle der: "Ateş onları, hergün yetmiş defa yer. Her yeyişinde de onlara 'dönün' denir ve oldukları gibi dönerler." Merfu' olarak rivayet edilen bir habere göre, inkârcı insanın derisi yetmiş arşın, dişi Uhud tepesi kadar ve üst dudağı da, göbeğine kadardır.

«**Şüphesiz Allah azîzdir.**» Hiçbir şey ona güç olamaz, her şeye gücü yeter. «**Hakîmdir,**» verdiği her cezayı, ilim ve hikmetle verir.

Rivayet edilir ki: Allah'ı tek olarak tanıyan milletlerden, büyük günahları işleyen, tevbe etmeyen ve pişman olmayarak ölenler, çeşitli biçimlerde cehenneme giderler. Ateş, bunların bazılarının ayaklarına kadar ulaşır, bazılarının dizine kadar ve bazılarının da boynunlarına kadar ulaşır. Bu durum günahlarına ve amellerine göre olur. Orada, bazıları bir ay, bazıları da bir yıl kalır ve sonra çıkar. Orada en uzun kalış, dünya ölçüsü olarak, dünyanın yaratılışından yok oluşuna kadardır.

İbn Semmâk, nefsini kınama konusunda diyordu ki: "Ey Nefis! Zâhidlerin sözünü söylüyor, münafıkların işini yapıyorsun ve bu halinle de cenneti arzu ediyorsun. Heyhat! Heyhat! Cennet, diğer topluluklarındır. Sana yazıklar olsun! Kisra'nın, Kayser'in ve Firavun'ların modasına uyup, cennette benim de Hz. Peygamber'e arkadaş olmamı istiyorsun. Bu nasıl olabilir ?"

Anlatıldığına göre, Yezid b. Mersed'in bir an bile göz yaşı dinmiyor ve ağlaması durmuyormuş. Bunun sebebini soranlara şu karşılığı vermiş: "Allah beni, işlediğim günahlardan dolayı, sadece hamama hapsedeceğini söylemiş olsaydı, göz yaşımın dinmemesi gerekirdi. Halbuki Allah, üçbin yıldır tutuşturmuş olduğu cehenneme atacağını söylüyor. O cehennem ki, ilk bin yılda kıpkırmızı olmuş, ikinci bin yılda bembeyaz olmuş, üçüncü bin yılda ise ateşin hararetinden dolayı simsiyah olmuştur. Orası, karanlık gece gibi, simsiyahtır. Nasıl göz yaşı döküp ağlamayalım ki?"

Ebû Hureyre (r.a.) da şöyle der: "Günahkâr insana verilen nimete gıpta etme. Çünkü onun arkasında hasis bir istekli var. O da cehennemdir." Âyet-i kerimede: *"Ateş dindikçe, alevini artırırız"* (İsrâ: 97) buyurulmuştur.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Kimin gayesi, ahireti kazanmak olursa, Allah ona kuvvet verir ve kalbine zenginlik koyar ve dünya ona boyun eğer. Kim de dünyayı kazanmak isterse, Allah onun işlerini parçalar ve fakirliğini gözü önüne getirir. Dünyadan da, kendisine takdir edilenden başka-*

sını alamaz."[36]

57. Allah'a, peygambere ve Kur'ân'a **«iman edip»** diğer mûcizeleri tasdik edenleri ve **«sâlih amel işleyenleri»** ve Allah'ın emirlerine uyanları, **«ise altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedî olarak kalacaklardır,»** oradan hiç çıkarılmayacaklar ve ölmeyeceklerdir. **«Orada onlara, tertemiz,»** hayız, nifas, haset, kin... gibi bedenî pisliklerden arındırılmış, tabiî kirlerden temizlenmiş **«eşler vardır ve onları»** yine orada kendilerini, güneşin etki edemeyeceği **«koyu bir gölgeye koyacağız.»**

"Zalîl" kelimesi, gölge anlamındaki *"zıll"* kelimesinden türemiş olup, gölge kelimesini pekiştirir. Kopkoyu gölge anlamına gelir. Akla şu gelebilir: Cennette, sıcaklığı dolayısıyla insanlara eziyet verecek olan bir güneş olmayacağına göre, kopkoyu gölgeden niçin sözedilmiştir? Orada bazı yerler vardır da, güneş ulaşamıyorsa, oranın havası bozuktur ve orası sıkıcı, rahatsız edici bir yerdir. Öyleyse, neden cennetin havası böyle anlatılmıştır ?

Bu soruya verebileceğimiz cevap şudur: Arap ülkeleri çok sıcaktır. Onlar için gölge, en büyük rahatlık sebebidir. Bunu onlar rahatlıktan kinaye olarak söylerler. Hz. Peygamber de: *"Devlet başkanı, yer yüzünde, Allah'ın gölgesidir"* buyurmuştur.[37] Gölge, rahatlığı ifade eden bir kelime olduğuna göre, koyu gölge de rahatlığın çok büyük boyutlara varmış olduğunu ifade etmiş olmalıdır.

İmam (Fahreddin Râzî) şöyle der: "Şu anda hatırıma, Hz. Peygamber'in hadisi geldi. Hadis şöyledir: *"Cennette bir ağaç vardır. Binekli bir kişi o ağacın gölgesinde yüz yıl gider de gölgeyi geçemez."*[38] Kur'ân'da da *"Uzatılmış gölge"* (Vâkıa: 30) ifadesi yer alır. Başka bir hadiste belirtildiğine göre de cennette, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hatırdan geçmeyen nimetler vardır. Nitekim âyet-i kerimede: *"Onlar için, nice sevindirici ve göz aydınlatıcı nimetler saklandığını kimse bilemez"* (Secde: 17) buyurulur."

36- Buna benzer bir lafızla Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bir benzeriyle de Tirmizî rivayet etmiştir. Bak. *Câmiu'l-Usûl*, 11/11.

37- Taberânî ve Beyhakî rivayet etmiştir. İbn Neccar'ın rivayetinde: *"...Kullarından her mazlum ona sığınır"* ilavesi yer alır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/171.

38- Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn-i Mâce ve Dârimî hadisi tahric etmişlerdir.

إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا۟ ٱلْأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم
بَيْنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحْكُمُوا۟ بِٱلْعَدْلِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓ ۗ إِنَّ
ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَ
أَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى
شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَ
ٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

58. Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size, ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz Allah, çok iyi işiten ve görendir.

59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve rasûlüne götürün. Bu daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.

58. «Allah size, emanetleri ehline vermenizi» emreder. Bu âyet, Kâbe'nin hizmetini gören, Osman b. Abdüddâr hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, fetih gününde Mekke'ye girince, bu adam Kâbe'nin kapısını kapatarak, damına çıkmış ve Hz. Peygamber'e anahtarı vermemekte direnmiş. Sonradan da: "Onun Hz. Peygamber olduğunu bilseydim, engel olmazdım" demiş. Ali b. Ebî Talib, onun elini bükerek anahtarı almış ve Kâbe'yi açmış. Hz. Peygamber içeri girerek iki rekât namaz kılmış. Namazdan sonra Hz. Ab-

bas, anahtarın tekrar Osman'a verilmesini hem Kâbe hizmeti ve hem de hacılara su ikramı işinin ona verilmesini istemiş. Bu âyet işte bu olay üzerine nâzil olmuştur. Rasûlullah Hz. Ali'ye, Osman'dan özür dileyerek, anahtarı tekrar ona vermesini ve özür dilemesini emretmiş. Hz. Ali de emri yerine getirmiş. Bunun üzerine Osman, Ali'ye demiş ki: "Önce zorlayıp eziyet ettin, şimdi de gelmiş merhamet mi ediyorsun?" Ali de: "Allah senin hakkında Kur'ân indirdi" demiş ve inen âyeti okumuş. Osman da, kelime-i şehadet getirerek Müslüman olmuş. Cebrail gelerek, bundan sonra Kâbe hizmetçiliğinin ebediyyen Osman'ın oğullarında olmasını Hz. Peygamber'e söylemiştir. Daha sonra Osman hicret edince, anahtarı oğlu Şeybe'ye vermiştir. Günümüze kadar bu hizmet onun oğullarında devam etmiştir.

«**Ve**» Allahü Teâlâ size, «**insanlar arasında**» bir konuda «**hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi**», hakkı tam olarak yerine getirmenizi «**emreder. Allah size,**» adaleti yerine getirmeyi ve insaflı karar vermeyi emrederken, sizin için «**ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz Allah**» halkın söylediğini «**çok iyi işiten ve**» yaptığı işleri çok iyi «**görendir.**» Öyleyse, Allah'ın emirlerini ve öğütlerini yerine getirin. O, görülenleri de, işitilenleri de çok iyi bilir. Sizden çıkan şeylere göre, sizin mükâfatınızı, ya da cezanızı verir.

Bu âyetin, yukarıda zikredilen özel bir olay hakkında inmiş olması, hükmünün sadece o olayla sınırlı kalmasını gerektirmez. Bilakis her türlü emanetler, insanın Allah'la, diğer insanlar ve kendisiyle olan ilişkileri bunun kapsamı içindedir. Bu üç çeşit ilişkiden her birinde emaneti gözetme mecburiyeti vardır:

Birinci kısım, Allah'ın emanetine riayet, O'nun tarafından emredilenleri yapmak, yasaklanan şeyleri terketmektir. Bu öyle bir denizdir ki, sahili yoktur. İbn Mes'ûd şöyle der: "Her konuda emaneti gözetmek gerekir. Abdestte, gusülde, namazda, zekâtta, oruçta ve diğer konularda." Meselâ, dil emanetini gözetmek; yalan konuşmamakla, gıybet etmemekle, dedikodu yapmamakla, inkârcılık etmemekle, bid'attan uzak durmakla ve çirkin sözler sarfetmemekle... olur. Gözlerin emanetini korumak; onları harama bakmada kullanmamakla olur. Kulağın emanetini korumak; yalan ve iftira gibi boş ve yasaklanan şeyleri dinlememekle olur. Diğer bütün organlar için de durum aynıdır.

İkinci kısım ise, diğer yaratıklara karşı olan emaneti gözetme mecburiyetidir. Bu kısma, alınan emaneti geri vermek, ölçü ve tartıyı eksik yapmamak, insanların ayıplarını yaymamak, idarecilerin adaletli davranması, hanı-

mın, kocasının emaneti olan iffetini koruması gibi konular dahildir.

Üçüncü kısım ise, insanın kendi nefsine karşı emaneti gözetmesidir. Bu da, din ve dünyası için, en faydalı olan şeyi yapması, şehvet ve öfkesi sebebiyle, ahiretine zarar verecek olan şeylerden kaçınmasıdır. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden sorumlusunuz"* buyurmuştur.[39] Hz. Peygamber, başka bir hadiste de şöyle buyurur: *"Emaneti gözetmiyenin, imanı da yoktur. Sözünde durmayanın ise, dini yoktur."*[40]

Mü'min kulun görevi, elinden geldiğince emanete riayet etmesi ve her zaman Hakk'ın öğüdüne kulak vermesidir. Çünkü öğüt, mutlaka faydalıdır. Eğer idareci ise, mutlaka adaletli iş yapmalıdır, emanetleri ehline vermelidir. Hasan Basrî şöyle der: "Allahü Tealâ idarecilere üç şey yüklemiştir: Boş şeylere ve hevaya uymamak, insanlardan değil, O'ndan (Allah'tan) korkmak ve âyetlerini basit bir dünya menfaati karşılığında satmamak."

59. «Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin.» Burada sözü edilenler, hakkı emreden idareciler ve adaleti yerine getiren valilerdir. Haksızlığı emreden idareciler ise, itaat edilmeye lâyık değillerdir. Onlar, yani adaletli olmayan idareciler, zalim kimselerdir. İnsanların mallarını zorla gasbederler.

Allah'a itaat, müstakil olarak zikredilmiş, arkasından ise, "peygambere ve sizden olan idarecilere" kısmı bir arada zikredilmiştir. *"Sizden olan idarecilere itaat edin"* ifadesi müstakil olarak gelmemiştir. *"Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin"* buyurularak, bir edep ifadesi sergilenmiştir. O edep de, Allahü Tealâ'nın ismiyle, bir başkasının isminin aynı yerde yanyana sergilenmemiş olmasıdır. Fakat iş kullarla ilgili olunca bu caizdir. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.v.) de, bir insandır, idareciler de. Bu ikisinin bir arada zikredilmesinin herhangi bir zararı yoktur.

«Eğer» siz ve sizi yönetenler, din veya dünya konusunda **«herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz,»** eğer gerçekten **«Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Rasûlüne»**, Allah'ın Kitabı'na ve Hz. Peygamber'in Sünneti'ne **«götürün.»** Bu âyet, kıyasın delil olmasına işaret etmektedir. Kıyas nasıl delil olmasın? Bir konuda nas varsa, ihtilaf edilen konuyu o nassa havale etmek, temsil yoluyla, ve onun üzerine bina etmek suretiyle

39- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Uzunca bir hadisin parçasıdır.
40- Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet etmiştir.

olur. Kıyasla kasdedilen de budur. Allah'a ve peygambere itaattan sonra, bu da emredilmektedir. Böylece de, hükümlerin üç yolla ortaya çıktığı anlaşılmış oluyor: Kitapla sabit olan hükümler, sünnetle sabit olan hükümler ve kitap ve sünnete havale etmek yoluyla sabit olan hükümler ki, bu da kıyastır.

Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, böyle yapmanız gerekir. Allah'a iman bellidir. Ahiret gününe iman ise, Allah'ın Kitabı'na ve peygamberin sünnetine muhalefet edenlerin uğrayacağı cezayı ifade eder. İhtilafa düştüğünüz şeyleri, Allah'ın Kitabı'na ve peygamberin sünnetine havale ederseniz, sizin için **«bu daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.»**

Bu âyet, hak yolda olan idarecilere itaat etmenin vacip olduğuna işaret eder. Hak yoldan sapan idarecilere ise, itaat edilmez. Çünkü hadis-i şerifte: *"Allah'a karşı gelinen bir konuda, mahluka itaat yoktur"* buyurulur.[41] İdarecilerin, Allah'ın kanun ve hükümlerini uygulama ve Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusunda, Allah'tan korkup, ürpermeleri gerekir. Ancak o zaman, insanlara karşı Allah onların kalbine heybet doldurur ve o zaman, insanlardan korunmak için orduya da ihtiyaçları olmaz.

Rivayet edildiğine göre Rum kralı, Hz. Ömer'e hediye olarak cübbe ve bazı giyim eşyaları göndermiş. Hediyeleri getiren elçi şehre girince: "Hâlifenin binası ve sarayı nerede?" diye sormuş. Ona demişler ki: "Onun, senin düşündüğün gibi büyük bir sarayı ve binası yoktur. Küçük bir evi vardır." Ona evini göstermişler. Gittiğinde küçük mütevazi bir ev olduğunu görmüş. Eski olduğu için, evin kapısı kararmış bir haldeymiş. Hz. Ömer'i istemiş, ancak evde olmadığını, kendinin ve müslümanların bazı işlerini görmek için çarşıya çıktığını söylemişler. Elçi de çarşıya çıkmış ve Hz. Ömer'i, bir duvarın gölgesinde, kırbacına dayanmış olarak uyur halde bulmuş. Elçi bu durumu görünce: "Âdilsin, eminsin ve istediğin gibi de uyuyorsun. Bizim yöneticilerimiz ise, haksızlık ediyorlar, kalelere ve ordulara sığınıp, ordular tarafından korunma ihtiyacı hissediyorlar" demiş.

Erdeşir de şöyle der: "Mülkün temeli din, muhafızı da adalettir. Mülkün temeli olmazsa yıkılır, muhafızı olmazsa kaybolur." Haksızlık çok büyük bir ayıp, cezası da cehennemdir. Her akıllı insanın, haksızlıktan kaçınması gerekir. Mü'minin niyeti adalet olursa, zalimlerden kaçması ve zalimlere itaat et-

---

41- Buharî, Müslim ve Ebû Davud: *"Allah'a isyan edilen yerde itaat yoktur. İtaat ancak, iyiliktedir"* şeklinde rivayet etmişlerdir. Rivayet biraz uzuncadır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/416.

memesi gerekir. Sadece hak yolda olan insanlara itaat edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Bana kafa tutan da, Allah'a kafa tutmuş olur. Adaletli yöneticiye itaat eden, bana itaat etmiş olur. Yöneticiye kafa tutan ise, bana kafa tutmuş olur"* buyurur.[42]

Haccâc'a: "Sen Hz. Ömer devrine yetiştin. Onun adaletini gördün. O halde, neden Ömer gibi âdil olmuyorsun?" diye sorarlar. Haccac da şöyle der: "Sizler zühd ve takvada Ebû Zer gibi olun. O zaman ben de size, Ömer gibi âdil ve insaflı davranayım."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ
وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا
﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا
وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

42- Buharî, Müslim ve Neseî rivayet etmişlerdir. Bak. *Cem'ul-Fevâid*, 1/493. Buhari metninde *"adaletli"* ifadesi yoktur.

60. Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmedin mi ? Tâğut'a inanmamaları emredilmiş olmasına rağmen, yine de tâğut'un önünde muhâkeme olunmalarını istiyorlar. Şeytan da onları, derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.

61. Onlara : " Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" dendiğinde, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.

62. Ya nasıl, elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket gelince hemen sana gelirler de : " Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik" diye Allah'a yemin ederler.

63. Allah, onların kalplerinde olanı bilir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara kendileri hakkında tesirli güzel söz söyle.

60. «Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmedin mi?» Buradaki "*iddia* (zu'm)"dan kasıt, onların yalanlarıdır. Çünkü âyet, münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar, sana indirilene yani Kur'ân'a ve senden önce indirilenlere, Tevrat'a ve diğer kitaplara inandıklarını iddia ediyorlar. Böylece de, Tâğûta başvurmak istiyorlar.

İbn Abbas anlatıyor : Bir münafık, yahudinin biriyle kavga etti. Yahudi, münafığı Hz. Peygamber'in karşısına çağırdı. Çünkü Hz. Peygamber'in, âdil karar vereceğini biliyordu. Münafık da yahudiyi, Kâ'b b. Eşref'e gitmeye davet etti. Çünkü bu adam da, rüşvete çok meraklıydı. Yahudi, davasında haklı, münafık ise haksızdı. Yahudi, sözünde diretti ve yargılanmak üzere, Hz. Peygamber'in huzuruna çıktılar. Hz. Peygamber, yahudinin lehine karar verdi. Münafık bu karara razı olmayıp, Hz. Ömer'in huzurunda yargılanmak istedi. Yahudi, Hz. Ömer'e şöyle dedi : "Hz. Peygamber benim lehime karar verdi. Fakat o, bunu beğenmeyip, senin huzurunda yargılanmayı istedi." Hz. Ömer de: "Öyle mi?" diye münafığa sordu ve münafıktan "evet" cevabını aldı. Bunun üzerine Hz. Ömer : " Ben gelinceye kadar yerinizden kıpırdamayın" diyerek dışarı çıktı. Biraz sonra kılıcıyla içeri girerek, münafığın kellesini uçurdu ve " Allah'ın ve O'nun Resûlünün kararına razı olmayana böyle karar gerekir" dedi. Bu olay üzerine bu âyet indi.[43]

43- Bkz. *Kurtûbî Tefsiri, Alûsî Tefsiri, Râzî Tefsiri* ve *Safvetü't-Tefâsîr*. Orada geniş açıklama var.

Cebrail gelerek dedi ki : "Ömer, hakla bâtılı ayırdığı için " Fârûk" ismini almıştır." Tâğût da, Kâ'b b. Eşref'tir. Çünkü o, Hz. Peygamber'e saldırmada ve düşmanlıkta çok ileri gitmişti.

Halbuki onlara, **«tâğut'a inanmamaları»** ondan sakınmaları ve kendilerini temize çıkarmaları **«emredilmiş olmasına rağmen yine de, tâğut'un önünde muhâkeme olunmalarını istiyorlar.»** Yani emredilenin tersini yaparak, tâğuta uyuyorlardı. **«Şeytan da onları, derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.»** Bu öyle bir sapıklıktır ki, artık ondan sonra, bir daha hidayet bulamazlar.

61. «Onlara,» yani münafıklara: **«'Allah'ın indirdiğine ve peygambere,»** yani Allah'ın, kitabındaki emirlerine ve O'nun peygamberinin emirlerine **«gelin, dendiğinde,»** o **«münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.»** Bu ifadeyle, münafıklar yerilerek, nifakları tescil edilmiştir.

62. «Ya nasıl» olur halleri ve nasıl yaparlar ? Kendi **«elleriyle yaptıkları»** bir kötülük **«yüzünden başlarına bir felâket gelince,»** yapmış oldukları suçtan dolayı **«hemen sana gelirler de»** özür dileyerek senden başkasına gidip muhakeme olmakla: **«'Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik'»** yoksa biz sana muhalefet etmek ve senin hükmünü beğenmemezlik etmek istemedik. Yapmış olduğumuzdan dolayı bizi hesaba çekme **«diye Allah'a yemin ederler.»**

Bu durum, onların yaptıklarına bir tehdit ifadesidir. Onlar, pişmanlığın fayda vermediği bir zamanda pişman olacaklar. Onları, özürleri de kurtaramıyacaktır.

63. «Allah onların kalblerinde olanı,» münafıkların kalplerinde gizledikleri nifakı, çok iyi **«bilir.»** Nifaklarını gizlemeleri ve yalan yere Allah'a yemin etmeleri, kendilerini cezadan kurtaramıyacaktır. **«Onlara aldırma.»** Onlardan yüz çevir, özürlerini kabul etme. Nifakları ve hileleri konusunda **«kendilerine öğüt ver»** ve onları uyar. Nefislerinde olan pisliği onlara anlat. Ya da, nefislerindeki pislikten arınmalarını anlat. Belki öğüt, onlara daha faydalı olur. **«Ve onlara kendileri hakkında tesirli güzel»** ve etkili **«söz söyle.»** Etkili söz şöyle olur : "Allah sizin, gizli ve açık her şeyinizi bilir. Kalblerinizde olanı da bilir. İçinizi düzeltin. Kalplerinizi, inkâr ve rezilliklerden temizleyin." Onlara biraz da kaba davranın. Belki de öğüt vermeniz onlara faydalı olur.

وَمَآ
أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا
أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ
لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا
مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

64. Biz her peygamberi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler ve Allah'tan bağışlanmayı isteseler, rasûl de onlar için bağışlanma dileseydi, Allah'ı tevbeleri kabul edici ve merhamet edici olarak bulurlardı.

65. Hayır! Rabbine yemin olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmelerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı, içlerinde hiçbir burukluk duymadan, tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar.

64. «Biz her peygamberi,» hiçbiri istisna olmamak üzere, **«ancak Allah'ın izniyle, kendisine itaat edilmesi,»** verdiği emirlere uyulması **«için gönderdik.»** Peygamberler, verdikleri emirleri Allah'tan alarak verirler. Bu yüzden de peygamberlere itaat, Allah'a itaat ve onlara isyan, Allah'a isyandır.

«Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri,» sana itaat etmeyerek ve senden başkasının huzuruna, muhakeme olmaya giderek kendilerini azaba maruz bıraktıkları **«zaman»** nifaktan tevbe ederek **«sana gelseler ve Allah'tan bağışlanmayı isteseler,»** samimi olarak tevbe etseler, **«rasûl de onlar için ba-**

ğışlanma dileseydi, Allah'ı tevbeleri» çokca **«kabul edici ve»** çokça **«merhamet edici»** onlara rahmetiyle muamelede bulunan bir mabud **«olarak bulurlardı.»**

65. «Hayır!» Durum, onların inanmış olduklarını iddia ettikleri gibi değildir. Ey Muhammed! **«Rabbine yemin olsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmelerde,»** birbirleriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan ihtilaflarda, **«seni hakem yapıp,»** senin huzurunda yargılanmadıkça, ve **«sonra da senin verdiğin hükme karşı,»** her türlü endişe ve vesveseden uzak olarak **«içlerinde hiçbir burukluk duymadan, tam anlamıyla teslim olmadıkça,»** senin verdiğin karara razı olmadıkça, gerçekten **«inanmış olmazlar.»** Gerçekten iman etmiş olmaları için, senin vermiş olduğun karara, içleriyle ve dışlarıyla teslim olup, boyun eğmeleri gerekir.

Bu âyet gösteriyor ki, Allah'ın ve peygamberin emirlerinden bir şeyi kabul etmeyen kimse, İslâm'ın dışına çıkmıştır. Hz. Peygamber, hak yolun rehberidir. Rehbere uymamak ise, sapıklıktır. Bir hadis-i şerifte : *"Sizden birinizin isteği, getirmiş olduğum hükümlere uymadıkça, gerçekten iman etmiş olamaz"* buyurulmuştur. [44]

'İrbaz b. Sâriye şöyle anlatır: "Hz. Peygamber bize öğüt verdi. Verdiği bu öğütten dolayı kalblerimiz ürperip, gözlerimiz yaşardı. Bunun üzerine bizler dedik ki, ' Ey Allah'ın Rasûlü ! Bu veda eden kimsenin öğüdü galiba! Öyleyse bize tavsiyede bulun'. Bu sözümüz üzerine buyurdu ki : *"Size, Allah'tan korkmanızı, başınıza bir köle dahi idareci olmuş olsa, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Sizden kim yaşarsa, birçok ihtilaflara şahit olacak. İşte o zaman, benim râşit ve hidayet rehberi olan halifelerimin sünnetine sarılın. Hem sımsıkı sarılın. Sonradan uydurulan ve dine sokulan şeylerden sakının. Sonradan uydurulan her şey bidattır. Her bid'at da sapıklıktır."*[45]

Mümin, Rasûlüllah'ın sünnetine uymaya ve bid'at olan şeylerden kaçmaya mecburdur. Ancak bu şekilde, içini ve dışını temiz tutabilir ve kıyamet gününde Hz. Peygamber'in şefaatine nail olur. Böylelikle de, ateşten kurtularak, iyilerle birlikte cennete girer.

44- Bu hadisin beyanı ve kaynağı daha önce belirtilmiştir.

45- Ebû Davud, *"Sünnete Uymanın Lüzûmu"*, Tirmizî *"İlim"* ve Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiştir. s. 4/126. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/278

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ
مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ
تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَ
لَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ
فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ
وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ
الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

66. Eğer onlara : " Kendinizi öldürün, ya da yurtlarınızdan çıkın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı. Ama kendilerine öğütleneni yapsalardı, elbette onlar için daha iyi ve daha sağlam olurdu.

67. O zaman elbette onlara, katımızdan büyük bir mükâfat verirdik.

68. Ve onları elbette doğru bir yola iletirdik.

69. Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîklar, şehidler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştırlar.

70. Bu nimet Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter.

66. «Eğer onlara: 'Kendinizi öldürün, ya da yurtlarınızdan çıkın' diye yazmış olsaydık,» yani eğer biz, o münafıklara da, günahlarından tevbe etme isteğinde bulundukları zaman, İsrail oğullarına farz kılmış olduğumuz gibi, kendilerini öldürmelerini veya yurtlarından çıkmalarını emretmiş olsaydık, **«içlerinden pek azı hariç, bunu»**, yani emretmiş olduğumuz bu şeyleri **«yapmazlardı.»** İçlerinde pek az samimi bir gurup bunu yapardı. **«Ama kendilerine öğütleneni yapsalardı,»** peygambere itaat edip, ona uysalar, onun sancağı altında yürüseler, onun gösterdiğine boyun eğseler ve onu hakem kabul etselerdi, **«elbette onlar için»** her iki dünyaları açısından da **«daha iyi ve daha sağlam olurdu.»** İçinde bulundukları ısdıraptan uzak olurlardı ve imanları daha kuvvetli olurdu.

67. İmanda sabit kalsalardı, işte **«o zaman elbette onlara,»** ahiretleri için, **«katımızdan büyük bir mükâfat»** ve kesilmeyen bir sevap **«verirdik.»**

68. «Ve onları, elbette doğru bir yola iletirdik.» Onlar, bu davranışlarıyla mutluluk âlemine ulaşırlardı. Kendilerine gayb kapıları açılırdı.

Salihlerden biri demiştir ki : "Sizin hiçbiriniz, korkunca çalışan kötü köle gibi olmasın. Kendisine bir şey verilmeyince çalışmayan işçi gibi de olmayın." Yine denir ki, korku ve çile atına binmeyen, mal ve mülke ulaşamaz.

Ey kendisine verilen öğüdü yerine getirmeyen ve Rabb'inden korkmayan kul! Senin için hayırlı olanı nasıl terkettin, menfaatını nasıl teptin? Şu anda senin için, içine düşmüş olduğun kötülük ve menhiyattan tevbe edip, ibadet ve taatte bulunarak Allah'a dönmekten başka çıkar yol yoktur.

69. «Kim,» tam anlamıyla **«Allah'a ve peygambere itaat ederse...»** Burada *"taat"*, tam bir boyun eğme, gerçek anlamda emirlere uyma, bütün emir ve yasaklara riayet etmektir. İşte kim Allah'a ve peygambere bu şekilde bir bağlılık gösterirse, **«işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği»** derecelerini yücelttiği **«peygamberler, sıddîklar, şehitler ve salihlerle beraberdir.»** Bu ifade, müminleri itaate teşviktir. Çünkü itaat vasıtasıyla, Allah dostlarıyla birlikte olmaya söz almışlardır. İtaat sayesinde, Allah katında en yüce dereceleri elde edeceklerdir. Bunların başında, ilim ve amel bakımından yüceliğin zirvesine ulaşan nebiler vardır. Sonra, sadakat ve samimiyette yücelen sadık kimseler yer alır. Bunların arkasından da, Allah'ın dininin yücelmesi uğruna hayatlarını veren şehitler gelir. Bütün ömürlerini Allah'a itaat etmekle geçiren sâlih kullar da bu grubun erleridir.

Buradaki *"beraberlik"* ten kasıt, derecedeki beraber olma değildir. Çünkü, fâdıl ile mefdûl'ün aynı derecede olması caiz değildir. Fakat bunlar, cennette öyle yerleşecekler ki, hepsi de birbirlerini görecek ve dilediklerinde, birbirlerini ziyaret edebileceklerdir.

«Onlar ne güzel arkadaştırlar.» Burada bir hayret ifadesi vardır. Sanki denmiştir ki : " Ne güzel arkadaştır onlar ?" Yani nebiler ve ondan sonra bahsi geçenler.

"Refîk" kelimesi, rıfk kelimesinden türemiş olup, arkadaş anlamınadır. Yumuşak huyluluğu, munisliği ifade eder.

Rivayet edilir ki : Hz. Peygamber'in âzatlı kölesi Sevban, günün birinde, vücudu cılızlaşmış ve rengi solmuş olarak, Hz. Peygamber'e gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun sebebini sorar. O da : "Hiçbir acım falan yok. Fakat seni görmediğim zaman özlüyorum, ayrılığına dayanamıyorum. Sonra da ahireti hatırladım ve seni, orada da görememekten korktum. Orada senin, nebilerle birlikte yükseltileceğini biliyorum. Ben cennete girdirilsem bile orada, seninle benim yerim ayrı olacak. Eğer cennete girdirilmezsem o zaman seni ebediyyen hiç göremiyeceğim" cevabını verir. İşte bu âyet, bunun üzerine, iner.

70. «Bu nimet,» Allah'a itaat edenlere verilen bu sevap ve mükâfat, sadece **«Allah'tandır.»** Allah'ın lütuf ve ikramıdır. Kendisine itaat edenlere vereceği mükâfatı, **«bilen olarak Allah yeter.»**

Bu âyet, bütün mükellefler, hakkındadır. Allah'a ve peygambere itaat eden herkes Allah katında derece ve şerefli bir makam kazanır.

Sâlihlerden birinden şöyle rivayet edilmiştir : Gecenin birinde, uykum geldi ve uyudum. Rüyamda, kıyametin koptuğunu gördüm. İnsanlar hesaba çekiliyorlar, bir topluluk cennete, birisi de cehenneme gönderiliyor. Ben de cennete götürüldüm ve: 'Ey Cennet ehli! Rıdvan mahallesindeki bu bahçeli evi nasıl elde ettiniz ?' diye sordum. (Allah'ın rızasını kazanarak cennetteki köşkleri nasıl elde ettiniz?) Onlar : "Allah'a itaatle, şeytana baş kaldırmakla" cevabını verdiler. Sonra cehennem kapısına geldim ve: 'Ey Cehennemliler! Buraya nasıl geldiniz?' diye bağırdım. Onlar da : 'Şeytana itaat edip, Allah'a baş kaldırmak suretiyle' cevabını verdiler.

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurur ki : *"Diretenler hariç, bütün ümmetim cennete girecektir."* Denildi ki: " Diretenler kimlerdir?" O buyurdu ki:

"Bana itaat eden cennete girecek, bana baş kaldıran ise, diretmiş olur."[46] Kişi, Allah'ın Rasûlüne ve Allah'ın dostlarına tâbi olması gerekir. Çünkü hadiste : *"Kişi sevdiğiyle beraberdir"* buyurulur.[47] Eğer peygamberleri, sıddıkları, şehitleri ve sâlih kimseleri severse, elbette cennette onlarla birlikte olur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا
خُذُوا۟ حِذْرَكُمْ فَٱنفِرُوا۟ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُوا۟ جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنكُمْ
لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَىَّ
إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ
كَأَن لَّمْ تَكُۢنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ
مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ
يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

71. Ey iman edenler! İhtiyatlı davranın, bölük bölük, ya da hep birlikte savaşa çıkın.

72. İçinizden bazıları vardır ki, pek yavaş davranırlar. Size bir musibet dokununca : " Allah bana lütfetti de, onlarla beraber bulunmadım" der.

46- Buharî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. İbn-i Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 9/194.
47- Buharî, Müslim. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/558.

73. Eğer Allah'tan size bir nimet erişirse, sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi : " Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da, büyük bir başarı kazansaydım" der.

74. O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

71. «Ey iman edenler! İhtiyatlı davranın.» Uyanık olun ve düşmana karşı tedbirinizi alın ki, düşman size üstün gelmesin! Ayrı ayrı guruplar halinde, **«bölük bölük»** düşmanla cihat etmeye çıkın. **«Ya da»** Hz. Peygamber çıktığı zaman, siz de bir bütün halinde toplu olarak **«hep birlikte savaşa çıkın.»** Âyette geçen *"sübât"*, "sübe" kelimesinin çoğuludur. Sübe, sayıları onun üzerinde erkeklerden oluşan topluluk demektir.

72. Sizin **«içinizden bazıları vardır ki,»** savaşa çıkmakta **«pek yavaş davranırlar»** ve geri kalırlar. Buradaki hitap, mümin olan müslüman askerlere ve münafıklaradır. *"Yavaş davrananlar"* dan kasıt ise, askerin içerisinde bulunan münafıklardır. Bu münafıklar, nifak çıkarmak için savaşa gidiyorlardı.

«Size» düşman tarafından; bir yenilgi veya ölüm gibi **«bir musibet dokununca,»** yavaş davranan münafıklar, yaptığı işe sevinerek ve rabbine hamdederek: Savaşa katılmayıp geri kalmam sebebiyle, **«'Allah bana lütfetti de,»** savaşta **«onlarla beraber bulunmadım' der.»** Böylece onların başına gelen felâket benim başıma gelmedi, der.

73. «Eğer Allah'tan size» ganimet veya zafer gibi **«bir nimet erişirse,»** yavaş davranıp, evde oturmalarına ve kaybettikleri ganimete pişman bir vaziyette, sanki **«sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi : 'Keşke ben de,»** savaşta **«onlarla beraber olsaydım da, büyük bir başarı kazansaydım',»** yani elde edilen bol ganimetten pay alsaydım **«der.»**

74. «O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar,» yani Allah rızasını elde etmek için hayatlarını fedâ eden müminler, **«Allah yolunda savaşsınlar.»** Bazıları yavaş davransalar da, samimi müminler savaşa devam etsin. **«Kim, Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse, biz ona yakında»** değeri biçilemiyecek derecede, **«büyük bir mükâfat verece-**

ğiz.» Onun hakkı, büyük bir mükâfattır ancak. Yense de, yenilse de.

Burada ince bir nokta vardır. Ayet-i kerimede : *"Öldürülür veya galip gelirse"* buyurulmasının sebebi, mücahide, savaşta kararlı olup, kendisini şehitlikle yüceltmesi tenbihi yapılmaktadır. Mücahidin gayesi, sırf adam öldürmek değil, hakkı yüceltip, dini hâkim kılmaktır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allahü Tealâ, Allah yolunda cihad etmek ve kelimetullahı tasdik etmek niyetiyle evinden çıkan kimseyi, cennete koymayı yahut da almış olduğu ecir ve ganimetle evine geri döndürmeyi tekeffül etmiştir"* buyurmaktadır.[48]

Bir başka hadis-i şerifte : *" Allah yolunda bir gaziyi savaşa hazırlayan kimse, savaşmış gibidir. Savaşan bir gazinin, evinde bırakmış olduğu kimselere iyi muamelede bulunan kimse de, savaşmış gibidir"* buyurulur.[49] Savaşa giden gazinin, geride bırakmış olduğu insanların ihtiyaçlarını giderip, onlara iyi muamelede bulunmak da, savaşa katılmış kadar sevap kazandırır.

Cihadın faziletleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bu âyet, her ne kadar savaş hakkında inmiş ise de, hayırlara koşan insanlar da bu kapsama dahildirler. Yeter ki, vakit geçmeden, bu hayırları işleyebilsinler. Hz. Peygamber buyurur ki : *" Karanlık gece parçaları gibi fitneler gelmezden önce, salih amellere koşunuz. Öyle bir zaman olur ki adam, mü'min olarak sabahlayıp, kâfir olarak akşamlar. Ya da, kâfir olarak sabahlar, mü'min olarak akşamlar. Basit bir dünya menfaati karşılığında, dinini satar."*[50]

Zübeyr b. 'Adiy anlatıyor : "Enes b. Mâlik'e gelip, Haccâc'ın bize yaptıklarını şikayet ettik. O dedi ki : *Sabredin! Hiçbir zaman gelmez ki, ondan sonra Allah'a kavuşuncaya kadar daha kötü bir zaman gelmemiş olsun. Ben bunu, Peygamber'inizden işittim."*[51]

Biliniz ki, nefis ve şeytanla savaşmanın silah ve malzemeleri, Allah'ı zikretmektir. Allah'ı zikretmekle insan, nefsânî duyguların esiri olmaktan kurtulur. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Hiçbir topluluk yoktur ki, Allah'ı zikretmek için otursunlar da, onların etrafını melekler sarıp rahmet kaplamasın ve onlara bir sekînet (huzur ve rahatlık) inmesin ve ayrıca Allahü Tealâ o toplulu-*

48- Buharî, Müslim, Neseî ve ayrıca *Muvattâ*'nda Mâlik rivayet etmişlerdir.
49- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirimizî ve Neseî rivâyet etmişlerdir.
50- Müslim, Tirmizî rivâyet etmişlerdir.
51- Buharî ve Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/98.

ğu yüce katında olanların yanında anmasın." buyurmuştur.(52)

Ebû Vâkid el-Hâris b. Avf (r.a.) anlatıyor : "Hz. Peygamber mescidde oturuyordu. Onunla birlikte başka insanlar da vardı. Üç kişi içeri girip, ikisi Hz. Peygamber'e yöneldi, birisi ise gitti. Bu iki kişi, Hz. Peygamber'i tanımışlardı. İki kişiden bir tanesi, halkada bir boşluk görüp, oraya oturdu. Diğeri ise, arkalarında oturdu. Hz. Peygamber işini bitirince : *"Bu üç kişinin durumunu size haber vereyim mi? Onlardan birisi Allah'a sığındı, Allah da onu korumasına aldı. İkincisi Allah'tan utandı, (orada bulunanları sıkıştırmak istemedi, Allah'ın Resulünden utandı) Allah da ondan utandı, (yani ona rahmetiyle muamele etti, onu cezalandırmadı.) Üçüncüsü de Allah'tan yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi"* buyurdu.(53)

وَمَا لَكُمْ

لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ
كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ

52- Tirmizî ve İbn Mâce: *"Hiçbir topluluk yoktur ki, Allah'ın evlerinden birinde oturup Allah'ın kitabını okusunlar..."* şeklinde rivayet etmişlerdir.

53- Buharî, Müslim, Tirmizî ve *Muvatta*'ında İmam Mâlik rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/11.

كُفُّوٓا۟ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ
أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا۟ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ ۖ لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ
إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ ۖ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ وَلَا
تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَ مَا تَكُونُوا۟ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ
كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ
مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۗ قُلْ
كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن
سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ
بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ
فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۚ ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ ۖ فَإِذَا بَرَزُوا۟
مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ ٱلَّذِى تَقُولُ ۖ وَٱللَّهُ يَكْتُبُ مَا

يُبَيِّتُونَ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۚ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

75. Size ne oldu ki, Allah yolunda ve : "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan şu şehirden çıkar, bize katından bir koruyucu ver, bize katından bir yardımcı ver" diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz ?

76. İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de, tâğût yolunda savaşırlar. O halde, şeytanın dostlarına karşı savaşın. Çünkü şeytanın hilesi zayıftır.

77. Kendilerine : " Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi ? Kendilerine savaş yazılınca, hemen içlerinden bir grup; insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla korkmaya başladılar da: "Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın ? Bizi yakın bir zamana kadar ertelesen olmaz mıydı ?" dediler. Onlara de ki : " Dünya geçimi azdır. Allah'tan korkanlar için ahiret daha iyidir. Size kıl kadar haksızlık edilmez."

78. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde de bulunsanız, yine ölüm size ulaşır. Onlara bir iyilik dokunsa : " Bu Allah tarafındandır" derler. Başlarına bir kötülük gelince de : "Bu sendendir" derler. De ki : "Hepsi Allah'tandır." Bu topluma ne oluyor ki, bir türlü laf anlamaya yanaşmıyorlar.

79. Sana gelen her iyilik, Allah'tandır. Sana gelen kötülük de, kendindendir. Seni insanlara elçi gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.

80. Kim Rasûl'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi göndermedik.

81. "Peki" derler, fakat senin yanından ayrıldıkları zaman, onların birtakımı, söylemiş olduğunun tersini geceleyin kurar. Allah, onların geceleyin düşünüp kurduklarını yazmaktadır.

Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan. Vekil olarak Allah yeter.

82. Kur'ân'ı gereği gibi düşünmüyorlar mı ? Eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirini tutmayan çok şeyler bulurlardı.

75. Ey Müminler! **«Size ne oldu ki Allah yolunda»** savaşmıyorsunuz, cihadı terkediyorsunuz. Cihadı terketmek için hiçbir sebep yokken, neden savaşmıyorsunuz? Buradaki soru cümlesi, bir kınama ifadesidir. Allah'tan başka hiçbir çareleri ve sığınacakları yer olmayan Mekke'li bu zayıf insanlar, dua ederek diyorlar ki : **«Ve: 'Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan şu şehirden»** insanları, Allah'a ortak koştukları ve müslümanlara eziyet ettikleri için zalim olan bu Mekke diyarından **«çıkar»** bizleri! **«Bize katından bir koruyucu ver.»** Bize müslüman bir vali ver de, menfaatlerimizi korusun, dinimizi muhafaza etsin. Yine **«bize,»** kendi **«katından bir yardımcı ver'»** de, düşmanlarımıza karşı bize yardım etsin, **«diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?»** Size ne oluyor da, Mekke'de müslüman olan ve inkârcılar tarafından kendilerine eziyet verilen, esir alınan ve zayıf düşürülenleri kurtarmak için savaşmıyorsunuz? Halbuki, bu insanların hicret etmeleri, müşrikler tarafından engellenmiş, zelil ve âciz bir şekilde onların arasında kalmışlar. Onların birçok şiddetli eza ve cefalarıyla karşı karşıyalar.

Burada, *"müstaz'af"* (zayıf) tan özellikle bahsedilmiş olması, zayıf müslümanları kâfirlerin elinden kurtarmanın en büyük hayırlardan biri olduğuna işaret içindir.

Çocuklara yapılan haksızlığın çok fazla olduğunu tescil etmek için özellikle zayıflarla birlikte zikredilmiştir. Çünkü, kâfirlerin yaptığı haksızlıklar, mükellef olmayan çocuklara bile sirayet etmişti. Âyetten anlaşıldığına göre, mal vererek, savaşarak veya hangi yolla imkân bulunursa onu yaparak, esir insanları inkârcılardan kurtarmak vaciptir.

Allahü Tealâ, onların bu dualarına cevap veriyor ve Mekke'nin fethinden önce, bazılarının Mekke'den çıkmasını nasip ediyor. Orada kalanlara ise, hayırlı bir yardımcı ve dost nasip ederek, sevgili Peygamber'i(s.a.v.) eliyle, Mekke'nin fethini nasip ediyor. Böylece, kendilerine yardım edilmiş oluyor. Daha sonra da kendilerine, Attâb b. Esîd vali tayin ediliyor. Kendilerine çok büyük yardımlarda bulunuyor ve Mekke'nin en yüceleri oluyorlar.

76. Allah'a **«iman edenler, Allah yolunda,»** Allah'ın dininin yücelmesi için **«savaşırlar.»** Hiç şüphe yok ki, Allah onların dostu ve yardımcısıdır. **«İnkâr edenler de, tâğût yolunda savaşırlar.»** Tâğût da onları, şeytana ulaştırır. Onların şeytandan başka yardımcıları yoktur. **«O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın.»** Sanki burada, "Öyle ise ey Allah'ın dostları! Şeytanın dostlarıyla savaşınız!" gibi bir ifade vardır. **«Çünkü şeytanın hilesi zayıftır.»** Şeytanın mü'minlere olan tuzağı zayıftır, önemsizdir. Öyle ise onun dostlarından korkmayınız. Çünkü şeytanın dostlarının dayanağı çok zayıf ve çok basittir. Tıpkı bu: " Hakkın devleti, bâtılın gürültüsü (cevleti) vardır" ata sözüne benzer.

Şeytanın tuzağı köpeğe benzer. Ona karşı direnirsen, deriyi yırtar, elbiseyi parçalar. Rabbine yönelirsen, şefkatle onu senden uzaklaştırır. Allahü Tealâ, şeytanı, kullarına düşman yaratmıştır ki, kullar da şeytanı kötü olarak bellesin ve şeytandan sakınmaya devam etsinler.

Ahmet b. Sehl şöyle söyler : Dört tane düşmanın vardır:

Birincisi dünyadır. Dünyanın sana karşı kullandığı silâh ise halkla karşılaşmaktır. Dünyayı içerisine atacağın ceza evi ise, halktan ayrılıp, kenara çekilmektir.

İkincisi şeytandır. Şeytanın silahı tokluktur. Şeytanın ceza evi de açlıktır.

Üçüncü düşmanın ise nefistir. Nefsin silahı uykudur. Nefsin ceza evi de uykusuzluktur.

Dördüncü düşman da hevâ olup, silahı da lâftır. Hevânın ceza evi de susmaktır."

Biliniz ki, şeytanın tuzak ve hilesi, gerçekten zayıftır. Allahü Tealâ her zaman, kullarına yardım eder. Bu yardımı da, kullarının nefislerini temiz kılmak ve onların içlerine tevhid nuru doldurmak suretiyle ortaya koyar. Şeytan zulmânî (karanlığa mensup) dir, nûrânî (ışığa mensup) olandan kaçar.

Anlatıldığına göre Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmak için izin alır. O sırada Hz. Peygamber'in yanında, Kureyş'in kadınları bulunmakta ve ona bazı sorular sormaktadırlar. Ancak bu hanımların sesleri, Peygamberin sesinden daha yüksek çıkmaktadır. Hz. Ömer içeri girince, içeride bulunan hanımlar, hemen örtülerine sarılırlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber

(s.a.v.) de gülmeye başlar. Bunun üzerine Hz. Ömer : "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Seni güldüren nedir ?" diye sorar. Hz. Peygamber de : *"Şu yanımda olan kadınlara şaştım. Senin sesini işitince hemen örtülerine sarıldılar"* buyurdu. Hz. Ömer ise : "Ey Allah'ın Resûlü! Kendisinden haya edilip sakınılmaya en layık olan sensin" der ve hanımlara döner. Hanımlara da : " Ey nefislerinin düşmanları! Hz. Peygamber'den değil de, benden mi utanıp sakınıyorsunuz ?" diye seslenir. Hanımlar ise : "Sen daha kaba ve sertsin" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *"Sus ey Hattaboğlu! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sen bir yolda giderken, şeytan asla sana yaklaşamaz. O, senin yolundan başka bir yola yönelir"* buyurdu.(54)

77. «Kendilerine: 'Ellerinizi savaştan çekin» denilenleri görmedin mi? Rivayet edildiğine göre, Mekke'den Medine'ye hicret etmezden önce, bir grup insan Hz. Peygamber'e gelerek, müşriklerin kendilerine verdiği eziyetten şikayet ederler ve derler ki : " Cahiliye döneminde, yani müslüman olmazdan önce bizler, önemli insanlardık, şimdi ise zelil insanlar olduk. Eğer bize izin verirsen, müşrikleri yataklarındayken öldürürüz." Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Ellerinizi savaştan çekin"*, yani onlarla savaşmaktan uzak durun, **«namazı kılın ve zekâtı verin'»** ve *"size emredilen şeylerle uğraşın. Ben, onlarla savaşmakla emredilmedim,"* buyurur. **«denilen kimseleri görmedin mi?»**

Müslümanlar, Mekke'de kaldıkları müddetçe, durum hep böyle devam etti. Peygamberle birlikte, Medine'ye hicret edince, kendilerine savaşma emri verildi. Bazıları bu emri hoş karşılamadı, kendilerine ağır geldi.

Ancak zamanı gelip **«kendilerine savaş yazılınca,»** cihad farz kılınınca, **«hemen içlerinden bir grup»** bunu sürpriz olarak karşıladı ve kâfirlerin kendilerini yakalayıp öldürmelerinden korktular. Bu **«insanlardan, Allah'tan korkar gibi,»** tıpkı Allah ehlinin Allah'tan korktuğu gibi bir korkuyla **«hatta daha fazla korkmaya başladılar da:»** Sonra da: **«'Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın, bizi yakın bir zamana kadar ertelesen olmaz mıydı?' dediler.»** Bize biraz daha süre versen, bizi bıraksan da ecelimizle yatakta ölsek olmaz mı? Onların bu sözleri, kendilerine farz kılınan savaşın hafifletilmesini istemelerine işarettir. Bunu, yaşamayı sevip, ölümden korktukları için söylemişlerdir.

Sen de, fani dünya malından, oturarak elde edecekleri şeyden onları sa-

54- Buharî, Müslim ve İmam Ahmed b. Hanbel. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/620.

kındırmak, baki ve savaşarak elde edilecek olan şeylere teşvik etmek için **«Onlara de ki : 'Dünya geçimi azdır.»** Dünyada faydalanılan ve zevk alınan şeyler, kısa zamanda yok olurlar. Savaşarak şehit olmuş olsaydınız, diri kalırdınız. Böylece de, fani hayat, baki olan hayata bitişmiş olurdu. **«Allah'tan korkanlar için ahiret daha iyidir.»** Savaşmak sebebiyle ahirette elde edeceğiniz sevap, bu dünyada elde ettiğiniz geçici zevk ve faydalardan daha hayırlıdır. Çünkü ahiretteki sevap, çoktur ve hiç kesilmez. Burada, *"Allah'tan korkanlar için"* tabiri kullanılarak, isyan etmekten sakınmaya ve samimi bir şekilde, şehadet istemeye teşvik edilmiştir. **«Size kıl kadar,»** az bir miktar bile olsa, kesinlikle **«haksızlık edilmez.'»** Yaptığınız amellerin karşılığını eksiksiz olarak alırsınız.

Biliniz ki ahiret, dünyadan daha hayırlıdır. Çünkü, dünya nimetleri az, ahiret nimetleriyse çoktur. Dünya nimetleri kesilir, ahiret nimetleri ise devamlıdır. Dünya nimetleri üzüntü ve sıkıntılarla karışık, şaibeli nimetlerdir, içlerinde çirkinlikler vardır. Ahiret nimetleri ise, bulanıklıklardan arındırılmış, tertemizdirler. Dünya nimetlerinde şüphe vardır. Bugün, en büyük nimete kavuşmuş olan insan, yarınki akibetinin ne olacağını bilemez. Ahiretteki nimetler ise, kesindirler, şüphe götürmezler. Bu yüzden akıllı insanın, her yönüyle hayırlı olanı yani ahireti seçmesi, kötü olanı, yani dünyaya aldanmayı da terketmesi gerekir.

Rivayet edildiğine göre adamın biri, bir ev satın almış. Evi satan adama, "bir senet yaz" denmiş ve o da şöyle yazmış : "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Aldanmışın ve kendini beğenenin biri diğer bir aldanmış ve kendini beğenenden bir ev satın aldı ve gâfillerin sokağındaki o eve girdi. Bu evin sahibine ebedilik yoktur. Orada sınır vardır. Sınırın birincisi ölümle, ikincisi kabirle, üçüncüsü haşirle, dördüncüsü de, cennet veya cehennemle biter. Vesselâm." Bunun üzerine, evi satın alan adam, satın almış olduğu evi geri verir, parayı da Allah yolunda harcar. Dünyadan el etek çeker. İşte bu durum, âriflerin gerçek durumudur.

Şeyhlerden biri şöyle der: "Allahü Tealâ ahireti, mü'min kullarının mükâfatını vereceği bir yer olarak yaratmıştır. Çünkü onlara vermek istediği gizli ve açık nimetler, bu dünyaya sığmaz. Cennette olanlar, dünyadakilere uymaz. Aralarında sadece isim benzerliği vardır. Onun için Allah, mü'minlerin değerlerini yüceltmiş ve fani olan bir dünyada değil, ebedî olan bir âlemde kendilerini mükâfatlandıracağını ifade etmiştir." Çünkü Allah : *"Al-*

lah katında olanlar, daha hayırlı ve daha kalıcıdır" (Kasas: 60) buyurmuştur. Âhiret yurdundaki mükâfat, ibadetlerin kabul edilmesinin delilidir. Çünkü mükafât, bu kabule bağlıdır.

İbrahim b. Edhem der ki : " Eğer krallar, bizim neye sahip olduğumuzu bilselerdi, bizi kılıçlarla döverlerdi. Kul ancak, gücü nisbetinde rabbine itaat eder. Kim, Allah katındaki makamını bilmek isterse, Allah'ın kendisinin kalbinde olan makamına baksın." Bazılarına : "Allah'ı biliyor musun ?" diye sorulduğu zaman kızar ve: " Görüyorsun ki ibadet ediyorum. Bilmediğime nasıl ibadet ederim" der. Bu defa "Pekiyi, bildiğine isyan da ediyor musun ?" dedi.

78. Her **«nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde de bulunsanız,»** hakkınızda takdir edilen müddet gelince, **«yine ölüm size ulaşır.»** Âyette kullanılan *"idrak"* kelimesinden, onların ölümden kaçmaya çalışmalarına işaret edilmektedir. Allah ise, onların bu kaçma isteklerine son veriyor.

Yüksek saraylarda bile olsanız, insanların çıkamıyacağı yüksek yerlerde bile bulunsanız ölüm sizi bulur. Ölüm için, belli bir yaşın da olamıyacağı, bilinen bir gerçektir. Ölüm için, belli bir zaman ve hastalık da yoktur. Onun için insan, her an için ölüme hazır olmalıdır. Hz. Peygamber buyurur ki : *"İştahları kesen ölümü, sık sık hatırlayın."*[55] Bu söz, çok kısa ve anlamlı bir sözdür. Bu söz, bütün öğüdü kendisinde toplamış olan en beliğ öğüttür. Her kim, ölümü gereği şekilde hatırlarsa, lezzetten de zevk alamaz ve gelecekte bile onu lezzet almaktan engeller. Onu, umduklarından uzaklaşmaya sevkeder. Fakat, kirli nefisler ve gâfil kalpler, çok fazla öğüde ve kendilerine süslü lafların söylenmesine muhtaçtırlar. Yahut da Hz. Peygamber'in, *" iştahları kesen ölümü, sık sık hatırlayın"* hadisiyle karşı karşıya kalırlar. Allahü Tealâ da kelâmında : *" Her nefis ölümü tadacaktır"* (Ankebût: 57) buyurur. Bu söz, kulağı olana yeter, ona dikkat edeni de gereği şekilde meşgul eder.

«Onlara, bir iyilik dokunsa,» o nimetin Allah'tan geldiğini kabul ederek : **«'Bu, Allah tarafındandır' derler.»** Ey Muhammed! Onların, **«başlarına»** bir kıtlık ve buna benzer bir **«bir kötülük gelince de»**, bunu senden bilerek: **«'Bu sendendir'»**, senin uğursuzluğundan başka bir şey değildir **«derler.»** Tıpkı yahudilerin: "Muhammed Medine'ye girdikten sonra, meyveler azaldı, fiyatlar yükseldi" demeleri gibi.

55- Tirmizî ve İbn Mâce *Sünen*'lerinde rivayet etmişlerdir.

Ey Muhammed (s.a.v.)! Sen de onlara **«de ki:»** İyilik de, kötülük de, **«'hepsi Allah'tandır.'»** İradesi gereği, dilediğine bolca verir, dilediğine de kısar. **«Bu topluma»** yani şu yahudi ve münafıklar topluluğuna nasıl bir hastalık bulaşmış ve onlara **«ne oluyor ki,»** hayvanlar gibi **«bir türlü laf anlamaya yanaşmıyorlar.»** Eğer onlar, lâftan anlasalardı, her şeyin Allah katından olduğunu bilirlerdi.

"Fıkh", anlamak demektir. Daha sonra bu kelime, özel bir anlam kazanarak, *"fetva ilmi"* anlamını kazanmıştır.

79. Ey İnsan! **«Sana gelen her iyilik»** hayır ve nimet **«Allah'tandır.»** O'nun bir lütfu olarak sana ulaşmıştır. İnsanoğlunun yapmış olduğu hiçbir ibadet ve itaat, sadece yaratılış nimetini bile karşılayamazken, diğer nimetleri nasıl karşılasın? Onun içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz : *"Allahü Tealâ'nın rahmeti olmadan, hiçbir kimse cennete giremez"* buyurmuştur. Bu sözü duyanlar : " Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorunca : *"Evet ben de, Allah beni rahmetine batırmasa cennete giremem"* cevabını vermiştir.[56]

«Sana,» belâ ve hoşuna gitmeyen şey **«gelen kötülük de, kendindendir.»** Çünkü o masiyetin işlenmesine sebep olan senin kendi nefsindir. Bu durum, az önce geçen *"hepsi Allah'tandır"*(Nisâ: 78) âyetine ters düşmez. Çünkü, yaratma ve kula ulaştırma bakımından her şey Allah'tandır. İyilik ve ihsan kullara bir ikramdır, kötülük ise, kulları cezalandırmak ve intikam almaktır. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Hiçbir Müslüman yoktur ki, başına gelen belâ, meşakkat ve hastalık, kendisini inciten bir diken ve ayakkabısının kopmuş olan bağı, işlemiş olduğu bir günahtan dolayı olmasın. Allahü Teâlâ'nın bağışlaması ise, bunlardan daha çoktur."[57]

Biliniz ki, amellerin dört mertebesi vardır: Bunların ikisi Allah için olup, onlarda kulun hiçbir müdahalesi yoktur. Bunlar; yaratma ve takdir etmedir. Geriye kalan ikisi de, kulun insiyatifindedir. Bunlar da, çalışma ve kazanmadır (kesb ve fiil). Allahü Tealâ, kazanmadan ve kötü fiil işlemeden münezzehtir. Bu ikisi, kulun işlerindendir. Fakat kul ve onun kazandığı şeyler mahluktur, Allah yaratmıştır. Çünkü Allah : *"Sizi ve yaptıklarınızı yaratan, Allah'tır"* (Sâffât: 96) buyurmuştur. Bu âyet: *"De ki: (Yaratma ve takdir yö-*

56- Buharî, Müslim, İbn Mâce, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

57- Müslim benzerini rivayet etmiştir. Buharî de bir kısmını rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/580.

nüyle) hepsi Allah'tandır."(Nisâ: 78) âyetini teyid eder. Takdir ve yaratma Allah'a, kesb ve fiil ise kula aittir. Bunu böyle anla ve inan. Çünkü, hak ehlinin ve erbabının görüşü budur.

Dahhâk: "Kulun, Kur'ân'ı ezberleyip, sonradan da unutması, kendi günahının eseridir." demiş daha sonra : *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı yüzündendir"* (Şûrâ: 30) âyetini okumuş ve "Kur'ân'ı unutmak en büyük musibettir" demiştir.

«Seni,» bütün **«insanlara elçi gönderdik.»** Sen, sadece Arapların peygamberi değil, aynı zamanda Araplar dışındaki bütün insanların da peygamberisin. *"Seni ancak bütün insanlara gönderdik"* (Sebe: 28) Senin peygamber olduğun konusunda: **«Şahit olarak Allah yeter.»** Yani sana mûcizeler vererek desteklemesi yeterlidir.

80. «Kim Rasûl'e itaat ederse,» gerçekte **«Allah'a itaat etmiş olur.»** Çünkü, rasûl sadece tebliğ edendir. Âmir yâni emreden ise, Allahü Tealâ'dır. **«Kim de»** itaat etmekten **«yüz çevirirse, biz seni onlara bekçi göndermedik»** ki, onların işlerini gözetesin ve onları hesaba çekesin. Senin görevin tebliğ etmektir. Hesaba çekmek bize aittir.

81. Onlara bir emir verdiğin zaman : **«Peki»**, emredersin! Bizim görevimiz emre itaat etmektir **«derler.»** Ey Muhammed! **«Fakat senin yanından ayrıldıkları zaman, onların birtakımı, söylemiş olduğunun tersini geceleyin kurar.»** İnsanlar çoğu zaman, geceleyin düşünür ve bazı şeyler planlarlar. Çünkü geceleyin düşünceler saf, meşgûliyetler az olur. Tertiplenen düşünceye *"mübeyyet"* ismi verilmiştir. **«Allah, onların geceleyin düşünüp kurduklarını yazmaktadır.»** Karşılığını vermek üzere, amel defterlerinde tesbit etmektedir.

Artık **«sen onlara aldırma ve»** onlardan yüz çevir, onları önemseme. Bütün işlerde ve özellikle onlar hakkında sadece **«Allah'a dayan.»** O'na tevekkül et. Sana **«vekil olarak Allah yeter.»** O, senin namına onlardan intikam alır. Yeter ki İslâm kuvvetlensin ve İslâm'a yardım edenler yücelsinler.

Vekil, kendisine havale edilen şeylerin yönetimini bilen demektir.

82. «Kur'ân'ı gereği gibi düşünmüyorlar mı?» Onda olanları görmüyorlar mı? Kâfirlerin iddia etmiş olduğu gibi, **«eğer o, Allah'tan başkası tarafından,»** yani bir insan tarafından **«indirilmiş olsaydı, onda birbirini tut-**

mayan çok şeyler bulurlardı.» Birbirine ters anlamlar, nazmında düzensizlikler, bir kısmı edebî olduğu halde bir kısmı düzensiz, bir kısım hükümleri akla uygun olduğu halde bir kısmı mantığa uymayan bir çok eksiklikleri ortaya çıkarırlardı.

"Allah'ın kelâmının bir kısmı, diğer kısmından daha belîğdir" demek caiz midir? İmam Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde şöyle der : "Bir grup, görüşleri dar olduğu için, buna cevaz vermişlerdir. Şu sözleri dile getiren kimsenin ne kasteddiğini bilmek gerekir: "Bu söz, şu sözden daha beliğdir. Bu sözün, bulunduğu yerde kendine has bir güzelliği, letafeti ve belağatı vardır. Şu sözün de, yerinde kendine ait bir güzelliği ve hoşluğu vardır. Bu sözün, yerindeki güzelliği diğerininkinden daha fazla ve daha tamdır. *"De ki: O Allah birdir."* (İhlâs: 1) ifadesinin *"Ebû Leheb'in elleri kurusun"* (Tebbet: 1) ifadesinden daha beliğ olduğu söylenemez. Ancak, *"Ebû Leheb'in elleri kurusun"* ifadesinin Ebû Leheb'e beddua olduğu söylenebilir. Beddua için bundan daha güzel bir ifade bulunabilir mi? *"De ki: O Allah birdir"* ifadesi için de aynı şey söylenebilir. Allah'ın birliğine delâlet eden bundan daha beliğ bir söz bulunamaz.

Muhakkiklerden biri şöyle der : "Allahü Teâlâ'nın, kendi zatı hakkındaki kelâmı, diğerleri hakkındaki kelâmından daha faziletlidir. *"De ki: O Allah bir tektir"* kelâmı da, *"Ebû Leheb'in elleri kurusun"* kelâmından daha faziletlidir. Çünkü onda, anma fazileti vardır ki o da, Allah'ın kelâmıdır. Ve anılanın fazileti vardır. Bu da O'nun zâtî ismi, onu birleme (tevhid) ve O'nun zâtî ve sübûtî sıfatlarıdır. Tebbet sûresinde, sadece anmanın fazileti vardır ki o da, Allah'ın kelâmıdır.

Gazâlî, *Cevâhiru'l-Kur'ân* isimli eserinde der ki : "Kur'ân âyetlerinin fazileti hakkında duraklayan kimse, Hz. Peygamber'in : "En faziletli sûre, en büyük sûre" gibi ifadelerini, "ecir ve sevap" olarak yorumlar. Kur'ân'ın bir kısmı, diğer kısmından daha faziletli değildir. Sözün faziletli olması konusunda Kur'ân'ın hepsi birdir. Farklılık, Allah'ın kelâmında değil, mükâfattadır. Çünkü Kur'ân, kendi zatıyla kaim olan Allahü Tealâ'nın, kadîm kelâmıdır."

Bilginler şöyle der : " Kur'ân, Hz. Peygamber'in doğruluğuna üç yönden işaret eder. Birincisi; fesahatte, lâfızlarının peşpeşe gelmesidir. İkincisi; gâibten haberleri kapsaması, üçüncüsü de, çelişkiden korunmuş olmasıdır. Çelişkiden korunmuş olmasını, kelâm bilginleri şöyle açıklar : 'Kur'ân büyük bir kitaptır. Birçok bilimleri kapsamına alır. Eğer bu kitap, Allah katından ol-

masaydı, kelimeleri arasında çelişkiler bulunurdu. Çünkü, böyle büyük ve geniş başka bir kitap, çelişkisiz olamaz. Kur'ân'da bu tür hiçbir çelişki bulunmadığına göre, anlıyoruz ki bu kitap, başkaları tarafından değil, ancak Allah katındandır. Bu kitap ancak, Allahü Tealâ tarafından, Cebrail vasıtasıyla, Hz. Peygamber'e vahyedilen bir kitaptır.

وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ
أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ
ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ
لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ
لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ
بَأْسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾
مَّن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن يَشْفَعْ
شَفَٰعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُۥ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ
مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا۟ بِأَحْسَنَ مِنْهَآ أَوْ رُدُّوهَا ۗ
إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

83. Onlara, güven veya korkuya dair bir haber gelse, onu yayarlar. Halbuki onu, peygambere ve aralarında yetkili kişilere götürselerdi, içlerinden işin içyüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Eğer size, Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız.

84. Artık Allah yolunda savaş. Sen, sadece kendinden sorumlusun. İnananları da (savaşa) teşvik et. Umulur ki Allah, kâfirlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha şiddetli, cezası daha çetindir.

85. Kim güzel bir işe aracılık ederse, onun da o güzel işten payı vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse, onun da o kötü işten payı vardır. Allah her şeyin karşılığını vericidir.

86. Size selâm verildiği zaman, siz de, ondan daha güzeliyle karşılık verin. Veya aynısıyla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyi hesap edendir.

83. «**Onlara**» zayıf olan müslümanlara, «**güven veya korkuya dair,**» gizli «**bir haber,**» zafer veya yenilgi, yahut musibet ve hezimet «**gelse,**» hemen «**onu yayarlar,**» sırrı deşifre ederler. Bu durum da, onların aleyhine olur. «**Halbuki onu,**» yani bu haberi, Hz. «**Peygamber'e ve aralarında,**» yani onun ashabı içinde bulunan «**yetkili kişilere götürselerdi,**» onlardan yüz çevirmeyip, işlerini onlara havale etselerdi, «**içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar,**» kendilerine ulaşan bu haberi değerlendirip, işin iç yüzünü ortaya çıkarırlar, «**onun ne olduğunu bilirlerdi.**» Daha önceki tecrübe ve görüşlerini ortaya koyarak, bu yeni haberlerin de gerçek değerlendirmesini yaparlardı. Savaş ve diğer hilelerine karşı, bilgilerini ortaya koyar, tedbir alırlardı.

"İstinbât" (işin iç yüzünü ortaya çıkarmak) kelimesi, *"nebt"*i ortaya çıkarmaktır. "Nebt" ise, kuyu kazıldığı zaman ilk anda ortaya çıkan sudur.

Deniliyor ki : Bir kısım zayıf müslümanlar, Resûlullah (s.a.v.)'den düşmanları hakkında bazı haberler duyuyorlar ve düşünmeden bunu yayıyorlardı. Bu haberler düşmana ulaşıyor. Neticede bu haberlerin yayılması, müslümanların aleyhine oluyordu. Halbuki duydukları bu haberleri, Hz. Peygamber'e veya içlerindeki idarecilere götürüp onların görüşlerini alsalardı, işlerini o idarecilere havale etselerdi, o idareciler de, bu habere karşı nasıl davranacak-

ları konusunda tedbir alırlardı.

Burada zikredilen "*işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu bilirlerdi*" tabirinden, Hz. Peygamber ve idareciler anlaşılır. Ayrıca âyette, sırları deşifre etmek de yasaklanmıştır.

Ediplerden birine: "Sırrını nasıl saklarsın ?" diye sorulunca, şöyle cevap vermiş: "Ben sırrımın mezarıyım." Ve yine bu konuda denmiştir ki, iyi insanların göğüsleri, sırların mezarlarıdır.

«Eğer size, Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyardınız.» Allahü Tealâ, kitap ve peygamber göndermek sûretiyle, size rahmet ve lütufta bulunmasaydı, şeytana uymak suretiyle inkâr ve sapıklığa düşerdiniz. Çok azınız bunun dışında kalırdı. Burada bazıları istisna edilmiştir, Allah'ın kendilerine üstün akıl ve saf kalp verdiği kimseler hakka ve doğruya ulaşırlar.

84. Ey Muhammed! Eğer münafıklar geri durur, diğerleri de tembellik ederler ve seni tek başına bırakırlarsa, **«Artık Allah yolunda»** yani Allah'ın rızasına ulaştıran yolda tek başına **«savaş.»** Cihat et. Onların yaptıklarına aldırma sakın! **«Sen, sadece kendinden sorumlusun.»** Onların muhalefet etmeleri ve evlerinde oturmaları sana zarar vermez. Sana hiçbir kimse yardım etmese bile, sen yine cihada atıl. Senin yardımcın, ordular değil, Allah'tır.

Sen, savaşmanın sevabını, savaşmaktan geri durmanın da cezasını anlatarak, **«inananları da (savaşa) teşvik et.»** Onlar hakkında, sadece teşvik etmekten başka bir şey yapamazsın. Onları zorlayamazsın da. **«Umulur ki Allah, kâfirlerin gücünü kırar»** ve onların savaş durumuna engel olur.

"Be's" kelimesi aslında, istenmeyen, sevimsiz şey anlamına gelir. Fakat sonraları, savaşma ve cihad yerine kullanılmıştır. Başka bir âyette : *" Zaten onların pek azı savaşa gelir"* (Ahzab: 8) buyurulmuştur.

"'Asâ" kelimesi Allahü Tealâ hakkında kullanılırsa vacip olur. Çünkü 'asâ, sözlükte, ümit vermek anlamı taşır. Kerim (cömert) olan da, ümit verdiği zaman, yapıp bitirir.

«Allah'ın gücü daha şiddetli,» O, Kureyş'ten daha güçlü, **«cezası»** ve azabı **«daha çetindir.»** Allahü Tealâ'nın azabı, onlarla savaşmaktan dolayı size ulaşan zararın tümünden daha çetindir. Çünkü, onlardan gelen kötülük bitip kesilir, sonra cennete girersiniz. Allahu Tealâ onları sizden savar ve onların işiyle sizi yetindirir.

85. Her **«kim, güzel bir işe aracılık ederse, onun da o güzel işten,»** yaptığı işin sevabından, bir **«payı vardır.»** Âyette geçen *"güzel bir işe aracılık"*tan yani şefâatten kasıt, müslümanın hakkının gözetilmesi ve böylelikle de, Allah'ın rızasının istenmesidir. Bu güzel aracılık, herhangi meşru bir işte caizdir. Allahü Tealâ'nın koymuş olduğu hadlerde (cezalarda) ise, caiz değildir. Her **«kim de,»** iyiliğin dışında, **«kötü bir işe aracılık ederse, onun da»** işlenmiş olan **«o kötü işten bir payı vardır.»** Kendisinden hiçbir şey eksilmez. O kötü payı tam olarak alır.

Mesrûk'tan şöyle anlatılır: Mesrûk, birisine iyi aracılıkta bulunmuş ve aracılık yaptığı kimse de Mesrûk'a bir câriye hediye etmişti. Mesrûk buna kızmış ve hediyeyi geri vererek: "Senin kalbindekini bilseydim, ihtiyacın hakkında konuşmazdım" demiştir.

Zemahşerî'nin belâğatında da şunlar var : İki şey büyük ayıp ve hatadır. Bunlardan birisi, Allah'ın hadlerinde aracı olmak, ikincisi ise, hükümlerde rüşvet vermek veya almaktır.

Mü'min insanın yapması gereken şey, cinayete uğrayana aracılık edip yardımcı olmaktır. Müslümanların ihtiyacını gidermek için aracı olmak, İslâm'ın haklarındandır. Bu hak, gücü yerinde olanlar içindir. Kimin gücü varsa, gücü oranında, müslümanların haklarına sahip çıkmak mecburiyetindedir.

Müslümana dua etmek de, iyi işe aracılık etmek sayılır. Çünkü bu dua, Allahü Tealâ'ya aracılık etmek sayılır. Hadis-i şerifte: *" Kim bir müslüman kardeşine, onun gıyabında dua ederse, duası kabul edilir ve bir melek ona, 'sana da aynısı' der"* buyurulmuştur.[58]

«Allah her şeyin karşılığını vericidir.» İyi ve kötü her şeyin mükâfat ve cezasını verir.

86. Mü'minler tarafından, **«size selâm verildiği zaman, siz de ondan daha güzeliyle karşılık verin.»** "Ve aleykümüsselâm ve rahmetullahi" demek sûretiyle, bereketin artmasını dileyin. Böylece, zararlardan kurtulup, faydanın devam etmesine ulaşırsınız. Hz. Peygamber şöyle buyurur: *" Kim, esselâmu aleykum derse, kendisine on iyilik yazılır. Esselâmu aleykum ve rahmetullah diyene, yirmi iyilik yazılır. Esselâmu aleykum ve rahmetullahi*

58- Müslim *Sahih*'inde, Ebû Davud *Sünen*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/190.

ve berekâtühü diyene ise, otuz iyilik yazılır."[59]

Selâm, sağlıklı ve uzun ömürlü olmak için bir duadır. Daha sonra ise, her türlü dua anlamında kullanılır olmuştur. Araplar, birbirleriyle karşılaştıkları zaman: "Hayyâke'llah" (Allah seni yaşatıp, uzun ömür versin) derlermiş. Bazıları da : "Bin yıl yaşa" dermiş. Daha sonra ise, Allahü Tealâ'nın kanunu bildiğimiz selamlaşmayı getirmiş ve: *"... Kendinize güzel bir dilek olarak selâm veriniz"* (Nûr: 61) buyurmuştur. İslâm'ın getirmiş olduğu selâmda, Arapların selâmına karşı daha bir üstünlük vardır. Çünkü bu selâm, din ve dünya için karşılaşılması muhtemel olan belâ ve musibetlerden kurtuluş için bir duadır. Bir insan diğerine," esselâmu aleykum" dediği zaman, onun sağlık ve selâmeti için dua etmiştir. Bu selâm, karşısındaki insanın kurtuluşuna ve güvenliğine bir garanti teşkil eder. Selâm verilmek sûretiyle : "Sen benden emin ol, benden sana asla hiçbir kötülük gelmez" anlamı ifade edilir. Selâmet (kurtuluş), uzun ömürlü olmayı da kapsar. Halbuki Arapların dualarında, bu tip incelikler bulunmuyordu.

Bir de es-selâm Allahü Tealâ'nın isimlerinden biridir.

Selâmı ilk veren kimse dilerse, "selâmun aleykum" dilerse, "es-selâmu aleykum" der. Çünkü bu iki şekil de, Kur'an'ın metninde birkaç yerde mevcuttur.

Tâhâ suresinin 47. âyetinde : *"Ve'sselâmu alâ menittebea'l-hüdâ"* şeklinde, Neml sûresinin 57. âyetinde de *"Ve selâmun alâ ibadihi..."* şeklinde geçmektedir.

«**Veya**» selâma «**aynısıyla karşılık verin.**» Verilen selâma karşılık vermek vaciptir. Muhayyerlik ise, verilen selâma ilâve yapmak veya yapmamaktadır. «**Şüphesiz Allah, her şeyi hesap edendir.**» Yapmış olduğunuz her şeyi hesap eder, ona göre size ceza, ya da mükafat verir. Onun içindir ki, emredilmiş olduğunuz şekilde aranızda selâmlaşmaya dikkat ediniz.

Sünnete göre selâmlaşma, şu şekilde olur :

Binekle giden yürüyene, küçük büyüğe, azlık çokluğa selâm verir. Çocuklara selâm vermek de, vermemekten daha faziletlidir.

59- Ebû Davud *"Edeb"* bahsinde, Tirmizî *"isti'zan"* bahsinde: *"Hz. Peygamber'in yanındayken, bir adam geldi ve selâm verdi. Esselâmu aleykum dedi..."* lâfzıyla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/602.

Kurtûbî : "Genç yabancı kadınlara selâm verilmez. Çünkü onlarla konuşmakta, fitne korkusu vardır. Bu, ya şeytanın vesvesesi ile olur, yahut da, hâin gözün bakışı ile olur," der. Yaşlı yabancı kadınlara selâm vermek, güzeldir. Müslüman olan herkese, tanısan da, tanımasan da, selâm verilir. Tavla ve satranç oynayana (oyun esnasında) selâm verilmez. Şarkı- türkü söyleyene, def-i hacet için oturana ve banyoda soyunmuş halde olana da selâm verilmez. Zimmî kimseye de mecbur kalmadıkça selâm verilmez. Ancak bir zaruretten dolayı ya da onun yanında işi varsa selâm verilir.

Kâfir kimsenin dünyasının ıslahı için, dua edilebilir. Nevevî der ki : "Kitap ehli kimseye selâm vermek haramdır. Bir insana selâm vermek, onu yüceltmektir. Bir mü'minin, kâfiri yüceltmesi ise caiz değildir." Tercih edilen bir görüşe göre, bid'at ehline de selâm verilmez. Kâfirle birlikte yemek yiyen kimsenin durumuna gelince, o kâfirin kalbini İslâm'a ısındırmak için bir veya iki defa onunla yemek yerse bunda bir sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), bir defa kâfirle yemek yemiştir. Biz bunu, kâfirin kalbini İslâm'a ısındırmasına yorumlarız. Fakat bu işe devam etmek mekruhtur.

Zimmî bir kimse sana selâm verirse, sen : "Aleyke" (sana da) de. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurur : *" Size bir yahudi selâm verirse, 'ölüm size' (es-sâmu aleyküm) der. Sizde ona, 'sana da' (ve aleyke) deyin."*[60]

Rivayet edilir ki : Yahudilerden bir grup insan, Hz. Peygamber'e gelerek: "Ölüm sana ey Kâsım'ın babası" demişler, Hz. Peygamber de: *"Size de"* cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a.) : "Ölüm size olsun, hem de derhal ölesiniz" diye karşılık vermiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber : *" Ey Aişe! Allahü Tealâ, kötü sözü de, kötü söze daha kötü cevap vermeyi de sevmez"* buyurmuştur. Hz. Aişe'nin : "Fakat dediklerini duymadın mı?" sorusuna da Hz. Peygamber : *"Onlara cevap vermedim mi? Onlar hakkındaki benim dileğim kabul edilir. Onların benim hakkımdaki dilekleri kabul edilmez"* [61] cevabını vermiştir.

Sünnet olan selâmın açıkça verilmesidir. Çünkü, Hz. Peygamber: *"Selâmı yayın"* buyurmuştur. O, mezarlığa vardığında, mezara uğrar ve şöyle derdi : *"Ey burada yatan mümin ve müslümanlar! Allah'ın selâmı sizlerin üzerine olsun. Sizden, önce gelenlere de sonra gelenlere de Allah rahmet ey-*

60- Buharî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/609.

61- Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Bir benzeri de Buharî'de vardır. Orada Hz. Aişe:"Allah'ın laneti ve gazabı da size..." ifadesini kullanmıştır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/612.

lesin. Siz, bizim geçmişlerimizsiniz. Bizler ise, size tabiyiz. İnşallah bizler de, sizlere ulaşacağız. Bize de, size de Allah'tan âfiyet dileriz."

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulur : *"Sizden biri, dünyadayken tanımış olduğu bir adamın kabrine uğrar, ona selâm verirse, mutlaka o kul da onu tanır ve onun selâmına cevap verir."*(62)

İbn Seyyid şöyle der : "Herhalde ölen insanların selâma cevap vermesinden kasıt, sözlü selâm olmayıp, halleriyle verdikleri selâmdır. Bazı haberler, bunu desteklemektedir. Onların amellerinin kesilmesi, kendilerini üzmektedir. Öyle ki, selâma cevap vermeye hasret duymaktadırlar."

İmam Suyûtî şöyle anlatır : "Bize ulaşan eser ve haberler, mezarlığa gelen ziyaretçiyi ölülerin tanıdığını ve sözünü işittiğini bildirmektedir. Ziyaretçiden hoşlanır ve ona cevap verirler. Bu durum, hem şehitler ve hem de diğer ölüler için geçerlidir. Bunda bir zamanlama da yoktur. Sahih olan görüş de budur. Çünkü Hz. Peygamber ümmetine mezarlıklara selâm vermeyi emretmiştir. Bu, işiten ve anlayanlara verilen selâmdır."

Hakikat erbabı da şöyle der : "Ruhun, bedenle bir bağı vardır. Ruhların durumu, bedenlerin durumu gibi değildir. Buradaki yanlışlık, görünmeyen şeyi, görünen şeyle kıyaslamaktır. Zannedilir ki, ruh, bir yeri işgal ettiği zaman, başka bir yerde olma imkânı olmaz. Ruhu; bazıları gökteki güneşe benzetmişlerdir. Bunun ışınları ise yerdedir. Muhammedî ruh gibi. Kabri başında kendisine dua edenlere cevap verir. Hz. Peygamber : *" Bir kimse bana selâm verirse, Allah ruhumu bana mutlaka verir, ben de onun selâmına cevap veririm."* buyurmuştur.(63)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ
لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ
حَدِيْثًا ﴿٨٧﴾ فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ

62- Bu hadisi, İbn Asakir ve Hatip Bağdadî *Tarih*'inde rivayet etmiştir. Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 3/117.

63- Ebû Davud, *Sünen*'de rivayet etmiş, Nevevî de *Kitabu'l-Ezkar*'da zikretmiştir. s.99.

بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَن تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ ۖ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن
تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ
سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ
فَإِن تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا
مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ
أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ
فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ
السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ ۖ كُلَّ مَا رُدُّوا إِلَى
الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ۚ فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ
وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾

87. Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Kıyamet gününde, sizi mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

88. Size ne oldu ki münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız ? Halbuki Allah onları, yaptıkları yüzünden, baş aşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını, doğru yola iletmek mi istiyorsunuz ? Allah'ın saptırdığı kimse için, asla yol bulamazsın.

89. Sizin de, kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki, kendileriyle bir olasınız. O halde, onlar da Allah yolunda hicret edinceye kadar, onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer yüz çeviririlerse, onları yakalayın. Nerede bulursanız öldürün ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.

90. Ancak, kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar yahut ne sizinle, ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemediklerinden, yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna. Allah dileseydi, onları sizin başınıza musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Artık onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.

91. Başka bir grup insanlar da bulacaksınız ki, hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isterler. Bunlar ne zaman fitneye götürülseler, baş aşağı edilip fitneye atılırlar. Eğer onlar, sizden uzak durmazlar, size barış teklif etmezler ve sizden ellerini çekmezlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte onlar aleyhine, size apaçık bir yetki verdik.

87. «**Allah ki,**» yerde ve gökte, «**O'ndan başka ilâh yoktur. Kıyamet gününde, sizi mutlaka**» hesaba çekmek için kabirlerinizden çıkarıp «**bir araya toplayacaktır. Bunda,**» o kıyamet gününde hiçbir «**şüphe yoktur.**» O gün, mutlaka meydana gelecektir. «**Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?**» Ondan daha doğru sözlü hiçbir kimse yoktur. O'nun tarafından verilen haberde yalan sözkonusu değildir. Allahü Tealâ'nın yalan söylemesi mümkün değildir. O'na böyle bir isnatta bulunmak da imkânsızdır. Hadisi-i kutsîde şöyle buyurulur : *"Ademoğlu beni yalancılıkla itham etti. Bu ona yakışmaz. Bana sövdü. Ona bu da yakışmaz. Onun bana yalan isnat etmesi, "Allahu Tealâ, beni ilk yarattığı gibi yaratacak değildir" demesidir. Halbuki, bir şeyi ilk defa yaratmak, sonradan tekrar yaratmaktan daha kolay değildir. Bana sövmesi de, "Allah çocuk edindi" demesidir. Ben, ehad ve samed olan, doğ-*

mayan ve doğurmayan ve kendisine kimsenin denk olamıyacağı bir tek Allah'ım."[64]

88. Ey Müminler! **«Size ne oldu ki, münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız ?»** Onlar hakkında neden böyle değişik görüşlere ayrıldınız? Bu ifadede, müslümanların, münafıkların durumu hakkındaki ihtilafları beğenilmeyip reddediliyor ve onların bütün hükümlerde inkâra vardıkları belirtiliyor.

Münafıklardan bir grup Hz. Peygamber'e gelerek, Medine'nin havasını beğenmediklerini ve Bâdiye'ye çıkmak için izin istediklerini belirtmişler, Medine'den çıktıktan sonra da, Mekke'de müşriklere katılmışlardı. Bu münafık insanlar hakkında müslümanlar ihtilafa düşüp, iki gruba bölünmüşler. Bir kısmı, bunların müslüman olduğunu, diğer kısmı ise, kâfir olduğunu söylemişlerdi. İşte bu âyet, adı geçen olay üzerine inmiştir.

«Halbuki Allah onları, yaptıkları yüzünden, baş aşağı etmiştir.»Yüce Allah onları, yapmış oldukları bazı işlerden dolayı tekrar inkâra döndürmüştür. Böylece onlar; zelil, perişan ve esir olarak, ölüme terkedilmişlerdir. Çünkü, dinlerinden dönmüşler, müşriklerle buluşup, Hz. Peygamber'e tuzak kurmuşlardır.

Ey o münafıkların mümin olduklarını söyleyen samimi insanlar! **«Allah'ın saptırdığını, doğru yola iletmek mi istiyorsunuz?»** Allah'ın yoldan çıkarmış olduğunu siz hidayete erenlerden mi kılacaksınız? Burada, münafıkların hidayette olduğunu zanneden insanlar kınanmaktadırlar. Çünkü; münafıkların imanlarının olduğunu ve onların yola gelebileceklerini iddia etmek, boşuna bir uğraşdır. Onlar bundan uzaktırlar. Allahü Tealâ bir kimseyi yoldan çıkarmışsa, artık **«Allah'ın saptırdığı kimse için, asla»** doğru **«yol bulamazsın.»** Her kim hakkında, Allahü Tealâ sapıklık takdir etmişse, artık o kişi için sizin hiçbir faydanız dokunamaz. Ona çare olamazsınız.

Buradaki hitap, açıklamadaki detayın kapsamını belirtmek üzere, bütün muhataplaradır. Yani bir kimse hakkında, Allahü Tealâ tarafından sapıklık takdir edilmişse, artık ona kulların engel olamıyacağı ifade edilmiştir.

89. Onlar **«sizin de, kendileri gibi inkâr etmenizi istediler.»** Bu ifade onların, inkârda ne kadar ileri gittiklerini, bu inkârlarındaki devamlılıklarını,

64- Buharî, *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/443.

kendi sapıklık ve azgınlıkları yetmiyormuş gibi, başkalarını da sapıklığa ve inkâra sürüklemeyi şiddetle arzuladıklarını göstermektedir. Çünkü inkârcılar, mü'minlerin de, tıpkı kendileri gibi inkârcı olmalarını istemektedirler.

«**Ki,**» böylelikle, «**kendileriyle bir**» yani aynı düzeyde «**olasınız.**» Sizin de kendileri gibi inkârcı olmanızı isterler ki sapıklıkta eşit olasınız. Bu ifadede, inkâr belirtilerinin içeride gizli olduğu, küfre rıza göstermenin de küfür olduğu açıkça belirtilmiştir.

«**O halde onlar da Allah yolunda hicret edinceye kadar...**» Onlar, tamamen iman edinceye ve bu imanlarını da herhangi bir dünya gayesi için değil, sadece Allah ve O'nun peygamberi yolunda hicret etmek sûretiyle isbatlayıncaya kadar, «**Onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer**» iman etmekten «**yüz çevirirlerse,**» gücünüz yetiyorsa «**onları yakalayın.**» Harem içerisinde veya dışarısında, her «**nerede bulursanız öldürün.**» Onlar hakkındaki hüküm de, diğer müşrikler hakkındaki hüküm gibidir. «**Ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.**» Onlardan tamamen uzak durun ve onların kesinlikle, ne dostluğunu ve ne de yardımını kabul etmeyin.

90. «**Ancak, kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut**» da, «**ne sizinle, ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemediklerinden, yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna.**» Burada iki grup insanla savaşmak istisna ediliyor: Birincisi; müslümanlarla savaşanları terkedip, Müslümanlarla antlaşma yapan grupla birlikte olanlar. İkincisi ise, müslümanlara gelerek, her iki grupla da savaşmayacaklarını belirtenler.

Yürekleri sıkılarak gelenler, Müdlic kabilesi idi. Bu kabile, hem müslümanlarla ve hem de Kureyş kabilesiyle savaşmama konusunda anlaşma imzalamışlardı. İşte aranızda anlaşma olduğu için onların, sizinle savaşmaktan gönülleri sıkılır. Kureyşliler de kendi inançlarını taşıdığı için onlarla da savaşmazlar.

İşte Allahü Tealâ, eğer bu mürted insanlar, müslümanlarla anlaşma yapan bir toplumla birleşirlerse, onları öldürmeyi yasaklıyor. Çünkü onların, sizinle anlaşma yapan bir topluma katılması, aynen o toplum gibi olmuş olması demektir.

Eğer «**Allah dileseydi,**» o Müdlic kabilesinin kalbini kuvvetlendirir, onlara güç verir, kalplerinden korkuyu giderir ve «**onları sizin başınıza musallat ederdi de sizinle savaşırlardı.**» Hiçbir şekilde sizinle savaşmaktan çekin-

mezlerdi. «**Artık onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve**» size saldırmaktan uzak durarak, «**size barış teklif ederlerse bu durumda Allah da size,**» onlara saldırmak için ya da esir almak veya öldürmek için, «**onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.**» Onların, size barış teklif etmeleri sizin onlara saldırmamanız için yeterlidir.

91. «Başka bir grup insanlar da bulacaksınız ki, hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isterler.» Bunlar, sizinle tevhid esası üzerinde anlaşmış oldukları görüntüsünü vererek, sizden emin olmak isterler. Kendi toplumlarından da gizli küfürleri sebebiyle emin olmak isterler. Bu grup da, Esed ve Gatafan kabileleridir. Bunlar Medine'ye geldikleri zaman, müslüman olmuşlar ve Müslümanlardan emin olmak için anlaşma yapmışlardır. Kendi toplumlarına döndükleri zaman ise, onlarla güven içerisinde olmak için, müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar ve kâfir olmuşlardır.

«**Bunlar ne zaman fitneye götürülseler, baş aşağı edilip fitneye atılırlar.**» Bunlar her ne zaman, kendi toplulukları tarafından, müslümanlarla savaşmaya çağrılırlarsa, hemen fitneye dönerler, baş aşağı edilirler ve en kötü düşman haline gelirler. «**Eğer onlar,**» savaş konusunda «**sizden uzak durmazlar**» size saldırırlar ve «**size**» anlaşma yaparak «**barış teklif etmezler ve sizden ellerini çekmezlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün.**» Bu çirkin sıfatları sayılanlar var ya, «**işte onlar aleyhine, size,**» onları esir almak ve öldürmek için «**apaçık bir yetki verdik.**» Çünkü bu durumda onların düşmanlıkları ortaya çıkmış, durumları açıklık kazanmış ve müslümanlara zarar verir olmuşlardır.

وَمَا كَانَ
لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا ۚ فَإِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ

مُؤْمِنَةٍ ۗ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ
مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾
وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا
وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

92. Yanlışlığın dışında, bir mü'min, diğer bir mü'mini öldüremez. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine de teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Eğer ölenin ailesi bağışlarsa, başka. Eğer öldürülen mü'min, düşmanınız olan bir toplumdan ise, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Ve eğer sizinle kendileri arasında andlaşma bulunan bir toplumdan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabûlü için, iki ay peşpeşe oruç tutması gerekir. Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

93. Kim, bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânet etmiş ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.

92. «Yanlışlığın dışında,» yani bir hata durumu hariç, **«bir mü'min diğer bir mü'mini öldüremez.»** Bu ne doğru olur, ne de uygun. Mü'min insanın imanı, haksız yere bir başka mü'mini öldürmeye engeldir. Hata da, mü'mini böyle bir fiili işlemeye yaklaştırmaz. Yahut da, bir canın ortadan kaldırılmasını amaçlamaz. Bir kimsenin, müslüman olduğunu bildiği halde, o müslümanı kâfirler grubuna atmak... gibi.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Cehil'in anneden kardeşi olan Ayyaş b.

Ebî Rebîa, müslüman olmuş ve ailesinden korkarak Medine'ye hicret etmişti. Bu hicret, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretinden önceydi. Ayyaş'ın annesi, Ayyaş dönünceye kadar yememeye, içmemeye ve eve girmemeye yemin etmişti. Ebû Cehil ve Hâris b. Zeyd, dağlık bir yerde bulunan Ayyaş'a gelerek : "Muhammed seni sıla-i rahimde bulunmaya teşvik etmiyor mu ? Geri dön ve annene iyilikte bulun. Emin ol ki, biz senin bu halini kınayıp, çirkin görmeyiz. Dininle senin arana da girmeyiz" demişler. Ayyaş da, üzerinde bulunduğu, dağdan inerek, onlarla gidivermiş. Şehirden uzaklaşınca, onun ellerini bağlayarak ıssız bir dağın arkasına çekmişler ve herbiri kendisine yüz sopa atmış. Bunun üzerine Ayyaş, Hâris'e şöyle demiş: "Ebû Cehil benim kardeşimdir. Sen de kim oluyorsun? Allah'a yemin olsun ki, bir fırsat bulursam seni öldüreceğim." Daha sonra Ayyaş'ı annesine teslim ediyorlar. Bu sefer de annesi, Ayyaş eski dinine dönünceye kadar, ellerini çözmeyeceğine yemin ediyor. Ayyaş ise, kalbi imanla dolu olarak, diliyle, eski dinine dönmüş olduğu izlenimini veriyor, bundan sonra da hicret ediyor. Daha sonra da, Hâris müslüman oluyor ve o da hicret ediyor. Ayyaş bunu yakalayıp öldürüyor. Sonradan da, Hâris'in müslüman olmuş olduğu kendisine haber veriliyor. Ayyaş, Hz. Peygamber'e gelerek, Hâris'i öldürdüğünü, fakat müslüman olduğunu bilmediğini söylüyor. İşte âyet, bu olay üzerine iniyor.

«Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine de teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Eğer ölenin ailesi bağışlarsa,» bu diyetten vazgeçerse **«başka.»** Küçük olsun veya büyük olsun, mü'min bir insanı kaza sonucu öldüren kişi, müslüman olduğuna hükmedilen bir köleyi hürriyetine kavuşturması gerekir. Köleyi hürriyetine kavuşturmak, o müslüman insanın işlediği günaha keffaret olur. Bu, Allah'ın hakkıdır. Ayrıca, öldürülen müslümanın ailesine de belli bir diyet ödenmesi gerekir. Bu diyeti mirascılar, kendi aralarında bölüşürler. Fakat, öldürülmüş olan kişinin ailesi, eğer isterse, diyet almaktan vazgeçebilir. Çünkü bu diyeti almak, mirascıların hakkıdır. Onu almayabilirler de. Fakat köle azadı, Allah'ın hakkı olup, veliler affetmiş olsa bile, ondan vazgeçilemez.

Diyet, canın bedeli olup, hatalı öldürmelerde 1000 dinar altındır ya da 10.000 dirhem gümüştür. [65] Hata sonucu olan öldürmelerde bu diyeti, öldürenin âkilesi öder. *"Âkile;"* kardeşler, kardeş çocukları, amcalar ve amca çocuklarıdır. Kâtil, âkileden bir parçaymış gibi sayılır. Âkileden her birinin ver-

64- Dinar, 4.25 gr. altın; dirhem de yaklaşık 3 gr gümüş para birimleridir. (Naşir.)

miş olduğu miktar kadar, kâtil de verir. Diyetin bir adı da "akl"dır. Çünkü diyet, kanları akmaktan korur.

«Eğer öldürülen mü'min, düşmanınız olan» kâfir **«bir toplumdan ise,»** kâtil de, öldürmüş olduğu kimsenin mümin olduğunu bilmiyorsa, işte o zaman, **«mü'min bir köle azâd etmek gerekir.»** Bunun kâtiline, sadece keffaret gerekir, diyet gerekmez. Çünkü, öldürülenin ailesi kâfir olduğu için, öldürenle aralarında veraset hükümleri uygulanmaz. **«Ve eğer»** öldürülen mümin, **«sizinle kendileri arasında andlaşma bulunan bir toplumdan ise,»** kâtil tarafından **«ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azad etmek gerekir.»** Bu toplumun kâfir veya mümin olması, aranızda yapılan sözleşmenin de geçici veya sürekli olması, durumu değiştirmez, fidyeyi ödemek mecburiyetindesiniz. Tıpkı, diğer müslümanlara fidye ödediğiniz gibi.

«Bunları bulamayan kimsenin...» Azad etmek için köle bulamayan, ya da, bulmuş olduğu kölenin fiyatı fazla olup, ona ödeyebileceği parayı temin edemeyenin **«Allah tarafından tevbesinin kabulü için, iki ay peşpeşe oruç tutması gerekir.»** Burada, *"peşpeşe"* ifadesinin kullanılmış olmasından anlaşılmaktadır ki, keffaret orucu tutmaya başlayan bir kimsenin, peşpeşe iki ayı bitirmeden, orucuna ara vermesi, bu orucu yeniden başlayarak tutmasını gerektirir. Ancak; hayız, nifas gibi haller, bu hükmün dışındadır. Bu gibi durumlar, kaçınılmaz durumlar olup, "peşpeşe" lik mecburiyetine aykırı değillerdir. Fakirlere yemek yedirmek, bu keffarette meşru değildir. Yapılan bu hatadan dolayı, Allahü Tealâ'nın tevbenizi kabul etmesi için, bu orucu tutmalısınız. *"Allah tarafından tevbesinin kabulü için"* ifadesinin kullanılması, bu konuda tembellik gösterilmemesine dikkat çekmek içindir.

«Allah, her şeyi» bu arada onun halini ve kasden öldürmediğini çok iyi **«bilendir»** ve ona emretmiş olduğu şeyde de **«hikmet sahibidir.»**

93. «Kim, bir mü'mini,» hata ile değil de **«kasten öldürürse, onun cezası, içinde sürekli olarak kalacağı cehennemdir.»**

Rivayet edilir ki : Mikyes el-Kinânî ve kardeşi Hişam müslüman olmuşlardı. Mikyes, kardeşini, Neccar oğulları arasında ölü olarak bulur ve durumu Hz. Peygamber'e anlatır. Hz. Peygamber de, Mikyes'le birlikte, Bedir ashabından olan Zübeyr b. İyaz el-Fihri'yi göndererek, Neccar oğullarına, kısas yapılması için, kâtilin teslim edilmesini emreder. Eğer kâtilin kim olduğunu bilmiyorlarsa, öldürülenin diyetini vermelerini emreder. Neccar oğulları da: "Peygamber'in emri başımızın üzerine. Biz kâtilin kim olduğunu bilmiyoruz.

Fakat diyetini öderiz" dediler ve diyet olarak da hemen yüz adet deveyi elçilere teslim ettiler. Elçiler develeri alarak, Medine'ye gelmek üzere, oradan ayrıldılar. Yolun tam yarısına geldiklerinde, Mikyes'e şeytan musallat olup vesvese verir ve: "Kardeşinin diyetini kabul edip de, milleti kendine sövdüreceksin, öyle mi? Seninle olan bu adamı, yani Fihrî'yi öldür, cana can olsun, diyet de sana fazladan kalsın " der. Şeytan'ın vesvesesine uyan Mikyes bir taş alıp, arkadaşının başına vurur ve onu öldürür. Daha sonra da, develerden birine binerek ve diğer develeri de sürerek kâfirce Mekke'ye doğru gider ve şu şiiri söyler:

Onun yerine Fihr'i öldürdüm ve kan bedelini,
Neccar oğulları ileri gelenlerine ve deve sahiplerine yüklettim.
İntikamımı aldım ve yaslanıp uyudum.
Böylece de putlara ilk önce dönen ben oldum.

Âyetin iniş sebebi, işte bu olaydır.

Mü'min bir insanı öldüren kimsenin, işlediği cinayete karşı hak etmiş olduğu ceza, içerisinde sürekli olarak kalmak üzere, cehennemdir. **«Allah ona gazab etmiş,»** ondan intikam almış, ona **«lânet etmiş,»** anılan cezayı kendisine vermek suretiyle, onu rahmetinden uzaklaştırmış **«ve ona»** cehennemde ölçülemeyecek kadar **«büyük bir azap hazırlamıştır.»**

Şüphesiz ki bu âyet, her ne kadar özel bir sebeple inmiş olsa da, ifade etmiş olduğu hüküm geneldir. Âyette, mü'min insanın kanını akıtmayı helâl sayanın, kâfir olacağı ve onun gideceği yerin de, gerçekten cehennem olacağı ifade edilmiştir. Eğer bir mü'min, bir başka mü'mini kasten öldürür ve işlemiş olduğu bu cinayetin helâl olduğunu iddia etmezse, bununla kâfir olmaz, imandan da çıkmaz. Çünkü küfür, yani inkâr etmek, adam öldürmekten daha büyüktür. Kâfirin tevbesinin kabul edildiğine göre, kâtilin tevbesinin kabul edileceği zaten normaldir. Eğer kâtil, tevbe etmeden ölürse, onun durumu Allah'a kalmıştır. Dilerse günahını bağışlar ve hasmını razı eder, dilerse de, yaptığının cezası olarak ona azab eder ve sonunda da cehennemden çıkarıp, iman ettiği için kendisine söz verdiği cennetine koyar. Çünkü Allah, sözünden caymaz.

Böyle bir kimse hakkında cehennemdeki *"süreklilik"* ten kasıt, orada uzun zaman kalmaktır. Yoksa sonuna kadar kalmak değildir. Hatta Allah, böyle bir bildirimde bulunuyor, bunu bildiriyor. Yoksa, bu şekilde ceza vere-

ceğini ifade etmiyor. Çünkü bir başka âyette : *"Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür"* (Şûrâ: 40) buyurulmuştur. Allahü Teâlâ, her kötülüğe, kendisi gibi bir kötülükle karşılık vereceğini bildirmiş olsaydı o zaman: *"Bir çoğunu da affeder"* (Şûrâ: 34) âyetiyle çelişkiye düşerdi.

Bir insan, diğer bir insanı herhangi bir şeyden sakındırmak için : "Eğer onu yaparsan, senin cezan dövülmek ve öldürülmektir" der. Sonra da ona bu cezayı vermezse, yalancı olmaz. Çünkü bu söz, bir pekiştirme ve tehdit etme ifadesidir. Bu pekiştirme ve tehdit ifadeleri, tevbe eden kâtile ilişkin değildir. Meselâ kısas gibi haklı yere kasden öldürülenler için de değildir. Bu yalnızca tevbe etmeyen ve düşmanlık ve zulümle öldüren kâtil hakkındadır.

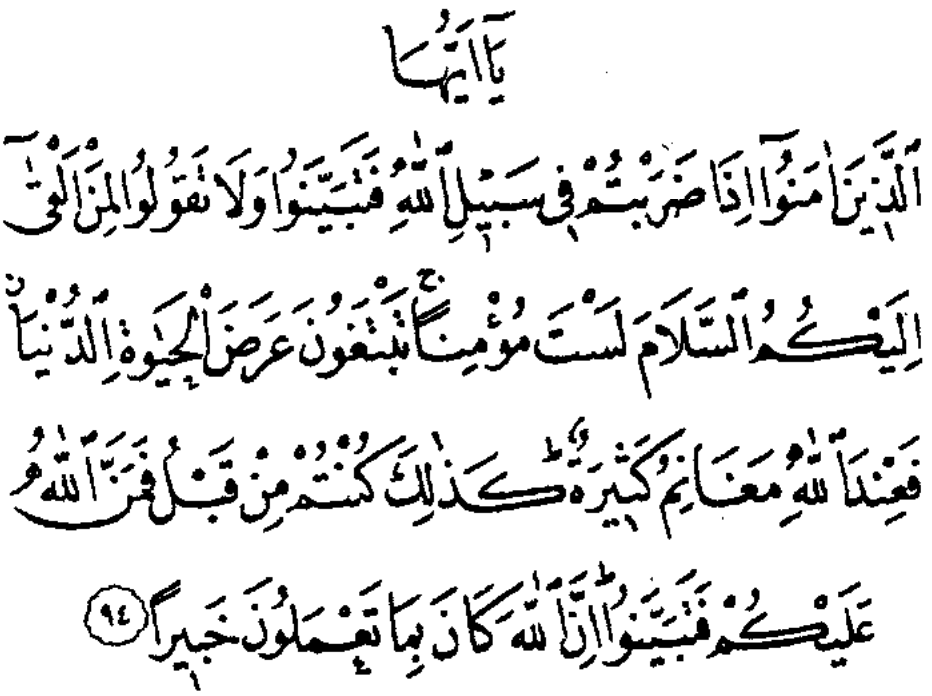
Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Dünyanın yok olması Allah'a bir mü'minin öldürülmesinden daha hafiftir."*[66] Yine bir hadiste : *" Bir müslümanın öldürülmesine, yarım kelimeyle bile olsa yardım eden kimse, kıyamet gününe, alnına: ' Allah'ın rahmetinden ümit kesmiştir' yazılmış olarak gelir"* buyurulmuştur.[67]

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir başka hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Müflis kimdir bilir misiniz ?"* diye sorar. Yanında olanlar : "Bize göre müflis, malı mülkü ve parası olmayan kimsedir" diye cevap verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *" Benim ümmetimin müflisleri (iflas etmiş kimseleri), kıyamet gününe, namazıyla, orucuyla, zekâtıyla birlikte; şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını akıtmış ve şunu da dövmüş olarak gelenlerdir. Bütün bunlara onun iyilikleri verilir. Üzerindeki haklar bitmeden önce, iyilikleri tükenirse, bu sefer de, haksızlık edilen kişinin günahları alınarak, haksızlık edene yükletilir. Sonra da cehenneme atılır"* buyurdu.[68]

Bilinmelidir ki, öldürülen insanın velisi, kısas yoluyla kâtilin öldürülmesini istese bile, bu ceza, dünyadaki cezasıdır. Ölenle öldüren arasındaki diğer hükümler, ahirete kalmıştır. Öldürülenin velisi, eğer kısas istemişse, kin ve öfkesinin dinmesi için kendi hakkını almıştır. Kısasta, öldürülen için hiçbir fayda yoktur. Öldürülen kimsenin velisi, şu üç şeyi yapmakta serbesttir : Kısas ister, diyet ister yahut da hiçbir şey istemeden kâtili affeder. Hz. Musa'nın

66- Tirmizî, İbn Mâce ve Neseî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/208.
67- İbn Mâce *Sünen*'inde rivayet etmiştir. Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 3/164.
68- Müslim, *Kitabu'l-Birr*, 2581; Tirmizî, *Kıyâme*, 2420. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/431.

şerîatında, sadece kısas vardı ki, o da ölümdü. Hz. İsa'nın dininde ise, sadece diyet ve af vardı. Bizim dinimizde ise, kısas, diyet ve ümmet için bir ikram olarak affetme vardır. Kâtili affetmek, en faziletli olandır.

94. Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman, iyi anlayıp dinleyin! Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek : "Sen mü'min değilsin" demeyin. Çünkü, Allah katında sayısız ganimetler vardır. Önceden, siz de öyleydiniz. Allah size lutfetti. O halde, iyi anlayıp dinleyin. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

94. «Ey iman edenler!» Bu âyet, kavmi içerisinde tek başına iman eden, Mirdâs b. Nehîk hakkında inmiştir. Hz. Peygamber, onun toplumuna bir seriyye (askerî birlik, müfreze) göndermiş, seriyye onlara ulaştığında, hepsi kaçmış, sadece Mirdâs kalmıştı. Mirdâs, bir dağın dolambacında koyunları ile birlikteydi. Seriyye ile gelenlerin yanına inip: "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah, esselâmu aleyküm" demişti. Üsâme b. Zeyd de Mirdas'ı öldürmüş ve koyunlarını sürüp götürmüştü. Durumu Hz. Peygamber'e haber vermişler, o da bu olaya çok kızmış ve : *" Lâ ilâhe illallah dediği halde, onu öldürdün öyle mi ?"* diye çıkışmış, Üsâme ise: "O, diliyle söylemişti, içinden gelerek söylememişti" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Kalbini yarıp baktın*

mı ?" diye sormuş ve bu âyeti okumuştu. Üsame : "Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bağışlanmam için Allah'a dua et." diye ricada bulununca, Hz. Peygamber: *"Lâ ilâhe illallah diyen nasıl öldürülür?"* demişti. Sonra Üsame şöyle diyor: " Hz. Peygamber bu sözünü o kadar tekrarladı ki, bir ara, 'keşki daha önce değil de, şimdi müslüman olmuş olsaydım' diyesim geldi. Sonra da, Allah'tan benim bağışlanmamı diledi, sonra da, bu koyunları geri vermemi ve müslüman bir köle azad etmemi emretti."[69]

«Allah yolunda» harekete geçip, **«savaşa çıktığınız zaman, iyi anlayıp dinleyin!»** Yapacağınız veya yapmayacağınız işin iyice açıklığa kavuşmasını isteyin. Tedbirsiz ve düşüncesiz, aceleyle hareket etmeyin. **«Size»** müslümanların yaptığı gibi **«selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek : 'Sen mü'min değilsin' demeyin.»** Onu, size göründüğü şekilde kabul edin ve ona göre davranışlarda bulunun. Dünyada elinize geçecek olan, basit ve sonunda tükenecek bir mala göz dikerek, basit bir menfaat karşılığında ona bu gibi sözler söylemeyin. Bu ifadede, dünya malının hemen tükenip, en kısa zamanda yok olacağına işaret vardır.

«Çünkü Allah katında, sayısız ganimetler vardır.» Bu ganimetler sizi, bu gibi insanları, malları için öldürmekten müstağni kılar. Bu ifadede, Allahü Tealâ'nın vereceği sevabın devamlılığına ve kalıcılığına işaret edilmektedir.

«Önceden siz de öyleydiniz.» Müslüman olmazdan önce, siz de, şimdi size selâm veren kimse gibiydiniz. **«Allah,»** bu derecenizi kabul etmek sûretiyle, **«size lutfetti.»** Bu dereceniz sayesinde, mallarınızı ve kanlarınızı korudu. Sizin gizli hallerinizi araştırmayı emretmedi.

«O halde» durum böyle olunca, artık siz de **«iyi anlayıp dinleyin.»** Bu işin açıklığa kavuşmasını isteyin. Onun durumunu, kendi durumlarınızla karşılaştırın. Dış görünüşe bakma konusunda, ilk müslüman olduğunuz zaman, size nasıl davranıldıysa, siz de öyle davranın. **«Allah»** gizli veya açık **«bütün yaptıklarınızdan haberdardır.»** Sizi onlara göre hesaba çekecektir. Hayır yapmışsanız hayır, şer yapmışsanız şer kazanacaksınız. Onun içindir ki, hemen öldürmeye koşmayın, ihtiyatlı davranın.

İmam Gazâlî şöyle der : *'Haberdar'* demek, gizli haberlerin bile, kendisinden gizli kalmadığı kimse demektir. Hareketli veya hareketsiz her zerre-

69- Müslim, *İman*, 158; Ebû Davud, *Cihad*, 95.

den, muzdarip veya itminan içindeki her nefisten haberi olan demektir. Yani âyetteki *"habîr"*, "alîm" manasına olup her şeyi bilen demektir. Fakat bilgi, içerdeki gizliliklere izafe edilince buna 'uzmanlık-tecrübe' adı verilir. Bu uzmanlık ve tecrübe sahibine de, "habîr" yani 'uzman- tecrübeli' veya 'haberdar' denir.

Bu âyet, Üsâme'nin hata ettiği gibi, müctehidin de hata edebileceğine işaret eder. Üsâme'nin hatası, kısas yapılmaksızın bağışlanmıştır. Aynı zamanda âyet dil ile zikrin muteber olduğunu ifade eder. Fakat mü'min, dil ile zikirden kalbî zikre yükselmelidir. (Yani insan, dille zikretmekten terfi ederek, kalple zikredecek aşamaya gelmelidir.) Daha sonra da, ruhla zikretme aşamasına gelmeli. İşte böylece, bilgisizlik karanlığından kurtulup, bilgi ışığına ulaşmış olur.

لَا يَسْتَوِي
الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ
وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ
مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95. Mü'minlerden, özürsüz olarak yerlerinde oturanlarla, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah, hepsine de güzellik vadetmiştir. Ama mücahitleri, mükâfat bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır.

96. Kendi katından yüksek dereceler, bağış ve rahmet vermiştir. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

95. «Mü'minlerden, özürsüz olarak,» Allah yolunda cihad etmeyip **«yerlerinde oturanlarla, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.»** Âyette geçen *"özürsüz"* kelimesindeki özür, körlük, topallık, felç gibi müzmin ve onulmaz birtakım hastalıklar anlamına gelir.

Zeyd b. Sâbit anlatıyor : "Hz. Peygamber'in yanında bulunuyordum. Kendisini sekînet hali kapladı. Dizini dizimin üzerine koydu, öyle ki dizimin kırılmasından korktum. Sonra, vahyin şiddetinden dolayı kendisinde bulunan bu hal ondan gidip açılınca bana: *'Yaz'* dedi. Ben de, *'Oturan mü'minlerle savaşanlar bir olmaz '* âyetini yazdım. Bunun üzerine, yanımızda bulunan ve a'ma (kör) olan Ümmü Mektûm : "Ey Allah'ın Rasûlü! Cihada gücü olmayan müminlerin durumu nasıl olacak ?" diye sordu. Bunun üzerine, Hz. Peygamber'i tekrar sekînet kaplayıp, tekrar açılınca, şöyle yaz, buyurdu: *"Mü'minlerden özürsüz olarak yerlerinde oturanlarla..."* Ben de yazıp âyete ilâve ettim.[70]

Âyette geçen *"oturanlar"*dan kasıt, sağlam olup da Bedir savaşına katılmayanlardır. *"Savaşanlar"* da, *"oturanlar"*a atıftır. Âyette anlatılmak istenen şey, hiçbir özürü olmayıp, Allah yolunda savaşmayanlarla, Allah yolunda savaşanların sevab bakımından derecelerinin eşit olamayacağıdır.

«Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından,» özürleri olmadığı halde, **«oturanlardan üstün kılmıştır.»** Yani oturanlarla cihad edenler, ecir ve sevap açısından eşit değildirler.*"Mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri üstün kılmıştır"* ifadesi, niçin eşit olmadıklarını açıklamaktadır. Sanki savaşa çıkanlarla çıkmayanlar niçin eşit değildir, denilmiştir. Buna cevap olarak: Derece bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır cümlesi geliyor.

«Gerçi Allah, hepsine de,» hem savaşanlara hem de savaşmayıp oturanlara **«güzellik vadetmiştir.»** Bu güzellik, cennettir. Çünkü, bu her iki gurubun da inançları doğru, niyetleri samimidir. Farklılık ise, sevabı artıracak olan ameldedir.

70- Bkz. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, *Kurtubî Tefsiri*, el-*Bahru'l-Muhît ve Safvetü't-Tefâsîr*, 1/297.

Fakihler şöyle diyorlar : Bu ifadeye göre cihad, herkesin yapması gerekli olan bir farz-ı ayın değil, farz-ı kifayedir. Çünkü Allahü Teâlâ, hem savaşanlara, hem de savaşmayanlara güzellik vaadinde bulunmuştur. Eğer cihad, herkese farz-ı ayın olmuş olsaydı, savaşa katılmayan insanlar, iyiliğe hak kazanmayacaklardı.

«Ama mücahitleri, mükâfat bakımından, oturanlardan üstün kılmıştır.» Cihad edenlere, çok büyük bir mükâfat vermiştir.

96. «Kendi katından yüksek dereceler, bağış ve rahmet vermiştir.» Allah yolunda cihad edenlere, Allahü Tealâ kendi fazlı olarak, yetmiş kat derece vermiştir. Hadis-i şerifte : *" Cennette yüz derece vardır. Allahü Teâlâ bu dereceleri, kendi yolunda cihad edenler için hazırlamıştır. Bu derecelerin herbirinin arası, yerle gök arası kadardır"*[71] buyurulmuştur. Kendilerinden sâdır olan günahlar için bir bağış ve kendileri için de ayrıca, rahmet vardır.

«Allah,» kendi yolunda savaşanların günahlarını **«bağışlayandır»** ve **«esirgeyendir.»** Onları esirgeyip, rahmetiyle cennetine koyandır.

Kuşeyrî şöyle der : " Allahü Tealâ, bütün velilerini, keramet bakımından aynı seviyede toplamış fakat, onların derecelerini ayrı ayrı yapmıştır. Bazılarının derecesi yüksek, diğerlerinin ise daha yüksektir. Bazılarının derecesi büyük, bazılarınınki ise daha büyüktür. Görünen şu yıldızlar ışık saçarlar. Fakat ay, onların da üstündedir. Güneş doğunca da, ışığıyla bütün bunları egemenliği altına alır."

Âyetin ifade ettiğine göre, özürlü olarak savaşa katılamayanlarla, savaşa katılanlar, sevap ve mükâfat bakımından aynı dereceyi alacaklardır.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük gazvesinden dönüp, Medine'ye yaklaşırken şöyle buyurmuştur : *" Medine'de topluluklar var. Şu kadar yürüdünüz ve şu kadar da vâdiler aştınız. İşte o topluluklar sizinle beraberdi."* Bunun üzerine, yanında bulunanlar : " Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Medine'de olanlar mı?" diye sormuşlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber : *"Evet Onlar Medine'de olanlardır. Özürleri onları sizinle olmaktan alıkoydu"*[72] buyurmuştur. Bunların niyetleri samimidir ve kalbleri de cihada takılıp kalmıştır. Kendilerini cihaddan alıkoyan şey ise, birtakım özürlerdir. Onun

---

71- İmam Ahmed *Müsned*'inde ve de Buharî rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/400.
72- Buharî, Müslim, Ebû Davud ve İbn Mâce rivayet etmiştir.

için : " Kişinin niyeti, amelinden daha hayırlıdır" denmiştir.

Biliniz ki cihad, kazançların en faziletlisi ve sanatların da en idealidir. Akıllı insan, cihadı veya onu içinden geçirmeyi terketmez. Bir hadis-i şerifte : *" Her kim, savaşmadan veya savaşmayı arzulamadan ölürse, cahiliye üzere ölmüştür"*[73] buyurulur. Hadiste geçen *" tahaddüs"* kelimesinin anlamı, savaşmayı istemek ve savaşı gönlünden geçirmektir.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ
قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ
أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ
النِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا
﴿٩٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ
مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ
وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ
اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

73- Müslim ve Ebû Davud ve Neseî de: *"Bir çeşit münafıklık üzere ölür"* şeklinde rivayet etmiştir.

97. Melekler kendilerine yazık eden kimselere, canlarını alırken : " Ne yaptınız?" dediler. Bunlar: "Bizler, yeryüzünde çaresizlerdik" dediler. Melekler dediler ki : " Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" İşte onların barınağı cehennemdir. Orası ne kötü bir gidiş yeridir.

98. Hiçbir çareye gücü yetmeyen ve (göç için) yol bulamayan, zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar bundan müstesnadır.

99. İşte bunları, Allah'ın affetmesi umulur. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.

100. Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek bir çok güzel yer ve bolluk bulur. Kim, Allah ve Rasûlü için göç etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm ulaşırsa, artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayan çok esirgeyendir.

97. «Melekler, kendilerine,» hicret etmemek ve kâfirlerle dost olmayı isteyerek **«yazık eden kimselere...»** Bu âyet, Mekke döneminde, müslüman olup da, o zaman farz olmasına rağmen göç etmeyen bir gurup insan hakkında inmiştir. Sonra bu, Mekke'nin fethinin ardından *"fetihten sonra hicret yoktur"*[74] hadisiyle neshedilmiştir. **«Canlarını alırken»**, öldükleri anda ruhlarını alırken... Buradaki melek, ölüm meleğidir. O meleğin, meleklerden diğer yardımcıları da vardır. Başka âyetlerde, can alma olayı, Allah'a isnad edilmiştir : *"Canları Allah alır"* (Zümer: 42). *"O Allah ki, sizi yaratır ve öldürür"* (Hac: 66). Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, ölümün yaratıcısı, ancak Allah'tır... İşte bu ölüm melekleri, onları kınamak için: **«'Ne yaptınız?'»** yani dininizle ilgili olarak hangi işleri yaptınız **«dediler.»**

«Bunlar» da : **«'Bizler, yeryüzünde»** yani Mekke topraklarında güçsüz ve dinlerinin gereğini yapamayacak kadar **«çaresizlerdik' dediler.»** Bu sefer **«melekler,»** onların bahanelerini ortadan kaldırıp, onları susturmak için **«dediler ki: 'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!'»** Allah'ın dinini yaşayabileceğiniz, başka ülkelere gitseydiniz. Medine'ye ve Habeşistan'a göç edenler gibi, siz de göç edip, dininizi oralarda yaşasaydınız.

74- Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Oradaki lafız: *"Fetihten sonra hicret yoktur. Cihad ve niyyet vardır. Savaşa çıkmak isterseniz, savaşınız."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/565.

«**İşte onların,**» yani kötü durumları anlatılan bu kimselerin, ahiretteki «**barınağı cehennemdir.**» Çünkü onlar, görevlerini bırakıp, kâfirlere uymuşlar, inkârcılara yardım etmişlerdir. «**Orası,**» yani onların varacağı bu cehennem «**ne kötü bir gidiş yeridir.**»

98. «Hiçbir çareye gücü yetmeyen ve (göç için) yol bulamayan, zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar bundan müstesnadır.» Bu ifadeler, zayıf insanların sıfatlarıdır. *"Çareye gücü yetmemekten"* kasıt, göç etmek için bir çare bulamayan ve buna imkânları olmayanlardır. *"Yol bulamamaktan"* kasıt ise, hicret edecek kimsenin izleyecek bir yol ve kendisine yolu bildirecek bir kimse bulamamasıdır. Bunlar, kâfirlerin elinde zelil ve perişan olmuş, göç etmeye gücü kalmamış kimselerdir.

99. «İşte bunları,» yukarıda zikredilen zayıf kimseleri, «**Allah'ın affetmesi umulur.**» Burada, ümit verme anlamına gelen *"asâ"* ile *"affetme"* kelimesi kullanılmıştır. Bunun sebebi, göç etmeyi terketmenin çok tehlikeli bir iş olduğunu bildirmektir. Hatta zorluk karşısında kalan kimsenin bile, güven duymaması, fırsat kollaması ve kalbinin hicrete bağlanması gerekir ki ilk fırsatta göç etsin.

«**Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.**» Allahü Tealâ'nın *"çok affedici"* olması, ceza vermekten vazgeçmesidir. *"Çok bağışlayıcı"* olması ise, dünya ve ahirette, kulun yapmış olduğu kötülük ve günahları örtüp kapatmasıdır. Yani Allahü Tealâ'nın, affı kâmil ve bağışlaması tamdır. Yine bu âyetten, her ne sebepten dolayı olursa olsun, dinî emirlerin yerine getirilememesi halinde, orayı terkedip, başka yere gitmenin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Haddâdî, *"Allah'ın yeri geniş değil miydi ki, oraya göç edeydiniz?"* âyeti hakkında şöyle der : "Bu âyet, bir kimsenin, mal ve mülkünün, çoluk çocuğunun, Allah'a isyan edilen bir ülkede oturması için mazeret olamıyacağına delildir. Tam tersine, eğer orada, hakkı ortaya koyma imkânını bulamazsa, vatanını terketmesi gerekir. Onun içindir ki, Said b. Cübeyr : " Bir yerde Allah'a isyan edilirse, orayı terket" demiştir.

100. «Allah yolunda göç eden kimse...» Bu ifadede, hicrete heveslendirme ve hicreti sevdirme vardır. *"Allah yolu"*ndan maksat ise, girmesi emredilen yoldur. «**Yeryüzünde gidecek bir çok güzel yer ve bolluk bulur.**» Allah yolunda göç etmek isteyen kimseler için, yeryüzünde gidilecek birçok yer vardır. O, gitmiş olduğu yerlerde, bol rızık ve dinini yaymak için

imkânlar bulur. Kur'ân'ın bu ifadelerinde, Allah yolunda, onun dinini yaymak için göç etmeye teşvik vardır.

Her «**kim**» milletini, çoluk çocuğunu ve ailesini terkederek, «**Allah ve Rasûlü için göç etmek amacıyla evinden çıkar da...**» Allah'a ve O'nun Rasûlüne itaatten dolayı yurdunu terkeder, «**sonra**» da amacına varmadan önce «**kendisine ölüm ulaşırsa, artık onun mükâfatı Allah'a düşer.**» Bunun mükâfatı Allah katında sabittir. Onun alacağı mükâfat, Allah katında gerçekleşmiştir.

«**Allah da**» kulun yapmış olduğu günahlardan dolayı «**çok bağışlayan,**» ve bol rahmetinden dolayı da «**çok esirgeyendir.**» Onu bağışlar ve kendi uğruna göç ettiğinden dolayı ona rahmet eder.

Rivayet edildiğine göre bu âyetler indiği zaman, Hz. Peygamber onu Mekke'deki müslümanlara bildirmiş. Cündüb b. Damre adındaki çok yaşlı ve bir bineğe de binemeyen kimse oğullarına: "Beni yüklenin, ben zayıf kimselerden değilim, yolu da bilirim. Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra, Mekke'de bir gece bile kalmam" demiş. Oğulları da onu, bir sedye üzerinde, Medine'ye doğru yola çıkarmışlar. Mekke yakınlarında, Ten'îm denen yere vardıklarında, artık ölüme iyice yaklaşmış olduğu halde sağ elini sol elinin üzerine koymuş, şöyle demeye başlamış: "Ey Allah'ım! Şu, senin ve şu da Rasûlün içindir. Rasûlü'nün biat ettiği şey için ben de sana biat ediyorum." Cündüb, böylece iyi bir şekilde ölünce, orada bulunan müşrikler, gülerek şöyle demişler: "Bu adam istediğine kavuşamadı." İşte bu olay üzerine, Allahü Teâlâ bu âyeti indirmiştir.

Keşşâf adlı tefsir kitabında da şu ifadeler yer almaktadır: "İlim tahsili, hac, cihad, Allah'a daha iyi kullukta bulunmak, bir ülkeden diğer bir ülkeye hicret, dünyadan uzaklaşarak zühd ve takva içinde yaşamak, temiz bir rızık elde etmek gibi dinî amaçlı göçler, Allah'a ve O'nun Rasûlüne kavuşmak için yapılan göçlerdir. Bu türlü göçler esnasında ölen kimsenin mükâfatı, Allah'a düşer. Sevabını O verecektir."

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾
وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ
وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ
عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ
مَرْضٰى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ
قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا
الصَّلٰوةَ إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾
كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

101. Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman, kâfirlerin size kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan dolayı, size bir günah yoktur. Muhakkak ki kâfirler, sizin açık düşmanınızdır.

102. Sen de içlerinde bulunup, onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da yanlarına alsınlar. Namazda olanlar, secde edince arkanıza geçsinler. Bu kez, namaz kılmayan öteki bölük gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar, korunma tedbirlerini ve silâhlarını da alsınlar. O kâfirler isterler ki, siz, silâhlarınızdan ve eşyalarınızdan gaflete düşesiniz de, birden üzerinize baskın yapsınlar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Fakat korunma tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

103. Namazı bitirdiğiniz zaman; ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken Allah'ı anın. Emniyete kavuştuğunuzda ise, namazı gereği gibi kılın. Çünkü namaz, müminlere vakitli olarak farz kılınmıştır.

104. O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik sizler Allah'tan, onların ummadıkları şeyi ummaktasınız. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

101. «Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük yapmalarından korkarsanız...» Bu âyette; yolculuğa çıkıldığında, hicret ve diğer zamanlarda, düşmanla karşılaşma tehlikesi ve yağmur tehlikesi gibi zaruret durumlarında, namazın nasıl kılınacağına dair açıklamalar yer almak-

tadır. «**Namazı kısaltmanızdan dolayı, size bir günah yoktur.**» Burada kastedilen, dört rekâtlı namazların, yarısının kılınmasıdır. Yani dört rekât olarak kılınan namazların da yolculuk halindeyken iki rekât olarak kılınmasında bir günah yoktur. Bu kısaltma olayı sadece; öğle, ikindi ve yatsı namazlarında olup, akşam ve sabah namazlarında olmaz.

Namazların kısaltılabilmesi için gerekli olan en az yolculuk müddeti, Ebû Hanife'ye göre, üç gün ve üç gecelik yolculuk müddetidir. Buradaki yürüyüş, normal adımlarla, ya da deve yürüyüşüyle yapılan yürüyüştür. Yolcunun, yavaş veya hızlı yürüyüşüne itibar edilmez. Üç gün ve üç gecelik yolu, bir günde yürümüş olsa, namazı kısaltabilir. Fakat, bir günlük yolu üç günde giderse, kısaltamaz. Âyetin zahiri manasından anlaşıldığına göre, namazı tam, ya da yarım kılma arasında serbestlik vardır. Tam olarak kılmak, daha faziletlidir. Fakat bize göre, kısaltmak gerekir. Tam olarak kılmaya ruhsat yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"O, Allah'ın size bir ikramıdır"*[75] buyurmuştur. Bu ifade, yolculuk halinde kılınan namazın, tam olarak kılınamıyacağına delildir. Çünkü, yapılan ikramı geri çevirmek olmaz. O ikram edilmiştir, geri çevrilemez.

Eğer: *"Kısaltmanızdan dolayı, size bir günah yoktur"* âyeti, neden bu şekilde, yani namazı kısaltmanın günah olmadığını belirtir şekilde gelmiştir diye sorarsanız, deriz ki: Çünkü onlar, namazı tam olarak kılmaya alışmışlardı. Kısa olarak kıldıkları zaman, namazlarının eksik olduğunu zannederlerdi. Âyetin bu şekilde nâzil oluşunun sebebi, onların namazı kısaltmalarının günah olmadığını açıklamak, gönüllerini ferahlatıp, mutmain olmalarını sağlamaktır. Tıpkı: *"...Evi haccedenin veya umre yapanın, o ikisini (Safa ile Merve'yi) tavaf yapmasında günah yoktur"* (Bakara: 158) âyetinde olduğu gibi. Bu tavaf, bize göre vacib, Şafiî'ye göre ise rükündür.

"Kâfirlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız..." Size, istemediğiniz bir savaş başlatarak saldırıda bulunmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda, hiçbir günah yoktur. Özellikle korku halinde, namazın kısaltılarak kılınması, bu âyetle sabit olmuştur.

Namazın, güvenlik bulunduğu zamanlarda yapılan yolculuk sırasında kısaltılması ise, sünnetle sabittir. İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatır: " Hz. Peygamber, Mekke ile Medine arasında yolculuk yaptı. Allah'tan başka hiçbir kimse-

75- Buharî ve Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadisin parçasıdır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/188.

den korkmamasına rağmen, yine de namazları iki rekât olarak kıldı."

«Muhakkak ki kâfirler, sizin açık düşmanınızdır.» Onların size olan düşmanlığı açıktır ve size saldırmalarının gerekçesi, size tam anlamıyla düşman olmalarıdır.

102. Ey Muhammed! **«Sen de,»** kendilerine bir şey gelmesinden korkan müminlerin **«içlerinde bulunup, onlara namaz kıldırdığın zaman»**

İbn Abbas (r.a.) der ki: " Zatürrika gazvesinde, Hz. Peygamber imam olmuş ve kendisiyle bulunan arkadaşlarına öğle namazı kıldırmıştı. Müşrikler de bu durumu görmüş ve kendileriyle savaşmayı bıraktıklarına pişman olmuşlar. Bir kısmı, ikindi namazını kastederek demiş ki: " Bırakın onları! Biraz sonra onların bir namazı daha var. Bu namaz onlar için, babalarından, evlâtlarından ve mallarından daha sevgilidir. İşte o namaza başladıkları zaman, onları kuşatın ve öldürün." Bunun üzerine Allahü Tealâ, Cebrail'le iki namaz arasında bu âyetleri indirerek, korku namazının nasıl kılınacağını bildiriyor. Müşriklerin kasıtlarını ve tuzaklarını onlara belirtiyor. İlim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre korku namazı, Hz. Peygamber'den sonra da bütün ümmet için meşru kılınmış bir namazdır.

«Onlardan bir kısmı, seninle namaza dursun ve...» Sen onları iki gruba ayırdıktan sonra, onların bir grubu da düşmana karşı dursun ve sizi kollasın. Seninle birlikte namaza duran ve namazda olanlar **«silâhlarını da yanlarına alsınlar.»** Sakın silâhlarını bırakmasınlar.

Seninle birlikte **«namazda olanlar»** rekâtlarını tamamlayıp **«secde edince, arkanıza geçsinler»** ve düşmanı kollamaya yönelsinler. Düşmanı kollamaya yönelen bu gruptan sonra **«bu kez, namaz kılmayan öteki bölük gelsin,»** kalan rekâtı **«seninle beraber namaz kılsınlar.»** Âyet-i kerimede, her iki gruptan da geriye kalan rekât hakkında bir açıklama mevcut değildir. Bu rekâtlara dair açıklamaları, Hz. Peygamber'in sünnetinde buluyoruz.

İbn Ömer ve İbn Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), korku namazı kıldırdığı zaman, birinci rekâtı birinci gruba, ikinci rekâtı da âyette belirtildiği gibi, ikinci gruba kıldırmıştır. Birinci rekâtı kılan grup, düşmanı kollamaya gitmiş, ikinci grup gelerek ikinci rekâtı tamamlamıştır. Daha sonra birinci grup gelip, kıraatsız olarak daha önce kılamadıkları son rekâtı kaza etmişler ve selâm vermişler. Sonra da ikinci grup gelerek kıraatla birlikte kılmadıkları birinci rekâtı kılmışlardır. Böylece, her iki grup

da ikişer rekât kılmışlardır. Bu durum, yolcular ve sabah namazını kılanlar içindir. Çünkü bu namazlarda bir rekât, namazın yarısıdır. Eğer yolcu olmazsa ve akşam namazında olursa, birinci grup iki rekât olarak kılar. Çünkü burada, iki rekât namazın yarısıdır.

Namaza başlayan bu grup, «**korunma tedbirlerini ve silâhlarını da**» yanlarına «**alsınlar,**» silâhlı bir şekilde ve tedbirli olarak namaza başlasınlar.

«**O kâfirler isterler ki, siz, silâhlarınızdan ve eşyalarınızdan gaflete düşesiniz de birden üzerinize baskın yapsınlar.**» Buradaki hitap, iltifat yoluyla o iki grubadır. Yani kâfirler, size üstün gelmeyi arzu ederler ve bir saldırışta sizi, kıskıvrak bağlamayı umarlar.

«**Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Fakat korunma tedbirinizi alın.**» Silâhların kendilerine ağır gelmesi durumunda, üzerlerinde taşımamaları konusunda onlara izin verilmiştir. Bu, yağmurdan ıslanmaları ve hastalanmaları sebebiyle olur. Bundan anlaşılıyor ki, *"silâhlarını alsınlar"* emri, müstehab değil, vücûb ifade eder.

Fıkıhçılar şöyle demişlerdir: Korku namazında silâhlı bulunmak müstehabdır. Çünkü silâh taşımak, namazın şartlarından değildir. *"Korunma tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar"* ifadesi, mendubu ifade eder. Bununla birlikte, *"korunma tedbirinizi alın"* ifadesi, uyanık olmayı, tedbirli bulunmayı gerektirir ki, düşmanın hileli saldırılarına karşı konmuş olsun.

İbn Abbas (r.a.) der ki: " Hz. Peygamber (s.a.v.), Benî Enmar kabilesiyle savaşmış, Allahü Tealâ da o kabileyi yenilgiye uğratmıştı. Hz. Peygamber ve müslümanlar, bir yerde konaklamışlardı. Hiçbir düşman görünmüyordu. Silâhlarını da üzerlerinden bırakmışlardı. Hz. Peygamber silâhını yere koymuş, özel ihtiyacı için dolaşmaya çıkmıştı. Derken vâdinin dışına kadar gelmişti ve hafifce yağmur serpiştiriyordu. Hz. Peygamber dolaşmaya çıkınca, galiba biraz uzaklaşmış olacak ki, ashabıyla arasına vadi girmişti. Hz. Peygamber, bir ağacın altına oturmuş, Ğavras b. el-Hâris el-Muharibî denen düşman bir zat ise bunun farkına varmış, kılıcını alarak vadiye doğru yaklaşmaya başlamıştı. Bu arada da: "Eğer Muhammed'i öldürmezsem, Allah benim canımı alsın" diye söz de vermişti. Hz. Peygamber ise, tek başına duruyordu ve olup bitenden haberi yoktu. Adam kılıcını kınından çıkarıp: "Ey Muhammed! Şimdi seni, benden kim kurtaracak ?" diye seslendi. Hz. Peygamber de: *"Aziz ve Celil olan Allah"* dedi ve ilâve etti. *"Ey Allah'ım! Ğavras b. el-Hâris'in*

dilediği şeyden beni kurtar." Bunun üzerine adam, kılıcını Hz. Peygamber'e vurmaya yeltenip, üzerine koyulacağı sırada, Hz. Peygamber ayağa kalkıp, kılıcı eline alır ve: *" Ey Ğavras! Şimdi seni kim kurtaracak ?"* der. Ğavras: "Hiç kimse" cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Allah'a ve Muhammed'in, Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna şahitlik edersen, kılıcını sana vereceğim"*der. Ğavras ise: "Hayır" diyerek: "Fakat seninle hiç savaşmayacağıma ve senin aleyhine kimseye yardım etmeyeceğime söz veriyorum" diye ikrarda bulunur. Hz. Peygamber de, kılıcını kendisine verir. Bunun üzerine Ğavras: " Allah'a yemin ederim ki, sen benden hayırlısın" diyerek arkadaşlarına döner ve olup bitenleri anlatır. Bunun üzerine, onlardan bazıları da iman ederler. Daha sonra vâdi sakinleşince, Hz. Peygamber de ashabına döner ve olup bitenleri anlatır.

«Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.» Allahü Tealâ, size yardım edip, onları rezil etmek sûretiyle, kâfirlere alçaltıcı, horlayıcı bir azap hazırlamıştır. Onun için, işlerinize önem verin ve sebeplere sarılmayı da ihmal etmeyin. Çünkü, onlara yapılacak azap, sizin ellerinizle helâl kılınacaktır.

103. «Namazı bitirdiğiniz zaman...» Korku namazını, açıklandığı şekilde eda edip bitirdiğinizde, **«ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzerinde yatarken Allah'ı anın.»** Allah'ı zikretmeye devam edin. Her durumda, O'na yalvarmaya, O'na dua etmeye ve O'nun kontrolünde olduğunuzu unutmamaya devam edin. Hatta, savaş anında bile. Çünkü Allah: *"Bir toplulukla karşılaştığınız zaman, sebat edin ve Allah'ı çokca anın ki, kurtuluşa eresiniz"* (Enfal: 45) buyurmaktadır.

«Emniyete kavuştuğunuzda ise, namazı gereği gibi kılın.» Kalbleriniz korkudan kurtulup huzura kavuştuğunuz zaman ve savaş bittikten sonra güvene kavuştuğunuz zaman, namazı dosdoğru, bütün şartlarını yerine getirmek sûretiyle, tâdil-i erkânına riayet ederek kılın.

Buradaki "*zikr*-anma" kelimesini genel anlamda düşünerek, bu zikrin dille yapılan zikir ve namaz olduğu görüşünü savunanlar, âyeti şu şekilde tefsir ederler: Her durumda, Allah'ı zikretmeye devam edin. Namaz kılmak istediğiniz zaman, sağlık durumunuz yerindeyse ve gücünüz varsa, ayakta kılın. Hastalık sebebiyle ayakta durmaya gücü yetmeyenler otururak kılsın. Otururak kılmaya gücü yetmiyenler ise, yanları üzerine yatarak kılsınlar. **«Çünkü namaz, müminlere vakitli olarak farz kılınmıştır.»** Allahü Tealâ namazı,

vakitlerini belirtmek suretiyle mü'minlere emretmiştir. Denilmiştir ki: Namaz, yolculuk durumunda iki rekât, normal durumlarda ise dört rekât olarak takdir edilerek müminlere farz kılınmıştır. Her vakitte, takdir edilmiş olduğu gibi kılmak gerekir. Çünkü Allahü Tealâ, kullarını kendilerinden çok daha iyi bildiği için, ibadetleri de ona göre belli zamanlarda takdir etmiştir.

Allah Teâlâ kullara bıkkınlık ve usanç geleceğini bildiği için, günün beş vaktinde namazı, senenin bir ayında da orucu farz kılınmıştır. Zekâtı kırkta bir ve haccı da kullarına rahmet olmak üzere, ömürde bir defaya mahsus olmak üzere farz kılmıştır. Bütün bunlar, kulluğun kolay olması için Allahü Tealâ'nın kullarına ikram ettiği kolaylıklardır. Eğer ibadetler, belirli zamanlarla sınırlanmamış olsaydı, kullar, her fırsatta ibadetleri erteleme yoluna gideceklerdi. İbadetlerin vakitlerle sınırlandırılmış olmasının sırrı da buradadır. Namaz, Mirac gecesinde elli vakit olarak farz kılınmıştı. Daha sonra Allahü Tealâ, kullara rahmet olsun diye bunu hafifletti ve her vakit için on sevap verdi. Beş vakit kılınan namazın sevabını, elli vakit sevabı olarak verdi. Denir ki: Kıyamet günü, kâfir için elli bin sene olmasının sebebi, kâfirin elli vakti kaybetmesinden dolayıdır. Kaybettiği her namaz için, bin yıl ceza çekecektir. Bunu, kendilerinin hak ettiklerini, yine kendi ifadelerinin şu ifadelerinden anlamaktayız: *"Biz namazı kılmıyorduk."* (Müddesir: 43)

104. «O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin.» Bu âyet, Küçük Bedir Savaşı hakkında inmiştir. Rivayet edilir ki: Ebû Süfyan, Uhud savaşından ayrılırken: "Ey Muhammed! Dilersen, gelecek yıl buna karşılık Bedir'de buluşalım" demiş, Hz. Peygamber de: *"İnşallah"* diye cevap vermişti. Aradan bir yıl geçip, Bedir zamanı gelince, Allahü Tealâ, Ebû Süfyan'ın kalbine bir korku salmış ve bir yıl önce söylemiş olduğuna pişman olmuştu. Bunun üzerine, Nuaym b. Mes'ûd'u göndererek, müslümanları korkutup, onların Bedir'e gitmelerine engel olmaya çalışmıştı.

Nuaym b. Mes'ûd Medine'ye geldiğinde; müslümanları, Bedir'e gitmek üzere hazırlanmış bir halde bulmuş ve: "Sizin için birçok insan toplanmış. Onlardan korkun" demişti. İşte bunun üzerine, Allahü Teâlâ, bu âyet-i indirir. Bu âyetin anlamı: Gevşemeyin ve yılmayın! Kâfirlerle savaşmaktan korkup, acziyete düşmeyin! Uhud'da karşılaştığınız öldürülme ve yaralanma hadisesi sizi yılgınlığa ve za'fa düşürmesin.

«Eğer siz,» yaralanmadan dolayı **«acı çekiyorsanız, onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar.»** Savaştan dolayı, sizin birtakım kaybınız ol-

muş ve yaralanmadan dolayı acı çekiyorsanız, onlar da aynı durumdan dolayı acı çekmektedirler. Bundan dolayıdır ki, onlar için sözkonusu olmayan sizi savaşa çağıran başka sebepler de vardır. Buna: «**Üstelik sizler Allah'tan, onların ummadıkları şeyi**» sevap ve zaferi ummaktasınız ifadesi işaret etmektedir.

Sonuç olarak, karşılaşmış olduğunuz acı ve sıkıntılar, sadece sizin sıkıntılarınız olmayıp, aynı sıkıntılarla onlar da karşılaşmışlardır. Sonra size ne oluyor da sabredemiyorsunuz? Halbuki siz, onlardan daha öndesiniz. Çünkü sizler Allahü Tealâ'dan, onların kesinlikle akıllarından bile geçiremiyecekleri sevabı «**ummaktasınız.**»

«**Allah,**» sizin kalblerinizi ve işlerinizi çok iyi «**bilendir.**» Yine Allahü Teâlâ, size emrettiği ve yasakladığı şeylerde «**hikmet sahibidir.**» Onun için, Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda gayret gösterin. Bu konuda ciddi olanlara, iyi neticeler vardır. Âyet-i kerimede, cesur ve sabırlı olmaya, sertlik göstermeye teşvik vardır. Başka bir âyette de: *" Onlar, sizde bir sertlik bulsunlar"* (Tevbe: 123) buyurulmuştur.

إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ
بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَٱسْتَغْفِرِ
ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَٰدِلْ عَنِ ٱلَّذِينَ
يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾
يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ
يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا

هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَمَن (١٠٨)
يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا (١٠٩)
وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا
رَّحِيمًا (١١٠) وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا (١١١) وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ
ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا (١١٢)

105. Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik. Hainlerden taraf olma.

106. Ve Allah'tan bağışlanma dile. Çünkü Allah, ğafûr ve rahîmdir.

107. Kendilerine hainlik edenleri savunma. Çünkü Allah, hâin günâhkarı sevmez.

108. İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Oysa geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken O, onlarla beraberdi. Allah, onların yaptıklarını kuşatıcıdır.

109. Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz. Ya kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak ? Yahut da onlara kim vekil olacak ?

110. Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine haksızlık eder de sonra Allah'tan bağışlanmayı dilerse, Allah'ı ğafûr ve rahîm olarak bulacaktır.

111. Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine

kazanmış olur. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir.

112. Kim bir hatâ veya günah işler de onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

105. «Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı,» yani Kur'an'ı **«hak ile indirdik.»** Rivayet edildiğine göre bu âyet, Ensar'dan, Tu'me b. Übeyrik hakkında nazil olmuştur. Bu zat, komşusu olan, Katâde b. Nu'man'ın, un çuvalı içerisinde bulunan zırhını çalmıştı. Un, çuvaldaki delikten yere dökülüyordu. Bunu, bir yahudi olan Zeyd b. Semin'in yanında gizlemişti. Zırh, Tu'me'de arandı fakat bulunamadı. Zırhı almadığına ve zırh hakkında hiçbir bilgisi olmadığına da yemin etti. Bunun üzerine Tu'me'yi bıraktılar ve çuvalın yırtığından dökülen unun izini takip etmeye başladılar. İz, yahudinin evine varmıştı. Zırhı aldılar. Yahudi ise, zırhı Tu'me'nin verdiğini söyledi ve buna bir grup yahudi de şahitlik etti. Bunun üzerine Benî Zafer kabilesi (Tu'me'nin mensub olduğu kabile), Hz. Peygamber'e giderek, kendi arkadaşlarına iftira eden yahudilerin, bu çirkin iftiralarının hesabının sorulmasını istediler. Dediler ki: " Hırsız olan yahudidir." Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı ipuçlarından dolayı, hırsızın yahudi olduğuna inanır gibi oldu. İşte bu olay üzerine, inen bu âyetle Tu'me ve şahitlerinin yalancı, yahudinin ise suçsuz olduğuna dikkat çekilmiş oldu.

İşte biz sana bu Kitabı *'insanlar arasında, Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin'* diye indirdik. Allahü Tealâ'nın, sana Kur'ân'ı indirmesinin sebebi, insanlar arasında, o Kur'ân'da sana bildirip vahyettiği şeylerle hükmetmen içindir.

Burada adı geçen bilgiye, *"rü'yet-görme"* adı verilmiştir. Çünkü bu bilgi, kuvvet ve açıklık bakımından, görme gibidir.

Allah'ın sana vahyettiğiyle hükmet ve **«hâinlerden taraf olma.»** Tu'me ve ona yardım edenler gibi, hain kimselerden yana olma. Onların iyiliğine hükmedip, suçsuz olan yahudinin hasmı olma.

Rivayet edildiğine göre Tu'me'nin topluluğu, hırsızlığın Tu'me tarafından yapıldığını biliyordu. Fakat, Tu'me'yi temize çıkarmak için, gece boyu plân hazırlamışlardı. Tu'me'yi hırsızlık suçunun cezasından kurtarmak için, ittifakla karar vermişler ve bu suçu yahudiye yüklemişlerdi. Bundan dolayıdır

ki Allahü Tealâ, onların tümünü birden, hain olarak adlandırmıştır.

106. «**Ve**» onların şahitlik etmelerine güvenerek karar vermek istediğinden dolayı, «**Allah'tan bağışlanma dile.**» İbn Şeyh şöyle der: " Hz. Peygamber'den, böyle bir karar çıkmış olsaydı, nefsi hakkında hataya düşmüş olabilirdi. Her ne kadar Hz. Peygamber ma'zur ise de, Allahü Tealâ, ona, bu özür için bağışlanma dilemesini emrediyor. Çünkü "Allah'a yakın kimselerin hataları, iyilerin iyilikleri derecesindedir" denilmiştir.

«**Çünkü Allah,**» kendisinden bağışlanma isteğinde bulunanlara karşı çok «**ğafûr ve rahîmdir.**» Onları bağışlar ve kendilerine rahmetle muamelede bulunur.

107. «**Kendilerine hainlik edenleri savunma.**» Hainlik, birtakım günahları işleyerek, kendi kendisine haksızlık etmek anlamına gelir. Onun içindir ki her ne kadar kendilerine hainlik etmiyorlarsa da âyette, *"kendilerine hainlik edenler"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü, kendilerine hainlik etmelerinin zararı, sonunda tekrar kendilerine dönecektir. Tıpkı, başkalarına haksızlık eden kimse hakkında söylenen: " Haksızlık eden, kendisine eder" özdeyişinde olduğu gibi.

«**Çünkü Allah, hain**»likte ileri gidenleri, onda ısrar edenleri ve «**günahkârı,**» yani günah işlemeye devam edenleri «**sevmez.**»

Rivayet edildiğine göre Tu'me, Mekke'ye kaçmış ve orada dinden dönmüştü. Mekke'de de bir duvarı delip, içeriden bir şeyler çalmaya çalışırken, duvar üzerine yıkılmış ve böylece ölmüştür.

Şöyle denilmiştir: Kötülük yapan birisine rasladığında, onun mutlaka başka kötülükler yapmış olduğunu da bil. Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer (r.a.), bir hırsızın elinin kesilmesini emretmişti. Hırsızın annesi gelip ağlamaya başladı ve: "Bu, oğlumun ilk hırsızlığıdır. Onu affet" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: " Yalan söylüyorsun. Allahü Tealâ kulunu, ilk aşamada hesaba çekmez" dedi.

108. «**İnsanlardan gizlerler de, Allah'tan gizlemezler.**» insanların kendilerine zarar vermesinden korktukları, ya da utandıkları için saklanırlar. Fakat bu insanlar, Allah'tan hiç utanmazlar. Halbuki Allah, utanılmaya en lâyık olan ve cezasından en çok korkulacak olandır. «**Oysa**» onlar, «**geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken...**» Birtakım planlar hazırlamak sûretiyle, sahtekârlık yaptıkları, suçsuza iftirada bulundukları, yalan ye-

re yemin ettikleri ve yalancı şahitlikte bulunduklarında **«O»** Allah, **«onlarla beraberdi.»** Yüce Allah, onların bütün bu durumlarını biliyordu. Çünkü, Allah'tan hiçbir şeyi gizleme imkânı yoktur.

Bilindiği üzere Tu'me, yahudiye, zırhı çaldı diye iftirada bulunmuştu. Tu'me'nin grubu da, bu yalana şâhitlik etmiş ve bu işi kendilerinden birinin yapması durumunda, karşılığını ödeyeceklerini söylemişlerdi.

«Allah onların,» gizli veya açık tüm **«yaptıklarını kuşatıcıdır.»** Onların hepsini bilir. O'ndan hiçbir şey saklı kalmaz.

109. «Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz.» Buradaki hitap, bir grup müminleredir. Bunlar, Tu'me ve topluluğunun tarafını tutmuşlardı. Onların tarafını tutmaları da, görünürde onların, müslüman oluşlarındandı.

Bu durumda âyetin anlamı: Haydi sizler dünya hayatında, Tu'me ve onun taraftarlarını şiddetli bir şekilde savundunuz, **«ya kıyamet günü, Allah'a karşı onları kim savunacak?»** Ahiret gününde Allahü Tealâ onları, azabıyla yakaladığında, bu durumda onları kim savunacaktır ? **«Yahut da onlara kim vekil olacak?»** Allah'ın azabından ve intikamından, onları kim koruyup savunacak ?

110. «Kim, bir kötülük yapar, yahut» yalan yere yemin etmek suretiyle **«nefsine haksızlık eder de...»** Tu'me de böyle bir kötülük işleyerek, işlediği kötülüğü bir yahudiye yüklemeye ve onu rezil etmeye çalışmıştı. **«Sonra,»** samimi olarak tevbe eder ve **«Allah'tan bağışlanmayı dilerse...»** Sadece bağışlanmayı istemek, tevbe sayılmaz. Tevbe ancak: "Tevbe ettim, kötülük işledim. Yapılan fenalığı bir daha kesinlikle işlemeyeceğim. Ey Allah'ım beni bağışla," diyerek tevbe yapılır. **«Allah'ı ğafûr ve rahîm olarak bulacaktır.»** Günahı her ne olursa olsun, Allah onu bağışlar. Kendisine rahmetle muamele ederek, ikramda bulunur. Bu âyette, Tu'me'yi ve onun topluluğunu tevbeye kesin bir teşvik vardır.

Hz. Ali (r.a.), Ebû Bekir'in (r.a.) kendisine şöyle dediğini anlatır: " Hiçbir kul yoktur ki, bir günah işledikten sonra, abdest alıp iki rekât namaz kılsın ve Allah'tan bağışlanma dileğinde bulunsun da Allahü Tealâ o kulu bağışlamasın." Bundan sonra da: *"Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine haksızlık eder..."* âyetini okur.[76]

76- Ebû Davud , *Sünen*'inde rivayet etmiştir.

111. «Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur.» Kazanmış olduğunun zararı ve günahı başkasına yansımaz. **«Allah,»** onun yaptığı **«herşeyi bilir,»** yapılan şeye verdiği ceza konusunda **«hikmet sahibidir.»**

112. «Kim,» büyük veya küçük, kasıtlı veya kasıtsız **«bir hatâ veya günah işler de, onu bir suçsuzun üzerine atarsa...»** İşlemiş olduğu günah, büyük veya küçük, kasıtlı veya kasıtsız olsun, onu, Tu'me'nin yapmış olduğu gibi, suçsuz birisine yüklerse, **«muhakkak ki büyük bir iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.»** Bu günah öyle bir günahtır ki, ağırlığı bile takdir edilemez. Çünkü, suç işlemekle günahkâr olmuş, işlediği günahı başkasının üzerine atmakla da iftira etmiştir. O, iki suçu bir araya getirmiştir. Suçsuz bir insana bir şey yüklemeye "bühtan-iftira" adı verilmiştir. Bühtan kelimesinde, hayret ve şaşkınlık ifadesi vardır. Onun içindir ki iftiraya, "bühtan" adı verilmiştir. İftira atılan kimse, kendine atılmış olan bu yalanı duyunca, yalanın büyüklüğünden dolayı, hayrete düşer, şaşırır. Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Gıybet, bir mü'min kardeşin hakkında, onun hoşlanmadığı bir şeyi söylemendir"* buyurmuştur. Yanında bulunanlar da: " Eğer söylediğimiz şey, o kardeşimizde varsa buna ne dersin ?" diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) : *" Söylediğiniz şey, o kardeşinizde varsa gıybet etmiş, söylediğiniz şey onda yoksa, o zaman da iftira da bulunmuş olursunuz"* buyurmuştur.[77]

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ
لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ ۖ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا
يَضُرُّونَكَ مِن شَىْءٍ ۚ وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

77- Müslim, Ebû Davud, Tirmîzî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ
إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ
نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ
جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ
وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

113. Allah'ın sana, lütuf ve esirgemesi olmasaydı, onlardan bir grup, seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar, sadece kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana, Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Gerçekten de, Allah'ın sana büyük lütfu olmuştur.

114. Onların fısıldaşmalarının birçoğunda fayda yoktur. Ancak bir sadaka, yahut bir iyilik, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredeninki müstesna. Kim, Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona, yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

115. Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız. O ne kötü bir yerdir.

116. Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz.

Ondan başka günahları, dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, büsbütün sapıtmıştır.

113. **«Allah'ın sana, lütuf ve esirgemesi olmasaydı,»** Tu'me'nin tarafını tutan **«onlardan,»** Zufer oğullarından **«bir grup, seni saptırmaya yeltenmişti.»** Onlar, suçu işleyen kişinin kendi arkadaşları olduğunu bildikleri halde, seni aldatmaya çalışmışlar ve gerçeği uygulamana engel olmak istemişlerdi. **«Onlar, sadece kendilerini saptırırlar.»** Çünkü, yaptıklarının vebali kendilerinedir. **«Sana hiçbir zarar veremezler.»** Çünkü Allahü Tealâ seni korumasına almıştır.

«Allah sana Kitab'ı» yani Kur'ân'ı **«ve»** içinde bulunan hükümlere ait **«hikmeti indirmiş»**tir. Helâl ve haramı tanıtmıştır. **«Ve sana»** vahyetmek suretiyle, **«bilmediğini,»** yani senin için gizli olan şeyleri **«öğretmiştir.»** Bunları, daha önceden bilmiyordun. **«Gerçekten de Allah'ın sana, büyük lütfu olmuştur.»** Çünkü, genel bir peygamberlikten ve tam bir başkanlıktan daha büyük bir lütuf olamaz. Hz. Peygamber'in korunmuş olması ve ona bilmediği şeylerin öğretilmiş olması, bu lütfun eseridir.

Bu âyet-i kerimeler, bir kimsenin işin gerçeğini bilmeden başkasının haklılığını veya haksızlığını savunmasının caiz olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde hakimin taraflardan birine -biri müslüman, diğeri kâfir olsa bile- meyletmesi caiz değildir. Elinde çalıntı mal bulunan kimsenin aleyhine hükmetmek de gerekmez.

Bil ki, bu âyetler, birçok fazileti bir arada toplamıştır. Kötülük yapanın, kendisinin zarar göreceği, iyilik yapanın da kendisinin faydalanacağı bunlardandır.

Rivayet edildiğine göre bir kadın, dilenciye bir lokma ekmek vermiş, daha sonra da tarlaya gidip, orada doğum yapmış. Kurt da gelip bu çocuğu alıvermiş. Bunun üzerine kadın: " Ey Allah'ım! Çocuğum!" diye feryat ederken, bir adam çıkagelip, kurdun boynunu sıkarak kolaylıkla çocuğu çıkarmış. Sonra da: " Bu lokma, senin dilenciye verdiğin lokmanın karşılığıdır." demiş. İşte böyle. Dünyada herkes, yaptığının karşılığını bulur.

Âyetlerde; faziletin, en büyük ilim ve hikmet olduğu da anlatılmaktadır. Buradaki ilimden kasıt, kuşkusuz faydalı olan, Allah'a yaklaştıran ilimdir. Peygamber Efendimiz: *"Ey Allah'ım! Faydasız ilimden sana sığınırım."* bu-

yurmuştur. Faydalı ilimin insana verdiği destek, ahirette bile kesilmez. Ebû Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"İnsan öldüğü zaman, üç şey hariç, bütün ameli kesilir. Bu üç şey; sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı çocuktur."*[78]

Âyette anlatılan faziletlerden bir diğeri de; kulun, hayır ve faziletleri kendi nefsinden görmemesi, bunları Allah'ın lütuf ve ihsanı olarak bilmesidir. Kul, nefsini temize çıkaramaz. Çünkü nefisler, temize çıkarılamazlar. Her kim, nefsinin bir şeyini iyi görürse, iç dünyasından, yakîn nurlarından birini düşürür.

Kâmil insan, nefsinde bir değer göremiyeceğine göre, amelinde ne değer görebilir? Kulun, doğduğu günden öldüğü güne kadar yapacağı ameller, onun varlığının nimetini dahi karşılayamaz.

114. «Onların fısıldaşmalarının birçoğunda fayda yoktur.» İnsanların, kendi aralarında fısıltı şeklinde konuştuğu şeylerin çoğunda, hiçbir fayda yoktur. *"Necvâ"* kelimesinin sözlük anlamı, iki kişi arasındaki sırdır. **«Ancak bir sadaka»** verilmesini emredenin fısıldaması, **«yahut bir iyilik, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredeninki müstesna.»**

Âyette geçen *"ma'rûf-iyilik"* kelimesi; aklın çirkin karşılamadığı ve İslâm'ın da hoş gördüğü şey anlamına gelir. İyilikler ve güzelliklerin hepsini içerisine alır. Buradaki iyilik ise, borç para vermek ve üzgünlere yardımda bulunmak diye yorumlanmıştır. *"İnsanların arasını düzeltmek"* ten kasıt da, İslâm'ın sınırlarını tecavüz etmemek şartıyla, aralarında çıkan kavga ve düşmanlıklardan dolayı, insanların aralarını düzeltmektir. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyururlar: *"Size, namaz ve sadakadan daha faziletli bir dereceyi haber vereyim mi?"* Yanında bulunanlar dediler ki: "Evet. Haber ver ey Allah'ın Rasûlü!" Bunun üzerine o: *" Dargınların arasını düzeltmektir. Dargın kişilerin bozukluğu, kökünü kazır. Saçın kökünü kazır demiyorum. Dinin kökünü kazır."*[79]

«Kim, Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa...» yani sadaka verir, iyilikler yapar ve dargınların arasını bulmak için çalışırsa **«biz ona, yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.»** Dünya menfaatı için bunları yapan

78- Buharî *edeb* bahsinde; Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *Feyzu'l-Kadîr.*

79- Tirmizî, Ebû Davud, Ahmed b. Hanbel ve Taberânî rivayet etmiştir.

kimse hor görülmüştür, asıl olan Allah'ın rızasıdır. Çünkü amelleri, hayır işlerini gösteriş ve başkalarına işittirmek için yapan, ecir almaktan mahrum olur.

115. «Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse onu...» Mûcizelerin verilmesiyle, kendisine doğrunun ne olduğu bildirildikten sonra, Hz. Peygamber'in nübüvveti anlatıldıktan sonra, yine peygambere muhalefet ederek karşı geleni ve mü'minlerin takip etmiş oldukları iman ve amel yolunun dışında bir din takibedeni **«o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız.»** Onu, gitmek üzere olduğu sapık yolda devam ettiririz ve seçmiş olduğu yolda kendisini rezil ederiz. Sonunda da kendisini cehenneme sokarız. **«O»** cehennem **«ne kötü bir yerdir.»**

Akıllı insan, mü'minler topluluğuna aykırı düşmemelidir. Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar. Doğru olan yol, müminlerin yoludur. Cennete ve Allah'a kavuşmaya götüren yol da o yoldur.

116. «Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Ondan başka günahları, dilediği kimse için bağışlar.» Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yaşlı bir adam gelir ve: "Ben günah işlemeye devam eden yaşlı bir adamım. Fakat, Allah'ı tanıdığımdan beri, O'na inandım ve O'na ortak koşmadım" der. Bunun üzerine bu âyet iner. Tevbe etmedikçe, şirk (Allah'a ortak koşma) bağışlanmaz. Onun dışındakiler bağışlanır. Fakat herkese değil. Allah'ın bağışlamasını istediklerine bağışlanır.

«Kim Allah'a ortak koşarsa,» hak yoldan **«büsbütün sapıtmıştır.»** Çünkü şirk, sapıklıkların en büyüğü, doğru olmaktan da en uzak olan bir inançtır. Haddâdî der ki: "Allah'a ortak koşan kimse, doğrudan ve doğru yoldan tamamen uzaklaşmıştır. Bütün hayırlardan yoksun olmuştur. Allah'a ortak koşmak, rezilliklerin en çirkin olanıdır. Tevhid (Allah'ı tek olarak tanımak) ise, güzelliklerin en güzelidir."

إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا وَإِن يَدْعُونَ
إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ

نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ
فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَ
مَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا
مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا
﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

117. O'nu bırakıp da sadece dişilere tapıyorlar. Böylece de, ancak inatçı şeytana tapmış olurlar.

118. Allah onu lânetledi. O da: " Yemin olsun ki, kullarından belli bir pay alacağım" dedi.

119. "Onları mutlaka saptıracağım. Onları muhakkak boş kuruntulara sokacağım. Kesinlikle onlara emredeceğim de, hayvanların kulaklarını yaracaklar. Ve yine onlara emredeceğim, Allah'ın yarattığını değiştirecekler." Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz ki o, apaçık bir zarara uğramıştır.

120. Onlara vaadde bulunur ve onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara vaadi aldatmacadan başka bir şey değildir.

121. İşte bunların yeri cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamıyacaklardır.

117. Müşrikler, «**O'nu**» yani Allah'ı «**bırakıp da sadece dişilere tapıyorlar.**» Bu âyette geçen *"in"* edatı, olumsuzluk belirtir. Âyette geçen *"yed'ûne-çağırıyorlar"* ifadesi ise, "ibadet ediyorlar" anlamınadır. Çünkü, bir şeye ibadet eden, sıkıştığı zaman onu çağırır. Dişilerden kasıt ise, putlardır. Müşrikler, tapmış oldukları putları, kadın şeklinde tasvir ediyorlardı ve o put-

lara, kadınların süslendiği şeyleri giydiriyorlar ve bu putlara genel olarak, kadın isimleri veriyorlardı. Lât, Menât ve Uzza... gibi. Bu durum onların, son derece cahil olduklarına ve serseriliklerinin de aşırılığına şahitlik etmektedir.

Yine deniyor ki, "*dişiler*"den kasıt, meleklerdir. Çünkü, müşriklerin bir bölümü, meleklere tapıyorlar ve onlara "Allah'ın kızları" diyorlardı. Allahü Tealâ bunu: *"Ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin isimlerini verirler"* (Necm: 27) âyetiyle ifade etmiştir. Oysa müşrikler, her şeyin en alçak ve rezilinin dişiler olduğunu kabul ederlerdi.

«Böylece de,» dişiler şeklindeki putlara tapınmış olmakla, **«ancak inatçı şeytana tapmış olurlar.»** Çünkü şeytan onlara, puta tapmalarını emredip, onları buna heveslendirdi. Onların bu şekilde itaatte bulunmaları, tıpkı şeytana tapmak gibiydi. Buradaki şeytandan kasıt, "İblis"tir. Çünkü, aşağıdaki âyette geçen *"belli bir pay alacağım"* sözü, İblis'in sözüdür.

Âyette geçen *"merîd"* kelimesi; "kötülük yapmak üzere, hayırdan soyutlanmış, hayırsız" olan anlamına gelir. Yaprağı olmayan ağaca "şeceretün merdâ'" denir. Yüzünde tüy bitmeyen köse insana da aynı isim verilir.

118. «Allah onu,» rahmetinden uzaklaştırıp, sürekli olarak cehennemde kalmasına hüküm vermek suretiyle **«lânetledi.»** Onu böyle cezalandırdı. **«O da,»** yani, Allah tarafından lânetlenmiş olan ve aşağıda belirtilen sözleri söyleyen şeytan da: **«'Yemin olsun ki, kullarından belli bir pay alacağım' dedi.»** Böylece şeytan, insanlara karşı beslemiş olduğu aşırı düşmanlık duygusunu belirtmiş oluyor. *"Belli bir pay"*dan kasıt, gerekli olan ve şeytana ayrılan pay demektir. Hasan el-Basrî'ye göre bu pay: "Allahü Tealâ'nın, kudsî hadiste bildirdiğine göre, bin kişiden, dokuzyüz doksandokuz kişidir."

Hadis-i kudsîde şöyle rivayet edilir: *"Allahü Tealâ: 'Ey Âdem!' der. Âdem oğlu da: 'Buyur Ey Rabbim, emret! Bütün hayır sendedir, emrine uymakla mutlu olacağım' der. Bunun üzerine Allah: 'Cehenneme gidecekleri seçip çıkar' buyurur. Âdemoğlu da: 'Cehenneme gidecekler ne kadardır?' diye sorunca, Allahü Tealâ: ' Her bin kişiden, dokuzyüz doksandokuzu' diye cevap verir. Hz. Peygamber de buyurur ki: ' İşte o zaman, çocuğun başı ağarır ve her gebe kadın da çocuğunu düşürür.' "*[80]

80- Buharî, *Kitabu'l-Enbiyâ*'da, Müslim, *Kitabu'l-İman*'da, Tirmizî ise, *Kitabu't-Tefsîr*'de ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 1/388'de rivayet etmiştir.

119. «**'Onları mutlaka**» gerçeklerden «**saptıracağım.**» Onların saptırılması, kendilerine vesvese verilmek suretiyle, bâtıl şeyleri çağırıp, onlara tapmaları şeklinde olacaktır. «**Onları muhakkak boş kuruntulara sokacağım.**» Onları batıl hayallere daldıracağım da, uzun ömür ve çok mallar isteyecekler. Şeytanın onlara; cennetin ve cehennemin, öldükten sonra dirilmenin ve hesaba çekilmenin olmayacağına dair bazı yanlış bilgiler vereceği de söylenmektedir.

«**Kesinlikle onlara emredeceğim de,**» benim emrimin gereği olarak «**hayvanların kulaklarını yaracaklar.**» Müfessirlerin çoğuna göre bu ifadeden kasıt, adak için ayrılan develer ve beş nesil doğurmuş develerin kulaklarının kesilmesidir. *"En'âm"* kelimesi; deve, davar ve ineği kapsar. Şeytan demek istiyor ki: "Onları, bu hayvanların kulaklarını kesmeye teşvik edeceğim. Böylece de, o hayvanları putlarına adamak sûretiyle, kendilerine haram sayacaklar. Ve yine o hayvanlara; "adak deve, beş nesil doğuran deve, on nesil doğuran deve ve sırtı dağlanan deve..." gibi isimler verip, putlarına adayacaklar."

İslâm öncesi Araplarında bir âdet vardı. Birisinin devesi beş defa doğurur ve beşinci yavrusu da erkek olursa, onun kulağını delerler ve o hayvana binmekten, etini ve sütünü yemekten vazgeçerlerdi, o hayvandan yararlanmanın, kendilerine haram olduğunu kabul ederlerdi. Sularını içse engel olmazlar, otlağa çıksa alıkoymazlardı. Bu tür deveye "bahira" derlerdi. "Sâibe" ise: Serbest, başı boş bırakılmış deve demektir, bu hayvan, dilediği yere giderdi. O dönemin insanları: " Ben şifa bulursam devem sâibedir, veya kaybolan kimsem gelirse devem sâibedir" derlerdi. Buna da yukarıda sözü geçen bahîra devesi gibi muâmele ederlerdi.

«**Ve yine onlara emredeceğim, Allah'ın yarattığını değiştirecekler'.**» Bu değiştirme; hem şekil yönünden, hem de özellik yönünden olabilir. Köleleri iğdiş yapmak, dövme yapmak, gençleşmek için, kadınların dişlerini inceltmesi ve yüzdeki kılları yolması gibi. Hz. Peygamber, *"yüzünün kıllarını alan ve aldırtan kadına, saç takan kadına, saç taktıran kadına, dövme yapan kadına ve dövme yaptıran kadına Allah lânet etmiştir"* buyurur. [81]

81- Şeyhân yani, Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Onların rivayeti: *"Yüz kıllarını alan ve aldırtan adama Allah lânet etti..."* şeklindedir. Ahmed b. Hanbel de, buna benzer bir lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/14.

"Onlardan pay alacağım", *"onları saptıracağım"*, *"onları kuruntulara sokacağım"* ve *"onlara emredeceğim"*. İşte bu dört cümlenin her biri, şeytanın sözüdür.

«Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse» yani, şeytanın davet ettiği şeyleri, Allah'ın emirlerine tercih ederse, **«şüphesiz ki o, apaçık bir zarara uğramıştır.»** Çünkü o, cenneti cehennemle değişmek suretiyle, bütün sermayesini kaybetmiştir.

120. «Onlara vaadde bulunur ve» uzun ömür mal, dünya hayatlarında elde edecekleri mevki, makam, lezzet ve şehvetlerini tatmin etme vâ'dinde bulunur, öldükten sonra dirilmenin, hesaplaşmanın ve cezanın olmayacağı gibi şeyleri söylemek sûretiyle **«onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara vaadi aldatmacadan başka bir şey değildir.»** Bu da, zarar olan bir yerde faydayı ortaya çıkarmaktır. Şeytan bu vaadi, ya vesvese vermek sûretiyle, ya da kendi dostlarının diliyle vermektedir.

Şeytanın; insanları yoldan çıkarmaktaki ilkesinin, dünyada bulunan şeyleri süslemek olduğunu, insanların kalblerine bazı ümit ve kuruntular verdiğini iyi biliniz. Şeytan, insanın gönlüne, ömrünün uzun olacağını, dünyadaki arzularına kavuşacağını, mal ve makam elde edeceğini yerleştirir. İşte bütün bunlar, aldatmadır. Çünkü çok defa, ömrü uzun olmaz ve umduğunu da bulamaz. Allahü Tealâ, şeytanın vereceği söz ve kuruntulara karşı, kullarını uyarıyor. Böylece şeytan, onları kandırıp aldatmayacak, sonuçta da, en yüce makamları ve en faydalı şeyleri kaçırmayacaktır.

Akıllı insan, şeytanın dedikodularına uymayıp, Allah'ın rızasına uyandır. Yüce Kitab'a sımsıkı sarılıp, Resûlünün sünnetinden ayrılmayandır. Yüce dereceler elde etmek için, bu iki kaynağa sarılan insandır. Akıllı olan için bu kadar öğüt yeterlidir.

121. «İşte bunların,» yani şeytanın dostlarının **«yeri cehennemdir.»** Onların karargâhı cehennemdir. **«Oradan kaçacak bir yer de bulamıyacaklardır.»**

Allahü Tealâ bu âyette, hem cenneti ve hem de cennete lâyık kişileri yarattığına işaret ediyor. İşte o cennetlik kişiler, mutlu insanlardır. Cehennemi ve cehennemlikleri de yaratmıştır. Cehennemlikler ise, mutsuz, eşkiya insanlardır. Şeytanı da; süsleyici, boş şeyleri emredip onlara çağırıcı olarak yaratmıştır. İyi anla. İnşallah şeytandan uzaklaşırsın.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ
مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ
مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾
وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ
أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ
اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَانَ
اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾

122. İnanıp güzel işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu da Allah'ın gerçek vaadidir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ?

123. (Bu sevap) ne sizin kuruntunuz, ne de kitap ehlinin kuruntusu (ile elde edilir.) Kim bir kötülük işlerse, onunla cezalanır ve kendisi için, Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulmaz.

124. Erkek olsun, kadın olsun, kim mü'min olarak güzel işler yaparsa, işte bunlar cennete girerler ve zerre kadar bile

haksızlığa uğratılmazlar.

125. İyilik yaparak, kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen ve hanif İbrahim'in dinine tâbi olandan dince daha güzel kim vardır? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.

126. Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır.

122. «İnanıp güzel işler yapanları...» İşlerin iyi olması, samimiyetle yapılmasıdır. Güzel iş, yani amel-i sâlih, yapılan işlerin, sırf Allah rızası için yapılmasıdır. Bu, namaz ve zekât gibi yapılan bütün amelleri içerisine alır. **«Altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız.»** Bu ırmaklardan; su, süt, şarap ve bal akar. **«Orada ebedî olarak kalacaklardır.»** Cennete giden bu insanlar, orada sürekli olarak kalacaklardır. Güzel işlerle (salih amel) imanın bir araya konup aynı seviyede zikredilmesi, yani *" inanıp güzel işler yapanlar"* diye ifade buyurulması, "kâfirin tâatı fayda vermediği gibi, iman olduktan sanra günah zarar vermez" iddiasını boşa çıkarmak içindir. Ayrıca bu ifadeden anlaşıldığına göre, hem iman etmek, hem de salih ameller yapmak sevap kazandırır. **«Bu da Allah'ın gerçek vaadidir.»** Allah'ın onlara gerçekten vaadi budur. Bu vaad gerçek olan vaaddir. **«Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?»** Burada, inkârî bir soru vardır. Söz ve vaad bakımından, Allah'tan daha doğru hiçbir kimse yoktur. Allah, her söz söyleyenden daha doğru söz söyler. O'nun vaadi, kabul edilmeye en lâyık olandır.

123. Ey Müslümanlar! **«(Bu sevap) ne sizin kuruntunuz ne de kitap ehlinin kuruntusu (ile elde edilir.)»** Allah'ın vaadettiği sevap, ne sizin kuruntunuzla elde edeceğiniz sevap, ne de kitap ehlinin kuruntuyla elde edeceği sevap değildir.

Hasan el-Basrî der ki: " İman, temenni ile olmaz. İman kalbe yerleşir, salih amel de imanı tasdik eder. Bazı toplulukları, bağışlanma kuruntusu oyalladı da, hiçbir iyilik yapmadan dünyadan ayrılıp gittiler. Ve onlar dediler ki: "Biz Allah'a güzel zanda bulunuruz." Halbuki bu sözlerinde yalancıdırlar. Eğer Allah'a güzel zanda bulunsalardı, güzel ameller işlerlerdi.

«Kim bir kötülük» veya çirkin şey **«işlerse,»** er geç **«onunla cezalanır ve kendisi için, Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.»** Onun karşılaşacağı bu ceza ve azabı önleyecek ve kendisine yardım edecek hiçbir şey bulamaz.

124. «Erkek olsun, kadın olsun, kim mü'min olarak,» gücünün yettiği kadarıyla **«güzel işler yaparsa...»** Nice insanlar vardır ki, onlara ne hac, ne zekât ve ne de cihad farz değildir. Çünkü güçleri yoktur. Bu yapılan güzel amellerin faydalı olması için, gerçek bir iman gerekir. İman olmadan, yapılan güzel işlerin hiçbir faydası olmaz. **«İşte bunlar,»** yani salih ameller yapan müminler, **«cennete girerler ve zerre kadar bile haksızlığa uğratılmazlar.»** Yapmış oldukları salih amellerin karşılığından hiçbir şey eksiltilmez. İtaat edip, salih ameller işleyen kulun sevabı eksilmeyeceğine göre, isyan ederek kötülük işleyen kulun da cezası artmıyacaktır. Ne işlemişlerse, işlediklerinin karşılıklarını alacaklardır. Çünkü, bunların karşılığını veren Allah, merhametlilerin en merhametlisidir.

Nîsâbûrî der ki: "İyiliklerin kat kat olmasının hikmeti, hasımlar toplandığı zaman, kulun iflâs etmemesi içindir. Hasımlara bir pay ödenir, dokuz pay da sahibine kalır. Kulların yaptıkları haksızlıkların karşılığı, işlenmiş olan iyiliklerin aslından değil, yapılan kat kat ilâvelerden ödenir. Çünkü kat kat ilâve, Allahü Tealâ'nın fazlındandır. Bir iyiliğe, aslında bir sevap verilir."

Kuşkusuz, bütün salih ameller, imanın nurunu artırır. Senin de iyi ameller yapıp, Allah'a itaatte bulunarak, ilâhî bilgilere ulaşman gerekir. Çünkü Allah'ı bilmek, amellerin en üstünüdür.

125. «İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen ve hanif İbrahim'in dinine tâbi olandan dince daha güzel kim vardır?» Buradaki soru da, inkârî bir sorudur. Aslında, din ve millet kelimelerinin anlamı birdir. İyilik yaparak ve kötülükleri terkederek kendisini samimi olarak Allah'a teslim eden, kendisi üzerinde Allah'tan başkasının hak sahibi olmadığını, yaratma ve mülkiyetin Allah'a ait olduğunu belirtenden din bakımından daha güzel kimse yoktur. *"Muhsin"* kelimesini Hz. Peygamber: *"Sen Allah'ı görüyormuşcasına ona kulluk etmendir. Çünkü, sen onu görmüyorsan da, O seni görüyor"* şeklinde açıklamıştır. İhsan, imanın gerçeğidir.

İslâm, iki şey üzerine kurulmuştur: İnanç ve amel. Bunlardan birincisine, *"kendisini Allah'a teslim edip hakka yönelen"* ifadesiyle, diğerine ise, *"iyilik yaparak (muhsin)"* ifadesiyle işaret edilmiştir. Allah'a tam anlamıyla teslim olmuş, kendisine emredilenleri de, hürmet ve huşu ile yerine getirmiştir. Ayrıca, *"hanif olarak, İbrahim'in dinine uymuştur."* Din olarak İslâm'ı kabullenmiştir. Onun sağlam bir din olduğuna inanmış, diğer dinler arasından ona gönül vermiştir. *"Hanif"*, diğer uydurma dinlerden yüz çeviren anlamınadır.

Daha sonra Allahü Tealâ, İbrahim dinine uyanları teşvik etmek üzere, **«Allah, İbrahim'i dost edinmiştir»** buyurmuştur. Ona birtakım kerametler vererek, seçkin kullarından kılmıştır. Dostun dosta olan dostluğu gibi, içli dışlı bir durum meydana gelmiştir.

126. «Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır.» Göklerde ve yerde olan her şey, hem yaratma ve hem de mülkiyet bakımından Allah'ındır. Onlardan dilediğini seçer. **«Allah»** ilim ve kudret yönünden **«her şeyi kuşatıcıdır.»** Allahü Tealâ'nın ilim ve kudreti, her şeyi kuşatmıştır. Hiçbir şey, O'nun ilim ve kudreti dışında olamaz.

Kâdî Iyad *Şifa* adlı eserinde der ki: "Burada dostluk, oğuldan daha kuvvetlidir. Çünkü oğullukta bazan, düşmanlık da olabiliyor. Allahü Tealâ: *"Eşleriniz ve çocuklarınızdan, size düşman olanlar vardır"* (Teğâbun: 14) buyurmaktadır. Dostlukla düşmanlık bir arada olamaz. Doslukta temel şart; kul, bütün hallerinde, Allah için Allah'a teslim olmalıdır. Gönlünde, Allah'tan başka hiçbir şey saklamamalıdır; ne mal, ne beden, ne nefis, ne çocuk ve ne de aile. İbrahim peygamberin durumu buydu. Sevginin şartı da, seven kimsenin, sevgide yok olmasıdır. Bu da, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) halidir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *" Allahü Tealâ, İbrahim'i dost edindiği gibi beni de dost edindi. Ben de, Rabbimden başkasını dost edinecek olsaydım, Ebû Bekir'i dost edinirdim."*[82] Yani, benim sırrımı bilmek üzere, eğer kullardan birini dost edinmem caiz olsaydı, Ebû Bekr'i dost edinirdim. Fakat benim sırrımı Allah'tan başkası bilemez. Her şey ona bağlıdır, o ise asla Allah'tan başka hiçbir şeye bağlı değildir. Ya Rabbî! Bizi onun şefaatına kavuştur.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ
يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ

82- Şeyhân, Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî rivayet etmiştir.

اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ
وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾ وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ
مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا
صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا
فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ
تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا
كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ
وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

127. Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor: Yazılan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi istediğiniz yetim kadınlar ve zayıf çocuklar hakkındaki ve yetimlere adil davranmanız hususundaki hükümleri, Kur'ân'da size okunan âyetler açıklar." Ne hayır işlerseniz, şüphesiz ki Allah onu bilir.

128. Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüzçevirmesinden korkarsa, aralarını düzeltip anlaşmalarında bir sakınca yoktur. Anlaşma daha hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir, Allah'tan korkarsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

129. Ne kadar isteseniz de, kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari tamamen birine meylederek, diğerini askıda bırakmayın. Eğer anlaşmaya varır, Allah'tan korkarsanız, Allah ğafûrdur, rahîmdir.

130. Yok eğer ayrılırlarsa, Allah her birini diğerinden kendi lütuf ve kudretiyle mustağni kılar. Allah'ın lütfu geniştir, hikmet sahibidir.

127. «Senden kadınlar»ın miras alması **«hakkında fetva istiyorlar.»** Bu âyet, Uyeyne b. Husayn adında bir zatın Hz. Peygamber'e gelerek: "Duyduğumuza göre sen, kız çocuklara ve kız kardeşlere mirastan yarım pay veriyormuşsun. Halbuki bizler, savaşa katılıp ganimet elde edeni mirasçı yaparız" demesi ve Hz. Peygamber'in de *"öyle emrolundum"* cevabı üzerine nazil olmuştur.[83]

«De ki: 'Onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor:» Onların mirastan ne kadar pay alacaklarını Allah açıklıyor. *"İfta"* yani fetva vermek, kapalı ve müşkil bir şeyi açıklamaktır. Burada Allahü Tealâ'ya atıfda bulunularak, kadınlar konusundaki fetvayı O'nun verdiğine işaret ediliyor. Ayrıca: *"Allah size çocuklarınız hakkında... tavsiyede bulunur"* (Nisa: 11) âyeti de buna dayanak oluyor.

Miras, ya da başka konularda **«yazılan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle»** malları ve güzellikleri için **«evlenmeyi istediğiniz yetim kadınlar.»** yani güzellikleri veya zenginlikleri dolayısıyla velisinin kendisiyle evlenmeyi istediği kadınlar **«ve zayıf çocuklar hakkındaki ve yetimlere adil davranmanız,»** onlara haklarını ve mallarını tam olarak vermeniz **«hususundaki hükümleri, Kur'ân'da size okunan âyetler açıklar.'»** Miras ve buna benzer diğer hükümleri size, Kur'ân âyetleri farz kılar.

Araplar, çocuklara mirastan pay vermezlerdi. Tıpkı kadınlara vermedikleri gibi. Sadece, işleri gören erkeklere mirastan pay verirlerdi. Kur'an'da on-

83- Bkz. *Taberî Tefsiri*, Kurtubî, İbn Kesir ve Âlûsî'nin *Ruhu'l-Me'ânî* Tefsirleri.

lara okunan âyetlerden kasıt Allahü Tealâ'nın: *" Temizi pisle değiştirmeyin. Mallarınızı onların mallarına katarak yemeyin"* (Nisa: 2) buyruğudur.

Yukarıda belirtilenler ve diğer konularda, **«ne hayır işlerseniz, şüphesiz ki Allah onu»** mutlaka **«bilir.»** Sizleri ona göre hesaba çeker.

Akıllı insanın yapacağı şey, Allahü Tealâ'nın emirlerine itaat edip, başkalarının malını yememek, tam tersine, yetim ve yoksullara, elinden geldiğince yardımda bulunmaktır.

Hâtem el-Esam şöyle der: " Üç şey vardır ki, diğer üç şeye bağlıdır. O üç şey olmaksızın, diğer üç şeyi iddia eden yalancıdır:

Malını Allah için harcamadan cenneti sevdiğini iddia eden yalancıdır.

Allah'ı sevdiğini iddia ederek, Allah'ın haram kıldığı şeylerden sakınmayan da yalancıdır.

Hz. Peygamber'i sevdiğini iddia edip de, fakirleri sevmiyen kimse de yalancıdır."

Âyette geçen *"ne hayır işlerseniz"* ifadesi, hayır yapmaya teşvik ve heveslendirmek anlamı taşır.

Anlatıldığına göre, Ebû Hanife'nin dükkanına bir kadın gelip, elbise almak ister. Ebû Hanife de, 400 dirhem değerinde yeni bir elbise çıkarır. Kadın: " Ben fakir bir kadınım. Bir kızım var. Onu kocaya vermek istiyorum. Bu elbiseyi bana, uygun bir fiyatla sat" diye ricada bulunur. Ebû Hanife de: " Dört dirheme al" der. Kadın: "Benimle alay mı ediyorsun?" diye çıkışınca, Ebû Hanife: " Alay edenlerden olmaktan Allah'a sığınırım. İki tane elbise satın almıştım. Bir tanesini satarak sermayesini kurtardım. Ancak dört dirhem eksiğim kaldı. O dört dirhem de bu elbiseye kaldı" der. Bunun üzerine kadın, dört dirhem verip elbiseyi alır ve sevinçli bir halde evine döner.

Şurası bilinmelidir ki, nefis, ruhun eşine karşı kadın mesabesindedir. Yüce Allah erkeklere, kadınların haklarını yerine getirme yükümlüğünü yüklediği gibi, kulları da, nefislere karşı bazı hakları yerine getirmekle yükümlü kılmıştır.

Abdullah b. Amr (r.a.), geceleri ibadetle, gündüzleri de oruçla geçirince, Hz. Peygamber ona: *" Nefsinin sende hakkı vardır. Oruç da tut, iftar da et.*

İbadet et, fakat uykuyu da terketme" der.[84] Şiddetli bir şekilde riyazete dalmak, insanın gücünü keser. Onun içindir ki Hz. Peygamber: *" Bu din metindir (güçlüdür, serttir.) Ona yumuşaklıkla sızmaya bak"* buyurur.[85] Bu sözüyle de, nefislere fazla şeyler yükletilerek, güç yetiremiyeceği şeyleri emretmemeyi tavsiye etmiştir. Eğer öyle yapılırsa, gücü kalmaz ve dinden de, amelden de yoksun kalır. Hz. Peygamber (s.a.v.), nefsinin hakkını verme konusunda orta bir yol izlerdi. Bu konuda gayet adaletli davranırdı. Bazan oruç tutar, bazan tutmazdı. Hem ibadet eder, hem de uyurdu. Kadınlarla evlenirdi. Bazan; tatlı, bal ve tavuk gibi bulduğu şeyi yerdi. Bazan da, şiddetli açlıktan dolayı, karnına taş bağlardı.

Ey gâfil insan! Kendine ve gideceğin yere dikkat et! Nefsine uymuş bir kul olmaktan şiddetle sakın! Ölmeden önce kendini düzelt! Yaptığın bütün haraketlerde ve söylediğin bütün sözlerde kendini hesaba çekip ölçülü davran! Çünkü Allah, her şeyi çok iyi bilir. O'nun bilgisi her şeyi kuşatmıştır. Her türlü aşırılıktan kaçın!

128. «Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüzçevirmesinden,» ona eza cefa etmesinden ve onunla sohbet etmemesinden **«korkarsa»** ve kocasının bir serkeşlik yapabileceğini düşünürse... Kocanın hanımından yüz çevirmesi, onunla oturmamak veya onunla konuşmamak şeklinde ortaya çıkabilir. Bunun da bazı sebepleri vardır. Eşler arasındaki yaş farkı, gözün kendi eşinin dışında olan çirkin şeyleri görmesi suretiyle onlara tama etmesi gibi.

Bu âyetin, Muhammed b. Mesleme'nin kızı Huveyle ve kocası olan Sa'd b. Rebî' hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Sa'd, Huveyle'yi gençken almıştı. Huveyle yaşlanınca, genç bir kadınla daha evlenip, bu genç kadını Huveyle'ye tercih etmiş ve ona eziyet vermeye başlamıştı. Huveyle de Hz. Peygamber'e gelip şikâyette bulununca, bu âyet inmiştir. İşte o zaman, kadının mehirin bir kısmını veya tamamını, bağışlaması, ya da kendi nöbetini vermesi sûretiyle, **«aralarını düzeltip anlaşmalarında bir sakınca yoktur.»** Nitekim, Hz. Sevde (r.a.) da öyle yapmıştı. Hz. Peygamber'in eşi ve mü'minlerin annesi olan Sevde, yaşlı bir hanımdı. Hz. Peygamber bu eşini boşamak istemişti. Sevde ise, Hz. Aişe'nin (r.a.) Peygamber (s.a.v.) in kalbinde olan yerini

84- Hadisin aslı, *Sahihayn*'dadır.

85- Bezzâr, rivayet etmiştir. Orada şu ziyadelik vardır: *"... Çünkü yorulup kesilen kimse ne yol katedebilir, ne de hayvanının sırtını rahat bırakır."*Bkz. *Feyzu'l-Kadir*, 2/544. Bu hadisin zayıf olduğuna işaret etmiştir.

bildiğinden dolayı, kendi nöbetini Aişe'ye vermek sûretiyle, Hz. Peygamber'den boşanmamayı istemişti. Hz. Peygamber de bunu kabul ederek, Sevde'yi boşamamıştı. Hz. Peygamber, işte bu anlaşmadan sonra, Sevde'nin gününü de Aişe'ye tahsis etmek suretiyle, Aişe'yle iki gün kalırdı.

Haddâdî der ki: "Eşler arasındaki anlaşmanın mutlaka böyle olması gerekmez. Eşlerden bir tanesi, eşit şekilde bölüşme talebinde bulunursa, ona göre davranılır."

Eşler arasında böyle «**anlaşma**» yapmak ve geçimsizlik sıkıntısından kurtulmak, boşanmaktan ve devamlı sûrette kavga yapmaktan «**daha hayırlıdır.**»

Suyûtî, *"Hüsnü'l-Muhâdara fî âhvâl-ı Mısır ve'l-Kahire"* isimli eserinde şöyle der: "Eğer velilerden olmak istiyorsan, huylarının bazısını değiştir ve çocukların şu beş özelliğini al. Eğer bu özellikleri yaşlılar almış olsaydı, mutlaka veli kullardan olurlardı. Çocuklar, rızık endişesi taşıyıp, rızka önem vermezler. Hasta oldukları zaman, yaratıcılarından şikâyet etmezler. Yemeklerini toplu halde yerler. Korktukları zaman gözleri yaşla dolar ve kavga ettikleri zaman da hemen barışırlar."

«**Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır.**» Nefislerde kıskançlık vardır. Bu huy onlara yerleşmiştir. Söküp atamazsın. Kadın, kıskançlık huyundan vazgeçerek, haklarını başkasına vermez. Erkek de, hanımı yaşlanınca veya gözü başkalarına kayınca, hanımına karşı iyi muamelede bulunamaz. Asıl kelâm, Allahü Tealâ nefislere cimrilik ve aşırı hırs verdi, demektir. Âyette geçen *"şuh"* hırsla beraber olan cimriliktir.

Leys şöyle anlatır: "Bana ulaşan habere göre İblis, Nuh peygamberle karşılaşmış ve ona: 'Ey Nuh! Kıskançlık ve cimrilikten sakın. Ben, Âdem peygamberi kıskandım ve cennetten çıkarıldım. Âdem peygamberin de bir ağaca cimrilik etmesi, o ağacın kendisine yasaklanmasına ve bu nedenle de cennetten kovulmasına sebep oldu' demiştir."

Ey kocalar! «**Eğer iyi geçinir**»de hanımlarınızı evinizde tutar ve onlara iyi muamelede bulunmak sûretiyle, «**Allah'tan korkarsanız,**» onlara serkeşlik yapmak sûretiyle haksızlık yapmaz ve onlardan yüz çevirmezseniz, «**şüphesiz Allah,**» takva ve ihsan konusundaki bu «**yaptıklarınızdan haberdardır.**» Sizin bu yaptıklarınızdaki amacınızı bilir ve sizlere ona göre karşılık verir.

Rivayet edildiğine göre çirkin bir adam, çok güzel bir kadınla evlenmişti. Bu güzel kadın bir gün kocasına bakarak: "Elhamdülillâh-Allah'a hamdolsun" demiş." Adam da: " Sana ne oluyor ?" diye sormuş. Bunun üzerine kadın: "Sen de, ben de cennet ehlinden olduğumuz için Allah'a hamdettim. Çünkü sana benim gibi güzel bir kadın verildi, Allah'a şükrettin. Bana da senin gibi biri verildi, sabrettim. Allahü Tealâ da, sabredenlere ve şükredenlere cenneti söz vermiştir."

129. «Ne kadar isteseniz de, kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz.» Siz ne kadar uğraşsanız da, kadınlar arasında eşitlik sağlayıp, adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz. Onun içindir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), hanımları arasında günlerini taksim edip adaleti sağlar, daha sonra da: *" Ey Allah'ım! Bu taksim, benim gücüm oranında yaptığım bir taksimdir. Sadece senin gücün dahilinde olup, benim güç yetiremediğim şeyler hakkında beni hesaba çekme!"* diye dua ederdi.[86] Böylece de, sevgi konusunda eşitlik sağlamayı dilerdi. Hz. Aişe'ye fazlaca bir sevgisi vardı.

«Bari tamamen birine meylederek, diğerini askıda bırakmayın.» İstemediğiniz hanıma büsbütün haksızlık yapıp, onu zorda bırakmayın, gücünüz oranında ona adaletli davranmaya çalışın. Hadiste: *"Doğru olunuz. Ama buna gücünüz yetmeyecek,"* buyurulur. Yani her konuda tam adaleti sağlayamayacaksınız, mutlaka bir tarafa meyledeceksiniz. Öyleyse, hanımlarınızdan birine gönül vererek, ötekini kocalı kocasız bir halde, fezada askıda bırakmayın. Çünkü hadis-i şerifte: *" Kimin iki tane hanımı var da, birisine daha çok gönül verirse, kıyamet gününe bir tarafı yamulmuş olarak gelir"* buyurulmuştur.[87] **«Eğer anlaşmaya varır,»** kendilerine yapmış olduğunuz fenalıklardan vazgeçer, bundan sonra da sadece bir tanesine gönül verme konusunda **«Allah'tan korkarsanız, Allah ğafûrdur, rahîmdir.»** Daha önceleri, sadece bir tanesine gönül vermiş olduğunuzdan dolayı sizi bağışlar ve size rahmetiyle muamelede bulunur.

130. «Yok eğer» eşler birbirlerinden **«ayrılırlarsa,»** her ne şekilde olursa olsun, birbirleriyle anlaşma sağlayamazlarsa, **«Allah her birini diğerinden kendi lütuf ve kudretiyle mustağni kılar.»** Bu ifadede, her iki şahsa da, diğerine rağmen ondan ayrılmasından dolayı bir kınama vardır. Ancak, bun-

86- Sünen sahipleri ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 1/445.

87- Ebû Davud, Neseî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*de rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/233.

ların birisini diğerine muhtaç etmez.

«Allah'ın lütfu geniştir, hikmet sahibidir.» Allah, hüküm ve fiillerinde mutlak hüküm ve kudret sahibidir. Hükmettiği her konuda mutlaka bir hikmeti vardır. Onun içindir ki, her mü'minin, nefsinin isteklerini bırakması ve bütün hareketlerinde Allah'ın emirlerine boyun eğmesi gerekir. Kadınlar konusunda da, yüce Allah'ın : *" Ya iyilikle tutun, ya da iyilikle salıverin"* (Bakara: 229) emrine uyularak, hiçbir aracının fayda vermiyeceği ve alışverişin de olamıyacağı kıyamet günü gelmeden önce, helâllaşmak gerekir.

İbn Mes'ud şöyle der: "Kıyamet gününde kul insanların huzuruna çıkarılır. Bunun üzerine bir münadî: 'Bu, falanca kişidir; kimin ondan hakkı varsa gelsin alsın.' diye seslenir. O esnada kadın, evlâdından, kardeşinden, babasından, ya da kocasından alacak hakkı var ümidiyle sevinir." Daha sonra İbn Mes'ûd: *" ...O gün, aralarında soy bağlarının bir değeri kalmaz ve birbirlerine bir şey de soramazlar"* (Müminûn: 101) âyetini okur. Yüce Allah der ki: "Bunlara haklarını verin." O da: "Ey Rabbim, ben dünyada değilim, nereden vereyim ?" der. Bunun üzerine meleklere: "Bu adamın salih amellerinden alın ve onlardan insanlara istedikleri kadar verin. Eğer bu adam Allah dostu ise, hardal tanesi kadar bile iyiliği varsa, Allah o iyiliği artırarak o kimseyi cennete koyar" der. Daha sonra da: *"Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar haksızlık etmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa, onu kat kat artırır. Ve yapana katından kat kat iyilik verir"* (Nisa: 40) âyetini okur. Eğer bu kimse hayırsız birisi ise melekler: " Ey Rabbimiz, iyilikler tükendi, fakat alacaklılar var" derler. Meleklere: "Alacaklıların kötülüklerinden alın ve bu adamın kötülüklerine ekleyin. Sonra da bu adamı cehenneme atın" denir. Bunun içindir ki, tevbeleri kabul edip, günahları bağışlayan o yüce Allah'a tevbe etmek ve O'na dönmek gerekir.

Rivayet edildiğine göre, Ebâ Mansur b. Zükeyr, salih ve zahid bir adammış. Ölümü yaklaştığı zaman devamlı ağlamaya başlamış. Ona: " Ölümün yaklaşınca niçin ağlıyorsun" diye sorulunca: " Daha önce girmediğim bir yola girdim" cevabını vermiş. Oğlu onu, ölümünün dördüncü gecesinde rüyasında görmüş ve: "Babacığım Allah sana ne yaptı" diye sormuş. Babası da: "Yavrum! Durum, gördüğünden ve zannettiğinden daha zor. Âdillerden daha adaletli bir kralla karşılaştım. Hasımları çekişirken gördüm. Rabbim bana: "Ey Ebâ Mansur! Sana yetmiş yıl ömür verdim. Bugün sende ne var ?" diye sordu. Ben de: "Ey Rabbim! Otuz defa hacca gittim, elimle kırk bin dirhem tasad-

dukta bulundum ve kırk defa da savaşa katıldım" diye cevap verdim. "Bunları kabul etmedim" buyurdu. Ben de: "Öyleyse mahvoldum" dedim. Bunun üzerine Allahü Tealâ: "Ey Ebâ Mansur! Bu şekilde azap etmek benim şanımdan değildir. Bir müslümanın eziyet çekmemesi için, yoldan taşı kaldırıp, sıkıntıyı giderdiğin günü hatırlamıyor musun? Ondan dolayı sana merhamet ettim. İyilik yapanların mükâfatını zayi etmem" buyurdu. Bu hikâyeden anlaşılıyor ki, yoldan bir engeli kaldırmak, affedilip bağışlanmaya sebeptir. Öyleyse, insanların sıkıntılarını gidermek de, kıyamet gününde o sıkıntıyı giderenler için çok büyük faydalar sağlar. Hele mü'minlerin ve aile fertlerinin sıkıntılarını giderenlere, kat kat daha fazla sevap verilir. Çünkü hadiste: *" Müslüman, diğer müslümanlara, eliyle ve diliyle zarar vermeyen kimsedir"* buyurulur.[88]

Ey Allah'ım! Bizi, zararlılardan değil, faydalılardan eyle.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ
وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا
اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ
اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ
وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ
يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ

88- Şeyhân rivayet etmiştir. Hadisin devamında : *"Muhcair de, Allah'ın yasakladığı şeyden kaçandır"* ifadesi yer alır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/240.

سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

131. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size, Allah'tan korkmanızı emrettik. Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah hudutsuz zengindir, ziyâdesiyle övgüye lâyıktır.

132. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.

133. Ey insanlar! Eğer Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize başkalarını getirir. Allah'ın buna gücü yeter.

134. Kim dünya nimetini isterse, bilsin ki dünya ve ahiret nimeti Allah katındadır. Allah, çok iyi işiten, çok iyi görendir.

131. «**Göklerde ve yerde**» varlıklar olarak her «**ne varsa, hepsi**» ve onların rızıkları «**Allah'ındır,**» Allah'a aittir. «**Sizden önce**» geçen milletlerden «**kendilerine kitap verilenlere,**» yani yahudi ve hıristiyanlara verdiğimiz kitaplarda «**ve**» ey Muhammed ümmeti «**size**» de kendi kitabınızda «**Allah'tan korkmanızı emrettik.**» Âyette geçen *"lâm"*, cins lâm'ı olup, semâvî olan bütün kitapları kapsar. Size ve onlara dedik ki: «**Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.**» Bütün varlığın gerçek sahibi Allah'tır. Allah, sizin inkârınızdan ve isyanınızdan bir zarar görmediği gibi takvanızdan ve ona hamdetmenizden de bir fayda görmez. «**Allah hudutsuz zengindir,**» ne yaratıklara ve ne de onların ibadetlerine muhtaç değildir, «**ziyâdesiyle övgüye layıktır.**» Kullar O'na hamdetse de, etmese de, yine de hamde lâyık olan O'dur.

132. «**Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır.**» Bu ifade, Allahü Tealâ'nın, gerçekten hiçbir şeye muhtaç olmadığına delil olmak üzere, üçüncü defa zikredilmiştir. Bütün varlıklar, O'nun zenginliğine muhtaçtır. Onlara vermiş olduğu üstünlük ve özellikler de, Allah'ın lütuf ve zenginliğinin eseridir. Onun için, kendisine hamdedilmelidir. Öyle ise üç defa zikredilen bu ifadeler tekrar sayılmaz. Çünkü her defasında yeni bir faydayı ortaya

koyan lafızlarla beraber zikredilmektedir. Her türlü işin üstlenilmesinde **«vekil olarak Allah yeter.»** Mutlaka O'na tevekkül edilmelidir.

133. «Ey İnsanlar! Eğer Allah dilerse sizi yok eder»ek bir anda kökünüzü kazır **«ve yerinize başkalarını getirir.»** Sizin yerinize başka insan toplulukları getirir. Yahut da insanların yerine başka bir varlık getirir. Yani siz isyanınızda devam etmenize rağmen Allâhü Teâlanın sizi bu haliniz üzere bırakması, aczinden dolayı değil, sizin tarafınıza ihtiyacı olmadığından dolayıdır. Allahü Tealâ'nın bu âyetinde, isyancı kullara bir tehdit vardır. **«Allah'ın buna gücü yeter.»** Yani bir anda, sizin kökünüzü kazıyıp, sizi yerle bir etmeye ve sizin yerinize başka bir topluluk getirmeye kâdirdir. Hiçbir isteği yerde kalmaz O'nun. O'na itaat edin ve O'nun cezasından korkun.

Bu âyet, yüce Allah'ın gücünün sonsuzluğuna ve kullarını hesaba çekme konusunda da acele etmediğine delildir. Bir hadiste: *" Hiçbir kimse, kendisi hakkında duymuş olduğu ezaya, Allah'tan daha sabırlı değildir. Onlar, Allah'a ortak koşarlar ve çocuk isnadında bulunurlar. Böyle yapmalarına rağmen, Allah bunları affeder ve rızıklandırır"* buyurulmaktadır.[89] Yani bazıları, Allah'ın mülkünde ortağı vardır, derler ve O'na çocuk nisbet ederler. Buna rağmen Allah onlara afiyet, rızık ve diğer nimetleri verir. Kendisine şirk koşanlara böyle muamele ederse, kendisine hamd ve sena edenlere vereceği nimet ve rızkı nasıl tasavvur edebilirsiniz ?

İbn Ata da şöyle der: "Allah korkusunun, bir iç tarafı, bir de dış tarafı vardır. Dış tarafı, Allah'ın kanunlarının sınırları içerisinde yaşamaktır. İç tarafı ise, niyette samimi olmaktır. Allah'tan korkmanın gerçeği ise, dünyadan yüz çevirmek, yüceler yücesi Mevlâya yönelmektir. Kim O'na ulaşırsa, kölelikten kurtulup hürriyetine kavuşur ve Allah'ın gerçek kulu olur."

134. «Kim» Allah yolunda cihada çıkan mücahit gibi, yapmış olduğu cihadla **«dünya nimetini isterse, bilsin ki dünya ve ahiret nimeti Allah katındadır.»** Eğer isterse, bu nimetlerin ikisi de Allah katındadır. Neden az ve bayağı olan nimeti istiyor? Nimetlerin ikisini birden, ya da en üstün olanını istesin. Her kim, sırf Allah rızasını kazanmak için savaşırsa mutlaka ganimet elde eder. Nitekim, Allahü Tealâ: *" Kim ahiret menfaatini isterse, onun mükâfatını artırırız. Kim de dünya menfaatini isterse, ona bir parça*

89- Bu hadisi Buharî, *"mâehadün esbara..."* şeklinde rivayet etmiştir. Metinde görüldüğü şekilde ise, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

veririz. Fakat ahirette hiçbir payı olmaz" (Şûrâ: 20) buyurmuştur.

«Allah,» işitilmesi gereken her şeyi **«çok iyi işiten,»** görülmesi gereken her şeyi de **«çok iyi görendir.»** Cihada çıkanların gayelerini ve isteklerini çok iyi bilir. Bu âyette, gösteriş yapan münafıklara bir tehdit vardır. Hadis-i şerifte şöyle anlatılır: *"Allahü Tealâ Adn Cennet'ini yarattığı zaman, o cennette, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın gönlünden geçmeyen bir şey yarattı. Sonra da ona: "Konuş" diye emretti. O da üç defa: "Mü'minler kurtuluşa erdiler" dedikten sonra, " ben, gösteriş yapan her cimri insana yasağım" diye ilavede bulundu."*(90)

Mü'minin yapması gereken şey, gösterişten kaçınarak yapmış olduğu amellerde samimi olmaya çalışması ve Allah rızasından başka hiçbir şeyde gözü olmamasıdır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ
بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ
إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ
أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ وَٱلْكِتَٰبِ
ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن
يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ

90- Taberanî, *Kebir*'inde İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/34.

ضَلَّ ضَلَٰلًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا
ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا
لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

135. Ey iman edenler! Kendiniz veya ana babanız ve akrabanız aleyhine de olsa, (hakkında şahitlik yapacağınız kişi) zengin de olsa, fakir de olsa, Allah için adaleti uygulayan şahitler olunuz! Çünkü Allah onlara daha yakındır. Adaleti uygulamada heva ve heveslerinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

136. Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin! Kim; Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz ki o, derin bir sapıklığa düşmüştür.

137. İnanıp sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârında ileri gidenleri, Allah ne bağışlayacak ve ne de doğru yola iletecektir.

135. «Ey iman edenler! Kendiniz veya ana babanız ve akrabanız aleyhine de olsa, (hakkında şahitlik yapacağınız kişi) zengin de olsa, fakir de olsa, Allah için adaleti uygulayan şahitler olunuz!» Bütün işlerinizde mutlaka adaleti yerine getirmeye çalışınız. Şahitliğinizi Allah rızası için yapınız. Allah'ın sizlere emretmiş olduğu hakkı ortaya çıkarınız. Yapmış olduğunuz bu şahitlik, kendi aleyhinize bile olsa, doğruyu söyleyiniz. İnsanın kendi aleyhine şahitlik yapması, gerçeği söylemesidir. Şahitlik; başkaları hakkındaki bilgileri ortaya koymaktır. Bu bilgiler, kendinin veya başkasının aleyhine olsa bile.

Yapmış olduğunuz şahitlik, anne babanız ve akrabanız aleyhine bile olsa, doğruyu söyleyin. Meselâ: "Babamın falanca adama şu kadar borcu olduğuna şahidim" demekten çekinmeyin. Bu âyetten anlaşıldığına göre, çocuğun,

anne ve babası aleyhine şahitlik etmesi, onlara isyan anlamına gelmez. Çocuğun, anne veya babası aleyhine şahitlik yapmaktan kaçınması helâl değildir. Çünkü, onlar aleyhine şahitlikte bulunması, onların yapmaları muhtemel olan haksızlığın ortadan kaldırılmasını sağlıyacaktır. Onların lehine şahitlik yapmaları ise, kabul edilmez. Ana-babanın çocukları hakkındaki şahitliği de böyledir. Çünkü, baba ile çocuklar arasındaki menfaatler birbirine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki, çocuklara zekât vermek caiz değildir. Bunlardan birisine şahitlik yapmış olmaları, kendileri lehine şahitlik yapmış olmaları anlamı taşır veyahut da, töhmet altında kalırlar. Onun içindir ki, çocukların, anne ve babaları lehinde şahitlik yapmaları, caiz görülmemiştir.

Kendisine şahitlik yapacağınız kimse, *"zengin de olsa, fakir de olsa.."* Zengine şahitlik yapılırken, genellikle onun hoşnutluğunu kazanmak, ya da kızmasından kurtulmak amacı güdülür. Fakire şahitlik yapılırken de, ona acıma duygusu ağır basar. Öyleyse, bunların hiçbirinden taraf olmayınız. **«Çünkü Allah onlara daha yakındır.»** Onların ikisine de Allah sizden daha yakındır. Öyle ise zenginin hoşnutluğunu gözetmek ya da fakire acımak için şahitlikten kaçınmayın. Bazan, onların aleyhine yaptığınız şahitlikte bile, kendilerine fayda vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Zâlim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım et"* buyurunca, yanında bulunanlar: "Ey Allah'ın resûlü, mazluma yardım ederiz. Fakat zalime nasıl yardım edebiliriz ki ?" diye sorarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Onu zulüm yapmaktan alıkoyarsın. Böylece kendisine yardım etmiş olursun"* buyurmuştur.[91] Zâlimlik yapan kimsenin zulmüne engel olmak, dini konusunda o kimseye yardımcı olmaktır. Onun içindir ki, hadiste bu, ona yardım etme olarak ifade edilmiştir.

İnsanlar arasında **«adaleti uygulamada heva ve heveslerinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.»** Eğer onlarla karşı karşıya geldiğinizde, hakkı söylerken diliniz dolaşırsa, gerçeği gizleyip âdil şahitlik yapamazsanız, Allahu Tealâ da sizin bu halinizi bilir ve buna göre sizi hesaba çeker. Bunda hiçbir şüpheniz olmasın.

İbn Abbas şöyle der: "Bu âyette, karşısına iki hasım tarafın çıktığı hakimler kastedilmiştir. Hakkı yerine getirmekte birini savunur, diğerinden yüz-

91- İmam Buharî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/568.

çevirir. Yahut da, hasımları oturtma ve onlara bakma konusunda eşit davranmaz." Fakat burada, âyetin lafzı genel olup; hakime, şahitlere ve bütün insanlara şamildir.[92]

Fıkıh âlimlerine göre; hadler konusunda, şahitlik etmemek, şahitlik etmekten daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi yanında cezaya (hadde) şahitlik eden bir kimseye:*"Onu elbisenle gizleseydin, senin için daha hayırlı olurdu"* buyurmuştur.[93] Bir hadiste de: *" Kim bir müslümanın ayıbını gizlerse, Allah Tealâ da, hem dünyada, hem de ahirette onun ayıplarını gizler"* buyurulur.[94] Bir başka hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *" Bir kimse, ırz ve namusu lekelenmek üzere olan bir kimseye yardımcı olursa, Allahü Tealâ da o kimseye, yardıma muhtaç olduğu zamanda yardım eder. Bir kimse de, müslümanın ırz ve namusu çiğneneceği bir sırada ona yardım etmeyip yüzüstü bırakırsa, Allah da o kimseyi, yardıma muhtaç olduğu zamanda yüzüstü bırakıp rezil eder."*[95]

136. «Ey iman edenler!» Buradaki hitap, bütün müslümanlaradır. **«Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin!»** Bu imanınınız üzere sebatkâr olun ve imanınızda devam edin. İmanınızı güçlendirin ve O'na olan teslimiyetinizi sağlamlaştırın. Âyette geçen birinci kitaptan kasıt Kur'ân, ikinci kitaptan kasıt da bütün semavî kitaplardır. **«Kim; Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse...»** Bunların bir kısmını inkâr etmek bile, hepsini birden inkâr etmek gibidir. Meleklerin ve kitapların peygamberden önce zikredilmiş olması, kitapların indirilmesinde, meleklerin aracılık yapmış olmasındandır. **«Şüphesiz ki o,»** gerçek maksattan yan çizerek, **«derin bir sapıklığa düşmüştür.»** Gerçek yola dönemez artık.

Denir ki: Dini konularda kişinin yapması gereken ilk şey, delillerle Allah'ı tanımasıdır. İmam-ı Âzam'a göre, mukallidin imanı her ne kadar sahih ise de, düşünce ve aklını kullanmayı terkettiği için günahkârdır. Onun için, ilk defa yapılması gereken şey, delil ve bürhan yoluyla Allah'ı bilip öylece iman etmektir. Daha sonra da müşâhede ve en sonunda ise, Rahman olan Allah'tan başkasından sıyrılıp fenaya ulaşmak gelir.

92- Selefin bu konudaki görüşleri için bkz. *Taberi Tefsiri*, 5/324.
93- Ebû Davud, Taberanî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.
94- Aslı *Sahihhayn*'da olup, anlam olarak rivayet edilmiştir.
95- Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir.

137. «İnanıp» yani Hz. Musa'ya inanıp **«sonra»** buzağıya tapmak suretiyle **«inkâr eden»** yahudiler, **«sonra inanıp tekrar»** İncil ve İsa peygamberi **«inkâr eden, sonra da»** Hz. Peygamber'i inkâr etmek sûretiyle **«inkârında ileri gidenleri,»** bu inkârlarında devam ettikleri müddetçe, **«Allah, ne bağışlayacak ve ne de doğru yola iletecektir.»** Kurtuluşları için onlara yol vermeyecektir. İnkârlarından dolayı, onları yüzüstü bırakacaktır.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾
الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ
أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ
عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايٰتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا
وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ
إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِينَ وَالْكٰفِرِينَ
فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾ الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ۖ فَإِن كَانَ لَكُمْ
فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوٓا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ ۖ وَإِن كَانَ لِلْكٰفِرِينَ
نَصِيبٌ قَالُوٓا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ فَاللَّهُ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكٰفِرِينَ

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ
خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ
النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ
لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا
﴿١٤٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ
دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ
وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

138. Münafıklara, kendileri için acıklı bir azabın olduğunu müjdele.

139. Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında üstünlük ve şeref mi arıyorlar? Halbuki, üstünlük tamamen Allah'a aittir.

140. O, kitapta size şöyle indirmişti: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla birlikte oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz." Elbette Allah, cehennemde, münafıkları ve kâfirleri bir araya toplayacaktır.

141. Sizi gözetleyenler, size Allah tarafından bir zafer verildiğinde: " Sizinle birlikte değil miydik ?" derler. Kâfirlerin

zaferden bir payları olsa: "Size üstünlük sağlayarak, mü'minlerden korumadık mı?" derler. Allah, aranızdaki hükmünü, kıyamette verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine olarak, kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.

142. Şüphesiz münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, onların oyunlarını başlarına geçirecektir. Onlar namaza kalktıklarında tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yapar ve Allah'ı da pek az anarlar.

143. Bunların arasında bocalayıp dururlar. Ne onlara uyarlar, ne bunlara. Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın.

144. Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Aleyhinizde, Allah'a açık bir delil mi vermek istiyorsunuz ?

145. Gerçekten münafıklar, cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara, bir yardımcı da bulamazsın.

138. «Münafıklara, kendileri için acıklı bir azabın olduğunu müjdele.» Onlar öyle bir acıyla karşılaşacaklar ki, bu acı kalplerine kadar ulaşacak. Bu âyetin, münafıklar hakkında indiği açıktır. Onlar, görünürde inanmışlar, aslında ise, devamlı sûrette inkâr etmişlerdir. Böylelikle de münafıklıkları artmıştır. Burada, "enzir-sonunun kötü olacağını anlatarak uyar" yerine, *"beşşir-müjdele"* ifadesinin kullanılmış olması, onlarla alay etmek içindir.

139. «Mü'minleri bırakıp da kâfirleri,» yani yahudileri **«dost edinenler, onların yanında üstünlük ve şeref mi arıyorlar?»** Bunlar, samimi müslümanların dostluğunu bırakıp da, onlardan mı yardım istiyorlar ? Onlara: " Muhammed'in düşüncesi gerçekleşmez, öyle ise, yahudileri dost edinin" diyorlardı. Böylelikle kâfirlerle dostluk kurmak sûretiyle kuvvet ve üstünlük mü bekliyorlar? Oysa yahudiler, Allah'ın hükmüne göre alçak ve zelil insanlardır. **«Halbuki üstünlük, tamamen Allah'a aittir.»** Onların düşünceleri çürütülüyor ve böylece, hayalleri boşa çıkarılmış oluyor. İzzetin tamamı Allah'ın katındadır. Allahü Tealâ'nın, kendilerine üstünlük yazdığı kimselerden başkası -ki onlar Allah'ın dostlarıdır- için üstünlük ve galibiyet diye bir şey yoktur. Âyet-i kerimede: *" Üstünlük; Allah'ın, resûlünün ve müminlerindir"* (Münâfikûn: 8) buyurulmaktadır.

140. «O, kitapta», yani Kur'ân'da **«size şöyle»** bir hüküm **«indirmişti:»**

Buradaki hitap, münafıklaradır. Mekke müşrikleri, Kur'ân konusuna giriş yaparlar ve bulunmuş oldukları topluluklarda onunla alay edip, Kur'ân'ı hafife alırlarmış. Daha sonraları da, Medine'de bulunan yahudi din adamları, Mekke müşriklerinin yaptığını yaparlarmış. Münafıklar da, bunlarla oturur ve onların bâtıl sözlerine uyuyorlarmış. Allahü Tealâ onlara hitap ederek, şunları indirdiğini bildiriyor: «**'Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir söze dalıncaya kadar,**» sözü değiştirip, Kur'ân'dan başka bir söze başlayıncaya kadar, «**onlarla birlikte oturmayın.**» Onlardan yüz çevirmenin sebebi, onların, Allah'ın âyetleriyle uğraşmaya dalmış olduklarını bilmektir. Bu da, ya görmek suretiyle, ya da işitmek suretiyle olur. Böylece, âyetlerle alay ederler, ya da inkâr ederler.

İnkârın dışında bir şeyle meşgul olmaları halinde, onlarla oturmak caizdir. Onlardan yüz çevirmekten kasıt, onların bulunduğu yerden ayrılmaktır. Sadece kalple buğzetmek, ya da yüzü başka tarafa çevirmek değildir.

«**Yoksa siz de onlar gibi olursunuz.'**» O esnada kendileriyle oturmaya devam ederseniz, siz de onlar gibi olursunuz. Onların yaptıklarını yaparsanız, inkâr açısından o yahudilere benzer ve azaba uğrarsınız. Çünkü, küfre rıza göstermek de küfürdür. «**Elbette Allah, cehennemde, münafıkları ve kâfirleri bir araya toplayacaktır.**» Allah'ın âyetlerini alaya almak için bir araya gelenler ve onlara uyup yanlarında oturanlar azaba ortak olacaklardır. Biliniz ki, orada bir arada bulunmak, ruhların birbirleriyle tanışıp ülfet kurmalarına sebep olur. Hz. peygamber (s.a.v.): *"Ruhlar, bir araya gelmiş ordulardır"* buyurmuştur.(96)

Rivayet edildiğine göre yüce Allah, Yûşa' b. Nûn'a şöyle ilhamda bulunmuş: "Senin toplumunun ileri gelenlerinden kırk bin, kötülerinden de altmış bin kişiyi helâk edeceğim." Bunun üzerine Hz. Yûşa': " Ey Rabbim! Kötüleri anladım, fakat iyileri neden perişan edeceksin ?" diye sorunca, Allahü Tealâ şu cevabı vermiştir: " Onlar, benim kızdığım şeylere kızmayıp, kötülerle birlikte yerler ve onlarla birlikte içerler."

Bir kimse, hacca veya savaşa giderken, günahkâr insanlarla bulunabilir. Fakat onlarla sohbet etmek sûretiyle itaatı terketmemelidir. Onlara kalbiyle buğzedip, yaptıklarına rıza göstermemelidir. Böylelikle, belki de günahkâr in-

96- Bu hadisi Şeyhân, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd'un lafzı: *"Ruhlar, bir araya gelmiş ordulardır. Tanışanlar ülfet kurarlar, zıtlaşanlar ise ihtilâfa düşerler"* şeklindedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/506.

san, tevbe etmiş olabilir. Toplumda lider durumunda olmayan bir kimse, müzikli ve oyunlu bir davete çağrılınca, bu davete gider. Fakat gücü yeterse, buna engel olması gerekir. Müftü ve hâkim gibi, lider durumunda olan birisi, müzikli ve oyunlu bir toplantıya çağrılınca, bu müzik ve oyuna engel olmak şartıyla gidebilir. Eğer engel olamazsa, toplantıyı terkeder. Eğer bu davet, bir masa başına yapılıyor ve orada içki içiliyorsa, kendisine uyulan bir kimse olmasa da orayı terkeder.

Davette meşru olmayan şeylerin olduğunu önceden biliyorsa, o davete kesinlikle gidemez.

141. Ey Müminler ! Size kötü bir durumun isabet etmesi için, **«sizi gözetleyenler, size Allah tarafından bir zafer»** ganimet veya bir güç **«verildiğinde: 'Sizinle birlikte değil miydik'»** size arka çıkmıyor muyduk? Elde ettiğiniz ganimetlerden bize de verin! **«derler. Kâfirlerin zaferden bir payları olsa,»** o zaman da o kâfirlere: **«'Size üstünlük sağlayarak, mü'minlerden korumadık mı?'»** Müslümanlara sırt çevirmedik mi ? Onları esir alıp öldürmeniz için size yardım etmedik mi ? Öyleyse bize düşen payımızı verin, **«derler. Allah, aranızdaki hükmünü, kıyamette verecektir.»** Mü'minlerle münafıklar arasındaki hükmü, kıyamet gününde Allah verecektir. Herkese uygun olan ceza veya mükâfatı O verecektir.

«Allah, mü'minlerin aleyhine olarak,» kıyamet gününde **«kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.»** Ancak, dünyada mü'minleri imtihan ve istidrac yolu bundan istisnadır. Eğer burada geçen *"yol vermeme"* dünyada da olacaktır, denilirse, o zaman bundan maksat delildir. Mü'minlerin delilleri, bütün delillerin üstündedir. Hiçbir kimse, deliller bakımından mü'minlere galip gelemez. Denir ki: " Bâtıl, taşar ve hemen batar." Müminin yapması gereken şey, dindeki himmetin yüce şerefini korumak ve yakîn bilgisini elde etmeye çalışmaktır.

142. «Şüphesiz münafıklar,» imanlı görünüp inkârlarını gizlemek suretiyle **«Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, onların oyunlarını başlarına geçirecektir.»** Allah onların hilekârlıklarını daha önceden bildiği için, hilelerini aleyhlerine çevirir. Onları dünya hayatlarında, mal ve kanları korunmuş olarak barındırır. Fakat ahirette ise, cehennemin en alt katına atmak sûretiyle cezalandırır.

«Onlar namaza kalktıklarında tembelce» ağır ağır ve gönülleri iste-

meyerek **«kalkarlar. İnsanlara gösteriş yapar ve Allah'ı da pek az anarlar.»** Münafıkların namaza kalkmaları, insanlara gösteriş yapıp, nam kazanmak içindir. Yoksa, gerçekte inanmış değillerdir. Gösteriş yapan kimse, yaptığı şeyi, bir başkası olduğu zaman ona gösterişte bulunup, caka satmak için yapar. Müslüman görünen bazıları vardır ki, onlarla gece ve gündüz bir arada kalsan, bir kere hamdettiklerini veya şükrettiklerini göremezsin. Bütün vakitlerini dünya kelâmı alır ve ondan hiç bıkıp usanmazlar.

143. «Bunların arasında bocalayıp dururlar.» Tereddüt etmiş bir halde ve şaşkındırlar. Şeytan ve heva, onları tereddüde düşürmüştür. *"Müzebzib-* bocalayan" demek, iki hali birbirine uymayan, bir ona, bir buna uyan demektir. **«Ne onlara uyarlar, ne bunlara.»** Ne mü'minlere uyarak tam mü'min olurlar, ne de kâfirlere uyarak müşrik olurlar. Doğru yola ve hidâyete ulaşma kabiliyetinden dolayı, **«Allah'ın şaşırttığı kimseye,»** kendisini hakka ve doğruya ulaştıran hiçbir **«yol bulamazsın.»**

Münafıklarla kâfirlerin durumu, nehire atılan şu üç insanın durumuna benzer. Mü'min nehri katetmiştir. Kâfir durmuş, münafık ise nehre inmiştir. Nehri yarılamış ve geçemiyeceğini anlayınca kâfir Ona: "Bana, gel, batma" diye bağırır, mü'min ise: "Kurtulabilmen için bana gel" diye bağırır. Ne yapacağını şaşıran münafık, bu iki durum arasında ölünceye kadar bocalayıp durur, şüpheden hiç kurtulamaz. Sonunda su kendisini alıp götürür.

144. «Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin.» Yahudileri ve İslâm'ın düşmanlarını dost edinme hususunda münâfıklara benzemeye çalışmayın. Böyle yaparak, **«aleyhinizde, Allah'a açık bir delil mi vermek istiyorsunuz ?»** Bununla, münâfık olduğunuz hususunda Allah için bir delil mi, aleyhinize bir delil mi kılmak istiyorsunuz? Sizin onları dost edinmeniz, münafık olduğunuzun en açık delilidir. Burada geçen *"sultan"* kelimesi, delil anlamına kullanılmıştır.

145. «Gerçekten münafıklar, cehennemin en alt katındadırlar.» Bu kat, cehennemin en dip noktasıdır. Orası "*hâviye-* uçurum" dur. Cehennem yedi tabakadır. Bunlar birbiri üstüne olduğu için, *"derk"* tabiri kullanılmıştır. Cehennemdeki tabakalara "derk", cennetteki tabakalara ise "derece" denir.

İbn Mes'ûd'a (r.a.), en alt katın ne olduğu sorulunca: " Kapısı olmayan demirden tabutlardır" cevabını vermiştir.

"Münafık, neden kâfirden daha çok azap çekecek?" diye soracak olursa-

nız, şöyle deriz: " İnkâr etme bakımından, münafık da kâfir gibidir. Ayrıca münafık, inkârına, dinle alay etmeyi ve müslümanları kandırmayı da ilâve etmiştir. Münafıklar, kâfirlerin en pisleridir."

"Münafık kimdir?" diye sorarsanız, şöyle cevap veririz: " Şeriata göre münafık, imanı açıklayarak küfrünü gizleyendir. Günah işleyene münafık adı verilmesinin sebebi ise, günahının büyüklüğünü ifade ederek onu tehdit etmek ve ameli itibariyle ona benzediğini belirtmek içindir. Ve günah işlemekten alıkoymak içindir." "Namazı kasten terkeden kâfir olur." ifadesinde olduğu gibi.

Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur: *"Şu üç özelliğe sahip olan münafık olur. Bu kişi, namaz kılsa, oruç tutsa ve kendisinin müslüman olduğunu iddia etse bile böyledir: Konuştuğu zaman yalan konuşan, söz verince cayan ve emanete hıyanet eden."*[97]

Münafık kelimesi, "nefek" kelimesinden türemiştir. "Nefek", gizli yol, tünel, gibi anlamlara gelir. Yani bir insanın tünele girmek suretiyle gizlendiği gibi, münafık da İslâm'la gerçek halini gizlenmiş olur; ya da kendini gizlemek için müslüman görünür.

«Artık onlara,» azaplarını engelleyecek ve cehennemin en alt katından çıkaracak **«bir yardımcı da bulamazsın.»**

إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟
بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ
ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ
إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ لَّا يُحِبُّ

97- Bu hadisi, Neseî *Sünen*'de *Kitâbü'l-Îmân* bahsinde rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim ise: *"Münafığın belirtisi üçtür. Konuşunca yalan söyler, söz verince cayar ve akit yapınca cayar, ahdini bozar."* şeklinde rivayet ederler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/570.

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا
عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِنْ تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

146. Tevbe edenler, kendilerini düzeltenler, Allah'ın emirlerine sıkıca sarılanlar ve Allah için dinlerinde samimi olanlar müstesna. İşte bunlar, mü'minlerle birliktedirler. Allah, müminlere büyük bir mükâfat verecektir.

147. Eğer şükreder iman ederseniz, Allah size niye azap etsin? Allah, şükredenlerin mükâfatını verici, hakkıyla bilicidir.

148. Allah, çirkin sözün açıkca söylenmesini sevmez. Zulme uğrayanlar başka. Allah, işitici ve bilicidir.

149. Eğer bir iyiliği açıklar veya onu gizlerseniz, yahut bir kötülüğü affederseniz, şüphesiz Allah da çok bağışlayan ve her şeye gücü yetendir.

146. Münafık olmaktan **«tevbe edenler.»** Münafıklık durumlarından dönüp, yaptıkları fenalıklardan arınarak **«kendilerini düzeltenler, Allah'ın emirlerine sıkıca sarılanlar,»** O'na tam manasıyla güvenip, O'nun dinine ve tevhid inancına sımsıkı sarılanlar **«ve Allah için dinlerinde samimi olanlar»** ve sadece Allah için dindar olanlar **«müstesna. İşte bunlar, mü'minlerle birliktedirler.»** Yukarıda güzel özellikleri sayılan insanlar, mü'minlerle beraberdirler. Cennetteki yüce makama ulaşacaklardır. Daha önceki münafıklıkları, onlara zararlı olmayacaktır. Bunu şu ifade bildirmektedir: **«Allah, mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir.»** Onlara öyle bir mükâfat verecektir ki, değerini hiçbir kimse ölçemez. Münafıklıklarından vazgeçenler de, bu mükâfata ortak olacaklardır.

Âyette geçen *"sevfe"* kelimesi, ümit vermek anlamını ifade eder. Bu, allah'a isnad edilirse kat'iyet ifade eder. Çünkü O, ikram edenlerin en yücesidir.

Cömertin söz vermesi, olup bitmiştir anlamı ifade eder.

147. «Eğer şükreder iman ederseniz, Allah size niye azap etsin?» Âyetin başındaki *"mâ"* soru edatı olup, olumsuzluk ifade eder. Allah size neden azap etsin? Kuşkusuz etmez. Siz şükredip imana geldikten sonra, Allah öfkelenip sizden intikam mı alacak? Böylece bir zararı giderip, menfaat mı kazanacak? Asla böyle bir şey olamaz. Çünkü Allah, bunların hiçbiriyle şükreden mü'mine azap etmez. O, ihtiyaç sahibi değildir, kendisine menfaat sağlamaktan ve zararı uzaklaştırmaktan da münezzehtir. Allahü Tealâ'nın, âyette böyle ifade buyurmasının hikmeti, mükellef mü'minleri imana ve itaata sevketmek ve kötülük yapmaktan kaçınmaya teşvik etmektir. Burada sanki şu denmek istenmiştir: İyilik yapıp, kötülüklerden vazgeçerseniz, size azap etmek O'nun kerem sıfatına nasıl uyar? Kullarına azap etmesi, O'na bir şey kazandırmadığı gibi, kötü davranışlarına ceza vermeyip bağışlaması da O'nun gücünden bir şey eksiltmez.

«Allah, şükredenlerin mükâfatını verici, hakkıyla bilicidir.» Allah, kullarının az itaat etmesine razıdır. Sizin yapmış olduğunuz şükrü ve imanınızı bilir. Sizin mükâfatınızı vermemesi mümkün değildir. Kulun, rabbine şükretmesi gerekir. Kişi, şükür ve imanla cehennemden kurtulur. Aksi halde, kendini azaba maruz bırakır. Böylelikle de, kınanmayı ve cezayı hak eder. Allah'ın azab etmesine gelince, hikmet gereği terbiye etmek vaciptir.

Allahü Tealâ'nın cehennemi yaratmasının hikmeti; kulların, Allah'ın güç ve kudretini bilmeleri ve O'ndan gereği şekilde korkmaları içindir. Bazı kullar vardır ki, peygamberin eğitiminden tamamen nasiplerini alamamışlardır. İşte bu kimselerin akıllarını başına alıp edeplenmeleri için, cehenneme ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle, aklı başında olan kimseler de bundan ibret almış olurlar.

148. «Allah, çirkin sözün açıkça söylenmesini sevmez.» Allahü Tealâ, bir kimsenin, başkası hakkında açık bir şekilde kötü söz söylemesini sevmez. **«Zulme uğrayanlar başka.»** Ancak, bir kimse haksızlığa uğramışsa, bu kimsenin açık bir şekilde sesini yükselterek beddua etmesinde ve şikâyette bulunmasında bir sakınca yoktur. "Falan adam benim malımı çaldı" veya "zorla malımı elimden aldı" gibi şeylerin söylenmesi sakıncalı değildir. **«Allah,»** haksızlığa uğrayanın sözünü **«işitici ve»** onun durumunu hakkıyla **«bilicidir.»**

149. «Eğer» söz veya davranışlarla ilgili **«bir iyiliği açıklar veya onu**

gizlerseniz, yahut bir kötülüğü affederseniz, şüphesiz Allah da çok bağışlayan ve her şeye gücü yetendir.» Burada, iyiliğin açıklanıp veya gizlenmesi ile söze başlanması, bağışlanma için giriştir. Buna *"Allah çok bağışlayıcıdır ve her şeye gücü yeter"* ifadesi delildir. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki asıl olan cezalandırmaya gücü varken, bağışlamaktır. Allah'ın, hesap sorup intikam almaya gücü var. İsyancılara hesap sormak O'na zor gelmez. Fakat O, bağışlayıcıdır. Sizin de, Allah'ın bu kanununa uymanız gerekir. Âyet-i kerimede, haksızlığa uğrayan kimsenin bağışlaması teşvik edilmektedir. Bağışlamayabilir de. Fakat bağışlarsa, güzel bir iş yapmış, üstün bir ahlâk örneği olmuştur.

Biliniz ki Allahü Tealâ, fenalık ve çirkinliklerin açığa vurulmasını hiç sevmez. Ancak, haksızlığa uğrayan kimse, bunu belirtebilir.. Kendisine yapılan hilenin, uğradığı zarar ve haksızlığın etrafa duyurulması caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.): " *Günahkâr kimsenin günahını anlatın ki, insanlar ondan sakınsınlar"* buyurmuştur.[98]

Kötülüklerin birçoğu sözle olur. Dilin kendisi küçük ama günahı büyüktür. Hadiste: *"Belâ, konuşmaya bağlıdır"* buyurulur.[98] Yani belânın vekili, konuşma organı olan dildir.

Anlatıldığına göre, bir gün İbn Sikkît'le, Halife Mütevekkil birlikte otururken, Mütevekkil'in iki oğlu Mu'tez ve Müeyyed yanlarına gelmişler. Mütevekkil: " Söyle bakalım! Senin için bu çocuklarım mı, yoksa Hasan ve Hüseyin mi daha sevgilidir? diye sormuş. O da: " Allah'a yemin ederim ki, Hz. Ali'nin hizmetçisi olan Kanber, senden ve çocuklarından daha hayırlıdır" demiş. Bunun üzerine halife: " Bu adamın dilini kesin" diye emretmiş. Onlar da kesmişler ve öldürmüşler. Ne gariptir ki, daha önce İbn Sikkît, Mu'tez ve Mütevekkil için bir şiir söylemişti. Bu şiirde, insanların başına gelen şeylerin, ayakları yüzünden değil de, dilleri sebebiyle olduğunu, bildirmişti:

Gencin başına gelen dilinin sürçmesindendir,
Ayaklarının kaymasından dolayı değildir.
Sözde sürçmesi, gencin başını götürür.
Ayak sürçmesi ise, zamanla iyileşir.

98- Bu hadisi, İbn Ebi'd-Dünya, Taberanî, Beyhakî ve Hatib Bağdadî rivayet etmiş olup, hadisin lafzı : *"Günahkârı anlatmaktan vaz mı geçiyorsunuz? Günahkârın günahını anlatınız ki, insanlar ondan sakınsınlar"* şeklindedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/32.

99- İbn Sem'ânî ve Kudâî rivayet etmiştir. Beyhakî ve Hatip de buna benzer bir lafızla rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/20.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ
وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ
وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ۝١٥٠
أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا
مُّهِينًا ۝١٥١ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ أَحَدٍ
مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا
رَّحِيمًا ۝١٥٢ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا
مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ
جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ
مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا
مُّبِينًا ۝١٥٣ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟
ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم
مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ۝١٥٤

150. Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyerek: " Bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz" diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu ?

151. Gerçek kâfirler, işte bunlardır. Biz de, kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

152. Allah'a ve peygamberlerine inanıp, onların birini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara, Allah mükâfatlarını verecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.

153. Kitap ehli senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü isteyerek: "Bize Allah'ı apaçık olarak göster" demişlerdi de zulümleri sebebiyle kendilerini hemen yıldırım çarpmıştı. Kendilerine açık deliller geldikten sonra da buzağıyı ilâh edinmişlerdi. Bunu da bağışlamıştık ve Musa'ya da apaçık bir güç vermiştik.

154. Söz vermeleri için, Tûr dağını üzerlerine kaldırmış, kendilerine: "O kapıdan, secde ederek girin" demiştik. "Cumartesi gününde de haddi aşmayın" diyerek, kendilerinden sağlam bir söz almıştık.

150. «Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler,» Allah'ın birliğini inkâr eden ve O'nun yüce Peygamberlerini yalanlayanlar, **«Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyerek: 'Bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz' diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu?»** Allah'a inanıp, peygamberlerini inkâr etmek isterler. Fakat bu niyetlerini açıkça ortaya koyamayıp, iltizam yoluyla belirtirler. İçlerinde bu niyeti taşıyarak: Peygamberlerin bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz diyenler... Tıpkı yahudilerin: "Musa'ya ve Tevrat'a inanır, onun dışındakileri inkâr ederiz" dedikleri gibi... İşte bu, yüce Allah'ı ve O'nun elçisini inkârdan başka bir şey değildir ve Allah'la elçisini iman konusunda birbirinden ayırmaktır. Çünkü yüce Allah onlara, peygamberlerin tümüne inanmayı emrediyor. Kavmine, Hz. Muhammed'in getireceği dinin gerçek olduğunu bildirmeyen hiçbir peygamber de yoktur. Bunlardan herhangi birini inkâr eden, hiçbir tereddüde meydan kalmadan hepsini inkâr etmiş sayılır.

Bunlar, imanla küfür arasında, orta bir yol tutmak isterler. Oysa bu ikisi-

nin arasında orta bir yol yoktur. Çünkü Allah'a inanmak, O'nun rasûllerine inanıp, onları da kabul etmekle tamamlanır. Bir kısmını inkâr etmek, sapıklık bakımından, hepsini birden inkâr etmek gibidir.

151. «Gerçek kâfirler, işte bunlardır.» Bu çirkin özelliklerin sahibi olanlar, inkârda zirveye ulaşmışlardır. Bunların, gerçekten kâfir olduklarında hiçbir şüphe yoktur. **«Biz de, kâfirlere, alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.»** Onu tadacaklar ve horlanacaklardır.

Kâfirlere verilecek ceza ve azap belirtildikten sonra, mü'minlere verilecek mükâfat açıklanarak şöyle deniyor:

152. «Allah'a ve peygamberlerine inanıp,» inkârcıların yaptıkları gibi **«onların birini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara, Allah mükâfatlarını verecektir.»** Müminlere verileceği va'dedilen bu mükâfat kesindir, gecikse de mutlaka gerçekleşecektir. **«Allah,»** onlara karşı **«çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.»** Yapılan iyiliklere kat kat sevap verir. Çünkü O, bol rahmet sahibidir.

Anlatıldığına göre, güzel yüzlü bir genç ve arkadaşları; yemiş, içmiş, neşelenmişler ve paraları bitivermiş. Bunun üzerine toplanıp, yol kesmeye karar vermişler. Sonra yollara çıkıp, kervan kollamaya başlamışlar. Fakat üç gün hiç kimseyle karşılaşmamışlar. Genç delikanlı, yaşlı bir adam görmüş. Adam ona: "Yavrum, senin sanatın bu değil. Allah'tan bağışlanmanı iste. Beni merak ediyorsan, Bursa'da Seyyid Buhârî camiinde Kur'ân okurum" demiş. Bu sözlerin etkisiyle, gencin kalbi tutuşmuş ve arkadaşlarına: "Eğer benim sözümü dinlerseniz, gelin Bursa'ya gidelim ve oradaki tüccarları arayalım. Onların arkasına takılıp, mallarını alalım" diye teklifte bulunmuş. Arkadaşları bu teklifi kabul etmişler ve birlikte Bursa'ya gitmişler. Bursa'da arkadaşlarına: "Gelin Seyyid Buhârî camiine gidip namaz kılalım ve dua edelim de istediğimizi elde edelim" demiş. Camiye vardıklarında, yaşlı adamı orada Kur'ân okurken görmüşler ve genç hemen ayaklarına kapanmış. Onun yanında iki yıl kalmış. Daha sonra yaşlı adam onu, Şeyh Şemseddin'e göndermiş ve Şemseddin de bu genci eğitmiş. Böylece, eksik bir mümin, yol kesen bir insan iken, kâmil bir insan olmuş. Onun içindir ki, neticeye bakmak gerekir. Öncesi iyi olmayabilir. Fakat inayet buyurulunca, sonu iyi olur.

Ey Allah'ım! Ey yardım eden! Bizi doğru yolu bulanlardan eyle! Amîn!..

153. «Kitap ehli senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor.» Bu âyet, yahudi din adamlarının Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: "Eğer gerçekten peygamber isen, bize Hz. Musa'nın getirdiği gibi, gökten, bütün olarak bir kitap getir" demeleri üzerine inmiştir. **«Onlar Musa'dan bundan daha büyüğünü isteyerek:»** Yani ey Muhammed! Eğer onların senden istediği şeyin büyük ve ağır bir şey olduğunu düşünüyorsan, Musa'dan istedikleri şey bundan çok daha büyüktü. Sana teklif ettikleri şey, onların ilk bilgisizlikleri değildir. Onlar Hz. Musa'ya: **«'Bize Allah'ı, apaçık olarak göster' demişlerdi de...»** Bunlar, Hz. Musa'yla birlikte dağın eteğinde bulunan yetmiş kişiydi. Musa'nın Allah'la konuştuğunu gördüklerinde, dünya hayatlarındayken, kendi gözleriyle Allah'ı görmek istemişlerdi. Bunun üzerine, **«zulümleri sebebiyle kendilerini hemen yıldırım»** gökten inen bir ateş **«çarpmıştı.»** Zulümleri de, imkânsız olan şeyi istemeleri ve işi sarpa sarmalarından kaynaklanıyordu. Allah'ı görmek istemelerinin sebebi, O'na olan sevgi ve O'nu yüceltme duygusundan kaynaklanmıyordu. Musa gibi, Allah'a olan iştiyakları da değildi. Onların bu istekte bulunmaları, sadece edepsizliklerindendi. Çünkü onlar, isyankâr insanlardı.

Mutlu insan, başkasının nasihatını dinleyip öğüt alandır. İnkârcı bir karaktere sahip olan kimse, açıkça Allah'ı görse bile, yine de inanmaz. Mü'min karakterine sahip olan kimse ise, ışık serpintilerinin gelişinden, görmediği Peygambere, okumadığı kitaba da, açık bir mûcize olmadan inanır. Tıpkı, Hz. Peygamber'in: *"Peygamber olarak gönderildim"* demesi üzerine, Hz. Ebû Bekir'in "inandım" deyip, derhal teslim olması gibi.

Ayrıca onlar **«kendilerine açık deliller geldikten,»** Firavun'a, asâ, beyaz el ve denizin ikiye ayrılması gibi mûcizeler gösterildikten **«Sonra da buzağıyı ilâh edinmişlerdi.»** Yani onu, kulluk etmek istedikleri bir ilâh olarak kabul etmek istemişlerdi. Bu olay, geçmişleri tarafından işlenen ikinci hıyanet olayıdır. Tevbe etmelerinden sonra, günahları ve hıyanetlerinin büyüklüğüne rağmen biz **«bunu da bağışlamıştık.»** Hak etmiş olmalarına rağmen, köklerini kurutup, onları yok etmedik.

Bu âyet, Allahü Tealâ'nın rahmet ve mağfiretinin genişliğine, nimetinin ve ikramının bolluğuna ve Allah'ın rahmetinin, hiçbir suçtan daha dar olmadığına işaret etmektedir. Burada, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek de yasaklanmıştır. **«Ve Musa'ya da apaçık bir güç vermiştik»** ve onlara hakim kılmıştık. Nitekim Hz. Musa onlara, günahlarından tevbe etmek üzere kendilerini öldürmelerini emretmişti. Onlar da kılıç darbeleri altında avlularında giz-

lenmeye çalışıyorlardı.

154. Dini kabul etmeleri konusunda **«Söz vermeleri için, Tûr dağını üzerlerine kaldırmış»**tık.

Rivâyet edildiğine göre Musa peygamber, kavmine Tevrat'ı getirince, onda birtakım zor teklifler görmüşler, bunları yapmak kendilerine ağır gelmiş. Böylelikle de emirleri yerine getirmemekte diretmişler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ Cebrail'e Tûr dağını yerinden sökmesini ve emirleri kabul edinceye kadar da üzerlerine kaldırmasını emretmiş, Cebrâil (a.s.) da böyle yapmıştır.

«Kendilerine:» Musa peygamberin diliyle: **«'O kapıdan,»** yani gireceğiniz kasabanın kapısından **«secde ederek, girin' demiştik.»** Rivâyete göre girilecek olan yer "Eriha" adında bir yerdir. Onlara, kendilerini çölden çıkardığından dolayı, şükür nişanesi olarak oraya boynunuz eğik bir biçimde girin denmişti. Onlar da sürünerek girmişler ve kendilerine söyleneni değiştirmişlerdi.

Ve yine onlara, Davud peygamberin diliyle: **«'Cumartesi gününde de»** balık avlamak suretiyle haksızlık edip **«haddi aşmayın' diyerek, kendilerinden sağlam bir söz almıştık.»** Cumartesi günü, onların ibadet günleriydi. Onlardan bir grup insan, o gün haddi aştılar ve balık avına çıktılar. Bunun üzerine ise, emirleri yerine getirmelerine dair, kendilerinden bir söz aldık.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَٰتِ
ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ
بَل طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ
وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَٰنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ

عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن
شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِۦ
مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا
لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۚ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ۚ
﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ
وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ ٱلرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ
وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ
يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

155. Onlar sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve: "Kalpleri-

miz perdelidir" demeleri sebebiyle (lânete uğramışlardır.) Hayır, fakat inkâr etmelerinden dolayı, Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar, çok azı dışında iman etmezler.

156. Küfürlerinden ve Meryem aleyhine büyük bir iftira atmalarından...

157. Ve: "Biz Allah'ın peygamberi, Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük" demeleri sebebiyle (onları lânetledik.) Halbuki, onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler, kesin bir kuşku içindedirler. Onların, bu konuda, zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur. Kesinlikle onu öldürmemişlerdir.

158. Aksine, Allah onu kendine yükseltmiştir. Allah, azîzdir, hakîmdir.

159. Kitap ehlinden herbiri, ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlar aleyhine şahit olacaktır.

160-161. Yahudilerin zulmetmeleri, bir çoklarını Allah yolundan alıkoymaları, yasaklanmalarına rağmen faiz almaları ve insanların mallarını haksız yollarla yemeleri sebebiyledir ki biz, temiz ve helâl şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara, acı bir azap hazırladık.

162. Fakat içlerinden, ilimde ilerlemiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İşte onlara, büyük bir mükâfat vereceğiz.

155. «**Onlar**»a yaptığımız bütün bu şeyler, «**sözlerini bozmaları,**» yani verdikleri sözde durmamaları ve Kur'an'daki, ya da kendi yanlarında bulunan kitaplarındaki «**Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere**» Yahya ve Zekeriyya gibi «**peygamberleri öldürmeleri ve: 'Kalplerimiz perdelidir' demeleri sebebiyle (lânete uğramışlardır.)**» Yani kalblerinin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği Kur'ân'ı, anlayamayacak şekilde kılıflı olduğunu söylemeleri dolayısıyladır. Oysa durum böyle değildir: «**Hayır,**» onların inkârları kalblerinde kılıf olması dolayısıyla hakikatin oraya ulaşamamasından değil «**fakat inkâr etmelerinden dolayı, Allah onların kalplerini mühürlemiştir.**» Onlara gerçeğin ulaşmayışının ve kâfir olmalarının sebebi, inkâr etmelerinden dolayı, Allahü Tealâ'nın, kalblerini mühürlemesidir. İnkârlarının se-

bebi, iddia ettikleri gibi, kalpleri değil, küfürleridir. **«Artık onlar,»** içlerindeki, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi **«çok azı dışında iman etmezler.»** Yahut da onların imanı az olup önem verilmez. Çünkü onlar peygamberlerin bir kısmına inanıp, diğerlerine inanmazlar.

Şüphesiz verilmiş olan sözde durmayıp, ahdi bozmak, Allahü Tealâ'nın öfkesini kazanmaya sebep olur. Mümin; belâdan kurtulması için, verdiği sözün hükümlerini gözetip, gereğini yerine getirmek mecburiyetindedir.

İbn Ömer'in (r.a.) rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) yanımıza gelip şöyle buyurmuştur: *" Ey muhacirler topluluğu! Size ulaşmasından Allah'a sığındığım beş şey vardır ki, onlardan imtihan edileceksiniz:*

1- Bir toplumda, fuhuş açık bir şekilde yayıldığı zaman, tâun ve diğer hastalıklar, hatta, öncekilerde görülmeyen hastalıklar ortaya çıkar.

2-Ölçü ve tartıyı eksik yapınca da kıtlığa yakalanırlar, şiddetli açlık başgösterir ve idarecinin zulmü artar.

3-Mallarının zekâtını vermezlerse, üzerlerine gökten damla bile düşmez. (Yani kuraklık olur.) Hayvanlar olmasa, yağmur yağmaz.

4-Allah'a ve Resûlüne verdikleri ahdi bozarlar da kendilerine dışardan bir düşman musallat olur ve ellerindekinin bir kısmını alır.

5-Önderleri, Allah'ın kitabını ve rasûlünün yolunu izlemezlerse Allah onların arasına korku salar."[100]

156. «Küfürlerinden ve Meryem aleyhine büyük bir iftira atmalarından... » İsa peygamberi inkâr etmelerinden ve Meryem validemize zina isnadında bulunmalarından dolayı, yahudilere ceza verdik.

157. Ayrıca: **«Ve: 'Biz Allah'ın peygamberi, Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük' demeleri sebebiyle (onları lânetledik.)»** Onlar İsa peygamberi, kendisiyle alay etmek için, *"Allah'ın peygamberi"* diye nitelemişlerdir. Nitekim Peygamber Efendimize de: *" Ey kendisine zikir indirilen sen mutlaka delisin"* (Hicr: 6) diye hitapta bulunulmuştur. Çünkü onlar, İsa peygambere düşman olmakta ve onu öldürmekte söz birliği yapmışlardır. Hal böyle olunca, nasıl olur da ona: *"Allah'ın peygamberi"* derler ? Demek ki bu, bir alay ifadesidir. Onların bu tür ifadeleri, sadece yalancılıklarını değil, birçok cinayet işlediklerini de ortaya çıkarmaktadır. Halbuki onlar, peygamberle alay etmekten ve onu öldürmekten hoşnut olup sevinç duyuyorlar. Onların bu

100- İbn Mâce, *Fiten* babında rivayet etmiştir.

durumlarından, öyle oldukları anlaşılmaktadır.

«Halbuki, onu öldürmediler, onu asmadılar da. Fakat onlara İsa gibi gösterildi.» İsa peygambere benzeyen birisi, onlara İsa diye gösterildi ve onu öldürdüler.

Rivayet edildiğine göre, yahudilerden bir grup, İsa peygambere söverek: " O, sihirbaz bir kadının oğlu olan bir sihirbazdır. Annesi gibi o da sihir yapıyor" demişler, hem İsa peygambere ve hem de annesine iftira etmişlerdi. İsa peygamber bu sözleri işitince, Allah'a şöyle yalvarmıştı: "Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin ve ben senin ruhundan çıktım. Beni kendi kelimenden yarattın. Ben onlara, kendiliğimden gelmedim. Ey Allah'ım! Bana ve anneme sövene lânet eyle!" Bu yalvarış üzerine, Allahü Tealâ onun duasını kabul ederek, kendisine ve annesine sövenleri maymun ve domuz şekline soktu. Onların komutanı durumunda olan kişi, bu durumu görünce, kendisi aleyhine de beddua edilmesinden çok korkmuştu. Bunun üzerine yahudiler, İsa peygamberi öldürmek üzere görüş birliğine vardı. Allahü Tealâ da, Cebrail'i göndermek suretiyle, onu semaya, kendisine yükselteceğini bildirdi. İsa peygamber de arkadaşlarına: "Benim şeklime girmek suretiyle öldürülüp asılmaya ve cennete girmeye kim razı olur ?" diye sordu. İçlerinden bir adam "ben" dedi. Allahü Tealâ da o adamı İsa'ya benzetti ve öldürülüp asıldı.

Bir başka rivayette de şöyle deniyor: İsa peygambere münafıklık yapan birisi vardı. Hz. İsa'yı öldürmek istediklerinde: "Size İsa'yı göstereyim" diyerek, İsa'nın evine girdi. O anda Hz. İsa göğe yükseltildi. İsa'yı öldürmek isteyen kimseler içeri girdiler ve münafık adamı İsa'ya benzeterek öldürdüler. Onlar Hz. İsa'yı öldürdüklerini sandılar; halbuki öldürdükleri o değildi. [101]

Bu ve buna benzer hârika örneklere, peygamberler döneminde çok rastlanır. Hıristiyanların, ölüyü gördüklerine dair geçmişlerinden naklettikleri tevatür bir haber yoktur. Hıristiyanların tevatür haberleri, az bir topluluğa dayanır ki onlar da yalan üzerinde ittifak edebilirler.

«Onun hakkında ihtilâfa düşenler, kesin bir kuşku içindedirler.» Bu olay gerçekleştiği zaman, onlar kendi aralarında çelişkiye düştüler. Dediler ki: "Öldürülen İsa ise, arkadaşımız nerede? Arkadaşımız öldürüldüyse, İsa ne-

101- Bu rivayet, en meşhur ve belirli olan rivayettir. Öldürülen adam, münafıklardan biriymiş. İsa peygamberin evini bilir ve yahudilere göstermeye gidermiş. Yaptığının cezası olarak öldürülmüş oldu.

rede?" Bazıları da: "Yüzü İsa'nın yüzüne, bedeni de arkadaşımızın bedenine benziyordu" demişti. Allahü Tealâ, o adamı İsa şekline sokunca, sadece yüzünü ona benzetmiş, bedenini eski halinde bırakmıştı. Bu olayda ihtilafa düşenlerin, hıristiyanlar olduğu söylenir. Onlardan bir grup: "İsâ Peygamber, öldürülmedi ve asılmadı. Allah onu semaya yükseltti" derler. Bazı Hristiyanlar ise, Hz. İsa'yı yahudilerin öldürdüğünü söylerler.

«Onların, bu konuda, zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur.» Sadece tereddütleri bulunmaktadır. Mesih'i öldürmüş olduklarını iddia etmiş olmalarına rağmen, **«kesinlikle onu öldürmemişlerdir.»**

158. «Aksine, Allah onu kendine yükseltmiştir.» Âyette geçen "*bel*-aksine" kelimesi, onun öldürülmüş olduğunu reddederek göğe yükseltildiğini isbat eder.

Hasan Basrî: "Gökte, Allahü Tealâ'nın kerametinin ve meleklerinin karargâhı olan yere yükseltilmiştir" der.

«Allah azîzdir, hakîmdir.» Hiçbir kimse, Allahü Tealâ'ya galip gelemez. O, dilediği her şeyi yapmaya güç yetirir. İsa peygamberin göğe yükseltilmesi, insanların yapamıyacağı bir şeydir. Fakat Allah, bunu kolaylıkla yapabilir. Ve yine Allahü Tealâ, bütün yaptıklarını bir hikmete dayalı olarak yapar. İsa peygamberin göğe çıkarılması da, o hikmetlerden birine dayalı olarak gerçekleşmiştir.

159. «Kitap ehlinden her biri, ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir.» Yahudi ve hıristiyanlar içerisinde hiçbir kimse yoktur ki, ölmeden önce, İsa peygambere iman etmemiş olsun. Yani ölmeden önce, Hz. İsa'ya mutlaka iman edecektir.

Rivayet edildiğine göre, yahudinin ölümü yaklaşıp, kendisine ahiretin durumu gösterilince, melek yüzüne ve arkasına vurur ve : "Hz. İsa sana peygamber olarak geldi. Fakat onu yalanladın" der. Yahudi ise, iman eder. Fakat teklif zamanı geçip, imanın fayda vermeyeceği bir zamanda iman eder. Aynı melek hıristiyana: "Allah'ın kulu ve rasûlü sana geldi. Onun, Allah ve Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettin" der. Bunun üzerine hıristiyan da, onun Allah'ın rasûlü olduğuna iman eder. Fakat o andaki imanının hiçbir faydası yoktur. Hiçbir yahudi ve kitap ehlinin, İsa peygambere inanmadan ölmeyeceği söylenir. Boğulsa, yansa ya da üzerine duvarın yıkılmasıyla ölse bile, yine durum böyledir.

İbn Abbas'a: "Evinden düşüp ölse de böyle midir?" diye sorulmuş, o da: " Onunla havada konuşulur" cevabını vermiş.

Âyette geçen *"kable mevtihî"* deki zamirin, Hz. İsa'ya ait olduğu da söylenir. O zaman ayetin anlamı şöyle olur: "İsa peygamberin gökten inmesi zamanında, hiçbir kitap ehli yoktur ki, Hz. İsa ölmeden önce İsa'ya inanmamış olsun." İsa peygamberin gökten indirildiği zamana kalan kitap ehli İsa'ya inanacak. İsa peygamber, yeryüzünde kırk yıl kalıp sonra ölecek. Müslümanlar onun namazını kılıp toprağa verecekler.

«Kıyamet gününde de o,» İsa peygamber **«onlar aleyhine şahit olacaktır.»** Yahudilerin kendisini yalanladıklarına, hıristiyanların da İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettiklerine şahit olacaktır.

160-161. «Yahudilerin» çok büyük **«zulmetmeleri,»** müslüman olanların **«birçoklarını Allah yolundan alıkoymaları, yasaklanmalarına rağmen faiz almaları»** ki, faiz bizim gibi onlara da yasaktı **«ve insanların mallarını»** rüşvet ve diğer **«haksız yollarla yemeleri sebebiyledir ki biz, temiz ve helâl şeyleri onlara haram kıldık.»** Yahudilerin yapmış olduğu her kötülük için, kendilerine ceza olarak, daha önce helâl olan bir yiyecek haram kılınmıştır. Deve eti, sütü ve yağı gibi. **«Ve içlerinden inkâra sapanlara,»** inkârında ısrar edip tevbe etmeyenlere **«acı bir azap hazırladık.»** O azabın acısı, kalblerinde hissedilecektir. Ahirette tadacaklardır o azabı.

162. «Fakat içlerinden,» yani kitap ehlinden, Abdullah İbn Selâm ve arkadaşları gibi tevbe edip, **«ilimde ilerlemiş olanlar ve...»** Bunlara, *"ilimde ilerlemiş olanlar"* sıfatı verilmiştir. Çünkü bunlar, damarlarıyla yeryüzüne kök salan ağaç gibi, ilimde sebat etmişlerdir. Abdullah İbn Selâm, Tevrat'ı biliyordu ve orada Hz. Peygamber'in övgüsünü okumuştu. Onun için: "Hz. Peygamber'in yüzünü gördüğümde, onun yalancı bir yüz olmadığını anladım," demiş ve ona iman etmiştir.

Kitap ehlinin dışında olan Ensar'la Muhacir'den diğer **«mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler, namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar.»** Burada, namazın faziletine işaret için, kelime mansub, zekâtın faziletine işaret için de kelime merfu' olarak zikredilmiştir.[102] *"Allah'a ve ahiret gününe inanırlar"* ifadesinde de durum aynıdır. Bu âyette de, peygamberlere ve kitaplara iman etmek konusu

102- Mansub ve merfu' kelimeleri, Arap grameriyle ilgili terimlerdir. (Mütercim)

önce zikredilmiştir. Çünkü burada maksat budur. «**İşte onlara, büyük bir mükâfat vereceğiz.**» Cennette onlara, bol sevap vereceğiz. Çünkü onlar, iman ve salih ameli bir arada gerçekleştirmişlerdir.

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ
إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ
وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَ
هَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ
قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ
وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ
لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ
عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ
بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

163. Biz, Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlara, İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.

164. Bir kısım peygamberleri, daha önce sana anlattık. Bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.

165. Peygamberleri, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki, insanların, peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, izzet ve hikmet sahibidir.

166. Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder. Onu kendi ilmiyle indirdi. Melekler de şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah yeter.

163. «Biz, Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik.» Bu âyet, kitap ehlinin Hz. Peygamber'den, gökten bir kitap istemeleri üzerine verilen bir cevaptır. Yani, Ey Muhammed! Biz Cebrail'i sana, bu Kur'ân'la gönderdik. Önce Nuh peygamberden bahsedilmiş. Çünkü o, insanlığın babasıdır. Allahü Tealâ, Nuh'un bedduasıyla, yeryüzündekileri helâk etmiştir.

Denir ki: Nuh peygamber bin yıl yaşamış olmasına rağmen, ne dişi ve ne de kuvveti eksilmiştir. Saçı da ağarmamıştır. Peygamberlerden hiçbiri, davette onun kadar çaba göstermemiştir. Toplumunun verdiği sıkıntılara onun kadar sabredebilen de olmamıştır. O, gece ve gündüz, gizli ve açık her zaman kavmini davet ederdi. Bayılıncaya kadar, toplumundan dayak yerdi. Ayılınca gidip tekrar tebliğde bulunurdu.

«İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a,» Yakub'un oğulları olan **«torunlara,»** ki onlar on iki tanedir, **«İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik.»** Burada bu peygamber isimlerinin sayılmış olması, onları şereflendirmek ve faziletlerini belirtmek için olup, aslında âyette zikredilen *"en-nebiyyîn-Peygamberler"* ifadesi bunları da kapsamına almaktadır. Çünkü burada sayılan Peygamberlerden İbrâhim (a.s.), Ülü'l-Azm Peygamberlerin ilki, İsa (a.s.) ise sonuncusudur. (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun) Diğerleri ise, peygamberlerin ileri gelenleri ve meşhur olanlarıdır. **«Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.»** Zebur, kitap demektir. "zebr" kelimesinden türemiş olup, yazmak anlamına gelir.

Kurtûbî der ki: "Zebur'da yüz elli sûre olup, içlerinde hiçbir hüküm mevcut değildi. Bunların tümü, hikmetli sözler, öğütler, Allah'a hamd ve senaları kapsıyordu. Davud peygamberin güzel bir sesi olup, Zebur'u okumaya

başladığı zaman, kuşlar etrafını sarıp, kanatlarıyla kendisine gölge yapıyorlardı. Sesi güzel olduğu için, herkes tarafından dinleniyordu."

Ebû Musa el-Eş'arî şöyle anlatır: "Hz. Peygamber bana dedi ki: *"Dün gece beni görseydin! Ben senin okumanı dinliyordum. Davud peygamberin nâmelerinden sana da verilmişti."* Ben de Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resûlü! Yemin ederim ki ben seni görmedim. Senin beni dinlediğini bilseydim, senin için biraz daha güzel okumaya çalışırdım" dedim.[103]

164. Gönderdiğimiz **«bir kısım peygamberleri, daha önce sana anlattık.»** Daha önceki sûrelerde, bu peygamberlerin isimlerini anıp kıssalarını anlatarak onları sana tanıttık. Böylece sen de onları öğrenmiş oldun. **«Bir kısmını ise sana anlatmadık.»** Onların isimlerini sana bildirmedik.

Ebû Zer şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber'e: 'Nebiler ve rasüller ne kadardı ?' diye sordum. Hz. Peygamber de: *'Nebilerin sayısı yüz yirmi dört bin, rasüllerin sayısı ise, üçyüz on üç idi'* buyurdu." [104]

«Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.» Bu ifade ile, *" Sana vahyettik"* ifadesine atıf yapılmıştır. Kıssa, kıssaya atfedilmiştir. "*Kelleme*-Hitabetti" kelimesinin mastar olan *"teklîmen"* kelimesiyle pekiştirilmesi, Musa peygamberin, Allah'ın sözünü gerçekten işittiğine delildir. Kaderiye: "Allahü Tealâ bir yerde söz yaratmış, Musa peygamber de o sözü işitmiş" diyor. Halbuki onların bu görüşleri doğru değildir. Çünkü bu, doğrudan doğruya Allah'ın kelâmı olmaz. Mecâzî fiiller, mastarlar zikredilmek suretiyle pekiştirilmezler.

Ferrâ der ki: "Araplar, mastarla pekiştirilmemek şartıyla, ne yolla ulaşırsa ulaşsın, insana ulaşan şeye "kelâm" (söz) derler. Mastar ile pekiştirilirse, sözün kendisinden başkası olmaz."

Buradaki *"teklîmen-hitap etmek, konuşmak"* vahiy mertebelerinin son durağında, doğrudan doğruya yapılan bir hitaptır. Bu da, Musa peygambere tahsis edilen bir durumdur. Bu durum, diğer peygamberlerin nübüvvetine kusur getirmez. Tevrat'ın ona bir defada toptan indirilmiş olması Kur'an'ın kendisine parça parça indirilen Hz. Peygamberin peygamberliğini kusurlu kıldığı nasıl düşünülebilir? Tevrat'ın da böylece bir defada indirilmiş olması bir ta-

103- Buharî, Müslim, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce tahric etmiştir.
104- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de tahric etmiştir. 5/266.

kım hikmetlerin gereğidir.

Rivayet edildiğine göre, Musa peygamber Tûr-i Sina'ya geldiğinde, oradan şeytan kovulmuş, Musa peygamberin üzerindeki her türlü ağırlık ve uykuya benzer haller de giderilmiş. Bu esnada gök açılmış, melekleri Allah'a ibadet ederken görmüş. Allahü Tealâ Musa'ya hitabetmiş ve sözünü işittirmiş, Musa da O'na yalvarışta bulunmuştur.

165. «**Peygamberleri,**» Allah'a itaat edenleri cennetle «**müjdeleyici ve**» Allah'a isyan edenleri de cehennemle «**uyarıcı olarak gönderdik ki, insanların,**» kıyamet gününde «**peygamberler**» gönderip kanunlarını bildirdik«**den sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın.**» Kıyamet gününde bazı kimselerin: "Keşke bize de peygamber gönderip, kanunlarını açıklayıp, ilkelerini bildirseydin" demelerine fırsat verilmemesi için, peygamberler gönderilmiştir.

Bu âyette, peygamberler gönderilmesinin insanlar için bir zaruret olduğu, daha sonra insanların ortaya atacakları bahanelere yer verilmeyeceği anlaşılmaktadır. Allahü Tealâ'ya karşı, kulların hiçbirinin delili olması mümkün değildir. Hal böyleyken âyette, *"hüccet"* (delil) kelimesi mazeret anlamında kullanılmıştır. Bunun sebebi ise, Allahü Tealâ'nın, kabul olması açısından mazeret, O'nun keremi ve rahmeti sebebiyle kesin delil gibidir. Bu sebeple Allahü Teâlâ: *"Biz peygamber göndermedikçe azap etmeyiz"* (İsra: 15) buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Allahü Tealâ'dan daha kıskancı yoktur. Onun içindir ki, açık ve gizli fuhuşu yasaklamıştır. Övülmeye, Allah'tan daha lâyık olan yoktur. Onun içindir ki, kendisini övmüştür. Allah'tan daha fazla ma'zeretinin kendisine sevimli olduğu kimse yoktur. Onun içindir ki, Allahu Tealâ peygamberler gönderip, kitap indirmiştir."*[105]

«**Allah, izzet ve hikmet sahibidir.**» Hiçbir güç O'na galip gelemez. O, yaptığı her işi belli bir hikmete dayalı olarak yapar. Peygamber gönderip kitap indirmek de, bu hikmetler arasındadır.

166. «**Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder.**» Bu ifadenin aslı sanki şöyledir: Müşrikler Peygamber efendimize: Biz, Allah'ın seni bize Peygamber gönderdiğine şahitlik etmiyoruz, demişler, Allah da: Onlara, senin Peygamberlik davasındaki doğruluğuna şahadet etmiyorlar, fakat Allah, sana

105- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

indirdiği, insanları âciz bırakan ve senin Peygamberliğine delâlet eden Kur'an'a şahitlik ediyor. Çünkü gelip geçmiş bütün insanların boy ölçüşmekten ve benzerini meydana getirmekten âciz kalacak kadar fasih ve beliğ olan bu Kur'ân'ın indirilmesi, Hz. Peygamber'in peygamberliğine ve elçilik davasındaki doğruluğuna şahitlik etmektedir.

«Onu kendi ilmiyle indirdi.» O Kur'an'ı kendi ilmine istinaden indirdi. Başkaları bunu bilemez. O, eşsiz bir tarzda oluşturulmuştur. Belâğatçılar, öyle bir kitap oluşturmaktan âcizdirler. **«Melekler de»** senin peygamberliğine **«şahitlik ederler. Ve»** senin peygamber oluşunun kesinliğine **«şahit olarak Allah yeter.»** Sanki Allahü Tealâ şöyle diyor: "Ey Muhammed! Bu yahudiler seni yalanlıyorlar. Sen onlara sakın aldırma. Âlemlerin Rabbi olan Allah, davanda seni doğruluyor. Bu konuda, gökteki melekler de seni doğruluyorlar."

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا
بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ
لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ
قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ ۚ
وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ
عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

167. İnkâr eden ve Allah'ın yolundan alıkoyanlar, şüphesiz ki doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.

168. İnkâr edip zulmedenleri, Allah asla bağışlamayacaktır. Onları bir yola da iletmeyecektir.

169. Ancak, orada ebedî kalmak üzere cehennem yoluna iletileceklerdir. Bu da Allah'a çok kolaydır.

170. Ey insanlar! Rasûl size, Rabbinizden bir gerçeği getirdi. O halde, kendi hayrınıza olarak ona iman edin! Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa, şüphesiz hepsi Allah'ındır. Allah, ilim ve hikmet sahibidir.

167. Allahü Tealâ'nın indirdiğini **«inkâr eden»** Yahudiler **«ve Allah'ın yolundan,»** yani İslâm'dan **«alıkoyanlar,»** inkâra götüren davranışlarından ve hak yoldan alıkoymalarından dolayı, **«şüphesiz ki doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.»**

168. Allah'ın indirdiğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini **«inkâr edip,»** onun yüceliğini gizleyerek **«zulmedenleri, Allah asla bağışlamayacaktır. Onları bir yola da iletmeyecektir.»** Çünkü, kâfirlerin bağışlanması imkânsızdır. Kâfirlere bağışlanma diye bir şey olamaz.

169. Onlar, hak yola yaklaşmamaları ve cennet yoluna götürecek olan güzel amellerde bulunmamaları sebebiyle **«ancak, orada ebedî kalmak üzere cehennem yoluna iletileceklerdir.»** İçerisinde sonsuza kadar kalmak üzere, cehenneme atılacaklardır. **«Bu da Allah'a çok kolaydır.»** Çünkü Allahü Tealâ'ya istediği şeyleri gerçekleştirmesi güç gelmez.

Biliniz ki, Allahü Tealâ ruhları yaratmış olduğu zaman, saçılan iman nurundan, kendisinde zerre kadar iman nuru bulunan kimseyi, o nur, cehennemden çıkaracaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse, cehennemden çıkacaktır"* buyurmuştur.[106]

170. **«Ey insanlar!»** Buradaki hitap, bütün insanlaradır. **«Rasûl size, Rabbinizden bir gerçeği getirdi.»** Yani Hz. Muhammed (s.a.v.) size, Kur'ân'ı getirdi. O Kur'ân'ın eşsizliği, kendisinin hak kitap olduğuna şahittir ve o kitap Allah tarafından gönderilmiş bir kitaptır. **«O halde, kendi hayrınıza olarak ona,»** yani peygambere ve peygamberin getirdiği kitaba **«iman edin!»** Ona

106- Bu hadisi Tirmizî, *"Cehennemin özellikleri"* bölümünde rivayet etmiştir. Şeyhân ise, uzunca bir hadis olarak zikretmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/357.

inanmanız, sizin için inkârda olmaktan daha hayırlıdır. **«Eğer inkâr ederseniz»** ve inkâr etmekte ısrar ederseniz, **«göklerde ve yerde ne varsa, şüphesiz hepsi Allah'ındır.»** Göklerde ve yerde bulunan her şeyi O yaratmıştır, O'nun mülkiyeti ve O'nun tasarrufunda bulunmaktadır. Onlardan hiçbir şey, Allah'ın tasarrufunun dışına çıkamaz. Bu sıfatın sahibi olan yüce Allah, inkâra saptığınız için, hiç şüphe yok ki, size azap etmeye de güç sahibidir. **«Allah, ilim ve hikmet sahibidir.»** O'nun ilmi çoktur, her şeyi bilir, yaptığı her şeyde de hikmet sahibidir. Yapmış olduğu her şeyi bir hikmete dayalı olarak yapmıştır.

Şüphesiz Hz. Muhammed (s.a.v.), bedenlere gönderilmiş olan gaybî nûrun bir sûretidir. Her kim, Hz. Peygamber'in davetinin nurunun akmasına müsaitse, işte o kimse doğruya ulaşmıştır. Kim hata işlerse, doğrudan sapmış olur. Hidayete ermen için iki şey yapman gerekir:

Birincisi, Hz. Peygamber'in sevgisini kazanıp, onun sevgisini, kendinden, ailenden ve malından üstün kılman;

İkincisi de Hz. Peygamber'e uyup, onun bütün emirlerini ve yasaklarını hayatına tatbik etmendir. İşte böylece, olgunluğun zirvesine ulaşmayı başarırsın.

Hz. Peygamber (s.a.v.): *" Benim ve yüce Allah'ın beni göndermiş olduğu toplumun durumu, bir topluluğa gelip: "Ben şurada, gözlerimle bir ordu gördüm. Ben yalnızca bir uyarıcıyım. Hemen kaçıp kurtulmaya bakın" diyen adamın durumuna benzer. Bu söz üzerine, topluluktan bir grup ona uyarak, kaçıp kurtulmuşlar. Toplumdan bir grup da, onu yalanlamışlar. Ordu da, sabahleyin onları yakalayıp, hepsini öldürmüştür. Bana itaat eden ve gerçek olarak getirdiğime uyanların durumu işte böyledir"* buyurmuştur.[107]

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ
وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ

107- Buhârî, *rikâk* bahsinde, 14/98; Müslim de *fezail* bahsinde, 2283 rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/285.

ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ
وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ
سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى
ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ
أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ
عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم
مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ فَيُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا ۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ
إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟
بِهِۦ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا
مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

171. Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyin! Mesih ancak, Meryem'in oğlu İsa, Allah'ın rasûlü, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan gelen bir rûhtur. Allah'a ve peygamberlerine iman edin! (Tanrı) "Üçtür" demeyin! Sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır. O Allah, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

172. Ne Mesih, ne de yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan çekinmezler. O'na kulluk etmekten çekinip, büyüklenen kimselerin hepsini, yakında huzuruna toplayacaktır.

173. İman edip iyi işler yapanlara, mükâfatlarını tam olarak verecek, onlara daha fazlasını kendi lütfundan ihsan edecektir. Kulluğumuzdan yüz çeviren ve büyüklenenlere de, acı bir şekilde azap edecektir. Onlar kendilerine, Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamazlar.

174. Ey İnsanlar! Şüphesiz Rabbinizden size, kesin bir delil geldi ve size, apaçık bir nûr indirdik.

175. Allah'a iman edip, O'na sımsıkı sarılanlar, işte onları, kendi rahmetine ve lütfuna daldıracak ve onları kendine doğru bir yola iletecektir.

171. «Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin.» Dininizde haddi aşmayın. Hitap özellikle hıristiyanlaradır. Haddi aşmak, İsa peygamberin şanını çok fazla yüceltmek adına, onun ilâh olduğunu iddia etmektir. Kuşkusuz, din ve mezhebde ileri giderek haddi aşmak, birtakım abartmalarda bulunmak ve sınırı aşmak, hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu ümmetin birçoğu, mezhebinde sınırı aşmıştır:

Şia mezhebinden bir grup (Gulât-ı Şia), mü'minlerin devlet başkanı olan Hz. Ali (r.a.) hakkında sınırı aşarak, onun tanrı olduğunu iddia etmişlerdir.

Mûtezile mezhebi, Allah'ı tenzih etmekte sınırı aşıp, O'nun bazı sıfatlarını yok saymışlardır.

Müşebbihe grubu da, sınırı aşan gruptandır. Onlar da, Allah'ın sıfatları konusunda sınırı çok aşıp, Allahü Tealâ'yı cisimleştirecek kadar ileri gittiler. Halbuki Allahü Tealâ, zalimlerin, O'nun hakkında söylediklerinden münezzehtir, çok büyük ve çok yücedir.

Hz. Peygamber bu aşırılığı defetmek için şöyle buyurmuştur: *" Hıristiyanların, Hz. İsa'yı övmekte çok ileri gitmek suretiyle sapıklığa düşüp, onun, Allah'ın oğlu olduğunu söylemeleri gibi, siz de beni övmekte ileri gidip sınırı aşmayın. Sadece: 'Allah'ın kulu ve rasûlü' deyin."*[108]

«Ve Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyin!» Allah hakkında, O'na uygun olmayan sıfatlar ortaya atmayın. O'nu, eş ve çocuk edinme gibi niteliklerle nitelemeyin. O, bütün bunlardan münezzehtir. **«Mesih ancak, Meryem'in oğlu İsa, Allah'ın rasûlü, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan gelen bir rûhtur.»** *"Mesih"* kelimesi, sıddık ve faruk gibi, güzel sıfatlardandır. *"Meryem'in oğlu İsa"* denmek sûretiyle, İsa peygamber annesine nisbet edilmiş ve Allahü Tealâ'ya nisbetinin yani Allah'ın oğlu olduğunu söylemelerinin yanlış bir düşünce olduğuna dikkat çekilmiştir. *"Meryem"* kelimesi de, ibadet eden kul anlamınadır. İsa, Allah'ın rasûlüdür. İşte doğru olan söz budur. İsa, Allah'ın kelimesidir. Çünkü, Allahü Tealâ'nın "ol" emriyle, babaya ve nutfeye ihtiyaç duyulmadan, aracısız bir şekilde yaratılmıştır. Annesi Meryem'e, Cebrail'in üflemesi neticesinde, Meryem'de oluşuvermiştir. *"O'ndan gelen bir ruhtur"* ifadesi, mecaz bir ifade olup hıristiyanların iddia ettikleri gibi, Allah'ın bir parçası değildir. Çünkü Allah'ın cüzlere, yani parçalara bölünmesi mümkün değildir.

Rivayet edildiğine göre, Harun Reşit'in Hristiyan bir doktoru varmış. Bu doktor, güzel yüzlü, terbiyeli ve kralların huzuruna çıkabilecek bütün güzel huyları kendisinde bulunduran bir köleymiş. Harun Reşit, bu doktorun müslüman olmasını istiyor, doktor ise, diretiyormuş. Harun Reşit hep ona, bir takım hülyalar empoze etmesine rağmen, kesinlikle müslüman olmuyormuş. Bir gün ona : "Neden Müslüman olmuyorsun ?" diye sormuş. Doktor: "Sizin kitabınızda, Hristiyanlığı benimsediğime dair delil vardır" demiş ve kendisini haklı göstermeye çalışmış. Harun Reşit, o delilin ne olduğunu sorunca da: *"Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan gelen bir ruh"* âyetini hatırlatmış. Yani böylece, İsa peygamberin, Allah'ın bir parçası olduğunu vurgulamak istemiş. Bu olay üzerine Harun Reşit'in canı sıkılmış ve ilim adamlarını toplamış. Fakat, içlerinden onun şüphesini giderecek biri çıkmamış. Horasan'dan bir grup hacı gelmiş. Bunlar içerisinde, Ali b. Hüseyin b. Vâkidî adında bir zat varmış. Bu zat, Merv kasabasındanmış ve Kur'ân ilminde derin bilgiye sahipmiş. Köleyle bu zatı bir araya getirmiş. Köle ona bu soruyu sorunca cevab

108- Buharî, *Kitâbu'l-Enbiya*, 6/354, Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/51.

vermemiş ve şöyle demiş: " Ey mü'minlerin emiri! Allahü Tealâ çok iyi bilmektedir ki, bu pis köle, senin meclisinde bana böyle şeyler soruyor. Allah'ın kitabında mutlaka bunun cevabı vardır. Fakat şu anda aklıma gelmiyor. Allah'a yemin ederim ki, bu soruya açıklık getirinceye kadar, yemeyeceğim ve içmeyeceğim. İnşallah cevabı da bulacağım." Daha sonra, karanlık bir eve girip kapıyı üzerine kilitler ve Kur'ân okumaya koyulur. Câsiye sûresindeki *"Göklerde ve yerde, kendisinden olan her şeyi sizin emrinize verdi"* (Câsiye: 13) âyetine gelince, avazı çıktığı kadar bağırarak: "Kapıyı açınız! Cevabı buldum!" der. Kapıyı açarlar, köleyi çağırır ve Harun Reşid'in huzurunda bu âyeti okur. Sonra da: " 'O'ndan gelen ruh', yani İsa, O'nun bir parçası olursa, *'göklerde ve yerde, kendisinden olan şey'* de O'nun bir parçası olması gerekir" der. Bunun üzerine Hristiyan köle cevap veremez ve Müslüman olur. Harun Reşit ise çok sevinir ve Ali b.Hüseyin el-Vâkidî'ye güzel bir bağışta bulunur. Ali b. Hüseyin Merv kasabasına dönüp, orada bir kitap yazar ve adını da *"Kitâbu'n-Nazâir Fî'l-Kur'ân"* koyar. Bu eşi ve benzeri olmayan bir kitaptır.

Deniyor ki: " Onun ruh olmasının anlamı, Allahü Tealâ'dan gelen bir ruha sahip olmasındandır. Ancak Allahü Tealâ, şerefli kılmak üzere, ruh kelimesini nefsine izafe etmiştir." Yine deniyor ki: "Ruhtan kasıt, Cebrail'in Meryem'e üflemesidir. Bu üfleme, Meryem'in karnına girmiştir. Allah'ın izniyle bu üflemeden hamile kalmıştır. Bu üflemeye ruh adı verilmiştir. Çünkü o da, ruhlardan bir tanesidir."

Allahü Tealâ, Cebrail'in üflemesini, kendisine izafe ederek, *"O'ndan - Allah'tan-bir ruh"* ifadesini kullanmıştır. Çünkü bu olay, Allahü Tealâ'nın izni ve O'nun emriyle meydana gelmiştir.

«Allah'a ve» O'nun bütün **«peygamberlerine iman edin!»** Allah'ın hiçbir peygamberini, normal vasfının üzerine çıkararak, tanrı yerine koymayın! Hz. İsa, Allah'ın peygamberlerinden bir tanesidir. Onu ilâhlaştırmayın! **«(Tanrı) 'üçtür', demeyin!»** "İlâh'ın Allah, Mesih ve Meryem" olarak üç tane olduğunu, ya da "Allah üç asıldan; Baba, Oğul ve Mukaddes ruh'tan oluştuğunu" söylemeyin.

«Sizin için hayırlı olmak üzere bu» üçlü inanış tarzı**«ndan vazgeçin. Allah ancak bir tek ilâhtır.»** O, tek zattır. İlâhlığında tektir ve çok olmaktan da münezzehtir. **«O Allah, çocuğu olmaktan münezzehtir.»** O Allah'ı, çocuğu olmaktan tenzih ederim. Çocuğa sahip olmak, nesli yok olmaktan kurtarmak içindir. Allahü Tealâ ise bâkîdir. Ezelî ve ebedîdir. Onun içindir ki,

O'nun çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur. Bu gibi şeylerin tümünden münezzehtir O.

«Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur.» Yaratma, sahip olma ve tasarruf O'na aittir. Hiçbir şey, O'nun tasarrufundan çıkamaz. Hz. İsa da, bunlardan birisidir. O'nun çocuğu olduğu nasıl düşünülebilir ?

İbn Şeyh *Haşiyeler*'inde şöyle der: " Allahü Tealâ her konuda, çocuğu olmaktan kendisini münezzeh kılmıştır. Göklerde ve yerde ne varsa, yaratma, sahip olma ve tasarruf yönünden, O'na ait olduğu ifade edilmiştir. Bu ifade, batıl görüş sahiplerinin, O'na izafe ettiklerini ortadan kaldırmak için kullanılmıştır. Onların iddia ettikleri şekilde bir üçleme kesinlikle mümkün olamaz. Çünkü, Allah'la yarattığı şeyler arasında hiçbir benzerlik yoktur. Böyle bir şeyin düşünülmesi bile imkânsızdır. Durum böyle olursa, O'nun eşi ve çocuğu olmasını akıl nasıl alabilir ?"

«Vekil olarak Allah yeter.» Bütün varlıklar, işlerini Allah'a havale ederler. Çünkü O, âlemlerden müstağnîdir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Muhtaç ve âciz kimselerin ihtiyaç duyduğu çocuk edinme olayı, O'na nasıl yakıştırılabilir ?

Herşeyin varlığı benim için şahittir.
Ki O Allah bir tek İlâh'tır.

172. «Ne Mesih, ne de yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan çekinmezler.» Çünkü O'na kul olmak, şereflerin en büyüğü ve O'ndan başkasına kulluk etmek ise, alçaklıkların en alçağıdır.

Rivayet edildiğine göre, Necran heyeti geldiği zaman Hz. Peygamber'e: "Neden sahibimizi aşağılıyorsun?" diye sormuşlar. O da: *"Sahibiniz kimdir?"* diye sorunca, "İsa" cevabını almış. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Onu aşağılayacak ne söyledim?"* diye sormuş. Onlar: "Allah'ın kulu dedin" demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Allah'a kul olmak aşağılık mıdır?"* diye sormuş ve onlar ise, "evet aşağılıktır" cevabını vermişlerdir. Âyet bu olay üzerine inmiştir.

«O'na kulluk etmekten çekinip,» O'na ibadete tenezzül etmeyen ve **«büyüklenen kimselerin hepsini, yakında huzuruna toplayacaktır.»** Allahü Tealâ, kendisine ibadet etmeye yanaşmayanları da, ibadet edenleri de kıyamet gününde huzuruna toplayıp, dünyada yapmış oldukları şeylerin

karşılığını kendilerine verecektir.

173. «İman edip iyi işler yapanlara, mükâfatlarını tam olarak verecek,» işlemiş oldukları hayırların sevabını, hiçbir eksiltme yapmaksızın kendilerine verecek, **«onlara daha fazlasını kendi lütfundan ihsan edecektir.»** Buna ek olarak da, kendi lütfundan onlara bağışlarda bulunacaktır. Bu lütuf da; hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kulun hatırından geçmeyen nimetlerdir.

«Kulluğumuzdan yüz çeviren ve büyüklenenlere de, acı bir şekilde azap edecektir.» Yüce Allah'a kulluktan çekinip büyüklenenlere ise, anlatılamıyacak şekilde acı bir azap verilecektir. **«Onlar kendilerine, Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamazlar.»** Onlar kendilerine yardım edecek ve kendilerini ateşten kurtaracak kimse bulamıyacaklardır.

174. «Ey insanlar!» Buradaki hitap, bütün mükellefleredir. **«Şüphesiz Rabbinizden size, kesin bir delil geldi ve size,»** Hz. Peygamber vasıtasıyle **«apaçık bir nûr indirdik.»** Buradaki *"kesin deliller"*den kasıt, mûcizeler, *"nur"*dan maksat da Kur'ân'dır. Size, aklî deliller ve naklî deliller gelmiştir. Sizin inkâr etmeniz için, hiçbir sebep ve bahane kalmamıştır. Kur'ân, kableri aydınlattığı için, ona da nur adı verilmiştir. Işıkla gözler aydınlandığı gibi, Kur'ân'la da hükümler aydınlığa kavuşur.

175. Kendilerine gelen deliller gereği, **«Allah'a iman edip,»** kötü şeyleri emreden nefsin emirlerine, şeytanın vesvesesine uymaktan kaçıp, **«O'na sımsıkı sarılanlar»** var ya, **«işte onları,»** imanlarından dolayı, **«kendi rahmetine ve lütfuna daldıracak ve onları kendine»** giden **«doğru bir yola iletecektir.»** Bunlara öyle bir ihsanda bulunacak ki, o ihsanı, hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak işitmemiş ve de hiçbir insanın aklından bile geçememiştir. İşte bu insanları, Allahü Tealâ kendine iletecektir. Doğru yola iletecektir. Doğru yol da, dünyada İslâm ve itaattir, ahirette ise cennet yoludur.

Allahü Tealâ her peygambere, ümmetine göstermesi için bir delil ve belge vermiştir. Allahü Tealâ, Hz. Peygamberi'n kendisini de bir delil yapmıştır. Diğer peygamberlerin delilleri, kendi nefisleri dışındaydı. Musa peygamberin delili, elindeki deynekteydi. Diğer bir delili ise, on iki yerinden su fışkıran taşta idi. Hz. Peygamber ise, her yönüyle bizzat kendisi delildi. Onun gözleri de delildi. O buyurmuştur ki: *" Secdeye ve rukû'a giderken henden önce dav-*

ranmayın. Ben sizi, önümden gördüğüm gibi, arkamdan da görürüm."[109] Onun gözünün bir başka delili de: *"Muhammed'in gözü ne kaydı, ne de sınırı aştı"* (Necm: 17) âyetidir. Burnunun delili de onun: *" Yemen taraflarından, rahmanın nefesini kokluyorum"* ifadesidir.[110] Dilinin delil olmasına örnek de: *" O kendi arzu ve hevasından konuşmaz. Onun konuştuğu, vahiyden başkası değildir"* (Necm: 3-4) âyetidir.

Hz. Peygamber'in tükrüğü de bir delildir. Her ne kadar tükürük olarak geçiyorsa da, yanlış anlaşılmaması için "üflemesi" diye tercüme edilebilir, kanaatimce, tükürüğü de bir delildir. Cabir (r.a.) şöyle anlatır: "Hendek savaşı zamanında Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Hamurunuzu ekmek yapmayın. Kazanınızı da ben gelinceye kadar indirmeyin."* Daha sonra geldi ve hamura tükürdü. Böylece hamur berekete kavuştu. Kazana tükürdü, kazan da bereketlendi. Allah'a yemin ederim ki, bin kişi bunu yedi ve arttı. Sonra da gittiler. Kazanımız hâlâ kaynıyordu. Hamurumuz da olduğu gibi ekmek oluyordu."

Bu konuda bir başka örnek de, Hayber gününde meydana gelmiştir. Hz. Ali'nin gözü ağrıyormuş. Hz. Peygamber, Ali'nin gözüne birazcık tükürünce, Allah'ın izniyle ağrısı kesilmiş.

Hz. Peygamber'in elinin delil oluşuna da: *"Attığın zaman sen atmadın. Allah attı"*(Enfal: 17) âyetidir. Onun elinde, çakıl taşlarının tesbih edip Allah'ı zikretmesi, parmakları arasından suyun fışkırıp, insanların içmesi de delillerdendir.

Namaz kılma esnasında, ağlamaktan dolayı, kazan kaynamasına benzer bir şekilde, göğsünün fokurdaması duyulurdu. Onun, gözleri uyur, kalbi uyumazdı. Bu delilleri çoğaltmak mümkündür. Ancak, onun en büyük delillerinden biri, Mirac olayıdır. Hatta bu esnada, Yüce Allah'a iki yay mesafesinden daha çok yaklaşmıştır. Bu da bir bütün olarak Hz. Peygamber'in kendisiyle ilgili bir delildir. Bunlar, Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere verilmemiştir. O, kendisine vahyedildikten sonra, Arapların ve Acemlerin en fasih insanı olmuştur. Halbuki daha önceden, okuma yazmayı bilmiyordu ve kitaptan da anlamıyordu. Bundan daha güçlü, açık ve belirgin delil olur mu hiç ?

109- Müslim ve Neseî bir benzer şekliyle rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/627.
110- Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. *Müsned*, 2/541.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ
إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ
وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ
فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا
وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ
أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176. Senden fetva isterler. De ki: " Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklar: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de, o ölenin kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bu kız kardeşindir. Kız kardeş ölüp, çocuğu olmazsa, erkek kardeş ona mirascı olur. Kız kardeşler iki tane olursa, ölen erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer, erkek ve kadın daha fazla kardeş bulunuyorsa, erkeğin hakkı, kadının payının iki katıdır. Sapıtmamanız için, Allah size açıklamada bulunuyor. Allah herşeyi bilmektedir."

176. «**Senden,**» babası ve çocuğu olmayan kimse hakkında «**fetva isterler.**» Fetva; açık ve net olmayan bir durumu giderip, açıklık getirmek anlamına gelir. «**De ki: 'Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklar:**» Burada "babası ve çocuğu olmayan kimse" diye çevirdiğimiz *"Kelâle"*, kelime anlamıyla, güç ve kuvvetin kaybolmasıdır. Fakat bu âyette, istiâre yapılmak suretiyle, baba ve çocuk cihetinden olmayan akraba için kullanılmıştır. Bir insan ölür de, arkada

çocukları ve babası bulunmazsa buna da "kelâle" adı verilir.

Rivayet edildiğine göre, Câbir b. Abdullah hastalanmış ve Hz. Peygamber onu ziyarete gitmiş. Câbir: "Ben kelâleyim, yani, babam ve çocuklarım yok. Malımı ne yapacağım ?" diye sormuş. İşte bunun üzerine adı geçen âyet inmiş. «**Eğer**» kız veya erkek «**çocuğu olmayan bir kimse ölür de, o ölenin**» öz «**kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bu kız kardeşindir.**» Kalan ise asabenindir. Bu kızkardeş sadece anne bir kızkardeş değildir. Çünkü onun hakkı altıda birdir. «**Kız kardeş ölüp, çocuğu olmazsa,**» öz «**erkek kardeş ona mirascı olur.**» Yani malının tamamını alır. Kızı bulunursa tamamını değil, kalanı alır. «**Kız kardeşler iki tane**» veya daha çok «**olursa, ölen erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer, erkek ve kadın**» karışık olarak «**daha fazla kardeş bulunuyorsa, erkeğin hakkı, kadının payının iki katıdır.**» Bu, Allahü Tealâ'nın, kitabında indirdiği son hükümdür. Buna göre erkek, kadına göre daha fazla pay alacaktır.

Hz. Ebû Bekir es-Sıddık'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Nisa sûresindeki, feraiz konusunda indirilen âyetin ilki, çocuk ve baba hakkındadır. İkincisi de, karı koca ve ana bir kardeşler hakkındadır. Sûrenin son âyeti ise, öz veya baba tarafından kız kardeş hakkındadır. Enfal sûresinin son âyeti de, "ülü'l-erham, yani yakınlar, hakkındadır."

«**Sapıtmamanız için, Allah size açıklamada bulunuyor.**» Bu konularda sapıklığa düşmemeniz için, Allahu Tealâ size, kelalenin hükmünü ve diğer hükümleri açıklıyor.«**Allah herşeyi bilmektedir.**'» Kuşkusuz yüce Allah, herşeyi çok iyi bilir. Sizin, yaşarken ve öldükten sonraki durumunuzu da çok iyi bilir. O, bunları çok iyi bildiği için, size hayırlı ve faydalı olan şeyler konusunda açıklamalarda bulunuyor.

Allah'ın yardımıyla Nisâ Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MÂİDE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 120 âyettir.

Bu sûre Cüneyt GÖKÇE tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ۚ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ
الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ
إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحِلُّوا
شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا
آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۚ وَإِذَا
حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَنْ
صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا ۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ

الْتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

1. Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, çeşitli hayvanlar size helâl kılındı. Ancak haram oldukları size okunanlar müstesna. Şüphesiz ki Allah, dilediği hükmü verir.

2. Ey iman edenler! Allah'ın nişanelerine, mukaddes olan haram aya, hediye edilen kurbanlığa, gerdanlıklara ve Rablerinden lütuf ve rızâ taleb ederek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi, Mescid-i Haram'dan menettiği için bir kavme olan kininiz, sakın sizi, onlara karşı tecavüze sevketmesin. İyilikte ve takvada yardımlaşın. Günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki, Allah, azabı çok şiddetli olandır.

1. «Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin.» *Vefa*: Verilen sözün gereğini yapmak demektir. *Akid*: Sağlam söz anlamına gelir. İplerin düğümlerine benzetilerek bu isim verilmiştir. Burada sözkonusu olan akid ve sözleşmeler, yüce Allah'ın kullarına gerekli kıldığı ve görev olarak verdiği tüm dinî hükümlerdir. Ayrıca insanların kendi aralarında yaptıkları muamelelerle ilgili anlaşma ve sözleşmeler de bu konunun kapsamına girer. Onları da yerine getirmek gerekir.

Bu hitabın ardından, yükümlülüklerin ayrıntılı olarak anlatılmasına geçiliyor. Önce helâl ve haram olan yiyeceklerden söz edilerek:

«İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, çeşitli hayvanlar size helâl kılındı» deniyor. Âyette *"Behîm'e"* diye geçip *"hayvanlar"* diye ifade ettiğimiz kelime dört ayağı olan tüm hayvanlar anlamına gelir. Yani : Deve, inek, koyun ve keçi gibi hayvanların etleri size helâl kılındı. **«Ancak haram oldukları size okunanlar müstesna.»** Yani bundan sonraki üçüncü

âyette haram oldukları Kur'an tarafından bildirilecek olanlar müstesnâ... Avlanmanın yasak olması demek, yasak olduğuna inanmak ve bu yasağı fiilen çiğnememek demektir. Bu husus, hem âyet ve hem de hadisçe sabittir... *"İhramlı iken..."* Yani ihrama niyet etmiş iken... Anlatılan hususlar yasaktır.

Helâl kılınan hayvanların bu şartlarla birlikte anlatılması, insanların onlara olan ihtiyaçlarını hatırlatmak suretiyle verilen nimetin mükemmelliğine işaret etmek içindir. Sanki şöyle denilmek istenmiştir: Aslında bazı vakitlerde sizi onlara muhtaç etmeyecek şeyleri elde etmekten çekindiğiniz halde bu hayvanlar size mutlak olarak helâl kılındı. **«Şüphesiz ki Allah dilediği hükmü verir.»** Hikmetinin gereği doğrultusunda neyi helâl; neyi de haram kılacağına O karar verir.

2. «Ey iman edenler! Allah'ın nişanelerine,» saygısızlık etmeyin. Bu âyet Şurayh b. Dubay'a hakkında inmiştir. Bu zat Yemâme'den Medine'ye gelmiş; beraberindekileri Medine dışında bırakarak Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına tek başına girmişti. Sonra Allah'ın Rasûlü'ne: "Sen insanları neye çağırıyorsun?" diye sormuştu. Bunun üzerine Rasûlullah: *"Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik yapmaya, namaz kılmaya ve zekât vermeye... çağırıyorum"* cevabını vermişti. Sonra Şurayh: "Güzel!..." demiş ve şunu eklemişti: "Benim birtakım büyüklerim vardır, onlarsız hiçbir şeye karar vermiyorum. Umarım ben müslüman olur, onları da getiririm..." Oysa, daha önce Allah'ın Rasûlü ashabına: *"Rabialılardan size şeytanın diliyle konuşan bir adam gelecek"* demişti... Sonra Şurayh çıktı gitti. Bunun üzerine Rasûlullah dedi ki: *"Bu adam kafir olarak içeri girdi ve aynı zihniyetle geri döndü. Bu, kesinlikle müslüman olmadı."* Sonra Şurayh'ın Medine'den çıktığı görüldü. Rasûlullah onu izletti. Ancak ona yetişemediler. Ertesi yıl büyük bir ticaret malı ile Yemame'den hacca geldi. Getirdiği hediye kurbanlıklarına gerdanlık takmıştı. Müslümanlar Rasûlullah'a: "Ey Allah'ın Rasûlü! İşte Şurayh! İzin verin, biz onun hakkından gelelim. Sen onu bize bırak" dediler. Allah'ın Rasûlü: *"Baksanıza, bir de hediye kurbanlıklara gerdanlık takmış"* dedi. Ashab da: "Evet, ey Allah'ın Rasûlü! Biz de cahiliye döneminde böyle yapardık" karşılığını verdiler. Sonra Rasûlullah bunun yasak olduğunu belirtti."[1]

Bu âyetin indiği sıralarda müşrikler haccedip kurban kesiyorladı. Müslümanlar onlara engel olmak istediler. Ancak Allah, bunu yasakladı... *Nişaneler*: İhram, tavaf, sa'y, halk (traş) ve kurban gibi, belirli ibadet şekillerine

1- Bkz. Vahidi, Esbabu'n-Nuzûl ile Taberi, Kurtubi ve Şevkanî Tefsirleri...

verilen addır. Yani: Bu kutsal hareketleri hafife almayın, Allah'ın Kâbesini tavaf edip Hac ilkelerine önem verenin hareketlerine engel olmayın.

«**Mukaddes olan haram aya,**» kutsal aya da saygısızlık etmeyin. Öldürme ve talan etmeyi bu haram ayda, hac ayında, helâl görmeyin. Mukaddes olan dört haram ay: Zilka'de, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. «**Hediye edilen kurbanlığa,**» deve, inek ya da davar cinsinden, Allah'a yakınlaşmak umuduyla Kâbe'ye hediye edilen kurbanlıklara da saygısızlık etmeyin. «**Gerdanlıklara ve**» gerdanlık takılmış hediye kurbanlıklara da, sakın saygısızlık etmeyesiniz. *"Gerdanlıklar"* anlamındaki *"Kalâid"* kelimesi, *"Kılâde"* kelimesinin çoğuludur. Kılâde, yani gerdanlık, özellikle develerin boynuna, -dokunulmaması ve hediyelik kurbanlık olduklarının bilinmesi için- asılan nal, ağaç parçası veya benzeri bir şeyden ibarettir.

«**Rablerinden lütuf ve rızâ talep ederek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin.**» Ziyaret amacıyla Kâbe'ye gelip, ticaret ve rızâ ile, yani Allah'ın rızâsıyla beraber rızıkları peşinde de koşanlara sakın ilişmeyiniz, onlara engel olmayınız. Ancak bu âyetin hükmü daha sonra *"... müşrikleri nerede bulursanız öldürün"*(Tevbe: 5) ve *"...bu yıllarından sonra onlar, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"* (Tevbe: 28) âyetleriyle nesholunmuştur. Bu yüzden artık müşrikler Hac Bölgesine sokulamaz! Birtakım kurbanlık ve gerdanlıklarla hiç bir kâfire güven verilemez!...

«**İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz.**» İhramlarınızı çıkardıktan sonra avlanmanızın bir sakıncası yoktur.

«**Sizi, Mescid-i Haram'dan menettiği için, bir kavme olan kininiz**», Hudeybiye yılında umre tavafı ve ziyareti yapmanıza engel olduğu için bir kavme olan kızgınlığınız ve düşmanlığınız, «**sakın sizi, onlara karşı tecavüze sevketmesin.**» Tecavüze sevketmek, bu duruma zorlamak anlamındadır. Bu durum, onları Mescid-i Haram'dan çıkarmanıza sebep olmasın, sizi intikam almaya yöneltmesin.

Birbirinize karşı «**iyilikte ve takvada yardımlaşın**», affetme ve hoşgörülü olmada; ilâhî emre uyup arzularınıza karşı çıkma konularında destekçi olun. «**Günah işlemek ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın.**» İsyan, zulüm, haksızlık, misilleme ve intikam konularında birbirinize destekçi olmayın. Çünkü yardımlaşmanın gerekli olduğu hususlar, iyilik, takva, affedicilik ve hoşgörüdür. *"Yardımlaşmayın"* anlamındaki "Lâ teâvenû..."nun aslı kelime yapısı bakımından "Lâ teteâvenû"dur. Kolay telâffuz amacıyla "te" harfle-

rinden birisi atılmıştır...

Hz. Peygamber'e "iyilik ve günah nedir?" diye sorulduğunda, şu cevabı verdiği rivayet edilir: *"İyilik, güzel ahlâktır. Kötülük ve günah ise seni içerden rahatsız eden ve insanların, sende bulunduğunu bilmelerini istemediğin şeydir."* (2)

«Allah'tan korkun», her konuda O'ndan sakının. **«Şüphesiz ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.»** O'ndan korkmayanlar için O'nun intikamı daha da şiddetli olacaktır.

Açıkladığımız bu âyette Allah'ın yücelttiği yer ve zamanlara saygı göstermeye işaret vardır. Buna göre yüce Allah, bir kısım ay, gün ve vakitleri diğer bir kısmından üstün tutmuştur. Nitekim bir kısım peygamber ve ümmetleri de diğer bir kısmından daha yüce kılmıştır. Böylece gönüllerin daha çabuk yumuşaması, ruhların daha heyecanlı ibadet etmesi; insanların, üstün kılınan ümmet ve peygamberleri örnek edinmesi ve halkın bu faziletlere teşviki sağlanmıştır. Öte yandan sakinlerine sevap kazandırma, başka bir deyimle yapılan amellerin karşılığını daha da büyütme amacıyla bir kısım mekânlar üstün kılınmıştır. Allah bazı insanları bedbaht, bazılarını da mesut, iyi kimseler olarak yaratmıştır. Her şeyin son durumu önemlidir. Kuşkusuz Hz. Muhammed, güzel ahlâk ve iyi amel sahibiydi. Sana düşen, ona uymaktır. Allah, tüm peygamberleri övmüş, her birini bir sıfatla nitelendirmiş ve hepsini kasdederek Hz. Muhammed (s.a.v.)'e: *"Sen de onların doğru yoluna uy"* (En'am: 90) direktifini vermiş, peygamberimiz de bu direktifin gereğini yapmıştır. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.) bu peygamberlerin sahip oldukları güzel hasletlerin tümünü kazanmıştır. Bilindiği gibi, her peygamberin belirgin bir özelliği vardır. Meselâ Hz. Nuh şükrediciliğiyle, Hz. İbrahim yumuşak huyluluğuyla, Hz. Musa ihlâsıyla, Hz. İsmail verdiği söze bağlılığıyla, Hz. Yakub ve Hz. Eyyûb sabırlı olmalarıyla, Hz. Davut onurlu olmasıyla, Hz. Süleyman alçakgönüllülüğüyle, Hz. İsa zühd ve takvasıyla tanınmıştır. İşte bütün bunları izleyen Rasûlullah (s.a.v.) tüm bu özelliklere sahip olmuştur. İşte ey müslüman! Sen, o peygamber (s.a.v.)'in ümmetindensin. Allah'tan korkup takva sahibi ol ki, şiddetli ve acıklı azaptan kurtulasın, ebedî ve bol nimetli cennete kavuşasın.

2- Bu hadisi Buharî (Edep), Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir. Bu konuda ayrıca bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/18.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ
وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَ
النَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى
النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ
يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ
الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ
لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

3. Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen, boğulan, dövülerek, düşerek, birbirleriyle dövüşerek ölen, canı çıkmadan kestiğiniz hariç yırtıcı hayvanlar tarafından yenilen, dikilen o taşlar için kesilen hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız da haram kılınmıştır. Bunları yapmak, yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın. Benden korkun! Bugün dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve din olarak size İslâm'ı seçtim. Açlık sebebiyle zaruret içinde olanlar, günaha kaymayacak bir şekilde bu haram kılınan şeylerden yiyebilirler. Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

3. Size «**leş,**» haram kılınmıştır, onları alıp yemeniz haramdır, yasaktır. Helâl ve haram kılma, maddelerle ilgili değil, fiillerle ilgilidir. Leş ise boğazlanmadan ölen hayvan demektir.

«**Kan,**» akıtılan, dökülen, bir yere boşaltılan kan da haramdır. Ciğer ve dalak ise haram değildir. Cahiliye döneminde kanı bağırsaklara doldurup kızartıyorlar, hacamat yapılan için bu kan haram değildir, diyorlardı.

«**Domuz eti**»nin yenilmesi de haramdır. Hatta bu, bizzat necis olduğundan, boğazlansa bile helâl olmaz. Domuz etinin özellikle söz konusu edilmesinin sebebi, bir kısım kâfirlerin bunu yemeyi alışkanlık haline getirmeleriydi. Öte yandan, yenilen şey, vücudun bir parçası haline gelir; ahlâk ve karakteri, içinde bulunan özellikler doğrultusunda etkiler. Domuz ise aşırı ve pis bir hırsa sahiptir. İşte onun gibi olmaması için, insana domuz eti haram kılınmıştır. Üstelik, domuz namus yoksuludur. Kıskanma diye birşey domuz için sözkonusu değildir. Hatta erkek domuzun gözü önünde, kendisine ait olan dişisiyle cinsel ilişki kuran hayvana karşı kılını bile kıpırdatmaz. İşte domuz etinin yenilmesi, bu özelliklerin insana da geçmesine sebep olur.

«**Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen**» hayvanların etleri de yenilmez. Meselâ boğazlanırken üzerinde "Lat ve Uzza adı" anılan hayvanların eti haramdır. Hatta İslâm hukukçuları (fakihler): "Hayvanı kesen adam, Allah'ın adıyla Hz. Muhammed'inkini beraber ansa, meselâ 'Allah'ın ve Muhammed'in adıyla...' dese, kesilen hayvan haram olur"derler. Hadiste de şöyle geçer: *"Allah, anne ve babasını lânetleyeni lânetlesin. Allah, O'ndan başkasının adını anarak bir hayvan keseni de lânetlesin..."* [3] Nevevî, bundan amacın, Allah'tan başkasının; meselâ bir putun veya Musa'nın, ya da başka birisinin adı anılarak kesilen hayvan olduğunu belirtir.

Mâverdî de, Buhâra âlimlerinin, padişaha yakınlaşmak amacıyla onu karşılarken kesilen hayvanın Allah'tan başkasına kesildiği gerekçesiyle haram olduğuna fetva verdiklerini açıkça söyler. Rafiî ise, bunun haram olmadığı; çünkü bunun, gelişin bir müjdesi niteliğinde olduğu, çocukların doğumunda kesilen Akika kurbanına benzediği, sonuç olarak da haram kılınamayacağı görüşündedir.

«**Boğulan,**» çeşitli şekillerde boğularak ölen hayvanların etleri de ha-

3- Hadisi Müslim, Nesaî ve Ahmed (Müsned'de) tahric ederler. Ayrıca bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/15.

ramdır. Nitekim cahiliye döneminde insanlar, koyunları boğuyorlar ve ondan sonra yiyorlardı. Kesilip boğazlanmadan ölen bu hayvanlar da bir nevi leş sayılırlar.

«**Dövülerek**» ölen hayvanların etleri de yenilmez. Bunlar da herhangi bir taş, ya da sopayla vurulup öldürülen hayvanlardır. Yüksek bir yerden «**düşerek**» ölen hayvanların etleri de haramdır. Bunların yere veya bir kuyuya düşmeleri arasında fark yoktur. Asıl olan düştükten sonra kesilmeden ölmesidir.

Peygamber (s.a.v.) Adiy b. Hâtem'e şöyle buyurmuştur: *"Vurduğun av hayvanı dağdan yuvarlanıp suya düşünce, artık onu yeme. Çünkü sen, onun okun isabeti sonucu mu; yoksa suyun etkisi sonucu mu öldüğünü bilemezsin."*[4] İşte bu, "sakıncalı" ve "sakıncasız" iki durumun sözkonusu olabileceği tüm konularda bir kural haline gelmiştir. Buna göre, bu gibi durumlarda "sakıncalı" yön göz önünde bulundurulacak, o ihtimale göre hareket edilecektir. Bu yüzden Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Helâl açıktır, haram da açıktır. Ancak öte yandan pek çok kimsenin bilemediği şüpheli durumlar da vardır..."* [5]

«**Birbiriyle dövüşerek ölen,**» yani bu dövüşme sonucu can veren ve «**canı çıkmadan kestiğiniz hariç yırtıcı hayvanlar tarafından**» parçalanıp bir kısmı «**yenilen**» hayvanların etleri de yenilmez. *"Yırtıcı hayvanlar"*dan amaç, azı ve köpek dişleri olup, insan ve hayvanları parçalamak için saldıran aslan ve benzeri hayvanlardır. Şu halde av hayvanı, yakaladığı avın bir kısmını yerse, geri kalan kısım, yani artığı da haram olur, artık yenilmez. *"Canı çıkmadan kestiğiniz hariç"* yani, anılan hayvanlardan ölmeden, canları çıkmadan kesebildikleriniz haram değildir. Buna göre, tepinirken; gözünü kırpar veya kuyruğunu sallarken yetişip kesebildikleriniz helâl olur.

İslâmî anlamda kesim; gırtlağın ve gırtlağa bitişik olan yeme-içme borusunun kesilmesiyle gerçekleşir. Hayvanları boğazlarken en azından bu ikisini kesmek gerekir. Mükemmel bir kesimde ise gırtlak ve yemek borusu ile beraber her iki yandaki şahdamarları da kesilmelidir. Keskin olan her şeyle kesim yapılabilir. Bu bir demir parçası olabileceği gibi, herhangi bir kamış, cam, ya-

4- Bu, Buharî'nin Kitabü's-Sayd'de Adiy b. Hatem'e dayandırarak naklettiği hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/26.

5- Bu da Buhari ve Müslimin naklettikleri uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 2/82

hut taş parçası da olabilir. Kısacası, şahdamarlarını yarıp kan akıtabilen her şey kesim âleti olabilir.

«**Dikilen o taşlar için kesilen hayvanlar**» da haramdır. Bu taşlardan amaç Kâbe'nin etrafına dikilen ve cahiliye toplumunda üzerlerinde kurban kesilen ve kutsallaştırılan taşlardır. İşte bu taşlar için kesilen kurbanlar size haram kılınmıştır. «**Ve fal oklarıyla kısmet aramanız da haram kılınmıştır.**» Âyette geçen *"ezlâm"* kelimesi fal okları, ya da zarları anlamında olup "zelem" kelimesinin çoğuludur. Kısacası, bu fal oklarıyla da kısmet aramak yasaklanmıştır. Cahiliye toplumunda yaygın olan şöyle bir uygulama vardı: Herhangi bir işe giriştiklerinde, ya da niyetlendiklerinde üç tane fal oku getirip birisinin üzerine "yap" anlamında "Rabbim emretti" ; ikincisinin üzerine "yapma" anlamında "Rabbim yasakladı" yazarlar; üçüncüsünü ise "boş" bırakırlardı. Ardından giriştikleri iş niyetine, torbaya koydukları o oklardan birini çekerler, yap emri çıkarsa yaparlar; yasak çıkarsa yapmazlar; boş olan çıkınca da bu fiili bir daha tekrarlarlardı. Burada *"kısmet aramak"*tan maksat kısmetlerini bu yolla belirlemek ve buna inanmaktır.

İşte «**bunları yapmak**», bu çeşit kısmetlere başvurmak, «**yoldan çıkmaktır**», isyandır, haddi aşmakdır, gayb bilgisine müdahaledir. Oysa gaybı ancak Allah bilir.

Şunu bilin ki, meşru olmayan bir yolla gaybı öğrenmeye kalkışmak; -meselâ bir işin iyi mi, yoksa kötü mü olduğunu kâhin ve müneccimlerden öğrenme teşebbüsünde bulunmak- kesinlikle yasaktır. Kur'an'la istiharede bulunmak, ya da hayırlı bir iş için istihare namazını kılmak; duâsını okumak ise ona benzemez. Çünkü bu meşru bir yolla bilgi aramaktır; hayır peşinde koşmaktır. Hayır ile ilgili çabanın yasak olması düşünülemez. Yasak olan, fal okları aracılığıyla, kısmet aramaktır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) de şöyle buyuruyor: *"Kuş uçurtarak, taş karıştırarak, fal baktırarak bazı kararlara varmak ve bir şeyleri uğursuz saymak, sihirbazlık, hayırsız bir davranıştır, putlara inanmak gibidir."* [6]

«**Bugün**» yani şimdi, şu ânda... (Tıpkı: "Dün genç idim, bugün ihtiyarladım" demek gibi.) Kuşkusuz "dün" derken, özellikle bulunulan günden bir önceki gün ifade edilmek istenmediği gibi; "bugün" derken de özellikle içinde bulunulan gün belirtilmek istenmez... Öte yandan âyette geçen *"bugün"*den

6- Hadisi Ebû Davud Kubeysâ'dan nakleder. Bkz. Suyuti, *Fethu'l-Kebîr*, 2/253.

amacın, âyetin indiği gün olan Cuma günü ikindi sonrası, peygamberin Arafat'ta bulunduğu, Veda Haccının arefe günü olduğu da ileri sürülmüştür. İşte bugün **«kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir.»** Sizin dininize karşı üstünlük sağlayamayacaklarını anlayan, yüce Allah'ın İslâm Dinini tüm dinlerden üstün kılacağına ilişkin sözünü gerçekleştirdiğini gören dinsizler, artık size galip gelmekten ümitlerini kesmişlerdir. Bu yüzden **«onlardan korkmayın»**, size üstünlük sağlayabileceklerini düşünmeyin. **«Benden korkun!»** Sadece benden!..

«Bugün, dininizi kemâle erdirdim.» Diğer bütün dinlerden üstün ve yüce kıldım. **«Size nimetimi tamamladım.»** Sizlere hidayet ve başarı nasip ettim. Dinlerin ve şeriatların en mükemmelini size verdim. **«Ve din olarak size İslâm'ı seçtim.»** Bütün dinler arasında Allah katında en değerli ve makbul din olan İslâm'ı size verdim.

Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre, Yahudilerden bir adam bir gün , kendisine demiş ki: "Ey mü'minlerin emiri! Sizin kitabınızda okuduğunuz bir âyet vardır ki, eğer bize inmiş olsaydı; biz o günü bayram edinirdik." Hz. Ömer: "Hangi âyettir" diye sorduğunda, yahudi: *"Bugün, dininizi kemâle erdirdim...* diye başlayan âyettir" cevabını vermiş, bunun üzerine Hz. Ömer: "Biz o günü ve âyetin peygambere indiği o yeri çok iyi biliyoruz. Bu âyet cuma günü peygamberimiz Arafatta iken inmişti, karşılığını vermiş." [7] Böylece Hz. Ömer de o günü bayram edindiğimize işaret etmek istemiş.

Yine rivayet edildiğine göre, bu âyet indiğinde Hz. Ömer ağlamaya başlamış; Rasûlullah Efendimiz (s.a.v.) *"Niye ağlıyorsun ey Ömer?"* diye sorunca şu cevabı vermiş: "Beni ağlatan şu: Biz dinimizin artmasını bekler dururduk. Artık kemâle erdiğine göre azalacak, eksilecek demektir." Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü: *"Doğru söyledin"* karşılığını vermiş. [8] Böylece bu âyet Rasûlullah'ın ölüm haberini veriyordu. Nitekim Allah'ın Rasûlü bundan 81 gün sonra Rebiülevvel ayının 12'sine rastlayan bir pazartesi günü vefat etti. Ne gariptir ki Hicret'i de bir Rebîülevvel ayının 12'ci günü olmuştu.

«Açlık sebebiyle zaruret içinde olanlar,» içinde bulunduğu zorunlu durum dolayısıyla haram kılınan bu şeyleri yemek mecburiyetinde kalanlar,

7- Bu hadisi Müslim ve Buhari Sahihlerinde, İmam Ahmed de Müsned'inde naklederler. Ancak Buharinin ibaresi: *"Yahudiler Hz. Ömer'e dediler ki..."* diye başlar.

8- Bkz. İbn Kesîr Tefsiri, 1/482 ve Alusi, Ruh'ul-Maani.

açlıktan ölüm korkusu içinde olanlar «**günaha kaymayacak bir şekilde bu haram kılınan şeylerden yiyebilirler.**» Bunların yemeleri isteyerek, lezzet duyarak ve iştahla olmayacak; ruhsat verilen sınırı aşmayacaktır. «**Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.**» Bu durumda kalanları, yemeleri sebebiyle hesaba çekmez.

Rivayet edildiğine göre adamın biri Rasûlullah'a : "Ey Allah'ın Resûlü! Herhangi bir yerde açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığımızda ölü hayvanların etleri bize nasıl helâl olur" diye sormuş. Allah'ın Rasûlü şu cevabı vermiştir: *"Sabah ve akşam yemeği haline getirmediğiniz, ve günaha kaymadığınız sürece..."*(9)

Açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı halde, ölü hayvan etinden yemeyerek ölen kişi günahkârdır. Oysa öte yandan hasta olup da tedavi görmeye yanaşmayan ve ölen adamın durumu böyle değildir, yani günahkâr olmaz. Çünkü onun, o ilâçla iyileşeceği kesin değildir; ilâç olmadan da iyileşmesi imkân dahilindedir.

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ
لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ
مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟
ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤﴾ ٱلْيَوْمَ
أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۖ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ حِلٌّ
لَّكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۖ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ

9- Hadisi İmam Ahmed, *Müsned*'inde nakleder. İbn Kesir de hadisin Buharî ve Müslim'in şartlarına uygun olarak Sahih olduğunu belirtir. (1/483)

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ ۗ وَمَنْ
يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝٥

4. (Ey Muhammed!) Onlar senden, kendileri için neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "İyi ve temiz olan şeyler size helâl kılındı. Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanların, sizin için yakaladıklarından da yeyin. Ve (onları ava salarken) üzerlerine Allah'ın adını anın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, hesabı çok süratli olandır."

5. Bugün size temiz ve güzel şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size helâl olduğu gibi sizin yemekleriniz de onlara helâldir. Hür ve iffetli mü'min kadınlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar, namuslu olmanız, zina yapmamanız, gizli dost edinmemeniz ve kendilerine mehirlerini vermeniz şartıyla size helâldir. Kim dini inkâr ederse şüphesiz daha önceki amelleri boşa gider ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır.

4. «(Ey Muhammed!) Onlar senden kendileri için neyin helâl kılındığını soruyorlar.» Neyi yiyebileceklerine ilişkin bilgi istiyorlar. **«De ki: 'İyi ve temiz olan şeyler size helâl kılındı.»** Sağlıklı kimselerin tiksinmediği ve çirkin karşılamadığı şeyleri yiyebilirsiniz. Nitekim başka bir âyette de şöyle denilmektedir: *"Temiz şeyleri onlar için helâl, murdar şeyleri de haram kılar"* (Araf: 157) *Temiz*'in sözlük anlamı: Arzulanan, lezzet duyulan ve iştah çeken her şeydir. Kuşkusuz bu lezzet duyma ve hoşlanma, sağlıklı, sağduyulu ve sağlam karekterli kimselerin hoşlanmasıdır. Yoksa bedeviler tüm hayvanların etlerinden hoşlanırlar.

«Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanla-

rın,» av için eğittiğiniz avcı hayvanların sizin için yakaladıklarından da yeyin. Avcı hayvanlar deyince, sahibi için av yakalayan yırtıcı hayvanlardan pars, kaplan ve köpek; parçalayıcı kuşlardan da şahin, doğan, kartal ve akbaba akla gelir. Bunlar eğitilmeye müsait hayvanlardır. Bu yüzden hepsinin avı helâldir. Kısacası av için yetiştirilip eğitilen avcı hayvanların yakaladıkları helâldir. Sanki denilmiştir ki: Av konusunda uzman olarak yetiştirdiğiniz ve Allah'ın size öğrettiklerinden kendilerine öğrettiğiniz; çeşitli plânlar ve bilgilerle donattığınız avcı hayvanların yakaladıkları size helâl kılınmıştır.

Sahibi tarafından salınınca giden, sahibi dur deyince duran, dön deyince dönen; sahibi için yakaladığı avdan yemeyen av hayvanları, eğitilmiş hayvanlardır.

Keşşaf tefsirinin yazarı: *"Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz..."* âyetinin açıklamasıyla ilgili olarak der ki: "Herhangi bir konuda ilim sahibi olmak isteyen kimse o konudaki en yetkili ve en uzman kişiye başvurmalıdır. Uğrunda çok uzun yolculuk yapmak zorunda kalsa bile, o konunun inceliklerine dalabilen mütehassıslara müracaat etmelidir. Çünkü ehil olmayan birisinden bilgi alıp vakit kaybeden nice kimseler vardır ki, günlerini boşa geçirmişlerdir, o konunun uzmanıyla karşılaştıklarında dövünürler, parmaklarını ısırırlar..."

İşte bu avcı hayvanların **«sizin için yakaladıklarından da yeyin.»** Evet, bir kısmını; başka bir deyimle hiçbir şeyini yemediklerini yeyin. Çünkü bir parçasını yedikleri avı sizin için değil, kendileri için yakalamış sayılırlar. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Adiy b. Hâtem'e şöyle buyurmuştur: *"... Eğer senin avcı hayvanın, yakaladığı avdan yemişse, artık sen yeme. Çünkü onu kendisi için yakalamıştır."*[10] İslâm hukukçularının çoğu da aynı görüşü ileri sürerler.

«Ve (onları ava salarken) üzerlerine Allah'ın adını anın.» Av hayvanını salarken Allah'ın adını anmayı ihmal etmeyin... Ebû Sa'lebe der ki: "Ben Allah'ın Resulüne bir gün: "Ya Nebiyyallah dedim, bazen kitap ehlinin yanlarında bulunuyoruz, onların kaplarından yiyelim mi? Bazen de okumla veya eğitilmiş av köpeğimle, ya da eğitilmemiş köpeğimle avlanıyorum, bunların hangisi benim için caizdir, ne yapmam lâzım?" Bu sorularım üzerine Pey-

10- Buhari, Müslim, Ebû Davud ve hadis birkaç rivayetle Tirmizî tarafından nakledilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/25,

gamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Sorduğun kitap ehli kaplarının durumu şudur: 'Eğer başkasını bulursanız, ondan yemeyin. Bulamazsanız, yıkayın ve ondan yeyin.' Avlanma durumlarına gelince: Allah'ın adını anarak okunla vurduğunu ye; Allah adını anıp saldığın eğitilmiş av köpeği tarafından yakalananı da ye; eğitilmemiş köpeğin tarafından yakalanan ve kesmesine yetiştiğin avı da ye."* (11)

«**Allah'tan korkun.**» Yasakları konusunda O'ndan sakının. «**Şüphesiz ki Allah, hesabı çok süratli olandır.**'» Hesabının gelişi çabuktur, ya da hesap görmeye başladığında hemen tamamlanır, en kısa zamanda gerçekleşir. Her iki açıklamaya göre de anlam şudur: Büyük, küçük her hususta hemen yakanıza yapışır, kurtulamazsınız.

Bu âyet indikten sonra Peygamberimiz (s.a.v.), kendilerinden yararlanılan köpeklerin beslenmesine izin vermiş, saldırgan köpeklerin ve zarar verip rahatsız eden şeylerin öldürülmesini emretmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim, çoban, av ve ziraat köpeği dışında evde köpek beslerse her gün sevabından bir miktar azalır."* (12) Bu yasaklamanın hikmeti, misafirlere saldırdığından; gelip-giden fakirleri korkuttuğundan olsa gerek. Ayrıca köpek beslemek kâfirlerin geleneklerindendir. Kâfirler, köpek bakımına çok önem verirler, onu çocukları gibi görürler. Çünkü aynı cinsten olanlar (yani nesil olanlar) arasında bir yakınlık ve alışkanlık meydana gelmektedir. Peygamberimiz buyuruyor ki: *"İçinde resim, köpek ve cenabet kimse bulunan eve melek girmez."* (13) Buradaki melekleden amaç, rahmet ve istiğfar melekleridir. Hayır ve şerleri kaydeden melekler ise mükellefiyet çağına gelenlerden bir an bile ayrılmazlar. Resimlerden amaç ise canlıların, yani ruh sahiplerinin resimleridir. Çünkü bu tip evler puthaneleri andırmaktadır. Köpek ise necistir, sakınılması gerekir.

5. «**Bugün**», şu hazır zamanda, ya da âyetin indiği gün «**size temiz ve güzel şeyler helâl kılındı.**» Temiz ve güzel şeyler salim fıtratların, kişilikli ve güzel ahlâklı kimselerin hoş karşıladığı ve çirkin görmediği şeylerdir. Ayrıca haram olduğuna herhangi bir şerî delil, kıyas ya da müctehid tarafından hükmedilmeyen şeyler de bu kısma girer. «**Kendilerine kitap verilenlerin**», yahudi ve hristiyanların «**yemekleri**»; yiyecekleri ve kestikleri size helâl kı-

11- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Nesei tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/31.

12- Sahih olan bu hadisi Nesei *Kitabu's-Sayd*'de tahric etmiştir. Hadis sahihtir.Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/51.

13- Hadis, Buhari ve Müslim tarafından tahric edilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/808.

lınmıştır; yemeniz mümkündür.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, kendisine Arap Hristiyanların kestiklerinin durumu sorulmuş; o da "helâldir" cevabını vermiş. Bütün tabiîn kuşağı da aynı görüştedir. Hatta yahudi ve hristiyanın Allah'tan başka birisinin adını anarak kestiği; meselâ hristiyanın Hz. İsa'nın ismini zikrederek boğazladığı hayvanın etinin yenilebileceğini pek çok âlim ileri sürmüştür. Çünkü onların kestiğini helâl kılan yüce Allah, ne diyeceklerini gayet iyi bilir.

Hasan der ki: "Yahudi ve Hristiyanın Allah'tan başkasının adını anarak kestiğini bizzat görür, işitirsen yeme. Ancak o iş senin gıyabında yapılmışsa ye. Çünkü Allah onu sana helâl kılmıştır."

Kitap ehlinin yemekleri **«size helâl olduğu gibi, sizin yemekleriniz de onlara helâldir.»** Onları yedirip içirmede sizin için herhangi bir sakınca yoktur. Onlara gıda maddesi satmanız caizdir.

«Hür ve iffetli mü'min kadınlar ile, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar» size helâl kılınmıştır. Kitap ehlinden olanların harbî olmaları, durumu değiştirmez. İbn Abbas ise, harbî olan kitap ehli kadınlarla evlenilemeyeceği görüşündedir.

Âyet, bir ikram ve ihsan konumunda olduğundan, özellikle *"hür ve iffetli"* olanlarla evlenilebileceğini ortaya koymuştur. Çünkü böylesi bir evlenme daha mükemmel ve daha üstündür. Dolayısıyla "en mükemmel"e dikkat çekilmiştir. Mü'min cariyeyle evlenebileceğine ilişkin herhangi bir ihtilaf yoksa da, *"hür kadınların"* tercih konusu olmaları gerektiğine de böylece işaret edilmiştir. Çünkü cariyeyle evlenmek çocuğun köleleştirilmesine sebep olur. Zira çocuğun "hür", veya "köle" olması, annesinin durumuna bağlıdır. Oysa kişi, kendi köleliğini arzulamadığı gibi, çocuğunun da köle olmasına sebep olmamalıdır.

«Namuslu olmanız,» iffeti terketmemeniz, **«zina yapmamanız,»** açıktan zinaya tevessül etmemeniz, **«gizli dost edinmemeniz»** gizli zina yapmamanız **«ve kendilerine mehirlerini vermeniz»** onları mehirsiz bırakmamanız **«şartıyla size helâldir.»** Âyette geçen *"Ehdan"* kelimesi *"Hıdn"*ın çoğuludur. Hıdn, zina yapmak için gizlice edinilen erkek veya kadın dost demektir. Şa'bi de zinayı iki kısma ayırır. Birincisi açıktan yapılan ve *"Sifah"* denilen zina. İkincisi *"Hıdn"* yani gizli dost edinmek sûretiyle gizlice yapılan zina. Yüce Allah her iki kısmı da bu âyetle yasaklamış, haram kılmıştır.

«Kim dini inkâr ederse» İslâm şeriatını benimsemeye ve kabullenmeye yanaşmazsa **«şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider»**. Onları yapmamış gibi olur, yaptığı iyilikler boşa gider **«ve ahiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır.»** Ateşe sürüklendiği için yakınan, dövünen ve zarar edenlerden olacaktır. O gün, kocası müslüman olan kitap ehli kadına, kocasının İslâmlığı herhangi bir yarar sağlamayacağı gibi; eşi kitap ehli olan müslüman erkeğe de eşinin küfrü herhangi bir zarar vermeyecektir.

Bil ki, küfür çirkinlik ve rezâletlerin en kötüsü olduğu gibi iman da güzelliklerin doruk noktasıdır. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre: *"Allah, Adn Cennetini yarattığı zaman, içinde de hiçbir gözün görmeyip, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin aklına bile getiremediği şeyler yerleştirmiş ve ona 'şimdi konuş' demiş. Bunun üzerine Adn Cenneti üç defa: 'Mü'minler muhakkak kurtuluşa ermişlerdir' demiştir."*(14)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ
إِلَى الْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ
أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ
وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ
يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

14- Hadis'i Taberani el-Kebîr'inde İbn Abbas'tan tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/34.

٦ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ
بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ٧

6. Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın. Başlarınızı meshedin. Ayaklarınızı topuklarla beraber yıkayın. Eğer cünüp iseniz temizlenin. Eğer hastaysanız, yahut yolculukta bulunuyorsanız veyahut herhangi biriniz abdest bozma yerinden gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve su da bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm yapın. Yüzlerinizi ve ellerinizi toprakla meshedin. Allah size bir zorluk çıkarmayı dilemez. Fakat O, temizlenmenizi ve üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

7. Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve :"İşittik, itaat ettik" dediğinizde sizden aldığı ve onunla sizi bağladığı ahdini, hatırlayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah göğüslerin özünü çok iyi bilir.

6. «Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman», namaz kılmak istediğiniz zaman... Burada abdesti olmayan mü'minlere seslenildiği anlaşılmaktadır. Çünkü namaza kalkınca abdest almak, abdestli-abdestsiz herkes için değil, sadece abdesti olmayanlar için şarttır. İşte ey abdesti olmayan mü'minler! Namaza kalktığınız zaman **«yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber yıkayın.»** Yıkamak, yıkanması gereken yer üzerinden suyu akıtmak demektir. Yüz ise insanın kafa bölgesindeki ön cephesidir. Uzunluğu saçların bitiminden çenenin altına; genişliği bir kulak memesinden öteki kulak memesine kadar devam eder. Yüz bölgesinin sınırları şeriatte böyle belirtilir. Bu yüzden abdest alırken bu bölgenin tamamı yıkanmalıdır. Âlimlerin çoğunluğu "dirseklerin" de, yıkanması zorunlu olan bölgenin içinde yeraldığı görüşündedirler. Dirsek, kolun arka noktasıdır. Üzerine dayanıldığı için Arapça da "daya-

nak" anlamında *"mirfak"* olarak adlandırılır. Âyette de bu kelimenin çoğulu olan "merâfık" kullanılmıştır.

«Başlarınızı meshedin.» Mesh, el sürmek demektir. Ebû Hanife'ye göre meshedilmesi zorunlu olan miktar başın dörtte biridir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) başının ön kısmını meshederdi ki, bu kısım başın dörtte birine tekabül eder. Bilindiği gibi baş, ön kısım, arka (ense) kısmı ve iki yan taraflar olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

«Ayaklarınızı topuklarla beraber yıkayın.» buradaki "ayaklarınızı" anlamına gelen *"ercüleküm"* kelimesi, gramer bakımından "yüzleriniz" anlamındaki *"vücûheküm"* kelimesine matuftur. Yani yüzlerinizi yıkadığınız gibi, ayaklarınızı da yıkayın. Nitekim peygamberimizin açık ve yaygın uygulaması, sahabenin tatbikatı ve müctehid imamların görüşleri de bunu desteklemektedir. Ayrıca yıkanacak bölgenin sınırlandırılarak net bir biçimde belirtilmesi de bu görüşü teyid etmektedir. Zaten meshetme olayında sınır belirleme söz konusu olmaz. Sınırlandırma yıkanacak şeyler için mümkün olabilir.

Öte yandan abdest için bu dört organın tahsis edilmesinin sebebi ve hikmeti şu olabilir: Hz. Âdem yüzüyle yasak ağaca yönelip eliyle meyvesini alınca; ayağıyla ona doğru yürüyüp ona dokundurduğu elini başının üstüne koyunca, sanki günahlarına keffaret olsun diye yüce Allah Âdem (a.s.)'e bu dört organı yıkamasını emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"...Kul yüzünü yıkayınca günahları göz kapaklarının altından çıkar gider."* [15]

Denmiştir ki, Allahü Teâlâ diğer ümmetler arasından Ümmet-i Muhammed'in farklı özellik ve nişanlara sahib olması için söz konusu abdest organlarını yıkamayı sâdece onlara tahsis etmiştir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Onlar kıyamet günü abdestden dolayı farklı özellik ve alâmete sahip, yüzleri pırıl pırıl bir halde gelirler. Ben ise onlardan önce havzın başında bulunurum."* [16] Bilindiği gibi Peygamber (s.a.v.), Fetih günü beş vakit namazı tek abdestle kıldı. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Rasûlü! Daha önce hiç yapmadığın bir şeyi bugün yaptın?" dedi. Peygamber

15- Bu, Nesei ve Mâlik'in (Muvatta'da) tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Hadis şöyle başlamaktadır: *"Kul abdestini alıp ağzını su ile çalkalayınca günahları ağzından çıkar, gider"* .... Tüm abdest organları böyle sayılır. Bu arada da şöyle demiştir: *"... yüzünü de yıkayınca günahları göz kapaklarının altından çıkar gider..."* Bkz. Câmiu'l-Usûl, 9/375.

16- Bu hadisi Ebû Davud şu ifadelerle tahric eder: *"Benim ümmetim kıyamet gününde yüzleri parlak, elleri ve ayakları sekili olarak haşrolunacaklardır. Herkes gücünün yettiği kadar bu parlaklığı artırsın."* Müslim ve Buharî'nin de buna benzer rivayetleri vardır.

(s.a.v.) dedi ki: *"Bile bile yaptım ey Ömer."* [17] Yani, her namaz için yeni abdest almak gerekmez. Abdest bozulmadıkça aynı abdestle birkaç namaz kılınabilir. Ancak, her farz için yeni abdest almak, güzel bir davranıştır. Abdest yenilemenin kişinin iç dünyasını da olumlu etkilediği, aydınlatıp nurlandırdığı açık bir gerçektir. Hatta Allah'ın bir kısım salih kullarının, gıybet, yalan ve öfke gibi durumlarda bile abdest tazeledikleri nakledilir. Kuşkusuz abdest nefis ve şeytanın karanlıklarını dağıtan bir nurdur.

Öte yandan, abdestten sonra iki rekât namaz kılmak sünnettir. Rivayet edildiğine göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Bilâl'e şöyle demiştir: *"Bilâl! Söyle bana, sen İslâm'da kabul olunması en çok umulan ne amel yaptın? Çünkü ben Cennette iken önümde senin ayak seslerini işittim."* Bunun üzerine Bilâl şu cevabı vermiştir." Bana göre yaptığım en değerli amel, gece veya gündüz abdest aldığım zaman, ardından kılabildiğim namazdır. [18]

«Eğer cünüp iseniz temizlenin», gusül (boy) abdestinizi alın, yıkanın. Ancak bu temizleme, vücudun bütün dış kısmını yıkamakla gerçekleşebilir. Hatta tırnakların altında hamur artığı bulunsa, suya engel olduğu için, gusül geçersizdir. Ancak suyun ulaşması çok zor olan gözün içi gibi bölgeler bunun dışındadır. Burun içi ve ağız içi gibi yerler ise, hem yıkanmaları zor olmadığından, hem de buraları yıkamak herhangi bir zarar vermediğinden, yıkanmaları gereken yerlerdir.

Temizlenme ve yıkanmanın hem bedenî, hem de dinî pek çok yararları vardır: Her şeyden önce bu, gusletmeyen kâfirlere bir muhalefettir. Bir kısım hastalıklara sebep olan alçak psikolojik dürtüler bununla giderilir. Şehvet duyguları teskin edilir.

Bedaius-Sanai fî Ahkami'ş-Şerâi' adlı eserde, neden bütün vücudun sidik ve dışkının çıkmasından dolayı değil de, meninin çıkmasından dolayı yıkanmasının gerektiğine ilişkin olarak şu hikmetler anlatılır:

1- Meninin inmesine sebep olan cinsel ilişki, etkisini bütün vücutta gösteren bir lezzet ve nimettir. Dolayısıyla bu nimete karşı yapılacak şükür, ancak bütün vücudun yıkanmasıyla gerçekleşebilir. Oysa sidik ve dışkının çıkışında böyle bir genel etkilenme söz konusu değildir.

17- Hadisi Müslim ve diğer Sünen sahipleri Burayde hadisinden tahric ederler. Ayrıca Bkz. *Cemu'l-Fevaid*, 1/62.

18- Tirmizî *Sünen*'inde yaklaşık bu lafızlarla tahric eder. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/576 ve *el-Fethû'l-Kebîr*, 3/391.

2- Cünüplük tüm vücudu kuşatır. Çünkü cünüplüğe sebep olan cinsel ilişki, tüm bedenî gücün kullanılmasıyla gerçekleşir. Hatta çok cinsel ilişkide bulunanın güçsüzleştiği; cinsel ilişkiden uzak kalanın güçlendiği bilinen bir gerçektir. Şu halde cünüplük, imkânlar oranında içi ve dışıyla tüm vücudu kapsar. Oysa abdestsizlik öyle değildir. Bunun etki alanı yüzeysel ve dardır. Çünkü abdestsizliğe sebep olan başlıca faktör, yeme ve içme olayıdır. Yeme ve içme ise bütün vücutta değil, belli bazı organlarla gerçekleşir. Bu yüzden abdestte tüm vücut değil, bazı dış organlar yıkanır.

3- Abdest, ilâhî bir görev olan namaz kılmak ve yüce Allah'ın huzuruna çıkmak için gerekli olan bir yükümlülüktür. İşte daha mükemmel bir görev yapmış olmak için, namaz kılacak olan kişi, en temiz ve en güzel bir durumda bulunmalıdır. En mükemmel temizlik de bütün vücudun yıkanmasıyla mümkündür. Hatta mümkün olursa, abdestte bile tüm vücudun yıkanması daha güzel olur. Ancak sık sık tekrarlandığından dolayı burada kirlenmeleri en çok muhtemel olan organlar yıkanır. Gerçekten abdest organları en çok kirlenen ve en fazla gözlenen organlardır. Zorluk ve meşakkati ortadan kaldırmak ve kolaylığı sağlamak amacıyla yüce Allah'tan bir lütuf olarak, bütün bedenin yıkanması yerine geçmek üzere, bu organların yıkanması yeterli görülmüştür. Cenabetlik durumunda ise herhangi bir zorluk söz konusu değildir. Çünkü sık sık karşılaşılan bir olay değildir. Dolayısıyla bunda mükemmelin aranması tabiidir.

«**Eğer hastaysanız,**» ölüm tehlikesi olan, ya da su kullanımından dolayı uzun süre devam etmesinden korkulan bir hastalığa yakalandığınızda, «**yahut**» siz uzun ya da kısa bir «**yolculukta bulunuyorsanız veyahut herhangi biriniz abdest bozma yerinden gelmişse...**» Abdest bozma yeri demek rahatlamak için uygun olan yer demektir. Abdest bozma yeri olan helâdan gelmek, abdest bozmaktan gelmek demektir. Âdet olarak abdest bozmak isteyen bir kimse insanların gözünden kendisini gizlemek için helâya gider. «**Veya kadınlara dokunmuşsanız**», cildiniz onların cildine değmişse, yani onlarla cinsel ilişkide bulunmuşsanız. Açık olarak ifade etmek müstehcen olacağından Kur'an'da bu tip kinayeler çok kullanılır. Bu ifadeler Kur'an'ın âdabını çok güzel yansıtır... «**Ve su da bulamamışsanız**», suyu kullanabilecek imkândan yoksun iseniz... İşte bütün bu durumlarda «**temiz toprakla teyemmüm yapın.**» Yeryüzünden toprak ve ona benzer temiz bir şey alın ve onunla teyemmüm yapın. Yeryüzündeki toprağa doğrudan doğruya temiz denmesinin sebebi, bu özelliğe sahip olduğundandır. «**Yüzlerinizi ve ellerinizi toprakla meshedin.**» O temiz toprağı yüzünüze ve dirseklerinize kadar ellerinize sü-

rün, meshedin.

Rivayet edildiğine göre peygamberimiz (s.a.v.) teyemmüm yapmış, her iki ellerini dirseklere kadar meshetmiştir. Öte yandan teyemmüm abdest yerine alındığından onun gibi değerlendirilir, abdest organları meshedilir... Gramer bakımından *"vücûhikûm"* kelimesinin başındaki "be" harfi zâittir. Bu durumda toplu halde cümlenin anlamı şu olur: İki elinizi toprağa vurduktan sonra ara vermeden hemen yüzünüze ve kollarınıza götürün.

«Allah size bir zorluk çıkarmayı dilemez.» Dini konularda sizi zor durumda bırakmak istemez. **«Fakat O, temizlenmenizi»**, günahları silen abdestle, günahlardan paklanmanızı **«ve üzerinize olan nimetini tamamlamak ister.»** Size bu kolaylıkları tanıyarak eksiksiz nimete kavuşturmak ister **«ki, şükredesiniz.»** Nimetinin şükrünü yerine getiresiniz...

Şüphesiz elbiselerin temizlenmesinden ve yüzeysel beden yıkanmasından gâye, kalbin temizliğini sağlamaktır. Kalb ise iç âlemin özüdür. Kalbin ahlâki kirlerden temizlenmesi çok önemlidir. Ancak dış temizliğin de, kalbi olumlu etkilediği, onu parlattığı bilinen bir gerçektir. İşte ey müslüman kardeşim, sen titiz bir abdest alıp dış temizliğine özen gösterdiğinde, kalbinde daha önce göremediğin bir huzur ve mutluluk hissedersin. Bunun sebebi, madde âlemiyle mânâ âlemi arasında esrarlı bir ilişkinin bulunmasıdır. Madde âleminin temsilcisi durumunda bulunan yüzeysel vücutla, mânâ âleminin bir parçası olan kalb arasında da böyle bir ilişki vardır. Kalbin marifeti organlara yansıdığı gibi, organların durumları da kalbi etkiler. Aynı şekilde madde âleminden olan organların hareketinden kalbe nice eserler yükselir. Bu yüzden madde âlemindeki bir takım bedensel hareketlerden ibaret olduğu halde, yüce Allah namaz kılmayı emretmiştir. Hatta Allah'ın Rasûlü namazı dünyanın bir parçası olarak değerlendirmiştir. Nitekim bir hadisde şöyle buyurmaktadır: *"Sizin dünyanızdan bana güzel koku, kadınlar ve gözbebeğim olan namaz sevdirildi."* [19] Kısacası, dış temizliğin içe de yansıması uzak bir ihtimal değildir.

19- Hadis, Ahmed *Müsned*de, Neseî ve Hakîm tarafından Enes yoluyla tahric edilmiştir. Bkz. *el- Fethû'l-Kebir*, 2/68
Peygamber (s.a.v.)'in "Ben dünyanızdan güzel koku, kadınlar ...v.s.'yi seviyorum" demeyip, *"sizin dünyanızdan bana, güzel koku, kadınlar ... sevdirildi"* demesi, bu şeylerin insan fıtratına yerleştirildiğine, bunların sevgisiyle ve İslâm dininin fıtrat dini olduğuna işaret etmek içindir. Gerçekten İslâm'da fıtratla çelişen hükümler yoktur. *"Kadınlara, oğullara, kantar*

7. **«Allah'ın üzerinizdeki nimetini»** size verdiği İslâm nimetini hatırlayın. Böylece o nimeti size vereni düşünün ve O'na bol bol şükredin. **«ve: 'işittik ve itaat ettik' dediğinizde sizden aldığı ve onunla sizi bağladığı ahdini hatırlayın.»** Sizden kesin olarak aldığı sözü, sizden aldığı o kesin ahdi hatırlayın. Bu ahid, yüce Allah'ın, Peygambere genişlik, darlık, kolaylık ve zorluk anlarında destek vereceklerine ve uyacaklarına dair biat eden müslümanlardan aldığı ahittir.

«Allah'tan korkun» sakın verdiğiniz sözden dönmeyin. **«Çünkü Allah, göğüslerin özünü çok iyi bilir.»** Gönüllerde gizlenen her şeyden haberdardır. Gizli yapılanları bilip ona göre karşılık verdiği halde, açıktan yapılanlara ne dersiniz?

Şunu biliniz ki, yüce Allah'ın mü'minlere verdiği ilk nimet onları yokluk karanlıklarından kurtarıp varlık aydınlığına kavuşturmasıdır. Onları, güçlü, dini kabullenecek yapıda yaratmış, onlara dosdoğru yolu nasip etmiş; sonra onları *"işittik ve itaat ettik"* demeye muvaffak kılmıştır. Gerçekten Allah'ın tevfiki olmamış olsaydı "İşittik ve isyan ettik" de diyebilirlerdi. Nitekim isyankâr sapıklar böyle demişlerdir.

Abdurrahman b. Avf der ki: Biz dokuz veya sekiz, ya da yedi kişi Rasûlullah'ın yanındaydık. Bize: *"Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* dedi. Henüz yeni biat ettiğimizden "Ey Allah'ın Rasûlü, sana biat etmiştik" cevabını verdik. Bunun üzerine tekrar *"Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* dedi. Biz de elimizi uzatarak tekrar, "Sana biat etmiştik; sana daha neyin üzerine biat edelim Ya Rasûlallah" dedik. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü, şu hususlarda biat edin dedi: *"Allah'a kul olun, O'na ibadet edin. Hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Beş vakit namazınızı kılın. Gizli açık her durumda Allah'ın emirlerine uyun. İnsanlardan bir şey istemeyin."* Sonra Abdurrahman şöyle diyor: Bu emri dinleyen o gruptaki insanlardan öylelerini gördüm ki, kendisi süvari olduğu bir sırada elindeki değneği düşse yerde bulunan yanındaki arkadaşından eline uzatmasını istemez; aksine kendisi inip değneğini alırdı. [20]

---

kantar altın ve gümüşlere, besili atlara, hayvanlara ve ekinlere karşı duyulan aşırı istek insanlara süslü gösterildi" (Âl-i İmran: 14) âyetinde de belirtildiği gibi, kadına olan eğilim fıtrîdir. Ancak arzu ve isteklere köle olmak ayrı, fıtrat kanununa uymak ise ayrıdır. Bunlar birbirinden çok farklı şeylerdir.

20- Hadisi Müslim (Sahih'inde) Ebû Davud ve Neseî tarafından tahric edilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/254.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ
بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ ٱعْدِلُوا۟
هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾
وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ
عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ
أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ
عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ
أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

8. Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan ve adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi, adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun; bu, takvaya daha yakındır. Allah'tan sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

9. Allah inananlara ve yararlı işler işleyenlere bağışlama ve büyük ecir olduğunu vaadetmiştir.

10. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar cehennemliktirler.

11. Ey inananlar, Allahın üzerinize olan nimetini hatırla-

yın. Hani bir topluluk size ellerini uzatmaya kalkışmıştı da Allah onların ellerine mani olmuştu. Allah'tan korkun. İnananlar yalnızca Allah'a tevekkül etsinler.

8. «Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan», emirlerine kulak veren ve onlara sarılan, onları uygulayan **«ve adaletle şahitlik eden kimseler olun.»** Onu ayaklar altında çiğnetmeyin. **«Bir topluluğa olan öfkeniz»** yani müşriklere olan şiddetli kızgınlığınız, **«sizi, adaletsizliğe sürüklemesin.»** Adaleti terketmenize ve size helâl olmayan şeyleri yapmanıza neden olup, onlara zulmetmenize sebep olmasın. **«Âdil olun; bu,»** yani adalet; emrolunduğunuz **«takvaya daha yakındır.»** Kâfirlere karşı bile adaletli olmamız emredildiğine göre, müslümanlara karşı nasıl davranmak gerektiği artık düşünülsün. **«Allah'tan sakının.»** Çünkü Allah korkusu inanmanın gereği ve ahiret yolculuğunun azığıdır. **«Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.»** Dolayısıyla her şeyin karşılığını eksiksiz verecektir.

9. «Allah inananlara ve» içinde adalet ve takvanın da bulunduğu **«yararlı işler işleyenlere»** günahlarından **«bağışlama ve»** iyiliklerine karşılık **«büyük ecir olduğunu vadetmiştir.»** Günahlarını affedeceğine ve onları cennete kavuşturacağına ilişkin söz vermiştir.

10. «İnkâr edenler ve» adalet ve takvayı emreden **«âyetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar cehennemliktirler.»** Orada sürekli olarak kalacaklardır. Kâfirlere yönelik olan bu tehdit, bir bakıma da mü'minleri sevindirmek içindir. Çünkü, gerçekten insan; düşmanının tehdit edilmesine sevinir.

11. «Ey inananlar! Allah'ın üzerinize olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size ellerini uzatmaya kalkışmıştı da», size zarar vermeye, sizi öldürüp yok etmeye yeltenmişti de, **«Allah onların ellerine mâni olmuştu.»** Elle tecavüz etmek, öldürüp yok etmek anlamına geldiği gibi; dille tecavüz etmek de sövmek anlamına gelir.

Âyetin işaret ettiği olay şudur: [21] Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebû Bekir, Ömer ve Ali ile beraber Beni Kurayza'ya gidip, Amr b. Ümeyye'nin, müşrik zannederek yanlışlıkla öldürdüğü iki müslümanın diyetini istedi. Onlar da: "Olur ey Ebe'l-Kasım, otur, bir şeyler ye ve iç. Senin isteğini karşıla-

21- Bu olayı, Taberî, Kurtubî, Alûsî, *Bahru'l-Muhit* sahibi gibi müfessirler de nakledeler.

yalım" dediler. Onu, üstü açık bir yerde oturtup öldürme plânı kurdular. Amr b. Cihaş büyük bir değirmen taşı alıp yukarıdan üzerine bırakmak istedi. Allah onun ellerini havada tutup, Cebrail'i Hz. Peygamber'e durumu bildirmek üzere indirdi. Sonra da Hz. Peygamber çıktı."

«Allah'tan korkun.» Nimetlerine karşı şükürsüzlük yapmayın; nimetlerinin hakkını gözetin. **«İnananlar yalnız Allah'a»**, başkasına değil, yalnız ve yalnız O'na **«tevekkül etsinler»**, güvensinler. Şüphesiz O, kendilerini her türlü iyiliğe kavuşturmaya ve onlardan tüm kötülükleri uzaklaştırmaya yeterlidir.

Ey aziz kardeşim, bil ki; tevekkül, her konuda Allah'a dayanmak demektir. Onun yeri ise kalbtir. Sebeplere başvurmak, kalbin hareketlerine aykırı değildir. Kul, her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğuna inandıktan sonra, bir takım zorluklarla karşılaşsa bile onun için problem değildir. Çünkü Allah'ın takdiri olmadan hiçbir şeyin olamayacağını bilir. Tevekkülün en doruk noktası kişinin kendisini yüce Allah'ın huzurunda, yıkayıcının elindeki ölü gibi hissetmesidir. Buna göre kişiyi ezelî kudret hareket ettirir. Evet, imanı güçlü olanın düşüncesi bundan ibarettir.

Bilindiği gibi Hz. İbrahim (a.s.) Nemrut ve kavminin hışmına uğrayıp ateşe atılınca Hz. Cebrail, havada onu karşılayıp herhangi bir ihtiyacı olup olmadığını sorar; bunun üzerine Hz. İbrahim'in cevabı şu olur: "Sana herhangi bir ihtiyacım yok." Sonra şunu ekler: *"Allah bana yeterlidir. O, ne güzel vekildir."*

Ayrıca Hz. Peygamber'in tevekkülünün özüne bak ki, yüce Allah her şeyden önce, müşrikleri, ondan ve ashabından uzaklaştırmış ve herhangi bir zarar vermelerine engel olmuştur. Kuşkusuz her şey Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir. O, kullarını dilediği şekilde imtihan eder. Bu yüzden kullara düşen, ferah ve sıkıntıda; darlık ve genişlikte O'na dayanmak, O'na güvenmektir.

Ebû Osman'dan rivayet edildiğine göre Hz. İsa (a.s.), dağın tepesinde namaz kılıyordu. İblis ona geldi ve : "Her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu iddia eden sensin, değil mi?" diye sordu. İsa da: "Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine İblis: "Haydi bakalım kendini bu dağdan at da; 'Allah'ın takdiri böyleymiş de' " deyince Hz. İsa der ki: "Ey lânetli, Allah, kulunu deneyebilir; ama kulun, Allah'ı deneme yetkisi yoktur." Şu halde kulun görevi Allah'a tevekkül etmek, O'na güvenmek ve nimetlerine karşı şükretmektir.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ
عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ
الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا
حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ
وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ ۙ وَ
نَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ
إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
﴿١٣﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا
حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۖ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ
إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

12. Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. Onlardan oniki de başkan seçtik. Sonra Allah onlara şöyle dedi: "Ben şüphesiz sizinleyim. Eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır ve kendilerine yeterince yardım ederseniz, Allah'a güzel bir ödünç verirseniz, günahlarınızı bağışlarım ve sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur."

13. Sözlerini bozdukları için onlara lânet ettik. Sonra kalblerini katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirirler ve kendilerine belletilenin bir kısmını unuttular. İçlerinden çok az bir kısmı müstesna, onlardan sürekli olarak hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırma. Muhakkak ki Allah, iyilik yapanları sever.

14. "Biz Hristiyanız" diyenlerden de ahit almıştık. Onlar uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular. Bu yüzden onların aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık. Allah ileride ne yaptıklarını onlara haber verecektir.

12. «Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı.» Allah'a yemin olsun ki, yüce Allah yahudilerden kesin bir söz almıştı... **«Onlardan oniki de başkan seçtik.»** Bunlar, emredildikleri sözü yerine getirmelerini sağlayacaklardı. Bu ileri gelenler bir bakıma aralarında en bilgili olan kimseler idi. **«Sonra Allah onlara şöyle dedi: 'Ben şüphesiz sizinleyim.»** İlim ve yardımımla yanınızdayım. Söylediklerinizi işitiyorum. Yaptıklarınızı görüyorum. Sözün kısası, amellerinize göre size karşılık veririm. Sonra yüce Allah, tekrar yahudilere şöyle sesleniyor: **«Eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır»** tümüne iman eder **«ve kendilerine yeterince yardım ederseniz,»** onları güçlendirip desteklerseniz, sonra **«Allah'a güzel bir ödünç verirseniz,»** yani hayır yolunda infak edip; riyasız, minnetsiz, gösterişsiz, istekli ve ihlâslı olarak helâl malınızdan sadakalarda bulunursanız... Evet bu sayılanları yaparsanız **«günahlarınızı bağışlarım.»** Bu cümle, *"eğer namaz kılarsanız"* cümlesinin başında bulunan ve oradaki *"lâm"* dan anlaşılan gizli yeminin cevabıdır. Yani, yemin olsun ki, eğer namaz kılar ve şunları şunları yaparsanız günahlarınızı bağışlarım **«ve sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere»** cennet bahçelerine **«koyarım.»** Ağaçların ve evlerinin arasından dört ırmak akan cennetlere girdiririm.

«Bundan sonra sizden kim inkâr ederse,» kim peygamberleri yalanlarsa, yani yukarıdaki vaadlerden sonra kim peygamberleri inkâr ederse, **«şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.'»** Apaçık ve net olan orta yolu terketmiş, açık bir şekilde sapıklığa girmiş ve telâfisi mümkün olmayacak ve herhangi bir mazeret ileri sürülemeyecek bir hataya dalmış olur.

13. «Sözlerini bozdukları için» ; peygamberleri yalanlayıp onları öldürmek ve kitapları arkalarına atmak sûretiyle yahudiler, verdikleri sözü çiğnedikleri için... Buradaki *"Fe-bimâ"* cümlesinde yer alan *"mâ"*, gramer bakımından zâittir. Sözün kuvvetlendirilmesi ve iyice yerleştirilmesi için getirilmiştir... İşte yahudiler sözlerini bozdukları için **«onlara lânet ettik»**, rahmetimizden uzaklaştırdık, onları kovduk. **«Sonra kalblerini katılaştırdık.»** Âyetlerden ve korkutmalardan etkilenmeyecek şekilde kaskatı yaptık.

«Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirirler.» Bu, onların kalblerinin katılığını çok güzel bir şekilde dile getiren bir cümledir. Çünkü, gerçekten Allah'ın sözlerini değiştirmek ve O'na iftirada bulunmak kadar büyük bir katılık düşünülemez... Buradaki *"değiştirmek"*ten amaç, ya peygamber (s.a.v.)'in sıfatını değiştirmek veya kötüye yorumlamaktır. Bu konudaki açıklama daha önce Bakara sûresinde geçti. **«Ve kendilerine belletilenin bir kısmını»** nasiplerinin büyük bir bölümünü **«unuttular.»** Tevratı tahrif ederler. Kendilerine indirilen kısmete kavuşamazlar. İbn Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre: "Kişi bazen günah işlediği için, sahip olduğu bir kısım bilgileri unutur." Bu âyet de bu hususu pekiştirmektedir.

«İçlerinden çok az bir kısmı müstesna, onlardan sürekli olarak hainlik görürsün.» Hainlik ve kalleşlik yaptıklarına şahit olursun. Hainlik ve kalleşlik onların ve geçmiş atalarının değişmez niteliğidir. Ondan vazgeçmeleri, ya da örtbas etmeleri mümkün değildir. İşte sen de, hep hainlik ve kalleşlik yaptıklarını görürsün. Onlardan çok az bir bölümünün hainlik yapmadıklarına şahit olursun. Meselâ Abdullah b. Selâm ve benzerleri bu kısımdandır. **«Yine de sen onları affet ve aldırma.»** Pişmanlık gösterip iman ettikleri takdirde eski hatalarından dolayı onları sorgulama; eski yaptıklarına bakma. **«Muhakkak ki Allah, iyilik yapanları sever.»** Dolayısıyla sen de onları affederek iyilikte bulun. Hainlik yapan kâfiri affetmek bir iyilik olduğuna göre, kâfirden başkasını affetmek daha da güzel bir davranış olsa gerektir.

14. «'Biz Hristiyanız' diyenlerden de ahit almıştık.» Daha önce yahudilerden aldığımız gibi, Hristiyanlardan da söz almıştık. Burada, "Hristi-

yanlardan..." ifadesi yerine *"'biz Hristiyanız' diyenlerden..."* ifadesinin kullanılmasının sebebi, bu ismi onların kendi kendilerine verdiklerine işaret etmek içindir. Başka bir deyimle, yüce Allah onlara "Allah'ın yardımcıları" anlamında *"Nasara"* ismi vermemiş; onlar bu iddiada bulunarak kendilerine "Nasara" demişlerdir. Onlardan söz ve ahit alınmasından amaç ise İncil'de Hz. Muhammed'in niteliklerinden bahsedilmesi ve ona uyacaklarına ilişkin kendilerinden söz alınmış bulunulmasıdır. Oysa, **«onlar uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular.»** Nasiplerini terkettiler. Hiç hatırlamak istemediler. Kendilerine hatırlatılan inanma ve ona bağlı olarak iyilik yapma girişiminde bulunmadılar.

«Bu yüzden onların aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık.» Birbirleri hakkında kötü düşünecekler, kin besleyecekler ve hiçbir zaman birbirlerini sevmeyeceklerdir. Fitne ve kargaşa yakalarını bırakmayacaktır... **«Allah, ileride»** yani ahirette, **«ne yaptıklarını onlara haber verecektir.»** O gün onlara, siz şunları şunları yaptınız diyecektir. Bu, tıpkı birini tehdit ederken "ne yaptığını sana bildiririm" demek gibi; yüce Allah'ın, ceza ve azaba ilişkin korkunç bir tehdididir.

Buna göre, kitap ehli ahdi bozmak gibi, sürekli olarak yapageldikleri suçlarının karşılığını mutlaka göreceklerdir. Gelecek zaman edatı olan *"sevfe"*, bu tehdidi pekiştirmektedir. Hıristiyan grupların arasındaki düşmanlık kıyamete kadar devam edecektir. Nitekim başlıca üç gruba ayrılmışlardır:

a) Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ileri süren Nasturîler.

b) Mesih, annesi ve Allah diye üç ilâha inanan ve Allah'ın üçün üçüncüsü olduğunu iddia eden Melkanîler.

c) Mesih'in Allah olduğunu kabul eden Yakubîler...

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا
مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم
مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ١٥ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ

رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

15. Ey kitap ehli! Şüphesiz size, kitaptan gizlediklerinizin birçoğunu açıklayan ve bir çoğunu da açıklama gereği duymayıp geçen peygamberimiz gelmiştir. Muhakkak ki size, Allah tarafından bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.

16. Allah onunla, rızâsına tabi olanları selâmet yollarına eriştirir. Onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları doğru yola iletir.

15. «Ey kitap ehli!» Ey yahudi ve hıristiyanlar!.. Buradaki kitaptan amaç Tevrat ve İncil'dir. **«Şüphesiz size»** gelen bizim peygamberimiz, durumun gerektirdiği ölçüde **«kitaptan gizlediklerinizin birçoğunu»**, Tevrat ve İncil'de bulunduğu halde sakladığınız pek çok gerçeği **«açıklayan»**; inandığınız ve uyduğunuz kitap olan Tevrat ve İncil'de yer aldığı halde gizlediğiniz Hz. Muhammed'in geleceğine ilişkin haberi ve İncilde Hz. İsa'nın onunla ilgili olarak verdiği müjdeyi açıklayan **«ve bir çoğunu da açıklama gereği duymayıp geçen peygamberimiz gelmiştir.»** Burada yüce Allah'ın, peygamber (s.a.v.)'i *"Peygamberimiz"* diyerek kendine bağlaması, onun şanını yüceltmek ve kendisine uyulması gerektiğine işaret etmek içindir.

Gizlediğiniz pek çok şeyi de ortaya çıkarmayan; daha fazla rezil olmamanız için onları görmezden gelen peygamberimiz gelmiştir.

«Muhakkak ki size, Allah tarafından bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.» Buradaki *"Nur"* ve *"Kitap"*tan amaç, Kur'an'dır. Çünkü Kur'an, şirk ve şüpheler üzerindeki karanlıkları aydınlatır, bilmedikleri konularda insanları bilgilendirir. Ya da apaçık mûcize olduğu için ona *"Nur"* denmiştir. Bir başka görüşe göre de Nur'dan amaç Hz. Peygamber (s.a.v.) ; Kitap'tan amaç da Kur'an'dır.

16. «Allah onunla», yani Nur ve Kitap'la... Buradaki zamirin tekil olarak kullanılmasının sebebi, her ikisinden de aynı amacın kasdedilmesidir: Halkı Hakka çağırmak... Zaten birisi Allah'ın peygamberi; ötekisi de O'nun mûcizesi ve çağrısının açıklanmasıdır. İşte yüce Allah, bunlarla, **«rızâsına tabi olanları»**, Allah'a inanarak hoşnutluğunu kazanmak isteyenleri **«selâmet yollarına eriştirir.»** Azap ve cezadan kurtulma ve uzaklaşma yollarına kavuşturur. **«Onları izniyle»**, yani iradesi ve tevfikiyle **«karanlıklardan»**, küfür ve sapıklık karanlıklarından **«aydınlığa»**, iman aydınlığına **«çıkarır.»** İman'a *"Nur"* yani aydınlık adı verilmesinin sebebi şudur: İnsan, iman ettiği zaman, bu iman sayesinde kurtuluş yollarını net bir şekilde görür, onu ister ve tehlikeli yollardan uzaklaşır. Her iki yolu da iman sayesinde aydınlık bir biçimde görür. Bu yüzden imana "Nur", yani aydınlık denmiştir. **«ve onları doğru yola iletir.»** Allah'a en yakın olan yola ulaştırır.

لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟
إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۗ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ
أَرَادَ أَن يُهْلِكَ ٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ
وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ
وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ
نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم ۖ
بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ ۚ
وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ
عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ
جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٩﴾ ﴿١٨﴾

17. "Şüphesiz ki Allah, ancak Meryemoğlu İsa Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. De ki: "Öyleyse Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'i, anasını ve bütün yeryüzündekileri helâk etmek istese, O'na kim engel olabilir?" Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir. O, dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir.

18. Yahudiler ve Hristiyanlar: "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız" dediler. Onlara de ki: "O halde niçin günahınızdan dolayı size azap ediyor? Hayır, siz de Allah'ın yarattığı birer insansınız." Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş sadece O'nadır.

19. Ey kitap ehli! "Bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi" demeyesiniz diye peygamberlerin arasının kesildiği bir devirde, size gerçekleri açıklayan Peygamberimiz geldi. İşte size müjdeci ve uyarıcı geldi. Allah, her şeye kadirdir.

17. «'Şüphesiz ki Allah, ancak Meryemoğlu İsa Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır.» Bu âyet Necran hıristiyanları hakkında inmiştir. Bunlar, hıristiyanların Yakubî grubundan olup yüce Allah'ın belirli bir insan vücuduna veya ruhuna yerleşebileceğini ileri sürenlerdir.

Ey Muhammed, onları susturmak ve aciz durumda bırakmak için : **«De ki:»** Eğer durum iddia ettiğiniz gibiyse, şu halde: **«'Öyleyse Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'i, anasını ve bütün yeryüzündekileri helâk etmek istese, O'na kim engel olabilir?'»** Kim karşı çıkabilir? Hiç kimse olamaz. Allah'ın kudret ve iradesinin önüne kim çıkabilir?

Bu cümle, iddîalarının çürüklüğünü ispatlamakta ve Hz. İsa'nın yaratılmış bir insan olduğunu, diğer varlıklar gibi geçici bir hayata sahip bulunduğunu vurgulamaktadır. Şu halde bu özellikte olan birisinin ilâh olması düşünülemez. Ne kendisinin, ne de başkasının yok olmasına engel olmayan birisi ilâh olabilir mi?

Buradaki helâk'tan amaç, yok etmek, canını almaktır.

«Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir.» Evrenin iki kutbu arasında ne varsa, O'nundur. Buna göre göklerdeki meleklerin; yerin ve denizlerin derinliklerindeki yaratıkların mülkiyeti sadece Allah'a aittir. Kısacası yaratıkların tümü O'nun mülküdür ve O, her şeyde mutlak tasarruf yetkisine sahiptir. Yaratma, yok etme, diriltme ve öldürme yalnızca O'nun elindedir. Tüm bunlar, yüce Allah'ın biricik ilâh olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla **«O, dilediğini yaratır.»** Dilediğini dilediği şekilde yaratma yetkisine sahiptir. Bazı şeyleri herhangi bir asıl olmaksızın yaratır. Meselâ, yeri ve gökleri herhangi bir şeyden değil de direkt olarak yaratmıştır. Bazı şeyleri de başka bir kaynaktan meydana getirir. Meselâ; nice hayvanları ve insanları bu şekilde vücuda getirmiştir. Kimi insanları sadece bir erkekten yaratmıştır: Havva'nın yaratılışı gibi. Yahut da bir dişiden yaratmıştır. İsa (a.s.)'ın yaratılışı gibi. Kimisini de hem erkek, hem de dişiden yaratmıştır: Diğer insanlar gibi...**«Allah, her şeye kadirdir.»** Bu, sona eklenmiş bir ara cümlesidir. Kendinden evvelki gerçekleri ispatlamaktadır. Yani , hiçbir şey Allah'ı aciz bırakamaz demektir.

Ubâde b. Sâmit'ten nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın tek ilâh olduğuna tanıklık yapıp O'na ortak koşmayan, Muhammed (s.a.v.)'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanan, İsa (a.s.)'nın da O'nun kulu ve elçisi, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğuna iman eden, cennet ve cehennemin gerçek olduğunu kabul eden kimseyi yüce Allah bu inancından dolayı yaptığı amele göre cennete girdirecektir."* (22)

Haris el-Eş'ari'den nakledilen bir rivayette de Allah'ın Rasûl'ü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz, Allah Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'ya beş*

22- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî nakletmiştir. Müslim'den nakledilen başka bir rivayet de şöyledir: *"... Allah onu dilediği sekiz cennet kapısından birinden girdirecektir."* Bkz. İbn Esir, *Câmiu'l-Usûl*, 9/355.

emir içeren bir vahiy gönderip, onları uygulamasını ve uygulamaları için de İsrailoğullarına açıklamasını istedi. Yahya bunları duyurmakta gecikince, İsa (a.s.) onun yanına vardı ve dedi ki: 'Allah, uygulaman ve uygulamaları için İsrailoğullarına duyurman amacıyla sana beş emir göndermiştir. Ya sen duyur veya ben duyurayım.' Bunun üzerine Yahya şu cevabı verdi: 'Yapma kardeşim, korkarım ki benden evvel bunları açıklarsan mahvolurum, azaba uğratılırım.' Sonra İsrailoğullarını Beytü'l-Makdis'e topladı. Cami tıkabasa doldu. Herkes yerine oturunca onlara şöyle seslendi: 'Allah bana beş emir gönderip uygulamamı ve uygulamaları için İsrailoğullarına duyurmamı istedi:

Birincisi: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın. Allah'a ortak koşanın durumu neye benzer biliyor musunuz? Anlatayım: Adamın biri en değerli mallarıyla altın ve gümüşüyle bir köle satın alır, sonra onu bir yere bırakıp çalışmasını ve çalıştığının karşılığını kendisine getirmesini emreder. Köle de çalışır, çalışır ve kazandıklarını tutup-efendisine değil de- başkasına götürür. Hanginiz kölesinin böyle yapmasına göz yumar. İşte, sizi yaratan ve sizi rızıklandıran Allah'a sakın hiçbir şeyi ortak koşmayın.

İkincisi: Namaz kılarken sağa-sola bakmayınız. Çünkü Allah, yüzünü kıbleden çevirmediği sürece, namaz kılan kulunun yüzüne bakar, onu karşılar.

Üçüncüsü: Oruç tutunuz. Size örnek vereyim: Bir topluluk içinde elinde güzel koku bulunan bir adam düşünün. Herkes o güzel kokudan yararlanmak ister, değil mi? İşte Oruç, Allah katında o güzel kokudan da daha hoştur.

Dördüncüsü: Sadakalarınızı ve zekâtlarınızı veriniz. Bununla ilgili bir misâl vermek gerekirse şöyle diyebiliriz: Düşmana esir düşen bir adam düşünün. Ellerini arkasına bağlamışlar, boynunu vurmak için ileri sürüyorlar. Tam o sırada diyor ki: Size fidye versem, beni serbest bırakır mısınız? Sonra, büyük-küçük ne varsa her şeyini verir ve kendisini kurtarır.

Beşincisi: Allah'ı çokça anınız. Bu durum da şuna benzer: Adamın biri âniden düşman saldırısına uğrar ve kendisini korumak için bir kale bulur, kendisini içine atar ve sığınır. İşte kul, en büyük düşman olan şeytanın şerrinden ancak, Allah'ı çokca anmak sûretiyle kurtulabilir.[23]

23- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Neseî, İbn Hibban ve Hakim tahric etmişlerdir. Bkz. Süyuti; *el-Fethü'l-Kebir*, 1/325.

18. «Yahudiler ve Hristiyanlar: 'Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız' dediler.» Yahudi ve hıristiyanlar, övünerek kendilerine bu gözle baktılar. Bizim Allah ile olan ilişkimiz, tıpkı baba-oğul ilişkisidir. Bize kendi oğulları gözüyle bakmaktadır. Bizim O'na olan sevgimiz de, tıpkı babamıza duyduğumuz sevgi gibidir. Baba bazen çocuklarına kızar; bazen de onları sevgiyle kucaklar... İşte bu anlayışta olan bu insanlar, yüce Allah katında özel bir yerleri olduğunu iddia ediyor ve herkesten üstün olduklarını ileri sürüyorlardı. Bunun üzerine iddialarını çürütmek ve onları susturmak amacıyla yüce Allah şöyle buyurdu:

«Onlara de ki: 'O halde niçin günahınızdan dolayı size azap ediyor?» Eğer dediklerіniz doğruysa, sizi niçin azaplandırsın? Oysa bizzat kendi ağzınızla, ahirette geçici bir süre azaplandırılacağınızı itiraf ediyorsunuz. Söylediklerіniz doğru olsaydı, başınıza bunca şeyler gelmeyecekti. Ama hayır, durum iddia ettiğiniz gibi değildir. **«Hayır, siz de Allah'ın yarattığı birer insansınız.'»** Özel bir konumunuz yoktur. Siz de yaratık türlerinden birisiniz. Herhangi bir özel üstünlüğünüz yoktur.

«Allah dilediğini bağışlar,» yaratıklarından istediğini affeder ki bunlar Allah'a ve Peygamber'ine inananlardır; **«dilediğine azap eder.»** İstediği yaratığı da cezalandırır. Bu grupta olanlar da Allah'a ve Peygamberleri'ne iman etmeyenlerdir. **«Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir.»** Her şeyin sahibi Allah'tır ve herkes O'na kulluk yapmakla yükümlüdür. Peki, bu durumda yahudi ve hıristiyanların ileri sürdükleri saçmalıkların bir değeri kalır mı? **«Dönüş sadece O'nadır.»** Böylece ahirette hem iyilik yapanların, hem de kötülük işleyenlerin yaptıklarına uygun bir karşılık verecektir.

Ayrıca şunu belirtelim ki, "Sevgi" kuru bir iddia değildir. Aksine sevginin birtakım belirtileri olmalıdır. Bakın, şâir ne güzel söylemiş:

Bir yandan Allah'ı sevdiğini söylüyorsun; öte yandan O'na isyan ediyorsun...
Yemin olsun ki, bu, çok çirkin bir davranıştır.
Eğer sevginde samimi olsaydın O'na itaat ederdin.
Çünkü, seven, sevgilisinin isteklerine uyar, emirlerini dinler...

Şüphesiz yüce Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği şeriata aykırı en ufak bir davranışta bulunanı sevmez. Allah'ın sevdiği kimseler, emirlerinin

gereğini yapanlardır. Bu konuda herhangi bir ırk ve renk farkı yoktur. İnsanları Allah katında birbirinden farklı kılan, ilim ve amelleridir. Bu farklılık da ahiret yurdunda somutlaşacaktır. Çünkü orası karşılık görme yeridir. Şu halde, durumunu ve dönüş yerini düşünerek vakit kaybetmeden zühd ve takvaya yönelen kimseye ne mutlu!...

19. «Ey kitap ehli! 'Bize müjdeci ve uyarıcı» cennetle müjdeleyip, cehennemle korkutucu kimse **«gelmedi' demeyesiniz»**, dolayısıyla dini konulardaki ihmallerinize bir bahane uydurmayasınız, "geçmiş şeriatlar silindi, söndü ve onlarla ilgili bilgiler gelmez oldu" gibi iddialarda bulunmayasınız **«diye peygamberlerin arasının kesildiği bir devirde, size gerçekleri açıklayan»** yasaları ve hükümleri beyan eden **«Peygamberimiz geldi»** ; peygamber gönderilmesine ve vahye ara verildiği bir dönemden sonra size şeriatı izah eden Hz. Muhammed (s.a.v.) geldi...

Bu ara döneme, "uyuşukluk, zayıflık meydana gelmesi, âdet haline gelen bir şeyin kesilmesi" anlamında *"Fetret"* denilmesinin sebebi, ilgili dönemde sözkonusu yasalarla amel edilmesinin aksaması ve bu konuda bir uyuşukluğun baş göstermesidir. Nitekim, Hz. İsa dönemine kadar hep peşpeşe gelen peygamberler, artık Hz. İsa'dan sonra uzun süre gönderilmemişlerdir. Bu yüzden vahiy kesintiye uğramış ve araya uzunca bir mesafe girmiştir. Peygamberimiz de bu kesintiden sonra gönderilmiştir.

«İşte size müjdeci ve uyarıcı geldi.» Artık hiçbir bahane ileri süremezsiniz! Size müjdeci ve uyarıcı geldi; hem de "en büyük müjdeci" ve "en büyük uyarıcı..." Kuşkusuz bu, onlara ilâhi bir şamardır; büyük bir minnettir... Çünkü vahyin eserinin silindiği ve aydınlanmaya çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemde yüce Allah onlara göndermiştir. **«Allah her şeye kadirdir.»** Şu halde peygamber göndermeye de gücü yeter. Nitekim, Vahyin uzun süre kesilmesi dolayısıyla insanların çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde, Hz. Muhammed'i Peygamber olarak göndermiştir. Böylece, büyük bir nimete kavuşan ve kendilerine rahmet kapısı açılan insanların herhangi bir bahanesi kalmamıştır; bu ilâhi hüccet kendilerini bağlamaktadır. Artık yarın: "Bizi gafletten uyandıracak kimse gelmedi" gibi bahanelerin arkasına sığınamayacaklardır.

Âlimler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Fil yılı, Rebiulevvel ayının onuncu günü bir pazartesi gecesi Mekke'de doğduğu konusunda görüş birliğindedirler... Kâinat onun pâk ve nezih vücuduyla şereflenince, insanların gönülleri aydınlandı, nurlandı. Allah onları Hz. Peygamber aracılığıyla doğruya yönelt-

ti. Basiret sahibi olanlar doğruyu buldu; kör olanlar ise körlük, küfür ve sapıklık içinde yuvarlanmaya devam ettiler.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ
يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ
ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَٰرِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ
﴿٢١﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا
حَتَّىٰ يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟
عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَٰلِبُونَ وَعَلَى
ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن
نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا
هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى
فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا

مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

20. Musa, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O, içinizden peygamberler çıkardı. Sizi hükümdarlar yaptı. Ve âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.

21. Ey kavmim! Allah'ın size takdir ettiği mukaddes yere girin. Geriye dönmeyin, yoksa hüsrana uğrarsınız."

22. Onlar da : "Ey Musa! Orada zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa, şüphesiz biz de gireriz" dediler.

23. Allah'tan korkan ve Allah'ın kendilerine nimetini verdiği kimselerden, iki adam şöyle dedi: "O zorbaların üzerlerine kapıdan yürüyün. Oradan girerseniz şüphesiz galip gelirsiniz. Eğer mü'min iseniz, sadece Allah'a tevekkül edin."

24. Kavmi ona: "Ey Musa! Onlar orada oldukça biz ebediyen oraya girmeyiz. Sen ve rabbin gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız" dediler.

25. Musa: "Ey Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Artık bizimle bu fasık kavmin arasını ayır" dedi.

26. Allah, (Musa'ya) şöyle dedi: "Kırk sene o mukaddes yer, onlara haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. O fâsık kavim için üzülme."

20. Ey Muhammed! Hz. Musa'nın İsrailoğullarına öğütlerde bulunurken olup bitenleri kitap ehline şu şekilde hatırlat: «**Musa, kavmine şöyle demişti: 'Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın**», unutmayın. «**O, içinizden**» yani sizin yakın akrabalarınızdan «**peygamberler çıkardı.**» Sizi o peygamberler aracılığıyla doğruya yöneltti; sizi onurlandırdı. Sizden çıkardığı kadar, başka bir milletten bu kadar peygamber çıkarmadı. Böylece içinizden pekçok

şanlı kişilikler çıkınca, siz de şereflendiniz; peygamberlik sayesinde büyük bir prestij kazandınız. Ayrıca **«sizi hükümdarlar yaptı.»** Aranızdan pekçok hükümdar yetiştirdi. Sizin milletinizden pekçok peygamber çıkardığı gibi; bir o kadar da hükümdar yaptı...

Süddî, âyetin bu kısmını şu şekilde açıklamıştır: "... Yani, siz Firavun'un baskısı altında Kıptîlerin elinde birer köle iken, sizleri özgürlüğe kavuşturdu."

İbn Abbas'ın bu konudaki açıklaması ise şöyledir: "... Size pekçok hizmetçi ve köle nasibetti." Nitekim ilk defa hizmetçi edinenler onlardır; onlardan önce kimse hizmetçi tutmamıştır...

Bir kısım insanların tanımına göre ise: "Beraber yaşadığı bir eşe, sığınacağı bir eve, kendisine hizmet edecek bir hizmetçiye sahip olan herkes, kendi çapında bir hükümdar sayılır..."

Öte yandan **«âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi.»** Düşmanlarınızı denizde boğdu, bulutları üzerinizde gölgelik yaptı; size kudret helvası ile bıldırcın indirdi ve daha pek çok olağanüstü nimetlerle sizi nimetlendirdi. Şüphesiz buradaki *"âlemlerden"* amaç, kendi dönemlerine kadar gelip geçen milletlerdir...

21. «Ey kavmim! Allah'ın sizin için takdir ettiği» Levh-i Mahfuz'da size -iman edip itaat etmeniz şartıyle- ikametgâh olarak belirlediği **«mukaddes yere»** peygamberler ve mü'minler diyarı olan Beytü'l-Mukaddes'e **«girin»**, oraya yerleşin. Zorbalardan korkarak **«geriye dönmeyin»**, oradan tekrar çıkmayın, **«yoksa»** iki dünya mutluluğunu ve sevabını kaybederek **«hüsrana uğrarsınız.'»** Zarar edersiniz...

22. «Onlar da: 'Ey Musa! Orada zorba bir kavim,» karşı koyulamıyacak bir topluluk **«vardır.»** Zorba: İnsanlara zulmeden ve kendi istekleri doğrultusunda onları zorla çalıştıran kimse demektir. Nitekim, nakib olarak adlandırılan vekiller, durumu incelemek üzere çıktıklarında zorbaların şehrine uğramışlar; geri döndüklerinde gördükleri enteresan durumları Hz. Musa'ya anlatmışlar; zorbaların gücünden, kuvvetinden ve aşırı uzun boylarından söz etmişler. Bunun üzerine Hz. Musa onlara demiş ki: "Susun, bu durumu hiç kimseye anlatmayın, yoksa millet dağılacak, ümitsizliğe uğrayacaktır." Ancak onlardan Yuşa b. Nun ve Kâleb b. Yufenna adlarındaki iki kişi dışında, diğerleri, Hz. Musa'nın emrini dinlemeyip durumu kendi yakınlarına, amca çocuklarına anlatmışlar; dolayısıyle haber, İsrailoğulları arasında yayılmış. Bu yüz-

den demişler ki: Orada zorba bir kavim vardır, onları oradan çıkarmaya bizim gücümüz yetmez. Dolayısıyla bizim herhangi bir müdahalemiz olmaksızın **«onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa, şüphesiz biz de gireriz' dediler.»** Ancak bu konuda bizim herhangi bir girişimimiz olamaz.!...

23. Düşmanlardan değil, **«Allah'tan korkan»**, emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınan **«ve Allah'ın kendilerine nimetini verdiği»**, sözlerinde duran ve vaadlerine bağlı kalan **«kimselerden»** kıldığı, Kâleb ve Yuşa adlarındaki **«iki adam şöyle dedi: 'O zorbaların üzerine kapıdan»**, Erîha denilen kendi giriş yerlerinden **«yürüyün»**, sahraya çıkmalarını engelleyin, yollarını tıkayın, savaşmalarına mani olun... **«Oradan girerseniz,»** onlar şehirdeyken giriş kapılarından hücum ederseniz **«şüphesiz galip gelirsiniz»**, savaşmaya ve çarpışmaya gerek kalmadan üstünlük sağlarsınız. Biz onları gördük, durumlarına şahit olduk. Her ne kadar cisimleri büyükse de kalpleri zayıftır. Siz onlardan korkmayınız. Dar noktalardan onlara saldırınız, onları köşeye sıkıştırınız; böylece ne kaçabilir ne de savaşabilirler... **«Eğer mü'min iseniz,»** Allah'a inanıyor ve sözünde durduğunu tasdik ediyorsanız **«sadece Allah'a tevekkül edin.'»** Sebeplere başvurduktan sonra yalnızca O'na dayanın; sakın, başvurduğunuz sebeplere güvenmeyin, çünkü onların böyle bir etkisi yoktur. Ayrıca O'na inanmak yalnızca O'na dayanmayı gerektirir.

24. İki adamın söylediklerine aldırış etmeyen ve ilk sözlerinde ısrarlı olan Hz. Musa'nın **«kavmi ona: 'Ey Musa! Onlar orada oldukça biz ebediyen oraya girmeyiz.»** Yani, zorbalar kendi topraklarında oldukları sürece biz kesinlikle, onların bulundukları yere uzun süre ayak basmayız. **«Sen ve rabbin gidin savaşın.»** Siz onlara karşı koyun dediler. Kuşkusuz, söyledikleri bu son söz alaya alma ve dalga geçme niteliğindedir. Yoksa, fiili bir gidişi kasdetmemişlerdir. Ardından da: **«Biz burada oturacağız' dediler.»** Bir karış bile ilerlememiz söz konusu değildir.[24]

24- Bu vurdumduymaz ve alayvarî tavır nerede, Hz. Peygamber'in şanlı ashabının sergiledikleri tutum nerede?... Bilindiği gibi Hz. Peygamber, ashabını Bedir savaşına davet edip bu konuda onlarla istişare edince verdikleri cevap şu olmuştu: "Yemin olsun ki, eğer sen bizi denize dalmaya çağırsan, seninle beraber hiç tereddüt etmeden dalarız; bizden bir kişi bile geride kalmaz. Biz, karşılaşma esnasında sabırlı ve savaşta sadık kimseleriz. İsrailoğullarının kendi peygamberlerine dedikleri gibi biz sana: "Sen ve Rabbin gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız" demeyiz. Aksine biz diyoruz ki: "Sen ve Rabbin gidin, savaşın. Biz de sizinle beraber savaşacağız. Umulur ki ey Allah'ın elçisi! Allah, aramızdan, seni sevindirecek birilerini çıkarır. Gözünü aydınlatacak tavır ve davranışlar sergilememizi nasip eder."

25. Hz. «**Musa**» onların inatlarını ve ümitsizlik, hüzün ve şekvâ yüklü tavırlarını görünce dedi ki: «**'Ey Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum.**» İkimizden başkasına laf anlatamıyorum. «**Artık bizimle**», benim ve kardeşimle, senin kulluğundan çıkan ve isyanda ısrarlı olan «**bu fâsık kavmin arasını ayır' dedi.**»

26. Bunun üzerine yüce «**Allah, (Musa'ya) şöyle dedi: 'Kırk sene o mukaddes yer, onlara haram kılınmıştır.**» Bu süre içerisinde oraya girmeleri, ya da sahiplenmeleri yasaktır. Çünkü burası onlara iman etmeleri ve cihad yapmaları şartıyla tahsis edilmişti. Ancak sözlerinden dönmeleri sebebiyle onlara yasaklandı. Kısacası, söz konusu süre içerisinde hiçbirisi oraya giremez!... Ardından, yasaklamak biçimine de: «**Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır.**» şeklinde açıklık getiriliyor. Artık «**o fâsık kavim için üzülme'**», onlar için kederlenme, mahzun olma.

Rivayet edildiğine göre Hz. Musa onlara bedduâ ettiğine pişman olmuş. Bunun üzerine ona denilmiş ki: "Üzülme, kederlenme, onlar bu cezayı fâsıklıkları sebebiyle haketmişlerdir."

Yine rivayet edildiğine göre bunlar, altıyüz bin savaşçıydı. Kırk sene beklediler. Bu süre içinde her sabah yeniden hareket ediyorlar; akşamleyin bakıyorlardı ki dönüp dolaşıp sabahleyin hareket ettikleri noktaya varmışlar. Öte yandan bulut onları güneşin sıcaklığından koruyor, geceleyin nuranî bir sütun önlerini aydınlatıyordu. Kendilerine kudret helvası ve bıldırcın indiriliyordu. Taşıdıkları taşlardan sularını temin ediyorladı. Cezalı oldukları halde bütün bu nimetlerle nimetlendirilmelerinin sebebi, cezalarının terbiye edilmelerine yönelik olmasındandı.

En doğru ve güvenilir rivayete göre Hz. Musa ve Hz. Harun da bu şaşkınlık yurdunda, bu Tih Çölünde onlarla beraberdiler. Ancak, Hz. İbrahim'in içine atıldığı ateşte yanmaması ve selâmette olması gibi, ve azap meleklerinin Lût kavmini helâk etmek için inişlerinde Hz. Lût (a.s.)'un bu helâkten kurtulması gibi Hz. Musa ve Hz. Harun'a bir azap olmamıştır. Esenlik ve ferah içinde yaşamışlardır.

وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱبْنَىْ

اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ
الْاٰخَرِ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾
لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَآ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ
لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ
تَبُوْٓءَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا
الظّٰلِمِيْنَ ۚ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ
فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ
لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْاَةَ اَخِيْهِ ۭ قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ
اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِيْ ۚ فَاَصْبَحَ
مِنَ النّٰدِمِيْنَ ۚ ﴿٣١﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰي بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ
اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا
قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ
ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

27. Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla anlat: Onların her ikisi de birer kurban kesmiş, birinin kurbanı kabul olunmuş, diğerininki kabul olunmamıştı. Kurbanı kabul olunmayan, diğerine: "Mutlaka seni öldüreceğim" demişti. Kurbanı kabul olunan da şöyle demişti: "Allah, ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder.

28. Yemin olsun ki sen, beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım. Şüphesiz ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

29. Çünkü ben, hem benim günahımı, hem kendi günahını yüklenip cehennem ehlinden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur."

30. Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti ve onu öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.

31. Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için Allah, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bunu görünce: "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dedi. Ve yaptığına pişmanlık duyanlardan oldu.

32. Bunun içindir ki, İsrailoğullarına: "Kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur" hükmünü farz kıldık. Şüphesiz ki peygamberlerimiz onlara açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

27. Ey Muhammed! «**Onlara**» yani kitap ehline, insanlığın babası olan «**Âdem'in iki oğlunun**» Kâbil ve Hâbil'in «**kıssasını hakkıyla**», hak ve doğ-

ru olarak «**anlat.**»

Âlimlerin naklettiğine göre, Hz. Havva her seferinde biri kız biri erkek iki çocuk doğuruyordu. İlk doğumda Kâbil ve kızkardeşi Iklimâ'yı dünyaya getirdi. İkincisinde ise Hâbil ve kızkardeşi Leyûza'yı doğurdu. Kâbil'in ikiz kardeşi daha güzeldi. Kâbil, kızkardeşini Hâbil'den kıskandı ve ona kızdı. Hz. Âdem ikisine: "Her biriniz birer kurban kesin; hanginizinki kabul edilirse, bu kızla o evlenir." Onlar da birer kurban kestiler; bir ateş Hâbil'in Kurbanı üzerine inip onu yedi, ancak Kabil'inkine hiç dokunmadı. Bu olaydan sonra Kâbil, daha da kızıp kin doldu ve yapacağını yaptı.

«**Onların her ikisi de birer kurban kesmiş.**» Kurban, Allah'a yakınlaşmak amacıyla kesilen hayvan, ya da verilen sadakadır. Evet, onların her ikisi de birer kurban kesmiş, «**birinin kurbanı kabul olunmuş,**» o da Hâbil'di. Hâbil, süt hayvanları besliyordu ve kurban olarak bir koç kesti, sadaka olarak da bir miktar süt verdi. Gökten dumansız beyaz bir ateş indi ve kurbanını yedi. Bu, kabul olduğunun göstergesiydi. Çünkü o zamanki kabul olunan kurbanlar, bu şekilde, gökten inen bir ateş tarafından yenilirdi; kabul olunmayanları ise parçalayıcı kuşlar ve vahşi hayvanlar yerdi. «**diğerininki kabul olunmamıştı.**» Bu da Kâbil'di. Kâbil ziraatla uğraşıyordu. Kurban olarak sahip olduğu en kötü buğdayı takdim etti. Ancak, ateş o buğdaya hiç yaklaşmadı. Çünkü Kâbil, Allah'ın hükmüne razı olmamış, kurbanında iyi niyetli davranmamış, sahip olduğu malın en kötüsünü sunmuştu. Kâbil, kurbanın kabul olunmamasına çok öfkelendi. Kinini içinde gizliyordu. «**Kurbanı kabul olunmayan, diğerine: 'Mutlaka seni öldüreceğim' demişti.**» Yemin ederek onu öldüreceğini belirtmişti. Neden mi? Çünkü karşısındakinin kurbanı kabul edilmiş ama kendisininki reddedilmişti... «**Kurbanı kabul olunan da şöyle demişti: 'Allah, ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder**», başkasınınkini kabul etmez. Senin başına gelenler senden kaynaklanmaktadır; benim bu konuda herhangi bir suçum yok. Beni niye öldüreceksin ki!

28. «Yemin olsun ki sen, beni öldürmek için elini bana uzatsan da, ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım.» Allah'a kasem ederim ki, sen beni öldürmeye çalışsan da, ben hiçbir zaman böyle bir girişimde bulunmayacağım; seni öldürmeye teşebbüş etmeyeceğim. Ardından da hemen, bunun sebebini şöyle açıklıyor: «**Şüphesiz ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.**» Rivayet edildiğine göre, Hâbil daha güçlü olmasına rağmen, sırf Allah'tan korktuğu için Kâbil'i öldürmedi ve ona teslim oldu.

29. «**Çünkü ben**», sana teslim olup hiç dokunmamakla; «**hem benim günahımı, hem kendi günahını**» yani hem kendini müdafaa etmek için -şayet elimi uzatırsam- benim saldırımdan doğabilecek günahı, hem de bana saldırmanla meydana gelecek günahı topluca «**yüklenip**» böylece ahirette «**cehennem ehlinden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur.**'» Allah'ın hükmünü kabul etmeyenin sonu bundan ibarettir.

30. «**Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti.**» Nefsi, kendisine bu işin çok kolay olduğunu, ortada hiçbir zorluk ve problem bulunmadığını kabul ettirdi. Gerçekten insan, haksız yere öldürme olayını, özellike kardeşin öldürülmesi olayını düşündüğü zaman çok dehşetli ve kötü bir iş olduğunu anlar. Öldürme olayı, hem aklın, hem de şeriatın nazarında son derece iğrenç bir olaydır. Buna rağmen, öyle anlaşılıyor ki, Kâbil önceleri kendi nefsine karşı direnen ve başkaldıran birisi iken, nefsi onu kendisine boyun eğdirmişti «**... ve onu öldürdü.**»

Rivâyet edildiğine göre Kâbil, Hâbil'i nasıl öldüreceğini bilemedi. Şeytan, örnek olsun diye bir kuş alıp kafasını bir taşın üzerine koydu, sonra başka bir taşla kafasını ezdi. Kâbil de ona bakıp öğrendi. Başka bir rivayete göre de, Kâbil Hâbil'i, koyunlarını güttüğü ve uykuya daldığı bir sırada gafil yakalayarak öldürdü. «**Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.**» Hem dinini kaybetti, hem de dünyasını...

İbn Abbas der ki: "Dünya ve ahirette zarara uğrayanladan oldu. Dünyada zarara uğraması anne ve babasını kızdırmasından ve kıyamet gününe kadar kötülükle anılmasından anlaşılmaktadır. Ahirette göreceği azap ise zararların en büyüğüdür."

31. «**Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini**», nasıl ortadan kaldıracağını «**ona göstermek için Allah, yeri eşeleyen bir karga gönderdi.**» Çünkü ölü cesedin ortada bırakılması, çirkin bir olaydır. Başka bir görüşe göre de "kardeşinin avret yerini nasıl örteceğini ona göstermek için" Allah sözkonusu kargayı gönderdi. Çünkü Kâbil, kardeşinin elbiselerini soymuştu...

Rivayet edildiğine göre Kâbil, Hâbil'i öldürdükten sonra ıssız, ağaçsız boş bir yerde bıraktı. Ne yapacağını bilemedi. Çünkü bu, yer yüzünde insanoğlundan öldürülen ilk kişiydi. Vahşi hayvanların onu parçalamasından korktu. Bu yüzden bir torbaya koyup sırtında taşıdı. Sonra yüce Allah iki karga gönderdi. Bunlar dövüştüler. Sonuçta biri diğerini öldürdü. Öldüren karga,

gagası ve tırnakları yardımıyla bir çukur kazdı ve öldürdüğü kargayı içine atıp üstünü kapattı. Kâbil **«bunu görünce : 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?' dedi.»**

Âyette geçen ve *"yazıklar olsun"* diye tercüme edilen *"ya veyleta!"* kelimesi, hasret, keder ve üzüntüyü dile getiren bir ifadedir. Sondaki "elif", konuşan ve söyleyen birinci şahsın zamiri olan "ya" yerine getirilmiştir. Buna göre anlamı şu olur: Ey benim, ahım, vahım, kederim! Nerdesin? Hemen ortaya çık, zaman senin zamanındır. *"Şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim?"* cümlesi de, karganın bulduğu çözümü bulamamanın üzüntüsünü ifade eden bir tâbirdir. Yani, yazıklar olsun bana! Ben bir karga kadar da olamadım ve kardeşimin cesedini toprağa gömmeyi düşünemedim.

«Ve yaptığına pişmanlık duyanlardan oldu.» Ne yapacağını şaşırıp uzun süre cesedi taşıma zorunda kalınca, kardeşini öldürdüğüne pişmanlık duydu. Bu pişmanlık, işlediği günahtan dolayı Allah'tan korktuğu için değil, cesedi ne yapacağına şaşırdığı içindi. Bu yüzden bu pişmanlık bir tevbe pişmanlığı değildi; dolayısıyla bu pişmanlığın kendisine herhangi bir yararı dokunmaz.

Şüphesiz Kâbil, insanoğlundan suç işleyen ilk kişidir. Hadiste de şöyle denilmektedir. *"Haksız yere öldürülen hiç kimse yoktur ki onun kanında Âdem'in ilk oğlunun bir payı bulunmasın. Çünkü öldürme olayını ilk kez başlatan odur."* [25]

32. «Bunun içindir ki...» Bu ifade, açıklanacak hükmün gerekçesini belirtmenin ilk adımıdır. Yani, düşmanca öldürmenin, dinî ve dünyevi faziletlerin kaybı gibi çeşitli fesatlıkların kaynağı olduğu içindir ki, **«İsrailoğullarına»** şu hükmü farz kıldık ve Tevrat'ta da belirttik: **«'Kim,»** insanlardan hiç**«bir cana kıymayan»** ve dolayısıyla kısası haketmeyen **«veya yeryüzünde»** şirk ve yol kesicilik gibi kanının akıtılmasını meşru kılacak bir **«bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur.»** Çünkü insanların kan hakkını çiğnemiş, öldürme olayını meşrulaştırmış, insanları bu yola teşvik etmiş sayılır. Allah'ın gazabını celbetmek ve çetin azabını hak etmek, açısından bir kişinin öldürülmesiyle tüm insanları öldürmesi arasında bir fark yoktur.

25- Hadisi Buhari, Müslim, Tirmizî, Nesâi ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Ayrıca Bkz. İbn Kesir Tefsiri, 1/508.

«**Kim de**» affetmek, ya da öldürülmesine engel olmak sûretiyle «**bir nefsin yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur' hükmünü farz kıldık.**» Sanki yaptığı iyi davranışı, tüm insanlara karşı yapmış sayılır. Kuşkusuz bu benzetmelerden amaç, haksız yere insan öldürmenin ne kadar büyük bir suç olduğunu vurgulamaktır.

«**Şüphesiz ki peygamberlerimiz onlara açık delillerle**», yani kitap ehline onlara farz kıldığımız hükümleri belirten apaçık mûcizelerle «**geldiler**», net açıklamada bulundular. «**Yine de bundan sonra**» bunca kitaplardan peygamberleden ve peşpeşe antlaşma yenilemelerinden sonra «**onların birçoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.**» Hiç aldırış etmeden öldürmeye devam etmektedirler.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ
وَرَسُولَهُۥ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوۡ يُصَلَّبُوٓاْ
أَوۡ تُقَطَّعَ أَيۡدِيهِمۡ وَأَرۡجُلُهُم مِّنۡ خِلَٰفٍ أَوۡ يُنفَوۡاْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِۚ
ذَٰلِكَ لَهُمۡ خِزۡيٞ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ
(٣٣) إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِن قَبۡلِ أَن تَقۡدِرُواْ عَلَيۡهِمۡۖ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ
ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ (٣٤)

33. Allah ve Rasûlüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak, öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yeryüzünde sürgün edilmeleridir. Bu, dünyada onlar için bir zillettir. Âhirette ise, onlar için büyük bir azap vardır.

34. Ancak, kendilerini yakalamanızdan evvel tevbe edenler olursa, bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

33. «Allah ve Rasûlüne karşı savaşan ...» Allah'ın ve Rasûlünün dostları olan müslümanlara karşı savaşanların... Müslümanlara karşı savaşmanın "Allah'a karşı savaşmak" gibi değerlendirilmesi, müslümanların değerini yüceltmek içindir. Onlara karşı savaşmak, yollarını kesmek şeklinde gerçekleşir ki, bu da müslümanların kanlarına ve mallarına göz diken ve bu amaçla bir araya gelen bir topluluktan ortaya çıkabilir. **«Ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak,»** bozgunculuk yaparak dolaşanların...

Bu âyet, Hilâl el-Eslemî'nin kavmi hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber'in bunlarla yaptığı barış antlaşmasına göre ne peygambere yardım edecekler; ne de onun aleyhinde herhangi bir kimseye destek sağlayacaklardı. Onların yanına giden müslümanlar da güvencede olacaklardı. Bu arada Kinane oğullarından bir grup, Hilâl'in kavminden bir kısım insanları İslâm'a davet etmek için gittiler. O sırada Hilâl orada değildi. Onun kavmi, gelenlerin yollarını kestiler, onları öldürüp mallarını yağmaladılar.

Görüldüğü gibi, savaşmak ve bozgunculuk çıkarmak çeşitli şekillerde gerçekleşebilir: Yağmalamaksızın öldürme yapılabilir; hem öldürme, hem de yağmalama biçiminde olabilir; öldürmeksizin sadece korkutmak biçiminde de gerçekleşebilir. İşte durum böyle olunca, her suç için ayrı bir ceza takdir edilmiştir. Buna göre yukarıdaki suçların cezası şöyledir:

Eğer yol kesenler, sadece öldürme olayını gerçekleştirmişlerse, **«öldürülmeleri»** gerekir; ancak ayrıca asılmayacaklardır. Eğer öldürülenin velileri affetseler de, bu husus gözönünde bulundurulmaz. Çünkü bu ceza şer'î bir haktır.

«Veya asılmaları», hem öldürmeleri, ardından da ayrıca asılmaları lâzımdır. Eğer hem öldürme hem de mallarını alıp götürme suçunu işlemişlerse onlara bu ceza uygulanacaktır. Yani, diri diri asılmaları ve okların uçlarıyla takmak, ölünceye kadar karınlarını deşmek şeklinde gerçekleştirilebilir. Öldürüldükten sonra, ayrıca asılmalarına gerek yoktur. Çünkü diri diri asmak daha da çetindir, yaptırım gücü daha fazladır. Başkasının bu suça yeltenmemesi konusunda daha etkilidir.

«Yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi» icabeder. Buna göre müslümanın, sadece malını almakla yetinmişlerse, sağ elleriyle sol ayakları bileklerden kesilecektir. Ellerinin kesilmesinin hikmeti, malı onunla aldıklarından; ayaklarının kesilmesinin hikmeti ise yolda korku saldıklarındandır.

«Ya da yeryüzünde sürgün edilmeleridir.» Yüryüzüne sadece korku salıp bozgunculuk çıkarmışlarsa sürgün edileceklerdir. Bize göre, sürgün'den amaç, hapistir. Çünkü, yeryüzü sakinlerini onların kötülüklerinden korumak ve tehlikeye soktukları güven ortamını yeniden sağlamak için onları bir yere hapsetmek en güzel sürgün sayılır.

«Bu, dünyada onlar için bir zillettir.» Bir alçaklık ve rezalettir. Bunun dışında, ayrıca **«âhirette ise, onlar için büyük bir azap vardır.»** Bu azabın büyüklüğünü tahmin etmek son derece güçtür. Çünkü cinayetleri de o oranda büyüktür.

34. «Ancak, kendilerini yakalamanızdan evvel tevbe edenler olursa, bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.» Şüphesiz bu, sadece Allah'ın hukukunu içine alan bir istisnadır. Zaten âyetin sonundaki : *"Bilin ki Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir"* cümlesi de bu gerçeği işaret etmektedir. Fakat kul hakkı, böyle bir pişmanlıkla ortadan kalkmaz. Örneğin yol kesip bir insanı öldüren kimseler yakalanmadan önce tevbe ederlerse, hadden öldürülmeleri zorunluluğu ortadan kalksa da, öldürülenin velileri isterlerse kısas talep ederler; isterlerse affederler. Bir mal gasbettikten sonra ve yakalanmadan önce tevbe ederlerse, ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesinden kurtulurlar. Fakat mal sahibinin hakkı bâkîdir, malını geri vermek gerekir. Ancak, yakalandıktan sonra tevbe ederse, âyetten anlaşıldığı kadarıyla bu tevbe ona herhangi bir yarar sağlamaz. Dünyadaki cezasını çeker. Ahiretteki azaptan kurtulsa da, kul hakkını tazmin etmeye mecburdur.

Şüphesiz âyet, yol kesen müslümanlarla ilgilidir. Çünkü müşrikin yakalanmadan önce de, sonra da tevbe etmesi cezasını düşürür. Müslümanlara karşı savaşan müslüman ise, devlet güçleri tarafından yakalanmadan önce pişmanlık duyup tevbe ederse, Allah'ın hukuku olarak hak ettiği cezadan kurtulur. Ancak kul hakkından yakasını kurtaramaz.

Bir kısım âlimlerin görüşlerine göre de: Yakalanmadan önce tevbe edenden artık herhangi bir mal, ya da diyet istenmez. Ancak, elinde sahibi bilinen bir mal bulunsa, onu sahibine iade etmek durumundadır.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Haris b. Bedir yol kestikten, kan akıttıktan ve milletin malını gasbettikten sonra tevbe edip kendisine sığınmış; Hz. Ali onun pişmanlığını kabul etmiş ve ondan hiçbir şey istememiştir. Öte yandan, yakalandıktan sonra yapılan tevbe ise hiçbir hakkı düşürmez.

Bilindiği gibi yolları, rahatsızlık verici şeylerden temizlemek en güzel davranışlardan olduğu gibi yol kesenlik yapmak ve gelen gidene korku salmak en kötü davranışlardandır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: *"Ümmetimin iyi ve kötü amelleri bana gösterildi. İyi ameller arasında yolları, eziyet verici şeylerden temizleme işini; kötü ameller arasında da mescide rastgele balgam atma davranışını gördüm."*(26)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟
إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾
إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ
لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ۖ
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

35. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya bir yol arayın. Ve O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.

36. Bütün yeryüzündekiler ve bir o kadarı daha, inkâr edenlerin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için

26- Müslim, *Mesâcid*, Hadis no: 553; Ayrıca Bkz. İbn Esir, *Câmiu'l-Usûl*, 1/420.

onu fidye verseler yine onlardan kabul olunmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

37. Cehennem ateşinden çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.

35. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun.» Azabından çekinin. O'na, sakın karşı gelmeyin. **«O'na yaklaşmaya»**, O'nun vereceği mükâfatları elde etmek ve O'na yakınlaşmak için kendinize **«bir yol arayın.»** Sâlih ameller yapmak sûretiyle O'na yakınlaşmanın çaresine bakın.

Atâ der ki: Âyette geçen *"Vesile"*, Cennet mertebelerinin en faziletlisidir. Hz. Peygamber de buyuruyor ki: *"Allah'a duâ edin ki, bana "vesile"'yi nasibetsin. Çünkü "vesile" cennette çok yüksek bir mertebedir ve oraya yalnız bir kişi kavuşur. Umarım ki o kişi ben olayım."*[27]

«Ve» açık ve gizli düşmanlarla savaşmak sûretiyle **«O'nun yolunda cihad edin ki, kurtuluşa eresiniz.»** Allah'a kavuşasınız, O'nun nimetlerini elde edesiniz. Âyette yüce Allah'ın, gerçek kurtuluşu dört şeyde kıldığına işaret edilmektedir:

Birincisi: İman. Kul, imanı ile küfür karanlığının perdelerinden kurtulur.

İkincisi: Takva. Kul, takva ile günahların karanlığından kurtulur.

Üçüncüsü: O'na doğru yol aramak. Kul, bununla alçak dünyanın karanlıklarından kurtulur.

Dördüncüsü: Allah yolunda cihad etmek. Kul, cihad ile varlığın karanlığından kurtulur ve O'na kavuşmanın lezzetini elde eder.

Şeyh Hasan eş-Şâzelî der ki: "Allah'ın yoluna girmek, O'na ulaşmak amacıyla bir arkadaşımla beraber bir mağaraya kapanmıştık. Orada kalıyor ve kendi kendimize: 'Çok yakında, yarın veya öbür gün amacımıza kavuşuruz, bize maneviyat kapıları açılır,' diyorduk. Günün birinde yanımıza çok heybetli bir adam geldi. Onun Allah dostlarından biri olduğunu anladık. Ona: 'Nasılsın?' diye sorduğumuzda cevabı şu oldu: 'Yarın veya öbür gün amacımıza kavuşuruz, bize maneviyat kapıları açılır diyen nasıl olsun ki?.. Ey Ne-

27- Müslim, Tirmizi Ebu Davud ve Nesâi. Hadis şöyle bitiyor: *"Kim, benim için Vesile duâsında bulunursa şefaatımı hakeder."* Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/380.

fis! Niye Allah'a, sırf O'nun rızâsı için kulluk etmiyorsun?' Onun bu cevabı karşısında kendimize geldik, uyandık ve Allah'a tevbe ettik. Sonra maneviyat kapıları bize açıldı." Şu halde, durumun gerçeğine vakıf olmak ve O'na ulaşmak, O'ndan başkasıyla her türlü ilişkiyi kesmekle mümkündür. Allah'ın iyi ve sâlih kullarıyla arkadaşlık yapmada çok büyük bir şeref ve saadet vardır.

36. «Bütün yeryüzündekiler», dünyada bulunan her türlü yeraltı ve yerüstü zenginlikleri **«ve bir o kadarı daha,»** bir kat daha da fazlası **«İnkâr edenlerin olsa da»**; anlatılan bu şeylerin tümünü **«kıyamet gününün azabından kurtulmak için onu fidye verseler»**; tüm dünya zenginlikleri ve bir o kadarı daha, kafirlerin elinde olsa da, uğrayacakları azaptan kurtulmak için fidye olarak vermek isteseler, **«yine onlardan kabul olunmaz»**; vermek istedikleri fidyenin hiçbir yararı olmaz. Bu son cümle, şart cümlesinin cevabıdır ve kesinlikle azaba uğrayacaklarını belirtmek ve kurtuluşlarının olmadığını vurgulamak için gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Kıyamet gününde sorgulanmak için getirilen kâfire: 'Dünya dolusu altının olsa, içinde bulunduğun durumdan kurtulmak için fidye olarak verir miydin?' diye sorulacak. Kâfir: 'Evet' cevabını verecek. O zaman kendisine denilecek ki: 'Bundan daha kolayı senden istendi: Bana ortak koşmamakla emrolundun; ama sen ortak koşmada direttin'".*[28] Yani, sözkonusu fidyeden daha kolay olan bir şeyle emrolundun. Senden, Allah'a ortak koşmaman ve şehadet kelimesini getirmen istendi, ama yapmadın... **«Onlar için can yakıcı bir azap vardır.»** Bu azabın acısını kalblerinde hissedeceklerdir.

37. «Cehennem ateşinden çıkmak isterler.» Cehennemden kurtulmanın yollarını araştırırlar; ancak ateşin alevleri onları yukarılara doğru fırlatır; bu defa, oradan çıkma girişiminde bulunurlar; fakat boşuna... Çıkmak isterler **«ama oradan çıkacak değillerdir.»** Çünkü, çıkma girişiminde bulundukları her seferinde, tekrar geri gönderilirler. **«Onlar için devamlı»** bitmek tükenmek bilmeyen **«bir azap vardır.»** Azabın şiddetini belirten ifadeden sonra, burada da bu azabın sonsuzluğuna işaret edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Cennet ehline denilecek ki: 'Ey Cennet ehli! Süreklilik vardır sizin için; ölüm yoktur.' Cehennem ehline de-aynı şekilde- denilecek ki: 'Ey Cehennem ehli! Sizin için süreklilik vardır; ölüm yoktur.'"*[29]

28- Hadis, birbirine yakın ifadelerle Müslim, Ahmed ve Neseî tarafından tahric edilmiştir. Ayrıca bkz. *el-Fethû'l-Kebir*, 3/406.

29- Bu, Buharî, Müslim ve Tirmizî'nin tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ölüm, alaca bir koç şeklinde getirilecek..."* Ayrıca bkz. *Câmiû'l-Usûl*, 10/492.

Yani Cehennemde ebedi kalacaksınız...

Rivayet edildiğine göre bu iki hitap, kıyamet gününde, ölüm alaca bir koç şeklinde getirilip cennet ve cehennem arasında kesildikten sonra söylenecektir. Ölümün, bu temsilî olayla anlatılmasının sebebi, onları, ölümün ortadan kaldırıldığına inandırmak ve bu olayı gözleriyle görmelerini sağlamaktır. Böylece Cennet ehlinin sevinci, Cehennem ehlinin de kederi artmış olur.

Sâlihlerin biri şöyle demiştir: Rüyamda cehennem köprülerinin üzerinde olduğumu gördüm. Büyük bir dehşete kapılıp nasıl kurtulacağımı, üzerinden nasıl geçeceğimi düşündüm. Baktım, bana şöyle seslenildi: "Ey Allah'ın kulu, yükünü bırak ve geç". Ben dedim ki: "Yüküm nedir ki?" Dedi ki: "Dünyayı bırak, Allah'a yönel!..."

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Kıyamet gününde, dünyada en fazla nimetlere kavuşup cehenneme giren adamlardan birisine, ateşe bir kez atılıp çıkarıldıktan sonra, şöyle sorulacak: 'Ey insanoğlu! Sen hiç nimet gördün mü? Hiç yararlandın mı?' Bunun üzerine cevabı şu olacak: 'Hayır, ya Rabbi! Allah'a yemin ederim, hiçbir şey görmedim." Sonra, en fazla sıkıntı çeken ve cennete bir defacık giren adama da: 'Ey İnsanoğlu! Hiç sıkıntı çektin mi?' diye sorulacak; o da diyecek ki: Hayır, ya Rabbi! Allah'a yemin olsun ki hiç sıkıntı ve zorluk çekmemiş gibiyim.'"* (30)

وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟
أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
(٣٨) فَمَن تَابَ مِنۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ (٣٩) أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَ

30- Hadis, Müslim, Ahmed, Nesâî ve İbn Mâce tarafından tahric edilmiştir. Ayrıca bkz. *el-Fethû'l-Kebir*, 3/407.

الْأَرْضِ ۖ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

38. Erkek ve kadın hırsızların yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah tarafından bir ibret olarak ellerini kesin. Allah, izzet, hüküm ve hikmet sahibidir.

39. Kim, zulmettikten sonra tevbe edip kendini düzeltirse şüphesiz Allah, onun tevbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

40. Göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a ait olduğunu, dilediğine azap edip dilediğini de bağışladığını bilmez misin? Allah, her şeye kadirdir.

38. «Erkek ve kadın hırsızların» hükmü şu şekilde belirtilmiştir: **«Yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah tarafından bir ibret olarak ellerini kesin.»** Evet, bu konudaki hüküm budur. Buna göre, erkek veya kadın, hırsızlık yapanların sağ elleri kesilecektir. Bu, yaptıklarının bir karşılığı ve caydırıcı bir unsurdur.

«Allah izzet» sahibidir. Hiçbir engelle karşılaşmadan, dilediği hükmü verir; **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Koyduğu tüm yasaları hikmet ve maslahat gereği yapar.

39. «Kim zulmettikten», başkasının malını zorla alıp haksızlık yaptıktan **«sonra»**, yaptığı hırsızlıktan Allah'a **«tevbe edip kendini düzeltirse»**, hırsızlık yapmayacağına söz verirse **«şüphesiz Allah, onun tevbesini kabul eder»**, ahirette ona azap vermez. Ancak, tevbe etmek, el kesme cezasını ortadan kaldırmaz. Çünkü, ortada malı çalınanın hakkı sözkonusudur.

Haddâdî der ki: "Olay mahkemeye intikal etmeden, hırsız çaldığı malı, sahibine iade ederse, el kesme cezasından kurtulur. Ancak, olay mahkemeye intikal ettikten sonra tevbe de etse eli kesilir. Bu durumda, eğer gerçekten tevbe etmişse uhrevi dereceleri yükselir. Nitekim yüce Allah, zaman zaman sâlih

kullarını ve peygamberlerini çeşitli belâ, hastalık ve musibetlerle imtihan eder ve derecelerini yükseltir. Yok, eğer tevbesi, hakiki değilse, zaten günahının karşılığını görmüş olur."

«Muhakkak ki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.» Bol rahmet ve mağfiretli olduğu için de tevbeleri kabul eder.

40. «Göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a ait olduğunu...» Burada hitabın Hz. Peygamber'e olmasına rağmen, aslında herkes için geçerlidir. Yani, Allah'ın egemen otorite sahibi olduğunu, kudretinin herşeyi kapsadığını, bu kapsamlı tasarrufuyla, dilediğini var edip dilediğini yok ettiğini; istediğini yaşatıp istediğinin canını aldığını, **«dilediğine azap edip dilediğini bağışladığını bilmez misin?»** Evet O, dilediğini cezalandırır; dilediğini de mükâfatlandırır. Çünkü : **«Allah, her şeye kadirdir.»** Dolayısıyla söz konusu azaplandırma ve bağışlamaya da gücü yeter.

İbn Şeyh der ki: "Allah Teâlâ; hırsızlığa karşı el kesme emrini verip ardından tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceğini belirttikten sonra, dilediğini yapıp dilediği hükmü verdiğini, istediğini affedip istediğini de cezalandıracağını belirtmiştir. Çünkü O, tüm yaratıkların sahibi, Rabbi ve İlâhıdır. Gerçek sahip ise, mülkünde istediği tasarrufta bulunur. Dilediği hükmü verir. Yoksa, Mûtezile'nin iddia ettiği gibi, "Allah, en iyiyi yapmak zorundadır" gibi bir görüş doğru değildir.

Hırsızın sağ eli bilekten kesilir, sıcak yağ içerisine konarak dağlanır ve kanın durması sağlanır. Bu yapılmadığı takdirde, hayatına mal olabilir. Oysa, bu şer'î had, öldürmeye değil, caydırmaya yöneliktir. Eğer sağ eli kesildikten sonra ikinci kez hırsızlık yapsa, bu defa sol ayağı, ayak bileğinden kesilir. Üçüncü kez hırsızlık yaptığı takdirde ise, bu defa kesme olayı değil, tevbe edip iyilik belirtileri ortaya koyuncaya kadar hapis cezası uygulanacaktır. [31] Çünkü Hz. Ali üç kez hırsızlık yapanla ilgili olarak demiş ki: "Yemek yemesi için bir el; yürümesi için de bir ayak bırakmamaktan Allah'tan hayâ ederim..."

Hırsızlık, içki içilmesinin ispatlandığı şekilde ispatlanır. Yani şahitlik

31-Bu görüş Ebû Hanifeye aittir ve gerekçesi de şudur: Üçüncü kez hırsızlık yaptığında "kesme" cezası uygulandığı takdirde, insanlara yük olacaktır. Artık, kendisini yedirecek, içirecek, abdest aldıracak birisine ihtiyaç duyacaktır. İmam Şafiî de der ki: Üçünçü kez hırsızlık yaptığında sol eli; dördüncü kezde ise sağ ayağı kesilecektir. Kuşkusuz, bu görüş sahiplerinden her birisinin de gerekçe ve delilleri vardır.

veya bir seferlik itirafla ispatlanmış olur. Şahitlerin adedi iki erkektir. Çünkü hadlerde kadınların şahitliği geçersizdir. Ayrıca, malı çalınanın da davacı olması gerekir. Çünkü başkasının malıyla ilgili bir suç, mal sahibinin davacı olmasıyla tahakkuk eder. El kesme cezasında soylu ile sıradan bir kimse arasında herhangi bir fark yoktur. Nitekim, Mahzûmîlerden bir kadın hırsızlık yapmıştı. Hz. Peygamber, onun elini kestirmek istediği sırada Üsâme b. Zeyd, affedilmesi için Hz. Peygamber'e başvurdu. Hz. Peygamber Üsâme'yi çok seviyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: *"Ey Üsâme! Allah'ın koymuş olduğu cezalardan birisi konusunda nasıl ricacı olursun! Unutma ki, sizden öncekilerin durumu şuydu: Aralarından soylu birisi hırsızlık yaptığında cezalandırmazlar, gariban birisi hırsızlık yaptığında ise, cezalandırırlardı. İşte onlar, bu yüzden helâk oldular. Allah'a yemin ederim ki, hırsızlık yapan Muhammed'in kızı Fâtıma bile olsa elini keserdim."*[32] Ayrıca bu hadiste, olay, mahkemeye intikal ettikten sonra, affedilmesi için aracı olunmaması gerektiğine de işaret vardır. Bu yüzden Hz. Peygamber, Üsame'nin isteğini reddetmiştir. Mahkemeye intikal etmeden önce ise, haksızlığa uğrayanın aracılığı kabul edilir. Kötü karakterli ve rahatsızlık vermekten zevk alan birisi olmaması kaydıyla günahlarının örtülmesi menduptur. Ayrıca hadiste geçtiği üzere, halk arasında adaletle hükmetmek ve herkese eşit muamele yapmak gerekir.

Eğer: On dirhemlik bir hırsızlık için değeri binlerce dirhem olan bir elin kesilmesi, nasıl doğru olur? Oysa Allah Tealâ buyuruyor ki: *"Kim bir kötülük işlerse, sadece o kötülüğünün misliyle cezalandırılır."* (En'âm: 160) diye sorulursa, deriz ki: Dünyadaki cezalar, kişiyi imtihan etmek içindir. Şu halde Allah, dilediği şekilde imtihan eder. Ayrıca "kesme" cezası, çalınan malın karşılığı değil, yasakları çiğnemenin karşılığıdır. Yüce Allah'ın: *"yaptıklarının karşılığı olarak"* sözünü: "Yasakların çiğnenmesi, el kesmeyi gerektirmiştir." şeklinde anlamak mümkündür. Ayrıca bu ceza, insanlar için büyük bir caydırıcı unsur özelliğini taşır. Bir tek elin kesilmesi, insanları, mallarından endişe etmez bir duruma sokar. Bu konuda insanlara güven verir. Durum böyle olunca, hakka teslim olup boyun eğmek gerekir.

Öte yandan zina ile ilgili âyetle ilkin kadından söz edildiği halde, burada başta erkek hırsızlardan bahsedilmesinin sebebi şudur: Hırsızlık güce dayanan bir iştir. Erkek kadından daha güçlü olduğu için ilk önce ondan bahsedilmiş-

32- Hadisi, Buharî ve Ebû Davud Hz. Aîşe'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca bkz. *el-Fethû'l-Kebir*, 3/378.

tir. Zina ise şehvet işidir ve kadın erkekten daha şehvetlidir. Ayrıca, kadın bu konuda erkekten daha çok kendini savunabilir. Bu yüzden büyük bir topluluk bir kadının başına toplansa, onun istediği dışında ona bir şey yapamazlar. Hırsızlıkta bizzat el, işe karıştığından dolayı kesilir. Zina eden erkeğin tenasül uzvunun kesilmemesi ise, neslin sona ermesi korkusundandır. Üstelik, zinanın lezzeti bedenin her tarafında duyulur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحۡزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَٰرِعُونَ
فِي ٱلۡكُفۡرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ ءَامَنَّا بِأَفۡوَٰهِهِمۡ وَلَمۡ تُؤۡمِن قُلُوبُهُمۡۛ
وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْۛ سَمَّٰعُونَ لِلۡكَذِبِ سَمَّٰعُونَ لِقَوۡمٍ ءَاخَرِينَ
لَمۡ يَأۡتُوكَۖ يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ مِنۢ بَعۡدِ مَوَاضِعِهِۦۖ يَقُولُونَ إِنۡ أُوتِيتُمۡ هَٰذَا
فَخُذُوهُ وَإِن لَّمۡ تُؤۡتَوۡهُ فَٱحۡذَرُواْۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتۡنَتَهُۥ فَلَن تَمۡلِكَ
لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـٔٗاۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمۡۚ لَهُمۡ
فِي ٱلدُّنۡيَا خِزۡيٞۖ وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٤١﴾ سَمَّٰعُونَ
لِلۡكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحۡتِۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ
عَنۡهُمۡۖ وَإِن تُعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيۡـٔٗاۖ وَإِنۡ حَكَمۡتَ
فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ﴿٤٢﴾

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ
ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَا أُولٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

41. Ey peygamber! Kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla: "İman ettik" diyenlerden ve yahudilerden inkâra koşanlar seni üzmesin. Onlar çokça yalan dinlerler. Sana gelmeyen başka bir kavme çokça kulak verirler. Bunlar, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirirler. (Kendilerine uyanlara, değişik şekli göstererek): "Size bu verilirse alın, verilmezse kaçının" derler. Allah, bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse, senin onun için Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur. İşte onlar, Allah'ın, kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlar için zillet, ahirette de büyük bir azap vardır.

42. Onlar, yalana çok kulak veren ve çok haram yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiç bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever.

43. İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde, nasıl oluyor da senin hüküm vermeni istiyorlar? Sonra da verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? Onlar mü'min değillerdir.

41. «Ey peygamber!...» Hz. Muhammed'e (s.a.v.) "peygamberlik" sıfatıyla seslenilmesi, onu onurlandırmak içindir. **«Kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla: 'iman ettik' diyenlerden ve yahudilerden inkâra koşanlar seni üzmesin.»** Bunların içinde bulundukları durum seni mahzun etmesin. Küfürde yarışmaları, fırsat buldukça küfre dalmaları seni kederlendirmesin. Unutma ki, dostun ve yardımcın Allah'tır.

Konuşmanın "ağızla" yapıldığı apaçık ve bilinen bir şey olduğu halde, burada özellikle vurgulanmasının sebebi, dillerinin kalblerine tercüman olmadığını belirtmek, kalben inanmadıklarına dikkat çekmek içindir. Nitekim

âyette *"kalbleri inanmadığı halde"* cümlesi de bu gerçeğe işaret eder.

Burada küfürde yarışanların iki kısım olduğu dikkatimizi çekmektedir: Münafıklar ve yahudiler. **«Onlar»** yani, yahudi ve münafıklar **«çokça yalan dinlerler.»** Hahamların Allah'a karşı olan yalanlarına, kitab'ı tahrif etmelerine ve iftiralarına önem verirler. **«Sana gelmeyen»** kibir, kin ve gururundan dolayı, senin meclisine uğramayan ve senden kaçan **«başka bir kavme çokça kulak verirler.»** Rivayet edildiğine göre, kibir ve gururlarından dolayı Hz. Peygamber'e uğramayanlar Hayber yahudileri; onların sözlerini dinleyenler ise Kurayza oğullarıdır. **«Bunlar, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirirler.»** Ya bizzat kelimeleri atarak veya anlamından uzak bir şekilde kullanarak, Allah'ın yerli yerine yerleştirdiği ilâhi kelimeleri eğip bükerler, yerlerinden kaydırırlar ve değiştirirler. Sözlerine kulak verenlere ve **«(kendilerine uyanlara, değişik şekli göstererek):»** Eğer peygamber tarafından **«size bu verilirse alın»** yani değiştirilmiş şeklini alın ve gereğini yapın; çünkü o haktır. Yok eğer **«verilmezse kaçının'»**, sakın kabul etmeyin **«derler.»**

Rivayet edildiğine göre, Hayber'de soylu bir erkek, soylu bir kadınla zina etti. Oysa ikisi de evliydiler. Tevrat'a göre recmedilmeleri; yani taşlanmaları gerekiyordu. Ancak, soyluluklarından dolayı onları recmetmek istemediler. Sonra Kurayzaoğullarına bir haber yollayıp dediler ki: "Bizde böyle böyle bir olay oldu, evli olan falanca erkek ve kadın zina ettiler. Bu durum hakkındaki görüşünü Muhammed'e sormanızı istiyoruz. "Bunun üzerine Kurayzaoğulları onlara dediler ki: "Şüphesiz, görürsünüz; size hoşunuza gitmeyecek bir şeyi emreder." Sonra, onlardan bir grup, gidip Hz. Peygamber'e şöyle bir soru sordu: "Senin kitabında, evli bir kadınla erkeğin zina etmelerinin hükmü nedir?" Hz. Peygamber dedi ki: *"Recmetmektir."* Ancak, bu hükmü uygulamaya yanaşmadılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onların reisi durumunda olan İbn Sûriyâ'yı çağırıp dedi ki: *"Musa'ya Tevrat'ı indiren ve kendisinden başka ilâh olmayan Allah aşkına doğru söyle, sizin kitabınızda zina eden evlilerin recmedileceklerine ilişkin bir hüküm var mıdır, yok mudur?"* İbn Sûriyâ'nın cevabı şu oldu: "Evet, vardır. Yemin ettirmeseydin itiraf etmezdim. Vardır; ama bizim eşraftan birisi böyle bir şey yaparsa cezayı uygulamaz olduk. Sıradan, güçsüz birisi yaparsa hemen recm haddini tatbik ettik. Bu yüzden soylularımız arasında zina yapanların sayısı arttı. Bunun üzerine herkesi çağırdık ve dedik ki recimden daha hafif bir ceza bulalım ki, soyluya da, güçsüze de uygulayabilelim. Sonuçta recm yerine 'değnekleme' ve 'yüzlerini karalama' cezasını koyduk." Bu itirafından sonra yahudiler İbn Sûriyâ'ya de-

diler ki, "Ne kadar da çabuk haber verdin". O da onlara dedi ki: "Beni, Tevratla yemin ettirdi. Tevrat yüzünden helâka gideceğimden korkmasaydım, bu itiraflarda bulunmazdım." Ardından Hz. Peygamber, iki zâninin de recmedilmesi için emir verdi; Mescid'in önünde recmedildiler. Sonra Hz. Peygamber şu duâyı yaptı: *"Ya Rab! Ortadan kaldırmaya çalıştıkları bir emrini hayata kavuşturan, ilk defa ben oldum."*(33)

Bunun üzerine âyetin şu kısmı indi: **«Allah, bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse»**, ne şekilde, kim olursa olsun, onun sapıklığını ve rezilliğini isterse, **«senin onun için Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur.»** Bu durumu ortadan kaldırmaya senin gücün yetmez. **«İşte onlar,»** bu yahudi ve münafıklar, **«Allah'ın, kalblerini»** küfür ve dalalet kirinden **«temizlemek istemediği kimselerdir.»** Çünkü, küfür ve dalaletden yüzçevirmede yahudilerle münafıklar aynı durumdadırlar. **«Dünyada onlar için»**, yani yahudi ve münafıklar için **«zilllet, ahirette de büyük bir azap vardır.»** Dünyada münafıkların zillet görmesi; içyüzlerinin ve müslümanlar arasında münafık olduklarının ortaya çıkması şeklinde gerçekleşmesidir. Yahudilerin dünya zilleti ise, Tevrat âyetlerini gizlemelerinin ortaya çıkması ve kendilerinden cizye alınması şeklinde tahakkuk etmiştir. Ahirette de, ayrıca cezaya çarptırılacaklardır. Kuşkusuz, ahiretin en büyük azabı, cehennemde süresiz kalmaktır.

42. «Onlar, yalana çok kulak veren ve çok haram yiyenlerdir.» Rüşvet gibi haram şeyleri yemeğe tenezzül edenlerdir. Burada "haram" anlamını verdiğimiz *"suht"* kelimesi, kökünü kazımak anlamına gelen "saht" masdarından türetilmiştir. Gerçekten "haram" da bereketi ortadan kaldırır, kökünü keser.

«Eğer sana gelirlerse,» aralarındaki herhangi bir anlaşmazlık dolayısıyla senin hakemliğine başvururlarsa, **«aralarında hükmet veya onlardan yüzçevir.»** Bu iki seçenekten birisini yapabilirsin. **«Onlardan yüz çevirirsen sana hiç bir zarar veremezler.»** Onlardan yüz çevirdiğin için sana dokunamazlar; çünkü Allah, seni insanların kötülüklerinden koruyacaktır. **«Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet.»** Nasıl "recm" hükmünü vermişsen, diğer konularda da emrolunduğun adaleti ihmal etme. **«Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever»**; onları her türlü kötülük ve sıkıntılardan korur. Adaletli kimseler, hadis–i şerifte de çok övülmüşlerdir. İşte bir örnek: *"Ada-*

33- Bu hadisi, benzer ifadelerle Müslim tahric etmiştir. Ayrıca Ebû Davud da Berrâ b. Azibden rivayet etmiştir. Kıssanın tamamı için bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/115.

letli davrananlar Allah katında nurdan yapılmış minberler üzerinde olacaklardır." (34)

43. «İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde, nasıl oluyor da senin hüküm vermeni istiyorlar?» İnandıklarını iddia ettikleri kitap yanlarında olup ilâhi hüküm de içinde belirtildiği halde, kendisine ve Kitab'ına inanmadıkları Hz. Muhammed'in hakemliğine başvurmalarına hayret ediliyor. Bu hareketlerinin hakkı öğrenip uygulama amacına yönelik olmadığına; aksine daha kolay bir hüküm peşinde koştuklarına dikkat çekilmektedir. **«Sonra da verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar»**; senin hakemliğini kabul etmelerine rağmen, verdiğin hüküm kendi kitaplarındakiyle aynı olunca, kabul etmeye yanaşmadılar. Dolayısıyla, senin hakemliğine başvurup, verdiğin hükmü kabul etmedikleri için **«Onlar mü'min değillerdir.»** Önce kitaplarındaki hükümden, sonra da senin verdiğin aynı hükümden yüz çevirmişler ve inanmamışlardır.

Bu âyetler grubunda bir yandan mü'minler övülüp söz konusu kimseler yerilirken, öte yandan zulüm, haram ve rüşvet de yerilmekte; buna karşılık adalet övülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: *"Haramla toplanan ete en layık şey, ateştir."*(35) Bir başka hadisinde de şöyle buyurmaktadır: *"Rüşvet alana, verene ve aralarında aracı olana, Allah lânet etsin!"* (36)

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ

34- Bu hadisi, Müslim *Kitabü'l-İmâre*'de; Nesâi *Kitabü'l-Kadâ*'da; Ahmed b. Hanbel de *Müsned*, 2/160'ta tahric etmişlerdir. Ayrıca hadisin, *"İnne'l-muksitine..."* diye başlayan bir rivayeti de vardır.

35- Hadisi, Taberanî *el-Kebir*'de, Ebu Nuaym de *el-Hilye*'de : *"Haramla beslenen her cesed, ateşle yakılmaya lâyıktır"* kelimeleriyle tahric etmişlerdir. Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 2/324.

36- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, Sevban'dan naklederek *Müsned*ine almıştır. Tirmizî ve Hakim ise aynı hadisi şu ifadelerle naklederler: *"Hükümde rüşvet alana ve verene Allah lânet etsin."*

ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا
ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا
تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن
لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾
وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ
وَٱلْأَنفَ بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ
قِصَاصٌ ۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم
بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ
ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۙ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ
بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾

44. Şüphesiz biz, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan peygamberler, yahudilere onunla hükmederlerdi. Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de Allah'ın kitabından, kendilerinden korunması istenilenle hükmederlerdi. Onlar, o (Tevrat'ın hak olduğu)na şahit idiler. İnsanlardan korkmayın, Ben'den korkun. Âyetlerimi az bir değere satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin ta kendileridirler.

45. Biz, Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yapılır. Yaralarda da kısas vardır. Fakat kim hakkından vazgeçerse, bu onun günahlarının affına bir sebeptir. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.

46. O peygamberlerin peşinden, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden Meryemoğlu İsa'yı gönderdik. Ve ona, içinde hidayet ve nur olan, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden ve Allah'tan korkanlar için bir hidayet ve bir nasihat olan İncil'i verdik.

47. İncil'e tâbi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, fâsıkların ta kendileridir.

44. «**Şüphesiz biz, içinde**» insanları hüküm ve yasalarına yöneltecek «**hidayet ve**» cehalet karanlığıyla gizlenen hükümleri aydınlatacak «**nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan**» ve ilâhî kitabın hükümlerini uygulayıp insanları ona yönlendiren «**peygamberler,**» yani İsrailoğulları peygamberleri «**yahudilere onunla hükmederlerdi.**» Burada "yahudilere" anlamına gelen kelimenin başındaki *"lâm"*, sözkonusu hükümlerin yahudilere ait olduğunu belirtmek içindir; yoksa "lehlerindenki hükümler" demek değil... Kısacası bu, "lehte" veya "aleyhte" olmaktan çok, "kendilerine ait" anlamını taşır. Sanki: "Yahudiler için" denilmek istenmiştir.

Eğer yukarıdaki: *"Allah'a teslim olan"* ifadesiyle ilgili olarak bir tenkit ileri sürülse ve denilse ki: "Bir peygamber'in, ayrıca 'Allah'a teslim olmuş kişi' şeklinde nitelendirilmesi, yüksek bir özelliğin daha basite indirgenmesi anlamına gelmez mi?" Cevaben derim ki: Bazan herhangi bir "sıfat" başka bir "sıfat"la övülür. Meselâ Peygamberlerin "salihlikle" ve meleklerin "iman et-

miş olmakla" vasıflandırılmaları gibi. Ayrıca şöyle bir söz vardır: "Şerefli kimselerin vasıfları vasıfların en şereflileridir." Şâir de der ki:

Ben Hz. Muhammed'i sözlerimle övmeye çalışmadım.
Aksine sözlerimi onunla kıymetlendirmeye uğraştım.

«Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de,» yani peygamberlerin yolundan gidip Tevrat'la yahudi dinine mensup insanlar arasında hükmeden zahid ve bilgin kimseler de **«Allah'ın kitabından, kendilerinden korunması istenilenle hükmederlerdi.»** Peygamberler tarafından korumakla emredildikleri Tevrat'ın hükümlerine göre amel ederlerdi. Nitekim, kaybolmaması ve tahrif edilmemesi konusunda uyarılmışlardı. *"Korunması istenenle"* anlamına gelen kelimenin başındaki *"be"* harfi sebeplilik içindir. Yani, Rablerine samimi olarak kulluk eden kimseler ve âlimler, peygamberleri tarafından kitabı korumakla emredildikleri için, bu Kitabın hükümlerini uyguladılar. Peygamberlerinin tavsiye ve emirleri doğrultusunda hareket ederler. **«Onlar, o (Tevrat'ın hak olduğu)na şahit idiler.»** Değiştirilmesine göz yummadan gözetleyici idiler. Şu halde buradaki "şahit olma" hususu, hazır bulunma, kontrol etme anlamındadır.

Ey reisler ve âlimler! Kim olursa olsun **«insanlardan korkmayın. Benden korkun»**, haklarımı çiğnemekten sakının. Buna göre, verilecek hükümlerde Allah'tan başkasından korkmak, herhangi bir zalimin korkusundan dolayı yağcılık ve dalkavukluk yapmak veya büyük bir insanın denetimi sebebiyle haktan sapmak yasaktır. Âyet, müslüman hâkimleri de içine alır.

«Âyetlerimi az bir değere satmayın.» Âyetlerimle amel etmeyi bir kenara bırakıp karşılığında rüşvet, makam ve benzeri dünyevi lezzetler almayın. **«Kim»** hafife alıp inkâr ederek **«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir.»** Çünkü Allah'ın indirdiği hükmü hafife alıp başka bir hükmü uygulama konusunda direnmek küfrü gerektirir. Bu yüzden, ayrıca bu kimseler "zalimlik" ve "fâsıklık" ile de nitelendirilmişlerdir. Allah'ın hükmünü inkâr ettikleri için kâfir; aykırı hüküm verdikleri için zalim; saptıkları için de fâsık olurlar.

45. «Biz, Tevrat'ta onlara», yani yahudilere **«şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can,»** birisini haksız yere öldüren, öldürülür; **«göze göz,»** birisinin gözünü haksız yere kör edenin, gözü kör edilir; **«buruna burun»**, birisinin burnunu haksız yere kesenin, burnu kesilir; **«kulağa kulak,»** birinin kulağını haksız yere zulümle kesenin kulağı kesilir; **«dişe diş ile kısas yapılır.»**

Başkasının dişini haksız yere çekenin, dişi çekilir.**«Yaralarda da kısas vardır.»** Miktarı ve ölçüsü tesbit edilebilen, denklik korunabilen yaralarda kısas yapılır. Ancak, kemiklerin kırılması, etin parçalanması ve içeriye nüfuz edilmesi gibi denkliğin korunması mümkün olmayan durumlarda ise ya malî masraflar tazmin ettirilir veya adil bir hakimin hakemliğine başvurulur.

«Fakat kim hakkından vaz geçerse» ve kısas yaptırmazsa **«bu, onun günahlarının affına bir sebeptir.»** Âyette *"hakkında vazgeçme"*, tabiri "tasadduk etme", "hakkını sadaka olarak verme" şeklinde ifade edilerek affetme işine fazlasıyla teşvik yapılmış; büyük bir sevap olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna göre, başkasından almasını hakettiği kısas hakkından vazgeçen, ilahi rahmete nail olacak ve günahları affedilecektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Vücudundan yaralanıp Allah rızâsı için hakkından vazgeçenin günahları bağışlanır."*

«Kim, Allah'ın indirdiği» şeriat ve hükümler **«ile hükmetmezse; işte onlar zalimlerin ta kendileridir.»** Allah'ın çizdiği sınırı aşarak zulümde ileri gitmişler ve şeriata gereken önemi vermemişlerdir.

46. «O Peygamberlerin peşinden, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden Meryemoğlu İsa'yı gönderdik.» Adı geçen peygamberlerin ardından Meryemoğlu İsa'yı peygamber olarak görevlendirdik. **«Ve ona»**, tıpkı Tevrat gibi **«içinde hidayet ve nur olan, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden ve Allah'tan korkanlar için bir hidayet ve bir nasihat olan İncil'i verdik.»** Aynı âyetin içinde ikinci defa *"kendinden önceki Tevrat"* ifadesinin geçmesi, daha çok vurgu sağlamak içindir. Önce, *"içinde hidayet ve nur olan"* denilip, hidayet'ten daha kapsamlı bir nitelikte tanıtılmasına rağmen, ardından başlı başına *"hidayet ve nasihat"*'tan ibaret olduğunun belirtilmesi, hidayeti ile doğruyu bulup nuruyla aydınlandıklarına -özellikle- dikkat çekmek içindir.

47. «İncile tâbi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler.» Biz, İsa'ya (a.s.) İncil'i indirdik ve ona tâbi olanlar, içindekilerle amel etsin, dedik. **«Kim,»** hafife alıp inkâr ederek **«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse; işte onlar, fâsıkların ta kendileridir.»** Bunlar Allah'ın itaatından dışarı çıkmışlardır.

Bu âyet, Hz. İsa'nın müstakil bir şeriat getirdiğine ve ihtiva ettiği hükümleri uygulamakla emredildiğine işaret eder. Ayrıca bu âyette hakimler için büyük bir tehdit vardır. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.) de buyuruyor ki:

"Kıyamet gününde âdil hakim -bir kişi hakkında farkedemediği iki tane hurma değerindeki haksızlık dolayısıyla- şiddetli bir azapla karşılaşacaktır." Âdil hakimin durumu bu ise, zalim ve rüşvetçi olanların durumu takdir edilsin!... Bir başka hadiste de şöyle buyuruluyor: *"Üç türlü hakim vardır: İkisi cehennemde, biri cennette... Bu hakimlerden birisi, bile bile haksız karar vermiştir; bu cehennemliktir. Bir başkası, bilmeden karar vermiş ve başka insanların hakkını çiğnemiştir; bu da cehennemliktir. Birisi de hakkıyla karar vermiştir, bu cennetliktir."* (37)

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا
مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً
وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ إِلَى ٱللَّهِ
مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾
وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ
أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا
يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ

37- Ebû Davud, *Akdiyye*, Hadis No: 3573. Sahih olan bu hadis için ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/166.

لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ
مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

48. (Ey Muhammed!) Sana da geçmiş kitapları tasdik eden ve onları muhafazası altına alan Kur'an'ı hak ile indirdik. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyarak, sana gelen haktan sapma. Herbiriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik. Eğer, Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat sizi ümmetlere ayırması, verdikleriyle sizi imtihan etmek içindir. O halde iyiliklere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ihtilâf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir.

49. Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyma. Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Eğer, (Allah'ın hükmünden) yüzçevirirlerse, bil ki Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor. Muhakkak ki, insanların birçoğu fâsıktırlar.

50. Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesinlikle bilen bir kavim için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?

48. «(Ey Muhammed!) Sana da geçmiş kitapları tasdik eden», tevhid inancında ve şeriatların esaslarında onlarla uyum içinde olan; **«ve onları muhafazası altına alan»**, onları gözetliyen ve onların lehinde şahitlik yapan **«Kur'an'ı hak ile»**, doğruluk ve gerçekçilik ile **«indirdik.»** Şu halde kitap ehli senin hakemliğine başvurdukları zaman, **«aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet.»** Allah'ın sana verdiği hükmün doğrultusunda karar ver; çünkü senin şeriatın tüm ilâhi hükümleri ihtiva ediyor. **«Onların hevâ ve heveslerine uyarak, sana gelen haktan sapma.»** Haktan ve adaletten yüz çevirip onların arzu ve isteklerine uyma.

«Herbiriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik.» Âyet akışının bu noktasında muhatap değiştirilerek tüm insanlığa seslenıliyor. Yani: Ey insanlar! Ey

gelmiş geçmiş tüm ümmetler! Her birinize özgü bir şeriat ve yöntem belirlemişiz..! Meselâ, Hz. Musa'nın peygamberliği zamanından Hz. İsa'nın peygamberliğine kadar geçen ümmetin şeriatı Tevrat'a göredir; onunla amel etmişlerdir. Hz. İsa'dan Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen insanlar ise İncil'in hükümlerini uygulamışlardır. Siz ise, ey mü'minler! Sizin şeriatınız Kur'andır. Âyette geçtiği şekliyle "Şir'at" veya "şeriat" gidilen, izlenen yol demektir.

«Eğer, Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı.» Bütün asırlar boyunca, dînî hiçbir konuda ihtilafa düşmeyen hepsi aynı dine inanan tek bir topluluk yapardı. **«Fakat»** sizi tek bir ümmet yapmayı arzulamadı; **«sizi ümmetlere ayırması,»** ümmetlere ilişkin ilahî kanunu gereğince **«verdikleriyle sizi imtihan etmek içindir.»** Yüce Allah'ın bu şekildeki tutumu, âdeta, sizi imtihan eden birisinin tavrı ve tutumu gibidir. Başka bir deyimle Allah, her çağa uygun olarak gönderdiği çeşitli şeriatların hükümleri doğrultusunda o dönemdeki insanları sınava tâbi tutmuştur. **«O halde iyiliklere koşuşun.»** Dünya ve ahirette sizin için daha hayırlı olan ve Kur'an'da yer alan doğru inanç ve salih amellere sarılın; bir yarışma duygusu içerisinde bunları bir fırsat bilin ve bu konuda birbirinizle yarışın.

«Hepinizin dönüşü Allah'adır.» İnanan veya inanmayan; kim olursa olsun, tüm insanlar O'na dönecektir. **«O, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir.»** Din ve şeriat işlerinden dünyada iken aranızda ihtilaf ettiğiniz konularda hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde inanan ve inanmayan insanların her birisine uygun ceza ve mükâfatları verecektir. Ahirette verilecek ceza ve mükâfatın haber verme şeklinde ifade edilmesi, aralarındaki ihtilâfı ortadan kaldırmak içindir.

49. «Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet. Onların heva ve heveslerine uyma.» Biz sana Kitabımızı gönderdik ve içindeki hükümleri uygulamanı emrettik. Bu yüzden, **«Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın.»** İlahî hükümlerin bir bölümünden, seni vazgeçirmelerinden kork. Seni, haktan döndürüp bâtıla sürükleyebilirler.

Rivayet edildiğine göre, yahudi hahamlarından bir kısmı dediler ki: "Gidip Muhammed'i dininden saptıralım." Sonra Hz. Peygamber'in yanına vardılar ve şöyle söylediler: "Ey Ebû Kasım; bizim yahudi hahamları olduğumuzu; sana uyduğumuz takdirde tüm yahudilerin sana uyacaklarını biliyorsun. Bizimle kavmimiz arasında bir anlaşmazlık vardır; aramızda hükmetmen için senin hakemliğine başvuruyoruz. Sana iman ediyor; seni tasdik ediyo-

ruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber isteklerini kabul etmedi ve yukarıdaki âyet indi.

Bir kısım âlimler bu âyete dayanarak, peygamberlerin birtakım hatalar yapabileceklerini ve bazı şeyleri unutabileceklerini ileri sürerler. Çünkü, yüce Allah: *"Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın."* buyuruyor; bu durum "bile bile" yapılmayacağına göre, geriye sadece "hata ve unutma" kalıyor.

«Eğer (Allah'ın hükmünden) yüzçevirirlerse,» Allah'ın indirdiği hükme razı olmayıp başka bir hükme başvururlarsa, **«bil ki»** bu yüzçevirişlerinin sebebi şudur: **«Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor.»** Onları Allah'ın hükmünden alıkoyan günahlarından dolayı yüce Allah, onları dünyada ivedi olarak cezalandırmak istiyor. Şüphesiz, burada *"bir kısım günahları"* ifadesinin kullanılmasının sebebi, çok daha büyük günahları olduğuna ve bu günahın da onlardan sadece bir tanesi olduğuna işaret etmek içindir. **«Muhakkak ki, insanların birçoğu fâsıktırlar.»** Küfürde inatlaşıp ısrar göstererek belirlenen sınırları aşıyorlar.

50. «Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?» Bu, bir hayret ve taaccüp ifadesi olup onlar için bir kınamadır. Yani, senin hükmünden yüz çevirip cahiliye devrinin hükmüne mi başvuruyorlar? Oysa, ismi üstünde cahiliye devri. Hevâ ve heves taraflarının egemen olduğu devir ve bu devrin insanları. **«Kesinlikle bilen bir kavim için,»** Allah'ın hükmünün, hükümlerin en güzeli ve âdili olduğuna inanan, gerçekleri gözleriyle görebilen insanlar için **«Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?»**

Bu âyetler dinlerin temel hükümleri bakımından bir olduğunu; sadece detaylarda birtakım farklılıkların olabileceğini, Allah'ın dilediği çağda ve zamanda, dilediği hükmü verme yetkisine sahip olduğunu; ilâhi hükümlerde farkedemediğimiz birtakım maslahatların olabileceğini, dolayısıyla ilâhi hükümlere teslim olup boyun eğmek zorunda olduğunuzu, ilâhi hükümlere karşı gelmekten sakınıp iyiliklere koşmak gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyuruyor: *"Beş şey gelip çatmadan önce beş şeyi ganimet bil. İhtiyarlıktan önce gençliğin; hastalıktan önce sağlığın; meşguliyetten önce boş vaktin; fakirlikten önce zenginliğin; ölümden önce hayatın... kıymetini bil."* (38)

38- Hakim ve Beyhakî *"imanın şubeleri"* bölümünde; Ahmed b. Hanbel *"Zühd"* bölümünde; Ebû Nuaym *"Hilye"* bölümünde tahric etmişlerdir. Ayrıca, bkz. *el-Fethü'l-Kebir*, 1/203.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟
ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم
مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾
فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰٓ
أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ ۚ فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِىَ بِٱلْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِۦ
فَيُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقْسَمُوا۟ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ
لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَٰلُهُمْ فَأَصْبَحُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٥٣﴾

51. Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar, birbirinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz onlardan olur. Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

52. Kalblerinde hastalık bulunanların, onlara doğru koştuğunu görürsün. "Bize kötülük isabet etmesinden korkarız" derler. Umulur ki Allah, bir fetih ihsan eder veya katından bir emir getirir de içlerinde gizlediklerine pişman olurlar.

53. İman edenler: "Sizinle beraber olduklarına dair Allah'a ağır yeminler edenler bunlar mıdır?" derler. Onların amelleri boşa gitmiştir ve hüsrana uğramışlardır.

51. «Ey iman edenler!» diye başlayan bu âyetin ihtiva ettiği hüküm tüm mü'minleri içine almaktadır. Âyetin iniş sebebinin sadece bir kısım mü'minler olması, genelliğini etkilemez. Nitekim rivayet edildiğine göre, Ubâde b. Sâmit Hz. Peygamber'e demiş ki: "Benim birtakım yahudi dostlarım vardı, ben Allah ve Rasûlü için onların dostluğunu bırakıyorum; Allah'a ve Rasûlüne sığınıyorum." Abdullah b. Übey de demiş ki: "Ben, felâketlerden korkan birisiyim; dolayısıyla Kaynukaoğullarından olan yahudi dostlarımı terketmiyorum." Bunun üzerine bu âyet indi: **«Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin.»** Onların hiçbiriyle dostluk kurmayın. Onlara dost gözüyle bakmayın. **«Onlar, birbirinin dostudurlar.»** Her iki gruptan bir kısım insanlar, diğer gruptan bir kısım insanla dostluk kurmuşlardır. Dolayısıyla aleyhinize ve zararınıza olabilecek bir noktada, onlar müttefik durumdadırlar. Hepsi, aleyhinizde bir araya geliyorlar. Durum böyle olunca, onlardan herhangi birisinin dostluğunu, nasıl kafanızdan geçirirsiniz; onlara dost olmayı nasıl düşünebilirsiniz?

«Sizden kim onları dost edinirse,» onları dost olarak kabul ederse **«şüphesiz onlardan olur.»** Onların dinini benimsemiş olur ve onlarla beraber cehenneme girer. Şüphesiz bu dostluk, onların dinini benimseme biçiminde bir dostluk olursa sonucu böyledir; yoksa onların inancını kabul etmeden, onlarla sırf alış-veriş ve benzeri bir ihtiyaç için arkadaşlık yapmak, ihtiyaçtan dolayı onlarla sohbet etmek, muhatap olmak bu tehdidin kapsamına girmez.

«Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.» Mü'min kardeşlerini bir kenara bırakıp din düşmanlarını dost edinen; müslümanların küfür ve sapıklığa düşmelerine seyirci kalan, onları kendi halinde bırakan ve böylece kendi kendisine zulmeden kimseleri doğru yola yöneltmez. Şöyle bir duâ nakledilir: "Ya Rab! Göz açıp kapayıncaya kadar; hatta daha az bir zaman bile; beni, nefsime teslim etme!"

52. Ey Muhammed! Sen, **«Kalblerinde hastalık bulunanların,»** içlerinde münafıklık hastalığı taşıyanların, **«onlara doğru koştuğunu görürsün.»** Dostluk ve yardımlarına koştuklarına şahit olursun. Bunlardan amaç Abdullah b. Ubey ve benzerleridir. Bunlar yahudilerin ve Necran hıristiyanlarının dostluğunda yarışırlar ve mü'minlere karşı da zamanın tehlikelerinden korunmak amacını güttüklerini ileri sürerler. Nitekim yüce Allah da şöyle buyuruyor: **«'Bize kötülük isâbet etmesinden korkarız' derler.»** Yani demek istiyorlar ki, başımıza herhangi bir tehlikenin gelmesinden; işlerin ters dön-

mesinden, egemenliğin tekrar kâfirlerin eline geçmesinden korkarız. Onların bu geçersiz bahanelerine ve ham hayallerine karşı yüce Allah şöyle buyuruyor:

«Umulur ki Allah, bir fetih ihsan eder.» Mekke'nin fethini nasip eder de kâfirlerin belini kırar; **«veya katından bir emir getirir de»**, öldürülme ve sürgün edilme ile yahudilerin kökünü kazır ve onları yerle bir eder de; bu münafıklar **«içlerinde gizlediklerine pişman olurlar.»** Gönüllerinde sakladıkları küfür ve Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında besledikleri şüpheden dolayı belki pişmanlık duyarlar.

53. «İman edenler», münafıkları işaret ederek, yahudilere: **«'Sizinle beraber olduklarına dair ağır yemin edenler bunlar mıdır?' derler.»** Nitekim münafıklar, yahudilere dostluk besliyor; onların egemenliğini umuyor; bu boş hayallerinden dolayı onlara aşırı sevgi besliyorlardı. İşte, bu durumda mü'minler -münafıkları kasdederek- yahudilere diyorlar ki: Sizinle beraber oldukları, size yardım edecekleri ve destek sağlayacakları konusunda ağır yemin edenler bunlar mıdır? Yani, siz yanılıyorsunuz; bu konuda hatalısınız!... *"Ağır yemin"*den amaç, en şiddetli ve en büyük yemindir. **«Onların amelleri boşa gitmiştir ve hüsrana uğramışlardır.»** Dostluk için yapmış oldukları amelleri boşa çıkmıştır. Nitekim, egemenlik yahudilerin eline geçmediği gibi, yaptıkları işlerinde zararlı çıkmışlar ve türlü türlü sıkıntılara maruz kalmışlardır.

İyi bilinmelidir ki Hak, her zaman galip gelir. Bâtılın üstünlüğü saman alevi gibidir; aniden yükselir ve yerle bir olur. Bu yüzden bâtıla ve bâtıl yandaşlarına meyletmek mü'mine yakışmaz. Bâtıl taraftarları kim olursa olsun, sonuç değişmemelidir.

Ebû Musa el-Eş'ari der ki: "Ben bir defasında Hz. Ömer'e dedim ki: 'Benim, Hristiyan bir kâtibim var, ne yapayım?'" Hz. Ömer'in cevabı şu oldu: "Ne olmuş sana, Allah seni şaşkınlığa düşürmüş; niçin bir Müslüman katip tutmuyorsun ki?!... Sen hiç yüce Allah'ın: *"Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin"* emrini işitmedin mi? Bunun üzerine ben dedim ki: "Onun dini ona ... Bana, yazdığı şey lâzım." Hz. Ömer de dedi ki: "Onlara saygı göstermeyin; çünkü Allah onları alçaltmıştır. Onlara güvenmeyin; çünkü Allah, güvenilmez olduklarını belirtmiştir. Onları kendinize yaklaştırmayın, çünkü Allah onları uzaklaştırmıştır. Hesap et ki, senin Hristiyan

kâtibin öldü. Yani, diyelim ki o, öldü. O zaman ne yapabilirsin ki? [39]

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَسَوْفَ يَأْتِى ٱللَّهُ بِقَوْمٍ
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُۥٓ أَذِلَّةٍ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ
يُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ۚ ذَٰلِكَ
فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا
وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾

54. Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah, onların yerine, kendisinin onları, onların da kendisini sevdiği, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise, güçlü ve şerefli olan, Allah yolunda cihad eden ve kınayanın kınamasından korkmayan bir kavim getirir. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir. Her şeyi çok iyi bilendir.

55. Sizin dostunuz sadece, Allah, O'nun peygamberi ve Allah'a boyun eğerek namaz kılan, zekât veren mü'minlerdir.

39- Bu, Hz. Ömer'in şer'î taktiklerinden bir tanesidir. Nitekim, Hafız İbn Kesir de aynı olayı, tefsirinde nakleder.

56. Kim Allah'ı, Rasulünü ve iman edenleri dost edinirse; şüphesiz ki, Allah'ın taraftarları galip geleceklerdir.

54. «Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse...» Bu âyetle sözkonusu edilen olay, Kur'an'ın, meydana gelmeden önce haber verdiği olaylardan bir tanesidir.

Nitekim, rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber döneminde Müdlecoğulları İslâm'dan döndüler. Onların reisi, Zü'l-Himâr diye bilinen Esved el-Ansî idi. Bu adam bir kâhindi. Yemende, peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Ülkesine hakim olmuştu. O derece ileri gitti ki, Hz. Peygamber'in valilerini ülkesinden kovdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel ve beraberindeki mü'minlere Esved'e savaş açmaları emrini gönderdi. Sonuçta Fîrûz ed-Deylemî, Esved'i yatağında öldürdü. Hz. Peygamber'e, bu haber Allah tarafından bildirildi. Hz Peygamber de Esved'in öldürüldüğünü ashabına müjdeledi.

Dinden dönen ikinci bir grup da Yemâme'deki Hanifeoğullarıydı. Bunların reisi de yalancı Müseyleme idi. Bu da, hicretin onuncu yılının sonlarında, henüz Hz. Peygamber hayatta iken peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Peygamberlikte Hz. Muhammed'in ortağı olduğunu ileri sürüyordu. Hatta Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle bir mektup yazmıştı: "Allah'ın Resulü Museyleme'den Allah'ın Resulü Muhammed'e... Bundan sonra: Yeryüzünün yarısı bana, yarısı sana aittir." Bu mektubu iki arkadaşıyla birlikte Hz. Peygamber'e gönderdi. Hz. Peygamber onlara dedi ki: *"'Elçiye zevâl yoktur' kuralı olmasaydı, ikinizin de boynunu uçururdum."* Sonra Müseyleme'ye şu cevabı yazdı: *"Allah'ın Rasûlü Muhammed'den, çok yalancı Müseyleme'ye ... Bundan sonra: 'Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır, Onu kullarından dilediğine miras bırakır. İyi âkibet Allah'tan korkanlarındır."* (A'raf: 128) Daha sonra Hz. Peygamber hastalandı ve vefat etti. Nihayet, Hz. Ebûbekir, Halid b. Velid komutasında kalabalık orduyu Müseyleme'nin üzerine gönderdi. Sonuçta, zorlu bir çatışmadan sonra, Hz. Hamza b. Abdulmuttalib'in katili Vahşî eliyle, yüce Allah onun sonunu takdir etti. Nitekim Vahşî şöyle derdi: "Ben cahiliye dönemimde insanların en iyisini, müslüman olduktan sonra da insanların en kötüsünü öldürdüm."

İşte, ey iman edenler! Eğer sizden, dinden dönen olursa, **«bilsin ki Allah,»** helâk ettikten sonra **«onların yerine, kendisinin onları, onların da**

kendisini sevdiği, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise, güçlü ve şerefli olan,» onlara üstün gelen **«Allah yolunda cihad eden ve kınayanın kınamasından korkmayan»**; cihaddan geri kalmayıp dine sıkı sıkı sarılan **«bir kavim getirir.»** Kimisine göre bunlar, Yemen halkıdır. Çünkü Hz. Peygamber : *"İman Yemenlidir; hikmet de Yemen"e mensuptur."* buyurmuştur. Hz. Peygamber'in imanı Yemen halkına böylece nisbet etmesinin sebebi, güçlü ve mükemmel iman sahibi olduklarına işaret etmek içindir. Kuşkusuz bunlardan amaç, her zamanki tüm Yemen halkı değil; o zaman mevcut bulunan Yemen halkıdır. Kimine göre ise buradaki kavimden amaç Ensar'dır.(*)

«İşte bu», yani yüce Allah'ın bu kavmi nitelendirdiği sevgi, alçakgönüllülük, güçlülük ve mücahitlik gibi özellikler **«Allah'ın bir lütfudur»** O'nun ihsan ve keremidir. Yoksa bu özellikler, sözkonusu kavmin tekelinde değildir. Hikmet ve maslahatın gerektirdiği ölçüde yüce Allah **«onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir.»** Lütuf ve keremi boldur. **«Her şeyi çok iyi bilendir.»** İhsan edilmeye, başarıya ulaştırılmaya en çok lâyık olanı kendisi daha iyi bilir.

55. «Sizin dostunuz sadece, Allah, O'nun peygamberi ve» mü'minlerdir. Yahudi ve hıristiyanları dost edinmeyin; sizin dostlarınız yalnızca Allah, O'nun Peygamberi ve mü'minlerdir. Dostluğunuzu bunlara tahsis ediniz. Çünkü Allah'a dost olmak, O'nun dışındakileri terketmekle mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in dilinden şöyle buyurulur: *"Doğrusu onlar benim düşmanımdır. Dostum ancak âlemlerin Rabbidir."* (Şuarâ: 26/77) Hz. Peygamber'in dostluğu da, nefis ve hevânın isteklerine karşı çıkmakla gerçekleşir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizden herhangi birinizin nefsi, benim getirdiğim hakikatlere uymadığı sürece iman etmiş sayılmaz."*(40) Başka bir hadiste de şöyle buyuruyor: *"Sizden herhangi biriniz,*

*- Âyette özellikleri belirtilip övülen bu kahraman millet kimdir? Bu konuda, Merhum İsmail Hakkı Bursevî'nin de belirttiği gibi, Hz. Ebû Bekir ve ashabı, Ensar, Yemen halkı v.s. gibi görüşler ileri sürülmüştür. Fakat âyetin anlamı geneldir. Kur'an'ın bu hükmü kıyâmete kadar bâkidir. İrtidat olayını bir devre hasretmek doğru olmadığı gibi, Allah yolunda cihad edenleri belirli bir millete maletmek de doğru değildir. Nitekim İslâm'ın intişarının ilk asırlarında Arapların, sonra İranlıların ve nihayet Türklerin yaptıkları, tarih tarafından tesbit edilmiş büyük hizmetlerdir. Önemli olan İslâm'ın bayrağının hep gönderde oluşudur. Tarih boyunca birçok toplum İslâm'ın bayraktarlığını yapmış, onun bayrağı hiç yere düşmemiştir. İnsanlar yeryüzünde yaşadıkları müddetçe de İslâm ümmetinden bir topluluk daima hakkı ayakta tutacak ve bayrağı taşıyacaktır. (Naşir)

40- Bağavi, *Şerhü's-Sünne*, *"Bidat ve hevâların reddi"* babı, 1/123. Ancak, hadisin ravileri arasında Nuaym b. Hammâd gibi zayıf bir ravi bulunduğundan "hadisin senedinde zayıflık vardır" denilmiştir.

beni kendi nefsinden, malından, çoluk çocuğundan ve tüm insanlardan daha fazla sevmedikçe iman etmiş sayılmaz.[41] Mü'minlerin dostluğu ise, onları din kardeşi kabul etmekle gerçekleşir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz mü'minler kardeştirler."* (Hucurat: 10) Hz. Peygamber de şöyle buyuruyor: *"Sizden biriniz kendi için istediğini, kardeşi için istemedikçe iman etmiş sayılmaz"*[42] Şüphesiz bu mü'minler: **«Allah'a boyun eğerek namaz kılan, zekât veren mü'minlerdir.»** Bunlar namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'tan korkarlar, Allah için tevazu gösterirler.

Şüphesiz bu açıklamalardan amaç, gerçek ve halis mü'minle, iman iddiasında olup münafık olan kimseleri birbirinden ayırdetmek içindir. Çünkü ihlâs, namaz ve zekâta karşı duyarlı ve ısrarlı olmakla anlaşılır; Allah'a boyun eğmek, O'nun için mütevazı olmak ve O'ndan korkmakla belli olur.

56. «Kim Allah'ı, Rasûlünü ve iman edenleri dost edinirse,» dost olarak yalnız onları seçerse; **«Şüphesiz ki Allah'ın taraftarları galip gelecekler-dir.»** Üstün gelecek olanlar, onlar olacaktır. Burada zamir ile "onlar.."değil de, açıkça *"Allah'ın taraftarları"* denilerek Allah'a nisbet edilmeleri, kendilerine verilen değerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerin dışında herhangi birinin dostluğuna yönelen kimselerin de "şeytanın taraftarları" olduklarına işaret etmek içindir. Kişinin taraftar olduğu grup, onun arkadaşlarıdır. Âyette geçen ve taraftar olarak tercüme edilen *"hizb"* kelimesi ayrıca, grup, kafile, taife anlamına da gelir. Hatta, Arapçada: "ictemeû li emrin hazebehüm" demek; kendilerine isabet eden, kendilerini ilgilendiren birşey için bir araya geldiler, demektir. Şunu da belirtelim ki, Allah'ın düşmanlarına galip gelmek, ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder."* (Muhammed: 7) Yardım ve üstünlük ancak Allah'ın desteğiyle gerçekleşir. Çünkü güçlü kılan O'dur; her güç O'na aittir.

41- Müslim, Buharî, Nesâî ve İbn Mâce hadisi şu ibareyle nakletmişlerdir: *"Sizden biriniz beni çocuğundan anne ve babasından ve tüm insanlardan daha fazla sevmedikçe iman etmiş sayılmaz."* Ayrıca bkz. *el-Fethü'l-Kebir*, 3/351.

42- Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Neseî ve İbni Mâce tahric etmişlerdir: *"...Sizden biriniz iman etmiş sayılmaz"* sözünden maksat, iman kemâle ermez; iman tamamlanmaz, anlamıdır. İmanı yok eder, imansız kılar, anlamını taşımaz. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/351.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ
ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَٱلْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ
ٱتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾
قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ
وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ
﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ
مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ
وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ
ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

57. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer iman ediyorsanız Allah'tan korkun.

58. Namaza çağırdığınız zaman, onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu onların, akıllarını kullanmayan bir kavim olmasındandır.

59. (Ey Muhammed!) De ki: "Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fâsıklar olduğunuzdan dolayı mı bize kızıyorsunuz?"

60. De ki: "Allah tarafından bir cezaya çarptırılma bakımından size bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah, kime lânet eder ve gazabına uğratırsa ve kimlerden de, maymunlar, domuzlar ve şeytana kullar yaparsa, işte bunlar, makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır."

57. «Ey iman edenler!» Rivayet edildiğine göre Rüfâa b. Zeyd ve Süveyd b. Hâris, önce müslüman oldular; sonra münâfıklaştılar. Öte yandan, bazı müslümanlar onları hâlâ seviyorlardı. İşte bunun üzerine yüce Allah, bu durumu yasaklayıp dedi ki: **«Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları ve kâfirleri dost edinmeyin.»** Dini alay konusu yapmak, İslâm'la dalga geçmek demektir. Eğlence konusu yapmak da, dil ile inandığını, kabul ettiğini belirtmek ve içten içe küfre devam etmek anlamına gelir. Buradaki kâfirlerden amaç da, müşriklerdir. Özellikle belirtilmelerinin sebebi, kâfirliklerinin kat kat oluşundandır.

Şu halde ilke olarak, hak üzere olmayanların dostluğu yasaklanmıştır. Bunlar, ister kitap ehli gibi önceleri bir din üzere olup onu normal akışından döndürsünler, ister müşrikler gibi, hiçbir din üzere olmasınlar, fark etmez. Her halükârda onlarla dost olmayın; onlardan son derece uzaklaşın.

«Eğer iman ediyorsanız», tam anlamıyla inanıyorsanız, hak üzere olmayanların dostluğunu terkederek **«Allah'tan korkun.»**

58. «Namaza çağırdınız zaman, onu», yani namazı, ya da duyurulan mesajı **«alay ve eğlence konusu yaparlar.»** Nitekim, müezzinler ezan okuduklarında, yahudiler kendi aralarında gülüşürler, namazı alaya alıp dil uzatırlar, namaza gidenleri cahillikle itham ederler ve insanları namazdan uzaklaştırmaya çalışırlardı. **«Bu onların, akıllarını kullanmayan bir kavim olmasındandır.»** Akılları olmadığı için hakkın güzellikleriyle dalga geçerler; o konudaki bilgisizlikleri dolayısıyla alay ederler; eğer, gerçekten akılları olsaydı,

böyle büyük bir suça cesaret etmezlerdi.

Âlimler demişler ki: "Ezan, sadece rüya ile sabit olmamıştır. Aksine, bu âyet de ezanın varlığını ispatlamaktadır. Çünkü bu âyetin açıklaması şöyledir: *"Namaza çağırdığınız zaman..."* Yani, insanları namaza ezanla davet ettiğiniz zaman... Nitekim âyette geçen *"nidâ"* kelimesi en yüksek sesle bir şeye davet etmek anlamına gelir. Öte yandan ezanın İslâm şiârını ilân etmek; Tevhid kelimesini haykırmak; namaz vaktinin girdiğini duyurmak; cemaate çağırmak gibi pek çok hikmetleri vardır.

59. «(Ey Muhammed!) De ki: 'Ey kitap ehli!» Rivayet edildiğine göre, bir grup yahudi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip diniyle ilgili birtakım sorular sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların sorularını cevaplandırdı. Ancak, Hz. İsa'nın bahsi geçince Hz. Peygamber'e dediler ki: "Dünya ve ahirette sizden daha nasipsiz bir ümmet; sizin dininizden de daha kötü bir din görmedik." Bunun üzerine bu âyet indi. Yani, yüce Allah buyuruyor ki, ey Peygamber'im (s.a.v.) o fâsık yahudilere de ki: **«Sadece Allah'a»** O'nun varlığına ve birliğine; **«bize indirilene»**, Kur'an-ı Kerim'e; **«ve daha önce indirilenlere»**, Tevrat, İncil ve diğer ilahî kitaplara **«iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fâsıklar olduğunuzdan»**, inat edip imandan çıktığınızdan **«dolayı mı bize kızıyorsunuz?'»** Bu yüzden mi bizi ayıplıyor, dinimizi kötülüyorsunuz? Hatta, o derece ileri gidiyorsunuz ki, size indirilen kitaba bile inanmıyorsunuz. Eğer gerçekten bize gönderilen kitabın doğruluğunu tasdik eden kitabınıza inansaydınız, Kur'an'a iman eder, müslüman olurdunuz!...

60. Yahudilere **«de ki: 'Allah tarafından bir cezaya çarptırılma bakımından size bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi?»** Sizin hayırlı olan şeyleri kötü zannettiğiniz türden değil de, gerçekten kötü olan bir şeyi size söyliyeyim mi?

«Allah, kime lânet eder ve gazabına uğratırsa», apaçık deliller ortada olduğu halde, günahlara daldığı ve küfre girdiği için, yüce Allah rahmetinden uzaklaştırır ve lânetlerse -ki yahudiler böyledir- **«ve kimlerden de, maymunlar, domuzlar ve şeytana kullar yaparsa,»** cumartesi yasağını çiğneyenlerde olduğu gibi kimisini maymunlaştırıp apaçık delilleri gördükleri halde sonra küfre girenlerde olduğu gibi kimisini de domuzlaştırırsa... Nitekim bu âyet indikten sonra müslümanlar yahudilere: "Ey maymun ve domuz kardeşleri" şeklinde seslenmişler; yahudiler de başlarını eğip rezil olmuşlardır.

«İşte bunlar,» yukarıdaki çirkin ve iğrenç nitelikleri taşıyanlar, **«makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır.'»** Kötülüklerini vurgulu olarak belirtmek için *"makamları en kötü"* denmiştir. Ayrıca bunlar, doğru yoldan en fazla uzaklaşan kimselerdir. Bu da gösteriyor ki, dinlerinin hakla hiçbir ilgisi yoktur. Haktan çok uzaktır ve sırf kötülükten ibarettir.

Öte yandan âyetin baş tarafında geçen *"mesûbe"* kelimesi, aslında hayır işlerin karşılığı olarak kullanılır, tıpkı *"ukûbe"* kelimesi, kötülük karşılığı olarak kullanıldığı gibi. Ancak, burada *"mesûbe"* kelimesinin *"cezaya çarptırılma"* karşılığı olarak kullanılması, yahudilerle alay etmek içindir.

Şunu bil ki: Her sınıf insan, üzerinde bulunduğu duruma sevinir. Karşısındakinin durumuna da kızar. Ancak, Hak, uyulmaya daha lâyıktır. Bu yüzden mü'min mü'mini sever. Çünkü sevgi, güzel hasletlerden ve saygın niteliklerdendir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Yüce Allah'ın, peygamber ve şehid olmayan birtakım kulları vardır ki, -yüce Allah'ın katındaki dereceleri dolayısıyla- kıyamet gününde peygamberler ve şehitler onlara gıpta eder."* Bunun üzerine ashab: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunların kim olduklarını ne yaptıklarını bize anlatır mısın? Belki onları severiz" dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki: *"Onlar, aralarındaki bir akrabalık, ya da karşılıklı menfaat bağıyla değil de, yalnızca Allah rızâsı için birbirlerini seven insanlardır. Allah'a yemin olsun ki, onların yüzleri nurludur. Onlar, nurdan minberlere çıkacakladır. İnsanların korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar üzüldüğü zaman onlar üzülmezler."*[43]

Abdullah es-Salimî'ye "Allah'ın dostları, diğer kullarından ne ile ayırt edilir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiş: "Tatlı dil, güzel ahlâk, güleryüzlülük, cömertlik, özürleri kabul etme ve herkese karşı şefkatli olma ile..."

وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ
وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

43- Ebû Davud, *Sünen*, hadis no: 3527; İbn Hibban, *Sahih*, hadis no: 2805; Hasen olan bu hadis için ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/552.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ
السُّحْتَ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ
الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَن قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۚ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ
مَغْلُولَةٌ ۚ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا ۘ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ۙ
يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ
إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا
اللَّهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ
﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ
أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا

مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ
مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

61. Onlar, size geldikleri zaman: "İman ettik" derler. Oysa, yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır. Allah, onların gizlediklerini çok iyi bilir.

62. Onların çoğunun günaha, düşmanlığa ve haram yemeye koşuştuklarını görürsün. Bu yaptıkları ne kötü bir şeydir.

63. Rablerine hakkıyle kulluk edenler ve diğer din âlimleri, onları yalan söylemek ve haram yemekten menetmeli değiller miydi? Bu işledikleri ne kötü bir şeydir!

64. Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır" dediler. Dediklerinden ötürü elleri bağlansın ve kendilerine lânet olsun! Aksine, Allah'ın (nimet veren) elleri açıktır. Dilediği gibi sarfeder. Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilenler onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. Biz, onların arasına, kıyamete kadar düşmanlığı ve kini saldık. Ne zaman harp için bir ateş tutuştursalar, Allah onu söndürür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

65. Eğer, kitap ehli, iman edip Allah'tan korksaydılar, elbette günahlarını örter ve onları "Naîm" cennetlerine koyardık.

66. Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni tatbik etseydiler üstlerinden ve ayaklarının altından rızıklandırıldıkları nimetleri yerlerdi. Onlardan bir kısmı mutedil bir ümmettir. Birçoklarının yaptıkları da ne kötü şeydir!

61. «Onlar, size geldikleri zaman: 'iman ettik' derler.» Bu âyet, Hz. Peygamber'in huzuruna varıp iman ettiklerini söyleyen münafık bir yahudi grubu hakkında inmiştir. Evet, ey Muhammed! Onlar size karşı müslüman olduklarını ileri sürüyorlar. **«Oysa, yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır.»** Durumlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Senden

duydukları şeylerden hiç etkilenmemişlerdir. **«Allah onların gizlediklerini»** gizledikleri küfrü, **«çok iyi bilir.»**

62. «Onların», yahudi ve münafıkların **«çoğunun günaha,»** genel olarak yalana, **«düşmanlığa»**, başkasına zulüm ve tecavüze **«ve haram yemeye koşuştuklarını»** gözlerinle **«görürsün. Bu yaptıkları ne»** kadar da **«kötü bir şeydir.»**

63. «Rablerine hakkıyla kulluk edenler ve diğer din âlimleri, onları yalan söylemek», inanmadıkları halde "inandık" demek **«ve»** kötü olduğunu bildikleri ve gördükleri halde **«haram yemekten menetmeli değiller miydi?»** Bu âyette geçen ve *"Rablerine hakkıyla kulluk eden"* ile *"diğer din âlimi"* şeklinde açıklanan *"Rabbanî"* ve *"Habr"* kelimelerinin ikisi de âlim demektir. Ancak genelde, zahid, arif ve ermiş olanlarına "Rabbani"; ilmiyle amel edenine de "Habr" denir... Âyetin başında yer alan ve *"değiller miydi"* şeklinde tercüme ettiğimiz *"Levlâ"* kelimesi de bir sitem edatıdır. **«Bu işledikleri ne kötü bir şeydir!»** Bu ifade, "bu yaptıkları ne kötü bir şeydir" ifadesinden daha etkin bir ifadedir. Çünkü *"sun' - işlemek"* "amel - yapmak'"tan daha güçlüdür.

Ömer b. Abdülaziz der ki: "Yüce Allah belli bir grubun yaptıkları işlerden dolayı herkesi cezalandırmaz. Ancak, o küçük grup açıktan açığa günah işledikleri halde bir tepki görmez ve yadırganmazlarsa, o zaman halkın tamamı cezayı hak eder."

İlmiyle amel eden ve sadece yüce Allah'ın dinini yüceltme amacı taşıyan âlimler sözlerinde ve davranışlarında hataya düşmezler. Anlatıldığına göre, tâbiîn kuşağından bir zahid, devlet başkanlarından birisine ait bir eğlence âletini kırdı. Başkan, sözkonusu zahidin, bir arslanın önüne atılmasını emretti. Görevliler onu, emredildiği şekliyle arslanın önüne attılar. Arslanın bulunduğu yere atıldıktan sonra namaza durdu. Arslan geldi, kuyruğunu sallayıp oradaki bütün arslanları topladı. Hepsi gelip namazdaki zahidi dilleriyle yalamaya başladılar. Zahid ise hiç aldırmıyor, namazına devam ediyordu. Sabah olunca, başkan: "Bizim zahid'e ne oldu?" diye sordu. Görevliler dediler ki: "Biz onu arslanların arasına attık." O da dedi ki: "Gidin, bakın arslanların onu yiyip yemediklerini kontrol edin". Görevliler gidip baktılar ki, arslanlar onunla arkadaş olmuşlar; hayretler içinde kalarak, zahidi başkana getirdiler. Başkan, zahide: "Arslanlardan hiç korkmadın mı?" diye sordu. Zahid şu cevabı verdi: "Hayır, ama gece boyunca düşünmekle meşguldüm." Başkan dedi ki:

"Neyi düşünmekle meşguldün." Zahid dedi ki: "Bu arslanları düşünüyorum, diyordum ki, bunların hepsi beni yaladı; acaba salyaları necis midir, değil midir? Düşüncem, beni korkmaktan alıkoydu." Başkan, hayretler içerisinde kalıp zahid'i serbest bıraktı.

64. «Yahudiler: 'Allah'ın eli sıkıdır' dediler.» Müfessirler diyorlar ki: Yüce Allah yahudileri nimetlerle donatmıştı. Hatta, dünyanın en zengin insanları olmuşlar; en fazla refah içinde yaşayan kimseler konumuna çıkmışlardı. Ancak, Allah'a isyan ettiler. Bunun üzerine yüce Allah, bolluk ve refah musluğunu üzerlerinden kıstı. Dolayısıyla, yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır. Artık, Allah vermekten uzak duruyor; cimrilik yapıyor" dediler. Eli açık olmak, cömert olmaktan ; eli sıkı olmak dâ cimri olmaktan kinayedir.

«Dediklerinden», sarfettikleri bu iğrenç cümleden **«ötürü elleri bağlansın.»** Bu, onlar için bir bedduâdır. Yani; elleri, hayır yapma konusunda bağlansın, cimri kesilsinler. Gerçekten Yahudiler, insanların en cimrileridirler; onlardan daha cimri bir millete rastlanmamıştır. **«Ve kendilerine lânet olsun!»** Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar; zaten ilahî rahmetten kovulmuşlardır. Yahudilere yapılan bu bedduâ, insanlara bir ders ve öğretme niteliğini taşımaktadır. Yoksa, -haşa- Allah âciz kalmış da, onlara bedduâ etmiş gibi bir durum sözkonusu değildir. Yüce Allah, hertürlü noksanlıktan münezzehtir.

«Aksine, Allah'ın (nimet veren) elleri açıktır.» Ey yahudiler, yüce Allah sizin zannettiğiniz gibi değildir; O, son derece cömerttir, sınırsız kerem ve ihsan sahibidir. **«Dilediği gibi sarfeder.»** Harcama konusunda hür ve muhtardır. Bazen bolca verir; bazen de irade ve hikmetinin gereği az verir. Nitekim yahudilerin isyanlarına binaen, hikmeti, onları sıkıştırmayı uygun görmüştür. **«Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilenler»** Kur'an-ı Kerim ve içindeki hükümler **«onların çoğunun»** özellikle âlimlerinin ve reislerinin **«azgınlığını ve inkarını artıracaktır.»** Azgınlıklarının üzerine azgınlık, küfürlerinin üzerine küfür ilave edecektir. Çünkü her âyet indiğinde onu inkar ediyorlar, böylece azgınlıkları ve küfürleri artıyordu. Tıpkı sağlam insanlara yararlı olan yemeğin, hastaların hastalığını artırdığı gibi.

«Biz, onların» yani yahudilerin **«arasına, kıyamete kadar düşmanlığı ve kini saldık.»** Onları çeşitli gruplara ayırarak birbirine düşman ettik. Nitekim yüce Allah başka bir âyette şöyle buyuruyor: *"Sen onları birlik beraberlik içinde sanırsın. Halbuki onların kalbleri darmadağınıktır."* (Haşr: 14) Artık, biraraya gelmeleri; gönül ve sözbirliği elde etmeleri mümkün değildir.

«Ne zaman harp için bir ateş tutuştursalar,» Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı savaşmaya hazırlanıp aleyhinde bir kötülük düşünseler, **«Allah onu söndürür.»** Plânlarını yüzlerine çarpar, aralarına ayrılık sokarak onları dağıtır ve komplolarını sonuçsuz bırakır.

«Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar.» İslâm'a ve müslümanlara karşı çeşitli dolaplar çevirirler, müslümanları birbirine düşürmeye uğraşırlar. **«Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.»** Bu yüzden planlarını söndürür ve zararını onlara çevirir.

65. «Eğer, kitap ehli» olan yahudi ve hıristiyanlar inanılması gereken hususlara **«iman edip»** günahtan ve haramdan uzak durarak **«Allah'tan korksaydılar, elbette günahlarını örter»**, onların suçlarını affedip azaptan kurtarır **«ve onları 'Naîm' cennetlerine koyardık.»** Mükâfat olarak onları sürekli bir şekilde cennetle şereflendirirdik.

66. «Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i» kabul edip içlerinde yeralan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tasdik edilmesi gibi hükümleri uygulayarak verdikleri sözleri yerine getirseydiler **«ve Rableri tarafından kendilerine indirileni»** ve kitaplarını onaylayan Kur'an'ı **«tatbik etseydiler, üstlerinden ve ayaklarının altından rızıklandırıldıkları nimetleri yerlerdi.»** Bol bol rızıklara kavuşurlar göklerin ve yerin bereketini görürledi. Yağmurlar yağar ve ekinler biterdi. Bu da gösteriyor ki, başlarına gelen sıkıntı ve musibetler, yüce Allah'ın herhangi bir kusurundan değil yaptıkları suçlardan kaynaklanmaktadır.

«Onlardan bir kısmı mutedil bir ümmettir.» Bunlar şımarmayan, görevlerini ihmal etmeyen ve iman eden Abdullah b. Selâm ve benzerlerinden oluşan yahudi asıllı bir gruptur. *"Mûtedil olmak"* görevlerini normal bir şekilde yapmak, aşırıya kaçmamak ya da çok geride kalmak gibi bir durum meydana getirmemek demektir.

«Birçoklarının yaptıkları da ne kötü şeydir!» Gösterdikleri inat ve kibir gibi özellikler; hakkı tahrif etmek ve gerçekten yüz çevirmek gibi davranışlar ne kadar da kötüdür; hayretler doğrusu!

Öte yandan âyet, takvanın, rızık bolluğuna; dünya ve ahirette, işlerin iyi gitmesine sebep olduğuna işaret eder.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ
إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ
يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾
قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَ
ٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا
مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ
عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَادُوا۟
وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَعَمِلَ
صَٰلِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

67. Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.

68. De ki: "Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve rabbiniz tarafından size indirileni tatbik etmedikçe, hiç bir dayanağınız olmaz." Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilen, onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. O halde kâfir bir topluluğa üzülme.

69. Şüphesiz, iman edenler, yahudiler, sabiiler ve hristiyan-

lardan kim Allah'a, âhiret gününe iman eder ve salih amel işlerse, onlar için bir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

67. «Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni» bütünüyle **«tebliğ et!»** Kulların durumlarıyla ilgili her şeyi açıkla. **«Eğer»** sana dokunabilecek bir kötülük korkusuyla sana indirilenin tümünü tebliğ etmeyip görevini **«yapmazsan, Allah'ın peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun.»** Çünkü bir kısmını gizlemek, tıpkı tamamını gizlemek gibidir. **«Allah seni insanlardan korur.»** Bu, yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği bir güvencedir. Böylece, korkmayacak ve çekinmeyecektir.

Nitekim rivayet edilmiştir ki, "Hz. Peygamber Medine'ye girdiğinde Muhacir ve Ensar'dan yüz kişi, onu yahudilerden koruyordu; ancak *"Allah seni insanlardan korur"* âyeti indikten sonra, Hz. Peygamber, Allah tarafından yahudi ve diğer insanların kötülüklerinden korunduğunu anladı ve muhacirlerle Ensar'a: *"Artık yerlerinize gidin, çünkü Allah beni yahudilerden korur"* dedi. Daha sonra, Hz. Peygamber -düşmanlarının çokluğuna ve yardımcılarının azlığına rağmen- zaman zaman gecenin başlangıcında ve seher vakitlerinde Medine vadilerine tek başına giderdi. Yüce Allah, onu koruyordu. Kuşkusuz buradaki "koruma" dan gaye, öldürülmekten korumaktır ki, yüce Allah, onu gerçekten öldürülmekten korumuştur. Hz. Peygamber'in karşılaştığı diğer sıkıntı ve musibetler ise diğer peygamberlerin ve Allah dostlarının gördükleri türlerdendir.

Kirmanî der ki: "Peygamberlerin karşılaştıkları işkence ve sıkıntıların sebepleri şunlardır:

a) Büyük sevaba nail olmak;

b) Onların da birer insan olduklarının; dolayısıyla dünya sıkıntılarıyla karşılaşabileceklerinin bilinmesi;

c) Yaratılmış birer kişi olduklarının anlaşılması ve gösterdikleri mûcizelerle helâke düşülmemesi..."

«Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.» Bu ifade, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) masumiyetini belgelemektedir. Yani; kâfirler, Hz. Peygamber hakkında planladıklarını gerçekleştiremiyecekler ve ona zarar veremiyeceklerdir. Burada ayrıca, yüce Allah'ın, zaman zaman peygamberleri

ve veli kullarını çeşitli şekilde imtihanlara tâbi tuttuğuna ve onların kendisine kavuşmasını sağladığına işaret vardır. Bu O'nun bir yasasıdır. Kur'anî deyimle: *"Allah'ın öteden beri devam edegelen kanunu budur. Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın..."* (Fetih: 23)

Öte yandan şu bir gerçektir ki: "Yaratıcının emrine uyanı, Allah yaratıkların kötülüklerinden korur." Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir, hicret sırasında mağarada iken düşmanların tehlikelerinden korunmuşlardır.

Ayrıca, rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Süfeyne adında bir hizmetçisi vardı. Bir gün Süfeyne, Bizans topraklarında orduyu kaybedip yolunu şaşırdı. Koşa koşa askerleri arıyordu. Aniden bir arslanla karşılaştı ve ona: "Ey bu yerlerin kralı! Ben Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hizmetçisi olan Süfeyne'yim. Amacım şöyle, şöyledir" dedi. Bunun üzerine arslan, yanına gelip onu okşamaya başladı. Süfeyne konuştukça anlıyormuşçasına ona kulak veriyordu. Orduyu buluncaya kadar beraberlikleri devam etti. Sonra arslan geri döndü.

Hz. Câbir (r.a.) der ki: "Savaşların birisinde Hz. Peygamber, beraberindekilerle bir vadide konakladı. Herkes çeşitli yerlere dağıldı; ağaçların gölgesinde dinlenmeye ve uyumaya başladılar. Hz. Peygamber de kılıcını bir ağaca asıp altında uyumaya başladı. Bir de baktık ki, Hz. Peygamber uyanmış, bizi çağırıyor. Gittik, yanına vardığımız da bedevî bir arap yanındaydı. Hz. Peygamber bize dönüp şöyle buyurdu: *"Bu adam, ben uykudayken kılıcımı bana çekti; uyandığımda kılıç hâlâ elinde ve üzerime kaldırmıştı. Bana dedi ki: "Seni, elimden kim kurtaracak?" Dedim ki: "Allah, beni senden kurtaracak." Baktım ki, kılıç, elinden düştü. Sonra kılıcı alıp bu defa aynı soruyu ben kendisine sordum. Dedim ki: 'Seni, elimden kim kurtaracak.' Dedi ki: "İyilik, sende kalsın.' Sonra dedim ki: 'Peki Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim, O'nun elçisi olduğuma tanıklık yapar mısın? Dedi ki: "Hayır! Ancak, sana karşı hiçbir zaman savaşmayacağıma, sana karşı savaşanlarla beraber olmayacağıma söz veriyorum."* Bunun üzerine Hz. Peygamber onu serbest bıraktı." (44)

68. Ey Muhammed! Yahudi ve Hristiyanlara **«de ki: 'Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbiniz tarafından size indirileni tatbik etmedikçe,»**

44- Buhârî, Müslim, Nesâî, ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethü'l-Kebîr*, 1/424.

Hz. Muhammed'e iman edip hükümlerini uygulamadıkça; Hz. Muhammed'e inanmayı emreden Kur'an-ı Kerim'i dinlemedikçe; tüm ilâhî kitapların emrettiği mûcizeye inanmadıkça; neshedilmeyen ilâhî kitap hükümlerini benimsemedikçe **«hiçbir dayanağınız olmaz.'»** Burada Kur'an'dan söz edilirken, kitap ehline seslenilerek *"size indirilen"* denmesinin sebebi, İsrailoğullarının, Kur'an'ın kendilerine inmediği şeklindeki iddialarını çürütmek içindir. **«Şüphesiz ki, Rabbinden sana indirilen»** Kur'an, **«onların»** bilgin ve başkanlarının **«çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır.»** Eski azgınlık ve küfürlerini kat kat artıracaktır. **«O halde kâfir bir topluluğa üzülme»**; azgınlık ve küfürlerinin artmasına mahzun olma; çünkü bu zarar onlarla sınırlı kalacaktır.

69. **«Şüphesiz»** sadece dilleriyle **«iman edenler,»** yani münâfıklar; yahudiliği benimseyen **«yahudiler»**; kalbleri cahiliyeye meyleden, sadece başlarının ortasını traş eden ve Hristiyanlardan bir grup olan **«sabiiler ve Hristiyanlardan kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder»**; halis, safi ve sapıklıktan arındırılmış bir biçimde inanır **«ve salih amel işlerse,»** kısacası, imanın gereğini yaparsa, **«onlar için bir korku yoktur.»** Kâfirlerin cezadan korktukları anda, onlar hiç kormayacaklardır. Ayrıca **«onlar üzülmeyeceklerdir de.»** Ömürlerini boşa geçiren sevaplardan yoksun kalan insanların üzülecekleri günde onlar üzülmeyeceklerdir.

Malum ola ki, Allah'ın veli kulları ve dostları için korku diye bir şey yoktur. Çünkü onlar, Kur'an'a hem zahirî, hem de batınî bir biçimde uyuyorlar. Ayrıca dünya ve nefis zevklerini terkettikleri için karşılaştıkları sıkıntılardan dolayı üzülmezler de. Öte yandan maruz kaldıkları musibet ve felâketlere de aldırış etmezler; çünkü onlar taklit düzeyinden kurtulup tahkik düzeyine çıkmışlardır.

İbrahim el-Havas der ki: "Kalbin beş ilacı vardır:

1) Düşünerek Kur'an okumak.

2) Karnı boş tutmak.

3) Geceleyin ibadet yapmak

4) Seher vakitlerinde Allah'a yalvarıp yakarmak

5) Allah'ın sâlih kullarıyla oturup kalkmak."

Hz. Ali'den gelen bir rivayet şöyledir: *"İnsanlar, bir zamanlar öyle bir duruma düşecekler ki, ortada İslâm'ın sadece ismi, Kur'an'ın sadece cismi*

kalacaktır. Bol bol mescid inşa edilecek, fakat içlerinde Allah anılmayacaktır. İşte o insanlar, bulundukları dönemin en kötü yaratıklarıdır. Fitne onlardan çıkacak ve tekrar onlara dönecektir. "

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ
بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَ
حَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ
الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَن
يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ
ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا
يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾
مَّا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ
وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ
الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ
اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

70. Şüphesiz ki, İsrailoğullarından ahit aldık. Ve onlara peygamberler gönderdik. Her peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı şeyi getirdiğinde, (peygamberlerin) bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da öldürdüler.

71. Onlar bir fitne kopmayacağını sandılar. Kör ve sağırlar oldular. Sonra Allah tevbelerini kabul etti. Yeniden onların birçoğu kör ve sağırlar oldular. Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.

72. Şüphesiz: "Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir" diyenler, kâfir oldular. Oysa Mesih (onlara): "Ey İsrailoğulları! Hem benim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Kim, Allah'a ortak koşarsa, şüphesiz, Allah ona cenneti haram kılmıştır. Ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiç bir yardımcısı da yoktur" demişti.

73. Şüphesiz ki: "Allah, üç ilâhtan biridir" diyenler, kâfir olmuştur. Oysa tek bir ilâhtan başka hiç bir ilâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse, şüphesiz onlardan inkâr edenlere, can yakıcı bir azap isabet edecektir.

74. Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan af dilemiyorlar mı? Halbuki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

75. Meryemoğlu Mesih de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dosdoğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz? Yine bak nasıl yüz çeviriyorlar?

76. De ki: "Allah'ı bırakıp da size hiç bir fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir."

70. «Şüphesiz ki, İsrailoğullarından ahit aldık.» Tevrat'ta kendilerine farz kılınan Tevhid ve diğer dinî yükümlülükler konusunda İsrailoğullarından söz aldık. «**Ve**» dini konuları kendilerine anlatmaları ve onları aydınlatmaları için pekçok sayıda «**onlara peygamberler gönderdik.**» Oysa «**her peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı şeyi getirdiğinde**» karşı çıktılar; «**(peygamberlerin) bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da**» yalanlamakla yetinmeyip onları «**öldürdüler.**» Nitekim Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya peygamberleri öldürmüşlerdir.

71. «Onlar bir fitne kopmayacağını sandılar.» Yani, İsrailoğulları zannettiler ki, yaptıkları yanlarına kâr kalacak; peygamberleri yalanlayıp öldürmeleri karşısında hiçbir ceza görmeyecekler. Nitekim: *"Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız"* (Mâide: 18) diyorlar ve geçmiş atalarının peygamberlikleri sayesinde ilâhi azaptan yakayı kurtarabileceklerine inanıyorlardı.

«**Kör ve sağırlar oldular.**» Yani fesat ve azgınlığa dalıp hidayeti görmezden geldiler. Gözü görmeyen kör gibi karşıladılar. Ayrıca hakka karşı kulaklarını tıkadılar; tıpkı sağırlar gibi davrandılar, dolayısıyla söz konusu hareketleri ortaya koydular. İçinde bulundukları fesattan vazgeçip uzaklaştıktan «**sonra Allah tevbelerini kabul etti.**» Ancak daha sonra «**yeniden**» Hz. Yahya ve Hz. Zekeriya'yı öldürmeye cesaret edip Hz. İsa'yı da öldürme girişiminde bulunarak «**onların birçoğu kör ve sağırlar oldular.**» Bu ifadeden de anlaşıldığına göre, bu ikinci seferde onların "tümü" değil "bir çoğu" küfre düşmüşledir.

«**Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.**» Dolayısıyla amellerine karşılık onları uygun bir biçimde cezalandırır. Öyle ya, bu yanlış saplantıları nereden kaynaklanıyordu? Günahlar unutkanlığa, körlük ve sağırlığa sebep olmuşsa da ilahî takdirde bir değişiklik olmaz. Bu yüzden onlar, yanlış davranışlarının cezasını mutlaka göreceklerdir. Dolayısıyla, ömrünü hevâ ve heves

peşinde geçirip hakkı ve hak yolunu bulamıyanın içinde bulunduğu duruma ağlaması gerekir.

72. «Şüphesiz: 'Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir' diyenler, kâfir oldular.» Bu âyet, Necran hıristiyanları hakkında inmiştir. Nitekim onlar: "Allah, İsa'nın bedenine girmiş, onunla birleşmiştir" diyorlardı. Yüce Allah bu gibi saçmalıklardan münezzehtir. O, yüceler yücesidir ve şanı büyüktür. **«Oysa Mesih (onlara): 'Ey İsrailoğulları! Hem benim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin.»** Ben de sizin gibi ibadet eden bir kulum, beni ve sizi yaratan O ilâh'a kulluk edin.

«Kim, Allah'a ortak koşarsa,» ibadette, kullukta veya sadece O'na ait olan herhangi bir fiil ve sıfatta başka bir şeyi veya kimseyi O'na ortak ederse **«şüphesiz, Allah ona cenneti haram kılmıştır.»** Artık, oraya girmesine imkân yoktur; çünkü orası Allah'a ortak koşmayan muvahhidlerin yurdudur. **«Ve onun varacağı yer, cehennemdir»**; müşriklere lâyık olan ve onlar için hazırlanan yer orasıdır. **«Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur' demişti.»** Onları ateşten kurtaracak hiç kimsenin olmadığına dikkat çekmiş ve sözlerini böylece noktalamıştı.

Daha sonra, Hristiyan gruplardan Nastûri ve Melkanîlerin ileri sürdükleri saçmalıklara şöyle değiniliyor:

73. «Şüphesiz ki: 'Allah, üç ilâhtan biridir'», yani ilâhlık, Allah, İsa ve Meryem arasında paylaştırılmıştır, üçü de bu hususta ortaktır. **«diyenler, kâfir olmuştur.»** Onlar küfre girmişlerdir. **«Oysa»** ibadet edilmeye lâyık olan "birlik" sıfatıyla nitelenen **«tek bir ilâhtan başka hiçbir ilâh yoktur.»** O da Allah'tır. **«Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse,»** hem birinci, hem de ikinci iddialarından dönmezlerse, **«şüphesiz onlardan inkâr edenlere,»** herhangi bir şekilde Allah'a ortak koşanlara **«can yakıcı bir azap isabet edecektir.»** Bu azabın acısını kalblerinde hissedeceklerdir.

74. «Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan af dilemiyorlar mı?» Onlar, hâlâ o saçma iddialarında ısrar mı ediyorlar? Hâlâ o bâtıl inançlarını mı ileri sürüyorlar? Allah'a yakıştırdıkları şirkten hâlâ vazgeçmiyorlar mı? Hâlâ, Allah'ın başka bir bedene girip onunla birleştiğini mi iddia ediyorlar! Kuşkusuz bu ifadelerde, küfürdeki inatlarının tuhaflığına dikkat çekilmekte ve tevbeye teşvik yapılmaktadır.

«Halbuki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.» Allah, bu

denli affedici ve merhamet edici olduğu halde, tevbeye yanaşmamaları çok tuhaftır! Oysa, Allah'a yalvarıp af diledikten sonra, Allah onları affedecek ve fazlı keremiyle onlara merhamet edecektir.

75. «Meryemoğlu Mesih de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir.» O da, kendinden önceki peygamberler gibi sadece peygamberlik göreviyle görevlendirilmiştir. Allah, tıpkı diğerlerine olduğu gibi, ona da birtakım mûcizeler vermiştir. Eğer Allah, Hz. İsa'ya ölüleri diriltme mûcizesi vermişse, -ondan daha enteresanı- Hz. Musa'ya da âsâ mûcizesi bahşetmiştir; âsâsını yürüyen bir yılan şekline sokmuştur. Öte yandan, yine yüce Allah, Hz. İsa'yı babasız olarak dünyaya getirmişse; -daha ilginci- Hz. Âdem'i hem babasız, hem de anasız olarak yaratmıştır.

«Onun annesi dosdoğru bir kadındır.» Evet, Hz. İsa'nın annesi de tıpkı doğruluğu benimseyen diğer kadınlar gibi dosdoğru bir kadından başka bir şey değildir.

«Her ikisi de yemek yerlerdi.» Yaratılan diğer kullar gibi yemek yeme ihtiyacı duyarlardı. Peki, ancak yemekle hayatını devam ettirebilen birisinin ilâh olması düşünülebilir mi? Hayır, kesinlikle!... Böyle bir yaratığın ilâh olması mümkün değildir. [45]

«Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz?» Aleyhlerine ileri sürülen iddiaları, dağlar gibi sağır olanlara bile işittirecek derecede nasıl da gür ve yüksek bir şekilde haykırıyoruz? **«Yine bak nasıl yüz çeviriyorlar?»** Nasıl da bu güçlü hakikatlere sırtlarını dönüyorlar; hiç düşünmeye yanaşmıyorlar...

76. «Ey Muhammed!» Bu hıristiyanları susturmak için onlara **«de ki: 'Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi ibadet ediyorsunuz?»** Sizden hiçbir zararı bertaraf etmeye gücü yetmeyen ve hiçbir maddî yarar sağlamayan Hz. İsa'ya mı kulluk ediyorsunuz? Bu özellikte olan İsa (a.s.), nasıl ilâh olabilir ki? **«Allah, her şeyi çok iyi işiten , çok iyi bilendir.'»** Dolayısıyla herkese, hakettiğini verecektir. İyiliklere karşı mükâfatlandıracak; kötülüklere karşı ise cezalandıracaktır.

45- Âyetin bu son cümlesinde çok güzel bir incelik vardır. Bilindiği gibi yemek yiyen, tuvalete çıkma ihtiyacı duyar. Oysa böyle bir ihtiyaç bir ilâh için söz konusu olamaz. Çünkü ilâh'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Ancak, Kur'an-ı Kerim Hz. İsa'dan söz ederken: "işerdi; büyük-küçük tuvaletini yapardı" gibi bir ifade kullanmamakta, aynı gerçeği kinayeli bir şekilde çok nezih bir ifadeyle *"Her ikisi de yemek yerlerdi"* şeklinde dile getirmektedir. Aman Allah'ım, Kur'an'ın ifadeleri ne kadar da nezih ve anlamlı; getirdiği deliller ne kadar güçlü ve parlak!...

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَلَا
تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟
عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ
عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟
يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ
لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ
كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾

77. De ki: "Ey kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak, dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş bir kavmin heva ve heveslerine uymayın."

78. İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lânetlendiler. Bu, onların isyan etme-

leri ve aşırı gitmelerindendi.

79. Onlar, yaptıkları kötülüklerden birbirlerini menetmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi.

80. Onlardan birçoklarının, kâfirleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine takdim ettiği şey ne kötüdür! Allah, onlara gazabetmiştir. Onlar ebedî olarak azap içinde kalacaklardır.

81. Eğer onlar, Allah'a, peygamber'e ve ona indirilene iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu yoldan çıkan kimselerdir.

77. «De ki: 'Ey kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak, dininizde aşırı gitmeyin.» Hz. İsa'ya ilâhlık isnat ederek yanlışa dalmayın. **«Daha önce»**, yani Hz. Muhammed gönderilmeden evvel, ataları ve kavimleri **«sapmış,»** haktan ayrılmış, **«birçoklarını da saptırmış»**, kendi bid'at ve sapıklıklarına uydurmuş **«ve böylece»** Hz. Muhammed'in peygamberliğinden sonra **«doğru yolu»** yani İslâm'ı **«kaybetmiş bir kavmin heva ve heveslerine uymayın.'»**

78. «İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lânetlendiler.» Yani, Allah'ın rahmetinden kovulup uzaklaştırıldılar.

Nitekim, Cumartesi yasağını çiğnedikleri zaman Hz. Davud (a.s.): "Ey Allah'ım! Onlara lânetini yağdır ve onları diğer yaratıklarının diline dola! Bir ibret göstergesi yap!" şeklinde bedduâ etmiş; yüce Allah onları maymunlaştırmıştı!...

Öte yandan ilâhî sofradan yeyip iman etmemeleri üzerine Hz. İsa (a.s.) da onlara şu şekilde bedduâ etmişti: "Allah'ım! Tıpkı Cumartesi yasağını çiğneyenlere yaptığın gibi bunları da lânetle! Onları bir ibret göstergesi yap!" Bunun üzerine bunlar da domuzlaştırılmışlardı.

«Bu, onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.» İşte bu lânetlenme ve onların iğrenç bir şekilde insanlıktan çıkarılıp domuzlaştırılmalarına sebep olan şey, Allah'a başkaldırmaları ve yasaklarını çiğnemeleriydi.

79. «Onlar, yaptıkları kötülüklerden birbirlerini menetmiyorlardı.» Birbirlerinin kötü eylemlerine engel olmuyorlardı. **«Yaptıkları şey ne kötü**

idi»; hem de çok çok kötü!...

80. «Onlardan», yani kitap ehlinden, Ka'b b. Eşref ve benzerleri gibi **«birçoklarının kâfirleri dost edindiklerini»**, Hz. Peygamber ve mü'minlerin inadına müşriklerle işbirliği yaptıklarını **«görürsün.»** Nitekim yukarıda adı geçen Ka'b ve arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.v.) ile savaşma konusunda Mekke müşrikleriyle işbirliği yapma girişiminde bulundular. **«Nefislerinin kendilerine takdim ettiği şey ne kötüdür!»** Gerçekten çok iğrenç bir şeydir. **«Allah, onlara gazabetmiştir. Onlar ebedî olarak azap içinde kalacaklardır.»** Nefislerinin kendilerine sunduğu bu kötü şey, sürekli olarak azaplandırılmalarına ve Allah'ın gazabına uğramalarına sebep olmuştur.

81. «Eğer onlar, Allah'a, peygambere», kendi peygamberlerine **«ve ona indirilene»**, yani Tevrat ve İncil'e **«iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi.»** Çünkü iman, müşrik kâfirleri dost edinmeye engel olur. **«Fakat onlardan birçoğu yoldan»**; dinden, Allah'a, kendi peygamberlerine ve kitaplarına iman etme yolundan **«çıkan kimselerdir.»**

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ
عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ
أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ
بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾
وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ
﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا

رَبُّنَآ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَٰبَهُمُ ٱللَّهُ بِمَا قَالُوا۟ جَنَّٰتٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ
﴿٨٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ
ٱلْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

82. Şüphesiz insanlardan, iman edenlere en şiddetli düşman olarak, yahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun. Ve yine iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak: "Biz Hristiyanız" diyenleri bulursun. Bu da, onların arasında papazların ve rahiplerin bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır.

83-84. Peygambere indirileni işittikleri zaman, onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı, gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. Onlar: "Ey Rabbimiz! İman ettik. Bizi de şahitlerden yaz. Allah'a ve Hak'tan bize gelene nasıl iman etmeyelim? Halbuki biz, Rabbimizin bizi salih bir toplulukla birlikte cennete koymasını çok arzu ediyoruz" derler.

85. Böyle dediklerinden dolayı, Allah onları altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfatlandırmıştır. Orada ebedî olarak kalacaklardır. İşte iyilik yapanların mükâfatı budur.

86. İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennemliklerin ta kendileridir.

82. Ey Muhammed! «**Şüphesiz insanlardan, iman edenlere en şiddetli düşman olarak, yahudileri ve Allah'a ortak koşanları**», Arap müşriklerini «**bulursun.**» En fazla, sözkonusu bu kimselerin mü'minlere düşman olduklarını görürsün. «**Ve yine iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak: 'Biz Hristiyanız' diyenleri bulursun.**» Yahudilerin ve ahirete inanmayan

müşriklerin düşmanlıkları, dünyaya aşırı bağlı ve hırslı olmalarından kaynaklanmaktır. Çünkü aşırı tamah ve hırs, tüm kötü huyların kaynağıdır. Dünyaya aşırı bir şekilde bağlı olan ve hırs gösteren kimse hiçbir şeyden çekinmez; hiçbir yasaktan kaçınmaz. Hristiyanların sevgisinden amaç, Hristiyanların tümü değildir. Çünkü, Müslümanlara düşmanlıklarında Hristiyanlar da yahudiler gibidir. Onlar da Müslümanları öldürmekte, onları perişan etmekte; yerlerini yurtlarını, cami ve mescitlerini yıkmaktan geri durmamaktadırlar. Müslümanları hiç sevmemekte ve onlara hiçbir değer vermemektedirler.

Şu halde burada, âyet, İslâm'a giren Hristiyanlardan söz etmektedir; tıpkı Necaşî ve arkadaşları gibi. [46] Nitekim, Habaşistan kralı Necaşî İslâm'dan önce Hristiyan idi. Daha sonra Mekke Fethinden önce arkadaşlarıyla birlikte İslâm'a girdi, müslüman oldu. Fetihten önce de öldü.

«Bu da,» yani adı geçen Hristiyanların sevgi bakımından müslümanlara daha yakın olmalarının sebebi de **«onların arasında papazların ve rahiplerin bulunmasından ve»** hakka karşı **«büyüklük taslamamalarındandır.»** Papaz, genel olarak Hristiyan bilgin, âbid ve başkanlarına verilen addır. Rahip ise kiliseye kapanıp huşû ile kulluk yapanlarına denir. Yukarıdaki ifadeler gösteriyor ki, -kâfir bir kimse bile olsa- ilim ve amele karşı tevazu gösterip değer vermek ve nefsanî arzulardan yüz çevirmek güzel bir davranıştır.

83-84. «Peygambere indirileni işitikleri zaman, onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı, gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün.» Burada da, nisbeten iyi olduklarını etkileyen faktörlerin sayılmasına devam ediliyor. Buna göre, iyi olmalarının bir göstergesi de, hak olduğunu bildikleri Kur'an'ı işittikleri zaman gözlerinin yaşla dolmasıdır. Bu da çok duygulu olduklarını, hakkı kabul etmeye eğilimli bulunduklarını, haktan yüz çevirmediklerini, Allah'tan çok korktuklarını göstermektedir. Bu olayı çok vurgulu bir şekilde an-

---

46- Doğrusu da budur. Buna göre bu âyet, Necaşî dönemindeki Habeşistan Hristiyanlarından söz etmekte; başka bir deyimle "özel bir Hristiyan grubundan" bahsetmektedir. Nitekim sözkonusu hıristiyanlar Kur'an-ı Kerim'i işittiklerinde sakallarını gözyaşlarıyla ıslatacak kadar ağlamışlar ve Necaşî ile birlikte Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman etmişlerdir. Hatta bir sonraki: *"Peygamber'e indirileni işittikleri zaman, onun hak olduğunu öğrendiklerinden dolayı, gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. Onlar:"Ey Rabbimiz! İman ettik...'derler"* (Mâide: 83) âyetinden bu husus anlaşılmaktadır. Yoksa, bazılarının zannetiği gibi, yukarıdaki 82. âyet tüm Hristiyanlara yönelik bir övgü değildir. Çünkü, Hristiyanlar da İslâm düşmanıdırlar. Kinde, pislikte ve düşmanlıkta yahudilerin kardeşleridirler. İşte ey okuyucu! Bu hususta uyanık ol! Aldanma! Allah seni korusun!..

latmak için "dolup taşma" anlamına gelen *"feyz"* kökü kullanılmış ve bu olayın gözle görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Kuşkusuz, gözlerinin bir pınar gibi akmasının sebebi, Kur'an'ı tam tanımaları ve etkilenmeleridir.

Tam bu aşamada sanki: "Peki, Kur'an'ı işittiklerinde ne derler?" şeklinde sorulan bir soruya şöylece cevap verilmiştir:

«**Onlar: 'Ey Rabbimiz iman ettik**»; bu Kur'an'a inandık. «**Bizi de**» Kur'an'ın hak olduğuna şahitlik yapan «**şahitlerden yaz. Allah'a ve Hak'tan bize gelene**» yani, Allah'tan bize gelene veya hak olarak bize gelene «**nasıl iman etmeyelim?**» İnanmamamız sözkonusu olur mu hiç?!... «**Halbuki biz, Rabbimizin bizi salih bir toplulukla birlikte cennete koymasını çok arzu ediyoruz' derler.**» Yani, demek istiyorlar ki: Biz böyleyken iman etmememiz düşünülemez!

85. «**Böyle dediklerinden dolayı,**» inandıklarını belirttikleri için, «**Allah onları, altlarından ırmaklar akan**», yani ağaçlarının, konutlarının ve odalarının altlarından su, bal, şarap ve süt ırmakları akan «**cennetlerle**», cennet bahçeleriyle «**mükâfatlandırmıştır**»; onları bu şekilde ödüllendirmiştir. «**Orada ebedî olarak kalacaklardır. İşte iyilik yapanların**»; salih amel işleyerek olayları iyi değerlendirenlerin veya iyiliği alışkanlık haline getirenlerin «**mükâfatı budur.**» Onlar bu şekilde ödüllendirileceklerdir.

86. «**İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara**» ve bu inanç üzere ölenlere «**gelince; işte onlar cehennemliklerin ta kendileridir.**» Onlar, hayvanca, şeytanca ve canavarca kılıklara bürünerek gizlendikleri için Allah onları sağırlaştırıp körleştirmiş ve onları yakıcı cehennem ateşine atmıştır. Burada *"âyetleri yalanlayanlar"*ın *"inkâr edenler"*in bir türü olduğu halde ayrı ayrı anılmalarının sebebi, özellikle "yalanlayanların" durumuna dikkat çekmek içindir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحَرِّمُوا۟ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ
ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَ

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي
أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي
أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ
إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ
أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ
ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ
كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

87. Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram saymayın. Ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.

88. Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin. İman ettiğiniz Allah'tan korkun.

89. Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız boş ve anlamsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat bile bile yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bozulan yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir. Verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. Yapıp da bozduğunuz yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte, Allah âyetlerini size böyle açıklar ki, şükredesiniz.

87. «Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram saymayın.» Helâl ve temiz şeyleri haram sayarcasına kendi kendinize yasaklamayın. **«Ve haddi aşmayın»**; size helâl kıldığı şeylerin sınırına da tecavüz etmeyin. **«Çünkü Allah, haddi aşanları»**; sınırına tecavüz edenleri **«sevmez.»**

88. «Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin.» Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıktan yeyin.

İbn Mubârek der ki: "Helâl, şer'î ölçüler içerisinde kazandığın, aldığın şeylerdir; temiz ise gıdalandıran ve geliştiren maddelerdir. Şu halde gıdalandırıcı özelliğe sahip olmayan yiyeceklerin tedavi görme amacı dışında yenmesi mekruhtur."

«İman ettiğiniz Allah'tan korkun.» Bu ifade de, yukarıdaki ilâhî emri uygulamaya yönelik bir pekiştirmedir. Çünkü Allah'a iman etmek, O'nun yasakladıklarından sakınmayı ve O'nun sınırını aşmamayı gerektirir.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsirinde der ki: "Kur'an'ın: *'Allah'ın size verdiği rızıklardan... yeyin'* âyeti, yüce Allah'ın herkesin rızkını üzerine aldığını göstermektedir. Çünkü durum böyle olmasaydı; yani herkesin rızkını garanti altına almasaydı, *"Allah'ın size verdiği rızıklardan yeyin"* demezdi. Şu halde rızık, ilâhî teminat altında olduğuna göre, onun peşinde aşırı bir hırsla koşmamak; başka bir deyimle Allah'ın vadine güvenmek ve sebeplere başvurduktan sonra her şeyi O'na havale etmek, O'nun kerem ve ihsanına itimat etmek gerekir; çünkü yüce Allah'ın verdiği sözden dönmesi düşünülemez. Nitekim Hz. Peygamber de: *'Allah'tan korkun ve rızkınızı güzel yollardan elde edin'* buyurur ."[47]

Tefsir âlimleri diyorlar ki: "Birgün Hz. Peygamber (s.a.v.), cehennemden bahsetti; uzun uzadıya kıyametten söz etti ve Allah'tan korkma konusu üzerinde fazlaca durdu. Bunun üzerine etrafındakiler etkilenip ağladılar. Bir kısım sahabe Osman b. Maz'un el-Cumehî'nin evinde toplanıp istişare ettiler. Sonunda, rahipler gibi dünyayı terketmeye, karalara bürünmeye, yıl boyu oruç tutmaya, geceleri hiç uyumadan ibadet etmeye, yataklarına yaklaşmama-

47- Bu, Ebû Naim'in *Hilye*'de rivayet ettiği hadisin bir bölümü olup baş arafı şöyledir: *"Kuşkusuz, Ruh'ûl Kudüs kalbime şöyle ilham etti:; ecelini tamamlamadıkça ve kendisine tayin edilen rızkı almadıkça hiçbir kimse ölmez. Bu yüzden Allah'tan korkun ve rızkınızı güzel yollardan elde edin"*. Bu hadis için ayrıca, bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/393.

ya ve et yememeye oybirliğiyle karar verdiler. Sonra bu haber Hz. Peygamber'e ulaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber insanları toplayıp şöyle bir hitapta bulundu: *'Bir kısım insanlara ne oluyor ki, kadınlarına yaklaşmayı, yemek yemeyi, dünya nimetlerinden yararlanmayı kendilerine haram kılmışlar. Ben hiçbirinizin papaz ve rahipler gibi olmasını istemem. Çünkü et ve kadından uzak durmanın ve ibadet hücrelerine kapanmanın benim dinimle hiçbir ilgisi yoktur. Ümmetimin ibadeti oruç, ruhbaniyeti ise cihaddır. Şu halde Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, hac ve umre yapın, namazınızı kılın, zekâtınızı verin, ramazan orucunuzu tutun ve dosdoğru olun; sonuçta tüm bunların mükâfatını alacaksınız. Şunu unutmayın ki, sizden öncekiler hep zora koşarak helâk oldular. Onlar, kendilerini sıkıştırdıkça yüce Allah da yüklerini ağırlaştırdı. Onlardan arta kalan, kilise ve havralardaki kimseler oldu.'* Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime indi."

Adamın biri Hasan Basrî'ye gelip dedi ki: "Benim, pelte tatlısı yemeyen bir komşum var". Bunun üzerine Hasan, sebebini sorunca; adam, "komşum, yediği takdirde şükrünü yerine getiremiyeceğinden korkuyor" diye cevap verdi. Bunun ardından Hasan, dedi ki: "Senin komşun soğuk su içiyor mu?" Adam: "Evet" dedi. Sonra Hasan dedi ki: "Amma da cahil komşun varmış; çünkü, yüce Allah'ın soğuk sudaki nimeti, pelte tatlısının nimetinden daha da büyüktür."

Öte yandan Fudayl'e, zühd niyetiyle et ve hurmalı un tatlısı gibi nimetleri terketmekle ilgili görüşü sorulduğunda, bu helvayı yemediğini ileri süren kimseye şöyle dedi: "Keşke, hem bu nimetleri yesen; hem de takvalı olsan, çünkü Allah, helâl olan temiz şeyleri yemenizi size yasaklamaz. Şunu sorayım size: Anne ve babanıza karşı tutumunuz nasıl? Akrabalara karşı merhametiniz ne durumda? Komşularınıza karşı olan ilişkinizden ne haber? Müslümana karşı merhametiniz? Öfkeyi yenmeniz? Size haksızlık yapanı affetme durumunuz? Size kötülük yapana iyilikle karşılık vermeniz? Sıkıntılara katlanmanız ve sabretmeniz nasıl? Evet, helva'dan uzak durma yerine bu hususlara dikkat etmeniz daha önceliklidir."

Kısacası; aşırılıklar, ruhbanlıkta söz konusudur. Allah'ın helâl kıldığı lezzet ve nimetlerden bütünüyle uzak durmak ise kalb ve beyin gibi temel organlarda zayıflık meydana getirir. Bu gibi organlarda meydana gelen zayıflık da düşünce zayıflığına sebep olur ve sonuçta kişi pek çok erdemlikleri kaybeder.

Ayrıca, tam anlamıyla ruhbanlık, dünyanın bozulması, ekin ve neslin kesilmesini gerektirir. Kısacası, dünya ve ahiretin bayındır olması ruhbanlığın terkedilmesine; marifet, muhabbet ve taate bağlanılmasına dayandığına göre, insanoğlunun,-âyette de işaret edildiği gibi- helâl lezzetlerden mahrum kalmaması, ilâhi hikmet gereğidir. Ancak, yine âyet-i Kerime'de orta yolun terkedilmemesine işaret edilmiş ve: *"Haddi aşmayın"* denilmiştir. Şu halde yemekte olduğu gibi riyazette de "orta yolu" seçmek; "haddi aşmamak" güzel bir olaydır. Bu yüzden bir kısım kâmil mürşidlerin, henüz işin başında olan müridlerine et ve yağ yemekten uzak durmalarını; cinsel ilişkide bulunmamalarını tavsiye ettiğini; ancak müridinin yapısını göz önünde bulundurup haddi aşmadığını, buna göre tavsiyede bulunduğunu görürsün. Çünkü insan karakterini düzeltmede riyazetin önemli bir yeri vardır; riyazet çok mühim bir olaydır. Şu halde riyazete bütünüyle karşı çıkanların bir dayanağı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber, Osman b. Maz'un'a bu konularda güzel açıklamalarda bulunmuştur. Kısacası, olayı iyi anlamak ve kavramak; her konuda; ifrat ve tefritten sakınmak gerekir.

89. «Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız boş ve anlamsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz.» Kasıtsız olarak yapılan boş ve anlamsız yeminden amaç, hiçbir hüküm ifade etmeyen ve bir sonuç doğurmayan yeminlerdir. İmam Azam'a göre kişinin bir şeyi doğru zannederek yaptığı yemindir. Oysa o, onun zannettiği gibi değildir. Meselâ, bir şeyi uzaktan görüp bir kanaata vardıktan sonra: "Vallahi, bu şöyledir" dedikten sonra dediğinin doğru çıkmaması gibi. İşte, o kimse, bu yemininden dolayı ne günaha girer; ne de keffaret ödemek durumunda kalır. Bu tür yeminlere yemin-i lağv -boş ve anlamsız yemin- denir.

Yemin-i Gamûs ise, kişinin mevcut, ya da geçmiş bir konu hakkında yalan yere bile bile yemin etmesidir. Meselâ, -yapmadığı halde-: Vallahi, falanca şeyi yaptım demesi; ya da tam tersini ileri sürmesi, yani yaptığı halde yapmadığına ilişkin yemin etmesi veya bir kişiye borçlu olduğunu bildiği halde: Vallahi, falancanın benden herhangi bir alacağı yoktur demesi bu tür yeminlerdendir. İşte bu durumda söz konusu kimse günahkâr olur. Çünkü yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, yalan yere yemin edeni cehenneme koyar."*[48]

48- Hadisi Ebu Davud şu şekilde rivayet etmiştir: *"Kim, kendisini bağlayan bir konuda yalan yere yemin ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın"*. Ayrıca bkz. *Camiû'l-Usûl*, 11/658.

Kısacası, ey iman edenler! Dünyevi veya uhrevi herhangi hüküm doğurmayan boş ve anlamsız yeminlerinizden dolayı Allah sizi sorumlu tutmaz. **«Fakat bile bile yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar.»** Bilerek akdettiğiniz yeminlerinizin sonuçları sizi bağlar. Meselâ herhangi bir şeyi ileride yapacağınıza veya yapmayacağınıza ilişkin yaptığınız yeminlerden sorumlusunuz. Buna "yemîn-i mün'akide" denir. Bu durumda: **«Bozulan yeminin keffareti,»** günahını silip kurtulmanın çaresi, **«ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu yedirmek veya giydirmek yahut da bir köle azat etmektir.»** Buna göre çoluk, çocuk ve hizmetçilerinize yedirdiğiniz şeyin ortalamasını; yani çeşit ve miktarca ortalama bir konumda olanını, on ayrı yoksula yedireceksiniz; başka bir deyimle on fakir'den her birisine yarım sa' buğday, yani bir fitre miktarı yiyecek vereceksiniz. Bir günde on ayrı fakîre birer fitre verebileceğiniz gibi, on ayrı günde aynı fakire on fitre de vermeniz mümkündür. Ancak on fitreyi aynı günde tek fakire vermeniz caiz değildir. Bu durumda yalnız bir kez vermiş sayılacaktır; yani bir günün yerine geçer.

Öte yandan elbise vermek istediğiniz takdirde ise vereceğiniz elbisenin, on fakiri ayrı ayrı bütünüyle giydirmesi, yani tüm vücudunu kapsaması gerekir. Meselâ birer pantolon vermeniz yeterli değildir. Çünkü sadece pantolon giyen, örfen giyinik sayılmaz.

Köle azat etme durumunda ise, mü'min veya kâfir erkek ya da kadın, küçük yahut büyük herhangi bir köle hürriyetine kavuşturulmasıyla gerçekleşir. Kör, ya da tamamen sağır veya dilsiz bir kölenin azat edilmesi yeterli değildir.

Kişi, sayılan bu hususlardan herhangi birini; yani yedirme, giydirme ve azat etme işlemlerinden dilediğini yerine getirdiğinde keffaretini gerçekleştirmiş sayılır. Söz konusu şeylerden herhangi birisi için **«verecek bir şey bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır.»** Keffaret olarak -İmam Azam'a göre peşpeşe- üç gün oruç tutacaktır. **«Yapıp da bozduğunuz yeminlerinizin keffareti işte budur»**; yukarıda size açıklanan hususlardır. **«Yeminlerinizi koruyun»**; gücünüz yettiği sürece, yeminlerinizi bozmayın. Ancak, yeminlerinizi korumaya gücünüz yetmediği takdirde; ya da yemininizi bozmayı daha hayırlı görmeniz durumunda, yemininizi bozup keffaret verirsiniz.

İslâm hukukçularına göre, bile bile akdedilen yeminler başlıca iki kısımdır:

a) Korunması zorunlu olan yeminler; meselâ, farzları yapmak ve günahlardan uzaklaşmak konusunda yapılan yeminler. Kişi bu hususları, zaten yerine getirmeye mecburdur. Yemin ile pekiştirilmiş sayılır.

b) Bozulması zorunlu olan yeminler; meselâ kişinin günahları işleyeceğine ve yükümlülüklerini terkedeceğine ilişkin yaptığı yeminler bu türdendir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Allah'a itaat edeceğine ilişkin yemin eden kimse, O'na itaat etsin. Allah'a isyan edeceğine ilişkin yemin etmesi durumunda ise O'na isyan etmesin."*[49]

«İşte, Allah âyetlerini», şeriatının hükümlerini **«size böyle»** yukarıdaki şekilde **«açıklar ki, şükredesiniz.»** Size öğrettiği ve kolayca elde etmenizi sağladığı nimetlerinin şükrünü yerine getiresiniz...

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ
رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ
فِى ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِ ۖ
فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ
وَٱحْذَرُوا۟ ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ

49- Buhari, Tirmizî, Ebu Davud ve Nesaî, bu hadisi şu şekilde rivayet etmişlerdir: *"Kişi, Allah'a itaat edeceğine ilişkin adakta bulunursa, O'na itaat etsin; Allah'a isyan edeceğine ilişkin adakta bulunduğu takdirde ise O'na isyan etmesin"*. Bu hadis, Tirmizî ve Ebu Davud'da "Eymân ve Nüzûr-*Yeminler ve Adaklar"* bölümünde yer alır. Ayrıca bkz. *Camiû'l-Usûl*, 11/552.

الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

90. Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.

91. Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan menetmeyi ister. Artık bunlardan vazgeçmez misiniz?

92. Allah'a da itaat edin. Peygambere de itaat edin. Karşı gelmekten sakının. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, peygamberimize düşen sadece, apaçık tebliğdir.

93. İman edip iyi amel işleyenler, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri, sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe, daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah, iyilikte bulunanları sever.

90. «Ey iman edenler! İçki...» Bu, içki hakkında inen dört âyetin dördüncüsüdür. Nitekim bu konuda geniş açıklama Bakara suresinde geçti. İçki denince, sarhoş eden her şeyi kapsar. **«Kumar,»** bütün şekilleriyle kumar çeşitleri; şu halde kumar amacıyla oynanan tavla ve satranç da bu hükme girer. Tapmak için dikilen **«putlar ve fal okları»**, bunlar bir kısmının üzerinde "Rabbim bana emretti" ; bir kısmının üzerinde de "Rabbim bana yasakladı" yazılı bulunan ve iyi, ya da kötü kısmet aramak amacıyla çekilen oklardır.

Tefsir âlimlerinin naklettiklerine göre, cahiliye mensuplarından herhangi birisi bir yolculuk, savaş, ticaret ve benzeri bir şeye niyetlendiği zaman bu

işin iyi ya da kötü olduğunu fal oklarıyla tesbit etmeye çalışırdı. Bu oklar Kâbe'de bulunurdu; bir kısmının üzerinde "Rabbim emretti"; bir kısmında "Rabbim yasakladı" yazılıydı; diğer bir kısmı ise yazısızdı; herhangi bir işaret taşımıyordu. Bu okları torbadan çektiklerinde, üzerinde emredici yazı bulunanı çıktığında o işi yaparlar; yasaklayıcı yazı bulunanı çıktığında ise niyet ettikleri o işten vazgeçerler; yazısız olanlardan birisi çıktığı takdirde ise, çekme işini tekrarlarlardı. Şu halde, fal oklarıyla kısmet aramanın anlamı, niyetlendikleri şeyin iyilik, ya da kötülüğünü tesbit etmektir.

İşte tüm bunlar **«sadece şeytanın işinden birer pisliktirler.»** Sağlıklı akılların tiksindiği şeylerdir. Âyette geçen *"rics"* kelimesi "necis" manasınadır. Ancak tab'an pis görülenlere necis denir. Rics ise çoğunlukla aklen pis görülenlere denir. Bu günahlardan uzaklaşmanın zorunluluğu dolayısıyla kendilerine *"pislik"* adı verilmiştir. Nitekim pis şeylerden uzaklaşmak gerekir. İşte şeytan, bu pislikleri süsler, güzel gösterir. Günahkârların kalblerine yerleştirmeye çalışır. **«Bu pislikten kaçının ki, kurtuluşa eresiniz.»** Kurtuluşunuzu istiyorsanız bu pisliklerden uzak durmak mecburiyetindesiniz.

91. «Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı» ister. Bunlar dünyadaki zararlara birer örnektir. İçki ile düşmanlığın nasıl meydana geldiği hususu şöyle açıklanabilir: İçki içenler sarhoş olduktan sonra bağırıp çağırırlar ve birbirleriyle kavga yaparlar. Nitekim, ensardan biri sarhoş olduktan sonra Sa'd Ebî Vakkas'ı devenin çene kemiğiyle yaralamıştı. Kumar ile oluşan düşmanlık ise şöyledir: Bazı adamlar, mal ve eşleri üzerine kumar oynarlar; bunları kumarda kaybederler, sonra mal ve eşten yoksun kalarak üzüntülü bir biçimde bir kenara çekilirler, yaptıklarına pişman olurlar ve birbirlerine kin beslerlerdi.

Burada ana konu içki ve kumar olduğundan, özellikle onlar üzerinde durulmuştur. Çünkü bu âyet mü'minlere seslenerek; onları içki ve kumardan sakındırmaktadır. Cahiliye mensuplarına ait olmalarına rağmen burada putlardan ve fal oklarından söz edilmesinin sebebi, içki ve kumarın kötülüğünü vurgulamak ve bu dört şeyin, doğurdukları kötü sonuçlar bakımından birbirlerine yakın olduklarına dikkat çekmek içindir.

Ayrıca şeytan **«sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan menetmeyi ister»**; alıkoymayı amaçlar. Bunlar da dinde meydana gelen zararladır. Çünkü, içki insan vücudunda bir keyif meydana getirir; keyif ve lezzette boğulan nefis ise Allah'ın zikrinden ve namazdan gafil kalır. Onları hatırlamaz olur. Öte

yandan kumar oynayan kimse de, eğer galip gelirse, üstünlüğün verdiği sarhoşlukla ibadetleri hatırlamaz olur. Yenilme durumunda ise aşırı üzüntüden dolayı artık başkasını yenme planlarından başka hiçbir şey düşünemez hale gelir.

Namaz da Allah'ı anma ve O'nu zikretme kapsamına girdiği halde özellikle belirtilmesinin sebebi, önemine işaret etmek ve namaza engel olmanın imana engel olmakla eşdeğer olduğuna dikkat çekmek içindir. Çünkü namaz, din ve imanın direğidir.

«Artık bunlardan vazgeçmez misiniz?» Bu, soru biçiminde bir ifadeyse de; asıl anlamı emirdir. Yani, artık vazgeçiniz!... Daha çok etkili olmasını sağlamak amacıyla, yasaklayıcı olan bu emir çok ince ve anlamlı bir ifadeyle ortaya konmuştur. Nitekim Hz. Ömer bu ifadeyi duyar duymaz: "Vazgeçtik ey Rabbimiz, vazgeçtik" diye haykırmıştır. İçkinin yasaklanış tarihi, Hicret'in üçüncü yılı, Uhud savaşından sonradır.

92. Emrettikleri hususlarda **«Allah'a da itaat edin. Peygamber'e de itaat edin.»** Yasakladıkları hususlara **«karşı gelmekten sakının. Eğer yüz çevirirseniz,»** emirlerini dinlemeyip yasaklarını işlerseniz, **«bilin ki, Peygamberimize düşen sadece apaçık tebliğdir.»** O da bu görevini tam anlamıyla yapmıştır. Ötesine karışacak değildir. Artık, vahiy size bildirilmiş, mazeretleriniz ortadan kaldırılmış, bahaneleriniz yok olmuştur. Delil ve açıklamaları dinledikten sonra emir ve yasakların gereğini yapmamanız cezalandırılmanızı gerektirir.

Ayrıca şunu da bilin ki, içki ve kumarın putlarla beraber anılması, içki ve kumarın son derece yasak olduğunu gösterir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: *"Allah içkiye, içkiyi içen, içiren, satan, satın alan, sıkan, sıktıran, taşıyan, kendisine taşıttıran ve karşılığını (parasını) yiyen kimselere lanet etsin."* (50)

93. «İman edip iyi amel işleyenler, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri,» imana bağlı olarak hayatlarını sürdürüp - daha önce helâl olmasına rağmen- artık içkiden uzaklaştıkları, **«sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları,»** Allah'ın yasak ettiği şeylerin haram olduklarına inandıkları, **«yine Allah'tan**

50- Ebû Davud, *Eşribe*, 3674; İbn Mâce, 3380; Tirmizî, *Büyu'*, 1295. Ayrıca bkz. İbn Esir, *Camiû'l-Usûl*, 5/104.

korktukları» daha önce yasak olmadığı halde, sonradan yasaklanan şeylere yaklaşmadıkları **«ve iyilikte bulundukları»**, yukarıda anılan hayırlı ve güzel işleri yaptıkları **«müddetçe, daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur.»** Yasaklamadan önce, içki içmiş ve kumardan elde ettikleri bir malı yemiş olsalar bile, bundan dolayı sorgulanmayacaklardır. [51] **«Allah, iyilikte bulunanları sever.»** Yasaklama öncesi yaptıkları işlerden dolayı onları sorumlu tutmaz.

Denilmiştir ki: Bu tip yasaklardan kaçınan muhsin, yani iyilik yapmış kimse olur. Muhsin olan da Allah'ın katında mahbub, yani sevilen bir kul düzeyine çıkar. Mahbubiyet makamı ise, derecelerin en üstünüdür. Bu yüzdendir ki Rasûlullah, aynı zamanda "Habibullah", yani Allah'ın sevdiği bir kimseydi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَيَبْلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَىْءٍ مِّنَ ٱلصَّيْدِ تَنَالُهُۥٓ
أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلْغَيْبِ ۚ فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ
بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَقْتُلُوا۟ ٱلصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۗ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا
فَجَزَآءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ
هَدْيًۢا بَٰلِغَ ٱلْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّٰرَةٌ طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوْ عَدْلُ
ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِۦ ۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ

51- İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre, içkiyi kesin yasaklayan âyet indiği zaman, bir kısım müslümanlar, "içki içip, kumar malı yediği halde ölenlerimizin durumu ne olacak" diye sormuşlar, bunun üzerine yasaklama öncesinden sorumlu olunamayacağını açıklayan yukarıdaki âyet inmiştir. Ayrıca, bkz. *Safvetü't-Tefâsir*, 1/364.

عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنْهُ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ ٱلْبَحْرِ وَطَعَامُهُۥ مَتَٰعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ

وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ ٱلْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ

إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

94. Ey iman edenler! Şüphesiz ki Allah sizi, elinizin ve oklarınızın ulaşacağı bir kısım avlar ile imtihan eder ki, O, kimin görmediği halde kendisinden korktuğunu ortaya çıkarsın. Kim, bundan sonra haddi aşarsa onun için can yakıcı bir azap vardır.

95. Ey iman edenler! Sizler ihramlı iken av hayvanı öldürmeyin. Sizden kim ihramlı iken kasten bir av hayvanı öldürürse, onun cezası: İçinizden âdil iki kişinin vereceği hükme göre ehli hayvanlardan, öldürdüğüne denk ve Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır. Yahut onun kıymeti kadarıyla kefaret olarak yoksulları doyurmak veya kıymeti ölçüsünde, oruç tutmaktır. Bu ceza, işlediği suçun karşılığını tatması içindir. Allah geçmişte yapılanları affetmiştir. Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse, Allah onu cezalandırır. Allah, her şeye galiptir. Lâyık olana cezasını verendir.

96. Size de yolculara da yiyecek olmak üzere, deniz avı ve yiyeceği helâl kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz müddetçe size haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

94. *"Ey iman edenler!.."* diye başlayan bu âyet Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı Hicretin altıncı yılında inmiştir. O yıl, Hz. Peygamber (s.a.v.), 1540 kişilik bir grupla Kâbe'yi ziyaret etmek amacıyla Medine'den çıkmış ve Hudeybiye'de konaklamıştı. İşte o sırada yüce Allah, ihramda bulunan o mü'min-

leri avla imtihana tâbi tuttu. Avlanacak hayvanlar da o kadar çoktu ki, yüklerinin arasına sokuluyorlar, yanlarına yaklaşıyorlardı. Hatta isteseler elleriyle bile yakalayabilirler; oklarıyla yaralayabilirlerdi. İhramlı iken yasak olan bu av, doğrudan doğruya bir imtihandı. Hatta bir kısmı, bu yasağı çiğnemek, ava el uzatmak üzereydi. İşte tam bu sırada yüce Allah bu âyeti indirdi:

«Ey iman edenler! Şüphesiz ki Allah sizi, elinizin ve oklarınızın ulaşacağı» rahatlıkla elde edebileceğiniz **«bir kısım avlar ile»**, basit bir avı haram etmek ve yasaklamak sûretiyle **«imtihan eder.»** *"Sizi imtihan eder"* anlamındaki *"Leyebluvenneküm"* fiilinin başındaki *"lâm"*, gizli bir yeminin cevabıdır. Yani: Allah'a yemin olsun ki O (c.c.), tıpkı durumunuzu öğrenmek istercesine, sizi sınavdan geçirecektir. Burada öldürülmesi yasak olan hayvanlar -hariç tutulan zararlı hayvanların dışındaki- eti yenilen, ya da yenilmeyen kara hayvanlarıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Beş zararlı hayvan vardır ki, bunlar Harem bölgesinin içinde de, dışında da öldürülür: Yılan, akrep, karga, fare ve yırtıcı köpek"*[52] Bazı rivayetlerde geçtiğine göre, yırtıcı köpekten amaç kurttur. Yukarıdaki ifadede *"bir kısım avlar"* denmesinin sebebi, yasağı küçümsemek ve bu imtihanın, can ve malı almak gibi zor olmayıp aksine çok basit bir imtihan olduğuna dikkat çekmek içindir.

Evet, yüce Allah sizi böyle imtihan eder **«ki, O, kimin görmediği halde kendisinden korktuğunu ortaya çıkarsın.»** İmanı kuvvetli olduğu için Allah'ın azabından korkup ava yaklaşmayan kimseyle imanı zayıf olduğu için korkmayıp avlanmaya çalışan kimse birbirinden ayrılsın. **«Kim, bundan sonra haddî aşarsa»**, av hayvanlarının çoğaldığı ve bu hayvanların insanlardan ürkmeyip yanaştığı o durumun, itaatkâr ve isyankâr insanları birbirinden ayırmak amacıyla ortaya konan bir imtihan olduğu belirtildikten sonra, kim bu yasağı çiğnemeye yeltenirse **«onun için can yakıcı bir azap vardır.»** Çünkü, bu durumda haddi aşmak apaçık bir başkaldırıdır; Allah'a isyan etmek ve O'ndan korkmamak demektir. Kuşkusuz, ahirette verilecek olan bu azap, tevbe etmeden dünyada tazir cezasına çarptırılmadan ve keffaret ödemeden ölen kimseler için söz konusudur.

95. «Ey iman edenler! Sizler ihramlı iken av hayvanı öldürmeyin.» Bu hayvanlardan maksat, -öldürülmeleri yasak olmayan zararlı hayvanlar dı-

52- Hadisi, Müslim, Nesaî ve İbn Mâce Hz. Aişe'den rivayet etmişlerdir. Buharî ise şu ifadelerle nakleder: *"Beş hayvan vardır ki, ihramlının onları öldürmesinde bir sakınca yoktur..."* Ayrıca bkz. *El-Feth*, 2/91; *Camiû'l-Usûl*, 3/77.

şındaki- tüm kara hayvanlarıdır; etlerinin yenilip yenilmemesi, durumu değiştirmez. Akrep, yılan, karga, fare ve yırtıcı köpek gibi zararlı hayvanlar ise harem bölgesinin içinde de, dışında da öldürülebilir. Şu halde harem bölgesinin içinde veya dışında olsun, silahla veya av köpekleriyle olsun, ihramlının av hayvanlarını öldürmesi kesinlikle yasaktır. İhramlı olmayan kimse ise sadece harem bölgesinin dışında avlanabilir.

Kısacası, ey iman edenler! İhramlı bulunduğunuz durumda, av hayvanlarını sakın öldürmeyin!...

Ey mü'minler **«sizden kim, ihramlı iken»**, ihramlı ve yasaklı olduğunu bile bile **«kasten bir av hayvanını öldürürse, onun»** yerine getirmesi gereken **«cezası: İçinizden âdil iki»** müslüman erkek **«kişinin vereceği hükme göre ehlî hayvanlardan»**, deve, sığır ve davar cinslerinden, dilediği herhangi birisinden **«öldürdüğüne denk ve Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır.»** Bunun en küçüğü bir koyun, orta düzeyde olanı bir inek, en yükseği de devedir. Denklikten amaç cins birliği değil, değer denkliğidir. Öldürdüğü av hayvanının değeri bir kurban değerine ulaştığında, isterse o parayla Kâbe'ye varacak bir kurban alır. İsterse aynı parayla buğday veya hurma gibi bir yiyecek alıp dağıtır. Bu durumda her fakire, ya yarım ölçek (sa'=1458 gr.) buğday veya bir ölçek hurma (2917 gr.) verir. İsterse de her fakire düşecek pay yerine bir gün oruç tutacaktır. Bu değer, bir fakire düşecek paydan daha az olduğu takdirde ise, ya olduğu gibi tasadduk edecek, ya da onun yerine tam gün oruç tutar. Çünkü oruç, parçalanamayan şeylerdendir.

"Ehlî hayvan" anlamına gelen *"neam"* kelimesi, dilde genel olarak deve sığır ve davarlar için kullanılır. Develer, tek başına olduklarında da bu kelime kullanılabilir. Ancak, sığır ve davarların bağımsız olarak ifade edilmeleri durumunda ise, onlar için "neam" kelimesi kullanılamaz.

Kurbanlığın Kâbe'ye ulaşması ise, harem bölgesinde kesilmesi demektir.

«Yahut onun kıymeti kadarıyla keffaret olarak yoksulları doyurmak veya kıymeti ölçüsünde oruç tutmaktır.» Yani, bu durumda öldürdüğü hayvanın kıymeti kadarıyla, ya fakirleri doyuracak veya o miktarda oruç tutacaktır. Şu halde bu konudaki denklik, cins eşitliği değil; değer denkliğidir. Kurban da, doyurmak da, oruç da aynı ölçüyle değerlendirilir. Bunların herbiri kendi değeriyle diğerinin yerine geçebilir. Suçlu dilediği cezayı seçmekte serbesttir.

Ferra' der ki: "Kıymeti ölçüsünde" anlamına gelen *"adl"* kelimesi, aynı harfi esreli olarak *"ıdl"* şeklinde okunsa, cins birliğiyle sağlanan denklik; ayn harfi üstünlü olarak *"adl"* şeklinde okunduğu takdirdeyse, değer ve kıymet eşitliği anlamına gelir.

«Bu ceza, işlediği suçun karşılığını tatması içindir.» Harem bölgesine karşı yaptığı saygısızlığın cezasını bu şekilde çekecektir. **«Allah geçmişte yapılanları»**, yasaklamadan önce işlenen bu tür suçları **«affetmiştir.»** Onu bağışlamıştır. **«Kim, tekrar bu yasağı ihlal ederse,»** kim yasaklandığı halde ihramlıyken av hayvanlarını yine öldürürse, **«Allah onu cezalandırır.»** Allah, yaptığı suçu karşılıksız bırakmaz, ahirette mutlaka ceza verir. **«Allah, her şeye galiptir.»** O'nun yenilmesi düşünülemez ve yine Allah **«lâyık olana cezasını verendir.»** İsyanda ve haddi tecavüzde ısrarlı olanı kesinlikle cezalandırır.

96. Ey ihramlılar! **«Size de»**, sizden olan **«yolculara da»** [53] azık edinmek üzere, yani **«yiyecek olmak üzere, deniz avı»**; başka bir deyimle, ister deniz, ister nehir, ister göl olsun her türlü sudan avlanılan ve yalnızca suda yaşayan her türlü su ürünü **«ve yiyeceği helâl kılındı.»** Denizin yiyeceğinden maksat, sahile vuran, yenilen ve risksiz alınan şeylerdir.

Ebus Suud'a göre ise bundan gâye, yenilen deniz avıdır ve bu ifade genellemeden sonra yer alan bir detaylandırma ve özelleştirmedir. Yani, sudan çıkarılan her türlü şeyi alıp yararlanmak size helâl kılınmıştır. Şüphesiz yolculuk durumunda bulunmayan kimse, su ürünlerinden taze taze yararlanır. Yolcuların da bu ürünleri kurutma, konserve, ya da pastırma yapma imkânları vardır. Hem suda, hem de karada yaşayan ördek, kurbağa, yengeç, kaplumbağa ve tüm su kuşları deniz hayvanı olarak kabul edilmez. Aksine bunlara kara hayvanı gözüyle bakılır. Şu halde ihramlı birisinin bunlardan herhangi birini öldürmesi yasaktır.

İmam Fahreddin er-Râzî tefsirinde der ki: "Su ürünleri başlıca üç kısma ayrılır:

a) Balık cinsleri. Bunların bütün türleri helâldir.

b) Kurbağagiller. Bunların da her türü haramdır.

53- Yolculadan amaç, sefer halinde bulunan insanlardır. Bunlar, yolda azığa muhtaç olduklarından yüce Allah kendilerine su ürünlerini helâl kılmıştır.

c) Bunların dışındaki hayvanlar konusunda ise görüş birliği yoktur. Ebû Hanife bunların bütünüyle haram olduğunu ileri sürmüştür. Diğer âlimlerin pek çoğu ise, âyetin genel ifadesini gözönünde bulundurarak helâl olduğunu belirtmişlerdir."

«Kara avı» yani, karada üreyen hayvanların avı **«ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılınmıştır.»** Deniz kuşları gibi hayatlarının bir bölümünü suda geçirseler bile, karada üredikleri için, aynı hükümdediler.

Âyetin zahiri manasından anlaşıldığına göre, ihramlı olmayanların avladıkları şeyler de ihramlıya haramdır. Herhangi bir müdahalesi olmamışsa bile, ondan yiyemez. Ancak Ebû Hanife bu görüşe karşı çıkmış; ihramsız bir kimse bizzat ihramlı için avlamışsa bile, ihramlı, ihramsızın avını yiyebilir. Yeter ki, yakalaması ve avlaması için ihramlı ona işaret etmiş ve göstermiş olmasın. Ayrıca, ihramlının ihrama girmeden önce kestiği şeyler de ihrama girdikten sonra kendisine helâldir. Çünkü hitap ihramlı olanlar içindir. Buna göre sanki şöyle denilmiştir: İhramlı iken karada avladığınız şeyler size haram kılınmıştır. Şu halde, başkasının avı hariç tutulmuştur.

Başkasının değil, yalnızca O'nun **«huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.»** Tüm yasaklarından sakının.

جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلْكَعْبَةَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ
قِيَٰمًا لِّلنَّاسِ وَٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَٱلْهَدْىَ وَٱلْقَلَٰٓئِدَ ذَٰلِكَ
لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَنَّ
ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ ٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ
وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ وَٱللَّهُ

يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ
وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي
الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

97. Allah, Beytü'l-Haram olan Kâbe'yi, hürmet gösterilen ay'ı, Kâbe'ye hediye edilen kurbanı, kurbanlıklara takılan gerdanlıkları, insanları ayakta tutmanın vesilesi yaptı. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilmeniz içindir.

98. Bilin ki Allah, azabı şiddetli olandır ve Allah, çok bağışlayan ve merhamet edendir.

99. Peygamberin üzerine düşen sadece, tebliğ etmektir. Allah, açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.

100. De ki: "Pis olan şeyin çokluğu hoşunuza gitse de, pis ile temiz bir değildir." Ey akıl sahipleri! Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz.

97. Hz. Peygamber'in : *"Kuşkusuz, yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı günden beri Mekke'yi kutsallaştırdı.*[54]" hadisinde de belirttiği gibi: «**Allah, Beytü'l-Haram olan**», yani yüce Allah tarafından kutsallaştırılıp değer verilen «**Ka'be'yi, hürmet gösterilen**», içinde hac görevi yapılan «**ay'ı**» yani Zilhicce ayını; «**Kâbe'ye hediye edilen kurbanı, kurbanlıklara takılan gerdanlıkları, insanları ayakta tutmanın**» yani dini ve dünyevi işlerini yerine getirmenin «**vesilesi yaptı.**»

54- Bu, Buharî'nin Sahih'inde naklettiği hadisin bir parçasıdır. Hadisin devamı şöyledir: *"O Allah'ın emriyle kıyamete kadar kutsal olarak kalacaktır. Ne benden önce, ne de benden sonra hiç kimseye helâl kılınmamış; hatta bana da belli bir süre dışında helâl kılınmamıştır."* Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/332.

Bütün bunların açıklamasına gelince:

Birincisi, yani Kâbe'nin, insanları dini açıdan ayakta tutmasının anlamı şudur: Hacca, ya da Umre'ye niyetlenen kimseler, Kâbe'ye yönelmek durumundadırlar. Orada yaptıkları ibadet ve diğer görevler günahlarının silinmesine, mânevi derecelerinin yükselmesine ve çeşitli erdemliklere ulaşmalarına sebep olur. Evet, Kâbe çok değerli ve kutsal bir yerdir. Geometrik biçiminden, yani küp şekline benzediğinden "küp şekli" anlamında kendisine "Kâbe" denilmiş olabileceği gibi; yerden yüksek oluşu dolayısıyla da bu ismi almış olabilir. Çünkü, "Kâbe" kelimesinin bir anlamı da, çıkıntı ve yükseltidir. Nitekim Arap dilinde erginlik çağına yaklaşan ve memeleri çıkmaya başlayan kıza da ayni kökten: "Kâib" denilir. Kısacası, dünyaya ün salan, yücelip meşhurlaşan Beytullah'a en uygun kelimesiyle "Kâbe" denilmiştir. Bu anlam dolayısıyla araplar şan ve şeref bakımından ün salan kimseye "Ka'b'ı yükseldi" derler. Öte yandan âyette ki *"Beytullah"* Kâbe'yi açıklamak için değil, övmek için kullanılan atf-ı beyandır.

Kâbe'nin insanı dünyevi bakımından ayakta tuttuğunun anlamı da şudur: Her şeyin mahsûlü, ürün ve meyvesi oraya akar. Tüccarlar orada kâr elde ederler. Ayrıca, insanlar orada koruma altındadır. Herhangi bir yağmalanma ve soyulma tehlikesi ile karşılaşmıyorlardı. Harem bölgesinde hiç kimse başkası hakkında kötülük yapmaya yeltenmezdi. Hatta, Harem bölgesine sığınan katillere bile dokunulmazdı.

İkincisi: Zilhicce ayının insanları ayakta tutmasının anlamı da şudur: Araplar, diğer aylarda birbirlerini öldürüyor ve yağmalıyorlardı. Ancak Zilhicce ayının gelmesi, insanların korkusunu ortadan kaldırıyordu. O ayda hacca gidebiliyorlar, ticarî amaçlı seferlere çıkabiliyorlardı. Malları ve canları bakımından herhangi bir endişeleri yoktu. Böylece bu ayın gelmesi, hem dinî, hem de dünyevî bakımından insanlara yararlar sağlıyor, geçimlerini temin ediyorlardı.

Üçüncüsü: Kâbe'ye hediye edilip kesilerek fakirlere dağıtılan kurban ise hediye eden açısından dinî bir görev; fakîrler açısından da bir dünyevi geçim kaynağı olması bakımından, hem dünyevî, hem de uhrevî bir ayakta tutma aracıydı.

Dördüncüsü: Kurbanlıklara takılan gerdanlıklar da insanları ayakta tutmanın vesilesiydi. Kurbanlıkların boyunlarına nal, bir ağaç parçası, ya da

benzeri bir şey asılıyor; böylece kurbanlık olduğu belirtiliyor, binilmekten ve yük taşıtmaktan korunmuş oluyordu...

«**Bu,**» yani tüm bu açıklamaların amacı, «**Allah'ın göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilmeniz içindir.**» Her şeyden önce tüm bu hükümleri açıklaması ve ortaya koyması O'nun hikmetinin en belirgin kanıtı ve hiçbir şeyin O'nun ilminin dışında olmadığının en açık belgesidir. Nitekim, göklerde ve yerde olanları bildiği özellikle belirtildikten sonra, daha kapsamlı bir ifadeyle *"her şeyi ilmiyle kuşattığı"* vurgulanmıştır.

98. «Bilin ki Allah, azabı şiddetli olandır.» Bu, ilahî yasakları çiğnemekte ısrarlı olanlara yönelik bir tehdittir; «**ve Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir.**» Bu da yüce Allah'ın yasaklarından uzaklaşanlara yönelik ilahî bir mükâfat vaadi ve müjdesidir.

99. «Peygamberin üzerine düşen sadece tebliğ etmektir.» Görevi emir ve yasakları duyurmaktır; mükâfat ve cezayı gerektiren hususları açıklamaktır. Şu halde, peygamber gelip tebliğ görevi yaptıktan sonra size düşen de, onun emir ve yasaklarına uymaktır. Artık bundan sonra hiçbir bahaneniz sözkonusu olamaz.

«**Allah, açıkladıklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.**» Gizli veya açık yaptığınız tüm işleri, söylediğiniz şeyleri bilen ve gören yüce Allah, yaptıklarınızdan ve söylediklerinizden sizi sorumlu tutacaktır.

100. Ey Muhammed! «**De ki: 'Pis olan şeyin çokluğu hoşunuza gitse de,**» fazlalığı gözünüzü kamaştırsa da «**pis ile temiz bir değildir'.**» Aynı olmaları mümkün değildir. Çünkü önemli olan azlık-çokluk değil, iyilik-kötülüktür. Nitekim az olan "iyi" çok olan "kötü"den daha hayırlıdır. Pislik ve kötülüğün artması oranında "pislik" ve "kötülük" derecesi de artar.

Bu âyet Yemâme hacılarıyla ilgili olarak inmiştir. Bir sürü ticaret malı ve develeriyle Mekke'ye gelen bu insanlara eski yaptıklarından dolayı müslümanlar saldırmak istemişti.[55] İşte bunun üzerine, bu âyet, mü'minleri bu eylem planlarından caydırmak için inmiştir.

Âyetin iniş sebebi "özel" olsa bile, taşıdığı hüküm "genel" niteliktedir. Allah katında iyiliğin de, kötülüğün de kendine has bir konumu vardır.

55- Konu ile igili rivayet için bkz. Mâide Sûresi ikinci ayetin tefsiri.

Önemli olan bunların azlığı, ya da çokluğu değil; bizzat kendileridir. Miktarı ne olursa olsun iyi iyidir, kötü kötüdür. Burada söz konusu olan iyiliğe teşvik ve kötülükten sakındırmadır. Şu halde azıcık helâl, dünya dolusu haramdan daha hayırlıdır. Çünkü haram pistir ve makbul değildir. Helâl ise güzeldir, iyidir ve makbuldur. Buna göre helâl ile haram eşit olamıyacağı gibi, bunları isteyen kimseler de aynı olamaz. Yüce Allah iyileri güzel şeylere; kötüleri çirkin ve pis şeylere yönlendirir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara yakışır."* (Nur: 26)

Öte yandan iyi ve kötü için, mü'minle kâfir, âdil ile fasık da örnek olarak gösterilebilir. Mü'min bal gibi, kâfir ise zehir gibidir. Âdil adam meyveli bir ağaca, fâsık adam da dikenli bir ağaca benzer. Şu halde bu iki grup her bakımdan farklıdırlar.

Dünya malını sevmek de insan nefsinin özellikleri arasında sayılmıştır. Büyük zatlar, helâl malı bile bazı dereceler için engel görmüşlerdir. Artık haram olanını sen takdir et! Şu halde, nefsimizi Allah sevgisi dışında her şeyden arındırmamız gerekir.

«Ey akıl sahipleri!» Ne kadar çok olursa olsun, pis şeylerden uzaklaşıp -az bile olsa- iyi ve temiz şeyleri tercih etmek sûretiyle **«Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz»**, ahiret saadetine ulaşasınız.

Bir kısım salih insanlar vefat etmek üzereyken geride bıraktıkları kimselere şu tavsiyede bulunmuşladır: "Gizli ve açık her yerde Allah'tan korkmanızı, az yiyip, az uyuyup, az konuşmanızı, günah ve kötülükleri terketmenizi, sürekli olarak şehvetlerden uzaklaşıp tüm insanların sıkıntılarına katlanmanızı boş, serseri ve cahil kimselerle beraber oturmaktan kaçınmanızı, sürekli olarak âlim, salih ve değerli insanlarla arkadaşlık yapmanızı size tavsiye ederiz. Şunu da belirtelim ki, insanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır. Sözün en hayırlısı da kısa, öz ve anlatılmak isteneni anlatanıdır."

Kısacası, insanlara en yararlı olan şey, Allah korkusudur. Kişiyi kurtaracak olan da iman ve salih ameldir. Soyun, sopun bu konuda hiçbir yararı yoktur. Şu halde şeytan seni mal ve evladının çokluğuyla, baba ve atalarının övgüye değer özellikleriyle aldatmasın. Şunu unutma ki, sidiğin aslı tertemiz berrak sudur; ayrıca yüce Allah diriden ölüyü de meydana getirebilir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تَسْـَٔلُوا۟ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟
عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا وَٱللَّهُ
غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا۟
بِهَا كَٰفِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ ٱللَّهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ
وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَفْتَرُونَ عَلَى
ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟
إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ قَالُوا۟ حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ
أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

101. Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır. (Size açıklanmadığına göre) Allah o şeyleri affetmiş (onları size yüklememiş)tir. Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.

102. Sizden önce de bir kavim bunları sormuştu da sonra bu sebeple kâfir olmuşlardı.

103. Allah, Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm diye bir şey yapmamıştır. Fakat kâfirler Allah'a yalan iftira etmektedirler.

Çokları da akıllarını kullanmazlar.

104. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" dendiği zaman: "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler. Ataları bir şey bilmiyor ve doğru yolu da bulamıyorlarsa da mı?

101. «Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır.» Rivayet edildiğine göre: *"Allah için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır"* (Âl-i imran: 97) âyeti indiği zaman, Akra' b. Hâbis: "Her sene mi?" diye sordu. Hz. Peygamber, yüzünü çevirdi. Akra', soruyu üç kez tekrarlayınca, Allah'ın Rasûlü şu cevabı verdi: *"Hayır! Eğer "Evet" deseydim, her sene gitmek farz olurdu. Bu duruma da gücünüz yetmezdi. Bakın, açıklamadığım hususları bana sormayın; açıkladıklarımla yetinin. Şunu unutmayın ki, sizden önceki milletlerin helâk olmalarının sebebi, peygamberlerine çok soru sormaları ve onlarla ters düşmeleri olmuştur. Ben, size herhangi bir şey emrettiğim zaman o konuda gücünüzün yettiğini yapmak durumundasınız. Herhangi bir şeyi yasakladığım zaman da ondan uzak durunuz."*[56] Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

İbn Abbas'ın da rivayet ettiğine göre, kendisine lüzumsuz ve ilgisiz soruların çokça sorulması üzerine Hz. Peygamber bir gün çok kızgın bir şekilde hitap ediyordu. Bir ara dedi ki: *"Dikkat edin, bana ne sorulursa mutlaka cevaplandırırım."* Bunun üzerine adamın biri: "Babam nerede?" diye sordu; Hz. Peygamber *"Cehennemde!..."* diye cevap verdi. Bir başkası da: "Babam kim?" diye sordu, onun sorusunu da *"Hüzâfe!"* diye cevaplandırdı. Oysa o adam başkasına nisbet ediliyor; yani başkasının oğlu olarak biliniyordu. İşte bu olaylar üzerine bu âyet indi. [57]

Kısacası, ey inananlar! Açıkça söylendiğinde hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sakın sormayın. Çünkü: *"Kur'an indirilirken"*, vahiy devam ederken *"sorarsanız size açıklanır."* Böylece üzülürsünüz. Oysa akıllı insan, kendisini üzecek davranışlarda bulunmaz.

«(Size açıklanmadığına göre) Allah o şeyleri affetmiş (onları size yüklememiş)tir.» Eskiden sorduğunuz sorulardan dolayı sizi affetmiştir. Ni-

56- Müslim, *Hac*, 1337; Nesâi, *Sünen*, 5/110; Ebu Davûd, 1721; bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/3.
57- Bkz. Vahidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*; Kurtubî Tefsiri; *Bahru'l-Muhit*; Âlûsi.

tekim: "Her sene mi hacca gidelim?" şeklinde bir soru sordunuz diye, ceza olarak sizi bu yükün altına sokmamış ve bu konuda size uhrevî ceza da yazmamıştır. Öyleyse bir daha böyle bir hataya düşmeyiniz. **«Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.»** Günahları affetme ve görmezden gelme konusunda çok bağışlayıcıdır. Bu yüzden sizi affetmiş ve yaptığınız hatalardan dolayı sizi cezalandırmamıştır. Bu son cümle ilahî affı pekiştiren ilâve bir cümledir.

102. «Sizden önce de bir kavim, bunları sormuştu da...» Bizzat aynı olmasa bile, aynı nitelikleri taşıyan ve aynı sorumluluk ve yükümlülükleri doğuran sorular yöneltmişlerdi de **«sonra bu sebeple kâfir olmuşlardı.»** Nitekim İsrailoğulları, çeşitli konularda peygamberlerine sorular sormuşlar, bunun üzerine herhangi bir şeyle yükümlü kılındıkları zaman, onu yapmayarak helâk olmuşlardı. Meselâ, Hz. Salih (a.s.)'in kavmi kendisinden mucize olarak dişi bir deve istemişler; Hz. İsa'nın (a.s.) kavmi de kendisinden ilâhi sofra taleb etmişlerdi. Sonra da olan oldu. Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah sizlere birtakım farzlar yazmıştır, onları yitirmeyiniz. Birtakım şeyler yasaklamıştır, onları işlemeyiniz. Birtakım sınırlar çizmiştir, onları aşmayınız. -Unuttuğundan değil de- rahmeti gereği sizi birtakım şeylerden muaf tutmuştur, onların peşine düşmeyiniz."*[58]

Yine nakledildiğine göre Ebû Yusuf'un sohbetine çokça katılan ve uzun süre konuşmayan bir adam varmış. Bir gün Ebû Yusuf, kendisine: "Yahu, neyin var? Hiç konuşmuyorsun, bir şey sormuyorsun?" deyince, adam Ebû Yusuf'a: "Ey Kâdî, söyler misin bana, oruçlu ne zaman iftar eder?" Ebû Yusuf demiş ki: "Güneş batınca." Bunun üzerine adam: "Ya gece yarısına kadar güneş batmazsa, o zaman ne olacak?" deyince; Ebû Yusuf gülümseyip Cerir'in şu mısralarıyla durumu açıklamış:

Boş adam için, susmak, elbette ki süstür; ancak,
İnsanın kişiliği konuşmakla ortaya çıkar.

Ayrıca şöyle denilmiştir: "Dili onların kalemi, tükürüğü de onların mürekkebi olan iki meleği üzerinde taşıdığı halde lüzumsuz konuşan insanoğlunun durumuna şaşarım, doğrusu!"

103. «Allah, Bahîre, Sâibe, Vasîle ve Hâm diye bir şey yapmamıştır.» Böyle bir şeyi meşrûlaştırmamış, böyle bir kural koymamıştır. O'nun

58- Dârekutni, *Sûnen, "Reda'"*, s.502. Bezzar ve Hakim de bu hadisi destekler nitelikte bazı rivayetlerde bulunmuşlardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/59.

böyle bir yasası yoktur. Cahiliye insanlarının bu noktada birtakım âdetleri vardı:

Bir dişi deve beş kez doğurup beşincisinde erkek olursa kulağını *"bahr"* ederler, yani yararlar ve salıverirlerdi. *"Bâhire"* dedikleri bu devenin binilmesini ve sağılmasını yasaklarlar ve hiçbir meradan ve sudan onu kovmazlardı. İstediği yerde otlar, istediği yerden suyunu içerdi.

Bazan da adamın biri: "Yolculuğumdan döndüğüm, ya da hastalığımdan şifa bulduğum takdirde şu devem sâibe, yani serbest olsun" şeklinde adakta bulunurdu. Böylece *"sâibe"* denilen bu deveye de binilmez ve sağılmazdı.

Öte yandan, hayvanları dişi doğurduğunda bunu kendileri için sayarlar; erkek doğurduğunda ilâhlarına ait kabul ederler; hem erkek, hem de dişi olmak üzere ikisini birden doğurduğunda ise "Vasalet ehâhâ - kardeşine ulaştı" derler, dişinin hatırı için erkeği de kesmezler; dişi, erkeği de hayata kavuşturdu anlamında buna da *"vasîle"* adını verirler ve bu kez erkeği ilâhları için kesmezlerdi.

Ayrıca, bir erkek devenin dölünden on kuşak doğarsa, yani on kez doğum gerçekleşirse: "Artık bunun sırtı haram oldu" derler ve *Hâm* dedikleri bu deveye ondan sonra hiç binmezler; hiçbir meradan ve sudan engellemezlerdi.

Evet yüce Allah, bunlardan hiçbirini meşru kılmamıştır. **«Fakat kâfirler, Allah'a yalan iftira etmektedirler.»** Yalan söylereyek, yaptıklarını bile bile bunu yapmaktadırlar ve yalan yere: "Bunu, Allah bize emretti" demektedirler. **«Çokları da»** yaptıkları işin asılsız olduğu konusunda **«akıllarını kullanmazlar.»**

104. Hidayete çağırmak ve öğüt vermek amacıyla **«Onlara: 'Allah'ın indirdiğine»,** helâl ve haramı açıklayan ilâhi kitaba **«ve»** bu kitap kendisine indirilen **«peygambere gelin'»**, böylece gerçekleri olduğu gibi görün, helâl ile haramı birbirinden ayırt edin **«dendiği zaman: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter' derler.»** Hak ve hidayet davetçilerine karşı ne kadar da inatçıdırlar; ne kadar da direniyorlar! Kendilerini sapıklığa çağıranlara, öylesine teslim olmuşlar, öylesine boyun eğmişler!... *"Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter"*, demeleri gerçekten inat ve ısrarlarını çok güzel canlandırmaktadır.

«Ataları bir şey bilmiyor ve doğru yolu da bulamıyorlarsa da mı?» Yine böyle mi diyecekler? Ataları din konusunda koyu cahil ve sapık kimseler olsalar bile, yine bu iddiada mı bulunacaklar?

Bu âyetten anlaşılıyor ki, ancak âlim, doğruyu bulmuş ve rehber oldukları kesin olarak bilinen âlime uyulur. Bu da çeşitli delillerle anlaşılır. Şu halde, bunlar, nasıl oluyor da, körü körüne, bilinçsizce atalarına uyuyorlar? Hadislerde sözü edilen Deccalların durumu ve ümmet arasından çıkmaları hususu ise, âlimler nezdinde bilinen bir şeydir: Âlimlere göre, Deccallar ümmeti saptıracak olan kimselerdir. Bunlar özellikle tasavvufçu geçinenler arasından çıkar. Çağımızda bunların örneklerine çokça rastlanır. Hatta durumu bilinen tasavvufçu taslaklarından birine denilmiş ki: "Bana cübbeni satsana?" O da şu cevabı vermiş: "Avcı ağını sattıktan sonra, ne ile avlayacak ki?!..."

يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ
إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٠٥

105. Ey iman edenler! Siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız, sapanlar size zarar vermez. Hepinizin döneceği yer, Allah'ın huzurudur. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir.

105. «Ey iman edenler! Siz kendinizi koruyun.» Kendinizi düzeltmeye, ilahî gazabı ve ahiret azabını gerektirecek hatalardan korumaya çalışın. **«Siz doğru yolda olursanız,»** hidayet üzere olursanız **«sapanlar size zarar vermez.»** Bu âyet, mü'minlerin, kâfirlerin iman etmelerini temenni ettikleri ve bu yüzden üzüldükleri zaman inmiştir. **«Hepinizin döneceği, yer,»** başkasının değil, yalnızca **«Allah'ın huzurudur.»** Kıyamet gününde, doğru yolu bulanı ve sapanı ile topyekûn O'na döneceksiniz. **«O zaman, yaptıklarınızı size haber verecektir.»** Yaptığınız amellere karşılık sizi cezalandıracak veya

mükâfatlandıracaktır. Bu, doğru yolu bulanlara bir mükâfât sözü; sapıklara da bir tehdittir.

Buna göre hiç kimse başkasının ameliyle cezalandırılmayacak, sorguya çekilmeyecektir. Kuşkusuz bu -yapılabildiği halde iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini terketme- anlamına gelmez. Zaten hidayete çağırmanın bir yolu da imkânlar ölçüsünde kötülükten sakındırmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: *"Herhangi bir kötülüğü gören kimse, eğer değiştirmeye gücü yeterse onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse diliyle engel olsun, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, ki bu da imanın en zayıf derecesidir."*(59)

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ebubekir minbere çıkıp: "Ey insanlar! Siz *'Ey iman edenler! Siz kendinizi koruyun'* âyetini okuyor ancak yanlış yorumluyorsunuz; yerli yerinde kullanmıyorsunuz" diye hitap etmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüş: "Ben Hz. Peygamber'in: *'Kuşkusuz, insanlar kötülükleri görüp de engel olmazlarsa, topyekün o kötülüğün zararını görürler. Allahü Teâlâ onların hepsini cezalandırır.'* dediğini işittim." (60)

Şu halde iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırmak farzdır. Bu farz, ancak güç yetmeme durumunda ortadan kalkar; kişi ancak gücü yetmediği durumlarda bu sorumluluktan kurtulur. Nitekim, el ve dil ile bu görevin yapılamadığı bazı dönemlere zaman zaman rastlanmıştır. Bu durum şahıslara, durumlara ve zamanlara göre değişir. Şu halde müslümanın başlıca görevi, sınırı aşmamak, haddini tecavüz etmemek, bulunduğu zamanın şart ve durumlarını iyi değerlendirmektir. Çünkü her zamanın bir hükmü ve söz sahibi kimseleri vardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ
حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ

59- Bu hadis Müslim, Tirmizî ve Nesâi tarafından *"Bir kötülüğü gören herhangi biriniz onu eliyle değiştirsin..."* şeklinde rivayet edilmiştir. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/324.

60- İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned'inde* Hz. Ebubekir'den rivayet etmiştir. Ayrıca, bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/371.

إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا
مِن بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ
﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا
مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا
أَحَقُّ مِن شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا ۖ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾
ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن
تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

106. Ey iman edenler! Her hangi birinize ölüm belirtisi geldiği zaman vasiyet ederken sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun veya yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun. Eğer kendilerinden şüpheleniyorsanız, onları namazdan sonra tutun ve: "Akraba bile olsa yeminimizi hiç bir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa, şüphesiz ki günahkârlardan oluruz" diye yemin etsinler.

107. Eğer bunların, günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa aleyhlerine suç işlenen mirasçılardan şahitliğe

daha lâyık olan diğer iki kişi öncekilerin yerine geçer. Ve: "Şüphesiz bizim şahitliğimiz, onlarınkinden daha doğrudur. Biz, hakkı çiğnemedik. Eğer çiğnemiş olsaydık, zalimlerden olurduk" diye yemin ederler.

108. Bu, şahitliklerini gerektiği gibi yapmaları, yahut yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmemesinden korkmaları için en iyi yoldur. Allah'tan korkun ve emirlerini dinleyin. Allah, yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.

106. «Ey iman edenler!...» Rivayet edildiğine göre Temîm b. Evs ed-Dârî ve Adiy b. Zeyd, Amr b. As'ın azatlı kölesi Büdeyl b. Ebi Meryem'le beraber ticaret amacıyla Şam'a gitmişler. Büdeyl Müslümandı. Şam'a vardıklarında Büdeyl hastalanmış; beraberindeki eşyalarının bir listesini yapıp onlara haber vermeden kumaşların içine saklamış ve öldüğü takdirde eşyalarını ev halkına teslim edivermelerini vasiyet etmiş, sonra ölmüş. Temîm ve Adiy de eşyalarını karıştırıp içinde altınla süslenmiş bir gümüş kap bulup almışlar. Dönüşte eşyalarını onun ev halkına teslim etmişler. Ancak eşyaların içinde listeyi görüp içinde altın süslü gümüş kabın da kayıtlı olduğunu tespit eden ev halkı, Temim ve Adiy'e: "Arkadaşınız eşyalarından herhangi bir şey sattı mı?" diye sormuşlar, onlar da: "Hayır!" diye cevap vermişler. Sonra: "Hastalığı uzun sürdü mü, hastalık esnasında bir masrafı oldu mu?" diye sorduklarında ise: "Hayır, şehre varır varmaz hastalandı ve çok sürmeden öldü" demişler. Bunun üzerine Büdeyl'in akrabaları Temîm ve Adiy'e: "Eşyaların arasında tüm malların kayıtlı bulunduğu bir liste bulduk, içinde altınla süslenmiş gümüş bir kabın da olduğu kayıtlı. Ancak gümüş kap ortada yok?" diye sorduklarında cevapları şu olmuş: "Bilmiyoruz, haberimiz yok. Eşyalarını size teslim etmemizi istemişti. Biz de o görevi yaptık. Kapla bir ilgimiz yok. Ne olduğunu bilmiyoruz." Bunun üzerine ikisini de Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. Sonra bu âyet indi. [61]

Durumu haber alan Hz. Peygamber ikisini çağırıp ikindi namazından sonra minberin yanında: "Kendilerine teslim edilen maldan hiçbir şeye dokunmadıklarına, hainlik yapıp almadıklarına ve gizlemediklerine ilişkin 'kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a' yemin etmelerini" teklif etmiş; onlar da yemin etmişler. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.

61- Sebeb-i nüzul için bakınız: Taberî, Kurtubî, İbni Kesîr ve Âlusî tefsirleri.

«Herhangi birinize ölüm belirtisi geldiği zaman» artık, ölmek üzere olduğu anlaşıldığı zaman, **«vasiyet ederken sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun.»** Vasiyet ederken sizden, yani sizin akrabalarınızdan aklı başında güvenilir iki adaletli kişiyi şahit tutun denmesinin yakın akrabaların, kişinin durumunu daha iyi bilmelerinden ve yararına olacak şeyleri daha çok tesbit edebildiklerinden dolayıdır. Öte yandan *"sizden"* amaç, "sizin dininizden" de olabilir. Ancak bu iki kişinin kimler olabileceği hususunda ihtilafa düşülmüştür. Bir kısım âlimlere göre bunlar, vasiyet edenin vasiyetine şâhit olacak iki kişidir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise bunlar vasîlerdir. Çünkü âyet onlar hakkında inmiştir. Üstelik âyetin devamında da *"onları namazdan sonra tutun... yemin etsinler"* denilmektedir.

Öte yandan vasiyet etme olayı şahitleri bağlamaz. Bir kişiye vasiyet etmek caiz ise de, ihtiyatlı ve garantili olması bakımından iki kişiye yapılması uygun görülmüştür. Âyetlerde de bu hususa işaret edilmiştir. Böylece biri diğerinden çekinerek, iş sağlama alınmış olur. Bu durumda "şahitlik" o mecliste hazır bulunma anlamında kullanılmış olur. Nitekim: "Falancanın vasiyetine şahit oldum" demek; "orada hazır bulundum" demektir.

«Veya yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse,» siz yolculukta iken ecel yakanıza yapışmışsa **«sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun.»** Bu durumda sizin akrabalarınızdan ve müslümanlardan şahitlik yapacak kimse bulamazsanız, âdil olan yabancı iki kimseyi veya zimmet ehlinden dininizin dışından iki kişiyi şahit tutun. Nitekim yolculukta, genelde insan her istediğini bulamaz. Şu halde *"sizin dışınızdan iki kişinin şahitliği"*, *"yolculukta olmanız"* şartıyla kayıtlıdır.

«Eğer kendilerinden şüpheleniyorsanız,» yani siz bir vâris olarak bu iki kişinin hainliğinden, veraset malından herhangi bir şeyi aldıklarından kuşkulanıyorsanız, Allah'a yemin ettirmek üzere **«onları namazdan sonra tutun ve: 'Akraba bile olsa yeminimizi hiçbir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa, şüphesiz ki günahkârlardan oluruz' diye yemin etsinler.»** Namazdan amaç, ikindi namazıdır. Çünkü insanlar o vakit bir araya toplanıyorlar. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) de hep ikindi namazından sonra yemin ettirmiştir.

İmam Şafiî de der ki: "Kan davası, talak meselesi, azat etme durumları, ikiyüz dirhem değerini bulan mal meselesi gibi konularda yer ve zamanla kayıtlı olarak yeminler üzerinde titizlikle durulur ve pekiştirilir. Buna göre hep

ikindi namazını müteakip olmak üzere Mekke'de Kâbe'deki Rükn ve Makam arasındaki yerde; Medine'de Minber-i Nebevi yanında; Beytulmakdis'te de Sahra (kaya)'nın yanında yemin ettirilir." Şu halde şahitlerin hainliğinden kuşkulanıldığı takdirde, yukarıda geçtiği şekliyle yemin ettilir. Buna göre diyecekler ki: "Ölen kişi bizim akrabamız bile olsa, yalan yere yemin etmeyiz. Üç beş kuruşluk dünya malı uğruna Allah'ın adını bırakmayız. Yalancılıkla O'nun emrettiği şahitliği çiğnemiyeceğimize, gizlemiyeceğimize yemin ederiz" demektir. Gizlediğimiz takdirde O'na isyan etmiş sayılırız.

107. «Eğer bunların,» tahrif etmek, gizlemek gibi **«günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa»**, bu durumda **«aleyhlerine suç işlenen mirasçılardan»** vâris olup **«şahitliğe daha lâyık olan»** yemine daha çok duyarlı olan **«diğer iki kişi öncekilerin yerine geçer»**; evvelkilerin yalancılıkları ispatlandığında, yerlerine vârislerden iki ehliyetli kimse geçer. **«Ve: 'Şüphesiz bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha doğrudur. Biz hakkı çiğnemedik. Eğer çiğnemiş olsaydık zalimlerden olurduk' diye yemin ederler.»**

Buradaki şahitlikten amaç, yemindir. Yani son iki şahit demek isteyecek ki: "Onların yalancı olduklarına, yalan yere yemin ettiklerine herkesçe de bilindiği gibi, onların günah işlediklerine ilişkin yeminimiz, onların yalan yeminlerinden daha doğrudur. Bizim yeminimizde en ufak bir kuşku ve soru işareti yoktur. Biz gerçek şahitlik sınırını aşmadık, onların iddialarını çürütmekle en ufak bir haksızlık yapmış olmadık. Çünkü biz, yalan yere yemin ettiğimiz takdirde, ilâhi gazaba maruz bırakmak sûretiyle kendi nefsimize zulmetmiş olacağımızı; Allah'ın azabını hak edeceğimizi, Allah'ın ismini hafife almanın ve hukukunu çiğnemenin cezasını çekeceğimizi çok iyi biliyoruz."

Bütün bu söylenenlerden sonra bu âyetin açıklamasını özetlemek gerekirse, diyebiliriz ki: Ölüm belirtileri meydana çıkan kimse, kendi akrabalarından veya dininden adalet sahibi iki kişiyi vasiyetine şahit kılar. Yolculuk gibi bir mazeret dolayısıyla bu nitelikte iki kişiyi bulamazsa, onların dışında iki kişiyi şahit tutar. Daha sonra bunlarla ilgili bir şüphe hasıl olursa: "Şahitlikleri konusunda hiçbir şeyi gizlemediklerine ve ölünün geride bıraktığı malda herhangi bir hainlik yapmadıklarına" ilişkin, yukarıdaki gibi kuvvetli pekiştirme ve vakite de riayet etmek şartıyla yemin ettirilir. Daha sonra yalanları ortaya çıkarsa; meselâ ellerinde ölünün bıraktığı bir mal görülür de, bunu hayatında iken ölüden aldıklarını iddia ederlerse; bu durumda vârisler yemin eder

ve onların yeminine itibar edilir. Burada varislere yemin ettirilmesinin sebebi, huzurlarında vasiyet yapılan evvelki iki adam terikenin herhangi bir malını ölüden satın aldıklarını iddia etmişlerdir. Vasî, ölünün malından bir şey alır ve ölen kimsenin bu malı kendisine verilmesi için vasiyet ettiğini iddia ederse bu durumda vârisler bu hususu kabul etmeyip yemin edebilirler. Çünkü inkâr edenin yemini meselesi neshedilmemiş bir hükümdür.

108. Yukarıda açıklaması geçen «**bu**» hüküm, «**şahitliklerini gerektiği gibi yapmaları,**» ahiretteki azaptan çekinerek şahitliğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeleri, «**yahut yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmemesinden korkmaları için en iyi yoldur.**» Bu ifadeler, veraset konusundaki yeminlerin geri çevrilme hikmetini çok güzel açıklıyor. Yani şahitlerin, doğru şahitlik yapmaları, yaptıkları yeminlerin geçersiz sayılıp vârislerin yeminlerinin geçerli sayılmasıyla insanlar karşısında rezil olmaktan korkmaları, sonuçta onları böyle bir duruma sokacak hainlikten uzaklaşarak sorumluluklarını yerine getirmeleri için en sağlıklı yöntemdir.

Şahitliğiniz konusunda «**Allah'tan korkun**», şahitliğinizi bozmayın, yeminleriniz hususunda da O'ndan çekinin ve yalan yere yemin etmeyin. Size teslim edilen emanetlerle ilgili olarak da O'ndan sakının, emanetlerinize hiyanet etmeyin. «**Ve emirlerini dinleyin.**» Size verilen direktiflere kulak vererek onlara uyun ve uygulayın.

«**Allah, yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.**» O'nun emirlerini dinlemeyenleri doğru yola yöneltmez. Eğer siz de O'nun emirlerini dinlemez ve O'ndan korkmazsanız yoldan çıkmış sayırlırsınız. Allah kendi yolundan sapanları Cennet'e gidecek yöne; ya da kendilerine yararlı olacak işe yöneltmez.

Şunu biliniz ki, şahitlik: Şahitlerin hazır bulundukları ve gördükleri şeyleri haber vermeleridir. Bu işler ya katil ve zina gibi somut fiilleri görmekle olur veya akidler ve ikrarlar türünden işitmeye dayalı soyut şeyler olur.

Şu halde kişinin görmediği, bilmediği ve duymadığı bir hususta şahitlik yapması doğru değildir. Bu yüzden olay hatırlanmadan şahitlik yapılmamalıdır. Nitekim Hz. Peygamber buyuruyor ki: *"Herhangi bir şeyi güneş gibi apaçık bir şekilde biliyorsan, şahitlik yap, yoksa vazgeç."*

Öte yandan şahitlikte insanların haklarını diriltme olayı vardır. Bu sayede akid ve sözleşmeler inkârdan kurtulur, aydınlığa kavuşur. Malları asıl sa-

hiplerine teslim etme ve onların hukukunu koruma söz konusudur. Kendisinden başka şahitlik yapacak birinin bulunmaması durumunda insanın bu görevden kendi arzusuyla kaçınması doğru değildir; çünkü o zaman bir hak ve hukukun kaybolması sözkonusu olabilir. Ancak başkasının da bu hakkı yerine getirme ve görevi üstlenmesi durumu sözkonusuysa, o zaman serbesttir ve isterse geri çekilebilir. Çünkü onun geri çekilmesiyle herhangi bir hak kaybı meydana gelmez.

Diğer yandan had konusuna giren meselelerde şahitlik yapma ve müslümanın suçunu örtme konusunda tercihini kullanabilir. Çünkü hadlerin uygulanmasını sağlamak bir görev olduğu gibi, mü'mini korumak ve örtmek de bir görevdir. Nitekim Hz. Peygamber buyuruyor ki: *"Kim, bir müslümanın hatasını örterse, yüce Allah da kendisini dünya ve ahirette örter."* (62)

يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ
مَاذَآ أُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَا عِلْمَ لَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾
إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ
وَٰلِدَتِكَ ۘ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۖ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ
وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ
وَٱلْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ بِإِذْنِى

62- Bu, Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî tarafından tahric edilen hadisin bir bölümüdür. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Kim bir mü'minin dünyevi sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, yüce Allah da kendisinin kıyamet günündeki bir sıkıntısını giderir. Kim darda kalmış birisini feraha kavuşturursa Allah da dünya ve ahirette kendisine kolaylıklar ihsan eder..."* Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/563.

فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ
بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ
إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا
سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي
قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

109. Allah, peygamberleri biraraya topladığı gün: "Ümmetiniz davetinize ne cevap verdi?" der. Onlar da: "Hiç bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz gaybleri bilen ancak Sen'sin" derler.

110. O gün Allah şöyle der: "Ey Meryemoğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi hatırla. Hani, seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte iken ve kemâle ermiş iken insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. İznimle, çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemiştin de o da iznimle kuş olmuştu. Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış olan kimseyi iznimle iyileştirmiştin. Ölüleri iznimle kabirden çıkarıp diriltiyordun. İsrailoğullarına âyetlerle geldiğin ve onlardan inkâr edenlerin: "Bu ancak apaçık bir sihirdir" dedikleri zaman, seni onlardan korumuştum.

111. Hatırla, hani havarilere: "Bana ve peygamberime iman edin" diye bildirmiştim. Onlar da: "İman ettik, şahit ol ki, biz müslümanız" demişlerdi.

109. «Allah, peygamberleri bir araya topladığı gün: 'Ümmetiniz davetinize ne cevap verdi?' der.» Allah'ın, peygamberleri ümmetleriyle beraber bir araya topladığı ve peygamberlere: "Ümmetinizi hak yola davet ettiği-

nizde, onlardan ne gibi bir cevap aldınız" diyeceği kıyamet gününü hatırla.

Ümmetler de kendi peygamberlerine tabi oldukları için âyet-i kerimede: *"Peygamberleri bir araya topladığı gün"* denmiş ve ümmetlerden ayrıca söz edilmemiştir. Evet, yüce Allah kıyamet gününde peygamberlere diyecek ki: "Ümmetinizi benim Tevhid inancıma çağırdığınızda size ne gibi cevap verdiler; olumlu cevap vererek davanızı benimseyip tasdik mi ettiler? Yoksa reddedip yalanladılar mı?"

Eğer: "Yüce Allah'ın bilmediği bir şey olmadığı halde, böyle bir sorunun hikmeti ne olabilir? diye bir soru sorulursa, cevap olarak diyebiliriz ki: "Bu sorudan maksat, hak davaya uymayan insanları azarlamaktır. Nitekim başka âyette de yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna, hangi suçla öldürüldüğü sorulduğu zaman..."* (Tekvir: 8-9) Buradaki sorudan maksat da bu fiili yapan insanları kınamaktır.

Evet, yüce Allah kıyamet gününde peygamberlere: *"Ümmetiniz davetinize ne cevap verdiler"* diye sorduğunda **«Onlar da: 'Hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz gaybleri bilen ancak Sen'sin' derler.»** Çünkü sen onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyorsun. Bu cevap, peygamberlerin, ümmetlerinden bir nevi kapalı şikayetlerini de içerisine almaktadır. Sanki şöyle denilmiştir: "Senin ilmin herşeyi kuşatmıştır. Onlar tarafından maruz kaldığım şeyleri ve kötü cevaplarına göğüs gerdiğimi biliyorsun."

İbn Abbas (r.a.) dan şöyle rivayet edilmiştir: Bu cevap kıyamet gününün bazı yerlerinde olacaktır. Bu da Cehennem kükrediği, ümmetler dizleri üzerine çöktüğü, Allah'a yakın meleklerin ve peygamberlerin bile nefsî nefsî diye kendilerini düşüneceği bir zamanda olacaktır. İşte o zaman kalpler yerinden oynayacak ve peygamberler bu korkunç ve şiddetli durum karşısında : *"Hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz gayıpları bilen ancak sensin"* diyeceklerdir.

Bir görüşe göre peygamberlerin: *"Hiçbir bilgimiz yoktur"* demelerinden amaç, tebliğ sırasında ya da hayatta bulundukları dönemlerde ümmetlerinin durumlarını bilmemelerini belirtmek değildir. Aksine bununla, kendi ölümlerinden sonra ümmetlerinin içine düştüğü durumu ve sonuç itibariyle ümmetlerinin âkıbetlerini bilmediklerini vurgulamak istemişlerdir. Çünkü asıl olan ve değerlendirmeye konulan, son durumdur, mükâfat ve ceza ona göre belirlenir ve bu durum peygamberlerce bilinmemektedir. Bu yüzden: *"Hiçbir bilgimiz yoktur"* demişlerdir.

Hz. Peygamber buyuruyor ki: *"Ben cennette Kevser Havuzunun başında iken sizden bana yönelenlere bakarken, Allah'a yemin olsun ki, bir kısım insanların benden alıkonduğunu görürüm. O sırada: "Ey Rabbim! Bunlar benden, benim ümmetimdendir" derim. Bunun üzerine yüce Allah bana der ki: "Bunların senden sonra neler yaptıklarını sen bilmiyorsun; bunlar, senden sonra hep davalarından geri döndüler."*(63)

Bir başka hadiste de şöyle buyrulmaktadır: *"Nuh (a.s.) kıyamet gününde yüce Allah tarafından çağırılacak; Nuh (a.s.): "Buyurun, ya Rab! Emrine âmâdeyim" diyecek. Sonra yüce Allah: "Sen, tebliğ görevini yaptın mı?" diyecek. Nuh da: "Evet ya Rab" cevabını verecek. Daha sonra ümmetine: "Nuh, size davasını tebliğ etti mi?" diye sorulacak. Onlar diyecekler ki: "Bize, herhangi bir peygamber gelmedi." Sonra yüce Allah Nuh (a.s.)'a dönüp: Şâhidin var mı? diyecek Nuh (a.s.)'un cevabı şu olacak: "Muhammed ve onun ümmeti benim şahitlerimdir." Bunun üzerine Muhammed ve onun ümmeti, Nuh (a.s.)'un ilâhi davayı tebliğ ettiğine ilişkin şahitlik yapacaklar. İşte "Böylece biz sizin, insanlara karşı şahitler olmanız için sizi, ortayolu tutan bir ümmet kıldık"* (Bakara: 143) *âyetinde anlatılmak istenen de budur. Sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) çağırılıp kendi ümmeti hakkında görüşü sorulacak. O da onlarla ilgili olumlu görüş belirtecek. Doğruluklarına şahitlik yapacak. İşte aynı âyetin içindeki: "Peygamberin de size karşı şahit olması'* (Bakara: 143) *ifadesinin anlamı da budur."* (64)

110. «O gün Allah şöyle der: 'Ey Meryemoğlu İsa!» Ey mü'minler topluluğu! Yüce Allah'ın İsa'ya şöyle sesleneceği kıyamet gününü hatırlayın: **«Sana ve annene olan nimetimi hatırla.»** Nitekim yüce Allah İsa (a.s.)'ya pek çok mûcizeler vermiştir. Bir kısmı onu yalanlayıp kendisine sihirbaz dediler; diğer bir kısım insanlar da aşırıya gidip onu ilâhlaştırdılar. İşte kıyamet gününde, düştükleri bu hatalardan dolayı çok pişmanlık duyacaklar; ancak iş işten geçmiş olacak... Burada, annesinden de sözedilmesinin sebebi, hakkında konuşulan dedikoduların izlerini tamamen silmektir.

Daha sonra yüce Allah, Hz. İsa'ya verdiği nimetleri tek tek saymaya devam ediyor: Hatırla: **«Hani, seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim.»** Pâk

63- Müslim, *Fezâil*, no: 2294; Buharî de benzer ifadelerle) rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/471.

64- Ahmed b. Hanbel, Ebû Said el-Hudrî hadisinden tahric etmiştir. Ayrıca bu hadisi Buharî, Tirmizi ve Nesâi de benzer ifadelerle nakletmişlerdir. Hadis meşhurdur.

Cebrail ile seni takviye etmiştik. Burada tertemiz ve pâk olmanın, kendisinin başlıca özelliği olduğuna dikkat çekmek için temizlik ve pâklık anlamındaki "Kudüs" kelimesine "Ruh" kelimesi de eklenmiş ve Cebrail'e *"Ruhu'l-Kudüs"* denmiştir.

Ayrıca: **«Beşikte iken ve kemâle ermiş iken insanlarla konuşuyordun.»** Yani hem bebeklik döneminde, hem de olgunlaştığında aynı şekilde konuşabiliyordun. Başka bir deyimle, bebeklik dönemindeki konuşman olgunluk ve yaşlılık çağındaki konuşmandan geri kalmıyordu. Hepsi de eşit derecede son derece makul olup bilgili ve peygamber olan kimselere yakışan konuşmalardı. Nitekim Hz. İsa henüz beşikteyken: *"Şüphesiz ben Allah'ın bir kuluyum. O bana mutlaka kitap verecek ve beni peygamber seçecektir "* (Meryem: 30) demişti.

Kemâle erdiğinde de vahiy ve peygamberlik gerçeğini dile getirmişti. Her iki dönemdeki konuşması, aynı sınırlar içerisindeydi. Nitelikleri de birbirinden farksızdı. Bu, ne kendisinden önceki, ne de sonraki hiçbir peygambere nasip olmayan büyük bir mucizeydi.

"*Kehl*-kemâle eren" kimseden maksat ise, otuz yaşını aşıp ihtiyarlık belirtileri taşımaya başlayan kimsedir. Ömrünü tamamlamadan semâya çıktığını gözönünde bulunduran bir görüşe göre de, Hz. İsa'nın kemâle erdiğinde insanlarla konuşmasından amaç, ahir zamanda , semâdan indikten sonra insanlarla konuşmasıdır. Bu durumda *"Kemâle ermişken"* ifadesi , semâdan ineceğinin delili olur. [65]

«Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim.» İkinize olan nimetlerim arasında, sana ilâhi kitapları öğrettiğim zamanı hatırla. Buradaki *"hikmet"*'ten amaç da, ilâhi kitapların sırlarını ve anlamlarını kavramak ve bilmektir. Bir görüşe göre de hikmet, bu ilâhi sırları bilen ve gereğini yapma konusunda nefsin, erdemliliğe ulaştırılmasıdır.

«İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmış ve ona üflemiştin de o da iznimle kuş olmuştu.» Ben sana kolaylık sağlamış, sen de bunu başarmıştın. Şu halde yaratma fiili aslında Allah'a aittir. Sebeplere başvurulduğu zaman bu mucize İsa peygamber'in eli üzere gerçekleşmiştir. Tıpkı Meryem'e

65- Meryemoğlu İsa'nın inmesi meselesi, kesin bir biçimde ifade edilen bir hususdur ve bu olay kıyamet alâmetlerindendir. Nitekim bu konuda pek çok mütevatir hadis vardır. Bunlardan bir tanesi Sahih-i Buhari'de bulunan şu hadistir: *"Belki de İsa (a.s.) âdil bir hakem olarak aranıza inecektir."*

üflenen ruhun Cebrail aracılığıyla yapılması ve aslında yaratmanın Allah'a ait olması gibi.

Öte yandan Hz. İsa'nın kavmi kendisini zor duruma sokmak ve sıkıştırmak amacıyla: "Eğer davanda samimi isen: haydi bize bir yarasa yarat ve içine de ruhu yerleştir" dediler. O da bir parça çamur alıp yarasa şekline koydu. Sonra ona üfledi. Bir de görüldü ki, bu kuş yerle gök arasında uçuyor.

«Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmış olan kimseyi iznimle iyileştirmiştin.» Anadan doğma körlük ile ciltte birtakım beyazlıkların ortaya çıkmasıyla beliren alaca hastalığı doktorların aciz kaldıkları olaylardı.

«Ölüleri iznimle kabirden çıkarıp diriltiyordun.» Benim emrim ve kolaylaştırmam ile bir daha canlanmalarına sebep oluyordun.

Sana suikast düzenlemek isteyen **«İsrailoğullarına âyetlerle»**, yani apaçık mûcizelerle **«geldiğin ve onlardan inkâr edenlerin: 'Bu ancak apaçık bir sihirdir' dedikleri zaman seni onlardan korumuştum.»** Evet, inkârcı yahudiler Hz. İsa'ya: "Senin getirdiğin bu âyet, mûcize ve mesajlar tamamen açık bir büyüden ibarettir" demişler, küfür hastalığı üzere kalmışlar ve uzman hekimin ortaya koyduğu ilâçlardan yararlanmamışlardı.

Şiblî'den nakledildiğine göre, bir gün kendisi hastalanmış ve hastaneye kaldırılmış. Bunun üzerine Vezir, durumu bir mektupla Halife'ye bildirmiş. Durumu haber alan halife, Şiblî'yi tedavi etmek üzere çok mahir bir doktor göndermiş, ancak bir türlü iyileştirememiş, tedavisi bir fayda vermemiş, sonra doktor, Şiblî'ye şöyle demiş: "Allah'a yemin olsun ki, vücudumdan bir et parçasıyla bile iyileşeceğini bilseydim, hiç çekinmezdim, bu bana hiç zor gelmezdi." Bunun üzerine Şiblî: "Hayır, benim ilâcım başka şeydir" deyince, doktor: "Peki, nedir o ilâç?" diye sormuş. Şiblî de şu cevabı vermiş: "Benim tedavim belindeki Zunnar'ı [66] kesip atmanla gerçekleşir." Tam o sırada doktor: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammmeden Resûlüllah" demiş. Bu durumu haber alan halife ağlamış ve şöyle demiş: "Biz, bir doktoru bir hastaya gönderdiğimizi zannetmiştik; meğerse bir hastayı bir doktora

66- Zunnar, Hristiyanlarda papaz ve ruhbanların bir belirti olarak bellerine bağladıkları bir kemerdir. Başka bir deyimle zunnar, Hristiyanlıkta dini bir işarettir. Bu yüzden İslâm hukukçuları, Hristiyanlara benzeme amacı taşıdığı gerekçesiyle zunnar bağlamanın kişiyi küfre götüreceğini belirtmişler. Çünkü bir milleti taklid eden onlardan olur.

göndermişiz."

111. «Hatırla, hani havarilere: 'Bana ve peygamberime iman edin' diye bildirmiştim.» Hatırla ey Muhammed, hani peygamberlerim, diliyle inananlara: Benim rubûbiyet ve ulûhiyet birliğime, peygamberlerimin getirdiği mesaja inanın, demiş ve bu gerçeği kalblerine yerleştirmiştim.

«Onlar da: 'İman ettik, şahit ol ki, biz müslümanız' demişlerdi.» İnançlarında samimi olduklarını belirtmişlerdi. *Havari* kelimesi, "bembeyaz" anlamına gelen *"havar"* kökünden alınmıştır. Halis niyetli ve tertemiz düşünceli olmaları gerekçesiyle aynı manaya yakın olarak Hz. İsa'nın arkadaşlarına "havari" denilmiştir. Falan kimse, falancanın havarisidir demek, ona çok samimi bir şekilde bağlıdır demektir.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً
مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا
نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ
رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا
وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ ۖ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾
قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي

أُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا لَّآ أُعَذِّبُهُۥٓ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١١٥﴾

112. Hani, havariler: "Ey Meryemoğlu İsa! Rabbinin, gökten bize bir sofra indirmeye gücü yeter mi?" demişlerdi. O da: "Eğer iman ediyorsanız, Allah'tan korkun" demişti.

113. Bunun üzerine dediler ki: "Ondan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve ona şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz."

114. Meryemoğlu İsa şöyle dedi: "Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Gökten bize bir sofra indir ki, bizden öncekilere de sonrakilere de bir bayram ve Sen'den bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın."

115. Allah: "Ben o sofrayı size indireceğim. Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç kimseye yapmayacağım bir azapla onu azaplandırırım" dedi.

112. Hatırla **«hani, havariler: 'Ey Meryemoğlu İsa! Rabbinin, gökten bize bir sofra indirmeye gücü yeter mi?' demişlerdi.»** Bu, daha ilk başlarda; başka bir deyimle, henüz yüce Allah'ı tanımadıkları bir dönemde yönelttikleri bir sorudur. Bu yüzden Hz. İsa'ya "Ey Allah'ın Rasûlü" veya "ey Allah'ın ruhu" şeklinde hitap etmemişler, saygısızlık göstererek ona ismiyle seslenmişler ve onu annesine nisbet etmişlerdir. Eğer, saygılı bir tavır sergileyebilselerdi, "ey Allah'ın ruhu" diyerek onu Allah'a nisbet edeceklerdi. Ardından Allah'a karşı da saygısızlık yapmışlar. O'nun güç ve kudretine karşı tereddütlerini belirterek: *"Rabbinin gücü yeter mi?"* demişlerdir. Sonra da basitliklerini ve düşüncesizliklerini ortaya koymuşlar, Allah'ın, onlara geçici, fani bir dünyevî sofra indirmesini istemişler; en azından sürekli ve dinî bir faydayı arzulamayı akıl etmemişlerdir. Çünkü dinî bir şey isteselerdi, dünyevî sofraya da kavuşurlardı. Âyette geçen *"mâide"* üzerinde yemek bulunan masa, sofra demektir.

«O da: 'Eğer iman ediyorsanız», O'nun gücünün sınırsızlığına inanıyorsanız **«Allah'tan korkun'»** ve bu tip soruları sormaktan sakının **«demişti.»**

113. «Bunun üzerine dediler ki: 'Ondan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve ona şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz.'» Sofrayı indirmesini istemekteki amacımız, O'nun gücüyle ilgili kuşkularımızı gidermek değildir. Hastalıklarımızdan iyileşmek, duygularımızı sağlamlaştırmak ve huzura kavuşmak için teberrük niyetiyle ondan yemek istiyoruz. Mûcizeyi görmek sûretiyle pratik bilgimiz, teorik bilgimize güç katacaktır. Böylece peygamberinin doğru söylediğini kesin bir şekilde anlarız; yüce Allah'ın, sofrayı indirmeyle ilgili duâmızı kabul ettiğini gözümüzle görür ve bu sofrayı görmeyen İsrailoğullarına karşı şahitlik yaparız. Böylece onlar da inanacak, huzura kavuşacak ve imanları güçlenecektir.

114. Onların makul bir gerekçeleri olduğunu gören kendisini zora sokmak, ya da küçük düşürmek gibi bir niyetleri olmadığını anlayan **«Meryemoğlu İsa»** onların bahanelerini bütünüyle kesmek için **«şöyle dedi: 'Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Gökten bize bir sofra indir ki, bizden öncekilere de sonrakilere de bir bayram ve Senden bir mûcize olsun.»** Senin gücüne, benim peygamberliğime delil olsun. İlk nesillerimiz de sonradan gelecek nesillerimiz de o günü bayram yapsın. Bayram yapılacak günün şerefi sofradan kaynaklandığı için *"bir sofra indir ki... bayram olsun"* denilmiş ve bayram sofraya nisbet edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre söz konusu sofra pazar gününde indirildiği için bu gün hıristiyanlar tarafından bayram kabul edilmiştir.

«Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın'.» Bize sofrayı nasib et ve ona karşı şükür görevimizi yerine getirme konusunda bizi başarılı kıl. Rızıkları yaratan ve karşılıksız olarak veren sen olduğun için bizi rızıklandır ya Rab!

115. «Allah: 'Ben o sofrayı size indireceğim», isteklerinizi karşılayacağım. **«Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse,»** sofra indikten sonra sizden kim inkâr yolunu seçerse, **«âlemlerden hiç kimseye yapmayacağım bir azapla onu azaplandırırım'»**, kendi dönemindeki âlemlerden, ya da tüm âlemlerden hiç kimseye vermeyeceğim bir cezayla onu cezalandırırım **«dedi.»** Nitekim onlar, maymun ve ve domuz şekline dönüştürülerek cezalandırıldılar. Başka hiç kimse onlar gibi cezalandırılmadı.

Rivayet edildiğine göre İsa (a.s.) gusledip elbiselerini giymiş, iki rekât namaz kılmış, başını eğip gözünü yumarak duâ etmiş. Sonra iki bulut arasında kırmızı bir sofra inivermiş. Önlerine düşünceye kadar hepsi ona bakakalmış. İndikten sonra, Hz. İsa ağlayıp şöyle duâ etmiş: "Allah'ım, beni şükredenlerden kıl! Allah'ım! Bu sofrayı âlemlere rahmet kıl!"

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ
اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا
لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي
نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ
أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا
تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾
إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾
قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ
ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَ
هُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

116. Allah'ın İsa'ya: "Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?" buyurduğunu hatırla. O zaman İsa der ki: "Sen'i tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyleri söylemek bana yakışmaz. Eğer böyle söylemişsem, Sen onu bilirsin. Sen, benim nefsimdekini bilirsin. Ben ise, Sen'in nefsindekini bilemem. Şüphesiz ki Sen, gaybleri çok iyi bilensin.

117. Ben onlara sadece, bana emrettiklerini dedim. Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin dedim. Aralarında olduğum müddetçe onlara şahit idim. Sen beni semaya aldığın zaman, onları Sen gözlüyordun. Sen, her şeye şahitsin.

118. Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar Sen'in kullarındır. Şayet bağışlarsan, muhakkak ki Sen, her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin."

119. Allah şöyle buyurur: "Bu, doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş budur."

120. Göklerin, yerin ve her ikisinde bulunanların mülkü Allah'a aittir. O, her şeye kadirdir.

116. Ey Muhammed! Yüce **«Allah'ın,»** inkârcıları azarlamak; peygamberlerin, Allah'a kulluk etme çağrılarına kulak vermediklerini gözler önünde ispatlamak için ahirette: **«İsa'ya: 'Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?' buyurduğunu hatırla»** ve insanlara hatırlat. Evet, yüce Allah, ahirette Hz. İsa'ya diyecek ki: Ey İsa! Sen mi insanlara: "Beni ve annemi Allah'a ortak koşun ve ikimize kulluk edin" dedin?

«O zaman İsa der ki: 'Seni tenzih ederim.» Sana lâyık olacak şekilde, seni her türlü noksanlıklardan uzaklaştırırım, ben böyle bir şeyi nasıl söylerim. Sen, hakkında bu tip iddialar ileri sürülmekten münezzehsin. **«Hakkım olmayan şeyleri söylemek bana yakışmaz.»** Söylemem doğru olmayan şeyleri kesinlikle söylemem. **«Eğer böyle söylemişsem,»** insanlara bu tip bir direktif vermişsem **«Sen onu bilirsin.»** Böyle bir şey söylemiyeceğim senin malumundur. Böyle bir şey söylersem senin tarafından bilinir. **«Sen, benim nefsimdekini bilirsin»**; içimdeki gizlediğim her şey senin malumundur.

«Ben ise, Sen'in nefsindekini bilemem.» Bilinmesini istemediğin şeyler hakkında bilgi almam mümkün değildir.

Yüce Allah'ın bilinmesini istemediği şeylerin *"senin nefsindekini bilemem"* ifadesiyle dile getirilmesi *"müşâkele"* sanatını yapmak içindir. (Edebî bir sanat olan müşâkele, birinin söylediği bir sözün diğerinin az çok evvelki manaya zıt olarak kullanılmasıdır. Meselâ burada Hz. İsa için "nefis" tabiri kullanıldığı gibi; Allah için de kullanılmıştır. Oysa Allah'a İsa'nın nefsi anlamında bir nefis düşünmek söz konusu değildir.)

«Şüphesiz ki Sen gaybleri çok iyi bilensin.» Olmuş ve olacak her şeyi bilirsin.

117. «Ben onlara sadece, bana emrettiklerini dedim.» Bana verdiğin emirler dışında onlara herhangi bir emir vermedim.

Âyette "bana emrettiklerini emrettim" ifadesinin yerine *"bana emrettiklerini dedim"* ifadesinin tercih edilmesi, yukarıdaki: *"sen mi insanlara ...dedin"* ifadesiyle edebî ifade bütünlüğü sağlamak içindir.

«Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin dedim.» Senin tarafından bildirilen bu emir dışında onlara birşey söylemedim. **«Aralarında olduğum»**, beraberlerinde bulunduğum **«müddetçe onlara şahit idim»**, onları gözetliyor, senin emirlerinin gereğini yapmaya davet ediyordum. **«Sen beni»** aralarından çekip **«semaya aldığın zaman, onları Sen gözlüyordun.»** Ne yaptıklarını gören ve bilen biricik varlık sen idin. **«Sen her şeye şahitsin.»** Ne olup bittiğini görürsün.

118. «Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar Sen'in kullarındır.» Kendi kullarını azaplandırmış olursun. Kuşkusuz onlar senin mülkiyetinde oldukları için, dilediğini yaparsın. Bu ifadeler söz konusu kimselerin Allah'ın dışında birtakım kimselere ibadet yaptıkları için azabı hak ettiklerini bildirmektedir.

«Şayet bağışlarsan, muhakkak ki Sen, her şeye gâlipsin, hüküm ve hikmet sahibisin.'» Kuşkusuz senin bu bağışlaman, herhangi bir güçsüzlükten kaynaklanmamaktadır; ortada yadırganacak bir durum yoktur. Senin hem mükâfatlandırmaya, hem de cezalandırmaya gücün yeter. Şüphesiz mükâfat ve azap bir hikmetten ve doğru bir hükümden kaynaklanır. Her suçluyu affetmek güzel bir olaydır. Sen ise ey Rabbim! Azaplandırdığın takdirde mutlaka

senin adaletinin gereğidir. Affettiğin takdirde ise senin lütfundan kaynaklanır.

Rivayet edildiğine göre bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Ümmetim! Ümmetim! Ya Rab!"* demiş ve ağlamaya başlamış. Bunun üzerine Cebrail inmiş ve kendisine: "Ey Muhammed! Rabbin sana selâm söylüyor ve: 'Senin ümmetin konusunda seni üzmeyiz; mutlaka seni memnun ederiz' buyuruyor." (67)

119. «Allah şöyle buyurur:» Yani, kıyamet gününde İsa (a.s.)'nın cevabından sonra hem onu tasdik etmek, hem de kendisininde içlerinde bulunduğu doğruların durumunu belirtmek amacıyla şöyle der: «**'Bu,»** yani kıyamet günü **«doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür.»** Şüphesiz buradaki doğruluktan maksat, dünyadaki doğruluktur. Çünkü kişi "sorumlu" durumdayken yaptığı iyi şeylerin yararını görür. Doğrulardan amaç da, insanları hak davaya çağıran davetçi peygamberlerle onlara iman edip inançlarının gereğini yapan mü'minlerdir.

«Onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır.» Sürekli nimetler ve bitmez mükâfatlar içinde olacaklar ve büyük mutluluğa ereceklerdir.

«Allah onlardan razı olmuştur.» Çünkü O'nun emirlerini dinlemişlerdir. **«Onlar da»** lütuf ve rızâsını görmek sûretiyle **«Allah'tan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş budur.'»** Allah'ın rızâsını elde etmek en büyük kurtuluş, en büyük mutluluk ve en büyük başarıdır. *"Kurtuluş"*un *"büyük"* olarak nitelendirilmesinin sebebi, onu sağlayan faktörün, yani Allah rızâsının "büyük" olmasıdır. Gerçekten, ilahî rızâdan daha büyük bir şeyi düşünmek mümkün değildir.

120. «Göklerin, yerin ve her ikisinde bulunanların mülkü Allah'a aittir.» Evet gerçek budur. Bu, aynı zamanda, Hristiyanların yalanlarına bir işarettir; Hz. İsa ile annesi hakkında ileri sürdükleri iddiaların asılsız oluşunun belgesidir. Evet, göklerin ve yerin ve her ikisinde yer alan canlı cansız

---

67- Bu hadisi Müslim, *Kitabu'l-İman*, no: 202'de şu şekilde nakleder: Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: *"Rabbim! Çünkü putlar kendilerine tapan birçok insanın sapmasına sebep oldular. Kim bana uyarsa şüphesiz ki o, benim dinimdendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz ki sen af ve merhameti bol olansın"* (İbrahim: 36) âyetiyle, *"Eğer onlara azap edersen Şüphesiz onlar senin kullarındır. Şayet bağışlarsan, muhakak ki sen her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin* (Mâide: 118) âyetindeki Hz. İsa'nın sözlerini okudu, ellerini kaldırdı ve : *"Allahım! Ümmetim! Ümmetim!"* dedi ve ağladı. Ayrıca bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/546.

her şeyin mülkiyeti Allah'a aittir. Dilediği gibi tasarruf eder. Yaratır, yok eder; öldürür, diriltir; emreder, yasaklar. Bütün bu konularda, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin gerçek anlamda bir müdahelesi sözkonusu olamaz.

«O, her şeye kadirdir.» Kudret ve gücünün sınırı yoktur. Güçsüzlük ve zaaftan münezzehtir. Yerdeki veya gökteki herhangi bir şey tarafından âciz bırakılmaktan yücedir!

Yüce Allah'ın yardımıyla Mâide Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

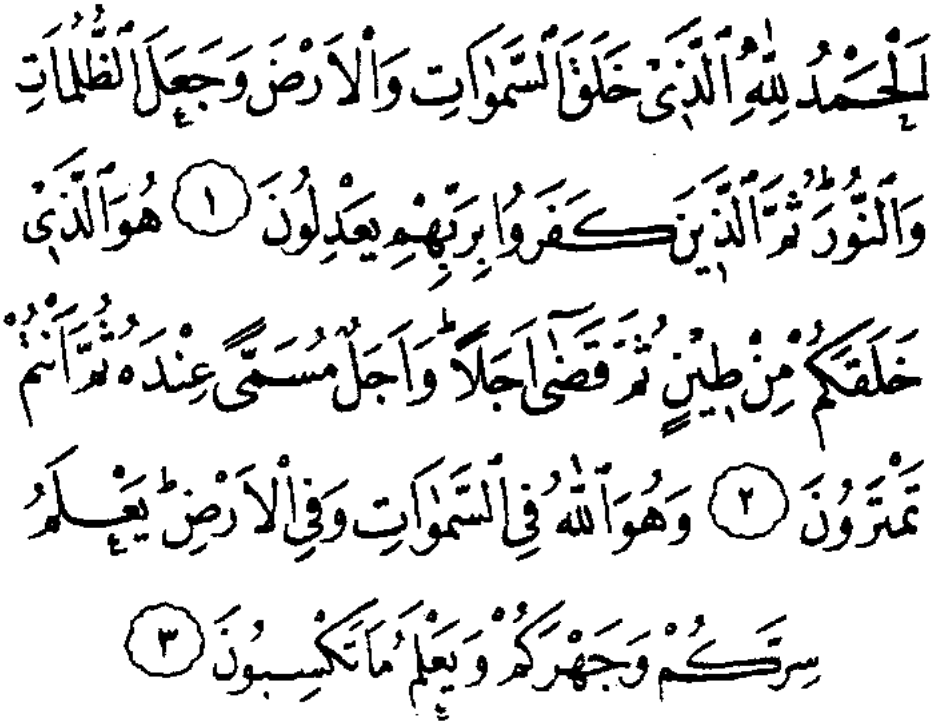
EN'AM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 165 âyettir.

Bu sûre Cüneyt GÖKÇE tarafından tercüme edilmiştir.

En'am Sûresi; bir gece Mekke'de yetmişbin melek eşliğinde bir defada inmiştir. Yeryüzünü, doğudan batıya, her taraftan kuşatan bu melekler, dünyayı tesbih, tahmid ve temcid nidalarıyla doldurdular; neredeyse yeryüzü sarsılmak üzereydi. Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bu yüce Rabbim her türlü noksanlıktan münezzehtir! Yüce Rabbim her türlü noksanlıktan münezzehtir!"* deyip secdeye kapandı.

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyleyken, kâfirler hâlâ Rablerine (başkalarını) eşit sayıyorlar.

2. Sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel takdir eden O'dur. Tayin edilen bir ecel de O'nun katındadır. Sonra bir de şüphe ediyorsunuz.

3. O, göklerde ve yerde tek Allah'tır. O, sizin gizlinizi de açığınızı da ve ne kazandığınızı da bilir.

1. «Hamd, gökleri» içindeki güneş, ay ve yıldızlarla beraber **«ve yeri»** içindeki kara, deniz, ova, dağ bitki ve ağaçlarla birlikte **«yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden»**, yok iken meydana getiren **«Allah'a mahsustur.»** Âyetin ilk kelimesi olan *"el-hamd"*ın başındaki "el-" takısı, genellik ifade eden belirleme edatıdır; *"lillah"* taki "Lâm" ise aitlik edatıdır. Buna göre bu ifadenin açıklaması şu olur: Dünya ve âhirette, göklerde ve yerde bulunan herkesin ve her şeyin yaptığı her türlü hamd, Allah'a mahsustur ve O'na aittir. Çünkü, hamdetme yeteneğini onlara veren O'dur. Güçleri ve kabiliyetleri oranında, O'nun nimetlerine karşı hamdetmeyi, kendilerine nasip eden de O'dur. Şu halde, gerçek anlamıyla, O'nun dışında iyilik yapmayı seven ve hamdedilmeyi hak eden hiç kimse yoktur.

Hamdin, ilâhî sıfatları kendinde toplayan "Allah" ismine, özellikle ait kılınmasının sebebi, kendi zatında hamdedilmeyi hak ettiğine işaret etmek içindir. Yani kendisine hamdeden birileri olsun veya olmasın, sonuç değişmez; O, her zaman hamdedilmeye lâyıktır.

Bağavî der ki: "Burada Allah'ın kendi kendisine hamdetmesi, kullarına bu olayı öğretmek içindir. Yani, 'O'na hamdediniz' demektir."

Yukarıda özellikle göklerden ve yerden söz edilmesinin sebebi, kulların görebildikleri en büyük yaratık oluşlarından dolayıdır. Bunlarda gerçekten büyük ibret ve yararlar vardır. Yerler de gökler gibi görkemli olduğu halde -yerin değil de- sadece göklerin çoğul olarak anılması, değişik etki ve fonksiyonları olan farklı tabakalara sahip oluşundandır. Nitekim her iki semâ arasındaki uzaklığın beşyüz yıllık bir mesafe olduğu söylenmiştir. Öte yandan -aydınlık değil de- *"karanlıklar"* deyimi de çoğul olarak kullanılmıştır. Nitekim bu konuda Haddâdî şu gerekçeyi ileri sürer: "Nur yayılıp başka tarafa gider. Fakat karanlık öyle değil."

Rivayet edildiğine göre bu âyet, "Nur'un yaratıcısı Allah, karanlıkların-ki ise şeytandır" diyen mecûsîleri yalanlamak üzere inmiştir.

«Böyleyken, kâfirler hâlâ Rablerine (başkalarını) eşit sayıyorlar.» *"Böyleyken"* deyimi, bunca evrensel delillerle çürütülen şirkin imkânsızlığını vurguluyor. *"Eşit saymak"* da, aynı konumda görmek, aynı değeri vermek anlamına gelir. İki şeyi eşitlemek, onları denk tutmak demektir. Buna göre âyetin toplu anlamı şöyle olur: Kendisine özgü üstün özellikleri dolayısıyla yalnızca yüce Allah (c.c.), hamdedilmeye ve kulluk yapılmaya lâyıktır. Söz konusu özellikler, yalnızca O'nun hamdedilip ibadet edilmesini gerektirir. Hamd ve ibadet de nimetlere karşı şükretmenin başlıca amacıdır. Öte yandan O'nun dışındaki her şey O'nun sanatının eseridir. O'nun dışında hamdedilmeyi hak eden başka bir kimse yoktur.

Nakledildiğine göre, Yemen fakihlerinden bir grup, ârif-i billah olan Şeyh Ebul Gays b. Cemil'e geldiler. Amaçları, kendisini imtihan etmekti. Kendisine yaklaştıklarında onlara şöyle seslendi: "Ey kulumun kulları hoş geldiniz!..." Onlar, bu ifadeyi çok yadırgayıp büyüttüler. Durumu, iki tarikatın şeyhi ve iki grubun lideri olan İsmail b. Muhammed el-Hadremî'ye haber verip adı geçen Şeyh Ebul Gays'ın kendilerine söylediği şeyleri anlattılar. Bunun üzerine Şeyh İsmail güldü ve dedi ki: "Şeyh Ebul Gays doğru söylemiştir. Çünkü siz, hevânızın kullarısınız; o ise, hevayı kendi kulu haline getirmiştir."

2. «Sizi» başlangıçta **«çamurdan»** yani su karıştırılmış bir topraktan **«yaratan, sonra»** herbirinizin ölümü için **«size bir ecel takdir eden O'dur.»** Evet, insanoğlunun ilk maddesi topraktır. Çünkü insanlığın babası olan Âdem (a.s.) ilk kez topraktan yaratılmış ve sonra soyu kendisinden türemiştir.

Allah, Hz. Âdem'i topraktan yarattı. Önce onu çamur yapıp sertleşmeye terketti, yani değişikliğe uğrayıp siyahlaşıncaya kadar bir kenara bıraktı. Sonra onu yaratıp şekil verdi ve ateşte pişirilmiş bir hâle gelinceye kadar bıraktı. Vurulduğunda ses çıkaracak kadar sertleştikten sonra ona kendi ruhundan üfürdü. Topraktan yaratmasının hikmeti ise, toprağın mütevâzi ve fedakâr bir konumda bulunduğundandır. Tevâzunun sonu ise yükselmektir ve kararlılıktır. Bu yüzden "yüce Allah, kendi rızâsı için tevâzu göstereni yüceltir" denilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hep: *"Allah'ım, beni mütevâzi olarak yaşat ve mütevâzi olarak ruhumu al"* şeklinde duâ ederdi.

Öte yandan her canlı için Allah tarafından belirlenen bir yaşama, sonra da ölme süresi vardır. Her birisi için, kendisine özgü bir zaman tanımıştır. Bu zaman dolduktan sonra mutlaka ölecek, ilâhi hüküm gerçekleşecektir.

Yeniden dirilmeniz için **«tayin edilen bir ecel de O'nun katındadır.»** Bu ecel O'nun ilminin sınırları içerisindedir. Bunun değişmesi ya da herhangi bir kimse tarafından engellenmesi söz konusu değildir. Hiç kimse bu vaktin ne zaman geleceğini bilemez. İnsanların eceli ise, genelde ölüm belirtilerinin meydana çıkması durumunda, ya da insanın yaşadığı süreyle orantılı olarak düşünüldüğünde yaklaşık olarak tahmin edilebilir. Kısacası, ecel her canlının sonu için tayin edilen bir vakittir. Bu vakit gelip çatmadan önce hiç kimsenin bilmesi, ya da müdahele etmesi söz konusu değildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Hiçbir ümmet kendisi için takdir edilen zamanı, ne öne alabilir ne de geciktirebilir."* (Mü'minûn: 43) şeklindeki âyeti de bunu ifade eder.

«Sonra bir de şüphe ediyorsunuz.» Sizi ve sizin aslınızı yaratıp süreniz doluncaya kadar sizi yaşatanın Allah olduğu ispatlandıktan sonra, yeniden dirilme konusunda şüpheye düşmeniz yersizdir. Bu tutumunuzun hiçbir haklı gerekçesi yoktur. İlk defa maddeleri yaratıp, onları bir araya getiren ve ilk kez onlara bir hayat verip herbirisini belli bir süre yaşatan yaratıcının ikinci defa bu maddeleri bir araya getirip diriltmesi daha da basittir. Buradaki *"şüphe"* kelimesi, "mirye" kökünden alınarak kullanılmıştır. Aslında "mirye", şüphe ile artan tereddüt demektir. Hatta Araplar, sağmak amacıyla sütünü artırmak için memesini ovaladım anlamında: Deveyi miryeledim, derler...*"Ölüp, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, tekrar dirileceğiz"* (Mü'minûn: 82; Saffat: 16; Vakıa: 47) âyetlerinden de anlaşıldığı gibi tekrar dirilme olayına şüpheyle bakmaları dolayısıyla "şüphecilikle" damgalanmaları iddialarının son derece temelsiz, tutarsız ve gülünç olduğunu vurgulamak içindir.

3. «O, göklerde ve yerde tek Allah'tır.» O'ndan başka ibadet edilmeye lâyık hiç kimse yoktur. Göklerde ve yerde ibadet edilmeye lâyık olanın O olması, göklerde ve yerde maddî olarak bir yer işgal etmesini gerektirmez. Çünkü Allah (c.c.), zaman ve mekândan münezzehtir. [1]

«O sizin gizlinizi de açığınızı da ve ne kazandığınızı da bilir.» Gizli ya da açık söylediğiniz her şeyi bildiği gibi, bir yarar sağlamak ya da bir zara-

1- Yüce Allah (c.c.) için sonsuz üstünlük söz konusudur. Kendisinin de Kur'an'da belirttiği gibi O, Arş'ı kuşatmıştır. Selefin görüşü budur. (Allah hepsinden razı olsun.)

rın önüne geçmek amacıyla yaptığınız şeyleri de bilir. Gizlice kalblerinizden geçirdiğiniz ya da organlarınızla ortaya koyduğunuz gizli ve açık ne varsa O'nun malûmudur. Dolayısıyla yaptıklarınızdan dolayı sizi sorguya çekecektir. İyiliklerinize karşı sizi mükâfatlandıracak, kötülüklerine karşı da cezalandıracaktır.

وَمَا تَأْتِيهِم
مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾
فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟
مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن
قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ
وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِى
مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ
قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾

4. Onlara, Rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmiş olmasınlar.

5. Hak, kendilerine gelince onu yalanladılar. Alaya aldıkları şeyin haberleri yakında kendilerine gelecektir.

6. Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkânları onlara ver-

miştik. Onlara gökten bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Fakat onları günahlarından dolayı helâk ettik. Ve kendilerinden sonra başka bir nesil varettik.

4. «Onlara, Rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmiş olmasınlar.» Buradaki *"âyetlerden"* amaç ya inen Kur'an âyetleridir ki, o zaman *"gelme"*, "inme" anlamındadır ve açıklaması şöyledir: Mekke müşrikleri kendilerine inen tüm Kur'an âyetlerinden yüz çevirirler ve onlara iltifat etmezler. Ya da bunlardan amaç, mûcizeleri ve olağanüstü sanatları kuşatan evrensel delillerdir. Bu durumda onların "getirilmeleri", insanlara "görülmeleri" anlamına gelir ve açıklaması şöyle olur: Allah'ın birliğine delil olan ve kendilerine görünen tüm mûcizeleri inkâr edip görmezden gelirler. Kendilerini o mûcize ve delillerin yaratıcısına iman ettirecek sağlıklı bir bakışla söz konusu mûcize ve delillere bakmazlar.

5. «Hak, kendilerine gelince onu yalanladılar.» Kur'anın tüm âyetlerinden yüz çevirdiler. Sergiledikleri davranışın son derece çirkin olması dolayısıyla burada Kur'an-ı Kerim, *"hak"* sözcüğüyle ifade edilmiştir. Çünkü hakkın yalanlanması hiç kimseden beklenmeyen bir olaydır.

«Alaya aldıkları şeyin haberleri yakında kendilerine gelecektir.» Burada *"haberler"* diye ifade ettiğimiz "enba'" kelimesi, çok büyük ve önemli haber anlamına gelen "nebe'" kelimesinin çoğuludur. Bu âyette yakında geleceğine işaret edilen önemli haberler ise, bu dünyada çarptırılacakları acıklı azaptır. Yani, âyetlerle alay etmenin, kendilerine neye mâl olduğunu pek yakında anlayacaklardır. Nitekim yüce Allah, Bedir gününde hepsini kılıçtan geçirtmiş ve öldürmüştür.

6. «Kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi?» Yani Mekke Halkı, kendilerinden önce yaratılan veya kendi dönemlerinden önce yaşayan pek çok insanları yok ettiğimizi duymadılar mı?

Yukarıda, yalanlama, alay etme ve yüz çevirme gibi suçlarının çirkinliğine dikkat çekildikten sonra, ardından öğüt ve ibret alacakları bir misâle yer verilmiş; başka bir deyişle, ibret almaları amacıyla geçmiş nesillerin durumlarına dikkat çekilmiştir. Geçmiş olayların doğruluğunu pekiştirmek için de azarlayıcı soru yöntemine başvurulmuştur. Bu olaylardan kesinlikle haberdar olmaları gerektiğini vurgulamak için de *"görmediler mi?"* biçiminde bir soru yöneltilmiştir. Yani, eskilerin izlerini görmediler mi? Onlarla ilgili haberleri

duymadılar mı?..

Âyette *"nice nesiller"* ifadesinin yerinde nice karn'lar yani asırlar tabiri kullanılmıştır. Bunun sebebi, sözkonusu nesillerin adı geçen asırların belli bir döneminde yaşadıkları içindir. Yani asırdan amaç , o asrın belli bir kesitinde yaşayan nesillerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Asırların en hayırlısı benim asrımdır"* sözündeki asır da bu anlamda kullanılmıştır. Başka bir görüşe göre de karn, ya da asır, seksen veya yüz yıllık bir zaman diliminden ibarettir. Bu durumda isim tamlamasındaki muzâf zikredilmemiş olur. O zaman "asırlardan nicelerini..." demek, "asrın insanlarından nicelerini..." demek olur.

Şimdi de önceki nesillerin nasıl helâk edildiklerinin ayrıntılı olarak açıklamasına geçilerek şöyle deniyor: **«Yeryüzünde size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik.»** Çok güçlü bir şekilde onları dünyaya yerleştirmiş, size vermediğimiz imkânları ve serveti onlara vermiştik. **«Onlara gökten bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık.»** Ağaç, konak ve saraylarının altından ırmaklar akıtmıştık. Âyette geçen *"midrâr"* ifadesi, suyun çok akması, yağmurun bol olması demektir. Nitekim, midrâr olan bir yağmur veya bulut demek; ihtiyaç ânında, ihtiyaca göre bolca su veren, demektir. Yani Ey Mekke Halkı! Biz, iri yapılılıkta, uzun ömürlülükte ve geniş mâli imkâna sahip olunma konusunda size vermediğimiz çok şeyleri onlara vermiştik, ancak yine de nankörlük ve isyanda bulundular...

Evet, onlara bol imkânlar vermiştik **«fakat onları günahlarından dolayı helâk ettik.»** Her birisini kendi günahıyla cezalandırdık. Sahip oldukları onca servet ve imkân, onlara herhangi bir yarar sağlayamadı. Dolayısıyla aynı azap sizin de başınıza gelebilir.

«Ve kendilerinden sonra başka bir nesil varettik.» Helâk ettiğimiz her neslin arkasından, yerine başka bir nesil koyduk. Kuşkusuz bu da yüce Allah'ın gücünün sınırsızlığını gösterir. Çünkü O'nun otoritesi son derece geniş kapsamlıdır. Helâk edilen nesillerin ortadan kalkması O'nun mülkünden herhangi bir şey eksiltmez. Nitekim helâk ettiği her neslin yerine yenisini koyar ve ülkeleri yeniden onunla imâr ettirir, prensip olarak yüce Allah, zâlim ve inkârcı milletlere belli bir süre tanır, daha sonra ortadan kaldırır ve yerlerine herşeyi ölçülü ve dengeli yapan âdil insanlar koyar.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ
بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾
وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ
الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ
رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ
بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

7. Sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da ona elleriyle dokunsalardı, yine de o kâfirler: "Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir" derlerdi.

8. "Ona bir melek indirilseydi ya" dediler. Eğer bir melek indirmiş olsaydık iş bitmiş olurdu. Sonra onlara hiç mühlet verilmezdi.

9. Eğer peygamberi melekten yapsaydık, onu, insan sûretinde kılardık. Onları yine de düştükleri şüpheye düşürürdük.

10. Senden önceki peygamberler ile de alay edilmişti. Onlarla alay edenleri, alay konusu ettikleri şey çepeçevre kuşatıverdi.

11. De ki: "Yeryüzünde dolaşın. Sonra da yalanlayanların âkıbeti nasıl olurmuş bir görün."

7. Rivayet edildiğine göre, bir kısım müşriklerin Hz. Peygambere: "Ey Muhammed! Bize Allah tarafından bir kitap getirmediğin sürece sana inanmayacağız. Ayrıca o kitap eşliğinde de dört melek gelecek sözkonusu kitabın Allah tarafından gönderildiğine ve senin Allah'ın Rasûlü olduğuna tanıklık edecek; ancak o zaman iman ederiz" demeleri üzerine yüce Allah (c.c.) şu âyeti indirdi:

Ey Muhammed! **«Sana kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da»** hiçbir kuşkuları kalamayacak şekilde gözleriyle gördükten sonra **«ona elleriyle dokunsalardı, yine de o kâfirler»** ortada görünen hakka karşı inatla: **«'Muhakkak ki bu, apaçık bir sihirdir' derlerdi.»** Burada özellikle elleriyle dokunmalarından söz edilmesi, dokunma olayında bir taklit, aldatma bahane ve hile olamayacağını vurgulamak içindir. Meselâ, bu durumda: "Gözlerimiz kapandı" gibi bir mazeret ileri sürmeleri mümkün değildir. Kısacası, gözün aldanabildiği yerde "dokunmanın" aldanmıyacağı vurgulanmıştır. Öte yandan dokunma denince "el" akla geldiği, yani genelde "el ile" dokunulduğu halde, özellikle *"elleriyle dokunsalardı"* denmesinin sebebi ise, başka ihtimalleri ortadan kaldırmak, yorumların önünü kesmek ve tüm bahaneleri geçersiz kılmak içindir.

8. **«'Ona bir melek indirilseydi ya' dediler.»** İndirilsin de görelim, inip onun peygamber olduğunu bize söylesin bakalım. **«Eğer bir melek indirmiş olsaydık iş bitmiş olurdu.»** Onların istekleri doğrultusunda asıl görünümünde bir melek indirseydik, her şey biterdi; olan olur, toptan helâk olurlardı. Ayrıca, ürkütücü bir görünüme sahip olduğu için, insanların onu görüp bakmaya güçleri yetmezdi, dolayısıyla hepsi yok olurdu. **«Sonra onlara»** artık **«hiç mühlet verilmezdi.»** Hatta göz açıp kapayana kadar bile, kendilerine ondan sonra süre tanınması sözkonusu olmazdı.

9. **«Eğer peygamberi melekten yapsaydık, onu insan sûretinde kılardık.»** İnsanların, melekleri aslî şekilleriyle görebilmeleri mümkün olmadığı için, böyle bir durumda yine melekten gönderdiğimiz o peygamberi insan sûretinde gönderirdik. Çünkü insanoğlunun, melekleri aslî şekilde görmeleri mümkün değildir. Peygamberleri insandan gönderdiğimiz durumda **«Onları yine de düştükleri şüpheye düşürürdük.»** Ona da sen melek değil, insansın

derlerdi.

10. «Senden önceki peygamberler ile de alay edilmişti.» Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) kavminden gördüğü hakaretlere karşılık bir ilâhî tesellidir. Yani, Ey Muhammed! Allah'a yemin olsun ki, senden önceki pek çok peygamberle de alay edilmişti. **«Onlarla alay edenleri, alay konusu ettikleri şey çepeçevre kuşatıverdi.»** Peygamberlerle alay ettiklerinden dolayı yüce Allah onları helâk etti.

11. «De ki: 'Yeryüzünde dolaşın.» Eski milletlerin başına gelen felâketleri görmek ve tanımak için gezin. **«Sonra da yalanlayanların âkıbeti nasıl olurmuş bir görün.'»** Yerle bir edilişlerini bir düşünün. *"Âkıbet,"* işin varış noktası ve sonucu demektir. Kuşkusuz alay etme meselesi, şımarık insanların, tarih boyunca her zaman ve her yerde din davetçilerine karşı başvurdukları bir silahtır; sergiledikleri bir tutumdur.

Rivâyet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Haram'da Bilâl, Suhayb ve Ammar gibi bir kısım fakir müslümanlarla beraber oturuyordu. O sırada bir grup Kureyş'in ileri gelenleri ile birlikte Ebû Cehil oradan geçti ve fakir müslümanları göstererek: "Muhammed, bunların cennetin efendileri olacaklarını iddia ediyor öyle mi?" dedi ve onlarla alay etti. O da yaptığı alayın cezasını Bedir gününde gördü. Allah, ona yapacağını yaptı. Kuşkusuz bu, basîret sahipleri için büyük bir ibret noktasıdır.

قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
قُلْ لِّلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾
وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
﴿١٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ
أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ
عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ
فَقَدْ رَحِمَهُ ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

12. De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" De ki: "Allah'ındır." O, merhamet etmeyi üzerine almıştır. Muhakkak ki O, sizi kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Hüsrana düşenler, inanmazlar.

13. Gece ve gündüzde barınan her şey O'na aittir. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

14. De ki: "Gökleri ve yeri yaratan, rızıklandıran, fakat rızka ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineyim?" Ve de ki: "Şüphesiz ben, müslüman olanların ilki olmakla emrolundum. '(Bana) Asla ortak koşanlardan olma' (emri verildi.)"

15. De ki: "Rabbime karşı gelirsem büyük bir günün azabından korkarım."

16. O gün kimden azap giderilirse, şüphesiz ki Allah, ona merhamet etmiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.

12. «De ki: 'Göklerde ve yerde olanlar kimindir?' De ki: 'Allah'ındır.'» Bu, Mekke halkını tüm yaratıkların Allah'a ait olduğuna inanmaya zorlayan bir ifadedir. Herşeyin idare, mülkiyet ve tasarruf bakımından Allah'a ait olduğuna Mekke halkını iman etme durumunda bırakır. Bu durumun böyle olduğu, hiç kimse tarafından inkâr edilemiyecek kadar ortada iken ey Mekke halkı! Sizin de bunu kabul etmekten başka bir seçeneğiniz var mıdır? Başka bir deyimle, bu apaçık durumu inkâr etmeniz mümkün müdür? Bu, hemen ce-

vaplandırılması gereken bir sorudur.

«O, merhamet etmeyi üzerine almıştır.» Bu, yüce Allah'ın kullarına son derece merhametli olduğunu ve onları cezalandırmada acele etmediğini vurgulayan bağımsız bir cümledir. Merhameti üzerine almasının anlamı ise, bir lütuf ve ihsan olarak, kullarına merhamet etmeyi kendisine gerekli kılmıştır, demektir. Lütuf ve ihsan dışında yüce Allah'ın gerçek anlamıyla herhangi bir şeyi yapma zorunda olması gibi bir durum düşünülemez.

«Muhakkak ki O, sizi kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır.» Allah'a yemin olsun ki, O sizi, kıyamet gününde bir araya toplamak üzere kabirlerde toplayacaktır. Zamanı geldiğinde şirkiniz ve diğer günahlarınız için sizi cazalandıracaktır. Sermayeleri olan sağlıklı akıllarını yitirip **«hüsrana düşenler, inanmazlar.»** Duygu, vehim ve isteklerine uydukları ve taklide daldıkları için küfürde ısrarlı olurlar, imâna yanaşmazlar, rahmetin özel dairesinden çıkarlar.

Kâdî der ki: "Yukarıda geçen rahmetten amaç, dünya ve âhireti kuşatan rahmettir. Yüce Allah'ı tanımak, delil ve hüküm koymanın ve kitap indirmenin sadece O'nun tarafından gerçekleştirildiğini bilmek de bu anlamda ilâhî rahmetin kapsamına girer."

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: *"Yüce Allah rahmet'i yüz parça olarak yaratmış; doksandokuzunu kendi katında bırakıp bir tanesini yeryüzüne indirmiştir. İşte yaratıkların, karşılıklı merhametleşmelerinin kaynağı, ilâhî rahmetin bu parçasıdır. Bu yüzden hayvan bile yavrusuna isabet eder korkusuyla ayağını kaldırır."*[2] Bu bile, müslümanlar için ne kadar büyük bir müjde ve ümidin sözkonusu olduğunu gösterir. Çünkü, bir tanecik rahmet parçasından görünen ve görünmeyen bunca nimet meydana geldiğine göre, âhiretteki yüz parçanın tamamından meydana gelecek durumu artık düşünün!...

Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Bir gün Hz. Peygamber'e bir grup esir getirildi. Aralarından bir kadın göğüslerini tutmuş koşuyordu. Bir ara ganimetler arasında bir çocuğa rastladı. Alıp bağrına bastı, göğsüne yapıştırıp emzirmeye başladı. Bu sırada Hz. Peygamber bize dönüp dedi ki: *'Bu kadının kendi eliyle çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?'* Biz: 'Hayır, biz atmayacağı inancındayız' dedik. Bu defa Hz. Peygamber buyurdu ki: *'İşte yüce Al-*

2- Bu hadisi Buhari tahric etmiştir.

lah'ın kendi kullarına olan merhameti bu kadının çocuğuna olan merhametinden daha fazladır.'" (3)

Allah'ım! Alnımızın terlediği, inlemelerimizin çoğaldığı, dostlarımızın üzerimize ağladığı ve doktorun bizden ümit kestiği anda sen bize merhamet et! Allah'ım! Toprağın bizi örttüğü, dostların bizimle vedalaştığı, nimetlerin bizi terkettiği ve ruhumuzun bizden kesildiği saatte sen bize acı!... Allah'ım! İsmimizin unutulduğu, vücudumuzun çürüdüğü, kabrimizin silindiği ve defterimizin dürüldüğü zamanda sen bize rahmet eyle! Allah'ım! Sırların ortaya döküldüğü, gönüldekilerin açığa çıktığı, hesap dökümlerinin yapıldığı ve her şeyin ölçülüp biçildiği günde, rahmetini bizden esirgeme! Ey Diri, her şeyi idare eden Rahman ve Rahîm olan Allah'ım! Senin rahmetine sığınıyor ve yardımını diliyoruz!...

13. «Gece ve gündüzde barınan her şey O'na aittir.» Gece ve gündüzde yer alan ve onlar tarafından kuşatılan her şey Allah'a aittir. Bu yüzden, dilediği takdirde Peygamberine bolca mal-mülk verip onu yaratıkların en zengini haline getirebilir. **«O, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** O'nun işitmediği, ya da bilmediği hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla hiçbir söz, ya da fiilin O'ndan gizli kalması mümkün değildir.

14. Ey Muhammed! Mekke kâfirlerine **«de ki: 'Gökleri ve yeri yaratan, rızıklandıran, fakat rızka ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineyim?'»** Bu âyet, Mekke müşriklerinin, Hz. Peygamber'i şirke ve kendi atalarının dinine davet ettikleri bir sırada inmiştir. Evet, ey Muhammed! Mekke müşriklerine de ki: "Tek başına, ya da Allah'a ortak koşmak sûretiyle başkasını mı ilâh edineyim? Hayır, Allah'tan başkasını dost edinmeyeceğim. Çünkü daha önce hiç örneği olmadan yeri ve gökleri Allah meydana getirmiş, O yaratmıştır. Üstelik O, yarattıklarını rızıklandırır; ancak O'nun rızka ihtiyacı yoktur..." Görüldüğü gibi, burada yasaklanan "dost edinmek" değil, "Allah'tan başkasını dost edinmek" olayıdır.

«Ve de ki: 'Şüphesiz ben, müslüman olanların ilki olmakla emrolundum.'» Evet, Hz. Peygamber (s.a.v.), sadece Allah'a yönelmekle emrolunmuş ve kendi ümmetine örnek olması istenmiştir. Ey Muhammed de ki: 'Bana, **«Asla ortak koşanlardan olma»**' emri verildi...' Buna göre, hiçbir dünyevî işte O'na ortak koşmam doğru değildir. Ben, İslâm'ı yaşamakla emro-

3- Müslim, *Tevbe*.

lundum ve bana şirk yasaklandı.

15. «De ki: 'Rabbime karşı gelirsem», her ne şekilde olursa olsun O'nun emirlerini çiğner ve yasaklarını işlersem **«büyük bir günün»**, yani kıyâmet gününün **«azabından korkarım.'»** Bu ifadeler müşriklerin ümitlerini kırmaya ve azabı gerektirecek şekilde Allah'a karşı geldiklerini belirtmeye; tariz etmeye yöneliktir.

16. «O gün kimden azap giderilirse,» kıyâmet gününde kim azaptan korunursa, **«şüphesiz ki Allah, ona merhamet etmiştir»**; onu kurtarmış ve nimetlendirmiştir. **«İşte apaçık»** nimet ve **«kurtuluş budur.»**

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ
بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ
ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾ قُلْ أَىُّ شَىْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ
شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ
وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل
لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

17. Allah sana bir zarar isabet ettirecek olsa, o zararı O'ndan başka hiçbir kimse kaldıramaz. Sana bir hayır isabet ettirecek olursa, O, her şeye kadirdir.

18. O, kullarının üstünde kahredici güce sahiptir. Ve O,

hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyden haberdardır.

19. De ki: "Şahitlik yönünden hangi şey daha yücedir?" De ki: "Allah'tır. O, benimle sizin aranızda şahittir. Bu Kur'an, sizi ve haberi kendilerine ulaşanları uyarmam için bana vahyolunmuştur. Allah ile beraber başka ilâhlar bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şahitlik etmiyorum." De ki: "O, ancak bir olan ilâhtır. Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

17. «Allah, sana bir zarar isabet ettirecek», hastalık, fakirlik ve benzeri bir şeye mâruz bırakacak **«olsa, o zararı O'ndan başka hiçbir kimse»** gideremez ve **«kaldıramaz»**; senden uzaklaştıramaz. Sadece O kaldırabilir. **«Sana bir hayır isabet ettirecek olursa,»** sana sağlık, nimet ve benzeri bir şey verecek olursa, **«O, herşeye kâdirdir»**, dolayısıyla onun hayrı koruyup devam ettirmeye gücü yeter ve O'ndan başkası o hayrı ortadan kaldıramaz.

18. «O, kullarının üstünde kahredici güce sahiptir.» Hiçbir şeyin O'nu âciz bırakması sözkonusu değildir. **«Ve O,»** yaptığı ve emrettiği her hususta **«hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyden haberdardır.»** Kullarının tüm durumlarını ve her türlü gizli işlerini bilir.

Şu halde kulun başlıca görevi, Efendi'sini tanıması ve O'nun ubûdiyetiyle meşgul olmasıdır. İşte O mâbud, her şeyi yaratıp icad eden ve kahredici bir güce sahip olan yüce Allah'tır...

Şeyh Abdulvâhid b. Zeyd'ten hikâye edildiğine göre, kendisi şöyle bir olay anlatmış: Ben bir vapurda yolculuk yapıyordum. Rüzgâr bizi bir adaya sürükledi. Orada putlara tapan bir adam gördük. Ona: "Hey, adam! Sen kime ibâdet ediyorsun?" diye sorduk, putu işaret etti. Sonra ona dedik ki: "Senin taptığın bu şey insan eliyle yapılmıştır. Bizde bunun gibilerini yapan pek çoktur. Bu tapılacak bir ilâh değildir!..." Bunun üzerin o da bize: "Peki, siz kime ibâdet ediyorsunuz?" diye sordu. Cevap olarak dedik ki: "Biz semâda arşı olan, yeryüzünde gücü bulunan diriler ve canlılarla ilgili hükümler veren yüce varlığa ibâdet ederiz. O'nun isimleri kutsaldır, şânı yücedir." Daha sonra: "Peki ama, bunu size kim öğretti?" dedi. Biz dedik ki: "O, bize bir peygamber gönderdi. İşte o peygamber, bize tüm bunları öğretti." Sonra: "Peygamber aranızda ne yaptı?" diye bir soru yöneltti. Biz de şu cevabı verdik: "Hz. Peygamber, risaleti tebliğ görevini yaptıktan sonra herşeyin hakiki sahibi olan

yüce Allah, onun ruhunu teslim alıp kendi katına yükseltti." Daha sonra şöyle bir soru sordu: "Peki, o gittikten sonra, aranızda belirti ve alâmet bıraktı mı?" Biz dedik ki: "Bize, kendi Melikine ait bir kitap bıraktı." Bunun üzerine: "Peki öyleyse; O Melik'in kitabını bana gösterin, bakalım" dedi ve şöyle ilâve etti: "Kuşkusuz; Meliklerin kitaplarının çok alımlı, gösterişli ve güzel olması gerekir." Onun bu isteğine karşılık kendisine Mushaf'ı getirdik. Dedi ki: "Ben bu kitabı daha önce görmedim, tanımıyorum." Biz alıp bir sûre okumaya başladık. Sûre tamamlanıncaya kadar hiç ses çıkarmadan çok dikkatli bir şekilde dinledi ve şöyle dedi: "Bu sözlerin sahibine kesinlikle isyan edilmemesi gerekir." Daha sonra İslâm'a girip çok güzel bir şekilde müslümanlığı devam ettirdi ve bir süre sonra güzel bir şekilde öldü.

Uzun sözün kısası, sürekli olarak yüce olan Allah'a hamd olsun.

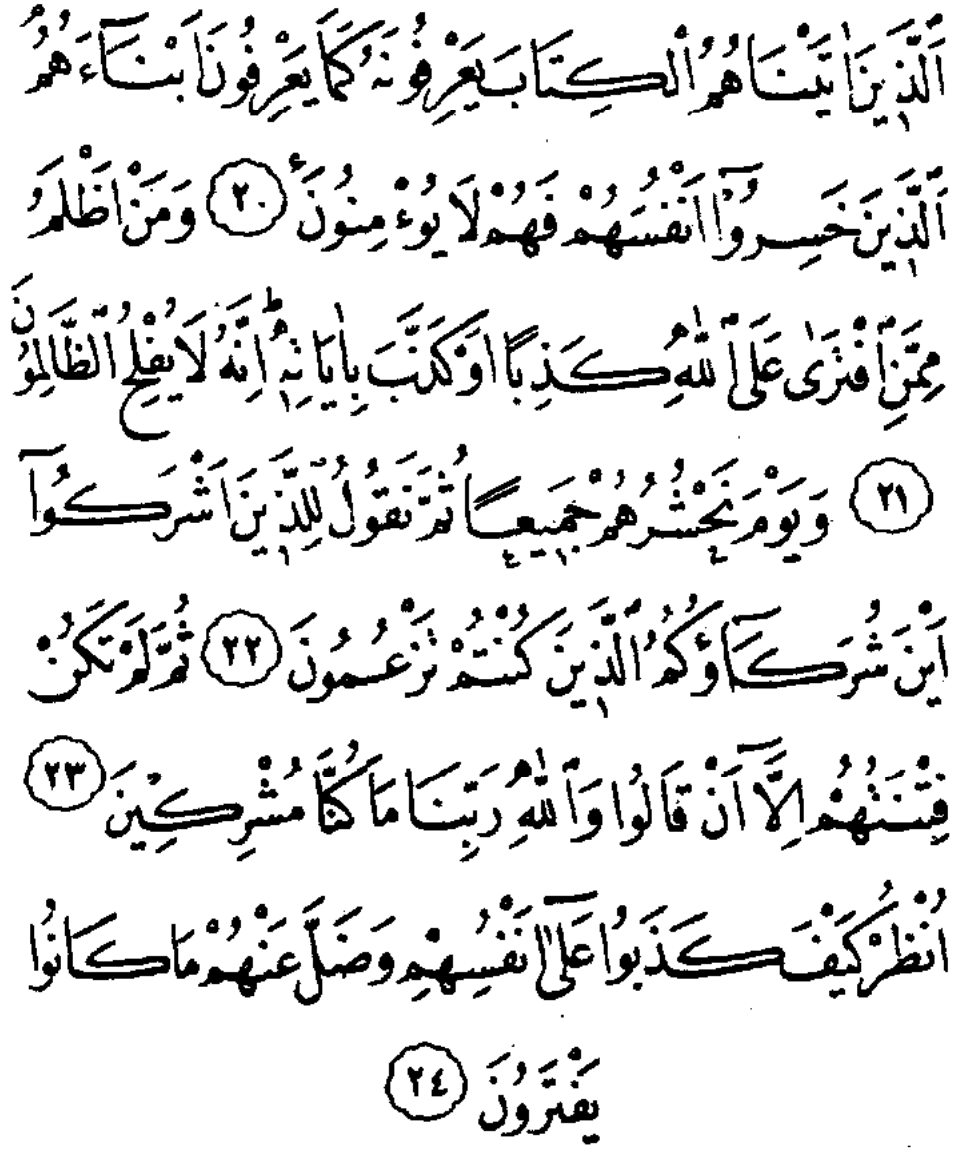
19. «De ki: 'Şahitlik yönünden hangi şey daha yücedir?'» Rivâyet edildiğine göre Kureyş Hz. Peygamber'e (s.a.v.): "Ey Muhammed! Seni yahudi ve hıristiyanlardan sorduk, kendi kitaplarında sana yer verilmediğini; senin özelliklerinden söz edilmediğini iddia ettiler. Öyleyse, Allah'ın rasûlü olduğuna kimin şahitlik yaptığını bize göster; çünkü onlar senin peygamberliğini inkâr ediyorlar" dediler... İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.

Burada yüce Allah (c.c.), sevgili peygamberine şahitlik yönünden hangi şeyin daha yüce olduğunu onlara sormasını emrediyor; hemen ardından da kendisi cevap veriyor: **«De ki: 'Allah'tır.»** Yani, şahitlik yönünden Allah, her şeyden daha yücedir. Öyleyse O'nun şahitliği insanların şahitliğinden daha üstündür. Çünkü onların şahitliği ve bilgisi her şeyi kuşatmaz; başka bir deyişle onlar her şeyin mahiyetini tam anlamıyla bilemezler, yüce Allah'ın ilmi ise her şeyi kuşatmıştır. **«O, benimle sizin aranızda şahittir.»** Benim doğruluğuma O şahitlik yapmaktadır.

Peygamberliğimin doğruluğuna tanıklık yapan **«bu Kur'an, sizi ve»** kıyamete kadar **«haberi kendilerine ulaşanları»**, tüm cinleri ve insanları **«uyarmam»**, içindeki tehditlerle korkutmam **«için bana vahyolunmuştur.»** O'nun tarafından bana gönderilmiştir.

«Allah ile beraber başka ilâhlar bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz?'» Bu, Allah'a ortak koştuklarını kendilerine itiraf ettirmeğe, yadırgamaya ve azarlamaya yönelik bir sorudur... **«De ki: 'Ben şahitlik etmiyorum'»**, Siz şahitlik etsenizde ben yalan-yanlış bir şeyi onaylamıyorum.

«De ki: 'O ancak bir olan ilâhtır.» O'ndan başka ilâh yoktur. **«Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.'»** Ortak koştuğunuz putlarla hiçbir ilgim yoktur. Burada Hz. Peygamber'e yönelik emrin iki kez *"De ki; De ki"* şeklinde peşpeşe gelmesinin nedeni olayın önemine dikkat çekmek ve pekiştirmek içindir.

20. Kendilerine kitap verdiklerimiz, peygamberi, çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlar nefislerini hüsrana uğratanlardır. Onlar iman etmezler.

21. Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki zalimler, kurtuluşa eremezler.

22. Kıyamet gününde hepsini toplarız. Ve sonra o ortak koşanlara: "Ortak olduklarını sandığınız ortaklarınız nerede?" deriz.

23. Sonra (içinde bulundukları zor durumdan dolayı): "Rabbimiz olan Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik" demekten başka çareleri kalmaz.

24. Bak! Kendi kendilerini nasıl yalanladılar. Ve uydurdukları (putlar) kendilerinden nasıl kaybolup gitti.

20. «Kendilerine kitap verdiklerimiz,» kendilerine Tevrat ve İncil verdiğimiz yahudi ve hıristiyanlar, **«peygamberi, çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar.»** Yahudi ve hıristiyanlar, Hz. Muhammed'in özelliklerini ve mesajının mahiyetini kendi kitaplarında okudukları için, onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar, davasının hak olduğunu gayet iyi bilirler.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Hz. Ömer, Abdullah b. Selâm'a şöyle sordu: "Yüce Allah, Hz. Peygamber'e bu âyeti indirdi, bu ne biçim bir tanımadır, açıklar mısın?" Bunun üzerine Abdullah b. Selâm'ın cevabı şu oldu: "Onu aranızda ilk kez gördüğümde, oğlumu tanıdığım gibi tanıdım. Hatta ben, Hz. Muhammed'i oğlumdan daha fazla tanıdığımı söyleyebilirim, çünkü ben kadınların ne halt işlediklerini bilemem. Muhammed'in ise Allah tarafından gönderildiğine daha fazla inanıyorum." Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): "Allah seni muvaffak etsin, ey İbn Selâm" dedi.

«Onlar nefislerini hüsrana uğratanlardır.» Allah'ın, insanları, onun üzerine yarattığı ilâhî fıtratı yitirerek ve inanmayı gerektiren delilleri bütünüyle görmezlikten gelip hüsrana uğrayanlardır. **«Onlar iman etmezler.»** Kalbleri mühürlü olduğundan inanmaları sözkonusu değildir.

21. «Allah'a karşı yalan uyduran», O'nun peygamberini yanlış bir şekilde tanıtan, meleklerin O'nun kızları olduklarını ileri süren **«veya O'nun âyetlerini»**, gönderdiği Kur'an'ı ve gösterdiği mûcizeleri **«yalanlayandan»** sihir olduğunu iddia edenlerden **«daha zâlim kim olabilir?»** Bu ve benzeri tavırları sergileyenlerden daha zâlim kimse olamaz!... **«Şüphesiz ki zâlimler, kurtuluşa eremezler.»** Umduklarını bulamadıkları gibi, yakayı kurtarmaları da mümkün değildir. Bu tip zâlimlerin durumu bundan ibaret olunca, zulümde daha da ileri gidenlerin ve zulmün doruğunda olanların durumlarını da sen düşün!...

22. «Kıyamet gününde hepsini toplarız.» Kıyamet gününde tüm insanları bir araya getiririz. **«Ve Sonra»** azarlamak, kınamak ve milletin huzurunda rezil etmek için **«o ortak koşanlara: 'Ortak olduklarını sandığınız»** ve Allah'a ortak koştuğunuz **«ortaklarınız,»** sizi savunacaklarını ileri sürdüğünüz sahte ilâhlarınız **«nerede?' deriz.»** Burada *"ortak olduklarını sandığınız"* cümlesindeki *"sandığınız"* kelimesinin genellikle yalan ve yanlış iddialar anlamına gelen "zu'm" kökünden gelmektedir.

23. «Sonra (içinde bulundukları zor durumdan dolayı): 'Rabbimiz olan Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik' demekten başka çareleri kalmaz.» Ömür boyu sürdürdükleri küfürlerinden uzaklaşmaya çalışmaktan ve hiçbir ilgileri olmadığını belirtmekten başka çareleri kalmaz. Ne yapacaklarını şaşırdıkları ve son derece çaresizlik içinde kaldıkları için: "Allah'a yemin ederiz ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik" diyeceklerdir.

24. Ey Muhammed! **«Bak! Kendi kendilerini nasıl yalanladılar.»** Dünyada yaptıkları şirk suçunu nasıl da inkâr ettiler. Onların bu yalanları gerçekten çok ilginçtir. **«Ve uydurdukları (putlar) kendilerinden nasıl kaybolup gitti.»** İftiraları nasıl da uçup gitti. Nitekim onlar, taptıkları putların, kendilerini Allah katında savunacaklarına inanıyorlardı. İşte, onların bu iddialarının temelsiz, dayanaksız, yalan ve yanlış olduğu nasıl da ortaya çıktı.

Rivayet edildiğine göre, yüce Allah'ın kıyamet gününde, tevhid ehlini affettiğini ve hatalarını bağışladığını gören müşrikler kendi aralarında şu kararа varırlar ve derler ki: "Gelin, Allah'a ortak koştuğumuzu inkâr edelim, bakarsınız biz de, tevhid ehliyle beraber kurtuluruz." Daha sonra da şöyle söylerler: *"Rabbimiz olan Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik."* Bunun üzerine ağızları mühürlenir ve bütün organları, onların küfre düştüklerine ilişkin tanıklık yaparlar. Böylece kurtuluşa ermeleri mümkün olmaz.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۚ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ
لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ
عَنْهُ ۖ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَىٰ
إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ
بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا
يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ
﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ قَالُوا
بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ
بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا ۖ وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ

عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۖ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

25. Onlardan seni dinleyen de vardır. Biz onların kalblerine anlamalarına engel olan perdeler gerdik ve kulaklarına ağırlık verdik. Onlar, bütün delilleri görseler bile onlara iman etmezler. Hatta sana geldiklerinde seninle mücadele ederler. Ve inkâr edenler: "Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" derler.

26. Onlar, insanları Kur'an'a iman etmekten alıkoyarlar. Ve kendileri de ondan uzaklaşırlar. Böylece ancak kendilerini helâk ederler. Fakat bunun farkında değildirler.

27. Ateşin üzerinde durduruldukları zaman: "Ne olurdu tekrar dünyaya döndürülseydik, Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık da mü'minlerden olsaydık" dediklerini bir görsen.

28. Hayır, daha önce gizledikleri onlara göründü. Tekrar dünyaya döndürülseler yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler. Doğrusu onlar yalancıdırlar.

29. Onlar: "Hayat, ancak dünya hayatıdır. Biz tekrar dirilecek değiliz" dediler.

30. Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman onları bir görsen! Rableri (onlara) şöyle der: "Bu, bir gerçek değil midir?" Onlar da: "Rabbimize yemin olsun ki, gerçektir" derler. Rableri de onlara: "Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı!" der.

31. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır. Kıyamet günü ansızın kendilerine gelince onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak şöyle derler: "Dünyada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!" Bakın yüklendikleri günah ne kötüdür!

32. Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?

25. Ey Muhammed! Sen Kur'an-ı Kerîm'i okuduğunda **«Onlardan seni dinleyen de vardır.»** Rivayet edildiğine göre Ebû Süfyan, Velîd, Nadr, Utbe, Şeybe, Ebû Cehil ve benzerleri toplanıp Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerîm okuyuşunu dinlerler, sonra eski dönemlere ait bilgileri bilen Nadr'e derler ki: "Ey Ebû Katîle! Muhammed ne diyor?" O da şu cevabı verir: "Kâbe'yi kendisine ev edinene yemin olsun ki, ne dediğini bilmiyorum. Bildiğim tek şey, dilini hareket ettirip -size eski dönemlere ait anlattığım türden- bir sürü eskilerin masallarını okuyor. Sonra Ebû Süfyan der ki: "Bana göre anlattığı şeylerin bir kısmı haktır..." Ebû Cehil de der ki: "Hayır, kesinlikle!..." İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir.

«Biz onların kalblerine» insanların alışageldiklerinin dışında dinledikleri Kur'an'ı **«anlamalarına engel olan»** birtakım **«perdeler gerdik ve kulaklarına»** hakkı işitmelerini engelleyen bir **«ağırlık verdik.»** Âyette geçen ve *"perdeler"* anlamına gelen *"ekinne"* sözcüğü, herhangi bir şeyi örtmek için kullanılan nesne anlamındaki "kinân" kelimesinin çoğuludur; *"ağırlık"* da, sağırlık demektir. Kuşkusuz ki, cehaletin ve anlayışsızlığın zirvesinde olduklarını ifade etmek için kullanılan bir temsildir. Buna göre kalbleri ve kulakları Kur'anî hakikatları anlamaya kapalıdır. Bu da gösteriyor ki, yüce Allah dilediği gibi kalblerde tasarruf eder onları değiştirir, yönlendirir. Bir kısmına hidayeti nasip ederken diğer bir kısmını da ilâhî Kelâmı anlamayacak ve iman etmeyecek şekilde perdeler. Çünkü: **«Onlar bütün»** Kur'an'î **«delilleri»** işitseler ve **«görseler bile onlara iman etmezler»**, kesinlikle inanmazlar. Aksine tümünü teker teker inkâr ederler. Aşırı inat ve körü körüne taklitten dolayı bu delillere ya sihirdir derler ya da yalan isnat ederler veya geçmişe ait birtakım efsane ve hikâyeden ibaret olduğunu iddia ederler.

«Hatta» Kur'an'ı anlamakta o kadar âciz kalırlar ki, **«sana geldiklerinde»** kalkıp **«seninle mücadele ederler»**, aşırı cahilliklerinden ötürü seninle tartışmaya başlarlar. **«Ve inkâr edenler»** işittikleri Kur'an'ı sadece inkâr etmekle yetinmeyip: **«'Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir' derler.»** Böylece Kur'an âyetlerinin, eski kavimlerin yalanlarından, yalan-yanlış görüş ve düşüncelerinden, ibaret olduğunu ileri sürerler. Âyette geçen ve *"masallar"* diye ifade edilen *"esâtîr"* kelimesi "üstûre" kelimesinin çoğuludur. Nitekim gülünçlükler ve komiklikler anlamındaki "edâhîk" ve "eâcîb" kelimeleri de "üdhûke" ve "ü'cûbe" kelimelerinin çoğuludur.

26. «Onlar,» yani kâfirler **«insanları Kur'an'a iman etmekten alıkoyarlar.»** İnsanların Kur'an'a yönelmelerine ve inanmalarına engel olurlar.

«Ve kendileri de ondan uzaklaşırlar.» Kur'an'dan son derece uzak olduklarını vurgulamak için hem başkasını uzaklaştırırlar, hem de kendilerini denmiştir. **«Böylece»** bu uzaklaşma ve uzaklaştırma sonucunda **« ancak kendilerini helâk ederler.»** Çünkü zarar sadece kendilerinedir. **«Fakat bunun farkında değildirler.»** Sadece kendilerinin zarar göreceklerini, davranışlarının bunu gerektirdiğini bilmeyecek kadar câhildirler.

27. «Ateşin üzerinde durduruldukları zaman: 'Ne olurdu tekrar dünyaya döndürülseydik, Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık da mü'minlerden olsaydık' dediklerini bir görsen.» Bunu, duyan ve gören herkese yönelik bir hitaptır. Ateşin üzerinde *"durdurulmak"* ise mecburen bekletilmek ve alıkonmak anlamındadır. Âyetin sonunda, *"dediklerini bir görsen"* denildikten sonra "ne olacağı" belirtilmemiş ve zihinlere havale edilmiştir. Yani, kâfirlerin ateş üzerinde durdurulduklarını bir görsen, kelimelerle ifade edilemiyecek bir durumda olduklarını anlarsın... Evet o zaman pişman olacaklar, "keşke dünyaya döndürülseydik de yüce Allah'ın gönderdiği Kur'an âyetlerine iman edip onların gereğini yaparak bu korkunç durumu görmeseydik" diyeceklerdir.

28. «Hayır, daha önce gizledikleri onlara göründü.» Yani, durum onların dedikleri gibi değil; dünyaya döndürülseler bile, imân etmezler... Başka bir deyimle, kıyamet günündeki bu temennileri iman etmeye istekli ve arzulu oluşlarından kaynaklanmıyor. Aksine dünyada iken gizledikleri; yani inkâr ettikleri "ateş" gerçeğiyle karşılaştıkları için bu temennide bulunurlar.

Faraza, diyelim ki, **«tekrar dünyaya döndürülseler yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler.»** Gözleri ile gördüklerini unutup tekrar Allah'a ortak koşarlar. Çünkü onlar gayb konusuna giren gerçekleri görmezden gelip sadece görünür şeylere iltifat ederler. Nitekim İblis de pek çok ilâhî delili gördüğü halde, inat edip küfre girdi. Bu yüzden, Allah'ın hükmünü geri çevirecek, ya da değiştirecek hiçbir güç yoktur. O, ezelde neyi takdir etmişse, o olacaktır. **«Doğrusu onlar yalancıdırlar.»** Söyledikleri her sözde, ortaya attıkları her iddiada yalandan başka bir dayanakları yoktur; işleri güçleri sadece yalan uydurmaktır.

29. «Onlar: 'Hayat ancak dünya hayatıdır. Biz tekrar dirilecek değiliz' dediler.» Kâfirler gördükleri gerçekleri hiç görmemişçesine, bu dünya hayatından ayrıldıkları takdirde bir daha dirilmeyeceklerini ileri sürdüler...

30. Tıpkı suçlu kölenin, efendisinin huzuruna getirilip azarlanması gibi kâfirlerin de sorgulanmak üzere **«Rablerinin huzurunda durduruldukları»** ve bekletildikleri **«zaman onları bir görsen!»** çok büyük bir durumla karşılaşırsın. Nitekim **«Rableri (onlara) şöyle der:»** Melekler aracılığı ile onları şöyle azarlar: **«'Bu, bir gerçek değil midir?'»** Bu dirilme ve sorgulama gerçeği doğru değil midir? **«Onlar da : 'Rabbimize yemin olsun ki, gerçektir'»** haktır ve doğrudur **«derler.»** Bunun üzerine **«Rableri de onlara: 'Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı' der.»** Evet yüce Allah o zaman kâfirlere diyecek ki: "Dünyada iken inkâr etmeniz sebebiyle azabı tadın bakalım!..."

31. «Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır.» Ölümden sonra dirileceklerine inanmayanlar aldanmışlardır. **«Kıyamet günü kendilerine ansızın gelince onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak şöyle derler: 'Dünyada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!'»** Kıyamet günü geldiğinde onların hüsranları değil, yalanları son bulur. Hüsranları ise ebedî ve süreklidir. Kıyametin ansızın gelmesi, hiç beklenmedik bir anda gelip çatması, insan tarafından farkedilmeyecek derecede süratle ortaya çıkması demektir. Gerçekten insanlar, sadece Allah'ın bildiği bir vakitte ansızın kıyamete yakalanacaklardır. Bu yüzden âyet-i kerimede kıyamet'in gelmesi *"saatın gelmesi"* şeklinde ifade edilmiştir. Saat demek, büyük ve önemli işlerin meydana geldiği belirli vakit demektir. Öte yandan kıyamete *"saat"* denmesinin bir sebebi de, belli bir noktaya süratle ilerlenilmesindendir. Her iki saatın arasında ki mesafe de alıp verilen nefeslerdir. Yani kıyamet saati ansızın çıkıncaya kadar yalanlamaya devam ettiler. Daha sonra, dünyada iken kıyamet günüyle ilgili yaptıkları hatalardan, ona önem vermeyişlerinden dolayı ona imân etmeyerek sâlih amel işlemeyişlerinden şiddetli pişmanlık duyup hayıflanarak *"yazıklar olsun bize"* diyeceklerdir. Çünkü yapabildikleri halde kusur işlemişlerdir. Ayrıca günahları sırtlarına yüklenmiş olarak geleceklerdir.

Âyette geçen ve *"günahlar"* anlamına gelen *"evzâr"* kelimesi "vizr" kelimesinin çoğuludur. Vizr ise aslında "ağır yük" demektir. Günah ve hatalar da sahibine ağır bir yük olduğundan, benzetme yöntemiyle bu kelimeyle ifade edilmişlerdir. Yani dünyada işledikleri günahların ağırlıkları altında ezilerek sâlih amel işlemediklerine son derece pişman olacaklardır. **«Bakın, yüklendikleri günah ne kötüdür!»** Günah işlemeleri ve bu günahların ağır yükü altında ezilmeleri ne kadar da kötü bir durumdur.

Süddî der ki: "Kuşkusuz mü'min kabrinden çıktıktan sonra çok güzel sûretli ve nefis kokulu bir şey onu karşılayıp: 'Beni tanıyor musun?' diye sorar. Mü'min de: 'Hayır!' cevabını verir. Bunun üzerine o güzel yapılı ve mis kokulu şey ona der ki: 'Ben senin sâlih amelinim, bana bin; çünkü sen de beni dünyada uzun süre taşımıştın.' Kâfiri ise çok çirkin yapılı ve pis kokulu bir şey karşılar ve o da: 'Beni tanıyor musun?' diye sorar. Kâfir: 'Hayır' diye cevap verince, o çirkin ve pis şey şöyle der: 'Ben senin kötü amelinim; sen dünyada bana çok bindin; bugün ise ben sana bineceğim.' İşte, *'günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak'* gelmelerinin anlamı budur. Buna göre buradaki *'yüklenmek'* gerçek anlamıyla bir yüklenmektir. Çünkü günahlar araz da olsalar âhirette ortaya çıkan bir şekilleri, görünümleri vardır."

Şeyh Tirmizî el-Hakîm der ki: "Allah'ı anmak kalbi yumuşatıp nemlendirir. Kalb, ilâhî zikirden boşaldığında ise nefsin hararetine ve şehvetlerin ateşine maruz kalarak katılaşır ve kurur. Dolayısıyla diğer organları da itaate yanaşmaz. Bu yüzden onları çekmeye çalıştığın an, tıpkı kuruyan ve sadece kesmeye yarayan bir ağaç gibi kırılıverir ve cehennem ateşinin bir yakıtı olur. Allah, bizleri böyle bir duruma düşmekten korusun. Şu halde zikir ve tevhid her şeyin başı ve temel dayanağıdır."

32. «Dünya hayatı», yani dünyaya ait işler **«oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir»**, geçici menfaatlarıyla insanları oyalayıp onları ebedî lezzete sebep olan imân ve sâlih amelden alıkoyar. Oyun, yararlı olan şeylerden kişiyi alıkoyup uzaklaştıran şeydir. Eğlence ise, nefsin ciddiyetten uzaklaştırılıp ciddi olmayan durumlara sokulmasıdır.

«Âhiret yurdu», yani uhrevî hayatın yaşanacağı yer **«ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır.»** Çünkü uhrevî yararlarda herhangi bir zarar sözkonusu olmadığı gibi, uhrevî lezzetler de elemler tarafından kuşatılmamışlardır.

«Aklınızı kullanmaz mısınız?» Âhiret hayatının mı, dünya hayatının mı daha hayırlı olduğu hususunda kafanızı çalıştırmaz mısınız?

Dünya'ya *"dünya"* denmesinin sebebi, ya âhiretten önce geldiği için "dünüvv" kökünden, ya da alçak olduğu için "denâet" kökünden alındığındandır. Âhiret ise dünyadan sonra yaratıldığından, "daha sonra" anlamında *"âhiret"* olarak adlandırılmıştır. Allah'ın, âhiret'i, gözlere görünmez bir nitelikte yaratmasının sebebi ise, imtihan sırrının kaybolmaması içindir. Çünkü ortada

olsaydı inkâr edilmesi imkansızlaşacak ve sorumluluk sırrı kaybolacaktı. Dolayısıyla yeryüzünde bulunan varlıklar imtihanın süslü birer unsuru olarak yaratılmışlardır. Kısacası dünyanın gerçek mahiyeti, seni Rabbinden alıkoyan her şeydir.

Anlatıldığına göre, Bağdatlı bir kadı, hizmetçi ve adamlarıyla birlikte bir hamam sokağından geçiyormuş. Tam o sırada bir cehennem zebanisi tipinde kapkara kesilmiş olan yahudi külhancı, kadının atının gemine sarılmış ve demiş ki: "Allah aşkına! Söyler misin bana, sizin peygamberinizin: *'Dünya, mü'minin zindanı ve kâfirin cennetidir'* şeklindeki sözünün anlamı nedir?; baksana dünya senin için cennettir oysa sen mü'minsin; benim için ise bir cehennemdir oysa ben yahudi bir kâfirim! Üstelik hadisin anlamı bunun tam tersini ifade etmiyor mu?" Bunun üzerine dünyaca zengin sayılan kadı, külhancı yahudiye şu cevabı vermiş: "Beni, içinde gördüğün bu konfor ve haşmet, Allah'ın cennette vâdettiklerine oranla benim için zindan sayılır; senin içinde bulunduğun durum da, seni bekleyen azap mertebelerine oranla, senin için cennet sayılır."

Öte yandan denilmiştir ki: "Dünya ve âhiretin durumu iki eşli bir erkeğe benzer; birisini memnun ettiğinde mutlaka diğeri darılır; birini sevindirirken diğerini kızdırır. Dünya geçici olduğundan âhiret daha hayırlıdır; çünkü daha süreklidir."

Nakledildiğine göre Cafer b. Süleyman demiş ki: "Malik b. Dinar'la birlikte Basra sokaklarında geziyorduk. Bir ara imar edilen bir saraya rastladık. Yakışıklı bir delikanlı, sarayın yapımı için çeşitli direktifler veriyordu. Şöyle yapın, böyle edin diyordu. Yanına varıp selâm verdik; selâmımızı aldıktan sonra Mâlik kendisine: "Bu saraya ne kadar harcama yapmayı planladın?" diye bir soru sordu. Delikanlı dedi ki: "Yüzbin dirhem" Bunun üzerine Mâlik dedi ki: "Bu parayı bana vermez misin? Onu tam yerinde kullanayım ve Allah katında bu saraydan daha hayırlısını sana garanti edeyim. Üstelik içinde vildan ve hizmetçileri hazır olsun. Kubbe ve çadırları yanında bulunsun. Cevherlerle süslü kırmızı yakuttan, toprağı za'ferândan, harcı miskten olsun. Hiçbir insan eli değmemiş, hiçbir inşaatçı tarafından yapılmamış olsun..." Mâlik'in bu sözleri delikanlıyı çok etkiledi. Söylediği parayı hazırladı. Malik b. Dinar kalem kağıt isteyip şunları yazdı. "Bismillâhirrahmânirrahîm. Malik b. Dinar'ın falanın oğlu falancaya olan taahhüdüdür: Ben, senin sarayının yerine bir saray taahhüd ediyorum. Özellikleri tıpatıp anlattığım gibi olacak; daha fazlası ise yüce Allah'ın lütfudur. Bu meblağ karşılığında cennette senin

sarayından daha geniş bir saray satın aldım. Tatlı gölgelikler altında bulunan bu saray, yüce Allah'a yakın bir noktadadır." Daha sonra mektubu katlayıp delikanlıya uzattı. Aldığı parayı da fakirlere dağıttı. Kırk gün sonra vefat eden delikanlı sözkonusu pusulanın kefeni içine konmasını vasiyet etmişti."

İKİNCİ CİLDİN SONU